

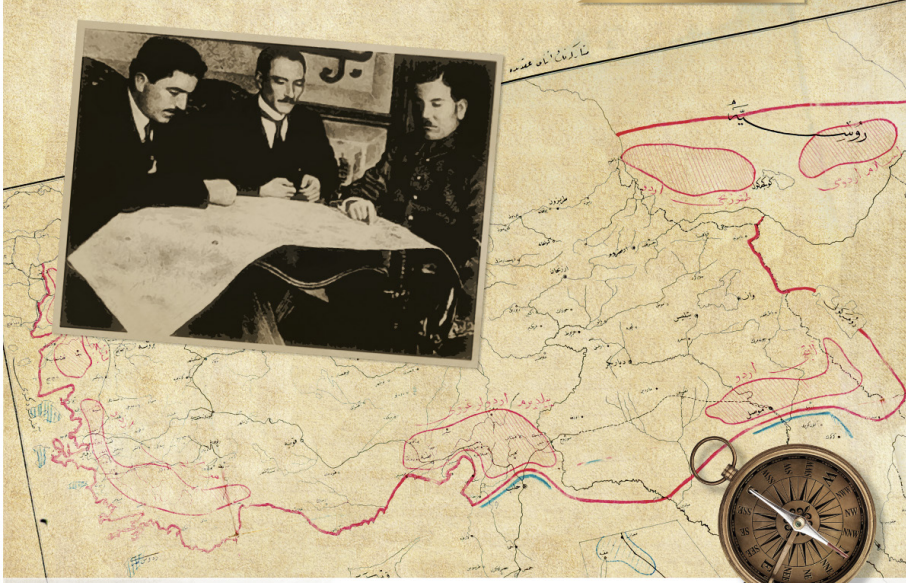
Türk Ocakları İstanbul Şubesi

Türk Tarih Kurumu

İstanbul Üniversitesi

1918-1919 MÜTAREKEDEN MİLLİ MÜCADELEYE (HAYAL KIRIKLIĞI, UYANIŞ, ÖRGÜTLENME VE DİRENİŞ)

Yapım: Damla Acar

Grafik-Tasarım: Ceyhun Durmaz

Baskı Yeri-Ayı-Yılı: 2020

Baskı: ŐenYıldız Yayıncılık Hediyeelik EŞya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Őti.
GümüŐsuyu caddesi. Dalgıç İŞ Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 / Faks: 0212 483 48 23

Yayın Nu: 28

ISBN: 978-605-9443-45-6

Editörler

Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

Doç.Dr. Abdurrahman BOZKURT

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

Dr. Cezmi BAYRAM

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Refik TURAN

Prof. Dr. Yusuf SARINAY

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 11

ÖNSÖZ / 13

GİRİŞ

MİLLİ MÜCADELENİN BAŞLANGIÇ TARİHİ HAKKINDA BAZI
MÜLAHAZALAR / 15

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA CEPHESİ'NİN ÇÖKMESİNİN ARDINDAN
BALKANLARIN DURUMU VE MONDROS MÜTAREKESİ

1.1. SALONIKA ARMISTICE OF THE ENTENTE POWERS WITH BULGARIA AND ITS
INFLUENCE ON THE OTTOMAN EMPIRE'S OUT OF THE FIRST WORLD WAR / 30

Assoc. Prof. Gregory SHKUNDIN

1.2. BULGAR *PRYAPORETS* GAZETESİNE GÖRE BİRİNCİ DÜNYA
SAVAŞI'NDAN SONRA TRAKYA VE ANADOLU'YA YÖNELİK YUNAN
İDDİALARI / 42

Dr. Öğr. Üyesi Memiş MERDAN

1.3. RELATIONS BETWEEN KINGDOM OF ROMANIA AND OTTOMAN EMPIRE
FROM BUCHAREST TREATY (1913) TO THE END OF WORLD WAR I: FROM
FRIENDS TO FOES / 49

Assoc. Prof. Liliana BOŞCAN

1.4. ARNAVUTLUK VE TÜRK MİLLETİNİN KURTULUŞ SAVAŞI / 64

Dr. Ilirjana KACELI (DEMİRLİKA)

1.5. MONDROS MÜTAREKESİ'NE YUNANİSTAN PENCERESİNDEN BAKIŞ / 81

Dr. Çiğdem KILIÇOĞLU CİHANGİR

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGAL UYGULAMALARI

2.1. YUNANİSTAN'IN BATI ANADOLU İŞGALİNİN PERDE ARKASI / 98

Dr. Öğr. Üyesi Hasan DEMİRHAN

2.2. İŞGAL YILLARINDA İZMİR'DE YUNAN İDARİ SİSTEMİ / 120

Doç. Dr. Çağla D. TAĞMAT

2.3. İZMİR'İN İŞGALİ VE SONRASINDA YUNAN ZULÜM VE KATLIAMLARINA
YÖNELİK OLARAK BÖLGEDEKİ JANDARMA BİRLİK KUMANDANLARININ UMUM
JANDARMA KUMANDANLIĞINA GÖNDERDİKLERİ RAPORLAR / 133

Prof. Dr. Osman AKANDERE

2.4. İŞGALE DOĞRU VE İŞGALİN İLK GÜNLERİNDE FRANSIY YÜKSEK KOMİSERLİĞİNE
SUNULAN RAPORLARA GÖRE İZMİR'DE DURUM (NİSAN-MAYIS 1919) / 162

Prof. Dr. Salih TUNÇ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA YUNAN, FRANSIY VE İTALYAN İŞGAL POLİTİKALARI

3.1. 1919'DA MANİSA KUVÂ-YI MİLLİYE CEPHELERİ VE HALKLA
İLİŞKİLERİ / 174

Doç. Dr. Nejdet BİLGİ

3.2. FRANSA'NIN AFYONKARAHİSARI İŞGALİ / 205

Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

3.3. MİLLİ MÜCADELE'DE ATATÜRK'ÜN İTALYA POLİTİKASI / 220

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

3.4. ASKERALMA DAİRE BAŞKANLIĞI VE ASKERLİK ŞUBESİ RAPORLARINA GÖRE
BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGALLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER / 239

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-SOYVET İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGIÇ SÜRECİNDE
PONTUS VE ERMENİ MESELELERİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR

4.1. TÜRKİYE TARİHİNE DAİR RUSYA ŞARKİYATÇILARININ MONOGRAFİLERİNDE
MONDROS MÜTAREKESİ: ÖNCESİ VE SONRASI / 254

Dr. Ramil ZALYAEV

4.2. "SAKARTVELO RESPUBLIKA" AND "SAKARTVELO" NEWSPAPERS
ON THE 1918 DEVELOPMENTS IN TURKEY / 267

Prof. Dr. Elisabed MACHITIDZE

Prof. Dr. Guranda TCHELIDZE

4.3. 1918'DE ERMENİLERİN TÜRKLERE YÖNELİK SOYKIRIMLARININ
AKTİFLEŞMESİ / 273

Prof.Dr.Tofig MUSTAFAZADE

4.4 PONTUSÇU RUMLARIN BATUM GENEL KONGRESİ'NİN
(6 TEMMUZ – 7 AĞUSTOS 1919)“ELEFTHEROS PONTOS”
GAZETESİNDEKİ YANSIMALARI / 285

Doç. Dr. Nilüfer ERDEM

4.5 SOVYET ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİ ALTINDA HAVZA GÖRÜŞMESİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME / 298

Arş. Gör. Nurettin ÇAKICI
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

BEŞİNCİ BÖLÜM
MÜTAREKE DÖNEMİ BASIN-YAYIN ANLAYIŞI VE SANSÜR

5.1. MÜTAREKE DÖNEMİNDE MANDA MESELESİ VE TIBBİYELİ HİKMET / 314

Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu

5.2. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK AYDININDA MANDA VE HİMAYE
DÜŞÜNCESİ: AHVÂL VE ŞERAİT İÇİNDE BİR DEĞERLENDİRME / 325

Arş. Gör. Erdal YILMAZ

5.3. ATTİLÂ İLHAN'IN “AYNA”SINDAN TARİHSEL YANSIMALAR:
MÜTAREKE DÖNEMİ İSTANBUL'U / 343

Dr. Öğr. Üyesi Fırat KARAGÜLLE

5.4 MÜTAREKE DÖNEMİNDE MATBUAT SANSÜRÜ VE UYGULAMALARI
(1919-1920) / 355

Prof. Dr. Yusuf SARINAY
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

5.5 I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI İTİLAFLI DEVLETLERİNCE İMZALATILAN NÖYYİ
(NEUİLLY) VE SEVR (SÈVRES) BARIŞ ANTLAŞMALARININ MUKAYESESİ / 374

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM

GENEL DEĞERLENDİRME / 388

SUNUŞ

İçinde bulunduğumuz yıldan itibaren yeniden yüzyıl öncesini hatırlayarak, ama bir taraftan da geleceğe doğru nasıl yürüyeceğimizi düşünerek bir takım faaliyetlere devam ediyoruz. Bu çalışma da bunlardan birisidir. Öncelikle şunu ifade etmeliyim ki; yüzyıl önce o zaman bütün insanlara örnek olan büyük, müşterek ve millî bir hareketi başardık.

Bu hareketin ortaya çıkmasında elbette ki o günkü komutan, devlet adamı, ilim adamının etkisi vardır. Ama bir de onların ortaya çıkmasını sağlayan bir ruh var. Bu ruh bir manada bulunmaktadır. 1912 yılında kurulan Türk Ocakları'nın yaptığı çalışmalarla teşekkül etmiştir. Türk Ocakları'nın ruhlarda , gönüllerde meydana getirdiği bir takım heyecanlar, yaktığı bir takım ateşler sonucunda istiklâl ümidi canlı tutulmuş, gelecekte de müstakil yaşama arzusu ve düşüncesi yerleştirilmiştir. İşte onun sayesinde Müdafaa-i Milliye cemiyetleri, Redd-i İlhak cemiyetleri vs. teşekkül etmiş ve millet kıyama gelmiştir. Demek ki öncelikle buradan alacağımız ilk ders bu gibi hareketlerde milleti kıyama getirecek bir mânevî iklimin teşekkül etmesidir. Günümüzde böyle bir mânevî iklime ihtiyaç var mı? Elbette var. İşte Sayın Cumhurbaşkanı da sık sık bekâ meselesinden bahsettiğine göre, o bahsetmese de Kafkaslar'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da meydana gelen hâdiseler, daha doğrusu bizim sınırlarımız etrafında yanan ateş, yangın, akan kan, gözyaşı, çekilen ıstırap göz önüne alındığında Türkiye'nin yine o günkü gibi sağlam durması ,bağımsızlığını muhafaza etmesi, gücünü muhafaza etmesi zarureti var. Bu zaruret içinde yeniden benzeri bir durumun tekrar uyanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Şimdi bizim bu geçmişî tekrar hatırlatmaktaki birinci düşüncemiz bu duygunun yerleşmesine yardımcı olmasıdır, bu olmazsa olmaz. İkincisi bu hareket, bu gün arkadaşlarımızın kaleme aldıkları yazılarla önümüzdeki yıllarda yeniden yapılacak başka programlarla, eksikleri de tamamlayarak gösterecek ki, top yekün bir milletin kıyamıdır. Yani sadece birileri karar verdi diye değil, top yekün bir milletin kıyamıdır. Daha doğrusu bu hareketi yapanlara teşkilatlandırılana cesaret veren şey top yekün bir milletin istiklâlini muhafaza arzusudur. Atatürk'ün "Milleti, milletin azim ve kararı kurtaracaktır." sözüne cesaret veren, ona zemin teşkil eden bu kıyam iradesidir. O halde demek ki millet top yekün kıyamda olmazsa yeni dönemlerde karşılaşacağımız meselelerimizi çözemeyiz. O halde milleti uyanık tutmak, gelecekteki hedeflerimiz neyse o hedeflere arızasız ulaşmak bugün de meselemizdir.

Peki gelecekteki hedeflerimiz ne? Türk Ocakları'nın 21. yüzyılda kendisine koyduğu bir hedef var. O da medeniyetimizin yeniden ihyâsı. İnsanlığın ihtiyaç duyduğu medeniyeti yeniden ortaya koymak ve bunu insanlığın emrine vermek; insanlara huzur, saadet, adalet getiren bir medeniyet. Bugünkü medeniyet elbette hepimizi çok rahatlatan, günlük hayatımızı kolaylaştıran teknoloji ve geliştirdiği müesseseler ile üstünlüğünü tartışmadığımız, onun peşine takıldığımız Batı Medeniyeti'dir. Aslında onun bize sağladığı şey sadece günlük hayatımızı kolaylaştıran teknoloji ve kurumlarıdır. Ama onun dışında baktığımız zaman. Medeniyetin sahibi olduklarını iddia edenlerin dışındaki bütün insanlara sadece ıstırap getiriyor. Sadece Suriye'de yapılan kavgaların, petrol kavgası vs. göz önüne alırsak medeniyeti kurduğu iddiasında bulunan milletlerin temel meselesinin sadece kendi menfaatleri, kendi gelecekleri, kendi güçlerini artırma çabasından başka bir şey olmadığını; diğer insanların saadetiyle hiç ilgilenmediklerini görürüz. Mesela daha yakın zamanda, hatırlayacaksınız, Irak'a müdahale edilirken insan hakları, demokrasi, kadın hakları vs. söylendi. Sonra yüz binlerce kadının ırzına geçildi, insanlar rehlin alındı, Suriye'de de bir sürü insan yurdundan vatanından oldu. Demek ki hiç kimse aslında insanların huzurlu bir düzende yaşamasını, adaletli bir düzende yaşamasını istemiyor. O halde bu ihtiyacı yeniden karşılamak bizim boynumuza borçtur.

Yüz yıl önce yaptığımız mücadele o zamanki mazlum milletler için nasıl örnek olduysa, Türk milletinin gelecek medeniyetin ihyası konusunda yapacağı hareketler de örnek olacaktır. İşte bizim bu çalışmaları hazırlarken ve faaliyetleri yaparken ana hedefimiz geçmişten örnek alarak, geçmişin başarısının sebeplerini iyi araştırarak oradan da gelecek için bir takım çıkış yolları, hareket tarzları tayin etmektir.

Elbette bu çalışma, arkadaşlarımızın gayretleri ile, siz ilim adamlarının bizim talebimize cevap vermesi ile, Türk Tarih Kurumu'muzun bu meseleye baştan itibaren çok etkili bir şekilde sahip çıkması ile meydana geldi. Ben herkese tekrar teşekkür ediyorum. Ümit ediyorum ki biz yüz yıl önce gönüllerde yaktığımız ateşi yeniden bu tip çalışmalarla yakmaya devam edeceğiz. Maksudımız bu çalışmalarla insanlarımızı ve münevverlerimizi yeniden dertlendirmektir: Milletın meselesi ile, insanlığın meselesi ile yeniden dertlendirmek. Eğer dertlendirebilirsek ve ondan sonra da bu dertten kurtuluş için gönüllerde ateş yakabilirsek başarıya ulaşmış sayılırız.

Bu vesileyle bu çalışmanın hazırlanmasında katkısı bulunan ve emeği geçen herkese tekrar teşekkür ediyorum.

Dr. Cezmi BAYRAM
İSTANBUL TÜRK OCAĞI BAŞKANI

ÖNSÖZ

1914 yılında Avrupa merkezli olarak başlayan Birinci Dünya Savaşı, dünya genelinde büyük bir yıkıma sebebiyet verdi. Dört yıl devam eden savaş, pek çok ülkeyi olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni de ağır siyasî ve toplumsal problemlerle karşı karşıya bıraktı. İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışmalara son vermek amacıyla imzalanan Mondros Mütarekesi ile başlayan süreç ise, Türkiye'nin geleceğini biçimlendiren önemli gelişmelere zemin hazırladı. Mondros Mütarekesi'nin ardından bir yandan İtilaf kuvvetlerinin giriştiği mütareke maddelerine aykırı işgal ve uygulamalar, diğer yandan İtilaf kuvvetlerinin varlığından güç alan Gayrimüslim unsurların ayrılıkçı faaliyetleri, savaşın sona ermesiyle beliren "umut ışığının" kısa bir süre içerisinde sönmeye ve yerini derin bir "hayal kırıklığına" bırakmasına sebep oldu. Bu durum siyasetçisinden aydınına, mülki yetkilisinden din adamına, subayından eşrafına kadar Osmanlı toplumunun geniş kesimlerinde geleceğe yönelik ciddi endişeler doğurdu. Söz konusu endişeler Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair farklı çözüm yollarını tartışmaya açtığı gibi, toplumsal ve siyasal dinamikleri harekete geçirerek ülke çapında müdafaa maksatlı Millî bir uyanış, sivil örgütlenme ve direnişi beraberinde getirecekti.

İtilaf Devletlerinin, Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin varlığını ve egemenliğini kökünden sarsacak tasarıları müzakere ettikleri sıralarda ülke çapında tabana yayılan sivil inisiyatif, Millî direniş için gerekli örgütlenmeyi gerçekleştiriyordu. Farklı siyasi görüşlere ve toplumun değişik katmanlarına mensup kesimlerin vatanı müdafaa refleksiyle bir araya geldiği yerel örgütleri belli bir program dahilinde daha işlevsel hale getirmek amacıyla gerçekleştirilen kongreler, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele'yi yürüten kadronun katkılarıyla direniş için gereken alt yapıyı kurma ve ortak hedefe odaklanma noktasında önemli bir rol üstlendiler.

Öte yandan İtilaf Devletlerinin baskıları karşısında etki alanı daralan Damat Ferid Paşa Hükümeti ile Millî Mücadele'yi yürüten kadro arasındaki fikir ayrılıkları Sivas Kongresi sonrasında ülkede İstanbul ve Anadolu merkezli ikili bir siyasi yapının ortaya çıkmasına, otoritesi büyük ölçüde kaybolan Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin istifa ederek yerini Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne bırakmasına yol açtı. İstanbul ve Anadolu arasındaki bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak İtilaf Devletlerine karşı ortak bir cephe kurmak maksadıyla gerçekleşen Amasya Görüşmeleri, hedefine tam manasıyla ulaşamamış olsa da

Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerine vesile olacak ve böylece 1919 yılının sonuna gelinecektir.

Mütarekeden itibaren Türkiye’de örgütlenen sivil inisiyatif Millî Mücadele’nin ilk adımını oluşturdu. Bu anlamda Mondros Mütarekesi bir yandan Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden silinmesine, diğer yandan Millî Mücadele’ye ve Ankara merkezli yeni Türkiye’nin tarih sahnesine çıkmasına yol açan süreci başlatmıştır. Dolayısıyla Mondros Mütarekesi içeriğiyle olduğu kadar uygulanmaya çalışıldığı periyot itibarıyla da Türk tarihine bir dönüm noktası olarak kaydedilmelidir.

Bu tarihi süreç ve değerlendirmeden hareketle Birinci Dünya Savaşı’nın son yılında Osmanlı Devleti’nin siyasi, askerî, ekonomik ve toplumsal durumunun yanı sıra imzalanması, içeriği ve uygulanması açılarından Mondros Mütarekesi’nin ayrıntılı bir şekilde ele alınması önem arz etmektedir. Diğer taraftan Osmanlı ordusunun cephelerdeki durumu, Brest-Litovsk Antlaşması ve bu antlaşma sonrası Kafkasya’da teşekkül eden bağımsız devletler, özellikle Anadolu’da mütarekenin hemen ardından ortaya çıkan işgal karşıtı oluşumlar, mütarekenin doğurduğu sonuçların ve 1918-1919 yılları arasındaki gelişmelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu yüzden Mütareke ve Millî Mücadele süreçlerinin siyasi, askeri, sosyal, iktisadi ve kültürel yönünün tüm ayrıntıları ile incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu tespitlerden hareketle Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ve Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasının akabinde gerçekleşen Millî örgütlenmenin yaklaşık yüz yıl sonra farklı bakış açılarıyla değerlendirilebilmesi münasebetiyle hazırlanan bu çalışmanın sonraki sürecin anlaşılmasına katkı sunması en büyük dileğimizdir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı’nın elemanlarına, Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hayati Develi’ye, Dr. Cezmi Bayram’ın şahsında Türk Ocağı İstanbul Şubesi’ne, Prof. Dr. Refik Turan’ın şahsında Türk Tarih Kurumu’na ve Rektör Prof. Dr. Mahmut Ak’ın şahsında İstanbul Üniversitesi’ne teşekkürü borç biliriz.

GİRİŞ

MİLLİ MÜCADELENİN BAŞLANGIÇ TARİHİ HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN*

Birinci Dünya Savaşına Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve sonradan dâhil olan Bulgaristan ile katılan ve yenilen ittifak devletleri içinde barış konferanslarında dayatılan anlaşmayı kabul etmeyerek yeniden mücadele başlatan ve başarılı olarak tekrar müzakere masasına oturan tek örnek Türk Devleti ve milleti olmuştur. Söz konusu mücadele sürecinin başlangıç tarihi için umumiyetle 19 Mayıs 1919 tarihi işaret edilmektedir. Tarihin ve onu yapanların sözlerinin hilafına olarak çeşitli ideolojik yaklaşımlar ve bakış açıları ile süreci ve başarısını tek bir kişiye veya kuruma mal etmek anlayışı sıklıkla görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Kıtaaatı Müfettişi olarak Samsun'a gönderilmesiyle sürecin başlaması konusunda mutabık olan tarafların ayrıldığı nokta Padişahın mı yoksa Paşa'nın mı bu mücadelenin gerçek lideri olduğu konusunda ihtilaftadırlar. Biz bu çalışmada bu iki görüşün dışında Türk milletinin mütarekeden itibaren yaşanan süreçteki rolünü, etkinliğini ve mücadelenin ortaya çıkış sürecini başlıca üç örnek üzerinden değerlendirmeye çalışacağız.

Osmanlı devleti yirminci yüzyılda yolun sonuna gelmiş imparatorluklardan biri olarak geleneksel politikalarından taviz vermeden, kimliğini değiştirmeden jeopolitik ve jeostratejik konumunun sağladığı imkânlar ölçüsünde yaklaşık bir yüzyıldır sömürgeci güçler arasındaki denge hesaplarıyla ayakta kalmayı başarmıştı. Askeri yenilgileri takip eden ekonomik iflas devletin toprakları üzerindeki hâkimiyetini fiili olmaktan çok şekli hale dönüştürmüştü. Devlet resmî dairelerinin önünde bayrak dalgalandırmayı hâkimiyeti için yeterli gösterge sayacak hale gelmişti. Ancak Rusya, İngiltere ve Fransa itilafının şekillenmesi ve İngiltere ve Fransa'nın sanayi politikalarını, Rusya'nın geleneksel politikasını önceleyen hususlarda varılan anlaşmalar savaş öncesinde belirginleşmeye başlamış, savaş sırasında netleşmişti. İngiltere petrol bölge-

* *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ceraslan@hotmail.com*

lerini, Fransa pamuk ekim alanlarını, Rusya Boğazları işgal edecekti. İtilafın Çanakkale cephesinde durdurulması Rusya'nın savaşın sonunu görmeden ortaklıktan ayrılmasına yol açmıştı. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında içerde ve dışarda hayal kırıklığı yaratan Osmanlı Ordusu kısa sürede toparlanmış, Anadolu'nun son vatan olduğu bilinci ile Çanakkale'de itilaf devletlerini denizde ve karada durdurmayı başarmıştı.

A. Hükümetin Tavrı

Kafkas, Irak, Filistin, Kanal cephelerindeki yenilgilerin sonucunda Osmanlı Devleti de ABD başkanı Wilson'un prensiplerinden medet umarak ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Çok ağır şartları içeren Mondros Mütarekesini imzalamak mecburiyetinde kalan Osmanlı hükümeti ve Padişah bilhassa İngiltere ile yeniden iyi ilişkiler kurmanın arayışı içine girmişti. Barış görüşmelerinden devletin yaşamasına izin verilecek bir sonuç alana kadar halkın ve ordudaki subayların bir şekilde direniş organize etmek için şahsi hareketlere girişmesine izin vermeyecek bir politika takip etmekteydi. Galip tarafın mensup olduğu medeni Avrupa'nın hak, hukuk ve adalet anlayışına güvenmekten başka bir seçenek te görememekteydi¹. Öylesine ki 15 Mayıs 1919 'da İngiltere'nin tercihi olarak İtalya'nın yerine İzmir'e çıkarılan Yunan kuvvetlerinin yaptığı hukuk ve insanlık dışı saldırılara karşın hükümet konağında bayrağın dalgalanmaya devam etmesini hâkimiyetin sürdüğüne delil kabul ederek herhangi bir şekilde karşılık verilmemesini, ağırbaşlılık ve sükuneti korumayı vatanseverlik olarak vilayetlere ta'mim etmişti². Büyük Şair Yahya Kemal'in İstiklal Harbi yazılarında ifade ettiği gibi;

“Mevc urmadadır râyetim cebelde,

Urmaktaysa demek, benim bu belde” anlayışı devlet tarafından dile getirilmekteydi³.

B. İttihatçı Refleks ve Trakya'da Mücadelenin Başlaması

Devlet ve hükümetin politikasına bu şekilde işaret ederken iktidardan ayrılmadan önce Balkan sınırlarından başlamak üzere mensuplarına yeni bir savaş için hazırlık yapılması talimatını veren İttihatçı liderlerin Devleti muhafaza etme reflekslerine de işaret etmek gereklidir. Talat Paşa'nın Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi üzerine müttefik Almanya ile görüşmeden dönerken Edir-

¹ Barış konferansı dolayısıyla yayınlanan bildirimler için bkz. Zekai Güner, Orhan Kabataş, Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990*, s. 185-196.

² *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başkanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Şifre Kalemî, (DH. ŞFR), 992/222.*

³ Yahya Kemal Eğil Dağlar, *İstiklal Harbi Yazıları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1985, s. 49

ne istasyonunda vali Zekeriya Zihni Bey'e verdiği "halk teşkilatı kurma" tavsiyesi savaşın kaybedildiği, ancak mücadelenin asla bitmeyeceğini gösteren bir anlayışın delilidir⁴. Yine Talat Paşa'nın tavsiyesiyle Teşkilat-ı Mahsusa yöneticileri de Batı Trakyalılara memleketlerini savunmak için cemiyet kurmalarını tavsiye ediyorlardı.

Dönemin askeri ve mülkî yetkilileriyle görüşme imkânı bulan Tevfik Bıyıklıoğlu, Kaltakkıran Faik Beyin hatıratına dayanarak 2 Kasım 1918 günü İstanbul'da Edirne Mebusu Faik Kaltakkıran, Edirne Belediye Reisi Şevket ve Avukat Şeref beylerle tüccardan Yolgeldili Kasım Efendi ve bunlara katılan bazı yurtseverler ile *Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin* kurulma kararının verildiğini tespit etmektedir. M. Şeref Aykut'un önerisiyle de isminin Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürüldüğünü belirtmektedir⁵. Cemiyetin kuruluş beyannamesi Vilayete 30 Kasım günü verilmiş, basında ilk haberleri de 2 Aralık 1918 tarihinde yer bulmuştu. Kurucusu Hasan Tahsin (Argun) Bey'in hatıratına dayanarak 10 Kasım 1918'de Batı Trakya Komitesi kurulduğunu belirten Bıyıklıoğlu, "Trakyalıların haklarının savunulmasını yalnız hükümetten beklemeden, bu hakların müdafaasını bizzat kendi ellerine almaları ve bunun için de kuvvetini doğrudan doğruya halktan alan milli bir teşkilat kurmaları ileri için çok ümit verici bir canlılık ve olgunluk eseri sayılmalıdır. Bu teşekkül ve hareketler kanaatime göre Milli Kurtuluş Savaşımızın temelleridir⁶ demektedir.

Cemiyetin yayınladığı beyannamede " ilmin irfanın ve hakayık-ı tarihiyenin ağuş-ı nuranisine ve kanaat-i ilmiyeye sığınarak varlığımızı ispat etmek için merkezi Edirne'de olmak üzere cemiyeti teşkil ettiklerini ilan etmiştir. Gaye olarak "Garbî ve Şarkî eski Edirne vilayetini teşkil eden Trakya'da yaşayan Türk, Ermeni, Rum Musevi, Bulgar milletleri ile beraber bugün Edirne vilayetinde (1.094.371) nüfus sâkin olduğu" tespit edilmiştir. Bu nüfusun (615.720) miktarının yani yarısından fazlasının Türk ve Müslüman olduğuna dikkat çekilerek Milletler Cemiyetinin self determinasyon esasından kaynaklanan karar hakkına sahip oldukları ilan edilmektedir. Bu esas dikkate alınarak yapılacak işin "Türk ve Müslüman davasını cihan-ı fazilete mâlik bütün akvâm-ı medeniyete karşı en yüksek, en gür sesimizle müdafaa etmekten" başka bir şey olmadığı tespit edilmiştir⁷.

Mustafa Kemal Paşa da Anadolu'ya geçerek milletle birlikte mücadele fikrine kuvvet ve canlılık veren temel unsurun milletin vicdanında gördüğü

⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 123.

⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I*, s. 124.

⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I*, s. 122-125.

⁷ Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri*, s. 72.

bağımsız yaşama azim ve kabiliyeti olduğunu her vesile ile ifade etmiştir⁸. Suriye cephesinden İstanbul'a dönerken Adana'da yaptığı görüşmeler, Trakyalıların Karslıların ve diğer bölgelerde Türk Milletinin ölmediğini, yaşamak azminde olduğunu gösteren bu gibi milli hareketleri Türk Milli Mücadelesinin en büyük dayanağı olmuştur.

C. İşgale Bakışta Millet ve Hükümet Farklılığı

Trakya'da Fransa ile işbirliği sonucu demiryollarında başlayan Yunan işgali ve Yunan başbakanı Venizelos'un muhtırası üzerine 22 Ocak 1919 günü İstanbul'da Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniyesi'nin temsilciliğinde doğu Trakya temsilcileri toplanarak mücadele kararı almışlardı. Trakyalıların birleşmesi lüzumunu anlatmak, Trakya'nın parçalanmaz bir bütün olup ahalinin kâhır ekseriyetinin Türkler olduğu, gerekirse Wilson Prensiplerine göre halkoylamasının yapılması istenecek ve nihayet Doğu Trakya'daki Yunan askerlerinin çıkarılması için çalışılacaktı⁹. Yunan askerinin çıkarılması için hemen harekete geçilerek Edirne ileri gelenlerinden bir heyet İstanbul'da sadrazamdan hariciye müsteşarına, âyan meclisin reisine kadar pek çok hükümet yetkilileriyle görüşmeler yaptı. Millet in bu mücadele azmi karşısında görüşülen hükümet yetkililerinin tavrı dikkate şâyândır.

Sadrazam Tefvîk Paşa'nın sözleri dönemin geneline yayılan anlayışı daha başından yansıtır gibidir: "biz muhasara altındayız. Dışarıyla irtibatımız kalmamış gibidir. Aleyhimize çevrilen entrikaları öğrenemiyoruz. Durum tahminden çok daha vahimdir. Trakya için bugün bir şey söyleyemem. Trakyalıların vatanları için gösterdikleri alakayı şükranla karşılıyor. Çalışın! Fakat Osmanlı devletinin varlığına zarar getirmemeye dikkat edin. Aksi takdirde hareketiniz isyan olur. Hamiyet ve milli namusunuz vatanın selametini temine hizmet edecektir. Ne yapalım, bu günler de geçer¹⁰. Hükümetin başındaki yetkili herhangi bir şey yapma düşüncesinde olmadıktan başka halkın yapacaklarının hükümete zarar vermesinden endişelidir.

Âyan reisi Ahmed Rıza Bey, Trakya'da halkoylaması usulünü kabul ettirmeye çalışmalarını, İtilaf devletlerinin istilasına karşı koymak için zamanı geldiğinde Türkiye'ye kalmayacağı anlaşıldığında Trakya'nın bağımsızlığını ilan etmeyi önermiştir. Gelişmelerin nihayetinde kopuşun olacağını öngörmek de

⁸ Askeri mücadelenin bitiminden sonra yaptığı yurt gezilerinde şahsına gösterilen teveccühe karşı söylemleri için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997.

⁹ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s. 153.

¹⁰ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s. 153. Sadrazamın bu tavrı ile hanedan üyelerinin ikametgâhlarına el koymak isteyen itilaf subaylarının tecavüzlerine karşı "Dolmabahçe'yi isterlerse ne yapacağız" diyen Padişah Vahideddin'in anlayışı arasında pek bir fark görünmemektedir. Bkz Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984, s.175.

aynı karamsarlığın neticesi olmalıdır. Eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın tavsiyesi de Trakya'nın Türk kalmasına çalışmaktır. "Çok darda kalınırsa yine, bir gün Türkiye ile birleşme emeliyle Trakya'nın istiklalini ilan ediniz". Görüşme trafiğinin sonu içerik bakımından en ilginç olarak görünmektedir. Hariciye müsteşarı Reşat Hikmet Bey, "istiklal, muhtariyet gibi teşebbüslerden vaz geçmeyi" ve Trakya teşkilatının geliştirilerek "yabancı muhitlerde Trakya davasının duyurulmasına çalışmayı" tavsiye etmişti¹¹. Faik Kaltakkıran anılarında Reşat Hikmet Bey'in teşkilatlanma ve çalışma işini bizzat yönettiğini düşündürecek şekilde bilgiler vermektedir. 1 Kasım 1918 günü Hariciye Müsteşarının telefonla arayarak " Bulgarların Sofya Amerikan işgüderi Morfi vasıtasıyla barış konferansında Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgarlara verilmesi için teşebbüste bulunacaklarını bu tezi savunmak için de bir Trakya Komitesi kurdukları " bilgisini paylaştığını aktarmaktadır. Müsteşar "vaziyet çok ciddi ve naziktir. Siz Edirneliler de hemen bir cemiyet kurunuz. Trakya'nın bir bütün olduğunu, doğu, batı ayrılığı mevcut olmadığını, Trakya'nın Türk olduğunu ispat edecek nüfus, emlak ve arazi tasarruf çoğunluğuna, Bulgar komitalarının mezalimine dâir vesikalar toplamanız ve başka teşebbüslere girişmeniz çok münasip olur" diyerek devlet arşivinden vesikalar temin ederek deste vereceğini" vaat etmiştir¹². Talat Paşa'dan onay aldıktan sonra harekete geçilmiştir.

Sadece Mütareke Komisyonu başkanı Galip Kemali Bey hakkın silahlı savunulmasından başka çare olmadığı düşüncesini dile getirmiştir. Osmanlı devlet aklı ve diplomatları hâlâ Wilson prensiplerinin gerçekleşebileceği inancı ile fikir üretiyorlardı. Böyle bir durumda halkın kaderine teslim olmuş devletine ve yöneticilerine göre yaşamaya daha çok hakkı olduğunu söylemek durumundayız. Nitekim Trakya cemiyetleri ortak heyet oluşturarak Paris Barış Konferansına gönderme kararı da almışlardı.

Tavsiyelere uygun hareket eden heyet İstanbul'daki itilaf yetkililerini ziyaret ederek Trakya'nın Yunan işgalinden korunması dileklerini iletmişse de herhangi bir etkisi görülmemiştir. Katılanların notlarından hareketle heyetin 7 Şubat 1919 günü İstanbul'da Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa ile de görüştükleri ve başlarına geçme teklifinde buldukları belirtilmektedir. Paşa, Trakyalılara "parça parça çalışmak yerine bütün memleket mukadderatını idare edecek, ele alacak bir teşekkül meydana getirip beraber çalışsak..." teklifini iletmiştir¹³. Burada söz konusu edilmesi gereken husus milletin ileri gelenlerinin haklarını savunma, mücadele etme azminin siyasi figürleri pek

¹¹ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s. 154.

¹² Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s. 127-128.

¹³ Cemiyet kurucularından Hüseyin Sabri Tüten'den naklen Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s. 156.

etkilememesine karşın askerleri mücadeleyi organize etmeye teşvik edici bir mahiyetinin olduğudur.

Wilson Prensiplerinden etkilenen aydınların da mütarekeyi takip eden günlerde çeşitli fırka ve cemiyetler kurarak çalışmaya dâhil oldukları basına yansımış bir husustur. “ 26 Aralık tarihli Vakit gazetesi “iki aydan beri İstanbul’da sürekli olarak fırkalar cemiyetler kurulmakta ve birçok gazeteler yayınlanmaktadır” tespitini yapmıştır. Gazeteye göre bu zaman zarfından kurulanlar Teceddüt Fırkası, Hürriyetperver Avam Fırkası, Selamet-i Osmaniye Fırkası, Yeni Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi eski dönemin hatalarını kabul etmeyerek yeniden oluşan siyasi teşekküllerdi. Cemiyetler ise Sulh ve Müsalemet Cemiyeti, Selamet-i Amme Cemiyeti, Wilson Prensipleri gibi barışı esas alan oluşumlardı. Wilson Prensipleri Cemiyetinde Halide Edip, Refik Halid, Ali Kemal, Celaleddin Muhtar, Celal Nuri, Necmeddin Sadık, Ahmed Emin, Yunus Nadi gibi zamanın önde gelen isimlerinin yer aldığına dikkat çekilmiştir¹⁴.

D. Kuzeydoğu Anadolu veya Güney Kafkasya’da Mücadele’nin Başlaması

Aynı bağımsız yaşama hassasiyetinin ülkenin en doğusunda da fiiliyata geçtiğini biliyoruz. Osmanlı ordusu kumandanlarının Güney Kafkasya da bölgesinde halk ile birlikte yürüttükleri faaliyetler savaşın kaybedilmesi ile durdurulmak mecburiyetinde kalmıştır. Kendisi de bir asker olan Ahmet İzzet Paşa, hükümet başkanı sıfatıyla 21 Ekim 1918 günü 9.Ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa’ya Ahıska, Ahılkelek ve Gümrü’yü boşaltma emri vermiştir. Yakup Şevki Paşa’nın bölgedeki halkı korumaya yönelik isteklerine karşı ise tam bir teslimiyetle, “ Büyük bir teessürle beyan ederim ki, müttefiklerimizle birlikte bugün mağlup vaziyette kaldık. Şeref ve namus-ı millimize mugayir olmayarak gösterilecek şartlarda sulh temennisinde bulunduk” sözleriyle durum tespiti yapmıştır. Yapılacak iş olarak ise “1-Şimdi hükümetin hedef-i mesaisi elîm olan bu vaziyet-i siyasiyeyi mümkün olduğu kadar lehimize tebdil ve tadil çareleri aramaktır. 2-Sulh müzakeratına girişinceye kadar düşmanlarımızın öteden beri çizdikleri, cihan sulhu için ilan ettikleri esaslar haricine çıkmayarak bunlardan bize mülayim gelecek kısımları şimdiden mevki-i fiile koymak ve bir taraftan mücavir hükümetlerle anasır-ı ecnebiyeyi tavir ve hareketlerimizden hoşnut bırakmak suretiyle itimatlarını, sulhde lehimize hareketlerini mümkün mertebe kazanmaktır” göstermiştir¹⁵. Yapılmayacak

¹⁴ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 150-157.

¹⁵ Ahmet Ender Gökdemir, *Cenüb-ı Garbi Kafkas Hükümeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, An-

şeylerin en önemlisi ise üçüncü maddede yer alıyordu: “ Şimdiye kadar Kafkasya’da geleceğimizi muhafaza maksadıyla İslam ahaliye yapılan yardımların devamına maatteessüf artık imkân kalmamıştır”.

Bu vasatta 29 Ekim 1918’de kurulan Ahıska Hükümet-i Muvakkatesi reisi Ömer Faruk Bey, 3. Tümen komutanlığı vasıtasıyla istediği “ 100.000 nüfusu haiz mühim bir kütle-i İslâmiye’nin düşmana ezdirilmemesi için 3. Fırkanın Ahıska’da bırakılması talebini ordu komutanına iletmişti. Ömer Faruk Bey mübarek vatanlarının “bilmecburiye daire-i Osmaniye’den çıktığı takdirde Gürcülere terk edilmeyip sulh-i umuminin kabul edeceği esas ve prensiplere göre teşkil ettikleri” Demokrat Hükümet-i Milliyelerinin bekasını temin maksadıyla desteklenmelerini talep ediyordu. Sadrazam Paşa’nın emrine tâbi olarak bölgeyi boşaltmak gerektiği düşünen Yakup Şevki Paşa, bu talep karşısında “ Ahıska ve Ahılkelek ahalişi hiçbir şeyden korkmasınlar. Kendi teşkilatlarını icra ve ikmal ederek sükûnet ve rahatla ahval-i umumiyeye intizar etsinler” demekten başka çare bulamamıştır¹⁶. Osmanlı Ordusunun 1914 sınırlarına çekilmesi bölge halkının kaderiyle baş başa kalması demektir. 93 Harbinden sonra 40 yıl Rus ve Ermeni baskı ve zulmü altında yaşamış bölge halkı teşkilatlanmasını geliştirmeye ve dünya kamuoyunun meşru olarak kabul ettiği esaslar çerçevesinde sesini duyurmaya çalışmıştır. Nitekim 29 Ekim’de Ahıska Hükümet-i Muvakkatesi’nin kurulmasını takiben 3 Kasım 1918 itibarıyla Aras Türk Hükümeti, 5 Kasım 1918 tarihinde ise Kars İslam Şurası kurulmuştur. Bu oluşumlar bölgenin Ermeni ve Gürcü tahakkümüne düşmemesi adına ellerinden gelen teşkilatlanmayı yapmak ve self determinasyon ilkesiyle bağlandıkları meşru esaslar dairesinde kararlarını galiplere ve tüm dünyaya duyurmak için üzerlerine düşeni yaptıklarının ispatıdır.

Bölge halkı Osmanlı askeri çekilmesini; çekilme zaruri ise “İslam ahaliyi muhafaza için yeteri kadar asker bırakması” talebiyle 9.Ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa’ya müracaat etmişlerdi. Karsın güneyinden Ordubad’a kadar olan bölgenin Ermeni tehdidine maruz kalması üzerine başta Nahçıvan, Revanın güneyinden Şerür, Eçmiyazın ve Sürmeli’den gelen temsilciler tarafından 3 Kasım 1918’de Aras Türk Hükümeti kurulmuştur. Başbakan Emin Bey Ekberzâde, Harbiye nazırı Cihangirzâde İbrahim Beydir. Kuruluş beyanname-sinde “ Biz Aras kenarı ve civarında bulunan müttehiden bir milyon kadar İslam cemaati, kendi hukukumuzu müdafaa için Aras hükümetini kurduk.. Merkez İğdır kasabası oldu. Ve sair nevahîde şubeler açılıp cemaat ve milletimizin hukukunu muhafaza ve müdafaa etmekle beraber hiçbir milletin ve devletin hukukuna tecavüzümüz olmayacaktır. Lâkin başkaları bizim huku-

kara 1998, s. 36-47; Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 71.

¹⁶ Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa*, s. 71. Gökdemir, *Cenub-ı Garbi*, s. 36-47

kumuza tecavüz ettiği takdirde umumi seferberlik ile silaha sarılıp malımız, canımız ve kanımızın son damlasına kadar kendi hukukumuzu gözetmek sahalahiyeti hükümetimize verildi” demektedir¹⁷.

Aras Türk Cumhuriyeti hükümeti 16 Kasım 1918’de Yakup Şevki Paşa’ya “Asırlardan beri Türk hülyası ile yaşayan yüzbinlerce Kafkas ahali-i İslamiyesinin din ve kan kardeşlerine kavuşmak suretiyle geçirmekte olduğu şu mesud günlerin bizde husule getirdiği tesiri tariften aciziz. Bununla beraber “icabât-ı siyasiye yekdiğerimizden muvakkat ayrılacağımızı işittiğimiz günden beri büyük ve küçük dilhûnuz. Allahın yardımıyla buna kavuşmak için neye mâl olursa olsun nâil olmaya biz ahdettik. Yegâne ümit ve penâhımız olan hükümet-i Osmaniye’nin de bizi unutmayaacağını biliyoruz. Biz Kafkas Müslümanları her vakitten ziyade kin ve adaveti artıran ve daima kanımızı içmek için iştiyak besleyerek fırsat bekleyen hunhar, canavar ve her türlü kötülüğü yapmaktan lezzet duyan Ermeni askerleri ve ahalisinin hücumuna maruz kalarak çoluk çocuğumuzun imhasından korkuyoruz...”¹⁸. Kendilerini ve vatanlarını korumak için çalıştıklarını ancak Rus baskısı altında çok uzun zamandır savaşmak kabiliyetini kaybettikleri için yardımcı ve yol gösterici olmadan büyük kayıplar vereceklerinden endişe duyuyorlardı. Hükümet yetkilisinin doğrudan talep listesinde ise; can ve namus mücadelesindeki milis kuvvetleri için her türlü masrafını karşılamak üzere zabitan ve asker takviyesiyle top, makineli ve normal tüfekler, cephane ve sağlık personeli bulunmaktaydı¹⁹.

9.Ordu kumandanı Yakup Şevki Bey resmen olamasa da gayri resmi bir surette Kafkas Müslümanlarının müdafaası için asgari şartları hazırladıklarını belirtirken hissiyatını şu şekilde ortaya koymuştur. “ Senelerce harpten sonra geldiğimiz ve güya kendilerini kurtardığımız ve bir sene kadar da beraber bulunarak birçok ümitler verdiğimiz Kafkas Ahali-i İslamiyesi’nin yine Hristiyanların zulüm ve gadri tahtında harap olmaması için Kafkas dâhilinde daha evvelden mutasavver olan milli teşkilatını icra ve ikmale çalıştık. Bir hayli sıkıntılı çalışmalar ve fedakârlıklardan sonra biz Kafkasya’nın garp kısmını tahliyeye başladıkdan sonra bu teşkilat oldukça kemale gelmişti”. Bu süreçte Yakup Şevki Paşa ile mutasarrıf Hilmi (Uran) Bey’in desteğinin bölgedeki

¹⁷ Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa*, s. 71. Gökdemir, *Cenub-ı Garbi* s. 36-47: Bu anlayış Mustafa Kemal Paşa’nın ülkenin genelinde hâkim kılmak istediği anlayıştır. Onun 22 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’dan gönderdiği raporda belirttiği Millet’in mevcut hükümete itaatkâr, Halife-Padişaha bağlı olmakla birlikte hâkimiyet-i milliye düşüncesi etrafından yekvücut mücadeleye hazır olduğu” tespitinin ne kadar realist ve doğru olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte gerekirse merkezi hükümeti yok sayarak bu arzularını birleştirme mücadelesine girmesinde son derece belirleyici rol oynamıştır. *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayını, Ankara 1982, s. 28-29.

¹⁸ Gökdemir, *Cenub-i Garbi*, s. 53.

¹⁹ Gökdemir, *aynı eser*, s. 54.

örgütlenmenin başlıca dayanağını teşkil etmiş olduğu belirtilmektedir²⁰. 30 Kasım 1918’de Kars İslam Şûrasının davetiyle toplanan 60 kişilik temsilciler heyeti “ halkının çoğu Türk ve Müslüman olan yerlerden Osmanlı Ordusu çekilince idare ve yurt korunması işlerine bakmak üzere merkezi Kars olmak üzere Milli Şûra hükümeti kurulmasını” ittifakla kararlaştırmıştır²¹. Kurulan hükümet “Milli Meclis halklara kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkı tanıyan Wilson Prensiplerine dayanarak Kafkasya’nın güneybatısında kalan toprakları buralarda yaşayan halkların meşru mülkü saydığı” duyurmuştur.

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetinin temsilcileri Ali ve Âsaf Beyler 30 Mart 1919’da İngiliz askeri temsilcisine verdikleri beynamede temsil ettikleri halkın bölgenin en eski sakinleri olduğunu, dışardan taşıma veya başka bir surette aktarılan nüfus olmadığını belirterek bölgede bağımsızlık ilan eden Gürcü, Ermeni ve diğer milletlerin ne kadar iskan, yerleşme ve mülk edinme hakları varsa kendi vatandaşlarının da aynı haklara sahip olduklarını ilan etmişlerdir²².

E. Batı Anadolu’da Mücadelenin Başlaması

Batı Anadolu’daki hareketlenmenin İzmir’e Yunan askeri çıkarılacağı duyulmasıyla başlamış olması doğrudan işgal tehlikesine maruz kalmanın milleti hareketlendirdiğini göstermektedir. Mütareke imzalandıktan sonra Şarköy’de görevlendirilen ancak sıkıntılı günlerde Anadolu’da bulunmak üzere izinle İzmir’e giden Kazım(Özalp) belgesel ağırlıklı Milli Mücadele kitabında işgal arifesinde halkın çeşitli kesimlerinin tavırlarını ve tepkilerini şöyle aktarmaktadır. “ Hamiyetli münevverlerimiz ayrı ayrı ve beraber olarak tehlikenin önlenmesi çarelerini düşünüyorlardı. Her gün yeni bir haberle heyecana gelen İzmirli kısımlar kısımlar toplantılar yapmakta ve muhtelif tedbirler düşünmekteydiler” ²³diyordu. Bu toplantılarda Manda ve himaye fikrinden Wilson prensipleri çerçevesinde Avrupa kamuoyuna yönelik çalışmaya, silahlı mücadeleye kadar çeşitli fikirler dile getirilmiştir.

14 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunan askerinin çıkarılacağı kesinleşince halkın “iradesinin tabii sevkine uyarak” hükümet meydanında toplandığını aktaran Özalp, lise binasında devam eden toplantıda Valiye bir heyet gönderilmesine karar verildiği sırada toplantıyı haber alan Vali’nin “ toplananların dağılması lazım geldiğini, aksi takdirde mektebin itilaf gemilerince topa tutulacağı” haberini gönderdiğini belirtmektedir. Nitekim gönderilen heyete

²⁰ Yapılan yardım miktarının rakamları için bkz. Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa*, s.89-91

²¹ Gökdemir, *aynı eser*, s. 69.

²² Gökdemir, *Cenub-ı Garbi*, s. 120.

²³ Kazım Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922)* Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1985, s. 4.

de “işgal sırasında sükûnet ve itidalin muhafaza edilmesi ve İtilaf devletlerini gücendirecek hiçbir nümâyîşe meydan verilmemesi nasihatinde” bulunmuştur. Aynı gece yapılan müzakerelerin özeti “Vali ve kumandanandan hiçbir şey beklenemez. Bunların bütün mesaisi halkın heyecanını kırmağa hedef tutulmuştur. Halka Yunan işgaline karşı alçakça bir itaat teklif ediyorlardı. İstanbul hükümeti de kendisini İtilaf Devletlerine gözü kapalı bir halde teslim etmiştir. Buna göre geleceğe ait icraatı büsbütün başka bir görüş yönünden tetkik etmek lâzımdır”²⁴. Aydınların mahalli idarecilerin aksine mümkün olan her vasıta ile işgale direnme kararları işgali önleyememiş olmakla birlikte mücadele azminin ülkenin bütününe yayılmasına büyük katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan Özalp’ın 20 Mayıs günü Manisa’dan Bandırmaya giderken trende gördüğü manzara din adamlarının da tehlikeyi gördüklerini, ancak çareyi öncelikle bağlı buldukları dinî ve siyasi otorite ile konuşmak istediklerini göstermektedir. “hamiyetli bir kimse olan müftü Alim Efendi ile birkaç sarıklı hoca da vardı. Bunlar memleketin maruz bulunduğu tehlike hakkında İstanbul’daki makamlara bilgi vererek ricalarda bulunmak ve oralardan talimat istemek üzere seçilen bir heyet teşkil ediyorlardı. Akhisar, Kırkağaç, Soma ve Balıkesir’den de aynı maksatla seçilmiş olan heyetler de bu trene bindiler. Yolda çok hararetli konuşmalar oldu”. Söz konusu tartışmalar mevcut durum ve izlenecek yol hakkında kesin kanaatlerin din adamları arasında da tam olarak netleşmediğini düşündürmektedir. Her ne kadar İzmir’in işgali duyulduktan sonra Halife-Padişah ve hükümetinin esir olduğuna hükmederek Cihad ilan eden Ahmed Hulusi Efendi gibi müftüler var idiyse de mücadele sürecinin sonuna kadar İstanbul’dan gelecek emirlere göre davranan bir kesim de var olagelmıştır.

Kazım Özalp’ın “İstasyonlarda “Reddi İlhak Cemiyeti “ teşkilatı ve millî kuvvetlerin hazırlıkları hakkında memnuniyet verici haberler aldım bu defa tekrar Bandırmaya varışında subayları ve halkı daha heyecanlı gördüm. Mukavemete hazırlanıyorlardı” tespitinden sonra İstanbul’a gidip tespitlerini Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa ile paylaştığını, onun emriyle 61. Fırka kumandanlığına vekâleten tayin edildiğini, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıktığının müjdesini de ondan aldığını belirtmektedir²⁵.

Batı Anadolu cephesinde kırılma noktasının İzmir’in işgali ve bu işgal sırasında merkezi hükümet ve mahalli temsilcilerinin, tavrı halkı yönlendiren aydınların mücadele kararını etkilemiştir. Diğer taraftan işgal ile canı, ırzı, malı tehlikeyle yüz yüze gelen bölge insanı elindeki her türlü vasıta ile müca-

²⁴ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, s. 5.

²⁵ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, s. 17.

dele etmeye başlamıştır. Bunun için de herhangi bir makamın iznini istemek durumunda olmamıştır.

Diğer taraftan İzmir'in işgalini takiben hükümet politikalarında da değişik tezahürler görüldüğünü söyleyebiliriz. Kazım Özalp, Dahiliye vekili Ali Kemal 'in Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey'e yazdığı 27 Mayıs 1919 tarihli telgrafta "merkezden bir emr-i sarîh ve İngilizlerden konferansın mukadderatına dâir tebliğ-i kat'i olmadıkça asla Yunanlılar tarafından asker ihracına ve işgale müsaade edilmemesi ve iktiza ederse her türlü kuvvetlerle mukavemet olunması lazımdır" emri verdiğini kendilerinin daha sonraki tavır değişikliklerine karşın millî hareket için bunu kullandıklarını belirtmektedir²⁶. Gerçekten de Hükümet Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey'in 6 Temmuz 1919 tarihli yazışmayla sorduğu soruya gönderdiği aynı tarihli cevabında "hükümet-i Seniyye Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri teşkilatına mesâğ gösteremez" diyerek geçen sürede tavrın olumsuz manada netleştiğini göstermişlerdir²⁷. Dâhiliye vekili Ali Kemal Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Haziran Amasya Genelgesinden sonra görevinden alınması için çalışmaya başlamıştı. Söz konusu anlayışın devamı olarak "bazı Ordu Müfettişlerine Meclis-i Vükela kararıyla verilen salahiyet, memleketin temin-i asayişine müteallik tedâbir memurin-i mülkiye ile müştereken ittihaz ve tatbik etmek ve yalnız bu noktada mülkî ve askerî kuvvetlerin tevhidî ile müsmir netayîç istihsal eylemek gayesine matuf olup bunun kâffe-i muamelât-ı mülkiyeye müdahale ve beyan olunan daireyi tecavüz etmeleri caiz değildir. Ona göre muamele olunsun"²⁸ emri hükümetin Erzurum kongresi öncesindeki tavrını ortaya koymaktadır.

F. Diğer Bölgelerde Mücadelenin Başlaması

Güney cephesinde önce İngiliz, arkasından Fransız işgaline düşen güney doğu Anadolu şehirlerinden Maraş, 12 Şubat 1920'de, Urfa ise 11 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılışından önce kendi çabalarıyla işgalden kurtulmayı başarmışlardı. Antep 25 Aralık 1921'de, Adana 5 Ocak 1922'de kurtulmuşlardır. Bağımsız yaşama azim ve gayreti ile mahallî imkanları kullanarak işgali bitirmedeki başarıları dolayısıyla Büyük Millet Meclisi tarafından "Kahraman", "Şanlı" ve "Gazi" unvanlarıyla ödüllendirilmişlerdir. Bir mânâda işgal ve esaret altına düşme zilletinden kendi gayretleri ile "ya istiklal ya ölüm" diyerek, "düşman cesedimizi çiğnemededen şehre giremez" parolasının

²⁶ Kazım Özalp, *aynı eser*, s. 9.

²⁷ BOA, *Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti, (DH-KMS)*, 53/13; *Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve M. Kemal Atatürk*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2007, s. 87.

²⁸ *Aynı belge*

gereklerini gözünü kırpmadan yerine getirerek işgalleri bitirmiş olmaları ülke çapında gıpta ile karşılanan başarılar olmuştur.

Ülke genelinde üzerinde işgal planları kurulan yörelerin halkı öncelikle teşkilatlanmış ve mücadele azmini ve kararlılığını ortaya koymuşlardı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 26 Mart 1919 gibi erken bir tarihte yayınladığı beyannamesinde: “ Medeniyet âleminde yaşamak hakkına mâlik olan milletlerin şeref ve fazileti bir başkasının hakkına tecavüzden men’i nefis eyleyecek ve kendi hakkına bir başkasının müdahalesine müsaade etmeyerek adalet terazisinin meyl ve inhirafına bütün mevcudiyetiyle nighban olmaktadır” diyerek hak ve adalet anlayışını ortaya koymuştur²⁹. Aynı beyanname “ Amerika reis-i cumhuru Wilson’un bütün milletlere hitap ettiği bu dava; medeniyet ve insaniyet perestîşkârı bulunan, harp ve darbin beşeriyeti bedbaht edecek avakıb-ı elimesinden feryad ve iştika kılan milletlerin efkâr ve hissiyatında samimi ma’kesler, iştirakler bulmasıyladır ki harp mezbahalarına sürüklenmiş olan milletler, Düvel-i Mu’telife âfâk-ı sulh ve salahından gelen bu sada-yı alicenabaneye ez can ü dil arz-ı teslimiyet etmek hahişini izhar ettiler” diyerek mazlum Türk milletinin de adalet arayan milletler arasında saymayı insani bir vecibe olarak tanımlamıştır³⁰.

İzmir’in işgali arifesinde yayınladığı beyanname İlhâkı Red Heyet-i Milliyesi de Anadolu insanının gayretine seslenilmekteydi. “Ey bedbaht Türk, Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkârânesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetk ediliyor. Buralarda Rum’un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edecekleri söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan’a verildi. Şimdi sana soruyoruz!. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısınız? Artık kendini göster... Tekmil kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüzbinlerce toplan ve kahir ekseriyetin orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et”³¹. Şimdi harekete geçilmezse sonradan pişmanlığın fayda vermeyeceği vurgulanarak toplantıya katılmaya ve Heyet-i Milliye’nin emrine itaat etmeye çağrılıyordu.

İzmir’in işgali ülke çapında bir uyanma sağlamıştı. Denizli Heyet-i Milliyesi de 10 Haziran 1919 tarihli beyannamesinde “Güzel İzmir’imizi işgal eden Yunan canavarları vilayetimizin içlerine doğru ilerliyorlar. Ayak bastıkları yerlerde hadsiz, hesapsız vahşetler, tüyler ürperten alçaklıklar yapıyorlar. Camilerimize Yunan bayrağı asıyorlar. Biz bu hain düşmana karşı ayaklandık. Bunları evvelen Menderesin bu tarafına geçirmemeye ve sonra vilayetten te-

²⁹ Güner ve Kabataş, *Beyannameler*, s. 75.

³⁰ Güner ve Kabataş, *Beyannameler*, s. 75.

³¹ Güner ve Kabataş, *aynı eser*, s. 77-78.

mizlemeye karar verdik...”³². Bu çalışmayı “din ve namus borcu bilen kardeşlerimiz seyirci kalmamalı” vatandaşın dini gayretine hitap ediliyordu.

Açıkça görüldüğü üzere ilhakı reddeden ve Türk milletinin haklarını korumak amacıyla kurulan teşekküllerin ilk gayesi zamanın meşruiyet ilkeleri çevresinde hareket ederek dünya kamuoyunu bilgilendirmek olmuştur. Sivas Kongresinden sonraki günlerde Padişah VI. Mehmed Vahideddin’in yayınladığı 20 Eylül 1919 tarihli beyannamede tebaasından beklentisi olarak “hal ve mevkiin nezaketini bittakdir muhafaza-i sükûn ve itidal ve ahkâm-ı kavanine ve evamir-i hükümete tamami-i ittiba ile memleketin intizam ve asayişini muhill harekâttan ictinab eylemek” dile getirilmiştir³³. Böylelikle yakında toplanacak barış görüşmelerine davet olunacak Osmanlı temsilcileri milletle uyum içinde taleplerini ortaya koyabileceklerdir. Altı buçuk asırdan beri Avrupa dengesinde mühim bir unsur olarak Osmanlı Devletinin makamına yakışır bir barışa ulaşmasının Allah’ın yardımıyla mümkün olacağı ifade edilmiştir. Amerika ve Avrupa kamuoyunun ılımlı yaklaşımı bu ümidi kuvvetlendirmektedir.

Söz konusu dönemde heyet-i Temsiliye reisi olarak 27 Aralık’ta mücadeleyi yürüteceği Ankara’ya gelen ve büyük bir coşkuyla karşılanan Mustafa Kemal Paşa ise mütarekeden itibaren gördüğü manzarayı dikkate alarak toplum hareketlerinin yapısını şöyle değerlendirmektedir: “Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya yükselen müessese rasin (sağlam) oluyor. Şüphe yok her işin başlangıcı böyle olmak zorundadır”³⁴. Kavramsal olarak aşağıdan yukarıya doğru bir talebin gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ülke içinde yaptığı seyahatlerde ise “bittabi birinci tarzda başlamış olan teşkilat-ı milliyemizin mebde-i hakikiye kadar indiğini, ferde kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru hakiki taazzuvun başladığını kemal-i şükranla gördük”³⁵ tespiti ise mücadeledeki başarının en büyük payını kendisine ayıran vatandaşlara söylenen izahtaki samimiyeti göstermektedir. “Her millette olduğu gibi bizde de bir işe önce müteşebbisler başlar. En son ferde ve yukarıya doğru sirayet ettirilir. Az zamanda beklenen almak için aydın vazifelidir” değerlendirmesi milletin yönlendirilmesinde aydının rehberliğinin önemini göstermektedir.

Alaşehir Millî Kongresi ise beyannamesinde son yirmi yılda yaşanan kardeş kavgaları ve iktidar mücadelelerinin ülkeyi getirdiği noktadan ders alındığını gösteren bir çağrıda bulunmuştur. Devlete bağlılık, hanedana sadakat,

³² Güner ve Kabataş, *Beyannameler*, s. 79.

³³ Mütarekenin 7. maddesinden kaynaklanan işgalin ülke geneline yayılabileceği endişesi İstanbul hükümetinin mücadele azmini yitirmişliğinin, pasifliğinin adeta gizleyici perdesi olmuştur.

³⁴ 28 Aralık 1919 da Ankara ileri gelenleriyle konuşma, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997, s. 11-12.

³⁵ Aynı konuşma.

parti çekişmelerinden uzak sadece vatanın tehlikeye düşmesi karşısında birleşenler olarak ortaya çıkmışlardı. Gayeleri ise başlangıca göre çok daha kapsamlı bir şekilde ifade olunmuştu. “Harekât-ı milliye’nin tevhit ve tensîki ve zâlim düşmanın tamamen memleketimizden tardını izhar edecek esbâb ve vesâitin” kullanılması ve işgal gününden itibaren Yunanlar tarafından işlenen cinayetlerin ve zorbalıkların incelenmesi, tespit edilerek medeni âlemin ve insaniyetin haktan yana olan görüşlerinin önüne konulmasıdır³⁶.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra galip devletlerin yeniden düzenleyerek kendilerine tâbi kukla devletler kurmayı tasarladıkları başta Kuzeydoğu Anadolu olmak üzere Karadeniz ve Trakya’da Türk milletinin harekete geçmesi ve teşkilatlanması aynı günlerde başlamıştır. Yani Mütarekenin duyulmasıyla birlikte millet mücadelesine başlamıştır. Son nefese kadar mücadeleyi bırakmama anlayışındaki ittihatçı kadroların önerileriyle de olsa Türk milleti öncelikle zamanın uluslararası zemindeki meşru esasları etrafında mücadelesini organize etme başarısını göstermiştir. İzmir’e Yunan askeri çıkarması ise topyekûn bir mücadele için kırılma noktasıdır. 19 Mayıs’ta Samsun’a çıktığından itibaren milletin mücadele azmi kadar devlet ve hükümete bağlılığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa ve ekibini gerektiğinde meşru otoriteleri karşısına almak konusunda cesaretlendiren milletin bu bağımsız yaşama ve mücadele azmi, teşkilatlanmadaki becerisi olmuştur.

Milletin kurduğu cemiyetler kongreler yaparak bölgelerini koruma ve dünya kamuoyuna ulaşarak haklılıklarını tescil ettirme gayreti göstermişlerdi. Bu süreçte İzmir’in işgaline kadar Osmanlı merkezi yönetimine, Halife-Padişaha bağlılıklarını ilan etmişler ve destek beklemişlerdir. Ancak zaman içinde Hükümetin varlığını devam ettirme ümidini galip devletlerin ve bilhassa İngiltere’nin lütfuna bağlamış olduğu görülünce adım adım Heyet-i Temsiliye’ye, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına yönelmiştir. Her ne kadar katılımcı sayıları bakımından daha üstün olsa da Batı Anadolu ve Trakya kongreleri de mücadele ve gelecek görmek ve şekillendirecek programı olmak bakımından daha kapsayıcı bir liderleri olmadığı için Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğini kabul etmişlerdir.

³⁶ 20 Ağustos 1920 tarihli beyanname için bkz. Güner ve Kabataş, *aynı eser*, s. 80.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başkanlık Osmanlı Arşivi,
Dâhiliye Şifre Kalemi, (DH. ŞFR)
Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti, (DH-KMS)

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayını, Ankara 1982.
Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve M. Kemal Atatürk, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2007,s. 87.

Kitaplar ve Hatıratlar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997.
Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele I,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987
Gökdemir, Ahmet Ender, **Cenûb-ı Garbi Kafkas Hükümeti,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
Güner, Zekai, Kabataş, Orhan, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,** Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990.
Özalp, Kazım, **Milli Mücadele (1919-1922)** Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1985.
Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
Türkgeldi, Ali Fuad, **Görüp İşittiklerim,** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984.
Yahya Kemal, **Eğil Dağlar, İstiklal Harbi Yazıları,** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1985.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA CEPHESİ'NİN ÇÖKMESİNİN ARDINDAN BALKANLARIN DURUMU VE MONDROS MÜTAREKESİ

1.1. SALONIKA ARMISTICE OF THE ENTENTE POWERS WITH BULGARIA AND ITS INFLUENCE ON THE OTTOMAN EMPIRE'S OUT OF THE FIRST WORLD WAR

Assoc. Prof. Gregory SHKUNDIN*

The aim of the research is to study the role of the Salonika armistice, which was concluded on September, 29th, 1918 between the Entente Powers and Bulgaria, on the process of out of the Ottoman Empire of the First World War. The basis of the paper is the Bulgarian archival and published documents, which allow tracing the process of concentration of the Ottoman troops in the Eastern Thrace. What were the causes of this process?

Relations between the Ottoman Empire and Bulgaria began to deteriorate in March of 1918, during negotiations with defeated Romania¹. Even then, Sublime Porte began to insist on “compensation” in the Western Thrace in the event that Bulgaria received the Northern Dobrudja. This is evidenced by the encrypted telegrams and confidential reports of the Bulgarian military attaché in Istanbul, Lieutenant-Colonel Ilia Kableshkov, which he sent to Sofia, starting from February 22nd ².

* *The Russian Association of the First World War Historians, Vice-President, shkundin_gregory@mail.ru*

¹ Дипломатически документи по участието на България във Европейската война. Т. II. 1915-1918 год (до примирието). [Diplomatic documents on Bulgaria's participation in the European war. Vol. II. 1915-1918 (before the armistice)]. Sofia, 1921. № 1448. P. 903-904; № 1450. P. 905-906; № 1470. P. 917-918; № 1481. P. 929-931; № 1482. P. 932-933; *Марков Г. Голямата война и Българската стража между Средна Европа и Ориента 1916-1919 г. [Markov G. The Great War and the Bulgarian Guard between Central Europe and the Orient 1916-1919].* Sofia, Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2006. P. 190 etc.

² Българо-турски военни отношения през Първата световна война (1914-1918). Сборник от документи. [*Birinci Dünya Savaşı Strasında Bulgar-Türk Askeri İşbirliği (1914-1918). Belgeler*]. Ed. Milen Kumanov, Yayınevi: Ik. Gutenberg, Sofiya, 2004. №№ 211, 212, 214, 221, 228, 237.

As far as the territorial claims of Istanbul are concerned, they, too, gradually took on increasingly clear outlines. Insisting on the need for a more effective defense of Edirne, the Turks spoke about the return of Karaağaç railway station, which was located on the right bank of the Maritsa river, opposite the town. We recall that even according to the convention of September 6th, 1915, the Ottoman Empire ceded to Bulgaria a territory of 2 thousand km² along the lower course of the Maritsa river in the region of Dimetoka, as well as the suburb Karaağaç, which transferred the entire railway from Mustafa Pasha (Svilengrad) to Dedeağaç and all channel of Maritsa into the hands of Bulgaria³. After rectification of the border in 1915, the economic situation of Edirne worsened⁴, as evidenced, for example, by the collective petition of the inhabitants of this town to the Ottoman parliament (Meclis-i Mebûsan)⁵.

Moreover, at first Sublime Porte tried not to start the direct conversations on this issue with Bulgarian official representatives, but preferred to enlist the support of Germany⁶. So, on February 23rd, Kableskov reported: *“Bearing in mind the poor military situation of Turkey, which is fighting against a strong adversary on the Palestinian front, it can be assumed that the obstacles that Turkey will create for Bulgaria in the Dobrudja issue are mostly academic, and that we should expect the greatest difficulties from Germany. If we manage to resolve this sensitive issue with Germany, then the opposition from Turkey will disappear by itself”*⁷.

Already at this stage, the Bulgarian heir to the throne Boris, who was soon to become a monarch, strongly opposed any territorial concessions for Turkey. He repeatedly told German diplomats that *“Turkey’s role in Europe has been exhausted”*, since its possessions are in Asia. And Germany, in his opinion, should not rely on a *“destroyed empire”*, but on a *“young and viable Bulgarian state”*, otherwise, *“an erroneous policy could harm the Bulgarian-German relations in the future”*⁸. On March 2nd Boris told the German envoy Count Alfred von Oberndorff that since Germany was the intermediary in the *“rectification”* of the Bulgarian-Turkish border in 1915, now it cannot evade the fulfillment of its obligations. And the Ottoman Empire should receive *“compensation”* for its military participation in Dobrudja in Asia, but not in Europe⁹.

³ Официалната и тайната българо-турска дипломация (1903-1925 г.). Документален сборник. [Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy (1903-1925). Documentary collection]. Sofia, 2009. № 117. P. 210-212.

⁴ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği... № 238. S. 349.*

⁵ Централен държавен архив, София. Отделение «Чуждестранни архиви». [Central State Archives, Sofia. Department “Foreign Archives”]. Inventory number 714/5. P. 151.

⁶ Diplomatic documents... № 1459. P. 910; № 1463. P. 912; № 1477.P. 925-927

⁷ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği... № 212. S. 312-313.*

⁸ *Markov G. Op. cit. P. 190.*

⁹ *Ibid. P. 194.*

On March 5th, a preliminary peace treaty with defeated Romania has been signed. The Northern Dobrudja was ceded to all the Powers of the Quadruple Union¹⁰. On March 8th, Bulgarian Finance Minister Dimitar Tonchev visited in Bucharest Talaat Pasha, who told him “strictly confidentially” that Dobrudja was withheld as a “pledge” for which Bulgaria should cede territory to Karasu (Nestos river). The revelation of Grand vizier exceeded the official demand for concessions in the Maritsa valley. “*We are determined to insist on our demand and to back away from it in no way*” – told Talaat Pasha to Tonchev¹¹.

Such actions of Talaat Pasha displeased Enver Pasha. Here is what Kableschkov from Istanbul reported on March, 15th: “*From the conversation that the major of the sanitary service, Dr. Nikolov, had with Enver Pasha today, it is clear that the Turkish government will try to put this issue aside until peace is concluded. This does not mean, however, that the Turkish government abandoned its claims in Thrace. Enver Pasha told Dr. Nikolov that, at least, Turkey’s claims relate to the Karaağaç - Dari Dere - Eğri Dere - Kırçali (Kardzhali. – G.Sh.) line*”¹². He very regretted that Talaat Pasha was provoked by the Bulgarian actions and raised this issue inopportune”. From himself, Kableschkov added: “*And indeed, as long as the war lasts, Turkey cannot support its demands with armed force. If Bulgaria is left alone, then it can be forced. That is why the solution of the problem now, as long as the hostilities last, becomes necessary. Enver Pasha said that the Turkish government will not allow the fall of the current Bulgarian government, which means that they will stand firm*”¹³.

Meanwhile, Muslims in the Western Thrace become more active. The Turkish population of the region addressed the ambassadors of Germany and Austria-Hungary in Istanbul with a memorandum calling for the transfer of this region to the Ottoman Empire¹⁴. On March 23rd, 1918, the head of the Bulgarian government Vasil Radoslavov sent a telegram to the Commander-in-Chief of the Bulgarian Army, Lieutenant General Nikola Zhekov: “*In view of Turkey’s claim that we should cede the Thrace to Nestos river to it, effective action must be taken in the Gümülcine district against the three Turkish couples who are rampant and who can easily turn from robbers to rebels*”. At the suggestion of Radoslavov, Colonel Peter Dyrvingov was sent into the Western Thrace with a specific task: to find out if the Turkish population is preparing an uprising

¹⁰ Diplomatic documents... P. 900-901.

¹¹ Ibid. P. 903-904.

¹² Dari Dere is known now as Zlatograd, Eğri Dere as Ardino (both towns are in Bulgaria).

¹³ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği...* № 214. S. 314-315.

¹⁴ Минчев Д. Военнореволюционната дейност на Петър Дървингов (1898-1918). [Minchev D. The military and revolutionary activities of Peter Dyrvingov (1898-1918)]. Sofia, Military Publishing House, 1990. P. 176-177. See also: Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy... № 134. P. 240-241; № 144. P. 256.

about which there were rumors, as well as, as Radoslavov put it, “to find out and compile a list of agents of the Young Turkish committees, so that then in a timely manner take the necessary measures against them”¹⁵.

Dyrvingov performed the task from March 23rd to April 8th. During his intelligence mission, he visited Xanthi (İskeçe), Drama, Kavalla, Komotini (Gümülcine). The result was his report to the General Staff of the Bulgarian Army¹⁶. According to Dyrvingov, the Turkish population is convinced that the political fate of the Western Thrace has not yet been finalized. It believed that these lands were not lost to the Ottoman Empire and that their accession to it was only a matter of time¹⁷. Dyrvingov was convinced that in the Western Thrace there is a conspiratorial revolutionary organization among the Turkish population. He cites numerous evidence of this. He noted the presence of all the former heads of local bureaus of the Committee of Union and Progress. Many of them at that time were in Istanbul, Edirne and Uzunköprü (in the Eastern Thrace). According to Dyrvingov, they were an external organization created to fight for the accession of the Western Thrace to Turkey. Another important factor was the presence of the whole corps headed by Fuad Bey at the railway station of Sirkeci. The corps consisted of Turks and (wider Muslims) from Gümülcine, Drama and Serres (Serez). It was also impossible to discount all the Muftis, Hodjas, Imams, Khatibs, and others who were released from military service. Only in the area of Gümülcine there were about 1500 people¹⁸.

In his report Dyrvingov drew attention to the fact that of the leaders of the ruling triumvirate of the Committee of Union and Progress, it was Talaat Pasha who most sought to return the Western Thrace to the Ottoman Empire, since he was a native of Kardzhali. On his return from Berlin, Talaat Pasha met at Sofia railway station with Ismail Haki, a member of the Bulgarian parliament from Kavalla, and told him that “we can fully count on the fact that Gümülcine will be ceded to Turkey”¹⁹.

This information of Dyrvingov is supplemented by information from Major Nikolov from Istanbul. On March 15th, trying to seem frank, Enver Pasha told him (they knew each other in Macedonia before the *Young Turk Revolution*): “[In 1915] I “raped” my comrades, especially Talaat, who is very clinging to Gümülcine” as a native of Vilayet of Edirne and “gave to you the current border, not taking into account our public opinion. ... That Talaat Pasha is of this opinion now. I

¹⁵ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği... № 218. S. 318-319.*

¹⁶ Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy... № 144. P. 255-268.

¹⁷ Ibid. P. 256.

¹⁸ Ibid. P. 257-258.

¹⁹ Ibid. P. 258.

am not so interested and engaged in this matter as Talaat and Djemal and always tried to make them more moderate and less chauvinist"²⁰.

Six months Talaat Pasha fought a stubborn diplomatic struggle for Thrace²¹. But Turkey got involved in hostilities in Caucasus, and its position became more vulnerable. Claims to the Western Thrace had to be abandoned²². In general, the Turkish press in September 1918 took a rather conciliatory position towards Bulgaria. First of all, this concerned the newspaper "Tanin" as the mouthpiece of the Committee of Union and Progress. That was also important news source for others newspapers and the instrumental in disseminating pro-German and CUP propaganda. So, on September 8th, "Tanin" wrote: "Our neighbor - even in this war, even in the future - will always be the winner as long as it is an ally of Turkey. On the contrary, Bulgaria, which could not create conditions for mutual sincerity and security with us, will be exposed to danger from all sides"²³.

However, in reality, all wasn't quiet in the bilateral relations. Already from the end of July, Bulgarian military intelligence recorded the relocation of Ottoman troops in Eastern Thrace²⁴.

The real tension in Thrace continued to grow, and it was not possible to reduce it even after a partial solution of the issue by diplomatic means. On September 24th, in Berlin was signed a protocol, according to which all the Powers of the Quadruple Union ceded the Northern Dobrudja to Bulgaria. As compensation, it ceded to the Ottoman Empire the territory of Western Thrace to Maritsa. The deadline for the execution of this protocol was set at 15 days²⁵. Talaat Pasha wanted more, of course, but for now he had to settle for less. However, the Berlin Protocol was also a stillborn document. It wasn't worth the paper it was written on. On the same day, Talaat left Berlin for Istanbul. But his mood was overshadowed by the fact that after the

²⁰ Ibid. № 136. P. 242-243.

²¹ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği...* № 220. S. 320; Diplomatic documents... P. 1017, 1053; Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy... № 149. P. 274-275; *Markov G. Op. cit.* P. 202-206, 211, 214, 216, 218, 221, 222, 285.

²² Diplomatic documents... P. 938-940, 1052; *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği...* № 237. S. 345-348; Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy... № 146. P. 270; № 147. P. 272; № 148. P. 274; *Markov G. Op. cit.* P. 302.

²³ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği...* № 248. S. 388.

²⁴ Ibid. № 242. S. 380-381; № 244. S. 382-383.

²⁵ България в Първата световна война 1913-1918 г. Германски дипломатически документи. [Bulgaria in the First World War 1913-1918. German diplomatic documents]. Т. II. 1916-1918. Sofia, 2005. P. 660.

breakthrough of the Macedonian Front by the troops of the Entente Powers on September 15th, 1918, Bulgaria suffered a military-political catastrophe²⁶.

In Berlin and Vienna Talaat Pasha stated the allies that, regardless of what happen in Bulgaria, Turkey will remain faithful to the Central Powers. The same he told to new Bulgarian Prime-Minister Malinov during their meeting at Sofia railway station²⁷, although the latter informed him that Bulgaria had requested a truce from the Entente Powers²⁸.

On September 29th, in Salonika was signed the armistice between the Entente Powers and Bulgaria²⁹. This new was received in Istanbul with great alarm. Talaat Pasha considered the truce to be solely a matter of the ruling Cabinet of Malinov, which allegedly didn't enjoy support either in the Bulgarian army or in the public opinion of the country. On October 1st he stated this directly to the Bulgarian envoy in Istanbul Nedyalko Kolushev³⁰.

After the military defeat of Bulgaria, because of the Salonika truce, Turkey has lost any connection with Germany and couldn't count on its help. The link between the Central Powers and the exhausted Turkey was broken. Created by Germany in 1915, the united front, an indivisible geopolitical space in the form of a huge territory from the English Channel to the Persian Gulf, with the fall of Bulgaria was broken by a decisive operation within 20 days.

Upon learning of the Salonika armistice, Talaat Pasha called for the overthrow of the Malinov's government, otherwise threatening his own resignation³¹. German Foreign Minister Paul von Hintze said on October 1st: "*Soon we will lose Turkey*". He asked the German High Command if there were enough German and Austro-Hungarian forces to "*pull Malinov from power, with or without the help of the Bulgarian tsar palace*". In the case of a negative answer, Bulgaria should have turned into a battlefield, but the attack of the Entente Powers on the Straits should be stopped³².

²⁶ Българската армия в Първата световна война (1915-1918). [Bulgarian army in World War I (1915-1918)]. Sofia, Military Publishing House, 2015. P. 293-297.

²⁷ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği... № 251. S. 392-393.*

²⁸ *Ibid. № 252. S. 393.*

²⁹ Full text in English see: Bulgaria Armistice Convention, September 29, 1918 // The American Journal of International Law. Vol. 13. No. 4. Supplement: Official Documents (Oct., 1919). Military Convention Regulating the Conditions of Suspension of Hostilities between the Allied Powers and Bulgaria. P. 402-403; Military Covenant Regulating the Conditions of Suspension of Hostilities between the Allied Powers and Bulgaria. Secret Articles. P. 403-404. The text in Bulgarian see: *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği... № 255. S. 396-397; № 256. S. 397-398.*

³⁰ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği... № 257. S. 398.*

³¹ *Markov G. Op. cit. P. 328.*

³² *Ibidem.*

Those days the concentration of Turkish troops in Uzunköprü has been intensified. This was evidenced by the Bulgarian military intelligence in Kuleliburgaz³³. It's the danger that can come from the West for Turkey, in Istanbul explained the concentration of troops on Bulgarian-Turkish border - in Edirne and on the Çatalca line, in view of the possible landing of British troops in the Gulf of Saros or in Dardanelles³⁴. In our opinion, really this was precisely the main reason for the concentration of Turkish troops in Uzunköprü. Although we can't discount the fact that the triumvirate, and especially Talaat Pasha, sought to implement the protocol of September 24th de facto and occupy the territory to Maritsa, relying, among other things, on the forces that Dyrvin-gov had indicated in his report³⁵. Then the Bulgarians were seriously afraid of this possibility. In the first half of October, a mixed Commission even worked in the lower reaches of the Maritsa river to determine the new Bulgarian-Turkish border³⁶. But this fact didn't have any practical results.

Due to withdrawal of Bulgaria from the war, the German military command was forced to abandon the operation in Baku. The landing of the 16th division at Poti was interrupted, and its units were sent to Istanbul and from there to Çatalca line. The transfer of the 217th division, which at one time was scheduled to land in Transcaucasia, was not even started³⁷. According to other sources, this division still managed to arrive in Georgia, but immediately together with the 7th Bavarian cavalry brigade was again put on board ships and sent to Istanbul³⁸. Such panicked actions of a "senior" German ally in connection with Bulgaria's withdrawal from the war also influenced the decisions of the highest military and political leadership of the Ottoman Empire. On October 2nd the Turkish High Command started redeploying of troops from Caucasus to Çatalca line³⁹. On October 5th, the Cabinet of Talaat Pasha decided to evacuate all Turkish troops from Caucasus⁴⁰.

On the same day, on October 5th, the last Orient Express departed from Istanbul. The Salonica truce allowed to the Entente Powers unopposed access to Bulgarian railways and required Bulgaria to expel other Central Powers forces. For the Entente Powers, primarily for France, was opened the shortest

³³ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği...* № 254. S. 395; № 258. S. 399-400.

³⁴ *Ibid.* S. 394-395.

³⁵ Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy... № 144. P. 258.

³⁶ *Bulgar-Türk Askeri İşbirliği...* № 259. S. 401.

³⁷ *Pomiankowski J.* Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches. Zürich; Leipzig; Wien, 1928. S. 374, 381.

³⁸ *Mühlmann C.* Das deutsch-türkische Waffenbündnis im Weltkrieg. Leipzig, Köhler & Amelang, 1940. S. 211.

³⁹ *Pomiankowski J.* Op. cit. S. 384.

⁴⁰ Schulthess' Europäischer Geschichtskalender. XXXIV Jg. 1918. Bd. 2. München, 1922. S. 524.

land route to Istanbul, whose garrison was too weak for the defense of the city. In October, one division arrived to Çatalca line from Caucasus. Three more were to follow. However, the transportation of troops was associated with great difficulties, as a result of which it was possible to finish it no earlier than two months later⁴¹.

The created situation took advantage to the military-political leadership of Great Britain. It began to oppose that France play any significant role in the last military operations against Turkey. In London was the intention, taking advantage of exit of Russia from the imperialist deals of 1915-1917 on the division of the Ottoman Empire, to revise the share of the Turkish "inheritance" in their favor.

After a week of disputes between the British and French Prime-Ministers Lloyd George and Clemenceau, the British achieved their goal. At first, immediately after the military defeat of Bulgaria, the French general Louis Franchet d'Espèrey, commander of the Allied Army of the Orient, intended to start a march to Budapest and Vienna⁴². As far as the suppression of communications between the Central Powers and Turkey required of him from Paris was concerned, the General replied on October 1st that he intended to occupy Dedeağaç, Burgas, Varna and the Danube ports of Bulgaria, but only after its internal political situation and the possibility of using of the railway line Dedeağaç-Edirne-Tarnovo became clear⁴³.

However, the British wanted to advance on Istanbul. With this aim, they even expressed their readiness to increase their contingent on the Salonika front by as much as 40 battalions and send 4 fully equipped divisions there from Mesopotamia. It's interesting to note that only three weeks before these events, London was against an offensive in Macedonia and sending any reinforcements to this front⁴⁴.

At the insistence of the British, it was decided to carry out the offensive on Trace and the Straits. Meanwhile, the Bulgarian Parliament ratified the Salonika armistice; the pro-German Tsar Ferdinand abdicated and left the country. This was a favorable sign for the Allies. That's why on October 4th, Clemenceau informed Franchet d'Espèrey that Germany had accepted Bulgaria's withdrawal from the war, and therefore now he had to turn to Turkey. After receiving this directive, the General immediately made changes to his military operational plans, which he presented to his subordinates on Octo-

⁴¹ Mühlmann C. Op. cit. S. 239.

⁴² Les Armées françaises dans la Grande guerre. Tome VIII. Vol. 3. Paris, Ministère de la Guerre, 1933. P. 359-361; Annexes 1202, 1213, 1347.

⁴³ Ibid. P. 359-362.

⁴⁴ Ibid. P. 365-366.

ber 5th, and to Clemenceau the next day. Now the creation of another anti-Ottoman front was declared as one of the strategic goals. At the same time, it was supposed to use the Dedeağaç-Edirne railway with the aim to conduct a surprise attack on the Bulair Isthmus in the shortest possible time in order to unblock the Dardanelles and provide access for the Allied fleet into the Sea of Marmara⁴⁵.

“The major obstacle to our progress”, - wrote Franchet of Espèrey to Clemenceau, - “is currently the issue of communications”: the roads of Bulgaria were very bad. Although there was the greatest interest to begin without delay the operations against Turkey, the performance of the railway track, certainly a very restricted, was going to impose to the troops and a part of the supplies the employment of the road. This would take a long time. In conclusion he added: *“I will act however without waiting”*⁴⁶.

The Entente, taking into account the sad experience of the Dardanelles operation (1915) associated with the occupation of the Gallipoli Peninsula, decided to seize it by a detour and then a surprise attack from Thrace. That was the decision of the Supreme Military Council of the Entente Powers on October 7th. A special group was allocated from the composition of the troops of Franchet d’Espèrey. It consisted mainly of British units and under the command of British General George Milne. True, nominally it remained in the composition of the Allied Army of the Orient, i.e. under the command of Franchet d’Espèrey. This group included three British infantry divisions (22nd, 26th and 28th), three Greek infantry divisions, one French infantry division (122nd), and an Italian infantry brigade⁴⁷. One British infantry division moved along the Sofia-Philippopolis railway with the task of landing at Mustafa Pasha (36 km to west from Edirne), while other units, along with the cavalry, advanced along Thrace along the Aegean coast⁴⁸. During October, the group headed by Milne occupied the entire Eastern Thrace till the railway Edirne-Dedeağaç⁴⁹. On October 28th with the aim to support this group the British landed in Dedeağaç⁵⁰. Now only one jerk was enough to reach Istanbul.

Simultaneously with these events, the British army’s offensive on the Syrian-Palestinian front began on September 19th. As a result of the disorderly retreat of the Turks, the British occupied Damascus on October 1st, Beirut on

⁴⁵ Ibid. P. 369.

⁴⁶ Ibid. P.370; Annexes 1347, 1351, 1362.

⁴⁷ Ibid. P. 373, 407-408.

⁴⁸ Ibid. P. 481; Annexes 1442, 1547, 1567, 1578.

⁴⁹ Ibid. P.409, 480-482; Annexes 1429, 1509, 1580, 1591, 1595, 1596, 1607, 1634, 1639, 1649, 1655, 1674.

⁵⁰ Ibid. P.482.

October 6th, and Aleppo on October 26th. Of course, these defeats were very serious, but they didn't pose an immediate threat to the vital areas and Straits of the Ottoman Empire. This fact was recognized by Lloyd George in his memoirs: "No less spectacular than the Balkan campaign, if perhaps less vital at this stage for bringing the War to an end, was the British victory over the Turks in Syria. Had it come three or even two years earlier, while Russia was still an active belligerent, its effect in opening the Dardanelles to the Allied Fleets would have enabled us not only to supply the Russian Armies..., but to make full use of Rumania's adhesion to the Allied cause, eliminating Bulgaria and turning the whole of the Balkans into an Allied bastion. In the autumn of 1918 the collapse of Turkey was a part of the general debacle of the Central Powers and their allies"⁵¹.

But now, in October 1918, unlike Allenby's Syrian army, the group of Milne was only 400 km from the Turkish capital, and the Navy helped supply it. The idea that London gave priority to a quick offensive in Thrace over Allenby's further advance through the off-road areas of Syria and Anatolia confirms the following fact. As early as in the beginning of October, Allenby was warned by the British General staff that he should be ready to transfer 3 divisions from his contingent to Milne at the appropriate time⁵².

Turkey no more had at its disposal sufficient forces to oppose the offensive of the troops of the Entente Powers in Thrace⁵³. Finally, the defense of the Straits was no longer as strong as in 1915; they could easily be captured, and the French Admiral Dominique-Marie Gauchet, commander of the allied Mediterranean squadrons, was actively preparing for this⁵⁴.

In the zone of Bosphorus and Dardanelles during the second period of the war there was the 1st Army, which was commanded by Mehmet Vehip Pasha from October 1918. But now this army existed only by name. It had only temporarily attached divisions, since its permanent troops consisted only of spare parts stationed in Istanbul, or of territorial, non-combat units formed for defense work. As Liman von Sanders noted in his memoirs, many of these units were listed only on paper and had no serious military significance⁵⁵. In general, the fighting forces of the 1st Army totaled hardly more than one infantry regiment of a normal state.

The coastal defense in the Straits was commanded by Admiral Usedom Pasha. He was subordinate to the fortress district of Bosphorus (commandant Keramettin Bey) and the fortress district of Dardanelles (Commandant Se-

⁵¹ War Memoirs of David Lloyd George. Vol. 6. 1918. Boston, 1937. P. 200.

⁵² Les Armées françaises... P. 365-366.

⁵³ Ibid. P.481; Annexes 1530, 1554, 1615.

⁵⁴ Ibid. P. 298; Annexe 984; *Tournès R. Foch et la victoire des Alliés* 1918. Paris, Payot, 1936. P. 182.

⁵⁵ *Liman von Sanders O. Fünf Jahre Türkei*. Berlin, 1920. S. 241.

lahattin Âdil Pasha)⁵⁶. But the fighting strength of the coastal defense was small.

Next to the 1st Army was the 5th Army, guarding a huge stretch of 2 000 km². It included the border with Bulgaria and the sea border along Aegean Sea and Mediterranean Sea, from the mouth of Maritsa to Mersin. It consisted of three army corps⁵⁷; however, it was impossible to pull them to the zone of Straits in the remaining time. Under these conditions, the only way out was surrender and the conclusion of a truce, which happened on October 30th, 1918.

It was on this day that General Milne's army halted on the Maritsa river⁵⁸. The attack of the troops of the Entente Powers in Thrace was one of the conditions that push the Ottoman Empire to demand an armistice. Winston Churchill wrote: *"Although the French had commanded on the Salonika Front, and a French General presided over the advance upon Constantinople from the west, the conviction of the Turks was at the [Mudros] Armistice was that they had been destroyed by England. Certainly three-quarters of the Turks killed in the Great War had fallen to the bullets and bayonets of the British Empire, and well they knew the slaughter that they inflicted upon this old friend and misjudged antagonist without mitigating his hostile energy"*⁵⁹.

As a result of the study, it can be concluded that the Salonika truce drove a decisive collapse of the Quadruple Union on all fronts and an unexpectedly quick end to the wider war. Churchill wrote: *"The strength of a chain, however ponderous, is that of its weakest link. The Bulgarian link was about to snap, and with it the remaining cohesion of the whole hostile coalition"*⁶⁰.

⁵⁶ Die Welt des Islams. Zeitschrift für die Entwicklungsgeschichte des Islams besonders in der Gegenwart / Hrsg. von G. Kampffmeyer und G. Jäschke. Bd. 23. Berlin, 1941. S. 185.

⁵⁷ Ibid. S. 184-185.

⁵⁸ Les Armées françaises... P. 483; Annexe 1674; *Tournès R. Op. cit. P. 175.*

⁵⁹ Churchill W. The World Crisis. Vol. 5: The Aftermath. 1918-1925. London, 1929. P. 360.

⁶⁰ *Idem.* The World Crisis. Vol. 3: 1916-1918. RosettaBooks, LLC. New York, 2013. P. 409.

BIBLIOGRAPHY

Published&Unpublished documents

- Bulgaria in the First World War 1913-1918. German diplomatic documents]. T. II. 1916-1918. Sofia, 2005.
- Bulgarian army in World War I (1915-1918)]. Sofia, Military Publishing House, 2015.
- Central State Archives, Sofia. Department "Foreign Archives"]. Inventory number 714/5.
- Diplomatic documents on Bulgaria's participation in the European war. Vol. II. 1915-1918 (before the armistice)]. Sofia, 1921.
- Official and secret Bulgarian-Turkish diplomacy (1903-1925). Documentary collection]. Sofia, 2009.

Books&Papers

- Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bulgar-Türk Askeri İşbirliği (1914-1918). Belgeler*]. Ed. Milen Kumanov, Yayınevi: Ik. Gutenberg, Sofiya, 2004.
- Die Welt des Islams. Zeitschrift für die Entwicklungsgeschichte des Islams besonders in der Gegenwart / Hrsg. von G. Kampffmeyer und G. Jäschke. Bd. 23. Berlin, 1941.
- Markov G. The Great War and the Bulgarian Guard between Central Europe and the Orient 1916-1919]. Sofia, Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2006.
- Minchev D., The military and revolutionary activities of Peter Dyrvingov (1898-1918)]. Sofia, Military Publishing House, 1990.
- Mühlmann C., Das deutsch-türkische Waffenbündnis im Weltkrieg. Leipzig, Köhler & Amelang, 1940.
- Pomiankowski J., Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches. Zürich; Leipzig; Wien, 1928.
- Sanders Liman von, O. Fünf Jahre Turkey. Berlin, 1920.
- Schulthess' Europäischer Geschichtskalender. XXXIV Jg. 1918. Bd. 2. München, 1922.
- Les Armées françaises dans la Grande guerre. Tome VIII. Vol. 3. Paris, Ministère de la Guerre, 1933.
- Tournès R. Foch et la victoire des Alliés 1918. Paris, Payot, 1936.
- Churchill, W. The World Crisis. Vol. 5: The Aftermath. 1918-1925. London, 1929.
- _____ The World Crisis. Vol. 3: 1916-1918. RosettaBooks, LLC. New York, 2013.

1.2. BULGAR PRYAPORETS GAZETESİNE GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA TRAKYA VE ANADOLU'YA YÖNELİK YUNAN İDDİALARI

Dr. Öğr. Üyesi Memiş MERDAN*

Pryaporets gazetesi, itilâfperver diye kabul edilen Demokrat Parti (DP)'nin basın organıdır. Bu partinin lideri Aleksandır Malinov, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşındaki tarafsızlığının önde gelen destekçilerinden biridir. Buna rağmen 1915 yılının sonbaharında Bulgar devleti Merkezî Güçler safında savaşa girer.

Savaşın son yılındaki askerî harekâtın gelişmesi ve İttifak içerisindeki kriz bilinmektedir. Haziran 1918'de Dr. Vasil Radoslavov, başında bulunduğu Liberal Parti hükümetinin istifasını sunmak zorunda kalır. Yeni hükümeti kurma görevi ise Demokrat Parti liderine verilir. Böylece Demokratlar, Stoyan Kosturkov liderliğindeki Radikal Demokrat Parti ile birlikte, ülkenin küresel çatışmaya katılımının son birkaç ayında iktidar partisi olurlar. Hedef ve beklentileri ise Bulgaristan'ın savaştan çıkması ve mümkün olduğunca ulusal iddialarının bir kısmını, özellikle Makedonya'ya yönelik olanları gerçekleştirmektir.

Bu çalışmamız, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşındaki eski müttefiki Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleşen olaylarla ilgili olarak *Pryaporets* gazetesinin tutumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmamızda Mondros Mütarekesinin imzalanmasını izleyen Osmanlı Türkiyesinin fiilen parçalanmaya başlamasına odaklanacağız. Söz konusu dönemde sultanın topraklarının paylaşımına Yunanistan da katılır. Panhelenizm doğrultusunda Atina'daki yönetim çevreleri, Trakya'yı ve Anadolu'nun kimi bölgelerini oralarda Rumların mevcut olduğu gerekçesiyle Yunanistan'a verilmesini isterler. Kronolojik olarak bu incelememiz, Selânik Ateşkesi'nin imzalandığı 29 Eylül 1918'den Paris Barış Konferansı'nın çalışmaya başladığı 1919 yılı Ocak ayının sonlarına kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

* Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi, m.merdan@shu.bg

Galip gelen devletlerin Selânik Ateşkesi'ni ihlâl etmeleri sebebiyle 1918 yılı Kasım ayı sonunda Malinov-Kosturkov kabinesi istifa etmişse¹ de DP Teodor Teodorov'un (Halk Partisi) kurmuş olduğu koalisyon hükümetine (Kasım 1918 - Mayıs 1919) iki temsilcisiyle katılarak iktidarda bulunmayı devam etmiştir. Fakat bir sonraki Teodorov hükümetine (Mayıs - Ekim 1919) DP temsilcileri dahil edilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, incelediğimiz dönemde Pryaporets'in yarı resmî bir gazete olduğunu kabul edebiliriz. Dolayısıyla bu gazete, resmî devlet politikasını ve yönetimin Balkanlar'daki gelişmelere ilişkin görüşlerini yansıtmaktadır.

İncelenen dönemde *Pryaporets* gazetesi neredeyse her gün yayınlanmıştır. Çoğunlukla iki sayfa olup dört sayfadan oluşan bazı sayıları da vardır². DP'nin hükümetteki statüsü ve ülkenin resmî dış politika faaliyetleriyle angaje olmasından dolayı Bulgaristan'ın savaştan hemen sonra kendisini bulduğu dış politika durumu ve bir dizi önemli Avrupa olayındaki konumu ile ilgili hususlar gazetenin sayfalarına özgürce taşınmıyor. Sansürün resmî basına ilişkin işlevlerini yerine getirdiği görülmektedir, hatta bazen bir kelime, bazen cümle bölümleri, bütün cümle veya paragraflar, bazen de bütün baş makaleler sansürlenerek gazetenin sayfalarından kaldırılmıştır.

Bu konumuzla ilgili yazılar, enformatif (bilgi verici) ve analitik olarak sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki, Bulgaristan'ın Selânik Ateşkesi'nden sonra dış politikada izolasyonda bulunduğu için haber akışının kısıtlanması yüzünden esas olarak dış haber ajansları ve yabancı basının verdiği malzemeler üzerine yazılan makaleleri aktarmaktan ibarettir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olaylara dair bilgiler Türk ve Yunan gazeteleri kaynaklı olmakla beraber kısmen Batı Avrupa gazeteleri de kaynak olarak kullanılmıştır. Bu, bilinçli olarak ilk elden bilgi arandığı iddiasında bulunmamıza sebep teşkil etmektedir.

Analitik makaleler, önde gelen politikacılar (bunlara savaştan önce Osmanlı İmparatorluğu topraklarında faaliyet gösteren Bulgar devrimci örgütlerinin faaliyetçileri de dahil) ve Demokrat Parti'ye bağlı popüler gazeteciler tarafından yazılmıştır. Bu makalelerde daima Bulgaristan'ın ulusal çıkarlarıyla, Doğu Sorununda hararetin yükselmesi ile bağlantı yapıldığı ve galiplerin imparatorluğa yönelik tutumu ile Bulgaristan'a karşı tutumlarının karşılaştırılması dikkat çekmektedir. Özellikle "Hürriyet" (1908) sonrası Jön Türk yönetimi dönemine ve önceki on yıl içerisinde yaşanan karmaşık Balkan ilişkilerine her zaman tarihsel atıflarda bulunulmuştur³.

¹ Minkov, St. *Dobrucanskiyat Vipros Prez Pırvata Svetovna Voyna: Geopolitiçeski, Politicęski i Voenostrategicęski Obzor*. Universitetski İzdatelstvo, Şumen 2013, s. 297.

² *Pryaporets* gazetesi hakkında *Bılgarski Periodicęn Peçat (1844-1944)*. Anotiran Bibliografski Ukazatel. T. 2. Sofiya, 1966, s. 198-199'a bakınız.

³ Örneğin, "Serskiyat Kray", *Pryaporets*, S. 250, 2 Kasım 1918, s. 1; Beldedov, Efr. "Novite Gritski Kle-

Pryaporets gazetesi, Osmanlı İmparatorluğu ile ateşkes imzalanmasını yakından izler. Ona göre, “çok yakında” ateşkes anlaşmasına varılacağında şüphe yoktur. Gazete, 26 Ekim 1918 tarihli sayısının “Türkiye” adlı başmakalesinde, Türkiye’yi Orta Avrupa’ya bağlayan yolların birer birer İtilâf devletlerinin eline geçtiğini yazar. “Bu koşullarda İmparatorluğa sadece bir yol kalır; ne pahasına olursa olsun, barış yolu. Türkiye silâh bırakacaktır. Bu gerçek, dünya çapında öneme sahip olup sonuçları henüz kavranabilecek ve belirtilebilecek durumda değildir. Yakın gelecek bunları bize kısmen açıklayacaktır. Şimdilik, Türkiye ile güney sınırımızda ateşkes imzalanmasıyla barış ve huzur hüküm sürecek, bu ise Bulgar halkının geleceğinin bağlı olduğu Bulgar halkı ve hükümetinin sorunlarının çözülmesine imkân sağlayacaktır”⁴. Burada, ateşkes sorununun Bulgaristan çıkarlarıyla ve bir dereceye kadar hükümetin ulusal hedeflerini savunmasına yardımcı olacağına dair safça bir umutla ilişkilendirildiğini görüyoruz. Bu hedeflerin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı W. Wilson tarafından 14 noktada öngörülen ilkele-ri uygulama umuduyla ilgili olduğunu başka yazılardan öğreniyoruz⁵. Gazetenin 6 Kasım 1918 tarihli sayısında ise Limni adasındaki Mondros’ta 30 Ekim 1918’de Türkiye ile imzalanan ateşkesin şartları yayınlanmıştır⁶.

Pryaporets’in sonraki sayılarında Yunan ulusal hedefleri, Elefterios Venizelos politikası ve Panhelenizm hakkında bir dizi makale yayınlanmıştır⁷. Yunanistan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik iddiaları bağlamında, Atina’nın Batı Trakya (o zaman halâ Bulgaristan’a bağlı) ve 1913’e kadar önemli miktarda Bulgar nüfusunun yaşadığı Doğu Trakya hakkındaki ilhak planları da sunulmaktadır. Trakya meselesi, sadece Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminden hemen sonra değil, aynı zamanda izleyen on yıllar içerisinde de Bulgar siyasîlerini ilgilendiren ana sorunlarından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Pryaporets gazetesinin *Tasvir* gazetesinden aktarmış olduğu “Türkiye’deki Rumların Davranışları” başlıklı makalede, İzmir’deki Rum gazetelerinin şehir

veti“, *Pryaporets*, S. 258, 13 Kasım 1918, s. 1; Nikolov, D.P. “Trakiya“, *Pryaporets*, S. 260, 15 Kasım 1918, s. 4; Mihalçev, D. “Odrinskiyat Vıpros“, *Pryaporets*, S. 14, 20 Ocak 1919, s.1; “Argumentit“ Na Venizelos“, *Pryaporets*, S. 37, 17 Şubat 1919, s. 1 vb. makalelere bkz.

⁴ *Pryaporets*, S. 244, 26 Ekim 1918, s. 1. Bundan başka, „Primirie s Turtsiya“, *Pryaporets*, S. 245, 28 Ekim 1918, s. 1. makaleye bkz.

⁵ „Edin Amerikanets Za Uilson“, *Pryaporets*, S. 252, 5 Kasım 1918, s. 1; „Pravata Na Makite Narod. Natsionalniya Printsip“, *Pryaporets*, S. 259, 14 Kasım 1918, s. 1; „Nova Evropa I Novite Balkani“, *Pryaporets*, S. 282, 12 Aralık 1918, s. 2; Krapçev, D. „Nezadovolente Narodi“, *Pryaporets*, S. 279, 8 Aralık 1918, s. 1 vb. makalalara bakınız.

⁶ *Pryaporets*, S. 253, 6 Kasım 1918, s. 2.

⁷ „Gırtsiya. Voennite Tseli Na Gırtsiya“, *Pryaporets*, S. 251, 4 Kasım 1918, s. 2; „Venizelos i Turtsiya“, aynı yer; Krapçev, D. (D.K.) „Elinizmit“, *Pryaporets*, S. 278, 7 Aralık 1918, s. 1; „Bılgaroglasnite Elini“, *Pryaporets*, S. 282, 12 Aralık 1918, s. 1; „Drijestvoto Na Narodite. Izyavleniya Na Venizelos“, *Pryaporets*, S. 9, 14 Ocak 1919, s. 1 vb.

ve vilâyetin Yunan rengini vurgulayan makaleler yayınlamaya devam ettiği bildirilmiştir. Makalede, “Bu vilâyetteki Türk kamuoyu, bu vesileyle İstanbul’daki iktidar ve gazete çevrelerinin ilgisiz davranışlarından ciddi anlamda rahatsızdır”⁸ denilmektedir. Yarı resmî *Minber* gazetesinden alıntılanarak *Pryaporets* sayfalarında tamamı aktarılan “Türkiye’nin Durumuna Dair” başlıklı başka bir makalede, “kaderinin belirleneceği ve tavizsiz olması gereken bir zamanda” Türkiye’nin kendi hak ve çıkarlarını savunma konusundaki kararsızlık ve gevşekliği nedeniyle Osmanlı hükümetine saldırılmıştır. “Yunanlar, vatanımızın çeşitli bölgelerine yönelik ulusal hak ve isteklerini ortaya koymak için eski defterleri açarken ve propaganda amacıyla türlü komisyon ve alt komisyonlar gönderirken Bab-ı Alinin uyumaya ve dinlenmeye devam ettiği” ifade edilmiştir⁹.

Pryaporets gazetesinin 26 Kasım 1918 tarihli sayısını “Yunanlar İşbaşına” başlıklı başmakalesinde şunları okuyabiliyoruz:

“Helenizm başını kaldırıyor. O, Türkiye sınırları içinde kımıldamaya ve kendini örgütlemeye başlıyor. İstanbul, İzmir ve başka yerlerde Rumlar sürekli gösteriler yapıyor. Türkiye’nin başkentinde Fransızca olarak beş Rum gazetesi yayınlanmaya başladı. Propaganda sadece Türkiye’nin değil, aynı zamanda bizim aleyhimize yapıyor. İttifak’ın galip gelmesi durumundan faydalanan, ama İtilâf’ın zaferinden de istifade edebilecek olan saldırgan Helenizme dikkat etmemiz gerekmektedir. Yunanlar her iki kampta kendi işini pişirmişlerdi. İşe koyulmak için bir tarafın galip gelmesi lâzımdı. Türkiye’nin Asya toprakları ve İstanbul’da yaptıkları bizi çok az ilgilendiriyor; biz sadece iddialarını dikkate alıyoruz. Hakiki Yunanlıların birleşmesini engelleyecek olan Bulgar milleti değil. İtilâf’taki büyük güçler, onların Türkiye’nin Asya toprakları üzerindeki iddialarının haklı ve meşru olduğunu görmeyegörsün! Ancak Rumlar, isteklerini sadece Türkiye’nin Asya toprakları ile sınırlamazlar.

Şimdi Yunanistan’a ilhak edilmesinde ısrar ettikleri İzmir vilayeti karşılığında, Dünya Savaşına katılmamızdan önce Venizelos’un bize Kavala, Drama ve Voden bölgesi hakkında söz verdiğini unutmakla kalmıyorlar; sırf Bulgar toprağı olan yerlere bile göz dikiyorlar, hatta 1913’te Bükreş’te hak iddia edip Sofya’yı bile alabilecekleri halde itiraz etmeme lütfunda buldukları topraklar hakkında da ağız yapıyorlar”¹⁰.

Bu makale, artan Yunan iddiaları ile ilgili endişeleri açıkça ortaya koymaktadır ve Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşananları Bulgaristan’ın geleceğine, özellikle gazetenin diğer sayılarında¹¹ da yer aldığı üzere Atina’nın Gümülcine ve Dedeğaç’a ilişkin iddialarına bağlamaktadır.

⁸ *Pryaporets*, S. 268, 25 Kasım 1918, s. 2.

⁹ Aynı yer.

¹⁰ *Pryaporets*, S. 269, 26 Kasım 1918, s. 1.

¹¹ „Aspiratsiite Na Gırsiya“, *Pryaporets*, S. 18, 24 Ocak 1919, s. 2; „Gırsite İ Trakiya“, *Pryaporets*, S. 40, 20 Şubat 1919, s. 1.

Selânik'te neşredilen *İskra* dergisinin eski editörü ve Makedonya'daki Bulgar Devrimci Hareketi aktivisti Georgi Bajdarov'un "Yunan Yalanı" makalesi, Yunanların, 1912 yılında "Bulgarlar tarafından Türklere karşı elde edilen zaferi kullandıkları gibi, şimdilerde İtilâf'ın zaferinden istifade etmek için" bütün güçlerini seferber ederek her türlü aracı kullanacaklarını belirtmektedir. "Bu araçlar arasında iftira ve yalan ilk sırada yer alıyor"¹². Burada, Yunanların, iddia ve taleplerini deteklemek maksadıyla galip başkentlerde yürüttükleri aktif propaganda söz konusudur.

Yunanların Türk topraklarına yönelik emelleri açısından özellikle ilginç olan, 30 Kasım 1918'de yayınlanan "Anadolu'daki Topraklara Dair Yunan İddiaları" başlıklı makaledir¹³. Yazarı P. M. Mateev, yakın gelecekte toprak sorunlarının çözümü sırasında Yunanistan'a Anadolu'daki bölgelerden toprak verilmesi hakkında çok fazla konuşulduğunu, yazılıp çizildiğini belirtmektedir. Yunanistan'ın esas olarak İzmir vilâyetini talep ettiği, ancak ilân edilen ilkelerin kabul edilmesi durumunda bu talebin haksızlığını, İzmir'in İstanbul'dan sonra Türkiye'nin ikinci önemli limanı oluşunu ve Aydın Vilâyeti'nin yönetim merkezi olduğunu belirten Mateev, bu bölgedeki çoğunluğun Türklere ait olduğunu belirtmektedir. İzmir şehrinde Yunan nüfusu kabarmakla beraber çoğunluk teşkil etmemekte olup, ağırlıklı olarak deniz ticareti yaptıkları vurgulanan Rumlar, Mateev'e göre, "çok konuşkan ve gösterişli" olmaları nedeniyle sayıca etkileyici görünmektedir. Mateev'e göre, sırf Rum nüfusunun böyle bir "çoğunluğu" nedeniyle Yunanların "Aydın Vilayeti üzerine toprak iddialarından bahsetmek, Anhialo, Varna, Sozopol ve Kavaklı'de Rumlar yaşadığı için Bulgaristan'ın güneyi ile ilgili böyle bir iddiada bulunmaya denk düşmektedir". Makalenin içeriğinden, Yunanların Anadolu'da da ilgili toprak iddialarının güçten, özellikle de başkaları tarafından kendilerine verilecek güçten başka hiç bir dayanağı olmadığı anlaşılmaktadır. Analiz şöyle devam etmekte: "Yunan hakimiyeti altında, ayrıca Sırp hakimiyeti altında yabancı unsurların bulunması anormalliktir". Mateev, Yunanistan ve Sırbistan'a verilme tehlikesi olan Bulgaristan bölgelerine özel bir atıfta bulunmaktadır. Yazar, "Yunanistan'a, kendi kaderini tayin etme insansever ilkesini ilan edilen Amerika Birleşik Devletlerinin de rızasıyla, Anadolu'dan toprak verilmesine hayret etmeye devam edecek miyiz?" diye cevap beklemediği bir soru ile tamamlamaktadır.

Danail Krapchev'in 8 Aralık 1918 tarihli "Tatmin Olmamış Milletler" başlıklı makalesi bu sorunla yakından ilgilidir. Bu makalede "yabancı devletler egemenliği altında bulunan bazı milletlerin bağımsızlıklarına elverişli

¹² *Pryaporetz*, S. 272, 30 Kasım 1918, s. 1.

¹³ Aynı yer.

koşullar yaratıldığı bir dönemde”, Bulgar topraklarının koparılıp yabancı egemenlik altına sokulabileceği olasılığa dikkat çekiliyor: Krapçev, “Hürriyetleri, birleşmeleri ve kendi bağımsız devletleri için savaşmış olan milletler, şimdi doyumsuz galiplerin ellerinde kaderin iradesine bırakılmaları /.../ bir talih-sizlik olacaktır” diye belirtmiştir. Yazar, makalesinin son cümlesiyle galip gelen Büyük Güçlere dolaylı bir yoldan hakyemez barış antlaşması için çağrıda bulunur: “Yaralı ve kırılmış milletlerin sayısı ne kadar daha az olursa, yaratılacak yeni dünya için tehlike daha az olur”¹⁴.

Bu örnekler, *Pryaporets* gazetesi sayfalarında sezilen “Türk davası” hakkındaki bazı sempatileri göstermek için yeterlidir ki, bu yaklaşım sadece Bulgarların savaş sonraki kaderiyle benzerlikten kaynaklanmaktadır. Yazarlar, savaşta galip gelen Büyük Güçlerin siyasetini analiz ederken dikkatli davranmakla beraber Yunanların yayılmacı planlarını sert bir şekilde eleştirmektedirler. Ayrıca makaleler çoğunlukla bilgilendirici, analizler ise az ve ölçülüdür.

¹⁴ Aynı yer.

BİBLİYOGRAFYA

Gazete

Pryaporets, yıl: XX (1918), Sayı 244 – 298; yıl XXI (1919), Sayı 1 – 40.

Tetkik Eserler

Akşin, S. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. Cem Yayınevi, İstanbul 1976.

Bulgarski Periodičen Peçat (1844-1944). Anotiran Bibliografski Ukazatel. T. 2. Sofiya, 1966.

Kocatürk, U. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918 – 1938*. AKDITYK, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000.

Minkov, St. *Dobrucanskiyat Vıpros Prez Pırvata Svetovna Voyna: Geopolitiçeski, Politiçeski i Voennostrategiçeski Obzor*. Universitetski İzdatelstvo, Şumen 2013.

Sadulov, A. *Agoniyata Na İztoçniya Vıpros i Rajdaneto Na Nova Turtsiya*. İzdatelstvo Faber, V. Tırnovo 2000.

1.3. RELATIONS BETWEEN KINGDOM OF ROMANIA AND OTTOMAN EMPIRE FROM BUCHAREST TREATY (1913) TO THE END OF WORLD WAR I: FROM FRIENDS TO FOES

Assoc. Prof. Liliana BOȘCAN*

1.3.1. The Romanian-Ottoman Relations until the Eve of the First World War (August 1913- July 1914)

The Bucharest Peace Treaty presented the epilogue of the two Balkan Wars and represents a unique international agreement which was not signed by all of the Great Powers and which in a great amount was against their interests.

The new Liberal government under Ion I.C. Brătianu's presidency¹ brought a reorientation of the foreign policy, which was even closer to the Entente Powers and aimed at the state unity by joining Transylvania, Bukovina and Banat, as regions inhabited mostly by Romanians. The political unity had to achieve without threatening the existence of the Romanian state, therefore, the Romanian diplomacy tried to take maximum advantage of the international conjuncture.

During the period between the Peace of Bucharest (August 1913) and the international crisis of July 1914, which resulted in the First World War, the Austrian-Hungarian and German diplomacies had a pretty low influence in Bucharest. The hostile indisposition of the Romanian public opinion against Austria-Hungary, determined, mostly, by the Hungarian government's policy towards the Romanians in Transylvania contributed essentially to this layout. The insufficient coordination between Vienna's and Berlin's diplomatic actions, the new foreign policy orientation of the government led by Ion I.C.

* Bucharest University, Faculty of History, Department of International Relations and European Studies, liliana.boscan@gmail.com

¹ Ion I.C. Brătianu (1864-1927), Romanian politician, president of the National-Liberal Party since 1909, Minister and Prime Minister for several times (1908-1910, 1914-1918, 1918-1919, 1922-1926, 1927), cf. Ion I.C.Brătianu, *România și Peninsula Balcanică*, București, 1913, p. 55-56

Brătianu, the tense relations between Romania and Austria-Hungary created favourable conditions to the Entente Powers for attracting Romania.

In *January-February 1914*, a series of negotiations were carried out between the Romanian, Serbian, Montenegro and Greek diplomats, E. Venizelos, the head of the Greek Government, and Prime Minister Nikola Pašić visited Bucharest, in order to draw bilateral actions in case of worsening the situation in the Balkans².

The Kingdom of Romania cultivated friendly relations with the Ottoman Empire, and, in this respect, the telegram sent from Constantinople by diplomat Manu on the 6th/19th of February 1913 is relevant. In a conversation with him, Enver Paşa asked “to test the waters” at Athens in view of exchanging the Chios and Mytilen islands with a part of the Dodecanese Islands³. On the 23rd of October/4th of November, Take Ionescu met with Talaat Bey on the “Regele Carol” ship, intermediated by N. Batzaria. Talaat Bey asked that Romania had an alliance with Serbia and Greece. By denying this alliance, Take Ionescu mentioned that Romania is morally obliged “to not allow the detriment of the Bucharest Treaty and he is determined to carry out this obligation”⁴. Talaat Bey proposed an alliance between Romania, Turkey and Bulgaria. Take Ionescu rejected the idea of an alliance with Bulgaria and postponed the discussion about a Turkish-Romanian alliance. Talaat Bey handed over a nine-point memorandum, entitled *Some issues we value*⁵. Take Ionescu emphasized that Turkey’s rapprochement of Romania was not possible as long as the latter is not so bound to Sofia, where “all the intrigues against the peace of Bucharest boil”⁶.

In May 1914, a Turkish academic delegation were greeted in Bucharest by Nicolae Iorga, who would deliver a speech at the University of Bucharest, evoking the Romanian-Ottoman relations⁷. In same month, N. Batzaria confirmed that Minister of Interior Talaat Bey’s visit at Bucharest would be private, but this will not prevent him from having meetings with Romanian politicians, as “the concern of the Turkish-Romanian rapprochement is a happy coincidence in order that the voice of heart and reason will be in perfect harmony”⁸.

² C. Nuțu, *România în anii neutralității 1914-1916*, București, 1972, p. 80-81

³ ANIC, fund *Casa Regală*, volume 20/1914, p. 1

⁴ *Ibidem*, p. 131

⁵ *Idem*

⁶ Constantin Xenii, *Take Ionescu (1858-1922)*, Universul, București, , p.281

⁷ N.Iorga, *Quelques mots sur les relations entre les Roumains et le peuple turc. Conférence faite au hôtes universitaires turcs à l'Université de Bucarest le 6/19.V.1914*, București, Minerva, 1914, *passim*.

⁸ *Adevărul Journal* (May 12, 1914)

On the 14th of May 1914, Take Ionescu offered a dinner in honour of Talaat Bey, Hasan Fehemy (Talaat Bey's chief of staff), Sefa Bey (Turkish Minister at Bucharest), Blodel (Minister of France), Wadhausen (Minister of Germany), Count Czeernin (Minister of Austria), Pokleski (Minister of Russia), Fasciotti (Minister of Italy), Ristici (Minister of Serbia), Em. Porumbacu (Foreign Minister of Romania). Although rumours related to that trip said that Talaat Bey intended to get Romania's neutrality in case of a Greek-Turkish conflict, such a diplomatic commitment was out of question, but at least he managed to establish direct friendly relations with the Romanian politicians.

1.3.2. The Period of Neutrality and Preparation of Romania for War (1914-1916)

Romania were a part of a defensive alliance with the Central Powers since 1883, the hostile attitude of Austria-Hungary toward Romania during the Balkan Wars and Romania national interest in the Transylvania area of the Austro-Hungary determined Romanian leaders — especially Ion I.C. Brătianu, who had become Prime Minister on January 17, 1914 — to opt for a position of neutrality. King Karol I, summed a Crown Council on August 3, 1914, hoping (along with P.P.Carp and other pro-Germany elements) that Romania would adhere to the alliance, especially in the face of the Russian danger. The idea of neutrality triumphed⁹.

Romania had a problem with two solutions. Romania had national claims of territory, over Carpathian Mountains and also over Prut River. The first ones were taking Romania in conflict with Austro-Hungary, the second one, with Russia. It had to be chosen between the two solutions the most advantageous one. It was not enough to take into calculation the importance of the earning followed thus, it had to be also balanced the will to obtain it. This was the difficult balance in which we were founding Romania after the outbreak of European War. No other country found herself in a most difficult situation, found Romania to a more unsure crossroad, more filled with risks and dangers. Because there were at stake not only the realization of Romania national hopes, but even the existence of the State. A wrong turn and the Romanian state could be crushed between the giants¹⁰.

The Romanian politicians elite, from Prime Minister Brătianu and his National Liberals to the conservative faction leaders (Ionescu and Filipescu), were Francophile and Anglophile. Thus, the *interim* of 1914-1916 can

⁹ Anastasie Iordache, *Reorientarea politică a României și neutralitatea armată : 1914-1916*, București, Paideia, 1998, *passim*

¹⁰ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 122-125

be viewed as a transition period in Romania's diplomatic orientation, one would have occurred even without the war.

Between 1914 and 1916, Romanian Prime Minister Brătianu¹¹ had several major objectives. *First of all*, he wanted to preserve Romania's freedom of action in an extremely dangerous situation for as long as possible so as to maximize potential Romanian gains the program of unifying the Romanians living in the territories outside its borders with the Romanian Kingdom. First, this meant Transylvania. *Secondly*, Prime Minister Brătianu desired to protect the Romania Kingdom's security as much as possible and to preserve the Romanian dynasty. *Thirdly*, he wish to prepare Romania for successful participation in the war. For all the diplomatic success of 1913, the Second Blakan War had shown how unprepared Romania was from military point of view.

The on-going negotiation with St Petersburg, London and Paris proceeded slowly because the Romania insisted on written guarantees from the Entente that Transylvania, the Banat and Bukovina would be unified with Romania. However, the fact that the Central Powers were making their own offers (cession of Bessarabia and Bucovina, and more favourable status for the Romanians of Transylvania) coupled with the signing of an economically advantageous commercial treaty with Germany in 1915, the uncertainties of the Russian offensive in Galicia (it eventually stalled in August 1916) and the beginning of the "war by attrition" on the western front, forced the Romanian hand. It was under these circumstance that the Romanian decision to enter the war was finally made.

As soon as the First World War started, the Romanian-Ottoman relations complicated because of the Romanian government's refusal to allow transit of the war supplies from the Central Powers to Turkey. On March 3, 1915, Minister *Bussche* complains that Ionel Brătianu promised a benevolent neutrality which had itself been realize as a result of alliance treaty, but cannot see application on the Danube "Dardanelles may resist, but you must not miss the ammunition". The solution was to let to pass the train, one ammunition for Romania, accompanied by a second train for Turkey.

Since much of Romania's trade streamed through the Straits, the closing would cause serious economic damages to Romania. Soon, Romania and Turkey would be opponent, and small Turkish military units would show up on the Romanian territory as occupation troops, in 1916¹².

¹¹ Ion I. C. Brătianu (August 20, 1864 – November 24, 1927) was a Romanian politician, leader of the National Liberal Party, Prime Minister of Romania for five terms and Foreign Minister. He was the eldest son of statesman and PNL leader Ion Brătianu.

¹² E. Nastovici, *Din relațiile româno-turce în perioada neutralității 1914-1916*, in *Analele Universității București Istorie*, XVIII, 1969, no 2, p. 81

1.3.3. Romania Enters in World War I. Turkish Troops on Romania' s Land

The political and military convention between Romania and the Entente were signed in Bucharest on 17 August 1916. The allies recognize the rights of Romania over Transylvania, the Banat, and Bucovina, and promised official recognition for the union of these territories with the Kingdom of Romania at the post peace conference (in which Romania would participate as an equal partner). The Entente was also to provide Romania weapons and ammunition, to arrange cooperation with the Russian army in Dobrodja and to initiate action against Bulgaria in the region of Salonika and against Austria-Hungary in Galicia when Romania troops moved into action in Transylvania.

The Romanian government asserted that the moment was right for it to fulfil the country's national ambitions by aligning itself with the Entente Powers and declared war on the Austro-Hungarian Empire on 27 August 1916. Three Romanian armies invaded Transylvania through the Carpathians, pushing back the much smaller Austro-Hungary *First Army*. In a short time the Romanian army occupied Orşova, Petroşani and Braşov, reached Sibiu on their way to the Mureş River, the main objective of the offensive. Romanian troops crossed the Carpathians into Transylvania and quickly occupied Braşov (29 August), while advancing on Sibiu and Sighişoara. Their reception by the Romanians of Transylvania was enthusiastic, but Romanian advances were short-lived. The Transylvania offensive stalled as men and resources withdraw to meet a counter-offensive in the South.

The number of Romanian Army¹³ were :

A. Carpathian front		B. South front : Army III	
Army I	134 000	Group Vest(Oltenia)	20 000
Army II	127 000	Group central(between Olt and Argeş)	50 000
Armata de North (IV)	108 000	Group East (Turtucaia, Silistra and Dobrodja Division)	72 000
Rezerve (Goup V)	51 000	TOTAL	142 000
TOTAL	420 000		

¹³ For the campaign in Transylvania also you can see : Enrich von Falkenhayn, *Armata IX împotriva românilor și rușilor(1916/1917)*, București, 1937; I. Cușă, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917*, Militară, București, 1967; V.Anatstasiu, *Bătălia din zona Bran-Cîmpulung (august-noiembrie 1916)*, Militară, București, 1967; V.Atanasiu, *Bătălia din zona Sibiu-Ciineni*, Militară, București, 1982.

As is observe in the above table 80% of the troops were focused for Transylvania front and only 20% in southern military theatre. Dobrudja border and the Danube line remained uncovered. Marshal Mackensen had under his control all the Bulgarian-Turkish-German military forces in South of Dobrudja.

In response, the Germany declared war on Romania on th 27of August, with Bulgaria following on 1 September. On the next day the Bulgarian *Third Army* initiated the Central Powers' first major offensive of the campaign by invading Southers Dobrudja. Lack of coordination between Russian and Romanians forces coupled with the failure of the Allies to begin the promised *Salonika offensive* contributed to disastrous defeats as well as significant casualty and loss of material in Dobrodja, where the German-Bulgarian offensive seems to have taken the Romanians by surprise. The Romanian reversals at Turtucaia (September 1 - 6, where thousands were killed and 25 000 prisoners were lost) and Silistra were demoralizing and devastating as the initial advance into Transylvania had been inspiring.

German and Austro-Hungarian armies now embarked on a massive counterattack in Transylvania and soon made their way in South across the Carpathians on numerous fronts. On 28 September, Romania troops were driven back at Sibiu and, on October 8, Braşov was lost. The German and Austro-Hungarian army drive through the mountain passes of Moldavia was halted in the north at Oituz by forces under command of generals Eremia Grigorescu and Constantin Prezan (October,14-27). This saved the Romanians from being caught in two groups movement which would have led to the destruction of Romania .

The German offensive shifted to the South. Though the Romanians held somewhat at Predeal and Bran in the centre, their position was begin undermined by increasing problems of supply as the arms and ammunition promised by the allies failed to materialize and by the huge front they had to cover. Following a successful German offensive in the Jiu region in November, under the command of General Erich von Falkenhayn, the situation become critical. The enemy armies, now clearly superior in numbers, resources and technique, overwhelmed Romanian resistance at Podul Jiului and Tâgul Jiu in November and occupied Craiova. When troops under general von Mackensen crossed the Danube in the south through Zimnicea on 23 November, Bucharest itself was directly threatened .

The Romanian General staff made one last concertrated stand at the Neajlov-Argeş line to defend the capital (November-December). Despite desperate fighting by Romanian forces commanded by general Prezan, the Central Powers were victorious. On December, 6, Mareshall Mackensen entered

Bucharest. He found the capital undefended. The king, Prime Minister Brătianu and the Romanian government had already evacuated north of Moldavia in Iași. The disaster was nearly complete. Three quarters of the territory of the Romanian kingdom had fallen under enemy occupation. Almost 250 000 soldiers, 290 000 guns, 250 machine guns were lost during the failed military campaign of 1916. In addition, as Romanian forces retreated, British agents set fire to Romania's oil fields and refineries to prevent their being use by the enemy¹⁴.

From the psychological point of view, the disaster at Turtucaia appeared to unnerve the Romanian people to the Romanian General Staff. They subsequently lost their initial focus, plunged into poorly considered improvisations, and as the grasp of the strategic, made increasingly poor decisions.

The Central Powers were able to concentrate more forces against Romania than expected. Ironically, the Romanian offensive, instead of benefiting the Brusilov offensive in Galicia, began just as the Germans were hastening reinforcements to the East. Finally, though Austro-Hungarian and Bulgarian units were little better than the Romanians forces, the German troops involve had superior military technique, tactics and leadership.

The units chosen for the Romanian campaign were the VI Corps, commanded by General Hilmi Paşa, the 15th Division, commanded by Lt.Col. Hamdi Bey and the 25th Division, commanded by Col. Şükrü Ali Bey. They were ordered by Enver Paşa to prepare for this campaign even before the Romanian declaration of war. The 25th Division was to be entrained to Pravade, the 15th Division to Varna and eventually both would be transferred to the meeting point of the VI Corps at Dokuzağaç (Dobrudja). The first major action of the Turkish forces in Romania took place on September 24, 1916, when the 25th Division, with the Bulgarian cavalry on its right flank and Bulgarian 6th Division on its left flank, was ordered to attack the town of Amzacea. Fighting in Dobrudja went on for one week and three regiments of the 25th Division, 56th, 59th and 75th, fought next to each other at a frontline of ten kilometers. General Hilmi Paşa had arrived at the front to take over the command.

For all this, the Romanian campaign of 1916 had some favorable consequences for the Entente and for Romania. The very fact of Romanian participation on the allied side changed the geopolitical situation of the war. Forces

¹⁴ Liliانا Boşcan-Altın, Ömer Metin, *Romanya: İkinci Dünya Savaşı sırasında casusluk faaliyetleri ve petrol. Müttefikler ve Almanya, Romanya'nın „kara altın,,’ı petrol için mücadele ediyor (1939-1944) / Romania : Spy and Oil during the Second War World. Allies and Germania Fighting for „Black Gold,, of Romania (1939-1944)*, in AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:2, 14: 263-278

were drawn to the Eastern Front that would have made a difference in the West. Despite the debacle, the Romanians continued to fight. In the end, it is even possible that Prime Minister Brătianu had taken the decision to enter the war fully realizing that Romania might be hammered, but established the basis for the larger gains in 1918-1919.

Constantin Kirişescu in his monumental book *The History of the War for Reunification of Romania (1916-1919)*¹⁵ published in the '20s, is still was keeping actually its topicality despite the historiography, he underline the causes of Romanian army defeat during 1916. The most good things was show is the brave Romanian soldier : most of soldier are peasants who resistant to marches, fatigue, disciplined, great sense of duty but not equipped, trained military and equipped. The defeats by Romania in the 1916 campaign had several causes¹⁶ :

- poor equipment (rifles, artillery, machines guns) and lack of promised ammunition from the allies ¹⁷ (Romanian regiments had a tenth of the machines guns of their opponents)
- a very long front that could not be defended under these circumstances (due to half-hearted Russian cooperation and the failure of promised allied offensives to materialize at Salonika and in Bukovina). Romanian front was 1 200 km, the longest front in Europe, compared to the Russian front from the Baltic to Dorna was ... 1 100 km ¹⁸.
- a lack of adequate training, technique and experience on the part of the Romanian army
- tactical errors by both Romanian military and political leaders (the Romanian battle plan *Hypothesis Z* was based more on political than strategic considerations. And by planning offensive on both the Transylvania and Dobrudjean fronts, the Romanians dramatically lessened their odds of success or either).

On November 23, 1916, the armies of enemies enter in Bucharest, while Romanian troops began withdrawing to East, fighting on successive lines in the entire space between the Carpathians and the Danube. In this context, more Turkish troops were sent to Romania. 26th Division (73rd, 76th and 78th Regiments) arrived in Sistova and crossed the Danube River on November 25, 1916, joining Mackensen's Danube Army. 26th Division's first

¹⁵ Constantin Kirişescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1916-1919, ediția II, vol. I, p. 398.

¹⁶ *** *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Ed. Militară, București, 1988, p. 372.

¹⁷ Constantin Kirişescu, *Istoria războiului pentru întregirea României(1916-1919)*, Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 204-213

¹⁸ *Ibidem*, p. 215

engagement with the Romanians took place on November 27, 1916, near the town of Marzanesti. Falkenhayn and Mackensen's armies came together on December 4 and four days later they marched in Bucharest. 78th Regiment took part in the victory parade on the streets of the Romanian capital.

Having lost Bucharest, Romanian forces were retreating north, towards the river of Siret and the Danube Army was chasing them. On March 26, 1917, 26th Division was ordered to return to Istanbul. For the rest of the year, the Romanian theatre of war was silent. In August and September there have been minor incidents, but they did not change anything. The 25th Division was ordered to return on September 30 and it completed its entrainment on January 4, 1918.

The headquarters of the VI Corps and the 15th Division remained at the shores of the Danube until April 1918. The next month, they embarked on ships from the port of Constanta and sailed through the Black Sea to Batumi. Turkish troops contributed a great deal to the Central Powers' war efforts in Romania. Two Turkish divisions stayed in Romania for one and a half years, whereas a third division remained there for two years.

From the Central Powers point of view, plan was to take Romania out of war, on tactic need to shorten the front, but also to have oil and grains of Romania, so indispensable to supply the countries which are from already two years into the war. From the point of view of Entente, Romania to relieve other fronts, drawing on her reserves of all enemy of Entente, giving time to Entente Powers to recover the forces.

During the campaign of 1916 the Romanian Army has acquired a rich experience of struggle that led to the change in exactly what occurred, and was recovered substantially in the reorganization of the army and during the campaign the summer of 1917, in the great battles in the South of Moldavia.

In the North, the German army could not cross the Carpathians passes defended by general Eremia Grigorescu. The Russian army entered in Moldavia and the front was stabilized along the Carpathians and in the South along the Nămăloasa- Focșani line. Most of territory of Romania were occupied by the German, Austro-Hungarian, Bulgarian and Turkish troops. The Royal Court, the government, Parliament were in the part of Moldavia and with the help of French Mission headed by general Bethelot reorganized the army taking advantage of calm on the eastern front. In the summer of 1917, the Romanian army manage to stop the advance of Mackensen's army by the victory at Mărășești, Mărăști and Oituz¹⁹.

¹⁹ AMAE, fund *Primul Război Mondial*, vol. 58, p. 378

The situation, however, once again took a turn for the worse for the Entente in November with the October 9, 1917 and the beginning of the *Russian Civil War*. These events effectively ended Russian involvement in the war and Romania was left isolated and surrounded by the Central Powers and had little choice but to negotiate the Focșani Armistice (December 9, 1917) ²⁰. Prime Minister of Bucharest government, Alexandru Marghiloman signed the treaty at Buftea on 7 May 1918 and it was ratified by the Chamber of Deputies on 28 June and by the Senate on 4 July 1918. King Ferdinand I of Romania refused to sign it

After the Treaty of Bucharest, the victors imposed a complete economic plan to unlimited exploitation of the Romanian soil and petrol, the only way free to Black Sea, Dobrudja region, was under control of Central Power which means closing the road for Romanian export to its products. In the middle of disaster, there was a light of hope: the union with Bessarabia. On 27 March/9 April 1918, Bessarabia declared its union with Romania under two conditions: land reform and universal suffrage.

In the 1918 the victory of the Entente Powers had consequences on the Balkan front, Sarrail's army of Salonika penetrated the Bulgarian line. Prime Minister Marghiloman resigned on 24 October /6 November 1918. Romania mobilized formally on 9 November 1918 and reentered the war on the side of the Allies on the 10 November, less than twenty-four hours before the armistice took effect on the Western Front. The King and Queen returned to Bucharest five days short of the two-year anniversary of von Mackensen's triumphant entry. The union of the Bessarabia, Bukovina and Transylvania was made in the battlefields but election by the great popular assemblies.

As a conclusion, the present study aimed to explore the relations of Romania Kingdom with Ottoman Empire from Bucharest Treaty to end of World War I. The paper is based on unpublished documents found in the Romanian diplomatic archives, the Romanian press, as well as on special and general publications.

Romanian campaign was part of the Balkan theatre of World War I against the armies of the Central Powers. Fighting took place from August 1916 to December 1917, Romania entered the war in an attempt to seize Transylvania, an area in Austria-Hungary with a Romanian ethnic majority

²⁰ Generalul G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial, 1916-1918*, vol. I, București, 1928, p. 641.

but under Hungarian administration. Despite initial successes, the combined Russo-Romanian forces suffered several setbacks and by the end of 1916 only Moldavia remained under Allied control.

The Romanian decision to enter the war was disastrous. By the end of 1916, they had lost 310,000 men, nearly half as prisoners, and almost the whole of country. Romanian defeat also left Germany in control of the Ploesti oilfields, the only source of European oil west of the Black Sea. Germany gained one million tons of oil and two million tons of grain through their defeat of Romanian and these gains would help continue the German war effort into 1918. The German victory also necessitated the diversion of Russian forces to rescue the Romanian army. Bucharest was abandoned and the King and Government established themselves in Moldavia's capital city, Iasi. Romanian gold stocks, archives and personal treasury were sent for safety into Tsarist Russia. After War ended, reclaimed by Romania but Russia never returned, this remained a contentious issue with the Soviet Union and now with Russia.

After several defensive victories in 1917, the Allied front collapsed when the Bolsheviks took Russia out of the war, and Romania, left surrounded by the Central Powers, signed an armistice at Focşani (December 9, 1917). On May 7, 1918, in light of the existing politico-military situation, Romania was forced to conclude the Treaty of Bucharest with the Central Powers, imposing harsh conditions on the country. King Ferdinand refused to sign the treaty. After the successful offensive on the Thessaloniki front which put Bulgaria out of the war, Romania re-entered the war on November 10, 1918. The King returned on November 30th.

However, the Treaty of Versailles redressed these territorial adjustments in November 1918 and also recognized Transylvania, Bessarabia, Bukovina and Banat to Romania, fulfilment of the aims for which the Romania entered the First World War.

BİBLİOGRAPHY

1. Unpublished documents

A. Arhivele Ministerul Afacerilor Extene/ Romanian Archives of Foreign Affairs Ministry

- fund *Turcia*, vol. 6-14
- fund *Dosare speciale*
- fund 41/1914 (*Primul Război Mondial*), E2, part II

B. Arhivele Naționale Istorice Centrale/ The Romanian National Archives

- fund *Casa Regală (Royal House)*

C. Biblioteca Națională a României (Romanian National Library)

- fund *Saint Georges*
- fund *Brătianu*

2. Published documents

*** *Documents diplomatiques francais*, 1871-1914. Serie 3 (1911-1914), tome X , 1914.

****British Documents on the Origins of the War, 1898-1914: The Outbreak of War (B.D.O.W.)*, vol. XI.

3. Books

Bărbulescu, M., Deletant, D., Hitchins, K., Papacostea, S, Teodor, P., *Istoria României*, Enciclopedică, București, 1998

Brătianu, Ionel I.C., *Cuvintele unui mare român. Fragmente din discursuri 1914-1927*, Craiova, 1928

Campus, Eliza, *Din politica externăa României*, Politică, București, 1980

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1999

Driault, Edourd , *La Question d'Orient 1918-1937*, Paris, 1938

Duca, I.G., *Memorii*, vol. 1-2, București/Timișoara, 1992-1993

Iordache, A., *Ion I. C. Brătianu*, București , Albatros, 1994.

Iorga, Nicolae , *Istoria războiului balcanic*, București, 1915

Kirițescu, C., *I.I.C. Brătianu, în pregătirea războiului de întregire*, București, 1936

Maiorescu, Titu , *Viața politică a României sub domnia lui Carol I*, Humanitas,

București, 1994

Maiorescu, Titu, *România, Războaiele balcanice și Cadrilaterul*, Machiavelli, București, 1995

Marghiloman, Alexandru, *Note politice*, Volumul I-III, Editura Scripta, București, 1993-1995

Morgenthau, H.J., *Politics among Nations, a Struggle for Power*, New York, 1951

Neagoe, Stelian, *Oameni politici români*, Editura Machiavelli, București, 2007

Scurtu, Ioan, *Personalitatea lui Ion I. C. Brătianu*, Museion, București, 1992.

Troncotă, Cristian, *Istoria serviciilor secrete românești.*, Ed. Ion Cristoiu, București, 1999

Zamfir, Z., Banciu, J., *Primul Război Mondial*, Didactică și Pedagogică, 1995

Zoner, Serban Radulescu, Cazan, Gh.N., *România și Tripla Alianță (1878-1914)* Enciclopedică, București, 1979.

4. Newspapers

Adevărul

Epoca

Universul

Neamul românesc

In June 1914 the Tsar and his family paid a protocol visit at Constanța
— Prince Ferdinand, Tzar Nikolai II, King Carol I of Romania —

Talaat Bey visited Bucharest
Gazeta Ilustrată Nespapaer (May 24, 1914)

Talaat Bey (x) ministrul de Interne al Turciei care, însoțit de Halil Pașa (xx) președintele Camerei otomane și Ionel Negru (xxx) ministrul de Interne al României, a sosit să participe la încheierea războiului greco-turcesc, în ziua de încheiere a războiului turco-italian. În fața lui stă ministrul Turc a Foaiei (xxxx) ministrul de Interne, G. Ionescu (xxxx) ministrul general al serviciilor de comunicații, L. Ponișnicu (xxxx) directorul serviciilor generale, și G. Corboc (xxxx) prefectul poliției Capitalei.

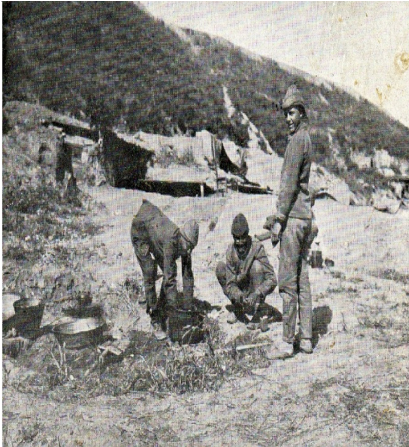
Take Ionescu with Talaat Bey on the “Regele Carol” ship in Istanbul
(23rd of October/4th of November 1913)
Source : ANIC, fund FOTOTECĂ, III/580

German, Bulgarian and Turkish Soldiers
(Bucharest, 1916)

Turkish Soldiers prepare their dinner
(Romania, 1917)

Turkish Soldiers
(Romania, 1917)

1.4. ARNAVUTLUK VE TÜRK MİLLETİNİN KURTULUŞ SAVAŞI

Dr. Ilirjana KACELI (DEMİRLİKA)*

1.4.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Arnavutluk

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Arnavutluk'u hem siyasi bakımından hem de ekonomik ve sosyal bakımından kaotik bir iç durumda ve istikrarsız olarak buldu. Prens Vied'in Eylül 1914'te Arnavutluk'tan ayrılması onun işgaline yol açtı. Birinci Dünya Savaşı yılları boyunca, iki karşıt bloğun 7 yabancı askeri gücünün savaş alanına dönmüştü. 1914-1915 yılları arasında İtalyan, Sırp, Yunan ve Karadağ orduları tarafından işgal edilmişti. Yunanistan'ın ihtilafa karşı tarafsız olması dışında diğer üç ülke İtilaf güçlerinin müttfikiydi. Arnavut toprakları ayrışma ve bölüşme konusunda aralarındaki uyumsuzluklara rağmen bu durum silahlı çatışmaları da önledi¹.

Ocak 1916'da, Arnavut devletinin toprakları savaş alanına çevirilecekti. Sırp ve Karadağ ordularından sonra, Avusturya-Macaristan orduları İşkodra, Durres, Tiran ve Elbasan'ı işgal etmişti. Elbasan'da, Avusturya-Macaristan kuvvetleri, daha önce şehri işgal eden Bulgar kuvvetleriyle bir araya gelmişti.

Avusturya-Macaristan birliklerinin bir kısmı Orta Arnavutluk'tan ülkenin güney batısına inmiş ve Vjosa Nehri'nin sağ tarafında konumlanmıştı, İtalyan cephesi çizgisinin sınırında².

Bulgar ordusu ise Librazhd ve Pogradec eyaletlerine çekilmişti. İtalyanlar, Vlora, Himara ve Tepelena bölgesini işgal ettikten sonra, Eylül ve Ekim 1916'da Yunan kuvvetlerini oradan kovup Gjirokastra, Saranda, Permet ve Leskovik'e uzanmışlardı.

Selanik'ten yola çıkan "Doğu Ordusu" nun Fransız birlikleri de Korça'ya işgal edip sonra Gora ve Opar'a kadar uzandı.

* "Aleksandër Xhuvani" Elbasan Üniversitesi, Arnavutluk, Tarih-Coğrafya Bölümü, ilirakaceli@gmail.com

¹ Çami, Muin, *Shqipëria në Marrëdhëniet Ndërkombëtare (1914-1918)* (Ulurslararası ilişkilerde Arnavutluk 1914- 1918), Tiranë: 1987, s. 211.

² *Historia e Popullit Shqiptar*, (Arnavutluk Tarihi), Cilt. III, Botimet Toena: Tiranë 2007, s.83.

1917 yılının başında İtalyan kuvvetleri de Erseka'yı işgal etmişti. Bu şekilde Arnavutluk'un tamamı savaşa dahil olan devletlerin orduları tarafından işgal edilmiş ve dünya savaşının cephesine dönüşmüştü.

Savaşın ordular arasındaki cephe, yaklaşık olarak Vlora-Berat-Pogradec hattında yatmaktadır. Bu cephe Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kalmıştı.

1.4.2. Birinci Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk

Birinci Dünya Savaşı 11 Kasım 1918'de Antanta Müttefik Güçlerinin zaferiyle sona erdi. Savaşın sona ermesiyle Arnavutluk sadece siyasi olarak parçalanmamış, aynı zamanda muzaffer güçlerin ve komşu devletlerin bazılarının askeri güçlerinin işgali altına girmesinin yanı sıra, son derece zor bir ekonomik durumda kalmıştır³.

Arnavutluk'ta Merkez Bloğun ordularının yerini Antanta Güçlerinin orduları aldı, Barış Konferansı'nın kendilerinin geleceği konusunda karar verene kadar kalacaklardı.

Savaşın yol açtığı durumlar, insan kaybı ve maddi hasar muazzamdı. Birçok köy yakılıp yıkılmıştı, tarım ve hayvancılık harap olmuştu. Londra Gizli Antlaşması kararlarının yayınlanması Arnavutluk içindeki ve dışındaki siyasi çevreleri harekete geçirdi.

Bu koşullar altında, ABD Arnavut kolonisinin "Vatra" Federasyonu'ndan Arnavut Milli Hareketi'nin siyasi programını özenle hazırlanmış o bu dönemde önemli siyasi faaliyetlere sahip bir organizasyonu teşkil etmekteydi⁴.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Milli Hareketin arasından iki siyasi akım ortaya çıkmıştı⁵.

İlk akımın temsilcileri tamamen bağımsız bir Arnavut devleti görüşünü ortaya atmışlardı.

Bu görüş, Arnavutların kendi devletlerini bir başka güç tarafından korunmaya (Himaye) ihtiyaç duymaksızın yönetebilecekleri inancıyla desteklendi.

İkinci akımın temsilcileri savaşı kazanan büyük güçlerden birinin geçici "koruması" altında bağımsız devletin yeniden diriltmesini talep ediyorlardı.

³ Shatri, Muhamet, *Aspekte të rivalitetit jugosllavo-italian në Shqipëri tetor 1918-maj 1920*, (Ekim 1918-Mayıs 1920'de Arnavutluk'ta Yugoslav İtalyan rekabetin boyutları) : Gjurmime Albanologjike, 1982.

⁴ Çami, Muin, Verli, Marenglen. *Shqipëria në Konferencën e Paqes (1919-1920)*, Arnavutluk Barış Konferansında (1919-1920), Tiranë :Kristalina –Kh, 2015, s.72.

⁵ *Historia e Popullit shqiptar*, a.g.e. cilt III, s.124.

Koruyucu devlet olarak bazıları ABD'yi bazıları İtalya'yı, onu Arnavut devletin varlığıyla ilgilenen ve aynı zamanda komşuların iddialarına meydan okumaya meyilli tek güç olarak görüyorlardı⁶.

Siyasi gruplar, aynı görüşlere sahip olmamasına rağmen, o zaman için önemli olan ve acil bir talep teşkil eden bir Arnavut hükümeti oluşturmak için harekete geçmişlerdi. Bu amaçla Durres'te bir Kongre yapılmasına karar verilmişti. Kongre çalışmalarına 25 Aralık 1925'te Mehmet Konica önderliğinde başlanmıştı.

Kongrede, Sırp ve Fransız işgali altındaki Arnavut vilayetleri ve İtalyanlar tarafından yasaklanan Vlora eyaletinden delegeler temsil edilememişti. Kongre, 1913 Büyükelçiler Konferansı'nda Arnavutluk hakkındaki kararları destekledi.

Kongrede, yetkisini Durres, Berat, Elbasan ve İşkodra'nın bölgelerine genişleten Turhan Paşa Përmet başkanlığındaki geçici hükümet kurulmuştu.

Kongre, Paris Barış Konferansı'na katılmak üzere heyeti atadı. Heyetin üyeleri Mehmet Konica, Luigj Bumci, Mihal Turtulli, Mithat Frashëri, başkanlığını Turhan Paşa Përmeti yürütmüştü.

Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da başlayıp 1920 yılına kadar çalışmalarına devam etti. Büyük Güçler, konferansı savaş sorunlarını çözmek ve savaşı kaybeden ülkelerle barış antlaşmaları yapmak üzere düzenlemişlerdi.

Arnavutluk sorunu bu konferansta İtalya'nın ve Sırp-Hırvat-Sloven krallığının taleplerine ve Yunanistan'ın konferansta sunduğu iddialarla ilgili olan Yunan meselesine değinen Adriyatik Meselesi bağlamında tartışılmıştı.

Büyük Güçler ve komşu devletler Arnavutluk'un bağımsızlığını ve 1913 Londra Konferansı'nın kararlarını Londra 1915 Gizli Antlaşması'na dayanarak itiraz etmişlerdi.

Bu antlaşma, İngiltere, Fransa ve ABD arasındaki 9 Aralık 1919 tarihli bir mutabakat neredeyse hayata geçiriliyordu ancak İtalya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (MSKS) ve Yunanistan karşı çıktığı için uygulanmadı.

Bu koşullar altında, 14 Ocak 1920'de Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya, İtalya'nın Arnavutluk üzerinde bir yetkisine sahip olacağı başka bir uzlaşmaya vardı.

MSKS Kuzey Arnavutluk'u, Yunanistan ise Korça ve Gjirokastra'yı alacaktı. Anlaşma ABD elçisi Başkan Woodrow Wilson tarafından reddedildi.

Bu şekilde Arnavutluk topraklarının parçalanması durdurulmuştu. Arnavut halkının aleyhine alınan yukarıda zikredilen kararlara müteakiben, ulusal bilinç artmıştı, savaş deneyimi ve zamanın liberal ideolojilerinin etkisi ile

⁶ Çami, Muin, *Rrymat politike në Lëvizjen Kombëtare në mbarim të Luftës së Parë Botërore*. (I. Dünya Savaşı'nın sonundaki Ulusal Hareket'teki Siyasal Akımlar); *Mbi Lëvizjen Kombëtare dhe Demokratike Shqiptare në vitet 1918-1924*, Botim i Institutit të Historisë dhe Gjuhësisë, Tiranë: 1966, s.23-62.

güçlendirilmiş, uluslararası tahkimin hayal kırıklığı ve Büyük Güçlerin 1919 sonunda terk etmesi ile birlikte Arnavutlara kendilerini örgütlenme ve davalarını çözüme kavuşturma konusunda karar vermeleri için zaman tanımıştı⁷.

Bu şartlar altında durumu çözüme kavuşturmak üzere yeni bir Kongre yapma ihtiyacı meydana geldi.

Kongre 21 Ocak 1920'de Lushnja'da açılıp ve aynı senenin 31 Ocak'ında sona ermişti.

Kongre Arnavutluk'un kaderi için önemli bazı kararları aldı:

1. Barış Konferansı'nda hazırlanıp Arnavutluk devletinin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne zarar veren tüm planlar reddedildi⁸.

2. Arnavutluk'un tam bağımsızlığı, herhangi bir yabancı gücün himayesini ve ülkenin toprak bütünlüğünün korunması hususu ifade edildi.

3. "Durrës Hükümetini" devrildi ve Süleyman Delvina başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu⁹.

4. 6 maddeden teşekkül eden "Lushnja Tüzüğü" olarak bilinen bir anayasa onaylandı.

Onun sayesinde anayasal monarşi rejiminin ve yönetim kurumlarının (Üst Kurul, Hükümet, Senato,) şekli belirlendi

5. Tirana Arnavutluk'un başkenti seçildi.

Bu Kongrenin kararları Arnavutluk davasına yeni bir imaj verip Arnavutluk'un kaderi ve geleceği için büyük önem taşıyordu.

Süleyman Delvina hükümeti İtalya, Sırp-Hırvat-Sloven krallığı, Yunanistan gibi komşu ülkelerinden Arnavut topraklarında kalan birliklerini geri çekmeye talepte bulundu. Savaş İtalyan birliklerine karşı Vlora'da odaklandı. Vlora'nın kurtuluşu için diplomatik yolların yanı sıra, millet silahlarla da savaştı.

1920'de Arnavutlar tarafından kazanılan Vlora savaşı, Arnavutluk içinde ve dışında Tiran hükümetinin itibarını artırdı.

Aynı zamanda Arnavutların iç kurumları inşa etmesi ve güçlendirmeye odaklanması konusunda elverişli bir ortam yarattı¹⁰.

1.4.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumun kötüleştiğini gösterdi. Yorgun ve hezimete uğramış Osmanlı ordusu tüm cephelerde kayıplar yaşamıştı.

⁷ *Arkivi i Institutit të Historisë* (Tarih Enstitüsü Arşivi) - Fon. A.V.208, s.119.

⁸ Çami, Muin, *Arnavutluk...*a.g.e. s.331.

⁹ *20' Yüzyılda Arnavutların Tarihi*, Cilt, II. Tiranë: Botime Albanologjike, 2019, s.37-38.

¹⁰ Meta, Beqir, *Përperjekje për Konsolidimin e Identitetit Kombëtar në vitet 1920-1924*, (1920-1924'te Ulusal Kimliği Konsolidasyon Çalışmaları), Tiranë: Studime Historike, no.3-4, 2007, s.69.

İngilizler, Antanta'dan güçlerini İstanbul'a gönderme hakkının yanı sıra İstanbul şehri ile kara ve deniz üzerindeki boğazları kontrol etme hakkını da almıştı.

Ahmet İzet Paşa hükümeti ile başlayan ateşkes görüşmelerine şartlar koyacaklardı. Osmanlı Başbakanı, kendi açısından, özel bir barış yoluyla ağır durumdan çıkacağını ve mümkün olduğunca az kayıp olacağını umuyordu. Ancak, Antanta İmparatorluğun koşulsuz olarak teslim olmasını istedi. Osmanlılar daha sonra Mondros adasının limanında ateşkes imzalamaya mecbur kalmıştı¹¹.

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı¹². Osmanlı tarafı için Hüseyin Rauf Orbay, İngiliz tarafı için ise Akdeniz Filosu komutanı Amiral Arthur Karltrop imzaladı¹³. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti, İtilâf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Ancak imzalanan mütareke, Osmanlı Devleti'nin topraklarını İtilâf Devletlerinin işgalinden kurtaramamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti ile birlikte paylaşılması öngörülen Arnavutluk da hiçbir İtilâf Devleti ile savaşmadığı halde işgallere maruz kalmıştır. Hatta Arnavutluk'taki bu işgaller, savaş sonrasında kalıcı hale gelme tehlikesi göstermiştir.

Mondros'ta imzalanan anlaşma, savaştan çıkan Osmanlı birliklerini İtilaf güçlerine karşı kapitülasyona zorladı, müttefiklere ise İstanbul'u ve diğer büyük şehirleri işgal etmeye hazırlanmasına izin veriyordu.

O anda İtilafî birliklerine öfkelenen büyük önder Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyecekti: "geldikleri gibi gidecekler¹⁴".

Osmanlı İmparatorluğu İtilaf müttefiklerinin eline geçecekti. İngilizler Musul, Fransızlar Mersin ve Adana'ya girdi.

Kuzey Anadolu'da Samsun, Amasya ve Sivas bölgelerini de muhteva eden "Mukaddes Anadolu Rum"¹⁵ olarak bilinen Pontus'a ait eski bir Yunan bölgesi inşa etmek için çaba sarf edilmiştir.

Güneybatıda İtalyanlar Marmaris, Antalya ve Burdur'u işgal etti. İstanbul ve Boğazlar, Müttefik Yüksek Komiserliği olarak Amiral Karltrop'un genel siyasi ve idari kontrolü altına geçti.

¹¹ Giritli, İsmet, *Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi (Kurtuluş ve Kuruluş)*, İstanbul : Der Yayınları, 1997, s.13.

¹² Turan, Seraffetin, *Türk Devrim Tarihi*, I Kitap, (İmparatorluğun çöküşünden ulusal direnişe), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s.67.

¹³ Bayur, Hikmet Yusuf, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, ks, 4, s.727: Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İşittiklerim*, 3 Baskı, Ankara:1984, s.153-154.

¹⁴ *Atatürk, Yaşam ve İş*, Unesco'dan bir Baskı, 1981, s.56.

¹⁵ *Pontus Meselesi*, Matbuat Muduriyet-I Umumiyesi Yayını, 1338, Mukaddime Kısmı, s.45

Ocak 1919'da Barış Konferansı, çalışmalarının başında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bu bölgelerin parçalaması için tartışmalar açtı ve değişik planlar tasarladı.

Fransa ve İngiltere hükümetleri, özellikle İzmir bölgesini hedef alan Yunan iddialarını kuvvetle destekledi. Bu şehir 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildi.

Barış Konferansı'nın kararlarını beklemeden İtalyanlar Antalya bölgesine asker göndererek 28 Haziran 1919'da Lloyd George ve Clemenceau'nun protesto notunu kıskırtmış oldular.

Böyle bir durumla karşı karşıya kalan bazı Osmanlı valileri gizli bir hareket örgütlediler ve görevlerini müttefiklerin taleplerini engellemek ve Anadolu'ya silah ve mühimmat göndermek için kullandılar.

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir vb. dönemin önde gelen askerlerinden bazıları terhis emirlerini protesto etmek için geri döndü, onlar Osmanlı'nın doğrudan doğruya otoritesi altında kalan ve kurtuluş hareketine öncülük edebilecekleri bölgelerde önemli görevlere atandılar¹⁶.

Özellikle Mustafa Kemal Atatürk İstanbul'dan Samsun'a hareket etmişti. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a vardı. Bu tarih genç Paşa'dan başlatılan Kemalizm hareketinin başlangıcı sayılabilir.

Müfettişlik görevinden sonra 1919'un ilk günlerinden itibaren Mustafa Kemal Atatürk Karadeniz bölgesine ordu müfettişi olarak tayin edilmişti (sonradan III. ordu müfettişi)¹⁷.

Türk topraklarını İtilaf birliklerinin işgalinden sonra, Sultan'ın izlediği kapitülasyon politikasına karşı çıktı. Ulusal birliği gerçekleştirecek milli kuvvetleri oluşturacak ve işgalci emperyalist ordularıyla savaşarak Anadolu'da yeni bir Türk devleti kuracaktı¹⁸. Bu ordu, Doğu Anadolu bölgesinde mobilize edilmiş bir durumdayken kararlılığını vurgulamış ve yurdun kurtuluşunda olduğu gibi Türk Devletinin kurulması için kullanılabilirdi¹⁹.

İzmir'e yabancı birliklerin girişi ve o vilayetin işgali Türk halkının milli savaşını meydana getirdi. Ülke çapında protesto istişareleri düzenlendi ve bunların başarısı vardı.

Haziran ayında Amasya'da önde gelen Türk Ordusu komutanları Ali Fuad Paşa (Cebesoy), Hüseyin Raufin (Orbay), Albay Refet (Bele) ile gizli bir toplantı yaptı ve Erzurum'da 15. Kolordu Komutanlığını yürüten General Kazım Karabekir Paşa ile ilişkilere başladı²⁰.

¹⁶ Bayar, Celal, *Ben de Yazdım*, Cilt V, İstanbul: Baha yayınları, 1967, s.1572-1782.

¹⁷ Şahinler, Menter, "Kemalizm'in Kaynağı, Etkisi ve Aktualitesi", Tiranë: Koha, 1998, s.30.

¹⁸ Şahinler, Menter, *ayni yerde*.

¹⁹ Şahinler, Menter, *a.g.e.* s.31.

²⁰ Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul:1960, s.17.

Mustafa Kemal Paşa, 21/22 Haziran 1919 gecesi yayımladığı Amasya Tamimi'nde de tehlikede olan vatanın bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağını ifade etmiştir. Bunun için de her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığını gerekli görmüştür. Amasya Tamimi'nde millî heyetin illerden ve sancaklardan gelecek halkın güvenini kazanmış üç delege ile toplanacak olan Sivas Kongresi'nde seçileceği belirtilmiştir. Ayrıca tamimde doğu illeri adına Erzurum'da 23 Temmuz 1919'da bir kongre toplanacağı da belirtilmiştir. On dört gün süren kongre sonucu millî sınırlar içinde vatanın bir bütün olduğu ve birbirinden ayrılamayacağı kararı alınmış, İstanbul Hükûmeti'nin görevini yapamaması durumunda millî bir hükûmetin kurulmasına kadar olan süreçte görev yapacak olan Heyeti Temsiliye burada kurulmuştur. Ayrıca kongrede Kuvayı Milliye'nin tek kuvvet olarak tanınması ve millî hâkimiyetin esas kılınması benimsenirken manda ve himayenin kabul olunamayacağı ilân edilmiştir.

12 Şubat 1920'de, son Osmanlı meclisi başkentte toplandı. Bu Meclis, Ulusal Paktı ilan ettikten sonra İngiliz kuvvetleri tarafından feshedildi. İstanbul'un işgalinden

sonra da Heyeti Temsiliye'nin girişimiyle 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılmış ve Türk İstiklâl Mücadelesi bu meclis tarafından yürütülmüştür.²¹

Meclis, en yüksek yasama organının ve hükûmetin niteliklerini üstlendi²². Her şeyden önce Türk ulusal savaşının merkezinde, özellikle Aydın eyaletinin Yunan işgalini onaylayan ve Doğu Trakya için kışkırtan San Remo Konferansı (Nisan 1920) ²³kararlarından sonra, Yunan işgaline karşı çıkılmasıydı. Binaenaleyh Mustafa Kemal Atatürk Ulusal Meclisi Ulusal Orduyu seferber etme konusunda ve gelecekteki olası askeri saldırılara karşı eğitmeye ikna etti.

1.4.4. Arnavutluk ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti arasındaki ilişkiler

İdarede çalışan siyasi ve askeri elitlerin büyük bir kısmı Osmanlı yükseköğreniminden geldiğinden, Türkiye'deki siyasi gelişmeleri Arnavutlar da ilgiyle takip ediyordu. Ayrıca, bazı milliyetçi subaylar Arnavutluk'u iyi tanıyorlardı. Bilindiği gibi Atatürk Rumeli ve Arnavut topkralarında doğmuş ve ergenlik çağına kadar oralarda yaşamıştır. Bu nedenle, Türk ulusal savaşının başına geçmeden önce, sadece Arnavutlarla temas kurmakla kalmadı, aynı za-

²¹ Gençer, Ali İhsan - Ozel, Sabahattin, *Türk İnkılap Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul:1999, 6 Basım, s.125

²² Tunaya, Tarık Zafer., "Bağımsız Türkiye Kurucusu TBMM Hükûmetinin 50. Yıldönümü", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, s.3, Nisan 1970, s.32.

²³ Bıyıkhoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, Ankara: 1992, s.245.

manda Arnavutluk bölgelerinin jeopolitiği hakkında fikirlere sahipti. Büyük siyaset ve stratejisi uzmanı olan Mustafa Kemal Paşa işgalci Yunanlılara karşı savaş verirken, yeni kurulan Arnavutluk Hükümeti ile de siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel ilişkiler kurdu. Zira, Arnavutluk da işgal altında idi, Yunanlılarla sınır işlerini çözemiyordu. Bu sıralarda yakın ve uzak düşmanlar ortaktı ve her iki ülke de ortak güvenlik bölgesinde bulunmaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa, 9 Aralık 1920'de Arnavutluk'a Kurmay Selahattin Saip Bey Shkoza ve Hamdi Beyler idaresinde 25 kişilik bir askeri heyet gönderdi²⁴. Bu heyetin görevi, yeni kurulan Arnavutluk ordusunun yeniden modern eğitiminden geçirerek organize etmektir²⁵. Burada dikkat çekici olan, henüz kendi ülkesini işgalden kurtaramamış olmasına rağmen, bir başka ülkenin bağımsızlık mücadelesine destek vermek üzere yardımda bulunabilme özverisinin gösterilmiş olmasıdır. Bu da Türk İstiklal mücadelesinin antiemperyalist ruhuna uygunluk arz etmektedir. Bu durumu Gazmend Shpuza da, "Türkiye ve Arnavutluk geniş antiemperyalist cepheye beraber, birbirinin yanında olmuşlardır" şeklinde ifade etmektedir²⁶.

Mustafa Kemal Paşanın 9 Aralık 1920 tarihinde talimat verdiği Selahattin Saip Bey'in, kesin olarak Arnavutluk'a ne zaman gittiği tespit edilememiştir. Anıla Polat, Selahattin Saip Bey'in 1921 yılında Arnavutluk'a geldiğini belirtirken²⁷, Necip P. Alpan da 9 Aralık 1920'de görevlendirildiğini belirtmektedir²⁸.

Türkiye'nin Arnavutluk'a askeri yardım yapma hadisesinin gelişim süreci şöyledir: Arnavutluk Başbakanı İlyas Vriyonu, emekli Miralay Selahattin Saip Bey'e yeni kurulacak kabinede Harbiye Nazırlığı görevini teklif etmiş, Selahattin Saip Bey de bu teklifi kabul edip edemeyeceğini Ankara'dan sormak mecburiyetinde kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kendi el yazısı ile Selahattin Saip Bey'e yazdığı 9 Aralık 1336 (1920) tarihli cevabi mektupta aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir²⁹.

Amacı Arnavut ordusunu yönetmekti ve Savunma Bakanı oldu. Ordunun düzenini sağlamak amacıyla önemli kanunlar düzenledi. Selahattin Shkoza

²⁴ Yel, Selma, *Atatürk ve İnkılaplarının Arnavutluk'taki Tesirleri*: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XIX, sayı 55, Mart 2003, s.108.

²⁵ Alpan, Necip. P. *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Kardeş Yayınları, Ankara: 1975, s.81.

²⁶ Shpuza, Gazmend, "Arnavutluk-Türkiye İlişkileri", Ankara Üniversitesi TITE: Atatürk Yolu Dergisi, yıl. 6 . c.3, Ankara Mayıs 1993, s.311.

²⁷ Polat, Anıla, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti ile İlişkileri (1920-1938)*: "Hacı Bektaş Veli", *Araştırma Dergisi*, Bahar 2055/33, s.178.

²⁸ Alpan, Necip P. "Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklal Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", *X. Türk Tarih Kongresi- Bildiriler*, C.VI, Ankara, 1994, s. 2901

²⁹ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası: (Millî Mücadele Döneminde Ait 100 Belge)1919-1923*, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994, s.209-210.

Arnavutluk'a gitmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile yazışmalar yapmıştır. Bu yazışmalardan Mustafa Kemal Paşanın Shkoza'ya yazdığı cevabî mektup şöyledir: *Antalya'da Ticaretle Meşgul Emekli erkânı harp Miralay Selahaddin Bey'e, Büyük Millet Meclisi hükümeti Selahattin Bey'in Arnavutluk Harbiye Nezareti'ne seçilmesinden fevkalade memnun olmuştur. Arnavutluk hakkında uzun zamanlardan beri sağlam malumat alınmadığından, bu konuda Ankara hükümetinin beyan edebileceği görüşler ve ortaya koyabileceği arzular ancak pek genel bahislerle sınırlı kalabilir. Bu cümleden olmak üzere temennilerimiz aşağıda beyan olunur:*

Evvelen: Arnavutluk'u tehdit eden İslav, Rum ve İtalyan düşmanlarından kendisi için en az tehlikeli olanı İtalyanlar olduğundan, diğerlerine mukavemet etmek için onlara dayanmak lüzumu.

İkinci olarak: Arnavut milleti arasında barışın teessüsüne gayret etmek ve din ve hurufat meseleleri gibi meseleleri de şimdilik bertaraf etmek.

Üçüncü olarak: Gerek Ankara hükümeti gerekse İslam âlemi ile Arnavutluk'un manevi bağlarını takviye etmek ve bütün İslam milletleri arasında kurulması elzem hepsinin kurtarılmasını sağlayacak olan dayanışmanın teminine çalışılması.

Bu maksatla, Ankara'ya bir temsilci gönderip daimi temasın muhafazası ve aynı zamanda Berlin'de bulunan Talât Paşa ile devamlı haberleşmesi.

İşbu haberleşmeler temin edildikten sonra ortak hareketimizin ne dereceye kadar mümkün olacağı ve bunun ne gibi faydalar vereceği anlaşılacaktır. 9.12.1336 (1920).

Temaslar kurulduktan sonra, her iki ülkenin ne ölçüde ortak adımlar atabileceği anlaşılacaktır³⁰. Türk milliyetçileri ortak bir Yunan karşıtı cephe oluşturmaya çalışıyorlardı³¹.

Selahattin Saip Bey, Arnavutluk'ta Prizren Mebusu olmuş ve Türkiye'den giden Arnavut asıllı Albay Hamdi Bey ile birlikte Arnavutluk'un bağımsızlığı için mücadele etmiştir³². Selahattin Saip Bey'in Harbiye Nazırı olduğu dönemde, Albay Hamdi Bey de Arnavut Milli Ordusu (o dönemde merkezi Berat'tadır) Başkumutanı olmuş ve ihtimamla Arnavut milli ordusunu oluşturmaya çaba sarf etmişlerdir. Arnavut ordusu birkaç bin kişiden meydana gelen küçük bir ordu olmasına rağmen, teçhizatı ve düzeni bakımından çok muntazam hale dönüştürülmüştür. Türk ordu sistemine göre teşkil edilen bu yapılanma, Arnavutluk milli ordusunun özünü teşkil etmiştir³³.

Selahattin Bey, daha sonra Arnavutluk kabinesinde Prizren Milletvekili ve Harbiye Nazırı olarak görev yapacaktır. Türkiye'den Arnavutluk'a uzanan bu

³⁰ *Atatürk'ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Döneminde Ait 100 Belge) 1919-1923*, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994, s.209-210.

³¹ *The National Archives (TNA)*, London, *Foreign Office(FO) 6512/E 5602*. Note from W.S.Edmonds for FO, 17.05.1921.

³² *Vakit gazetesine*, 27 Nisan 1921.

³³ Vllamasi, Sejfi, *Arnavutluk'taki Siyasi Çatışmalar (1897-1942)*, Tirane: Marin Barleti, 1995, s.175.

dost eli o günlerde Arnavutluk siyasetinde ve kamuoyunda olumlu yankılar buldu³⁴. Arnavutluk'la ilgili bu gelişmelere İtalya'nın kayıtsız kalamadığı anlaşılmaktadır.

"Journal d'Orient" gazetesindeki bir habere göre, Harbiye Nazırı Selahattin Saip Bey, büyük rütbeli diğer bir kaç zabıt ile Arnavut ordusunu düzenleme ve eğitime işiyle uğraşmaktadır. Birinci merkezi İşkodra'da, ikincisi Elbasan'da, üçüncüsü Görüce'de ve dördüncüsü de Ergri'de olmak üzere toplam dört alay teşkil edilmiştir³⁵.

Roma'da yayınlanan Tribuna gazetesinin haberine göre ise, Arnavut ordusu sabık Türk zabıtlarından Selahattin Saip Bey tarafından teşkil edilmektedir. Seferberlik ilân edilen şimali Arnavutluk'ta büyük bir heyecan mevcuttur. Arnavut Hükümeti Yunanistan'ın muhtemel bir hareketine karşı tedbirler alarak genel seferberlik ilân etmiştir³⁶.

Anadolu'daki Türk direnişi ile Yunanistan'ın yenilgiye uğramaya başlaması, Arnavutlar için de Yunanistan'a karşı hem direnme arzusunu kuvvetlendirmiş, milli heyecanı uyandırmış ve hem de yıllarca birlikte yaşadıkları Türklerin direnişi onları mutlu etmiştir. Gazmend Shpuza'ya göre, Arnavutluk kamuoyu, Türk halkının mücadelesini sadece bir istiklal mücadelesi olarak görmeyip, emperyalist ve işgalcilere karşı birbirlerinin yanında oldukları için Türk Kurtuluş Savaşı'nı takip edip, desteklemiştir.

Arnavutluk'a gelen bazı askeri grupların Durrës, Vlora ve Ankara³⁷ arasında bir savaş hattı oluşturduklarına dair basında çıkan sahte haberlere rağmen İngiliz elçisi Arnavutluk'u Eyres'e, Dışişleri Bakanı Kurzon'a Arnavut-Türk ilişkilerinin Atina'da büyük endişe uyandırdığını bildirmek zorunda kalmıştı. Ona göre bu, Arnavutluk Başbakanını iyi komşuluğu korumak adına böyle bir gerçeği reddetmeye zorlamıştı³⁸.

Zamanın belgelerine istinaden 30 Ocak 1921'de Tiran Bölge Komutanı, Emniyet Müdürüne sunduğu raporda, son zamanlarda sivil görevleri olan bazı Arnavutların İstanbul'dan geldiklerinin doğru olduğunu ancak halen işsiz olduklarını bildirmişti³⁹.

Yunan propagandasında dile getirilen olası Arnavut-Türk işbirliği yollarını kapatmak üzere, Başbakan İljaz Vrioni, Türkiye'deki Arnavut temsilcilerine, Arnavutluk'a dönmek isteyenlere Arnavutluk hükümeti tarafından ihtiyaçları

³⁴ Köstüklü, Nuri, "Türk Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi Arnavutluk -Türkiye İlişkilerine Dair Bazı Tespitler", : *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXI / 1, 2016, s.236.

³⁵ *Vakit* gazetesine "Arnavutluk Yunan İhtilafı", 11 Mayıs 1921, sayı; 1230, s. 1.

³⁶ *Vakit* gazetesine "Arnavutluk'ta Umumi Seferberlik", 29 Mayıs 1921, sayı;1248, s.1.

³⁷ *Peyam-I Sabah*, 12.5.1921

³⁸ FO 5736/C 10919, *The English Representative from Durrës, Eyres for* FO. 25.5.1921

³⁹ AOSH (Arnavutluk Merkez Arşivi), Fon.253, Tarih 1921, Dosya 5, s.3,

karşılama üzere çağrılacaklar hariç askeri subay veya memur olarak atanmalarının mümkün olmayacağını bildiren bir mektup göndermek zorunda kalmıştı⁴⁰.

TBMM Hükümeti döneminde Arnavutların bağımsızlık mücadelesi yakından takip edilerek desteklenmiştir. Mustafa Kemal 1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken bu hususla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“...Arnavutluk Hükümetine gelince; bu hükümeti İslâmiye halkıyla asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhidi hayat ve mukadderat eyledik (hayat ve kader birliği yaptık). Bu dindaş halk ve Hükümeti dahi muhafazai mevcudiyet ve temini saadetinin merbut olduğu noktai hakikiyeyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlideyle-diği (sebeup olduğu) elîm mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine (tedbirlerine) tevessül edilecektir (girişeceklerdir). Bunu kaviyen (güvenimle) ümidederim... “ demiştir⁴¹.

Mustafa Kemal'in konuşması ve Yunan basınının o zaman Arnavut-Türk işbirliği konusunda yürüttüğü kampanya da o dönemin Arnavutluk Meclisindeki tartışmaları körüklemiştir.

Arnavutluk Meclisinde 15 Haziran 1921'de muhalif olarak tanınan Liberal Ali Këlcyra Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasını eleştirerek, Arnavut devleti ile Türk devleti arasında siyasî ve manevî bir bağ bulunmadığını iddia etmiş, İngiltere'nin himayesini övmüş ve şunları söylemiştir⁴².

“...Düşünün Beyler, İngiltere, Arnavutluk'un batılı ülkeler seviyesine girmesini sağlayabilir. İngiltere başbakanının bir sözü Arnavutluk'u kurtarmaya yeter. İngiltere her zaman küçük ülkeleri savunmuştur ve bizim ümidimiz büyüktür. Mustafa Kemal ise konuşmasıyla İngiltere'yi duygusuz, Arnavutluk'u Türkiye'nin piyonu yaptı.” demiştir.

Këlcyra, yayılmacı; böl, parçala, ve hükmet politikasını takip etmekte olan İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin içerisindeki küçük milletleri koparak amacına ulaştığını, daha sonra da onları kendi sömürge imparatorluğuna kattığını görmezden gelmiş ve Türk İstiklal Savaşının özünü anlayamamıştır. Onun için kendi ülkesinin gücü yerine, çareyi İngiltere himayesinde aramıştır. Bu yönüyle de Türkiye'de mandayı savunanlarla aynı paralelde düşündüğünü göstermektedir. Gazmend Shpuza'ya göre, liberal de olsa büyük toprak sahiplerinin asıl amacı İngiliz emperyalizminin desteğini yitirmemektir. Bunların baskısıyla Tiran Hükümeti, Sultanın (İstanbul) Hükümetiyle ilişki kurmak

⁴⁰ E Vërteta (Gerçek), *Arnavutluk'ta kimler gelebilir?* no.13, Tarih 6 Şubat, 1921, s.1.

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, İctima 1, Cilt 18.12.; Necip P. Alpan, “Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklal Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği”, *X. Türk Tarih Kongresi- Bildiriler*, C.VI, Ankara, 1994,, s. 2901.

⁴² *Bisedimet e Këshillit Kombëtar*, Legjislatura e I, Tiranë 1921, s.78.

istemişse de, Arnavutluk'taki demokratik çevrelerin bu ilişkiye karşı çıkmalarıyla başarılı olunamamıştır.

Ali Këlcyra'nın Arnavut Meclisindeki açıklamaları, Kristo Dako, Refik Topia, Irfan Ohri vb. milletvekilleri tarafından desteklenerek Arnavutluk hükümetini gerekli tedbirleri almaya ve Mustafa Kemal'in beyanlarına⁴³ karşı çıkmaya talep etmişlerdi. Ancak, milletvekili Hysen Myshketa, Arnavutların anavatanlarına geri dönmesini yasaklayan bir kanun tasarısı görüşünü Arnavut yönetiminin eğitilmiş ve tecrübeli insanlara ihtiyaç duyduğu gerekçesiyle reddediyordu. Bu bağlamda, İçişleri Bakanı Mehdi Frashëri hükümet adına tarafsız bir duruş sergilediğini ve Türkiye ile hiçbir bağlantısı olmadığını söyledi. Mustafa Kemal'in konuşmasını, Türkiye Yunanistan'la savaş halindeyken, Arnavutluk'ta da etkisi olduğunu belirterek izah etmeye çalıştı, O durumu bulanıklaştırmaya çalışıyordu⁴⁴.

Bu nedenle Meclis, Yunanistan ile herhangi bir yanlış anlaşılmayı önlemek için Arnavutluk hükümetinin basın yoluyla Mustafa Kemal'in ifadesini yalanlayacağını, Arnavut halkının Türk halkıyla hiçbir bağlantısı olmadığını kamuoyuna açıklayacağı konusunda karar verdiği gibi vatandaşlık kanunu'nun yürürlüğe girinceye kadar hükümet tarafından, Türkiye'den gelecek Arnavutların hiçbirinin devlet memurluğuna alınmayacağı da kararlaştırıldı⁴⁵.

Meclis, ayrıca; Türkiyeden dönen Arnavutlar için, en az iki yıl özel kişi olarak durmaksızın devlet idaresine girmesini yasaklayan bir kanun hazırlamıştı.

Bu ilişkinin kurulmasını istemeyen Batılılar, "Mustafa Kemal Paşa Arnavutluk'u yine Ankara Hükümeti'ne mi bağlamak istiyor? Ya da Balkanlarda küçük bir Türkiye mi kurmak istiyor? sorularını ortaya attılar.

İngilizce basın verilerine dayanarak Mısır'da yayınlananlara kadar çeşitli Balkan gazeteleri, Arnavut tahtında Müslüman bir prens koyma ihtimali ile Tiran ve Ankara arasında askeri bir anlaşmanın varlığını ilan ettiler⁴⁶.

Tarihçi Gazmend Shpuza'ya göre, bu basın kampanyası, Dışişleri Bakanlığı ve İngiliz Hükümeti tarafından Musul ve Yunan işgali altındaki topraklar üzerinde kullanılan baskı ve şantaj taktiklerinin bir parçasıydı. Londra'nın Arnavut temsilcisi Mehmet Konica'dan da Dışişleri Bakanlığı'ndan Arnavutluk'taki Kemalist propagandayı durdurmak için katı önlemler almasını talep etmişti⁴⁷.

⁴³ *Bisedimet e Këshillit Kombëtar*, Legjislatura e I, Tiranë 1921, s.78.

⁴⁴ *Bisedimet ...*, a.g.e. s.78.

⁴⁵ *AMPJ*, (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi), Tarih 1924, Dosya no. 35, s.12.

⁴⁶ *AQSH* (Arnavutluk Merkez Arşivi), Fon .151, Tarih 15 Şubat 1923, Dosya.199.

⁴⁷ *Gazmend Shpuza, Atatürk ve Arnavutlar*, İkinci Baskı, Tiranë: Dituria, 1994, s.41.

O zamanların Yunan yazarları tarafından aktif propagandasına atıfta bulunarak, 1922’de Arnavutluk ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında gizli bir anlaşmanın olduğu görüşü ortaya atılmıştı⁴⁸.

Onun temel şartlarını yerine getirmek Arnavutluk’un sadece bir müttefik değil, lakin uzun vadede Türkiye’nin uydusu haline gelecekti⁴⁹. Onlara göre, anlaşma o zaman Yunan ordusunun genelkurmayına da bildirilmişti⁵⁰.

Ancak, Arnavutluk ve Türk arşivlerinde bugüne kadar hiçbir iz bulunmasına rağmen, bu anlaşmanın varlığının tartışmalı olduğunu söyleyebiliriz, ancak sadece basında yapılan yorumlar mevcuttur.

Bu gerçeği göz önünde bulundurarak, bu dönemin propagandasının 1922’de Arnavutluk’ta hakim olan istikrarsız siyasi durum ve Yunan - Türk savaşı’nın seyri ile ilgili olduğunu düşünüyoruz.

Savaş Bakanı Seludin Bey Şkoza, Savaş Kurulunda Ahmet Zogu tarafından askeri operasyonları engellemek ve Kemalist kişisel sempatisiyle de suçlanmıştı. Aynı zamanda, Türkiye’den 120 subayı getirtip Arnavut Ordusu’nun üst mevkilerine atanmak için komplo kurduğu yönünde sözler dolaşıyordu⁵¹.

Yunanistan’ın güney Arnavutluk’u ilhak etme yönündeki ilgisini beslemeye devam ettiği koşullar altında bu anlaşmanın varlığı bir uydurma olduğu anlaşılmaktaydı.

Güney komşu Arnavutluk’un güçlü bir devlete dönüşmesinden ve Mustafa Kemal’in Türkiye’de oynadığı etkin ve güçlü rolden korkuyordu.

Siyasetin tüm amacı, Arnavutluk’un kendi kendini yönetemediğini, fanatik Müslümanların yaşadığı bir ülke olduğunu ve kendisi gibi eski bir uygar devlet için oldukça uygun olmayan bir komşu olduğunu kanıtlamaktı.

Yunan siyasetinin mihenk taşı, tarihçi Beqa Meta’nın Arnavutluk’taki farklılıkların ve dini hoşnutsuzluğun teşvik edilmesi ve Arnavutluk’un “küçük bir Türkiye” olduğu fikrine yapılan vurgu olduğunu vurgulamıştı⁵².

Mustafa Kemal liderliğindeki Türk milliyetçileri ile Arnavutlar arasındaki işbirliği, savaşın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu’nun sonu yaklaştığı bir dönemde başlamıştı.

⁴⁸ *AİH*, (Tarih Enstitüsü Arşivi), Fon A-V-220, s.97,

⁴⁹ Ilirojana Kaceli (Demirlika), *Vendosja e Marrëdhënive Shqiptaro-Turke gjatë viteve 1920’ të shekullit kaluar*; (Geçen yüzyılın 20’li yıllarında Arnavut-Türk ilişkilerin kurulması): Studime Historike, no.3-4, Tiranë, 2014, f. 160.

⁵⁰ *AİH*, (Tarih Enstitüsü Arşivi), Fon A-V-220, s.97.

⁵¹ Romeo Gurakuqi, *Birinci Dünya Savaşından sonra Arnavutluk ve Arnavut sorunu*, Shkodër : Camaj-Pipa, 2007, s.196.

⁵² Beqir Meta, *a.g.m.*, s.71.

Bu işbirliği, tarihsel olay ve koşullara rağmen daha da ilerleyerek devam edecektir.

Arnavutluk hükümeti, Türkiye’de bulunan Arnavut temsilcileri taleplerinin kışkırtmış olduğu bu yeni siyasi durumda, Ankara’nın yeni Türk hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışacaktı.

Türkiye Cumhuriyeti, Arnavutlar ve Arnavut hükümeti ile ilk dostluk anlaşmasını sonuçlandırarak iki ülke arasındaki dostluğun gelecekte de devam edeceğini gösteriyordu.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV BELGELERİ

Arkivi Qendror Shqiptar (Arnavutluk Cumhuriyetinin Merkezi Genel Devlet Arşivi)- Fondi 151; 153

Arkivi i Institutit të Historisë (Akademia e Studimeve Albanologjike)-Tarih Enstitüsü Arşivi (Arnavutluk Çalışmaları Akademisi)- A-V-208; A-V-220: Fondi: Britanic Documents

Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi)-Fondi.151.

RESMİ YAYINLAR

Bisedimet e Këshillit Kombëtar (1923). “Senat”, Legjislatura e parë, sesioni i parë 1920, “Nikaj” yay., Tiranë.

TBMM Zabıt Ceridesi, İctima 1, Cilt 18.

Atatürk’ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Döneminde Ait 100 Belge) 1919-1923, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1.Ankara 1994.

SÜRELİ YAYINLAR (GAZETELER)

E Vërteta

Peyam-i Sabah,

Vakit

KİTAP VE MAKALELER

20’ Yüzyılda Arnavutların Tarihi, Cilt, II. Tiranë: Botime Albanologjike, 2019.

Alpan, Necip P. Türkiye ile Arnavutluk’un İstiklal Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği, X. Türk Tarih Kongresi- Bildiriler, C.VI, Ankara, 1994, s.2901.

Alpan, Necip. P. Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk, Kardeş Yayınları, Ankara: 1975.

Atatürk , Yaşam ve iş, Unesco’dan bir Baskı, 1981, s.56.

Bayar, Celal, Ben de Yazdım, Cilt V, İstanbul: Baha yayınları, 1967.

Bayur, Hikmet Yusuf, Türk İnkılabı Tarihi, C.III, ks, 4.

- Bıyıklıoğlu, Tefvik, **Trakya'da Milli Mucadele**, C. I, Ankara: 1992.
- Çami, Muin, **Rrymat politike në Lëvizjen Kombëtare në mbarim të Luftës së Parë Botërore**. (I. Dënya Savaşı'nın sonundaki Ulusal Hareket'teki Siyasal Akımlar); **Mbi Lëvizjen Kombëtare dhe Demokratike Shqiptare në vitet 1918-1924**, Botim i Institutit të Historisë dhe Gjuhësisë, Tiranë: 1966,
- Çami, Muin, **Shqipëria në Marrëdhëniet Ndërkombëtare (1914-1918)**. (Ulurslararasi i lişkilerde Arnavutluk 1914- 1918), Tiranë: 1987.
- Çami, Muin, Verli, Marenglen. **Shqipëria në Konferencën e Paqes (1919-1920)**, Arnavutluk Barış Konferansında (1919-1920), Tiranë: Kristalina –Kh, 2015.
- Gençer, Ali Ihsan - Ozel, Sabahattin, **Türk Inkılap Tarihi**, Der Yayinlari, Istanbul:1999, 6 Basim, s.125
- Giritli, Ismet , **Yildönümleriyle Türk Devrim Tarihi (Kurtuluş ve Kuruluş)**, Istanbul : Der Yayinlari, 1997.
- Gurakuqi, Romeo, **Birinci Dënya Savaşından sonra Arnavutluk ve Arnavut sorunu**, Shkodër : Camaj-Pipa, 2007.
- Historia e Popullit Shqiptar**, (Arnavutluk Tarihi), Cilt. III, Botimet Toena: Tiranë 2007.
- Kaceli (Demirlika), Ilirjana, **Vendosja e Marrëdhënies Shqiptaro-Turke gjatë viteve 1920' të shekullit kaluar**, (Geçen yzyzyılın 20'li yıllarında Arnavut-Türk i lişkilerin kurulması): Studime Historike, no.3-4, Tiranë, 2014, s.160.
- Karabekir, Kazim, **Istiklal Harbimiz**, Istanbul:1960.
- Köstüklü, Nuri, **Türk Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi Arnavutluk –Türkiye İlişkilerine Dair Bazı Tespitler: Tarih İncelemeleri Dergisi XXXI / 1, 2016s.236.**
- Meta, Beqir, **Përpjekje për Konsolidimin e Identitetit Kombëtar në vitet 1920-1924**, (1920-1924'te Ulusal Kimliği Konsolidayon Çalışmaları),Tiranë: Studime Historike, no.3-4, 2007.
- Polat, Anila,**Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti ile İlişkileri (1920-1938): "Hacı Bektaş Veli"**, *Araştırma Dergisi, Bahar 2015/33, s.178.*
- Pontus Meselesi**, Matbuat Muduriyet-I Umumiyesi Yayini, 1338, Mukadime Kısmı, s.45.
- Shahinler, Menter, **Kemalizm'in Kaynağı, Etkisi ve Aktualites**, Tiranë: Koha, 1998.
- Shatri, Muhamet, **Aspekte të rivalitetit jugosllavo-italian në Shqipëri tetor 1918-maj 1920**, (Ekim 1918-Mayıs 1920'de Arnavutluk'ta Yugoslav İtalyan rekabetin boyutları) : Gjurmime Albanologjike, 1982.

Shpuza, Gazmend, **Arnavutluk-Türkiye İlişkileri**, Ankara Üniversitesi TİTE: Atatürk Yolu Dergisi, yıl. 6 . c.3, Ankara Mayıs 1993, s.311.

Shpuza, Gazmend, **Atatürk ve Arnavutlar**, İkinci Baskı, Tiranë: Dituria, 1994.

Tunaya, Tarik Zafer, **Bağımsız Türkiye Kurucusu TBMM Hükümetinin 50. Yıldönümü**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, s.3, Nisan 1970, s.32.

Turan, Seraffetin, **Türk Devrim Tarihi**, I Kitap, (İmparatorluğun çöküşünden ulusal direnişe), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

Türkgeldi, Ali Fuat. **Görüp İşitkilerim**, 3 Baskı, Ankara:1984.

Vllamasi, Sejfi, **Arnavutluk'taki Siyasi Çatışmalar (1897-1942)**, Tirane: Marin Barleti, 1995..

Yel, Selma, **Atatürk ve İnkılaplarının Arnavutluk'taki Tesirler**: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XIX, sayı 55, Mart 2003, s.108.

1.5. MONDROS MÜTAREKESİ'NE YUNANİSTAN PENCERESİNDEN BAKIŞ

Dr. Çiğdem KILIÇOĞLU CİHANGİR*

1.5.1. Giriş

Avrupalı devletler arasında 19. yüzyılın ortalarından itibaren şiddetlenen ekonomik ve siyasi rekabet, 1914 yılında sıcak çatışmaya dönüşerek o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir savaşa yol açtı.¹ Başlangıçta, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yer aldığı İttifak grubu ile İngiltere, Fransa ve Rusya ittifakının oluşturduğu İtilaf grubu arasında cereyan eden bu büyük savaşa, 1914 yılı sonlarına doğru Osmanlı Devleti de dâhil oldu.² Osmanlı Devleti'nin, İttifak güçleri tarafında katıldığı Birinci Dünya Savaşı, 1918 yılında bu grubun yenilgisiyle sonuçlandı ve savaş alanındaki çatışmalara son veren mütarekeler de yine aynı yılın sonlarına doğru imza edildi.³

Bu mütarekelerin ilki, Bulgaristan'ın, Makedonya cephesinde İtilaf güçleri karşısında uğradığı yenilginin ardından 29 Eylül 1918'de imzaladığı Selanik Mütarekesi'ydi.⁴ Bulgar cephesinin çökmesi, diğer İttifak devletlerinin de savaştan çekilme sürecini hızlandırdı.⁵ Böylece 1914 yazında Balkanlarda fitili

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, kilicoglu@ankara.edu.tr

¹ Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri ve savaşın seyri için bkz. A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, 3. B., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

² Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, I. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.

³ Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan mütarekelerle ilgili olarak bkz. Temuçin Faik Ertan, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Dokuz Eylül Üniversitesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ed. Mustafa Daş, Türkmen Törel, vd.), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2015, s. 493-507.

⁴ *Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1962, s. 11-12, 23; Salahi Sonyel, *The Great War and The Tragedy of Anatolia (Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers)*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 2001, s. 170.

⁵ İttifak güçlerinin savaştan çekilme süreci ve mütareke talepleriyle ilgili olarak bkz. *Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 23-26.

ateşlenen Birinci Dünya Savaşı, 1918’de, yine Balkanlarda sona eriyordu. Bulgaristan’ın teslim olmasının ardından, Almanya ile Osmanlı Devleti’nin kara bağlantısının kesilmesi ve Makedonya cephesinde İtilaf Devletlerine ait askeri birliklerin Trakya üzerinden İstanbul’u tehdit eder bir konuma gelmiş olmaları, Osmanlı Devleti’ni de mütareke istemek durumunda bıraktı.⁶ Selanik Mütarekesi’nden yaklaşık bir ay kadar sonra, 30 Ekim’de, bu defa Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi’ne imza atarak silah bıraktı.

Oldukça ağır hükümlere sahip olan Mondros Mütarekesi, yalnızca savaşı bitirmekle kalmıyor, aynı zamanda Osmanlı Devleti’ni sona yaklaştıran bir süreci de başlatıyordu. İtilaf Devletleri açısından ise bu mütarekeyle *Doğu Sorunu*’nun son evresine girilmiş, Osmanlı topraklarını paylaşma planları,⁷ artık yasal bir zemine kavuşmuştu. Bu paylaşım projesi, her ne kadar Avrupalı büyük devletlerin bir eseriye de, yıkılmaya yüz tutmuş imparatorluğun topraklarında yaşayan ve bu topraklarda pay sahibi olmak isteyen çeşitli toplulukları ve Yunanistan gibi küçük devletleri de cezbediyordu. Hatta Yunanistan’ın 1917 yılında İtilaf güçleri tarafında savaşa girmesinin belki de en önemli gerekçesi, Osmanlı egemenliğinde yaşayan Rumları “kurtarma” projesini, başka bir deyişle Osmanlı topraklarının bir kısmını da içine alan *Büyük Yunanistan* hayalini hayata geçirme isteğiydi.

Megali İdea (Büyük Düş/Büyük Ülkü) olarak bilinen bu proje, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunan dış siyasetini irredantizm eksenine oturtan ve bu bağlamda Osmanlı Devleti’ne karşı yayılma ve genişleme politikasını savunan bir ideolojydi. Zaman içinde farklı yorum ve anlamlarla geliştirilen *Megali İdea*, 1910 yılında iktidara taşınan Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos’un en temel söylemlerinden biri haline gelmiş, *Büyük Yunanistan* idealine ulaşmak için sarıldığı coğrafi yayılcı politikanın hedefine ise Osmanlı Devleti oturmuştu. Bilhassa Balkan Savaşlarında Yunanistan’ın elde ettiği kazanımlar, *Megali İdea*’nın uygulanabilirliğini, Yunan siyasetinin ve kamuoyunun gündemine taşırken, Venizelos gözlerini çoktan Anadolu topraklarına çevirmişti.⁸ Bu sırada Büyük Savaş’ın patlak vermesi de, Venizelos ve çevresi tarafından Yunan *Megali İdea*’sı için bir fırsat olarak değerlendirildi. Zira Venizelos’a göre savaşa İtilaf cephesinde girmek; büyük güçlerin Osmanlı Devleti’ni paylaşma projesinde yer almak ve dolayısıyla *Megali İdea*’yı ger-

⁶ *A.g.e.*, s. 13.

⁷ Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri tarafından nüfuz bölgelerine ayrıldığı gizli antlaşmalarla ilgili olarak bkz. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 4-5.

⁸ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, “Yunanistan’da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı’na Giriş”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Dokuz Eylül Üniversitesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ed. Mustafa Daş, Türkmen Törel, vd.), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2015, s. 351-352.

çekleştirmek anlamına geliyordu. Bu nedenle Yunan Başbakanı, o dönemde Yunan tahtında oturan Kral Konstantinos'un karşı duruşuna rağmen, hatta Yunan toplumunun kamplaşması pahasına,⁹ 1917 yılında İtilaf güçleri tarafından ülkeyi savaşa soktu.¹⁰ Böylece Venizelos, *Megali İdea*'yı gerçekleştirme noktasında önemli bir fırsat yakaladığı gibi, Kral'la düştüğü ihtilalden galip çıkması da, bundan sonraki süreçte Yunan dış politikasının belirlenmesinde tek söz sahibinin kendisi olacağını gösteriyordu.

Nitekim savaşın hemen ardından Yunanistan'ın, galip devletlerden biri olarak elde edeceğini düşündüğü toprak kazanımları için İtilaf Devletleri ile yakın temas kurması, aslında Venizelos'un *Megali İdea* hedefine ulaşma gayretinin bir parçasıydı. Bu nedenle Yunanistan, Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Mütarekesi'ne de ayrı bir hassasiyetle yaklaştı.

Bu çalışma, dönemin Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'un belirlediği dış politika ilkeleri çerçevesinde, Mondros Mütarekesi'nin Yunanistan'da nasıl algılandığını ve bu devletin mütarekeye bakışını Yunan dışişleri belgelerine dayanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.5.2. Mondros Mütarekesi Öncesinde Yunan Devletinin Beklentileri

Eylül 1918'de, aralarında Yunan birliklerinin de bulunduğu İtilaf ordularının, Makedonya cephesinde Bulgar-Alman kuvvetlerine toplu saldırısı, Bulgaristan'ın yenilgisiyle sonuçlanmış ve bu devletin savaştan çekilmesi, İttifak bloğunun parçalanmasına ve savaşın tümüyle sona ermesine yol açmıştı.¹¹ Yunanistan, Müttefiklerin bu galibiyetinde kendisinin de payı olduğunu bildiği için Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin hemen ardından, savaş kazanımları konusunu gündemine alarak toprak talepleri için bir propaganda zemini oluşturmaya başladı.¹² Her ne kadar Selanik Mütarekesi ile topraklarını Bulgar işgalinden kurtarmış olsa da,¹³ Yunanistan'ın küçük bir toprak

⁹ Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na katılması konusunda Yunan Kralı Konstantinos ile Yunan Başbakanı Venizelos arasındaki görüş ayrılığı, yalnızca Yunan siyasetini sarsmamış, Yunan toplumunda da uzun yıllar etkisini sürdürecektir derin bir kamplaşmaya yol açmıştır. Ulusal Bölünme (Εθνικός Διχασμός /Ethnikos Dihasmos) olarak adlandırılan bu süreçle ilgili detaylı bilgi için bkz. Kostas N. Barbis, *Ethnikos Dihasmos, Aitia, Enohoi, Synepies*, Ekdoseis Erodios, Thessaloniki, 2007.

¹⁰ Kılıçoğlu Cihangir, *a.g.m.*, s. 354-358.

¹¹ *Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 11-12, 23; Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 96.

¹² Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963, s. 77-78; Smith, *a.g.e.*, s. 97.

¹³ Andrew Dalby, *Eleftherios Venizelos*, (Çev. Dinçer Demirkent), Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2014, s. 87; Nikolaos Em. Papadakis, *Eleftherios Venizelos, O Anthropos, O İgetis (Viografia)*, Tomos II, Vivliopoleion tis Estias, Athina, 2017, s. 650. Selanik Mütarekesi'nin 1. ve 4. maddesi doğrudan Yunanistan'la ilgili konuları içermektedir. "Bulgaria Armistice Convention, September 29, 1918", *The Ameri-*

kazanımıyla yetinmeyeceği aşikârdı. Üstelik savaşa girmesinin asıl gerekçesi, kaybettiği toprakları geri almanın ötesinde, sınırlarını olabildiğince genişletmek arzusuydü.

Yunan propagandasının odaklandığı toprak talepleri, Bulgaristan'dan Batı Trakya, İtalya'dan Rodos ve On İki Ada ile Osmanlı Devleti'nden Doğu Trakya, İzmir ve Batı Anadolu'yu kapsıyordu.¹⁴ Aslında *Megali İdea*'nın ana hedeflerinden birisi İstanbul'u ele geçirmek olsa da, Yunan propagandasının mimarı olan Başbakan Venizelos, İtilaf güçlerinin tepkisini çekmemek için bu konuya temkinli yaklaşıyordu.

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle önce bu ülkeyle olan sınır problemlerini çözmeye çalışan ve Batı Trakya'yı elde etmek için çaba gösteren Yunanistan,¹⁵ Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi gündeme yerleşince, gözlerini Osmanlı topraklarına çevirdi ve İtilaf Devletlerine savaş alanlarında gösterdiği yardımın karşılığını almak için hızla çalışmalara başladı. Zira özellikle *Osmanlı Devleti'nin paylaşımı* konusu, Yunanistan'ı fazlaca ilgilendiriyordu ve Yunan hükümeti, Osmanlı Devleti ile yapılacak olası bir barışta kendi çıkarlarının Müttefik devletler tarafından göz ardı edilebileceği endişesi taşıyordu. Yunanistan'ın bu endişesi yersiz sayılmazdı, çünkü bir yandan toprak talepleri, İtalyan çıkarlarıyla çatışıyor,¹⁶ diğer yandan Orta Doğu'nun paylaşımı konusu, savaş yıllarından beri İngiltere ile Fransa arasında gerilimli bir noktayı teşkil ediyordu. Başka bir ifadeyle Yunanistan, İtalyan endişesinin yanında, İngiliz-Fransız gerginliğinin Yunan çıkarlarına zarar verebileceği korkusunu taşıyordu.¹⁷

Bu sırada, 5 Ekim 1918'de Müttefik devletlerin temsilcilerinin, bundan sonra izleyecekleri stratejiye dair karar almak üzere Paris'te *Savaş Yüksek Konseyi*'ni toplamaları,¹⁸ Yunanların endişesini daha da arttırdı. İngiliz, Fransız ve İtalyan başbakanlarının katıldığı ve ABD Başkanı Wilson'ın da -bizzat yer almasa da- fikrinin sorulduğu toplantılar dizisine, İtilaf bloğunda savaşa girmiş diğer ülkelerin temsilcileri davet edilmemişti. Başka bir deyişle savaş sonrası düzene, *kazanan büyükler* karar verecekti. Bu karar alma mekanizmasına Yunanistan'ın dâhil olması, Yunan hükümetini, toprak talepleri konusun-

can Journal of International Law, Vol. 13, No. 4, Supplement: Official Documents, Oct. 1919, s. 402.

¹⁴ Dalby, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁵ Kitsikis, *a.g.e.*, s. 28, 48.

¹⁶ Yunan ve İtalyan çıkarlarının çatıştığı tek bölge İzmir değildi, Rodos ve On İki Ada'nın yanı sıra, Kuzey Epir bölgesi de iki ülke arasındaki diğer çatışma noktalarıydı. Smith, *a.g.e.*, s. 106; Kitsikis, *a.g.e.*, s. 27, 32, 35.

¹⁷ Georgios V. Leontaritis, *İ Ellada ston Proto Pangkosmio Polemo 1917-1918*, Morfotiko İdryma Ethnikis Trapezis, Athina, 2005, s. 469.

¹⁸ Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2: A Lost Opportunity, The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies*, Vol. 8, No. 3, Oct. 1972, s. 316-317.

da propaganda çalışmalarına başlamak için harekete geçirdi. Aslında Yunan çıkarlarının zarar görebileceği noktasında Yunan Başbakanını kaygıya sevk eden konu, bütün sorunların görüşüleceği bir barış konferansının toplanması yerine, Yunanistan'ın fikri bile alınmadan, İttifak devletleriyle, özellikle Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'yle hemen ve ayrı barış yapılması korkusuydu. Bilhassa İngilizlerin Orta Doğu'da İngiliz egemenliğini garanti altına almak niyetiyle aceleci davranacağından ve Osmanlı Devleti ile ayrı barış imzalayacağından çekinen Yunanistan,¹⁹ başta İngiltere olmak üzere Fransa ve sonraki süreçte de İtalya ile görüşme zemini yaratmaya çalıştı.

Paris'te Müttefikler arasındaki görüşmeler henüz başlamışken, Paris ile Atina arasında yoğun bir telgraf trafiğinin yaşandığı dikkati çekmektedir. Paris'teki gelişmeleri Yunanistan adına Paris Büyükelçisi Athos Romanos takip ediyordu. Romanos'un, Venizelos'a gönderdiği 7 Ekim tarihli²⁰ telgrafından, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Yunan çıkarlarına yaklaşımı konusunda fikir sahibi olmak mümkündür. Lloyd George, Romanos'la gerçekleştirdiği görüşmede, İtalyanların Anadolu'da ve On İki Ada'daki hak iddialarında oldukça ısrarcı olduğunu ve bu durumun Yunan çıkarlarını zedeleyeceği düşüncesiyle Venizelos'un mümkün olan en kısa süre içinde Paris'e gelip görüşmeleri yakından takip etmesi gerektiğini bildiriyordu. Ayrıca mütarekeden hiç bahsetmeden, Osmanlı Devleti ile en kısa sürede bir barış antlaşması imzalamak niyetinde olduklarını, eğer Osmanlı Devleti İtilaf güçlerinin dayatacağı koşulları kabul ederse Türk devletinin toprak bütünlüğünü de garanti edeceklerini ekliyordu.²¹

Romanos'un, Lloyd George'un görüşlerini aktardığı telgraf, Venizelos'un Yunan çıkarlarının zedeleneyeceği konusunda duyduğu kaygının hat safhaya ulaşmasına neden olmuştu. Zira İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti ettiği takdirde, İzmir meselesi tehlikeli bir hal alıyordu. Üstelik Yunanistan bir yandan da İtalyan talepleriyle uğraşmak durumundaydı. Bu süreçte Roma'nın, Batı Anadolu'daki Yunan isteklerini sekteye uğratmak için harekete geçmesi ve St Jean de Maurienne Antlaşması'nı Müttefiklerin gündemine taşınması, Yunan hükümetinde büyük endişe uyandırmıştı.²² Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Yunan Başbakanının, Paris'teki büyükelçi-

¹⁹ Leontaritis, *a.g.e.*, s. 469-470.

²⁰ Bu dönemde Yunanistan'da kullanılan takvim Jülyen takvimi olduğu için Yunan belgelerinde yer alan tarihler, metin içinde Gregoryen takvime çevrilerek aktarılmıştır. Ancak dipnotlarda, önce, belgelerin üzerinde yer alan, Jülyen takvimine göre yazılmış orijinal tarihlere, daha sonra bu tarihlerin Gregoryen takvime çevrilmiş biçimlerine -parantez içinde- yer verilmiştir.

²¹ *Istoriko Arheio Ypourgeio Eksoterikon (IAYE)*, A/12, 24.09.1918 (07.10.1918), Arith. 8829, [Romanos'tan Venizelos'a telgraf].

²² Leontaritis, *a.g.e.*, s. 472-473; Papadakis, *a.g.e.*, s. 669.

nin telgrafına cevaben, Osmanlı Devleti'nin İttifak güçlerinden koparılarak Müttefik devletlerin planlarına hizmet ettiği sürece, toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda bir itirazının olmayacağını ifade eden telgrafi²³ dikkate değerdir. Bu yolla Venizelos'un, bir nevi uzlaşma politikası izleyerek tepki çekmemeye ve propaganda çalışmaları için İngiltere'yi kazanmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Paris ile Atina arasındaki telgraf trafiği devam ederken Venizelos, propaganda faaliyetlerini basın aracılığıyla da sürdürüyordu. 8 Ekim tarihli *Akropolis* gazetesine yansıyan Venizelos'un demecinde, Yunanistan'ın savaştan galip ayrılmasının altı çizilirken, savaşa İtilaf Devletleri tarafında girmenin kendilerine sağladığı avantajdan ve son zaferin elde edilmesinde kendilerinin de büyük rolü olduğunu içeren mesajlar dikkati çekmektedir. Böylece Venizelos bir taraftan gelecek planları için kamuoyu desteği sağlamaya çalışıyor, diğer yandan İtilaf Devletlerine Yunan yardımlarını hatırlatarak toprak talepleri için haklı gerekçeler oluşturmaya gayret ediyordu.²⁴

Paris'teki Savaş Konseyi'nin görüşmelerini yakından takip etmek ve Yunan taleplerini İngiliz ve Fransız temsilcilerine bizzat iletebilmek için Venizelos, 9 Ekim'de Paris'e doğru yola çıktı. Savaş Konseyi'nde, İngiltere'nin ısrarına rağmen Osmanlı Devleti ile ayrı barış imzalanmasına Fransa onay vermezken, toplantıya bizzat dâhil olmayıp görüş bildiren ABD Başkanı Wilson'dan da olumsuz yanıt geldi, böylece söz konusu görüşmelerde yalnızca Osmanlı Devleti'yle imzalanacak mütarekeye dair ana çizgiler belirlendi.²⁵ Venizelos Paris'e ulaştığında tarihler 12 Ekim'i gösteriyordu. Bu sırada Savaş Konseyi sona erdiği için İngiliz ve İtalyan Başbakanları Paris'ten ayrılmış, Venizelos, Yunan çıkarlarının geleceği için önem atfettiği bu toplantıyı kaçırsa da, Fransa Cumhurbaşkanı Poincare ile görüşme imkânı bulmuştu. Fransızlardan, Osmanlı Devleti ile imzalanacak mütareke koşullarının Yunan çıkarlarının zararına hiçbir madde içermeyeceğinin teminatını alan Venizelos,²⁶ bu görüşmenin ardından Londra'ya hareket etti. 15 Ekim'de bu defa İngiltere Başbakanı ile öğle yemeğinde buluşan Venizelos, Yunan çıkarlarının korunması konusunda kısmen İngiliz teminatını da sağladı. Hatta Lloyd George, Osmanlı Devleti'ne karşı ilerleyen süreçte girişilecek olası Müttefik harekâtlarına Yunan güçlerinin de katılımı talebinde bulunarak Yunan savaş hedeflerine ulaşılması noktasında Venizelos'a umut ışığı yaktı.²⁷ Bu nedenle Venizelos,

²³ *LAYE*, A/12, 25.09.1918 (08.10.1918), [Venizelos'tan Romanos'a telgraf].

²⁴ *Akropolis*, 25 Septemvriou (8 Oktovriou) 1918, s. 2.

²⁵ Leontaritis, *a.g.e.*, s. 472-473. Paris'teki Savaş Konseyi'nde Mondros Mütarekesi ile ilgili yapılan görüşmeler ve üzerinde anlaşmaya varılan mütareke maddeleri için bkz. Dyer, *a.g.m.*, s. 317-319.

²⁶ Leontaritis, *a.g.e.*, s. 474-475.

²⁷ Dalby, *a.g.e.*, s. 90.

bu görüşmeden oldukça memnun ayrılarak Yunan Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis'e bir donanma filosunu ve bir alay askeri, İstanbul ve İzmir'e olası müttefik çıkarması durumunda kullanmak üzere hazır tutması emrini verdi.²⁸

Mondros Mütarekesi imzalanana kadar geçen süre içinde Venizelos'un, İngiliz ve Fransız siyasi liderleriyle gerçekleştirdiği görüşmelerde, Yunan çıkarlarının korunması konusunda onlara baskı yapmadığı, bir nevi uzlaşma politikası izlediği söylenebilir. Başka bir deyişle Yunan Başbakanı, hem mütareke koşullarında Yunan çıkarlarını tehlikeye sokmamak hem de barış konferansı için propaganda çalışmalarını temkinli adımlarla yürütebilmek için uzlaşma yolunu tercih etti. Örneğin bu süreçte İtalya ile toprak meselelerini çözüme kavuşturamayacağını bildiğinden, ilk etapta İtalyanlarla görüşüp zaman kaybetmek yerine, İtalyanlara karşı İngiliz ve Fransız desteğini arkasına almak için temaslarda bulundu. Ancak Venizelos'un bu girişimleri, Yunanistan'ın, tehdit algıladığı İtalya'dan ziyade, Orta Doğu'nun paylaşımı ve kontrolü konusunda katı bir mücadeleye girişen İngiltere ile Fransa rekabeti arasında -aslında farkında olmadan- sıkışıp kalmasına²⁹ neden olacaktı.

1.5.3. Mütareke Süreci ve İmza

Osmanlı Devleti ile mütareke görüşmeleri henüz başlamadan önce Yunanistan'ın ilgisi, bu mütarekede Yunan çıkarlarına ters düşen bir hükme yer verilmemesi için uzlaşma zemini aramaya yoğunlaşmış, ama daha da önemlisi, Yunan hükümeti, toprak talepleri için çeşitli mecralarda propaganda faaliyetlerine başlamıştı. Yunan Başbakanının, siyasi liderler nezdindeki girişimlerinin yanı sıra, yurtiçinde ve yurtdışında kamuoyu oluşturmaya yönelik çalışmaları, toplanacak olan barış konferansında Yunan taleplerini haklı göstermek için girişilen propaganda faaliyetleri arasında değerlendirilebilir. Örneğin, Londra'da bulunduğu süre içinde Venizelos, burada bir *Kurtarılmamış Helenler Komitesi*³⁰ kurulmasını sağlayarak, bu komitenin İstanbul ve İzmir'deki Rumların örgütlenmesine yönelik çalışmalar yapmasını destekledi.³¹ Ekim sonlarına doğru yeniden Paris'e geçen Venizelos, Mondros Mütarekesi görüşmeleri başladığı sırada, bu defa Paris'te, Londra'dan gelecek olan delegelerin de katılımıyla *Kurtarılmamış Helenler Milli Konseyi* adı altında bir örgütün kurulması

²⁸ *IAYE*, A/12, 05.10.1918 (18.10.1918), Arith. 9807, [Venizelos'tan Politis'e telgraf].

²⁹ Leontaritis, *a.g.e.*, s. 465-466.

³⁰ Kurtarılmamış Helenler (Αλύτρωτος Ελληνισμός) ifadesi, Yunanistan devleti kurulduktan sonra yabancı-özelle Osmanlı- egemenliği altında kalan Yunan kökenlileri tanımlamak için resmi ve gayri resmi düzeyde kullanılan bir tabirdir.

³¹ Kitsikis, *a.g.e.*, s. 321; Leontaritis, *a.g.e.*, s. 489.

için kolları sıvadı.³² 1919'un ilk aylarında faaliyetine başlayan bu konsey, barış konferansı sırasında, Osmanlı Rumlarının Yunanistan'a bağlanması için etkin bir propaganda kampanyasına girişecekti.

Venizelos, Paris'te propaganda faaliyetlerini sürdürürken, 27 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirlemiş olan İngiliz Agamemnon zırhlısında, Osmanlı Devleti ile mütareke görüşmeleri başladı. Müzakerelere İtilaf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Calthorpe katılırken, Osmanlı Devleti'ni Bahriye Nazırı Albay Rauf (Orbay) başkanlığında bir heyet temsil etti.³³ Mütarekeye dair ana çizgiler daha önce Müttefik devletler tarafından ortak karar yoluyla belirlenmiş olsa da, Fransa, İngiltere'nin tek başına müzakereleri yürütmesinden rahatsızlık duyuyordu.³⁴ Benzer tereddütlere sahip olan İtalya ve hatta toprak hedeflerine ulaşamama endişesi taşıyan Yunanistan'ın da tüm dikkati, Mondros'tan çıkacak olan neticeye yönelmişti.

Mütareke görüşmelerini, Yunan hükümeti kadar Yunan kamuoyu da ilgiyle takip ediyordu. Üstelik Atina'da Venizelos yanlısı Yunan basını, bu süreçte, Mondros Mütarekesi'ne dair neredeyse imkânsız yakın beklentiler içine girmişti. Bu yayınlar arasında *Patris* gazetesinin henüz mütareke başladığı sırada, 27 Ekim'de, "Yüzyılların Rüyası" manşeti altında yayınladığı yazı dikkat çekicidir. Osmanlı padişahının, *yüzyıllar boyunca Haliç kıyılarında on binlerce Hıristiyan Helen'in kanyıyla beslenen bir sırtına* benzetildiği bu yazıda, Müttefikler özgürlük ve uygarlık için savaşan kutsal savaşçılar olarak nitelendiriliyor ve Aya Sofya'nın, *Helen varislerine* geri verilmesinin an meselesi olduğundan bahsediliyordu.³⁵ Bir diğer Venizelist gazete olan *Nea Ellas* ise bir yandan *Kurtarılmış Helenlerin* Yunanistan'la birleşmesi yönünde propaganda yaparken,³⁶ diğer taraftan Dışişleri Bakanı Politis'i, Yunan toprak taleplerine dair tatminkâr bir plan hazırlama konusunda başarısız olmakla suçluyordu.³⁷ Daha açık bir ifadeyle, Yunan hükümetinin bu dönemde Yunan çıkarlarını korumak ve toprak taleplerine zemin hazırlamak için yapmış olduğu temaslar, basın tarafından yetersiz addediliyordu.

Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması, Yunan siyasi çevrelerince *Megali İdea'nın* uygulanabilirliği açısından umut verici bir gelişme olarak değerlendiriliyor olsa da, Yunan basınının, bilhassa Mondros Mütarekesi gö-

³² Kitsikis, *a.g.e.*, s. 321-323; Dalby, *a.g.e.*, s. 91.

³³ Müzakereler ile ilgili olarak bkz. *Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 32-41; Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s. 97-153.

³⁴ Orbay, *a.g.e.*, s. 112-113.

³⁵ *Patris*, 14/27 Oktovriou 1918, s. 1.

³⁶ *Nea Ellas*, 15/28 Oktovriou 1918, s. 1.

³⁷ Leontaritis, *a.g.e.*, s. 489.

rüşmeleri sırasında ve sonrasında, bir nevi zafer sarhoşluğu içinde, oldukça aceleci ve abartılı toprak taleplerinde ısrar etmesi, Yunan siyasetindeki gergin atmosferi daha da körüklüyordu. Osmanlı Devleti ile mütareke görüşmelerinin henüz devam ettiği sırada, Yunan Başbakanı Paris'te, birkaç ay sonra başlayacak olan barış konferansında savunacağı Yunan tezlerini oluşturmaya çalışıyor ve Yunan isteklerinin Fransa ve İngiltere ile çatışacağı noktaları yumuşatarak bu iki ülkenin desteğini kazanmaya uğraşıyordu. Bu çerçevede, söz gelimi, İstanbul, Yunanlar açısından çok önemli bir merkez ve *Megali İdea*'nın temel hedefi olarak görülmesine rağmen, Venizelos, İstanbul'un Yunan topraklarına katılması gibi bir öneriyi hiçbir Müttefik devletin kabule yanaşmayacağını bildiğinden, bu bölgenin statüsünün uluslararası olması yönünde bir düşüncüyü öne sürüyordu. Benzer şekilde, Batı Anadolu kıyılarının doğrudan Yunanistan'a ilhakını istemek yerine, Osmanlı Devleti bünyesindeki bütün azınlıkların uluslararası bir idareci tarafından korunması önerisini getiriyordu.³⁸ Aslında Venizelos'un bu politikası, Yunan istekleri konusunda Müttefikleri baskı altında bırakmadan ve tepkilere yol açmadan, Mondros Mütarekesi'nin işgal hükümlerinin uygulanmasında Yunanistan'ın da yer almasına yarayacaktı. Dolayısıyla Yunan basınının istekleri, aslında *Megali İdea* ve Venizelos'un düşünceleriyle çelişmemesine rağmen, bu kadar aceleci ve aşırıya kaçan isteklerin dillendirilmesi, henüz Müttefik desteğini tam olarak arkasına almamış olan Venizelos'u, Yunan çıkarlarının geleceği konusunda kaygılandırıyordu. Bu noktada Venizelos, basını dizginlemeye çalışırsa, kamuoyu Yunan hükümetine karşı bilenecek, ancak basının aşırı isteklerinden dolayı Yunan politikası çıkmaza girer ve öngörülen hedeflere ulaşamazsa, bu defa kamuoyunda düş kırıklığı hâkim olacak ve Venizelos, iç desteği kaybedecekti. Bu nedenle Yunan Başbakanı, hem içte hem dışta dengeli adımlar atmaya özen göstermiş, özellikle Paris ve Londra'da gerçekleştirdiği temaslar sonucunda İngiliz ve Fransız desteğini tümüyle kazanıp ondan sonra propaganda çalışmalarına hız vermeyi seçmiştir denilebilir.

Mondros'taki müzakereler, 30 Ekim'de mütareke metnine imzaların atılmasıyla tamamlandı ve Osmanlı Devleti resmen savaştan çekildi.³⁹ Bu sırada Venizelos, hala Paris'te bulunurken, mütarekenin imzalandığı bilgisi, Yunanistan Paris Büyükelçisi'nin Atina'ya gönderdiği bir telgrafla Yunan hükümetine bildiriliyordu. 31 Ekim tarihli bu telgrafta, Çanakkale istihkâmlarının İngiliz ve Fransız güçleri tarafından işgal edildiği ve Yunan gemilerinin de

³⁸ Leontaritis, *a.g.e.*, s. 475-476; Dalby, *a.g.e.*, s. 90.

³⁹ Mondros Mütarekesi maddeleri için bkz. Seha L. Meray-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Birakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 1-5.

içinde yer alacağı bir Müttefik donanmasının Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına girmek üzere hazırlandığı bilgisi de ayrıca dikkati çekmektedir.⁴⁰

Bu telgraftan iki gün sonra, Venizelos'un, Paris'ten Atina'ya gönderdiği telgrafta da, Yunan savaş gemilerinin Müttefik donanmasında yer alarak İngiliz donanması öncülüğünde Boğazlara gireceğinden bahsedilmiştir.⁴¹ Ancak bu telgrafta dikkati çeken husus, Yunan gemilerinin, İngiliz donanması komutasında Boğazlara gireceği konusudur. Zira Venizelos'a göre, Yunan gemileri Yunan donanması adı altında, yani müstakil olarak İstanbul'a girdiği takdirde, bu durum, bir nevi Yunanlar lehine bir gövde gösterisi olarak algılanacak ve herhangi bir zorunluluk olmadıkça Türkleri kızdırmak istemeyen İngilizler tarafından da hoş karşılanmayacaktır.⁴² Bu nedenle Venizelos, Yunan çıkarlarının geleceği için İngilizlerle işbirliği yapılmasını kaçınılmaz görmekteydi.

Yunan Başbakanının telgrafında belirttiği bu hususu, Yunan Bahriye Bakanlığına Mondros'tan gönderilen bir başka telgraftan da teyit etmek mümkündür. O sırada Mondros önlerinde demirlemiş, emir bekleyen Yunan Averof Zırhlısından,⁴³ Atina'ya gönderilen 3 Kasım 1918 tarihli telgrafta, Mondros Mütarekesi'ni imzalayan İngiliz Amiral Calthorpe'un, Yunan savaş gemilerinin -Boğazlara girmek için- hazır tutulması yönündeki isteği bildiriliyordu.⁴⁴ Ancak henüz bu telgraftan birkaç gün önce, mütareke görüşmeleri sırasında, Rauf Bey, Boğazlardan geçecek İtilaf donanması içinde Yunan gemilerinin yer almamasına dair İngiliz Amirale bir çekince iletmış, buna karşılık Amiral de konuyu İngiliz hükümetine bildirdikten sonra, İstanbul ve İzmir'e hiçbir Yunan savaş gemisinin girmeyeceği hususunda Rauf Bey'e teminat vermişti.⁴⁵ Anlaşılan o ki, Yunan savaş gemilerinin hazır tutulmasını isteyen İngiliz Amiral, Türk tarafına verdiği teminatı çiğnemekle kalmıyor, Yunanlara Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasında yer de açıyordu.

Bununla birlikte Calthorpe'un, Yunanlardan, İstanbul'a girdiklerinde herhangi bir kargaşaya sebep olmamaları için söz istemesi de, aynı telgrafta göze çarpan bir diğer konudur.⁴⁶ Bu durum, İngilizlerin izni olmadan Yunanların kolay kolay adım atamayacağı izlenimini vermektedir. Ancak, İngiliz deste-

⁴⁰ *IAYE*, A/12, 18.10.1918 (31.10.1918), Arith. 10030, [Romanos'tan Dışişleri Bakanlığına telgraf].

⁴¹ *IAYE*, A/12, 20.10.1918 (02.11.1918), Arith. 10049, [Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığına telgraf].

⁴² Aynı yer.

⁴³ 1909 yılında Yunan banker Georgios Averof tarafından İtalyanlardan satın alınan ve Yunan donanmasına bağışlanan zırhlı kruvazör Averof için bkz. Necmi Odabaşı, "Yunan Zırhlısı Averof'un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 29, 2015, s. 209-229.

⁴⁴ *IAYE*, A/12, 21.10.1918 (03.11.1918), Arith. 10243, [Averof'tan Bahriye Bakanlığına telgraf].

⁴⁵ Orbay, *a.g.e.*, s. 103, 123, 151, 238. Calthorpe'un Rauf Bey'e verdiği teminat mektubunun yayımlanmış hali için bkz. *Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 200.

⁴⁶ *IAYE*, A/12, 21.10.1918 (03.11.1918), Arith. 10243, [Averof'tan Bahriye Bakanlığına telgraf].

ğinde ve gözetiminde de olsa, söz konusu gelişme, Yunanların amaçlarına ulaşması noktasında önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Mütarekenin imzalandığı haberi Yunanistan'da duyulur duyulmaz, Venizelist basın, abartılı istekleriyle birlikte gelişmeleri manşetlerine taşıdı.⁴⁷ Hatta birkaç sene öncesine kadar Kral yanlısı yayın yapan *Akropolis* gazetesi bile -ki 1918 itibarıyla bu gazetenin de Venizelist bir çizgiye kaydığını söylemek mümkün- 1 Kasım tarihli sayısında İstanbul'a yönelen İtilaf donanmasından bahsederek bu donanmada Yunan gemilerinin de yer aldığından coşkuyla bahsediyordu.⁴⁸ 7 Kasım'da ise aynı gazete, bu defa Wilson Prensiplerine değinerek 12. maddenin⁴⁹ Yunan hakları açısından bir yorumunu yapıyor ve bu maddeye göre Anadolu Rumlarına Türk egemenliği altında özerklik sağlanması gibi bir durumun olasılık dâhilinde bile görünmesini hoş karşılamıyordu.⁵⁰ Keza, konu Yunan toprak talepleri olunca, İtalyanların barış masasında oturması bile, *Akropolis* gazetesine göre, *Megali İdea*'nın gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden biriydi.⁵¹ Dolayısıyla bu dönemde, ister Venizelist olsun ister olmasın, Yunan basını neredeyse tümüyle⁵² Yunan toprak taleplerinin çığırtkanlığını yapmaktaydı.

Bu süreçte Yunan donanması, Boğazlara girecek olan İtilaf donanmasına katılmak için hazırlık yapmaktayken,⁵³ Venizelos da Yunan propagandasını Paris'te temkinli adımlarda sürdürmekteydi. Mondros Mütarekesi imzalandıktan hemen sonra, Savaş Yüksek Konseyi, bu defa Almanya ile yapılacak ateşkes şartlarını belirlemek için yine Paris'te toplanmıştı. Venizelos için bu toplantı, Yunan isteklerini Müttefiklere iletebileceği iyi bir fırsattı. Nitekim hiç vakit kaybetmeden, Yunan Başbakanı, Mondros Mütarekesi'nde önemli bir boşluk olarak gördüğü göçmen meselesini toplantı sırasında gündeme ge-

⁴⁷ Yunan basınının Mondros Mütarekesi'ne yaklaşımı ile ilgili olarak bkz. Nilüfer Erdem, "Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Yunan Basınındaki Yankıları", *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin-H. Aytuğ Tokur), Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2019, s. 1171-1185.

⁴⁸ *Akropolis*, 19 Oktovriou/1 Noemvriou 1918, s. 2.

⁴⁹ ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresinde dile getirdiği 14 maddenin 12'ncisi, Osmanlı Devleti ile bu devlet egemenliğinde yaşayan halklara ilişkindi: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkanları verilecek..." Wilson Prensipleri olarak anılan söz konusu 14 madde için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 17. B., Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 180-181.

⁵⁰ *Akropolis*, 25 Oktovriou/7 Noemvriou 1918, s. 1.

⁵¹ Aynı yer.

⁵² Sol eğilimli Rizospastis gazetesinin tutumu farklıdır.

⁵³ İtilaf donanmasında yer alacak Yunan gemileri ile ilgili olarak bkz. *LAYE*, A/12, 24.10.1918 (06.11.1918), Arith. 10243(b), [Mondros'tan -Jandarma Yüzbaşı imzalı- Bahriye Bakanlığına telgraf].

tirdi.⁵⁴ Göç etmek zorunda kalan Rumlar ve Ermeniler için birtakım tedbirler alınması ve onlara yardım yapılmasını öngören Venizelos'un teklifi, Müttefikler tarafından olumlu karşılandı, ancak bununla birlikte, meselenin çözümüne dair Müttefiklerin belirlediği zaman aralığı, Venizelos'u sıkıntıya sevk etti. Göçmenlere yönelik önlemlerin ancak kesin barıştan sonra alınabileceği kararını Venizelos'a bildiren Müttefiklerin,⁵⁵ aslında o sırada Yunanların bu isteğini gündemlerine pek almadıklarını belirtmek gerekir. Zira Almanya ile ateşkes şartları ve Mondros'ta kesinleşen ancak uygulama safhasında sorunlara yol açacak olan Osmanlı Devleti'nin işgali ve paylaşımı konusu, Müttefikleri, göçmen meselesinden daha çok ilgilendiriyordu. Söz konusu gelişmeyi Atina'ya aktaran Venizelos, bu duruma içerlemiş olmalı ki, Yunanların ihmal edildiğini ve bunun kabul edilemez bir durum olduğunu telgrafında dile getiriyordu.⁵⁶ Buna rağmen Venizelos'un, Yunan propagandasının başarıya ulaşması için İngiltere ve Fransa'ya yönelik ılımlı tavrını terk etmediğini de belirtmek gerekir.

Bu gelişmelerin ardından, 13 Kasım 1918'de İtilaf donanması İstanbul'a girdiğinde, aralarında Yunan gemileri de bulunuyordu. Yunan kamuoyunun heyecanla takip ettiği bu olayı, "*Yunan Bayrağı İstanbul'da Dalgalanıyor*" manşetiyle sayfalarına taşıyan *Akropolis* gazetesi, Yunan gemilerinin İstanbul Boğazından geçişini coşkuyla aktarıyordu. İstanbul Rumlarının, kalabalık bir kitle halinde, ellerinde Yunan bayraklarıyla Müttefik donanmasını karşıladığından ve Yunanistan lehine tezahüratlar yaptığından bahseden haber, "*...en güzeli de şehrin semalarında dalgalanan Yunan bayrağıydı*" sözleriyle noktalanıyordu.⁵⁷ Yalnızca bu haberden bile, imzalanan mütarekenin Yunan toprak taleplerine bir umut ışığı olduğu anlaşılmalıdır. Keza İstanbul Rumlarının, Yunan gemilerini coşkuyla karşılaması da, Yunanları umutlandıran bir diğer gelişmeydi. Hatta Yunan Deniz Hava Komutanlığından⁵⁸ Dışişleri Bakanlığına gönderilen Kasım 1918 tarihli bir raporda, İstanbul Rumlarının, Yunan gemilerinden sonra "*kurtarıcısı olan Yunan ordusunu*" beklediğinden söz edilmekteydi.⁵⁹

Bu arada, 14 Kasım'da İngiliz Amiral Calthorpe'un Yunan Donanmasına, Müttefik (kara ve deniz) ordularıyla birlikte hareket ettiği ve "*düşmana*", yani

⁵⁴ *LAYE*, A/12, 21.10.1918 (03.11.1918), Arith. 10106, [Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığına telgraf].

⁵⁵ Aynı yer.

⁵⁶ Aynı yer.

⁵⁷ *Akropolis*, 7/20 Noemvriou 1918, s. 2.

⁵⁸ Ναυτική Αεροπορική Υπηρεσία/Naftiki Aeroporiki İpiresia.

⁵⁹ *LAYE*, A/12, "Antilipseis ek Konstantinoupoleos", en Athinais ti Noemvriou 1918, [Deniz Hava Komutanlığından Dışişleri Bakanlığına rapor].

Osmanlı Devleti'ne mütarekeyi kabul ettirme konusunda işbirliği yaptığı için tebriklerini iletmesi⁶⁰ de dikkate değer bir gelişmedir.

Mondros Mütarekesi'ni izleyen aylarda Yunanistan, toprak talepleri için propaganda çalışmalarına hız verdi. Venizelos öncülüğünde ilerleyen bu çalışmaların başarıya ulaşması için basından derneklere, çeşitli yayınlardan saygın ve varlıklı Yunanlara⁶¹ kadar birçok kanaldan yararlanıldı. Eş zamanlı olarak Avrupa kamuoyu ve siyasi çevrelerinin nabızı yoklandı, Fransa'nın Ukrayna'ya düzenlediği harekâta askeri destek verildi. Tüm bunlar, Yunan toprak taleplerinin barış konferansında kabul görmesi için yapıldı.

Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na, İtilaf Devletleri tarafında girmesi, savaş sonunda galipler arasında yer almasına olanak tanımıştır. Ülkenin savaşa girmesinde ve savaş sonrası izlenen iç ve dış siyasette en etkili isim ise Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos olmuştur. Başka bir deyişle bu süreçte Yunanistan'ın izlediği politikalar, bizzat Venizelos tarafından belirlenmiştir.

Venizelos'un *Büyük Yunanistan* idealini gerçekleştirme hayali ise büyük oranda Osmanlı Devleti'nden elde edilecek topraklar üzerine inşa edilmekle birlikte, savaşın kazananı olmak, Yunanistan'a bu hedefe ulaşmak için cesaret vermiş; Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik ayrılması, Yunan siyasi çevrelerinde toprak taleplerinin hayata geçirilmesi için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle henüz Osmanlı Devleti ile mütareke şartları görüşülmeden harekete geçen Yunanistan, toprak talepleri için özellikle İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazanma yoluna gitmiştir.

Mondros Mütarekesi, Yunan siyasi çevreleri açısından Osmanlı Devleti'ne karşı izlenecek genişleme siyasetinin önemli bir aşamasını teşkil etmekle birlikte, asıl olarak Yunan tarafı barış konferansına yoğunlaşmıştır. Hatta Yunan toprak taleplerinin barış konferansında desteklenmesi için, mütarekenin hemen ardından Fransızlarla bir işbirliği yapılacak ve Müttefik ordularının Bolşeviklere karşı giriştiği Ukrayna Harekâtı'na asker gönderilerek Fransızlar başta olmak üzere diğer Müttefik devletlerin de desteği kazanılmaya çalışılacaktır. Ancak ilk etapta, Yunan siyasilerinin temkinli adımlar attıklarını, abartılı isteklerden kısmen de olsa kaçındıklarını, bununla birlikte Yunan

⁶⁰ *Akropolis*, 7/20 Noemvriou 1918, s. 2.

⁶¹ Yunan propagandasının önemli finansörlerinden biri olan Basil Zaharoff örnek verilebilir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Çağla Derya Tağmat, "Dünya Silah Sanayisini Şekillendiren Bir Osmanlı Rumu: Basil Zaharoff", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII/2, 2018, s. 218-238.

kamuoyunun Yunan çıkarları bağlamında yayılcılığı ve toprak taleplerini abarttıklarını söylemek mümkündür.

Son olarak, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı Limni adası da göz önünde bulundurulursa, Balkan Savaşlarında Yunanların işgal ettiği bu bölgenin, o dönemde de Yunan sınırları içinde kabul edilmesi, aslında Yunanistan'ın toprak talepleri açısından umut verici bir adım olmuştur. Zaten Mondros Mütarekesi'nin de 7. maddesine dayanarak, barış konferansından önce başladığı propaganda çalışmaları sayesinde Yunanistan, İzmir'e asker çıkarma hakkını (!) elde edecektir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşivler

Istoriko Arheio Ypourgeio Eksoterikon (IAYE) [Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Tarih Arşivi]

IAYE, A/12, 24.09.1918 (07.10.1918), Arith. 8829, [Romanos'tan Venizelos'a telgraf].

IAYE, A/12, 25.09.1918 (08.10.1918), [Venizelos'tan Romanos'a telgraf].

IAYE, A/12, 05.10.1918 (18.10.1918), Arith. 9807, [Venizelos'tan Politis'e telgraf].

IAYE, A/12, 18.10.1918 (31.10.1918), Arith. 10030, [Romanos'tan Dışişleri Bakanlığına telgraf].

IAYE, A/12, 20.10.1918 (02.11.1918), Arith. 10049, [Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığına telgraf].

IAYE, A/12, 21.10.1918 (03.11.1918), Arith. 10243, [Averof'tan Bahriye Bakanlığına telgraf].

IAYE, A/12, 21.10.1918 (03.11.1918), Arith. 10106, [Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığına telgraf].

IAYE, A/12, 24.10.1918 (06.11.1918), Arith. 10243(b), [Mondros'tan -Jandarma Yüzbaşı imzalı- Bahriye Bakanlığına telgraf].

IAYE, A/12, "Antilipseis ek Konstantinoupoleos", en Athinai ti Noemvriou 1918, [Deniz Hava Komutanlığından Dışişleri Bakanlığına rapor].

Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 17. B., Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

Barbis, Kostas N., *Ethnikos Dihasmos, Aitia, Enohoi, Synepeies, Ekdoseis Erodiou*, Thessaloniki, 2007.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi, I. Cilt, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.

"Bulgaria Armistice Convention, September 29, 1918", *The American Journal of International Law*, Vol. 13, No. 4, Supplement: Official Documents, Oct. 1919.

Dalby, Andrew, *Eleftherios Venizelos*, (Çev. Dinçer Demirkent), Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2014.

Dyer, Gwynne, "The Turkish Armistice of 1918: 2: A Lost Opportunity, The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies*, Vol. 8, No. 3, Oct. 1972.

Erdem, Nilüfer, "Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Yunan Basınındaki Yankıları", *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin-H. Aytuğ Tokur), Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2019.

Ertan, Temuçin Faik, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Dokuz Eylül Üniversitesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ed. Mustafa Daş, Türkmen Törel, vd.), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2015.

Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Dokuz Eylül Üniversitesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ed. Mustafa Daş, Türkmen Törel, vd.), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2015.

Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963.

Leontaritis, Georgios V., *İ Ellada ston Proto Pangkosmio Polemo 1917-1918*, Morfotiko İdryma Ethnikis Trapezis, Athina, 2005.

Meray, Seha L., Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Odabaşı, Necmi, "Yunan Zırhlısı Averof'un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 29, 2015.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

Papadakis, Nikolaos Em., *Eleftherios Venizelos, O Anthropos, O İgetis (Viografia)*, Tomos II, Vivliopoleion tis Estias, Athina, 2017.

Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

Sonyel, Salahi, *The Great War and The Tragedy of Anatolia (Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers)*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 2001.

Tağmat, Çağla Derya, "Dünya Silah Sanayisini Şekillendiren Bir Osmanlı Rumu: Basil Zaharoff", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII/2, 2018.

Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1962.

Ülman, A. Haluk, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, 3. B., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

Sürelî Yayınlar

Akropolis

Nea Ellas

Patris

İKİNCİ BÖLÜM BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGAL UYGULAMALARI

2.1. YUNANİSTAN'IN BATI ANADOLU İŞGALİNİN PERDE ARKASI

Dr. Öğr. Üyesi Hasan DEMİRHAN*

2.1.1. Giriş

Dört yıl süren I. Dünya Savaşı tüm dünyada büyük bir ekonomik çöküntü ve siyasi karışıklıklara sebep oldu. Savaş sonucunda milyonlarca insan hayatını kaybetmiş ve dünya çözülmesi imkansız görünen büyük sosyal çalkantılar ile karşı karşıya kalmıştı. Bu ortamda savaşın galipleri savaş sonunda ortaya çıkan olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve savaşın mağlupları ile imzalayacakları barış antlaşmalarının taslaklarını hazırlamak için Paris'te bir konferans düzenlemeye karar verdiler. Konferansın amacı savaş kaybeden devletlerin topraklarının nasıl paylaşılacağı ve kazanan devletlerin yenilenlerden alacakları tazminatların nasıl belirleneceği idi¹

Paris Barış Konferansı'nın en etkili isimlerinden biri olan Amerikan başkanı Woodrow Wilson konferans başlamadan önce 8 Ocak 1918 tarihinde Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada kurulacak olan yenedünya düzeni hakkındaki görüşlerini açıkladı. Bu görüşler Paris Konferansı'nda Yunanistan'ın isteklerinin temelini oluşturacaktı. Wilson konuşmasında Amerika'nın savaş amaçlarını iki kısma ayırarak on dört madde şeklinde ifade etti. Bu on dört maddeden sekiz tanesi yapılması zorunlu hususlar olarak şöyleydi: Açık diplomasi, denizlerin serbestliği, genel silahsızlanma, ticari engellerin kaldırılması, sömürgecilikle ilgili taleplerin tarafsız bir şekilde çözümlenmesi, Belçika'nın yeniden kurulması, Rus topraklarının boşaltılması ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Geriye kalan altı nokta ise Wilson tarafından yapılması zorunlu değil ama gerekli görülenlerdi. Bunlar Alsace Lorraine'in Fransa'ya

* Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hasandemirhan_@hotmail.com

¹ Arnold Joseph Toynbee, Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, Çev. K. M. Orağlı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.83

geri verilmesi, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının azınlıklarına özerklik verilmesi, İtalya'nın sınırlarının yeniden düzenlenmesi, Balkanların boşaltılması, Boğazların uluslararası statüye kavuşturulması ve denize çıkışı olan bağımsız Polonya'nın yeniden kurulmasıydı.²

Wilson'un öne sürmüş olduğu prensiplere göre uluslararası sistemin barış üretebilmesi için klasik sömürgeci ve yayılmacı anlayışın değişmesi zorunluydu. Bu prensiplerin on ikinci maddesi özellikle Osmanlı Devleti ve bu devletin yönetimi altında yaşayan azınlıklar için ortaya konmuştu. Bu madde "Osmanlı Devleti'nde Türklerin çoğunluk sağladıkları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması, Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara özerk bir gelişme için tam ve engelsiz fırsatın sunulması, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının uluslararası garanti altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılması" şeklindeydi. Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer uluslara özerklikler önerilmesi savaşın galiplerinden İngiltere, Fransa ve İtalya'nın çıkarlarıyla çelişmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri İngiltere ve Fransa, Almanya'nın gücünün sınırlandırılmasını ve kolonilerine savaş ganimeti olarak el koyulmasını istiyorlardı. Bu sayede İngiltere ve Fransa büyük bir ekonomik kazanç elde edeceklerdi. İtalya'nın ise Afrika'dan, Ortadoğu'dan ve Avrupa'dan toprak talepleri vardı.³ Bu üç devletin dışında savaş sürecinde galip devletlerle ittifak yapmış diğer devletler ve milletler de yeni kurulacak dünya düzeninde yerlerini almak, bu düzende konumlarını daha da güçlendirmek amacındaydılar.

Paris Barış Konferansına toplam olarak 32 ülke katılmaktaydı. Ancak konferansı yönlendiren devletler İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya ve Japonya idi.⁴ Konferansın açılış günü olarak özellikle yaklaşık yarım asır önce Alman Devleti'nin kuruluş günü olan 18 Ocak seçilmişti.⁵ İlk ayda konferansın genel prensipleri belirlenerek milletlerin kaderlerinin belirleneceği görüşmelere geçildi.⁶

Paris Barış Konferansı'nın çalışmaya başlaması ile Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın devlet ya da hükümet başkanları ile dışişleri bakanları Yüksek Konseyi (Onlar Konseyi) oluşturdular. Bu konseyin görevi barış konferansında söz konusu konularla ilgili alınan kararların

² H. Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İ. H. Kurt, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 216

³ K. Kasalak, C. Deveci, "Paris Barış Konferansı'nda Siyonistlerin Talepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 54, (10), 2017, s. 298-299

⁴ Arnold Joseph Toynbee, age., s. 83

⁵ M. MacMillan, *Peacemakers, The Paris Conference of 1919 And Its Attempt to End War*, John Murray Ltd., London 2000, s.1

⁶ N. P. Diomidis, *Greece At The Paris Peace Conference (1919)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1978, s. 118

hayata geçirilmesini sağlamaktı.⁷ Mart ayının sonunda, Paris Barış Konferansı kritik dönemine yaklaşırken, Yüksek Konsey, dışişleri bakanlarını ve Japonları devreden çıkarmış, Dörtler Konseyi haline gelmişti. Bu konseyin üyeleri İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, İtalyan Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando, ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson idi. Yüksek Konsey ya da Dörtler Konseyi olarak adlandırılacak bu konseyin toplanmasındaki ana fikir maiyetleri ve sekreterleri olmaksızın sadece liderlerin bir araya gelerek büyük sorunları aralarında çözmek istemeleriydi. Lloyd George hem Yüksek Konsey günlerindeki haber sızmalarından, hem de barış çabalarının çok yavaş ilerlemesinden kaygılıydı. Clemenceau ve Wilson'da aynı fikirdeydiler. Dört kişi genellikle günde iki kez bir araya geliyorlar eğer önemli bir kriz varsa, Pazar günü de çalışmaya devam ediyorlardı.⁸ Konferanstaki sorunların çözümü için kurulan bu konseylerin dışında tartışmalı bazı konuları çözüme kavuşturmak için komiteler kuruldu. Paris Barış Konferansı elli sekiz komiteyle işe başladı ve bu komitelerin çoğu toprak sorunlarıyla ilgilendi. Buna ek olarak, savaş suçları ve suçluları, tazminatlar, limanlar, suyolları, demir yolları ve son olarak Milletler Cemiyeti için de komiteler oluşturuldu. Hepsi birlikte konferansın komite üyeleri I. Dünya Savaşı sonrası bozulan düzenin temini için tam 1646 oturum yaptılar.⁹

2.1.2. Paris Barış Konferansı Öncesinde Yunanistan'ın İstekleri ve Propagandası

Yunanistan 1830 yılında imzalanan Londra Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmış ve kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin aleyhinde topraklarını genişletmişti. Yunanistan'ın bu politikası Avrupa'nın büyük devletleri tarafından destekleniyordu. Bu devletler, Yunanistan'ın kuruluşundaki hamileri İngiltere, Fransa ve Rusya idi.¹⁰ Yunanlar devletlerini kurduktan sonra Türk ordusu tarafından Anadolu'da büyük bir yenilgiye uğratıldıkları 1922 yılına kadar Megali İdea¹¹ dedikleri bir hayalin peşine düşerek büyük

⁷ Arnold Joseph Toynbee, age., s. 83

⁸ M. Macmillan, age., s. 57

⁹ H. Kissinger, age., s. 219

¹⁰ Yunanistan'ın 1821-1830 yılları arasındaki Osmanlı Devleti'ne karşı isyan süreci ve Avrupalı Devletlerin bu isyan sürecinde Yunanistan'a yardımları hakkında geniş bilgi için bakınız Hasan Demirhan, Büyük Güçlerin Gölgesinde Yunan İsyanı, İdil Yayıncılık, İstanbul 2016

¹¹ Yunan tarihinde ilk defa ifade eden ise eski Yunan başbakanlarından Yoannis Kolletis idi (1774-1847). Kolletis, 1844 yılının Ocak ayında, krallık ve diğer bölgelerdeki Yunanlılar arasında bağ kurarak Yunan dünyasını şöyle tanımlıyordu: “ Yunanistan krallığı, bütün Yunanistan değildir; o Yunanistan'ın sadece küçük ve en fakir parçasıdır. Yunanlı da sadece kraliyet sınırları içinde yaşayan Yunanlı değildir; Yan-ya'da Selanik'te, Serez'de Edirne'de, İstanbul'da (Konstantinopolis), Trabzon'da, Girit'de, Sisam'da

Yunanistan'ı kurmak, İstanbul'u ele geçirip Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek hayaliyle yaşadılar. Yunanistan 1864 yılında İyonya Adaları'nı, 1881 yılında Teselya'yı İngiltere'nin yardımıyla ele geçirdi.¹² Ancak onu Megali İdea hayaline yakınlaştıracak olan Yunan lider Elefterios Venizelos¹³ idi.

Venizelos, I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın mutlaka savaşa dahil olması gerektiğini savunuyordu. Venizelos'ın düşüncesi Bulgaristan savaşa İttifak Devletleri'nin yanında girerse Sırbistan'ın çok zor durumda kalacağıydı. Sırbistan, Bulgaristan ve Avusturya ile aynı zamanda mücadele edecek kadar güçlü değildi ve savaşın sonunda Makedonya'daki topraklarını kaybedebilirdi. Bunun anlamı tarafsız kalan Yunanistan'ın İttifak Devletleri ve onlara müttefik olan Bulgaristan ile karşı karşıya kalmasıydı. Bu tehlike Yunanistan için tam bir yıkım olurdu. Ayrıca Yunanistan Sırbistan ile 1913 yılında yapmış olduğu anlaşma gereğince bu ülkeye yardım etmek zorundaydı. Venizelos'un savaşa girmek istemesindeki ikinci sebep ise Osmanlı Devleti savaşa dahil olur ve zafer kazanırsa, bunun anlamının Anadolu'daki Helenizm hayalleri-

yaşayan ve tarihin herhangi bir döneminde ve hangi topraklarda yaşamış olursa olsun, Yunan ırkına sahip olan herkes Yunanlıdır... Helenizm'in iki büyük merkezi vardır: Atina ve İstanbul (Konstantinopolis); Atina sadece kraliyetin başkentidir; İstanbul ise bütün Helenlerin sevinci ve umidi olan büyük başkenttir. "Hasan Demirhan, Yunanistan'da Emperyalist Kavga (1914-1918), İdil Yayıncılık, İstanbul 2012, s.33-34

¹² E. Daleziou, Britain and Greek-Turkish War and Settlement of 1919-1923: The Pursuit of Security By "Proxy" in Western Asia Minor, Unpublished Doctoral Thesis. Department of History Faculty of Arts University of Glasgow, Glasgow 2012, s. 47

¹³ Elefterios Venizelos, Yirminci yüzyılın başlarında en önde gelen Yunan siyaset devlet adamıydı. 1864 yılında Girit'te doğdu. Atina'da hukuk tahsili gördü. Üniversitenin son sınıfında okurken Giritli öğrencilerin lideri olarak öne çıktı. Girit'te avukatlık ve gazetecilik yaptı. 1897 yılında Osmanlı Yunanistan arasındaki savaşta Girit adasını Yunanistan'a bağlamak üzere ortaya çıkan başarısız bir ayaklanmaya önderlik etti. 1899-1901 yılları arasında Girit'te Adalet Bakanı olarak görev yaptı. 1909 yılında Yunanistan'da Gudi darbesini yapan subaylar tarafından Atina'ya davet edildi. 1910 yılında Atina'ya gelen Venizelos milletvekili olarak Yunanistan parlamentosuna girdi. 1910 Ekiminde başbakanlığa getirildi. Venizelos siyasi hayatı boyunca dört kez Yunanistan'da başbakanlık (1910-1915, 1917-1920, 1924, 1928-1930) yaptı ve izlediği politikalarla Yunanistan'ın topraklarını genişletmesini, balkanlarda saygın bir konuma ulaşmasını sağladı. I. Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ı İtilaf Devletlerinin yanında savaşa sokabilmek için Kral Konstantin ile büyük bir mücadeleye girdi ve 1917 tarihinde İtilaf Devletlerinin yardımıyla iktidarı ele geçirdi. Venizelos kurduğu hükümet ile Yunanistan'ı savaşa dâhil etti. Savaş sonrası 1919 yılında yapılan Paris Barış Konferansı'nda ve 1920 yılındaki Sevr Antlaşması'nda Yunanistan'ın büyük kazançlar elde etmesini sağladı. 1920'de seçimleri kaybederek Paris'e gitti. Yunan ordusunun 1922'de Anadolu'da uğradığı yenilgi üzerine Lozan'da yapılan görüşmelerde Yunan heyetine başkanlık etti. 1928 de tekrar siyasete döndü ve kısa bir dönem başbakanlık yaptı. 1935 yılında Yunanistan'da yapılmaya çalışılan bir askeri darbeye ismi karıştığı için Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı ve 1936 yılında Fransa'da öldü. (Richard Clogg, Modern Yunanistan Tarihi, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları İstanbul 1991, s.285)

nin sonunun gelecek olmasıydı. O zaman Megali İdea bir hayalden öte gidemezdi. Osmanlı Devleti savaşta yenilse bile Anadolu'daki Helenizm İtilaf Devletleri'nin hâkimiyeti altına girecekti. Her iki durumda da Yunanistan kaybeden olacaktı. Bu yüzden, Yunanistan İngiltere'nin başını çektiği batılı müttefiklerinin yanında savaşa girmeli ve savaştan zaferle ayrılmalıydı.¹⁴ İtilaf Devletleri de Yunanistan'ı Balkanlar'da yalnız kalan müttefikleri Sırbistan'a yardım etmek ve Yunanistan'ın Akdeniz'deki stratejik konumundan yararlanmak için yanlarında savaşa dahil etmek istiyorlardı. Ancak Yunanistan İtilaf Devletleri'ni ve Venizelos'un tüm çabalarına rağmen I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 Temmuz ayından 1917 yılının Haziran ayına kadar tarafsız kaldı. Bu süreçte ülke tamamen iki kutba ayrıldı. Bir tarafta İtilaf Devletleri'nin savaşı kazanacağına ve derhal savaşa dahil olunması gerektiğine kesin olarak inanmış Başbakan Venizelos ve taraftarları; diğer yanda ise Alman Kayzer'in kız kardeşi Sophia ile evli olan ve askeri eğitimini Almanya'da almış İttifak Devletleri'nin savaşı kazanacağına inanan ve Yunanistan'ın tarafsız kalması gerektiğini savunan Kral Konstantin ve taraftarları vardı. Tabii ki bu süreçte Yunanistan'da asıl mücadele edenler ise bu iki siyasi figürün arkasında bulunan İtilaf ve İttifak Devletleriydi. Venizelos'un 1917 yılında başbakan olması ile savaşa katılan Yunanistan savaş sonunda düzenlenen Paris konferansına galip devletlerin safında katılmayı başarmıştı.¹⁵

2.1.3. Yunan Propagandası

Yunanistan diğer yakınoğu komşularına nazaran batı ile çok daha yakın bir temas halinde olan bir ülkedydi. Hem Batı Avrupa'nın hem de Birleşik Devletlerin, Londra, Paris, Viyana, Manchester, Liverpool, Marsilya, Trieste, New York, Chicago gibi ticaret ve sosyal başkentlerinde çok güçlü Yunan kolonileri mevcuttu ve batıda zengin olan bu Yunanlar Yunanistan'a büyük bir sadakat ile bağlıydılar. Bu durum Venizelos'a Paris Barış Konferansı'ndaki isteklerini elde etmek için yapacağı propaganda çalışmalarında büyük bir güç katacaktı.¹⁶ Yunanlıların batıdaki güçlü ticari bağlantılarının yanında Venizelos'un iki önemli avantajı daha vardı. İlki İtilaf Devletleri Venizelos'a kendilerini borçlu hissetmeleriydi. Çünkü Venizelos, Yunanistan'ı İtilaf devletleri yanında savaşa sokabilmek için Yunan Kralı Konstantin'e karşı büyük bir mücadele vermişti. İtilaf Devletleri'nin liderleri onun ülkesindeki kaderinin Paris Barış

¹⁴ G.Kaloudis, "Greece and the Road to World War I: To What End?", *International Journal on World Peace*, Vol XXXI, (4), 2014, s.11

¹⁵ 1914-1918 yılları arasında Yunanistan'da yaşananlar hakkında geniş bilgi için bakınız; Hasan Demirhan, Yunanistan'da Emperyalist Kavga (1914-1918), İdil Yayıncılık, İstanbul 2012.

¹⁶ Arnold JosephToynbee, age, s. 32

konferansındaki başarısına bağlı olduğunu biliyorlardı. İkinci avantajı ise Venizelos'un kişisel özellikleri ve konferansın en güçlü lideri Lloyd George ile olan kişisel dostluğuydu.¹⁷

Venizelos, 1918 yılının sonbaharında savaşın hemen sonrasında Megali İdea fikrini gerçekleştirmek için gayretli ve özenli bir propaganda kampanyasını başlattı. Venizelos propaganda çalışmasını iki dönemde gerçekleştirdi. 1918 yılı boyunca süren birinci dönemde, Yunanistan'ın savaştaki gayreti, Bulgarların işlediği cinayetler ve Makedonya üzerinde Bulgaristan'ın hakkı bulunmadığı konusu işlendi. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ise Yunan Propagandası'nın ikinci dönemine geçildi ve Yunanistan'ın toprak taleplerinde haklı olduğu gösterilmeye çalışıldı. Ege ve Marmara Bölgeleri ile Kapadokya'da, Karadeniz'de (Pontus), İstanbul'da, Trakya'da ve talep edilen diğer bölgelerde Rumların çoğunlukta olduğu, bu bölgelerdeki Rum (Helen) toplulukların Eski Yunanların torunları oldukları ve bin yıldan beri orada varlıklarını aralıksız olarak ulusal bilinç ve kimliklerini değiştirmeden sürdürdükleri, Türklerin baskıları altında yüzyıllardan beri ezilen Yunanları kurtarmanın zamanının geldiği teması üzerinde duruldu.¹⁸ Yunanlar Avrupa'nın önemli merkezlerinde propaganda büroları açtılar. Propagandada görev yapacak kimseler kişisel ilişkilerini kullanarak, salon toplantıları ve konferanslar düzenlediler. Bunların dışında gazetelerde makaleler, mektuplar yayımlandı. Avrupa'nın büyük şehirlerinde Yunanistan'ın iddialarını destekleyen kitaplar ve broşürler basıldı. Avrupa başkentlerinde dernekler, komiteler kuruldu ve siyasetçiler üzerinde baskı grupları oluşturuldu.¹⁹

Venizelos bu propagandanın bir parçası olarak Paris Barış Konferansı başlamadan önce Londra ve Paris'e ziyaretlerde bulunarak İngiltere'nin desteğini kazanmak için iyi bir Yunan dostu olan İngiltere Başbakanı Lloyd George'a 2 Kasım 1918 tarihinde özel bir mektup gönderdi. Venizelos bu özel mektubuna Wilson prensiplerine göre hazırladığı ve Yunanistan'ın konferansta dile getireceği iddialarını içeren bir memorandumu da eklemeyi unutmadı.²⁰

Venizelos mektubunda şunları dile getiriyordu: Kuzeydoğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurulmalıydı. Batı Anadolu'da (Güneyde Fethiye ile kuzeyde Edremit körfezinin batısındaki bölge) 800.000 Rum yaşıyordu. Bölge-

¹⁷ Joseph Winton Hind, Lloyd George and the Turkish Question: An Examination of Lloyd George's Turkish Policy, 1918-1922, Master Thesis, The University of British Columbia, May 1978, s. 37-38

¹⁸ Nilüfer Erdem, Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923. (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 115.

¹⁹ D. Kitsikis, Yunan Propagandası, Çev. H. Devrim, Kaynak Kitapları, İstanbul 1974, s.69-73.

²⁰ M. L. Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910-23: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement", Ed., P.M. Kitromilidies, Eleftherios Venizelos, the Trials of Statesmanship, Edinburgh University Press, Edinburgh 2008, s. 69-73

deki Müslümanların sayısı da Rumlara eşitti. Gelecekte kurulması düşünülen ve 6.000.000'lük bir nüfusa sahip olacak olan Türkiye, Ermenistan ile Yunanistan'a verilecek topraklar arasında kurulacaktı. Venizelos'a göre Kuzey ve Güney Anadolu'nun içerilerinde yaşayan 800.000 Rum ile Batı Anadolu'daki Türk nüfusu mübadele edilmeliydi. Eğer Birleşmiş Milletler örgütü kurulursa İstanbul bu birliğin yönetimi altında olmalıydı. Böylece boğazlar da güvenlik altında olacaktı. Birleşmiş Milletlerin kurulması gerçekleşmezse bu bölgelerin yönetimi İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Romanya ve Yunanistan'a dönüşümlü olarak beş ya da on yıllık süreler içinde verilmeliydi.²¹

Venizelos, Lloyd George'a göndermiş olduğu mektubun ardından Kasım ayının son günlerinde Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'na da bir muhtıra gönderdi. Muhtırada Anadolu'daki Hıristiyanların bir katliam tehdidi ile karşı karşıya olduğu bildiriliyordu. Venizelos'un bu muhtıra ile amacı Yunanistan'ın Anadolu'daki emellerine başkan Wilson'un ve Amerikan hükümetinin desteğini temin ederek İzmir'in işgali için altyapı oluşturmaktı.²²

Venizelos, İngiltere'nin ve Amerika'nın desteğini sağlamak için yapmış olduğu başvurularından sonra Fransa'nın desteğini kazanmak için de eline iyi bir fırsat geçirdi. İtilaf Devletleri savaşın sonunda kamuoylarındaki baskılar yüzünden askerlerini terhis etmek zorunda kalmışlardı. Ancak şimdi Ukrayna'da Bolşeviklere karşı savaşmak için askere ihtiyaç vardı. Venizelos bundan yararlanmak için Fransız Başbakanı Clemenceau ile bir görüşme yaptı. Bu görüşmede Yunanistan Ukrayna'ya iki tabur asker göndermeyi teklif etti. Fransızlar bu yardım karşılığında Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'nda Trakya'daki ve İzmir'deki iddialarına rıza gösterecekler ve destek olacaktı. Clamenceau bu teklifi kabul etti. Ancak İzmir'deki Yunanistan iddialarına destek için İngiltere'nin ve Amerika'nın desteğini de şart koştu.²³

2.1.4. Paris Barış Konferansı'nda İtalyanlar ve Batı Anadolu'daki İstekleri

Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde İtalya Akdeniz'deki etkisini arttırmak ve yeni sömürgeler bulmak amacıyla ittifak arayışına girişmişti. 1914 yılında İttifak devletleri ile anlaşamayan İtalya, 1915 yılının ilk günlerinde İtilaf devletleri ile görüşmelere başladı. İtalya bu görüşmelerde 1911-1912 Trablusgarp savaşı esnasında işgal ettiği Osmanlı Devleti'ne ait olan 12 adanın hâ-

²¹ N. P. Diomidis, age., s. 73

²² İ. Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı" *History Studies*, 6, (3), 2014, s. 218

²³ E. Daleziou, agt., s.69

kimiyetinin kendisine verilmesini istemektedir. Ayrıca Anadolu'da ekonomik yatırımlarını arttırarak eğer Anadolu parçalanırsa Akdeniz kıyısında bir bölge istiyordu. İsteddiği bölge Adana ve çevresiydi. İtalya'nın taleplerini kabul eden itilaf devletleri İtalya ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya rağmen İtalya, İtilaf Devletleri tarafından tam bir ortak olarak kabul edilmemişti. Aslında Osmanlı imparatorluğu İtalya'nın haberi olmadan İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından paylaştırılmıştı. İtalya'nın ne savaş öncesinde Osmanlı Devleti'ni paylaştıran antlaşmalardan haberi vardı ne de onların etkilerinden. İtalyan dışişleri bakanı Sannino sık sık Londra'da yapılan bu antlaşmaların kendilerine açıklanması için başvurularda bulunuyordu. Ancak bu başvuruları geciktirme taktiği ile öteleniyordu. 1916 Ekimi'nde İtalya şimdiye kadar yapılan antlaşmaların tamamından haberdar olmayı başardı. Bunun üzerine İtalya, Türkiye'nin geleceğinde diğer müttefikler gibi eşit haklara sahip olmayı ve Adana (Konya, Adana ve Aydın bölgesi) gibi İzmir'i de işgal bölgesi olarak topraklarına katmayı istedi. Taraflar arasındaki bu görüşmeler Nisan 1917'ye kadar devam etti ve tüm İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının bulunduğu St. Jean de Maurienne Antlaşması'nda karara bağlandı. Bu antlaşma şartlarına göre İtalya bundan önce İngiltere ve Fransa arasında yapılmış olan önceki antlaşmaları tanıdı ve İzmir'i de içine alacak bir şekilde Güney Anadolu bölgesinde toprak kazançları elde etti. İtalyanlara vaad edilen topraklar doğuda Fransızlara söz verilen topraklara dayanmış kuzeyde ise İzmir ile sınırlandırılmıştı. Ancak bu antlaşmanın kabul edilmesi Rusya'nın onayına bağlıydı. Daha sonraki süreçte 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik ihtilali sonucunda Rusya'nın savaştan çekilmesi sebebiyle bu antlaşma hiçbir zaman resmi olarak onaylanmadı.²⁴

2.1.5. Venizelos'un Paris Barış Konferansı'ndaki İddiaları

Venizelos konferansa katılmak için gittiği Paris'e ayak basar basmaz Yunanistan'ın talepleri için bir kamuoyu oluşturma işine girişti. 30 Aralık 1919 tarihinde "1919 Paris Barış Konferansında Önce Yunanistan" adlı bir memorandum hazırlayarak bunu 1919 yılının ilk günlerinde farklı dillere çevirterek konferansa katılan delegelere dağıttı. Bu memorandum Paris Barış Konferansı'nda Yunan taleplerinin gövdesini oluşturacaktı.²⁵

Venizelos hazırlamış olduğu memorandumunun bir bölümünü Batı Anadolu'daki toprak taleplerine ayırmış ve bu talebinin kendisine göre gerekçelerini ortaya koymuştu. Venizelos'a göre Aydın, Bursa, Çanakkale'nin ba-

²⁴ Rene Albrecht-Carrie, "The Present Significance of the Treaty of London of 1915", *Political Science Quarterly*, Vol.54, No:3, September 1939, s. 364-369

²⁵ N. P. Diomidis, age., s.115

ğimsız sancaklarında ve İzmit'te kitle halinde yaşayan 1.013.195 Rum vardı. Bu Rumlar bölgedeki nüfusun ana unsurunu oluşturmakta ve yaklaşık 3000 senedir bölgede kesintisiz olarak yaşamaya devam etmekteydiler. Venizelos burada yaşayan Rumların çiftçi, tüccar, tüketici, işçi ve öğretmen olarak bölgedeki ekonominin ve entelektüel hayatın temelini teşkil ettiğini ileri sürüyordu. Bölge, Rumların kendi imkanları ile destekledikleri 15 başpiskoposluk ve piskoposluk Bölgesine ayrılmıştı. Rumlar bölgede 565 kiliseye, 652 okula ve 91.548 öğrenciye sahiptiler. Eğer bu nüfusa tamamen Rum nüfusunu barındıran Gökçeada, Bozcaada, Midilli, Sakız, Sisam, Ahikerya, Rodos, On İki Ada ve Kızılhisar gibi adaların nüfusu da eklenirse Batı Anadolu'daki Rumların nüfusu 1.883.333'ü²⁶ bulacaktı. Venizelos'a göre bu sayıdan Bursa ve doğusundaki kazalarda yaşamakta olan 83.000 kişiyi, Çanakkale'nin bağımsız sancaklarında ve İzmit'te yaşayan 111.964 kişi gibi düşürmek gerekliydi. Çünkü buralar gelecekte kurulacak Türkiye Devleti'nin sınırlarını teşkil edecekti. Venizelos'un yalan yanlış istatistiklerine göre 1.188.359 Rum'un yaşadığı Batı Anadolu Bölgesi Anadolu'dan koparılmalı ve Yunanistan'a verilmeliydi. Bu bölgeye Adalar, Bursa vilayetinin bir kısmı ve Aydın vilayeti de dâhildi. Venizelos'un memorandumunda bu bölgede 1.042.050 Müslüman yaşamaktaydı. Batı Anadolu hem coğrafi hem de tarihi olarak özel bir bölgeydi ve Anadolu'dan ayrılarak Yunanistan'a dâhil edilmeliydi. Bu bölgelerin Yunanistan'a ilhakının hukuksal çerçevesi Wilson prensiplerinin ilgili maddesi gereğince Osmanlı yönetimi altında yaşayan milletlerin kendi devletlerini kurabilmeleri prensibine göre gerçekleştirilecekti.

Venizelos'a göre Batı Anadolu bölgesinde yaşayan Rumların Yunanistan'a katılmayı istemeleri inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bundan dolayı Rumlar bağımsız bir devlet kurmaya zorlanamazlardı. Zaten bu bölgede kurulacak

²⁶ Venizelos'un iddialarının tersine Yunanistan'ın istediği bölgelerde Türklerin nüfusu ezici bir şekilde çoğunlukta idi. 1892 sayımına dayanan Türk istatistiklerine göre, Aydın ilindeki nüfus dağılımı şöyleydi: Müslüman 1.093.334, Rum 208.283, Ermeni 15.105, diğer unsurlar 19.775, toplam: 1.336.477. 1905'te Türklerce yapılan sayıma göre İzmir ilinin nüfus dağılımı şöyleydi: Müslüman 100.356, Rum 73.636, Ermeni 11.127, diğer unsurlar 25.854, toplam: 210.973. İzmir şehir ve sancağındaki 633.359'luk nüfusun 217.477'sini Osmanlı uyruklu Rum, 415.882'sini ise Müslüman ve diğer unsurlar oluşturuyordu. 1917 yılını kapsayan Türk istatistiklerine göre Ege bölgesindeki tüm nüfus dağılımı şöyleydi: İzmir, Manisa, Aydın, Nazilli, 1.299.527 Türk/Müslüman, 233.914 Rum/Ortodoks, Balıkesir 368.404 Türk/Müslüman, 85.547 Rum/Ortodoks, Muğla 134.767 Türk/Müslüman, 10.192 Rum/Ortodoks, toplam 1.802.698 Türk/Müslüman, 329.653 Rum/Ortodoks. Aynı bölgelerde 36.750 Musevi, 21.194 Ermeni ve diğer unsurlar yaşıyordu. (Selahi Sonyel, "Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I", T.T.K Yayınları, Ankara 1973, s.37) 1 Mart 1914 tarihli Osmanlı Devleti'nin resmi nüfus istatistiklerine göre ise: İzmir'deki Müslümanların nüfusu 1.249.067, Yunanların nüfusu 299.097, Ermenilerin nüfusu 20.766'dır. (FO 286/702, Amiral Calthrope'un 24 Mayıs tarihinde İngiltere Dışişleri bakanlığına gönderdiği nüfus istatistikleri, 24 Mayıs 1919)

Bağımsız Rum Devleti Yunanistan ile en kısa sürede işbirliğine gidecek ve birleşmek isteyecekti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra anlaşmazlıklardan uzak durmak ve demokratik milletlerin tamamen zaferi için tüm bölgelerde en kısa sürede çözümler bulunmalı ve yeni problemlerin ortaya çıkmasının önüne geçilmeliydi. Eğer herhangi bir sorun çıkması istenmiyorsa meselenin bu şekilde halledilmesi gerekirdi. Batı Anadolu bölgesinde Osmanlı yönetiminin devam ettirilmesi anlaşılabilir bir durumdu. Son yüzyılda yaşanan korkunç tecrübelerden sonra Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan milletlerin geleceklerinin garanti altına alınması ve gerekli reformların yapılacağına inanılması imkânsızdı. İnsanlar özellikle yüzyılımızın son çeyreğinde Hristiyanların yararlanacağı iddia edilen reformların ardından eski Türk yönetiminin ve Genç Türklerin yaptıkları geniş çaptaki katliamları çok iyi biliyorlardı. Venizelos, savaş sırasında 700.000 Ermeni'nin ve 300.000 Rum'un sürgün edildiğini belirterek Paris Barış Konferansı'nın yapılacağı iddia edilen yeni reformlara güvenerek bu mutsuz insanları yeniden Türk yönetimi altına teslim etmemesi gerektiğini belirtiyordu.

Venizelos'un memorandumunda 1914-18 arasında 415.000 Rum'un topraklarından göç ettirilerek Yunanistan'da geçici göçmen durumuna düşürüldüğü, kıyı bölgelerinde yaşayan yüz binlerce Rum'un iç bölgelere göç etmek zorunda kaldığı ve bunların büyük bir kısmının hayatını kaybettiği üzerinde durulmaktaydı. Bu meselenin çözülmesinin tek yolu ise geriye kalanların evlerinin ve el konulan toprakları iade edilmesiydi.

Venizelos, İzmir için Anadolu'dan ayrı bir başlık açmıştı. İzmir Anadolu'nun içlerine doğru olan ticaretin en önemli üssüydü. Ancak bu durum kendisinin sunmuş olduğu önerilerin aleyhinde bir durum değildi. Paris Barış Konferansı'nın alacağı tedbirlerle Türkiye'nin bu bölgedeki ithalatı ve ihracatı garanti altına alınabilirdi. Venizelos'a göre Batı Anadolu'nun Yunanistan ile birleşmesindeki en önemli destekleyici unsurlardan biri de bu bölgede ve adalarda yaşayan Rumların Helen ırkının en saf ve etnik yönden kendilerini korumuş yegâne unsurları olmasıydı. Memorandumda ifade edilen sayılara göre Batı Anadolu'nun doğusunda 922.545 Rum yaşamakta ve bu bölgedeki başpiskoposluk ve piskoposluk bölgelerinde 1.740 kilise, 1.386 okul ve 100.863 öğrenci bulunmaktaydı. Venizelos, bu nüfusun da önemli bir kısmının kurulacak Bağımsız İstanbul Devleti'nin sınırları içerisinde kalmasını umut etmekteydi. Diğer bir kısmı da zaten kurulması planlanan Ermeni Devleti sınırları içerisinde ve Anadolu'nun merkezinde kurulacak Türkiye Devleti'nin sınırları içerisinde yaşamak zorundaydı. Venizelos, bu duruma da bir çare bulmuştu. Venizelos'a göre yapılacak barış antlaşması Anadolu'dan Rum bölgesine yerleşmek isteyecek olan Rumların mallarını Türk Hükümeti tarafından gerçek değeri üzerinden satın alınmasını garanti etmeliydi. Rum

hükümeti de aynı politikayı uygulamalı ve Yunanistan'dan Anadolu'ya göç edecek Türklerin mallarını gerçek değerleri üzerinden satın almalıydı.

Venizelos, İtilaf Devletleri'nin 1915 yılının Ocak ayında Yunanistan'a Batı Anadolu kıyılarında söz verdiğini dile getirerek, kendisinin o dönemde hükümetten istifa etmek zorunda kaldığını ancak İtilaf Devletleri'nin aynı sözleri kendisinden sonra gelen hükümete de Nisan ayında Aydın ilini de ekleyerek verdiğini belirtiyordu. Ancak bu sözler Yunanistan'ın savaşa katılması şartıyla verilmişti ve Yunanistan üstüne düşeni yapmamıştı. Venizelos bunun sebebinin eski Kral Konstantin olduğunu vurgulayarak Yunan halkının daima kendisini desteklediğini ve kendisinin de her zaman İtilaf Devletleri'ni yanında olduğunu hatırlatmaktaydı.

Venizelos, Batı Anadolu'daki Türk hâkimiyetinin sona ermesinden sonra bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesi dışındaki herhangi bir durumun İtilaf Devletleri'nin uğrunda savaşmış oldukları prensiplerinin alçakça çiğnenmesi anlamına geldiğini iddia etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nın en soylu amacı daha küçük milletlerin haklarının büyük milletlerin saldırılarına karşı korunmasıydı. Batı Anadolu Antik Avrupa medeniyetinin doğduğu yerdi. Yüzyıl önce Yunan halkı uzun bir kölelikten sonra özgürlüğünü kazanmıştı. O günden beri ulusal birliğini kurmak için mücadele etmekteydi. Son olarak Avrupa'nın büyük güçlerinin savaştıkları prensipleri adına bu bölgeleri Yunanistan'a vermesi gerektiğini bir kez daha dile getirerek memorandumunun bu bölümüne son vermektedir.²⁷

Venizelos, 30 Aralık'ta hazırladığı memorandumundaki fikirlerini 3-4 Şubat 1919 tarihinde Yüksek Konsey'in önünde sunma fırsatı buldu. Venizelos'un bu iki sunumu yaklaşık olarak bir saat kırk beş dakika kadar sürmüştü.²⁸ Venizelos sunumlarında bazı Yunan milliyetçilerinin İstanbul hayali kurmasına rağmen kesinlikle İstanbul'dan veya boğazlardan bir hak talebinde bulunmadı. Venizelos buraların yönetimini istemenin çok büyük bir iddia olduğunu ve İtilaf Devletlerinin desteğini kaybettirebileceğini düşünüyordu. Ayrıca İstanbul ve boğazların uluslararası bir yönetim tarafından yönetilmesi gerekliydi. Kıbrıs konusunu da Britanya'nın önyargılarının hedefi olmamak ve Batı Anadolu'daki toprak arzularını sekteye uğratmamak için çok dile getirmemeyi uygun bulmaktaydı. Sadece Onlar Konseyi'nde sözlü olarak cömert İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a bahşedebileceğinden bahsetti.²⁹

²⁷ F.O. 608/37/1, No:19, "1919 Paris Barış Konferansında Önce Yunanistan" adlı memorandum.

²⁸ A. Dalby, Elefterios Venizelos, 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası, Çev. D. Demirkent, Akıl Çelen Kitapları, Ankara 2004, s. 110.

²⁹ Michael Llewellyn Smith, agm., s. 160.

2.1.6. Konferansta Yunan Komitesinin Kurulması ve Yunanistan'ın Batı Anadolu İşgaline İtirazlar.

Venizelos'un 3-4 Şubat sunumlarından sonra Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki toprak iddialarını konuşmak üzere konferansta bir komite oluşturuldu. Bu komitede İngilizler adına Eyre Crowe ve Robert Borden, Fransa adına M. Jules Cambon ve M. Gout, İtalya adına M. De Martino ve Amiral Castoldi, Amerika adına Dr. W.L. Westerman ve Dr. C. Day ve teknik danışman olarak İngilizler adına Harold Nicolson bulunmaktaydı.³⁰ Komite 12 Şubat ile 21 Mart arasında on iki defa toplantı yaptı. Bu toplantılarda İngilizler ve Fransızlar Yunan iddialarını desteklerken Amerikalılar ve İtalyanlar itirazda bulunuyorlardı.³¹

Amerikalı delegeler Yunanistan delegelerinin komisyona sunmuş oldukları Anadolu'daki Rum nüfusunu gösteren istatistiklerin çok abartılı olduğunu dile getirmekteydiler. Ancak bu farklılık için resmi bir protestoya gerek duymamışlardı. Amerikan delegasyonu Yunanlı delegelerin Anadolu'daki Türk nüfusu için vermiş olduğu sayıları kabul etmediklerini, kendi nüfus tutanaklarında İzmir sancağı dışındaki bütün bölgelerde Türk nüfusunun çoğunlukta olduğunu belirtmekteydiler.³² Yunan komitesinde görev yapan Amerikalıların elinde 1908 yılında Aydın vilayetinde yapılmış olan asker celplerinin sonuçlarına dayanan nüfus istatistikleri bulunmaktaydı. Bu istatistiklere göre bölgede Türklerin sayısı 100.600 kadar Rumlardan fazlaydı. Rumlar bölgede %32'yi Türkler ise %63'ü temsil ediyorlardı. Bu nüfus oranlarına göre bölge, Wilson Prensiplerinin On İkinci Maddesi gereği Türklere ait olmalıydı.³³ Amerikalıların nüfus istatistikleri İtalyanların Anadolu ile ilgili olan nüfus istatistikleri³⁴ ile tutarlılık göstermekteydi. Ayrıca ekonomik sebeplerden dolayı Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerini merkezi Anadolu'nun platolarından koparmak adaletsizlikti. Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi ile Anado-

³⁰ FO. 286/702, "Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, (18.02.1919-08.03.1919)", 6 Mart 1919.

³¹ E. Goldstein, "Great Briatin and Greater Greece 1917-1920", *The Historical Journal*, Vol. 32, (2), 1989, s. 347.

³² F.O. 286/702, "Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, 18 Şubat-8 Mart 1919", 6 Mart 1919.

³³ Türk İstiklal Harbi, Gnkur. Basımevi, Ankara 1963, s.13.

³⁴ İtalyan temsilci Galli Yunanlıların nüfus istatistiklerinin bölgedeki gerçek nüfus dağılımı arasındaki büyük farklara işaretler, 1897 tarihli Fransız "Sarı Kitabı'nı kaynak olarak gösterdi. Bu kitaba göre Anadolu'da bir milyon Ortodoks'a karşılık dokuz milyon yüz bin Türk vardı. Bundan sonra Galli bölgelerde yapılmış etüt çalışmalarını dayanak olarak bütün Anadolu halkının %70'inin Türk, %10'unun Rum ve %20'sinin Ermeni ve diğer Müslüman olmayan cemaatlere dahil olduklarını belirtmekteydi. (Türk İstiklal Harbi, s. 18)

lu'da ki Türk bölgeleri ekonomik olarak son derece değerli olan Ege Denizi'ne doğal çıkışını kaybedecekti.³⁵

İtalyan delegeler komitede Yunanistan'ın Batı Anadolu ve Adalar hakkındaki tüm iddialarına karşı çıkmaktaydılar.³⁶ İlk olarak Venizelos'un Yunanistan'a katmak istediği topraklar politik, etnik ve ekonomik sebeplerden dolayı Anadolu'dan koparılamazdı.³⁷ İkinci olarak da Yunanistan'ın iddia ettiği bölgeler daha geniş biçimde bundan önceki 26 Nisan 1915 tarihindeki Londra Antlaşması'nın dokuzuncu maddesinde ve 18 Ağustos 1917'de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan Londra Antlaşması'nda görüşülmüştü. Bu antlaşmaların gereğince; Bu antlaşmaların tarafı olan devletler Yunanistan ile anlaşamaz hatta ona tavsiyede bile bulunamazlardı. Daha önceki antlaşmalar ile İtalya'ya verilmiş olan bölgeler veya bu bölgelerin bir kısmı hakkında haritalar üzerinde sınırlar çizilemez ve anlaşmaya gidilemezdi. Aslında Venizelos tarafından istenen İzmir bölgesi Ağustos 1917'deki antlaşma ve 1915 Londra Antlaşması'nın dokuzuncu maddesi gereğince İtalya'ya atfedilmişti. Bu antlaşmalarda kesin bir sınır çizgisi yoktu ve eğer bu antlaşmaları imzalayan devletlerin görüşlerinde her hangi bir değişme var ise bunlar Yunan iddiaları hakkında bir karar verilmeden önce belirtilmeliydi. İtalyan delegelerine göre 1917 Ağustos ayında imzalanan antlaşma, yerine başka bir antlaşma imzalanana kadar geçerliydi. İtalyanlar bu antlaşmanın şartlarından birinin Rusya'nın onayı olduğunu, ancak Rusya'nın bu onayı göstermeden savaştan ayrıldığını, bu yüzden de bu şartın düştüğünü savunuyorlardı. İtalyan delegeler bu şartların İtalya tarafından ele geçirilen adalar içinde geçerli olduğunu söylediler ve 26 Nisan 1917 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'nın Sekizinci Maddesi'ne dikkat çekerek, buna göre komitede İtalya'nın rızası olmadan bu kararlara ters düşecek bir öneri bile ileri sürülmemeliydi.³⁸

Komite üyeleri Ege'de ki adaların (İtalyanların işgali altındaki On iki ada dışındaki) Yunanistan ile birleşmesine onay verdiler. Ancak Yunan Hükümeti Gökçeada ve Bozcaada'da başka ülkelerin donanma üssü kurmasına izin vermeyeceği konusunda garantiler vermeliydi. İtalyanların işgali altındaki On İki Ada'nın durumu İngiliz ve Fransız delegelerine göre 1915 antlaşmasının yükümlülükleri dikkate alınarak karara bağlanmalıydı. Ancak herhangi bir sorun çıktığında bu sorun komitede tartışılmalıydı. Amerikalı delegeler Ege

³⁵ F.O. 286/702, "Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, 18 Şubat-8 Mart 1919", 6 Mart 1919, s.5.

³⁶ H. Nicolson, Curzon: The Last Phase 1919-1925, London Constable, London 1934, s. 266.

³⁷ FO 286/702, "Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, 18 Şubat-8 Mart 1919", 6 Mart 1919, s.5.

³⁸ F.O. 286/702, "Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, 18 Şubat-8 Mart 1919", 6 Mart 1919, Ek 5, s.9.

Adaları konusunda 1915 Antlaşması'nı kabul etmiyorlar ancak etnik sebeplerden dolayı On İki Adaların Yunanistan'a verilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Komitede Meis adasının Anadolu kıyısına çok yakın olduğundan dolayı Anadolu'nun kıyı kesimine hakim olan devlete bırakılması kararı alındı. Ancak Anadolu Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında kalırsa ada Yunanistan ile birleşmeliydi. Diğer yandan İtalyan devleti geçen Kasım ayında destek verdiği İngiltere ve Fransa tarafından Suriye ve Mezopotamya'nın yönetimi hakkında imzalanan antlaşmanın geçerliliği hakkında hiçbir önyargının oluşmadığını vurguluyordu. Bu sebeplerden dolayı İtalyan delegasyonu komitenin İtalyanların Akdeniz'de elinde tuttuğu adalar ve Anadolu hakkında Yunanlıların isteklerine rağmen İtalya'nın haklarını korumadan karar veremeyeceğini dile getirmekteydiler.³⁹ Komite genellikle birkaç yer dışında Venizelos'un isteklerini kabul eğilimindeydi ve kararlarını 6 Mart'ta hazırladığı bir raporla Yüksek Konseye sundu.⁴⁰

Venizelos, Yunanistan'ın toprak iddialarını araştıran komisyonun bir fikir birliğine varamadığını görünce tekrar yoğun bir propaganda çalışmasına girişti. Komitedeki İtalyan ve Amerikalı temsilciler toprak iddialarının karşısında yer almışlardı. Bu karşıtlardan İtalya ile Anadolu için çıkarları çatışmaktaydı. Ancak Amerikalı delegelerin itirazları bir şekilde sona erdirilmeli ve Amerikalıların desteği kazanılmalıydı. Venizelos bu amaçla komitedeki İngiliz danışman Harold Nicolson ile temasa geçti. Harold Nicolson görüşmelerinde Venizelos'a yapılacak en güzel şeyin Paris'ten Amerika'ya giden Başkan Wilson'un sabırla Paris'e dönmesini beklemek olduğunu söyledi. Nicolson, ayrıca Venizelos'a Başkan Wilson Paris'e geldiğinde direkt olarak kendisi ile iletişime geçmesini önerdi.⁴¹ Bu öneri üzerine Venizelos Başkan Wilson'a verilmek üzere bir mektup kaleme aldı. Venizelos mektubunda Başkan Wilson'un konuşmalarından alıntılar yapmış ve Yunanistan'ın İzmir'deki toprak iddialarını tekrarlamıştı. Mektupta Venizelos, kendisine verilecek daha küçük bir toprak parçasına rıza gösteriyor ve geri kalanını da Birleşmiş Milletlerin manda yönetimine bırakmayı uygun görüyordu. Mektuptan çok kısa bir süre sonra komitedeki Amerikalı uzmanlar, şefleri Samuel Mezes'in Anadolu'da bir uzlaşmaya varılması konusundaki baskısıyla karşı karşıya kaldılar. Baskı altında 14 Mart'ta Paris'e dönen ve mektubu alan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'dan geliyordu.⁴²

³⁹ F.O. 286/702, "Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, 18 Şubat-8 Mart 1919", 6 Mart 1919, s.10.

⁴⁰ E. Goldstein, agm., s.347.

⁴¹ H. Nicolson, age., s. 278

⁴² Age., s.284

2.1.7. İngiltere'nin Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'ı Desteklemesi.

İngiltere on dokuzuncu yüzyılda İngiliz gemilerini Doğu Akdeniz'de güvende tutmak için Osmanlı Devleti'ni partner olarak seçmişti ve Akdeniz'de başka bir sömürge gücü istemiyordu. Ayrıca İngilizler buraları güvende tutmak için masraf yapmak niyetinde de değildi. Ancak I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'nın yıkılmasıyla bölgede büyük bir güç boşluğu doğdu. Lloyd George'a göre Yunanistan bu boşluğu doldurabilirdi. Bu amaçla Yunanistan'ın güçlendirilmesi gerekiyordu. İki ülkenin ilkeleri ve ilgi alanları örtüşüyordu. Venizelos, Lloyd George'a göre hayranlık duyulacak Pericles'den bu yana Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamıydı. Lloyd George'a ve dışişlerindeki birçok bürokrata göre güçlü bir Yunanistan, İngiltere için çok yararlı bir müttefik olabilirdi. Yunanistan, Hindistan'a giden yolda İngiliz donanması için liman ve hava alanı sağlayabilirdi.⁴³ Bunun yanında İngiliz hükümeti Türkiye'nin nihai barış şartlarına uymasını sağlamak için doğuda sürekli olarak birlik bulunduramazdı. Bu halde Yunanistan gereken birlikleri temin edebilir ayrıca İngiliz diplomasisinin ve donanmasının desteğiyle barış şartlarını uygulanmasında etkili bir güç olarak kullanılabilirdi. Yunanistan kendi taleplerini İngiliz desteğiyle gerçekleştirirse, ileride İngiltere'nin rehberliğini kabul etmek zorunda kalacaktı. Yunanistan, labirent halinde iç içe geçmiş durumdaki ada ve yarımadalalarıyla bir deniz gücüydü. Gözünü diktiği Anadolu toprakları ise deniz aşırı arazilerdi. Özetle, eğer Türkiye Yunanistan'ın kara gücüyle tahakküm altına alınabilirse, Yunanistan'a da Büyük Britanya'nın deniz gücüyle hükmetmek mümkün olacaktı. Böylece İngiliz Hükümeti, İngiliz parasını ve tayfalarını sarf etmeden Yakın ve Ortadoğu'daki savaş hedeflerine ulaşabilme imkânını bulacaktı.⁴⁴

İngiltere'de Lloyd George'un görüşlerini kabul etmeyen ve Yunanistan'a Batı Anadolu'dan toprak vermenin çok büyük bir hata olacağını dile getiren devlet adamları ve askeri yetkililer de bulunmaktaydı. Bunlar arasında özellikle önemli bir bürokrat olan ve 24 Ekim 1919 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenecek olan Lord Curzon önde gelmekteydi.⁴⁵ Curzon görüşlerini İngiliz kabinesine vermiş olduğu üç memorandum⁴⁶ ile belirtti. Lord Curzon ilk memorandumunda Anadolu'da milliyetçiliğin güç-

⁴³ M. MacMillan, age, s.364

⁴⁴ Arnold Joseph Toynbee, age, s. 86

⁴⁵ Harold Nicolson, age, s.110

⁴⁶ Lord Curzon'un ilk memorandumunu 2 Ocak 1918 tarihinde, ikinci memorandumunu 25 Mart 1919 tarihinde, üçüncü memorandumunu ise 18 Nisan 1919 tarihinde İngiliz kabinesine sunmuştur. Harold Nicolson, age., s.76-79

lenmemesi için nasıl Araplara kendi kendini yönetme ve bağımsızlık hakları verilmişse, Türklere de verilmesi gerektiğine dikkat çekmekteydi. Anadolu, Selçuklu döneminden bu yana Türk ırkının anavatanı olmuştu, gelecekte de parçalanmadan Türk Devleti içinde kalmalıydı. Türkiye Yunanların, İtalyanların veya Fransızların yararına paylaşılmalıydı. Türkiye'nin başkenti Ankara veya Bursa olabilirdi. Ancak yeni Türk Devleti'nin belirlenen sınırlarda özgürlüğü ve bütünlüğü garanti edilmeliydi. Böylece Türklerdeki milliyetçilik duygusunun patlaması önlenecekti. Türk problemi Avrupa diplomasisinde bir sorun olmaktan çıkmıştı ve Türkler Avrupa kıtasından kesinlikle çıkarılmalarıydılar. İstanbul ve boğazlar güvenli ellere teslim edilmeliydi. İkinci memorandumunda Curzon, Anadolu'daki Milli Mücadele'yi kastederek Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri karşısında yenilmiş olan devletlerin bazılarında direniş hareketlerinin başlamakta olduğunu ifade ederek, Paris görüşmelerinin uzamasının İstanbul'daki sultanın hükümetinde, milliyetçilerde ve İttihatçılarda umuda sebep olduğunu belirtiyordu. Curzon, İttihat ve Terakki Partisi'nin aktifliğinden bahsederek başbakanı ve kabineyi bir an önce gerekli hamleleri yapmaya davet etmekteydi. Enver Paşa'nın II. Balkan Savaşı'nda (1913) Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak Edirne'yi fethetmesini örnek göstererek eğer acele kararlar alınmazsa ve İtilaf Devletleri arasındaki sürtüşmeler çözülmezse savaşın galibi olan İtilaf Devletleri'nin bu gibi oldubittilerle karşı karşıya kalabileceğini iddia ediyordu. Üçüncü memorandumunda ise Paris'te Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için çabalar harcayan Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın tavırlarını eleştirmekteydi. İtalyanların Anadolu'daki işgallerinin kabul edilemez olduğunu belirttikten sonra Yunanistan'ın Selanik'in beş mil ötesinde bile düzeni sağlayacak gücü olmadığını ifade ederek talep ettikleri Aydın vilayetinde barışı ve düzeni nasıl sağlayabileceğini sorgulamaktaydı.⁴⁷ Lord Curzon'a göre Anadolu'yu parçalama politikası sadece adaletsiz bir politika değil, aynı zamanda tehlikeliydi.

Hindistan'ı temsil eden güçler tarafından desteklenen Mr. Montagu ise her durumda Türkiye ile barış yapılması taraftarıydı: İngiltere milyonlarca Müslüman'ı barındıran bir ülkeydi ve Müslüman dünyanın liderleri ile dost olmalıydı. İstanbul'un işgali ve halifelik kurumunun zarar görmesi İngiltere'yi çok zor bir durumda bırakabilirdi.⁴⁸

Lloyd George, tüm askeri yetkililerin ve tecrübeli devlet adamlarının tespitlerine rağmen Batı Anadolu'nun Yunanlara verilmesini doğru bulmakta ve Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki sınırları ve toprakları koruyabilecek durumda olduğuna inanmaktaydı. Lloyd George'a göre Türk donanması ve ordusu

⁴⁷ Harold Nicolson, age., s. 76-79

⁴⁸ W.S. Churchill, *The World Crisis: The Aftermath*, Library of Imperial History, London 1974, s.392

Yunan işgaline karşı koyacak güçten yoksundu ve gelecekte de Türkiye yapılan antlaşmaların gereği bir tehdit oluşturamayacaktı. Diğer yandan Yunanistan Ege Denizi'nin tamamını ve İzmir ile Pire şehrine bağlı adaları kontrol edebilecek güce sahipti. Ayrıca İzmir'i ele geçiren Yunanistan Türklerle tek başına karşı karşıya kalmayacaktı. Yunanlıların en büyük destekçisi Antalya'yı ele geçiren İtalyanlar, onun arkasında da Kilikya bölgesindeki Fransızlar olacaktı. Doğu Anadolu'da Amerika'nın manda yönetimi altında bir Ermenistan kurulacak, belki daha sonra bu topraklar Rusya'ya bırakılacaktı. İleride belki de İstanbul ve Ankara büyük güçlerin gözetiminde olacaktı. Bu şartlar altında Türkler tarafından Yunanistan'ın işgal ettiği bölgeye yapılacak herhangi bir saldırı sadece Yunanistan'a değil, yapılacak olan barış antlaşması şartlarına ve Anadolu'da toprağı olan İtalya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan bir saldırı anlamına gelecekti.⁴⁹

2.1.8. Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu İşgal Kararının Alınması

Paris Barış Konferansı'nda 1919 yılının Nisan ayına gelindiğinde henüz Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki işgal talepleri hakkında bir karar verilmiş değildi. Konferansın çözülemeyen diğer bir sorunu da İtalyanların savaş öncesinde İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu antlaşmalara dayanarak Anadolu'da ve Adriyatik kıyılarındaki toprak istekleriydi. Amerika Başkanı Wilson'a göre İtalya'nın savaş sonrası iddiaları, kendisinin savaş sonrasında ortaya koymuş olduğu etnik ve stratejik prensiplere uygun değildi.⁵⁰ 23 Nisan 1919 tarihinde Amerikan Başkanı Wilson İtalyanları Adriyatik kıyısındaki topraklar üzerinde açgözlü davranmakla suçladı. Bunun üzerine İtalya 24 Nisan'da görüşmelerden ayrıldı. İtalya'nın görüşmelerden ayrılması Yunanistan'ın ve Venizelos'un işini kolaylaştırmış ve Lloyd George'a aradığı fırsatı sunmuştu.

İtalyanların 24 Nisan'da görüşmeleri terk ederek Antalya'ya asker çıkarıp İzmir'e doğru hareket etmesi üzerine, Lloyd George bunu derhal Paris Konferansı'ndaki Yüksek Konsey'e taşıdı. Lloyd George, 2 Mayıs'taki toplantıda İtalyanların Anadolu'ya asker çıkararak Batı Anadolu'nun sahil bölgesinde bulunan Rumlara karşı Türkleri cesaretlendirdiğini ve bölgedeki Türklerin Rumlara zulmettiklerini iddia etti. Bu mealde Atina'da bulunan Kurtarılmamış Yunanlar Merkez Komitesi'nden almış olduğu bir telgraftan bahsetti. Venizelos bu telgrafi kendisine teslim ederken İtalyanlar ile Türkler arasında bir anlaşma olduğundan şüphesi olmadığını söylemişti. 6 Mayıs'taki toplantıda Lloyd George söz alarak İtalyanların Anadolu'ya yerleşmek amacıyla olduğu-

⁴⁹ Harold Nicolson, age., s. 92-93

⁵⁰ R. Albrecht-Carrie, agm, s. 370

nu, Fransız Başbakanı Celemenceau'nun bir önceki gün İtalyanların İzmir'de yedi zırhlısının bulunduğunu söylediğini hatırlattı. İtalyanların niyetlerinin Türkler ile Rumlar arasında hadiseler çıkartarak asayişi sağlamak bahanesiyle İzmir'e asker çıkarmak olduğunu iddia etti. Bunu önlemek için de Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki yurttaşlarını korumak için İzmir'e asker çıkarmasını teklif etti. Clemenceu, İtalyanların St. Jean de Maurienne Antlaşmasına dayanarak zorluk çıkaracağını ifade edince Lloyd George bu antlaşmanın sadece Türkiye'ye karşı İtalyanların materyal sağlaması için yapıldığını ve Rusya'nın onayı gerektiğini, onay bulunmadığı için geçersiz olduğunu tekrarladı. Bunun üzerine Clemenceau ve Başkan Wilson, Lloyd George'un Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması teklifine onay verdi.⁵¹ Lloyd George sonunda İtalyanların yokluğunda Yüksek Konsey'i Yunanistan'ın İzmir'i işgali için ikna etmeyi başarmıştı.⁵² Aynı gün öğleden sonra Astoria Otelinde bir araya gelen Venizelos ile İtilaf Devletleri üst düzey askeri temsilcileri Amiral Hope, General Belin, General Bliss ve General Sir H. Wilson işgalin alt yapısını görüştü. Görüşmede: Yüksek Konsey, Yunan askerlerinin hızlı bir biçimde olarak İzmir'i işgal etmesini hüküm altına alarak, General Franchetd'Esperey'e işgal hakkında bilgi verilmesine, bir Yunan tümeninin Selanik'ten gemilere bindirilmek üzere hazırlanmasına, ikinci bir Yunan tümeninin hazır hale getirilmesinin emredilmesine, bir tümenin mümkün olduğu kadar hızlı hareket etmesi için gerekli nakliye araçlarının bir araya toplanmasına, işgal askerlerinin İzmir'e kadar yapılacak yolculuğun güvenliğinin sağlanmasına ve işgal esnasında Yunanistan ile İzmir arasındaki iletişimin muhafazası için gerekli tedbirlerin alınmasına karar verildi.⁵³ Yüksek Konsey'in 10 Mayıs'taki toplantısında alınan kararlara göre İzmir'in işgalinden 36 saat önce Türklerden İzmir'deki tabyaların İtilaf Devletlerine teslimi istenecekti. İşgalden 12 saat önce de Türklere şehre İtilaf Devletleri askerlerinin çıkacağı söylenecekti. İtalyanlar ise işgal hakkında iki gün önceden, Pazartesi bilgilendirilecekti.⁵⁴ 13 Mayıs günü İtilaf Devletlerine mensup birçok savaş gemisi İzmir limanına geldi. Bunların görevi İzmir'i işgal edecek Yunan birliklerini Türklere karşı korumak ve işgali kolaylaştırmaktı. 14 Mayıs 1919 sabahı Amiral Calthrope'un başkanlığında Fransız, Amerikan, İtalyan ve Yunan filo komutanları toplanarak İzmir'in işgalini konuştular. Amiral Calthrope bu toplantıdan sonra aynı gün sabah dokuzda Mirliya Ali Nadir Paşa ile Vali İzzet Bey'e bir nota tebliğ etti. Calthrope notasında İzmir ve yöresinin istihkâmlarının Mondros Antlaş-

⁵¹ F.O. 608/89/3, 9328, Mr. Hankey'den Mr. Balfour'a, 07.05.1919

⁵² M.L. Smith (1978). Anadolu Üzerindeki Göz, Çev. H. İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 93

⁵³ İ. Köse, agm, s.225

⁵⁴ Sina Akşin, S. (1986). "Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı.", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Gnkur., Ankara 1986, s.178

ması'nın Yedinci Maddesi gereğince müttefik güçler tarafından öğleden sonra saat 14.00'de işgal edileceğini bildiriyordu.⁵⁵ Aynı gün saat 11:30 da Amiral Webb sadrazam Damat Ferit Paşa'ya İzmir'in Amiral Calthrope komutasındaki İtilaf güçleri tarafından ateşkes antlaşmasının şartları ve İzmir bölgesinden gelen raporlara istinaden teslim alınacağını bildirdi.⁵⁶ 14 Mayıs 1919 günü saat 23.30 da Calthrope'un ikinci notası geldi. Bu notada: Mondros Antlaşması'nın Yedinci Maddesi gereğince, İtilaf Devletleri namına, İzmir'in Yunan askeri birlikleri tarafından işgal olunacağı, bu kararın Babıali'ye bildirildiği ve çıkarma kuvvetlerinin ertesi günü (15 Mayıs 1919) saat 08.00 de İzmir'e ulaşacakları, Yunan silahlı deniz müfrezelerinin 07.00 den itibaren iskeleleri işgal edecekleri, üzücü olaylara meydan vermemek üzere Osmanlı kıtalarının buldukları mahallerde kalması, bir İngiliz deniz piyade müfrezesi tarafından işgal edilecek olan telgrafhanede, sansür edilmek kaydıyla, resmi muhaberatı müsaade edileceği ve Yunan askeri makamlarının kendilerine dair olan arzularının bildirilmesine bekledikleri belirtildi. Bu notalar karşısında Vali İzzet Bey Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya hem yazılı, hem de sözlü olarak Yunan Ordusu'yla çatışmaya izin verilmemesini bildirdi. İzzet Bey gece yarısı Osmanlı Hükümeti'ni durumdan haberdar etmiş ve acil talimat istemişti. Ancak İzzet Bey'e hükümetten herhangi bir talimat gönderilmedi. Ali Nadir Paşa durumu Harbiye Nezâreti'ne bildirmişse de, kendisine yaşananların mütareke şartlarına uygun olduğu ve söylentilere ehemmiyet verilmemesi tavsiye ediliyordu.⁵⁷ Bu haberleşmelerin ardından 15 Mayıs 1919 günü sabahın erken saatlerinde Yunan birlikleri İzmir'e çıktı ve işgal başladı.

Yunanistan Birinci Dünya Savaşı'na 1917 yılının Haziran ayında dâhil olmasına rağmen savaş sonunda kazanan devletlerin yanında yerini almayı başardı. Yunanistan başbakanı Venizelos bu durumdan yararlanmak ve Yunanistan'ın kurulduğu günden beri hayal ettiği Büyük Yunanistan'ı kurmak için 1919 Ocak ayında başlayan Paris Barış Konferansı'nı bir fırsat olarak görmekteydi. Venizelos, konferans boyunca propagandanın gücünü, Avrupa'da yaşayan zengin Yunanların lobi faaliyetlerini, yalan yanlış nüfus istatistiklerini kullanarak İzmir dâhil olmak üzere Batı Anadolu topraklarını elde etmek için büyük bir çaba harcadı. Venizelos'un bu isteklerine en büyük destek İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının korunabilmesi için Yunanistan'ı

⁵⁵ Türk İstiklal Harbi, s. 47

⁵⁶ F.O. 608/104/10126, 1032, Amiral Webb'den Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderilen telgraf, 14.05.1919

⁵⁷ Türk İstiklal Harbi, s. 53

müttefik olarak seçen İngiltere başbakanı Lloyd George'dan gelmekteydi. Konferanstaki Fransız delegeler de İngilizler gibi Yunanistan'ın taleplerine olumlu bakmaktaydı. İtalyan delegeler ise savaş öncesi gizli antlaşmalar ile kendilerine vaat edilen Batı Anadolu topraklarını ve altı yıldır ellerinde bulunan On İki Adalar'ı Yunanistan'a vermek istemiyorlardı. Amerikalılar, Venizelos'un konferansa sunmuş olduğu nüfus istatistiklerinin yanlış ve uydurma olduğunu, Batı Anadolu'nun ekonomik, coğrafi ve siyasi sebeplerden dolayı Anadolu'dan koparılamayacağını dile getirmekteydiler. Ancak Amerikalıların bu itirazlarını Venizelos, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson ile kurmuş olduğu kişisel ilişkiler sayesinde ortadan kaldırdı ve 1919 yılının Nisan ayında Amerika'nın desteğini kazanmasını bildi. İtalyanların konferansta Adriyatik kıyılarındaki toprak istekleri için Yüksek konseydeki diğer temsilciler ile sert tartışmalara girmesi ve 24 Nisan'da İtalyan delegelerin Paris'i terk etmesi Venizelos'a Batı Anadolu'nun işgali için aradığı fırsatı sağladı. Venizelos bu dönemde Anadolu'da yaşayan Rumlara Türkler tarafından mezalim yapıldığını ve İtalyanların Türkleri desteklediği yalanını uydurdu. Sözde mezalimi durdurmak bahanesiyle Batı Anadolu'ya Yunan askerlerini göndermek için Yüksek Konseye başvurulara bulundu. Bu yalan yanlış mezalim haberlerinin ve konferanstaki güçlü Yunan propagandasının yanında İtalya'nın Mart ayının ortalarından itibaren savaş öncesi kendisine vaat edilen Anadolu topraklarını ele geçirmek için harekete geçmesi, Yüksek Konsey üyelerini kızdırdı. Bu gelişmelerin ardından İtalyan temsilcilerin katılmadığı 6 Mayıs 1919 tarihli Yüksek Konsey toplantısında Venizelos'un yakın dostu olan İngiltere başbakanı Lloyd George Yunanistan'ın Anadolu'daki Rumlara korumak için Batı Anadolu'ya asker çıkarmasını teklif etti. Diğer Yüksek Konsey üyeleri de Lloyd George'un bu teklifini kabul ettiler. Venizelos'un Paris Barış Konferansı'ndaki çabaları meyvesini verdi ve Yunan birlikleri 15 Mayıs 1919 günü sabahın erken saatlerinde İzmir'e çıktılar.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

The National Archives

F.O. 286/702, “Yunanistan Toprak İddiaları Üzerine Kurulan Komite Raporları, 18 Şubat-8 Mart 1919”, 6 Mart 1919.

F.O. 608/37/1, No:19, “1919 Paris Barış Konferansında Önce Yunanistan” adlı memorandum.

F.O. 608/89/3, 9328, Mr. Hankey’den Mr. Balfour’a gönderilen telgraf, 07.05.1919

F.O. 608/104/10126, 1032, Amiral Webb’den Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya gönderilen telgraf, 14.05.1919

Eserler

Akşin, Sina, “Paris Barış Konferansı’nın Yunanlıları İzmir’e Çıkarma Kararı”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Gnkur., Ankara 1986, 174-188.

Rene Albrecht-Carrie, “The Present Significance of the Treaty of London of 1915, *Political Science Quarterly*, Vol.54, No:3, September 1939, 364-390.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları İstanbul 1991.

Churchill, Winston Spencer, **The World Crisis: The Aftermath**, Library of Imperial History, London 1974.

Dalezioiu, E, **Britain and Greek-Turkish War and Settlement of 1919-1923: The Pursuit of Security By “Proxy” in Western Asia Minor**, Unpublished Doctoral Thesis, Department of History Faculty of Arts University of Glasgow, Glasgow 2012.

Hasan Demirhan, **Büyük güçlerin Gölgesinde Yunan İsyanı**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2016.

Hasan Demirhan, **Yunanistan’da Emperyalist Kavga (1914-1918)**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2012.

Diomidis, N. P., **Greece At The Paris Peace Conference (1919)**, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1978.

Erdem, Nilüfer, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Hârekatı 1919-1923**, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (2009).

Goldstein, E. “Great Briatin and Greater Greece 1917-1920”, *The Historical Journal*, Vol.32,(2), 1989, s. 339-356.

- Hind, Joseph Winton, **Lloyd George and The Turkish Question: An Examination of Lloyd George's Turkish Policy, 1918-1922**, Master Thesis, The University of British Columbia, May 1978.
- Kaloudis, G., "Greece And The Road to World War I: To What End?", *International Journal on World Peace*, Vol XXXI, (4), 2014, 9-47.
- Kasalak, K, Devenci C., "Paris Barış Konferansı'nda Siyonistlerin Talepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 54, (10), 2017, 298-306.
- Köse, İsmail, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı" *History Studies*, 6, (3), 2014, s. 217-238.
- Kissinger, H., **Diplomasi**, Çev. İ. H. Kurt, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- MacMillan, M. **Peacemakers, The Paris Conference of 1919 And Its Attempt to End War**, John Murray Ltd., London 2001.
- Nicolson, H., **Curzon: The Last Phase 1919-1925**, London Constable, London 1934.
- Smith M.L., **Anadolu Üzerindeki Göz**, Çev. H. İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1978.
- Smith, M.L., "Venizelos' Diplomacy, 1910-23: From Balkan Allience to Greek-Turkish Settlement", **Eleferios Venizelos, the Trials of Statesmanship**, Ed. P.M. Kitromilidies, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008, 134-192.
- Sonyel, Selahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, T.T.K Yayınları, Ankara 1973
- Toynbee, Arnold Joseph, **Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi**, Çev. K.M. Orağlı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

2.2. İŞGAL YILLARINDA İZMİR'DE YUNAN İDARİ SİSTEMİ

Doç. Dr. Çağla D. TAĞMAT*

2.2.1. Giriş

Sanayi Devrimi sonrasında dünyada hız kazanan sömürge arayışı ve etkin güç olma yarışının bir sonucu olarak, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşına Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletlerinin yanında katılması, savaşın coğrafyasının genişlemesine neden oldu. Elbette ki İttihat ve Terakki yönetiminin savaşa girme kararında, 20. yüzyılın ilk yıllarında beklenmedik şekilde yaşanan toprak kayıpları ve bunları telafi etme isteği oldukça etkili olmuştu. Osmanlı Devleti eski gücüne kavuşma isteği ile savaşa dâhil olurken, savaşa girmek ve topraklarını genişletmek isteyen başka devletler de mevcuttu. Yunanistan da bunlardan biriydi. Ancak Yunanistan'ın bu savaşa dâhil olması çok da kolay olmadı. Yunan siyasetinde savaşa girip girmemek konusunda kendini gösteren farklı görüşler,¹ bu devletin savaşa girme sürecini geciktirdi. 1917 yılında Başbakan Eleftherios Venizelos'un hamlesiyle Yunanistan İtilaf Devletleri yanında savaşa katılarak Balkanlarda İtilaf Devletlerinin yükünü hafifletmiş oldu.² Yunanistan'ın savaştaki aktif süresi az olmasına rağmen, kazanan tarafta yer alması, savaş sonrasında çeşitli hamleler geliştirmesi için beklediği fırsatı yarattı. Osmanlı Devleti ise 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi ile yenilgiyi kabul etmekle kalmadı, adeta parçalanma sürecine girdi.

Savaşın sona ermesinin ardından, 1919 yılı başlarında toplanan Paris Barış Konferansı Yunanistan'ın isteklerine ulaşması açısından ciddi bir kırılma oldu. Paris'teki faaliyetlerine Aralık 1918'de başlayan Venizelos, özel olarak

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, tagmat@ankara.edu.tr

¹ Bu durum Yunanistan'da ulusal Bölünme olarak adlandırılan bir süreci başlatmış ve Yunanistan, savaşa girme yanlısı olan Başbakan Venizelos ve ülkesinin savaş dışı kalması gerektiğini düşünen Kral Konstantinos arasında bir fikrinsel çatışma başlatmış Yunan halkı da Venizelosçular ve Kralcılar olarak ikiye bölünmüştür. Detaylı bilgi için bkz., Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, *Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş*, II. Uluslararası Tarih Sempozyumu: 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi, İzmir, 2015, ss. 347-360.

² Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 117.

bastırıldığı propaganda broşürleri, haritalar ve hatta gazetelerin de yardımıyla kısa sürede ülkesi adına taleplerini İtilaf Devletlerine kabul ettirdi.³ Venizelos bu konferansta elinden gelenin fazlası bir çabayla siyasi hayallerinin kapısını aralarken, onun politik karizmasıyla beslenen Yunan propagandası, bu ülkeyi Avrupa'nın ilgi odağı haline getirdi.

İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'un da Yunanistan'ı desteklemesi ve hatta bu ülkeyi daha kontrol edilebilir görmesi, hızlı bir şekilde Yunanistan'ın devreye sokulmasına neden oldu. Lord Curzon'a göre '*Yaklaşık beş yüz yıl boyunca Avrupa politikasında entrika ve yolsuzluk kaynağı olan Türklerin*' Avrupa'dan kovulmaları gerekiyordu.⁴ Curzon'ın bu düşüncesinden kendi ülkesi lehine faydalanmayı umut eden Venizelos, Batı Anadolu başta olmak üzere bazı bölgelerin Yunanistan'a verilmesi adına yoğun bir çalışma sürecine girdi.⁵ Venizelos'un Paris'te geçirdiği yoğun mesai, 7 Mayıs tarihinde ona beklediği haberin verilmesiyle nihayete ulaştı.⁶ Bu durum Osmanlı Devleti'nin sonunu hızlandırırken Yunanistan'a Anadolu'nun kapılarını açacak bir hamlenin ilk aşaması olarak değerlendirildi ve Yunanistan'ın *Anadolu Seferi* ya da başka bir deyişle *Küçük Asya Harekâtı* başlamış oldu.

Paris Barış Konferansı'nda alınan karar sonucu, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkmasıyla, İzmir'de yeni bir dönem başladı. Nikolas Zarifios komutasındaki Larissa Tümeninin (1. Tümen) İzmir'e ulaşmasıyla İzmir'de bir kolordu karargâhı ve 1919 yılı içinde Küçük Asya işgal Komutanlığı kuruldu.⁷

Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasıyla birlikte yeni bir askeri mekanizma da kuruldu. Diğer yandan dikkati çeken bir nokta da 1919-1922 yılları arasında İzmir'deki işgal komutanlarının sıklıkla değiştirmesi oldu. 1919-1922 yılları içinde sırasıyla: Konstantinos Nider, Miliotis Komninos, Anastasios Pappulas, Georgios Hatzianestis, Nikolaos Trikupis ve Polimakos işgal komutanı olma görevini üstlendi.⁸

1919-1922 yılları arasında İzmir'de Yunan işgal kuvvetleri tarafından kurulmaya çalışılan idari mekanizmayı konu alan bu çalışmada, idari yönetim

³ Dimitris Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul (T.Y.), s. 28.

⁴ Michael Llewellyn Smith, Yunan Düşü, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002 s. 99.

⁵ Venizelos Aralık 1918'de *Barış Konferansı Öncesinde Yunanistan* başlıklı bir kitapçık hazırlamış ve konferans esnasındaki savunusunu da bu öz üzerine inşa etmişti. Toprak isteklerini olabildiğince yüksek tutan Yunan devlet adamı İtalyanların elinde bulunan On İki Ada üzerinde de hak iddia ediyordu. Bu durum konferans esnasında İtalya ve Yunanistan arasındaki ilişkiler üzerine olumsuz etki etmişti. Smith, a.g.e.,108.

⁶ Andrew Dalby, Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası, Akılçelen Kitaplar, Ankara 2014, s. 119.

⁷ Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 110-111, 197.

⁸ Umar, a.g.e., s. 197-198.

sistemi, eğitim, basın, ziraat, bayındırlık/iskân ve bankacılık gibi Yunan yapılanmasının önemli ayakları, Yunanistan ELİA Arşivi⁹ İzmir Yüksek Komiserliği Raporları ve araştırma eserleri yardımıyla ele alınarak analiz edilecektir.

2.2.2. İzmir’de Yunan Yönetimi

İzmir’in Yunan kontrolüne girmesinden çok kısa bir süre sonra buraya yönetici olarak Venizelos tarafından atanan Aristidis Stergiadis, 21 Mayıs 1919 tarihinde Leon torpidosuyla İzmir’e geldi. Stergiadis, Venizelos’un Girit’ten arkadaşıydı ve o dönemde Epir Valisi olarak görev yapmaktaydı. Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Stergiadis ayrıca İslam hukuku uzmanıydı.¹⁰ Bu da Venizelos’un özellikle Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelerde Stergiadis’i seçmesinin sebebiydi. Bundan dolayı İzmir’in yönetimi için belirlenen isim de Stergiadis oldu ve Yunan yönetici, 1919-1922 yılları arasında İzmir’de oluşturulmaya çalışılan Yunan mekanizmasının da belirleyici ismi oldu.

Stergiadis, Yüksek Komiser olarak İzmir’e geldikten hemen sonra kendi idari sistemini kurmakta gecikmedi. Doğrudan kendisine bağlı 7 bölüm oluşturularak işe başladı. İçişleri, dışişleri, eğitim, bayındırlık, haberleşme, ekonomi bunlardan en önemlileriydi.¹¹ Bu durum aslında Yunan yönetiminin İzmir’i işgal ettikten sonra kuracakları yeni düzen konusunda sinyal verir nitelikteydi. Öte yandan Yunanların tek hedefi İzmir de değildi. İzmir’in işgalinden sonra Yunan kuvvetlerinin zaman kaybetmeden Ege hattı boyunca ilerlemesi aslında İzmir merkezli bir alanı ele geçirmek istediklerinin göstergesiydi.

Yunanlar, 20 Mayıs’ta bir kol ile kuzeyde Menemen’i, güneyde ise Torbalı’yı denetim altına aldı. 23 Mayıs’ta Zarifios’un Venizelos’tan aldığı emir uyarınca Anadolu’daki Yunan ordusunun bir koldan Gediz Vadisi, ikinci koldan (Menemen üzerinden) Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir, üçüncü koldan ise Torbalı’nın güneyinden Aydın istikametinde ilerlenmesi planlanmıştı. Bu çerçevede 25 Mayıs’ta Manisa, 26 Mayıs’ta Turgutlu, 27 Mayıs’ta Bayındır, 29 Mayıs’ta Aydın, 30 Mayıs’ta Ödemiş işgal edildi.¹²

Diğer yandan İzmir’deki Yunan işgali genişledikçe yönetsel anlamda da birtakım değişiklikler zorunlu görülmeye başlandı. Dolayısıyla İzmir’deki Yüksek Komiserliğin işgal alanı genişledikçe, İzmir çevresinde de yönetim

⁹ ELİA: Elliniko Logotehniko kai İstorika Arheio/ Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi.

¹⁰ Yavuz Özmakas, İyonya’da Son Akşam: Yüksek Komiser Stergiadis’in İzmir Günleri, Şenocak Yayınları, İzmir, 2010, s.11.

¹¹ Özmakas, a.g.e., s. 25.; Engin Berber, Sancılı Yıllar İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s. 279-280

¹² Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, I. Cilt, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 234.

şubeleri açılmaya başlandı. Bunun ilk örneği de Mayıs ayının sonunda Yunan işgal kuvvetlerince işgali tamamlanan ve İzmir'e en uzak işgal bölgesi olan Ayvalık'ta kuruldu.¹³ Yunanlar işgal bölgesinde yalnızca yönetsel bir örgütlenmeye gitmediler. Hemen her alanda Batı Anadolu'da kendi sistemlerini inşa etmek isteyen Yunan kuvvetleri zaman kaybetmeden hem bölgenin Yunanlılaştırılması hem de bu Yunanlılaştırma için gerekli alt yapıyı eğitimden ekonomiye, bankacılıktan bayındırlık alanına kadar ilmek ilmek işlemeye başladılar.

2.2.3. İzmir'de Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi

Tanzimat döneminden itibaren İstanbul ve İzmir merkezli olarak, bölgede yaşayan Rumların sosyal örgütlenmelerinin bir ayağı olan eğitim, işgal döneminde de en fazla önemsenen alan oldu. Osmanlı son döneminde özellikle İzmir Rumları tarafından burada kurulan eğitim cemiyetleri¹⁴ bir prova olarak değerlendirilirse, işgal döneminde eğitim konusunda atılan adımların çok da acemice olmadığı yargısına varılabilir. Diğer yandan Stergiadis'in eğitime de ayrı bir önem verdiğini söylemek mümkündür. ELİA Raporlarında yer alan bilgilere göre, İzmir'de 1720 yılında açılan Evangeliki Sholi (okulu) Türkler tarafından kurulmasına izin verilen tek Rum okulu idi. Hıristiyanlığın temellerinin öğretildiği bir okul olması açısından okula '*İncil ya da İsa'nın öğretileri ile ilgili*' anlamına gelen Evangeliki adı verilmişti. Bu da Yunanların aslında İzmir'deki ilk eğitim kurumu pratiği olması açısından önemliydi.¹⁵ Evangeliki Sholi 1919-1920 eğitim-öğretim yılında beş yüz seksen beş, bir sonraki eğitim-öğretim yılında ise 900 öğrenciye eğitim verdi.¹⁶

Diğer yandan İzmir'de Yunan işgalinin başlamasından çok kısa bir süre sonra Stergiadis Yunan eğitim bakanlığı danışmanı Dimitris Yeorgakis'i İzmir'e çağırdı ve İzmir'de kurulacak eğitim kurumlarının danışmanlığını ona verdi. Yeorgakis'in ilk faaliyeti 3 sınıflı bir Rum erkek öğretmen okulu kurmak oldu.¹⁷ Stergiadis'in bu okulun kurulmasını istemekteki amacı, yerli Rumların Yüksek öğretim için Yunanistan'a gitmesi gerekliliğini ortadan kaldırmak ve yerli Rumların eğitiminin burada eğitim görmüş öğretmenlerce ve-

¹³ Berber, a.g.e., s. 282.

¹⁴ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz; Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, *Osmanlı Rumlarında Cemiyetleşme Olgusu ve Rum Kültür Cemiyetleri: İzmir Örneği*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. XIX, S. 39, Güz 2019, s. 395-440

¹⁵ ELİA, Pnevmatiki kai kalitehnikhi kniseis, s. 3.

¹⁶ Hrisula Argyropulu, *İ Smyrni Pou Den Ksheho: Mnimes, Anagnoseis, Akousmata, Ekdisis Oselotos*, Athina, 2014, s. 63.

¹⁷ Özmakas, a.g.e., s. 61.

rilmesini sağlamaktı. Çünkü Anadolu’da bir Yunan yüksek öğretim kurumunun yokluğu, bölgede yaşayan Rumların eğitimlerini tamamlamak için Atina Üniversitesi’ne gitmelerini zorunlu kılıyordu. Atina Üniversitesi’nde eğitimlerini tamamlayan Rumlar, Anadolu’ya geri döndüklerinde Rum okullarında öğretmenlik gibi görevler üstlenerek bölgedeki Helenizm yani Rum varlığının güç kazanmasına katkıda bulunmuş olacaktı. İşte Stergiadis’in bu planı ile Rumlar eğitimlerini tamamlamak için Yunanistan’a gitmek zorunda kalmayacak ve böylece Anadolu’daki Helenizm’de güç kaybetmeyecekti.

Bahsi geçen okul Ekim 1919’da açıldı ve hızlıca gelişim göstermeye başladı.¹⁸ Okulun Ekim 1919’da açılması İzmir’deki Yunan işgalinin üzerinden yalnızca dört ay geçmiş olmasına rağmen Yunan örgütlenmesinin ne denli hızlı olduğunu gösterir nitelikteydi.

Stergiadis’in eğitim konusunda attığı diğer önemli bir adım da İzmir İyon Üniversitesi projesiydi. Bu düşünce, 1919 yılında Venizelos’un Paris’te iken Yunan matematikçi Karatheodory ile görüşmesi sonucunda olgunlaşmış ve Karatheodory Almanya’dan İzmir’e gönderilmişti.¹⁹ ELİA Raporlarından anlaşıldığı kadarıyla, İzmir’de kurulması planlanan üniversitenin mühendislik, ziraat, Doğu dilleri, mikrobiyoloji, ticaret, İslam alanlarında eğitim vermesi ve bilimsel çalışmalar yapması hedeflenmişti. Bu kapsamda enstitüler ve numune çiftlikleri de üniversite bünyesinde faaliyet gösterecekti.²⁰ Böylelikle eğitim İzmir’in ziraat, üretim ve kültür alanındaki ihtiyaçlarını karşılayacak bir alan olarak değerlendirilmiş oluyordu. Üniversite konusundaki önemli bir diğer nokta da kadı ve müftü yetiştirmek için bir İslam İlahiyat Fakültesi kurulması düşüncesi idi.²¹ İçinde bir halk kütüphanesinin bulunacağı, Üniversite binası yetmiş salonlu/ sınıflı üç yüz yirmi kişilik bir amfiteatrla görkemli bir yapı olarak tamamlanmıştı.²²

Üniversitenin parolası ise *Doğudan gelen Işık «φως εἰς ἀνατολῶν» / ex oriente lux* idi. Üniversitenin parolasından da anlaşılacağı gibi bu projeye hedeflenen ve hatta vurgu yapılan nokta şu idi: “Yunanistan Anadolu’ya yabancı nüfusu ele geçirmek için değil, onlara üstün uygarlığını aktarmak için gitmiştir.”²³ Bu mesajla Yunanistan, kendini işgalci olarak değil, Anadolu’ya uygarlığı taşıyan bir aracı olarak göstermek istiyordu.

¹⁸ Özmakas, a.g.e., s. 62

¹⁹ Berber, a.g.e., s. 441.

²⁰ ELİA, Ekthesis, Eisagogi, s. 3.

²¹ ELİA, Ektheseis, Eisagogi, s.3.

²² Evangelia Achladi, *Savaşın Yunan İdaresine Kozmopolit Smyrna’nın Sonu*, Marie-Carmen Smyanelis (Der.), İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 225-226.

²³ Giles Milton, *Paradise Lost: Smyrna 1922*, John Murray Publishers, UK, 2015, s. 166.

Bu üniversite ideali doğrultusunda tanınmış Yunan matematikçi Konstantinos Karatheodory, Venizelos'un direktifleri ile 1921-1922 yıllarında üniversite için muazzam bir kütüphane oluşturma işini tamamladı.²⁴ Bahri Baba Tepesinde inşa edilen üniversite binasında bulunacak kütüphane Karatheodory tarafından üniversitenin omurgası olarak tanımlanmıştı ve tek arzusu Anadolu'da eşi benzeri olmayan bir kütüphane oluşturmaktı. Bu bağlamda İzmir Yüksek Komiserliğinden, uzman olarak Türkçeyi iyi bilen ve on iki yıl Berlin Milli Kütüphanesinde görev yapmış olan Dr. Auserer'in getirilmesini istedi. Auserer otuz altı sandık dolusu Anadolu ile ilgili nadir eseri İzmir'e getirdi.²⁵

İyon Üniversitesi belki de Yunan işgal döneminin en önemli projesi olarak görülmekteydi. Mevcut dönemde Anadolu'da gerçekleşen diğer işgaller ile karşılaştırıldığında, diğer işgalci kuvvetlerin bu tarz bir girişimde bulunmadıkları görülmektedir. Yunanların ise başta eğitim olmak üzere İzmir'de yoğun bir örgütlenme ve hatta sahiplenme noktasında faaliyetlere girişmesi ise tartışılmaya değerdir. Özellikle Üniversite bünyesinde kurulacak fakülte ve enstitülerin nitelikleri bağlamında bir değerlendirme yapıldığında hem bölgenin *kalkındırılması* hem de Yunanlılaştırılması açısından önemli bir görev üstlendiği ise apaçık ortadadır.

Eğitim bölümünde vurgu yapılması gereken diğer bir konu da dil sorunudur. ELİA Raporlarında, Yunancanın İzmir'de egemen dil olmasını sağlamak ve bunun sonucunda bölgede yaşayan Türklerin de yaşayacağı çeşitli sorunlara değinilmiştir. Bu bağlamda da Türklerin yazılı ya da sözlü olarak başvurabileceği çeviri merkezlerinin kurulduğu belirtilmektedir.²⁶ Bu konu, İzmir ve çevresinde Yunancanın egemen dil olmasını sağlamak adına atılan önemli bir adımdır. Zira konuşulan dilin, bölgenin etnik yapısını belirlemesi açısından önemi göz önüne alındığında bu girişim de yine İzmir ve çevresindeki Helenizmi güçlendirmek ile açıklanabilecek bir hamle olarak değerlendirilebilir.

2.2.4. İzmir'de Yunan Basını

İzmir'de hali hazırda yayın yapmakta olan Türk gazeteleri işgal sonrasında ciddi bir baskıyla karşı karşıya kalmış, hatta birçoğu Yunanlar tarafından denetim altına alınmıştı. Yunanlar tarafından satın alınamayan ve milliyetçi olarak tanımlanan gazetelerden en önemlisi Ahenk gazetesi idi.²⁷

²⁴ Üniversite hayali olumsuz sonuçlanınca Karatheodory bu kütüphaneyi Atina üniversitesine nakledecektir. Lila Theodoridu- Zoi Sotiriou, *İ Bibliothiki tou İoniku Panepistimiu Smyrnis, To Meteoro Vima (1921-1922)*, <http://eprints.rclis.org/12861/1/ioniko.pdf>, erişim tarihi: 10 Aralık 2019.

²⁵ Argyropulu, a.g.e., s. 68.

²⁶ ELİA, *Diatagma peri i dryseos panepistimiu*, s. 1.

²⁷ Berber, a.g.e., s. 399.

Diğer yandan İzmir’de geçmiş yıllardan beri yayın hayatına devam eden Rumca gazeteler de mevcuttu. ELİA İzmir Yüksek Komiserliği Raporlarında İzmir’deki Rum basını ile ilgili olarak da bilgilere yer verildiği görülmektedir. İzmir’de sözlü ve yazılı olarak Yunancanın kullanıldığının belirtildiği raporlarda Amaltheia, Nea Smirni, Proodos, Kosmos gibi gazetelerin dünyadan haberlere yer verdiği, ticari, politik ve edebi yayınlar yaptıkları bilgisi yer almaktadır.²⁸

Diğer yandan İzmir’de Yunan basınına dair yaşanan gelişmelerden bir diğeri de Yunan sansür kurulunun kurulmasıdır. Bu kurulun başına Mihail Rodas getirilirken, Stergiadis’in yine bu alanda da söz sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Stergiadis basının işgale zarar vermemesi için yedi maddelik bir bildiri kaleme almıştır.²⁹ Bu bildiride İzmir basınında; Müttefiklerin genel siyasetleri, askeri harekâtlar, askeri ve dini liderlerin demeçleri, yüksek komiserin Müttefiklerle olan görüşmeleri ve işgal bölgesinde milli duyguları zedeleyici haberlere yer verilmemesi gibi genel kurallar belirtilmiştir. Ancak genel anlamda İzmir Rum basınına bakıldığında, bu kurallara pek de riayet edilmediği görülmektedir.³⁰

2.2.5. Ziraat

Ziraat, İzmir Yunan yönetiminin sıklıkla Yunanistan hükümeti ile iletişimde olduğu konular arasında yer almıştır. İzmir Yüksek Komiserliği ve Yunanistan Hükümeti arasında yapılan yazışmalar, özellikle tarım ve üretim konusuna ne denli önem verildiğini göstermektedir. ELİA Raporlarında tarımla ilgili olarak makineli tarıma geçileceği, böylelikle de çiftçilere kolaylık sağlanacağı ve üretimin hızlanacağı şeklindeki hedefler yer almaktadır. Ancak modern tarım sistemine geçmekteki tek sorun personel eksikliği olarak belirtilmiş, bunun çözümü olarak da İzmir’de kurulması planlanan İyon Üniversitesi gösterilmiştir.³¹

Öte yandan Stergiadis, makineli tarıma geçişi hızlandırmak için ABD’den çok sayıda traktör ve saban sipariş etmiş, Tepeköy’de, makineli tarımı deneyimlemek adına bir numune çiftliği açmıştı. Bu proje Stergiadis’in şahsi projesiydi.³²

²⁸ ELİA, Pnevmatiki kai kalitehniki knisis, s. 1.

²⁹ Berber, a.g.e., s. 372.

³⁰ Mihail Rodas, Í Ellada en Mikran Asai 1918-1922, Athinai, 1950, 86-87

³¹ ELİA, Ekpolitiki Drasis tis Ellinikis dioikisis en mikra asia, s. 2.

³² Milton, a.g.e., s. 166.

Dolayısıyla İzmir'deki Yunan yönetimi farklı alanlarda yapılan planlarla her bir alanda karşılaşılabilecek eksiklikleri kapatmak şeklinde bir yöntem izlemeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda kilit kurum da İyon Üniversitesi olmuştur.

Raporlarda 1920 yılının Aralık ayına kadar Yunanistan'dan son gelen makineler ile 50 bin dönümlük bir alanın iyileştirilmesinin planlandığı, buğday üretiminin de aşağı yukarı 7 milyon 500 bin okka olarak hedeflendiği aktarılmıştır. ELİA Raporları bu tür benzer öngörülerini içermesi açısından önemlidir.

2.2.6. Bayındırlık, İskân ve Sağlık

İzmir'in ulaşım anlamında rahatlamasına neden olan ilk girişim 1856 yılında bir İngiliz müteşebbisin İzmir ile Aydın arasındaki demiryolunu inşa etmek için Osmanlı yönetiminden elde ettiği imtiyaz ile başlamıştı. Bu demiryolu 1866 yılında tamamlanırken, İzmir liman inşası da 1868 yılında başlamış³³ limanın tamamlanmasından itibaren İzmir, ticaret anlamında büyük önem kazanmıştı.

Ticareti güçlendirmek adına önemli bir rol oynayan bayındırlık konusunda Yunan işgal dönemi çeşitli girişimlerin yapıldığı bir dönem olmuştu. ELİA Raporlarında bu konuda özellikle İzmir'i çevre bölgelere bağlayan yolların bakımsız olduğu ve bunların iyileştirilmesi için yeterli zaman olmadığı gibi bilgiler yer almaktadır. İzmir'e bağlı olan ve tamir ve bakım gerektiren yolların uzunluğu aşağı yukarı 100 km olarak ifade edilmiştir. Diğer yandan aynı başlıkta birçok kamu binasının da kullanılamaz durumda olduğu ve bunların iyileştirilmesi için 1 milyon drahmiye ihtiyaç olduğu rapor edilmiştir.³⁴

İskân konusunda ise vurgu yapılması gereken konu göçmenlerdir. Zira Stergiadis'in İzmir'e vardığı günden itibaren Anadolu'ya başlayan ve önlemeyen Rum göçü, ağırlıklı olarak adalardan başlamıştı. Stergiadis göçmenler konusunda Haralambos Roulos başkanlığında bir merkez kurmuştu. Bu merkezin kurulmasındaki amaç göçmenlerin iskânı konusunda hazırlık ve düzenlemeler, yerleşim yerleri konusunda araştırmalar yapmaktır.³⁵

Öte yandan ELİA Raporlarına göre İzmir'e komşu yörelerden getirilen Rum göçmenler, iskân konusunda sıkıntının yaşanmakta olduğunu belirtmişlerdir. Yaşadıkları mekânların iyileştirilmesi konusundaki sıkıntı, işgal bölgesinde inşaat malzemelerinin zor bulunmasından kaynaklanmıştır.³⁶ Stergiadis buna çözüm olarak göçmenlerin getirildikleri adalarda kaldıkları barakaları söktürerek Urla'ya getirtmiş ve yapıların iyileştirilmesinde bu malzemeleri

³³ Neslihan Ünal, İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 136-137.

³⁴ ELİA, Tlegrafıma, Arith. Pr. 252.

³⁵ Berber, a.g.e., s. 318-319.

³⁶ ELİA, Tlegrafıma, Arith..Pr. 252.

yine göçmenler arasındaki yapı ustaları yardımıyla yaptırtmıştır.³⁷ Raporla belirtilene göre, yönetimin göçmenler adına geliştirdiği bir diğer faaliyet de aş evleri açmak olmuştur. ELİA raporlarında belirtilene göre, İzmir'e komşu pek çok yörede (Manisa, Aydın Nazilli, Bursa ve Edremit) göçmen şubeleri açılmış ve bu şubeler günde 1000 porsiyona kadar yemek dağıtımını yapmışlardır.³⁸

Yunanların İzmir'e çıkmasıyla birlikte limana gelen iki Yunan savaş gemisinin yanı sıra bir de Kızılhaç gemisi İzmir limanına demir atmıştı. Öte yandan daha sonraki süreçte Ege kıyılarında adından sıkça bahsettirecek olan meşhur Amfitriti adlı hastane gemisi, işgalden daha önce, 20 Ocak 1919 tarihinde sağlık personeliyle İzmir'e gelerek Metropolit'i ziyaret etmişti.³⁹ İşgalin başlamasından kısa süre sonra Yunanlar, Kızılhaç'a sağlık personeli ve tıbbi malzeme göndermek için çeşitli gemilerle İzmir'e malzeme sevk etti. Ancak burada vurgulanması gereken noktalardan biri de tıbbi malzeme adı altında aynı zamanda silah ve cephane sevkiyatının da bu yolla yapılmış olmasıdır.⁴⁰

2.2.7. Ekonomi- Sanayi ve Bankacılık

Osmanlı Devleti'nin özellikle İngiltere ve Fransa'ya vermiş olduğu imtiyazlar sonucunda pek çok yabancı şirket de İzmir'de varlık gösterir hale gelmişti. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir'de, Hamidiye Vapur Şirketi Aydın Demiryolu Şirketi, Kasaba Osmanlı Demiryolu Şirketi, Türün Reji İdaresi İzmir Nezareti, İzmir Rıhtım Şirketi, İzmir Osmanlı Havagazı Şirketi, İzmir Göztepe Tramvay Şirketi, İzmir Suları Anonim Şirket-i Osmaniyesi ve Tenbakü Şirketi gibi ticari oluşumlar hizmet vermekteydi.⁴¹ Ayrıca 1913 yılında İzmir'deki dokuz un fabrikasından yedisi Rumlara aitti ve bunlar en büyük un fabrikalarıydı. Şeker imalatı konusunda da yine Rumların ön planda ve etkili olduğu İzmir'de farklı sektörlerdeki fabrikalarda da yine Rumlar hatırı sayılır bir çoğunluğa sahiptilerdi.⁴² Bu durum da aslında Rumların ticarete ne derece etkili olduklarının bir göstergesiydi.

Buna ek olarak, Osmanlı coğrafyasının ticari hayatı en hareketli şehirlerinden biri olan İzmir'de yabancı sermayedarların da hisselerinin bulunduğu İzmir Bankası/Bank of Smyrna 1842 yılında kurulmuştu.⁴³ Çok uzun ömürlü

³⁷ Berber, a.g.e., s. 328-329

³⁸ ELİA, Pnevmatiki kai kalitehnikni knisis a.4.

³⁹ Mehmet Karayaman, *İşgal Altındaki İzmir'de Yunanlıların Yürüttüğü Sağlık Propagandası*, Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 98

⁴⁰ Karayaman, a.g.m., s. 99.

⁴¹ Ünal, a.g.e., s. 139.

⁴² Ünal, a.g.e., s. 140.

⁴³ Şenocak, a.g.e., s. 69

olamayan bu bankanın ardından başka girişimler de gerçekleştirmiş ancak başarılı olamamıştı. Sonraki süreçte Osmanlı Bankası ve Osmanlı Finans Şirketi İzmir'de şubeler açtı. 20. yüzyılın başlarında İzmir'de on bir yeni banka kurulmuştu (Atina Bankası ve Midilli Bankası da bunların içindedir) ve kırk dört Avrupa menşeli sigorta şirketi mevcuttu.⁴⁴

İşgal dönemi öncesinde ise zaten İzmir'de varlık gösteren sigorta şirketlerine ek olarak 1919 yılından itibaren bölgede Atina merkezli Yunan sigorta şirketleri de faaliyet göstermeye başladı. Bunlardan en önemlileri Anadolu Yunan Sigorta Şirketi, Birinci Anonim Yunan Sigorta şirketi ve Athinaiki Yunan Anonim Sigorta Şirketi idi.⁴⁵ Sigorta şirketleri bu dönemde çıkan yangınlar ve bu yangınların neden olduğu zararı karşılamak konusunda üretimin koruyuculuğu gibi bir misyon üstlenmişlerdi.

Öte yandan karakteristik olarak İzmir'den ihraç edilen ürünler; incir, kuş üzümü, pamuk ve tütündü ayrıca dokuma da önemli bir iş alanıydı. Yunan işgal döneminden önce İzmir'de üretim amaçlı kullanılan toprak 1.500.000 dönüm iken savaş esnasında bu alan 800.000'e düşmüştü.⁴⁶ Ticaretin bu kentte önemli bir potansiyele sahip olması, İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliğinin tüccar ve çiftçilere kredi sağlamak amacıyla burada bir Yunan Bankası kurulmasını onlar için zorunlu hale getirdi. İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra, Yunan Ulusal Bankası yöneticisi Aleksandros Diomidis, Venizelos'a Yunan Ulusal Bankasının bir şubesinin İzmir'de açılması ile ilgili olarak bir mektup kaleme aldı ve kurulacak olan bankanın, yüksek komiserliğin yükünü hafifleteceğini belirtti.⁴⁷

Personel sıkıntısından dolayı banka ancak Kasım 1919'da açılabilirdi. Banka, 1920 yılına kadar buraya getirilen Rum göçmenlere 15 milyon drahmi, 1920 Ağustosuna kadar da çiftçilere 16 milyon drahmi kadar kredi sağladı.⁴⁸

1919-1922 yılları arasında ve özellikle 1919 yılında Yunanistan'ın İzmir'e girişi akabinde burada çok hızlı bir şekilde idari bir mekanizmanın yerleştirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Genel anlamda bölgeye yapılan yatırım ve Yunan Hükümetinden aktarılan sermaye çerçevesinde de Yunanların İzmir'i bir işgal alanı olarak görmekten çok ilhak alanı olarak benimse-

⁴⁴ Argyropulu, a.g.e., s. 97.

⁴⁵ Şenocak, a.g.e., s. 75

⁴⁶ Thanos Veremis- Kostas Kostis, I Ethniki Trapeza sti Mikra Asia 1919-1922, Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezas, Athina, 1984, s. 51

⁴⁷ Veremis- Kostis, a.g.e., s. 54.

⁴⁸ Berber, a.g.e., s. 325

diği aşikârdır. Zira 1919-1922 yılları arasında Anadolu'da işgalci güç olarak bulunan hiçbir devlet benzeri türde yatırımlar yapmamıştır. İzmir ve çevresine yapılan yatırımlar Yunan ekonomisine de etki edecek mahiyette olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan İzmir'e yönelik eğitim, ziraat ve bayındırlık gibi alanlarda yapılan yatırımlar göz önüne alındığında bölgenin bir Yunan toprağı gibi sahiplenildiğı izlenimini yaratmaktadır. Yunanlar işgal döneminde yalnızca idari mekanizma üzerine yoğunlaşmamışlar ve bölgeye ciddi anlamda yatırım yapmışlardır.

İzmir Yüksek Komiserliğı'nin Yunan Dışişlerine verdiği bilgiler doğrultusunda İzmir'de varlık gösteren Yunan yönetiminin maddi anlamda Yunanistan'a ek bir maddi külfet doğurduğu yorumu yapılabilir ki bu durum da savaş masrafları, Müttefiklerden alınan krediler de eklendiğinde, 1922 yılında yaşanan Yunan yenilgisi sonunda Yunanistan'ın mali anlamda toparlanması zor bir duruma ulaştığının göstergesi olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Arşivler

ELİA/ Elliniko Logotehniko kai istoriko arhio, A.E. 38/03 Ypati Armos-teia Smyrnis 1919-1922.

Araştırma Eserleri

Achladi, Evangelia, *Savaştan Yunan İdaresine Kozmopolit Smyrna'nın Sonu*, Marie-Carmen Smyanelis (Der.), **İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Argyropulu, Hrisula, **İ Smyrni Pou Den Ksheho: Mnimes, Anagnoseis, Akousmata**, Ekdotis Oselotos, Athina, 2014.

Berber, Engin, **Sancılı Yıllar İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.

Cihangir, Çiğdem Kılıçoğlu, "Osmanlı Rumlarında Cemiyetleşme Olgusu ve Rum Kültür Cemiyetleri: İzmir Örneği", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XIX, S. 39, Güz 2019.

_____, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", **II. Uluslararası Tarih Sempozyumu: 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı**, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi, İzmir, 2015.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Dalby, Andrew, **Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası**, Akılçelen Kitaplar, Ankara 2014.

Karayaman, Mehmet, **İşgal Altındaki İzmir'de Yunanlıların Yürüttüğü Sağlık Propagandası, Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

Kitsikis, Dimitris, **Yunan Propagandası**, Meydan Neşriyat, İstanbul (T.Y.).

Lila Theodoridu- Zoi Sotiriou, *İ Bibliothiki tou İoniku Panepistimiu Smyrnis, To Meteoro Vima (1921-1922)*, <http://eprints.rclis.org/12861/1/ioniko.pdf>, erişim tarihi: 10 Aralık 2019.

Milton, Giles, **Paradise Lost: Smyrna 1922**, John Murray Publishers, UK, 2015.

Özmağas, Yavuz, **İyonya'da Son Akşam: Yüksek Komiser Stergiadis'in İzmir Günleri**, Şenocak Yayınları, İzmir, 2010.

Rodas, Mihail, **İ Ellada en Mikran Asai 1918-1922**, Athinai, 1950.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, I. Cilt, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1966.

Smith, Michael Llewellyn, **Yunan Düşü**, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002.

Umar, Bilge, **İzmir’de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

Ünal, Neslihan, **İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

Veremis Thanos - Kostas Kostis, **I Ethniki Trapeza sti Mikra Asia 1919-1922**, Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezas, Athina, 1984.

2.3. İZMİR'İN İŞGALİ VE SONRASINDA YUNAN ZULÜM VE KATLİAMLARINA YÖNELİK OLARAK BÖLGEDEKİ JANDARMA BİRLİK KUMANDANLARININ UMUM JANDARMA KUMANDANLIĞINA GÖNDERDİKLERİ RAPORLAR

Prof. Dr. Osman AKANDERE*

2.3.1. Giriş

Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlığını ilan ettiği(1829) andan itibaren kendisine yeni hedefler belirleyip “*Megali İdea*”¹ doğrultusunda “*Büyük Yunanistan*”ı oluşturma yönünde bir siyaset takip etmiş, Trakya ve Batı Anadolu istikametinde genişleyebilmek için çaba sarf etmiştir². Nitekim I. Dünya Savaşı'na, Osmanlı Devleti'nin paylaşımında Trakya ve Batı Anadolu topraklarından pay almak karşılığında İtilaf Devletleri safında katılan Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılıp Mondros Mütarekesi'ni imza etmesiyle birlikte Trakya ve Batı Anadolu'yu “*Megali İdea*” çerçevesinde kendi topraklarına katmak için büyük bir fırsatın elde edildiğini düşünmüştür. Hâlbuki Yunanistan'ın işgal nihayetinde de ilhak etmeyi amaçladığı İzmir ve çevresi I. Dünya Savaşı esnasında yapılan gizli antlaşmalarda İtalyan işgal sahası olarak kabul edilmişti. Öncelikle 26 Nisan 1915'te Londra'da, İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan gizli bir antlaşma

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, oakandere@erbakan.edu.tr

¹ Yunan devlet adamı ve aynı zamanda tarihçi olan Panoyatis Pipinellis “*Megali İdea*” fikrini şöyle tanımlamaktadır: “...*Yunan varlığının anlamı, Yunanistan'ı, tüm Yunan ırkını bir sınır içinde toplayacak, birleşik, ulusal bir devletin çekirdeği haline gelmeye zorluyordu. Herkes kendisini Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma hayaline kaptırmıştı*”. Bkz, R. Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt: I, Üçüncü Basım, TTK, Ankara-1995, s. 30; “*Megali İdea*” fikrinin ortaya çıkışı ve Yunanistan'ın genişleme siyaseti hakkında geniş bilgi için, bkz, Zafer Çakmak, İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919-1922), Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2007, s. 35-55.

² Nitekim Yunanistan, İstanbul merkezli bir Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun oluşturulması adına politika güdüyor ve bunun hayalini kuruyordu. Bkz, Adnan Sofuoğlu, “Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: X, sayı 28, Mart-1994, s. 211.

ile Antalya bölgesi İtalyan işgal sahası olarak kabul edilmişti. Daha sonra ise 17 Nisan 1917'de St. Jean de Maurienne antlaşması ile de Batı Anadolu'nun İzmir'den başlayıp Konya'ya kadar uzanan geniş bir bölgesi İtalya'ya bırakılmıştı³. Yunanistan'ın "*Megali İdea*" hedefine dâhil olan İzmir ve çevresinde hak iddia edebilmesi için öncelikle bölgede hak iddiasında bulunan diğer bir devlet olan İtalya'yı bertaraf etmesi gerekmektedir. Bunun için de, İngiltere, Fransa ve Amerika gibi büyük devletlerin desteğini sağlaması gerekmektedir. Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin desteğini sağlamak ve Paris Barış Konferansı'nı etkilemek amacıyla Venizelos başkanlığında bir heyeti Paris'e gönderdi. Venizelos, İzmir ve çevresinde Rum nüfusunun hâkim unsur olduğunu iddia etmiş ve bu iddialarını İngiltere, Fransa ve Amerika'ya kabul ettirmeyi başarmıştır. Oysa Amerika, yayınladığı Wilson Prensipleri ile "*Osmanlı Devleti'nin Türklerle meskûn kısımlarının istiklaline dokunulmayacağı vaadinde*"⁴ bulunmuştu. Osmanlı Devleti yetkilileri de, İtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'nı kazanmasında büyük rolü olan Amerika'nın, Wilson Prensipleri adı altında dünya kamuoyu önünde verdikleri sözün yerine getirileceğinden kuşku duymuyorlardı. Yine bu prensiplerle bütün milletler için kabul edilen "*milletlerin, kendi mukadderatlarını, kendilerinin tayin hak ve salahiyeti*" maddesi de Osmanlı umumî efkârını rahatlatıyordu⁵. Fakat İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesi ile "*güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik noktayı ele geçirmek hakkına*" sahip olmaları, herhangi bir sebeple de olsa işgallere hukukî zemin hazırlar durumdaydı⁶. Nitekim Venizelos, hem Wilson prensip-

³ Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", Atatürk Konferansları III (1969), TTK, Ankara-1970, s. 110-111; Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Bilgi Yayınevi, Ankara-1974, s. 45; Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Hür Yayın, İstanbul-1981, s. 139-140; Ali Çetinkaya, Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1993, s. 3; İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne yönelik paylaşım projeleri için, bkz. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt: 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1991, s. 151-155.

⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, Cilt: I, Üçüncü Basım, Ankara-1992, s. 121; Mondros Mütarekesi görüşmeleri esnasında İngiliz murahhaslarının Türk murahhaslarına gösterdikleri ilgi ve mütarekenin imzasından sonra Amiral Calthorpe'un Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf'a gönderdiği gizli mektupta, mütareke koşullarında doğan bazı anlaşmazlıkların giderilmesi adına verdiği sözler Hüseyin Rauf Bey ve diğer Türk heyetini umutlandırmıştır. Ve heyet, İstanbul'a dönünce imza edilen mütarekenin umut verici bir gelişme olduğunu dile getirmişlerdir. Bkz. Sonyel, Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt: I, s. 8.

⁵ Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, Cilt: I, s. 121.

⁶ Mondros Mütarekesi ve tatbikatı hakkında geniş bilgi için bkz. Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Üçüncü Basım, Genelkurmay Yayınları, Ankara-1999, s. 20-285; Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 23-37; Padişahın; İngilizlerin mütareke şartlarını öğrendiği zaman İzzet Paşa'ya şunları söylediği rivayet edilmektedir: "*Bu şartları, çok ağır olmalarına rağmen, kabul edelim. Öyle tahmin ederim ki, İngilizlerin doğuda asırlarca devam eden dostluğu ve lütfkâr siyaseti değişme-*

leri hem de Mütarekename'nin yedinci maddesi mucibince İzmir ve çevresinin Yunan işgal sahası olarak kabul edilmesi gerektiğini ısrarla savunmaktaydı. Venizelos'un Wilson Prensipleri'ne dayanarak Yunanistan'a bırakılmasını istediği İzmir'e ait nüfus istatistiğine göre; İzmir Sancağı'nda 449.044 Rum, 219.494 Türk, İzmir şehrinde ise 243.879 Rum, 96.250 Türk yaşamaktaydı⁷. Venizelos, gerçek dışı olan ve daha ziyade patrikhane kayıtlarına⁸ dayanan bu iddialarını İngiltere, Fransa ve Amerika'ya kabul ettirmeyi başarmıştır⁹.

Venizelos nüfus istatistiği yönündeki iddialarının yanında İzmir ve çevresinde Rumlara mezalim uygulandığını da iddia edip Mütarekename'nin yedinci maddesinin uygulamaya konulmasını da talep etmiştir. Venizelos, Osmanlı idaresindeki Rumların ve diğer azınlıkların emniyetlerinin bulunmadığını, Osmanlı Devleti'nin azınlıkları idare etmek, koruyup kollamaktan aciz olduğunu dolayısıyla da Trakya, Batı Anadolu, İzmir ve çevresinin Osmanlı idaresinden koparılması gerektiğini dile getirmiştir. Delil olarak da çantasından çıkardığı telgrafları göstermiştir. Bu telgraflarda; İzmir'de Türklerin azınlıklara korkunç zulümler yaptıkları, Türklerin esas gayelerinin ise azınlıkları imha etmek olduğu anlatılmıştır. Bu durumu önlemenin tek yolunun ise İzmir'in işgali hususunda Yunanistan'a yetki verilmesi olduğunu ısrarla sa-

yecektir. Biz onların müsahhasını daha sonra elde ederiz". Bkz, Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev: Cemal Köprülü, TTK, Ankara-1991, s. 2.

⁷ Venizelos'un iddiaları yanında Osmanlı Devleti'nin 1917 yılına ait resmi kayıtlarına göre İzmir Sancağı'nda 414.955 Türk, 143.801 Rum, 46.801 diğer unsurlar yaşamaktadır. Bkz, Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, s. 104; Venizelos'un iddialarına göre Aydın ve Bursa vilayetlerinde 1.013.195 Rum bulunuyordu. Osmanlı Hükümeti'nce Paris Barış Konferansı'na sunulan nüfus istatistiğine göre ise İzmir'i de içine alan Aydın vilayetinde 1.249.067 Türk, 299.097 Rum, 20.287 Ermeni yaşamaktaydı. Bkz, Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi 1'nci Kısım, Üçüncü Basım, Genelkurmay Yayınları, Ankara-1999, s. 5-6; Nüfus hareketi hakkında geniş bilgi için, bkz, Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 39-63.

⁸ Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, 351 No'lu Dipnot, s. 103; Amerikalı Profesör A. Lyber'in 1922 Nisanı'nda yazdığı ve 1918-1919 tarihlerinde Yunan İmparatorluğunu diriltmek için harcanan çabaları anlattığı bir yazısında "Türk Trakya'sında ve İzmir dolaylarında nüfus durumu, halkın isteği ve ekonomik koşulların, bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesini haklı çıkarıp çıkaramayacağını öğrenmek için Paris Konferansı yerinde soruşturma yapmak zahmetine bile katlanmamıştı. Oysa 1919'da Trakya ve Küçük Asya'nın İzmir dolaylarındaki Türkler büyük çoğunluğu teşkil ediyordu.." demekte ve Yunan iddialarının gerçekle alakası olmadığını açık bir dille vurgulamaktadır. Bkz, Sonyel, Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt: 1, s. 32.

⁹ Venizelos'un İngiltere ve Fransa'ya iddialarına kabul ettirmesinde İtalyan'ın Akdeniz'de önemli bir güç olmaya çalışması önemli bir etkindir. Özellikle İngiltere İtalya'nın bölgede etkili bir güç haline gelmesini istememiştir. Böylelikle de hem Yunanistan isteklerinin karşılanması sağlanmış, hem de İtalya'nın Akdeniz'de büyük bir güç olmasının önüne geçilmiştir. Bkz, Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali...", s. 112-113; Paris Barış Konferansı'nda İtalya'nın tutumu ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi yönündeki kararlara tepkileri için, bkz, Mevlüt Çelebi, Millî Mücadele'de Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2002, s. 40-49.

vunmuştur¹⁰. Bütün bu propagandalar neticesinde Paris Barış Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve Amerika, Yunanlıların İzmir'e kuvvet çıkarmaları teklifini 6 Mayıs 1919'da kabul etti¹¹ ve Yunanistan derhal işgal hazırlıklarına başladı.

2.3.2. İzmir'in İşgali

Yunanistan, Paris Barış Konferansı'nda işgal hakkını elde ettikten sonra İzmir'e asker çıkarma yönünde hazırlıklara girişti. Nitekim işgal kararı Venizelos'a tebliğ edilir edilmez, Venizelos "...bildirdiğim askerî kuvvetler derhal İzmir'e gönderilmelidir¹²" mealinde Yunan genel karargâhına telgraf çekmiştir. Bunun üzerine derhal harekete geçen Yunan Askerî Şurası da 1. Tümenin İzmir'e çıkarılmasını kararlaştırmıştır. Amiral Calthorpe 14 Mayıs'ta İzmir limanına gelerek aynı gün saat dokuz da Ali Nadir Paşa ve Vali İzzet Bey'e birinci notasını tebliğ etmiştir. Bu notaya göre; "*İzmir istihkâmâtı ile civarı ve müdafaa tertibatını haiz bulunan arazi Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesi gereğince*" İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir¹³. Görüldüğü gibi 14 Mayıs itibarıyla İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi gizlenmektedir. Bundan, bir direnişle karşılaşmamak için, işgal hareketinin İtilaf Devletleri tarafından her şeyiyle hazırlanmaya ve Yunanlıların sorunsuz bir şekilde İzmir'in işgalini tamamlamasının sağlanması için çalışıldığı açıkça görülmektedir. Fakat ne kadar gizlenirse gizlensin İzmir'in nihayetinde Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak Bey tarafından 14 Mayıs'ta İtalyan konsolosluğundan öğrenildi¹⁴. Durum derhal İstanbul Hükümeti'ne bildirildi fakat Damat Ferit Paşa olayları değerlendirmek ve gerekli tedbirleri almak yerine Muvaffak Bey'in tutuklanmasını emretti¹⁵. Nitekim İstanbul Hükümeti, Ali Nadir Paşa'nın "*Bu gün itilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilecek olan işgal olayının geçici bir mahiyette olup, pek yakında (İzmir'in) Yu-*

¹⁰ Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali..." , s. 112-113; Mustafa Turan, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1999, s. 12-13.

¹¹ Turan, Yunan Mezalimi, s. 15; Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, s. 106-108.

¹² Celal Bayar, Bende Yazdım -Millî Mücadele'ye Giriş-, Cilt: 6, Sabah Kitapçılık, İstanbul-1997, s. 31; Engin Berber, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı, s. 209-210. (Tam Künye Yazılacak)

¹³ TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 35; Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl: 50, Sayı: 112, Haziran-2001, s. 3-7 (Belge No: 4112); İzmir'in İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceği haberi Osmanlı Hükümeti tarafından öğrenilince; Sadrazam derhal harekete geçmiş, her türlü direnme ve memleketi müşkül duruma düşürecek her türlü hareketten kaçınılması gerektiğini Vali'ye bildirmiştir. Bkz, Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali..." , s. 114; Sıtkı Aydinel, Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1990, s. 32; Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 95-96; Bayar, Ben de Yazdım, s. 37-38.

¹⁴ Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 183-184.

¹⁵ Kamil Erdeha, Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul-1975, s. 402.

nanlılara teslim edileceği haberleri ağızlarda dolaşmaktadır” yolundaki telgrafına da Harbiye Nazırı Şakir Paşa vasıtasıyla cevap vermiş ve “*bu gibi şayialara ehemmiyet vermeyiniz*”¹⁶ diyerek Yunan işgalinin olmayacağını belirtmiştir. Hakikaten de İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi Osmanlı Hükümeti’ne bile son anda haber verilmiştir¹⁷. Yani işgalin Yunanlılar tarafından yapılacağı haberi Osmanlı Hükümeti’nden bile gizlenmiştir. Fakat İzmir halkı adım adım işgalin uygulamaya konulacağından emindir. Ayrıca İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edeceği haberlerinin de yayılması neticesinde halk galeyana gelmiş ve Yunan işgali vuku bulmadan evvel İzmir halkı Yunan işgal hareketini protesto için miting hazırlıklarına girişmiştir. Öncelikle Türk Ocağı’nda bir görüşme yapılmış, görüşme neticesinde Yunanlıların yapacağı işgal hareketi için bir protesto mitingi düzenlemesi, Anadolu’nun diğer illerinin telgraflarla haberdar edilmesi ve depolardaki cephanenin de halka dağıtılması kararlaştırılmıştır¹⁸. İlk olarak miting için harekete geçilmiş, Haydar Rüştü Bey’in sahibi olduğu Anadolu Matbaası’nda alelacele bir bildiri hazırlanıp basılmış ve “*Ey bedbaht Türk...*” diyerek başlayan bu bildiri ile halk Yahudi Maşatlığı’nda mitinge davet edilmiştir. Bu bildiri de Wilson Prensipleri’ne dikkat çekilmiş, İzmir’in nüfus yapısında Türklerin hâkim unsur olduğu belirtilmiş ve halkın, bütün dünyaya İzmir’de “*kahir ekseriyet*” olduğunu göstermesi istenmiştir¹⁹.

¹⁶ Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, s. 111-112; İzmir’in işgal edileceği şayiaları Mütarekename’nin imzasından sonra dillendirilmeye başlanmıştır. Nitekim, İzmir’in işgal edileceği şayiasının yayılması üzerine 17–19 Mart 1919 tarihinde İzmir’de Müdafaa-i Hukuk Kongresi toplanmış ve bu toplantıda Wilson Prensipleri’nin dünya kamuoyuna vermiş olduğu teminata dikkat çekilmiş, Türk topraklarının işgal edilemeyeceği belirtilmiş ve eğer işgal vaki olursa bu duruma silahla karşı konulması kararlaştırılmıştır. Bkz, Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 153-165; Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de Aydın, Coşkun Matbaası, Aydın-1964, s. 33-34; Ahmet Emin Yaman, “Anadolu’da Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Malî Finansmanı ile İlgili Hükümler”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu), Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs-1988, s. 88; Ayrıca, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti hakkında geniş bilgi için, bkz, Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, 122-127; Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 71-77; Mesut Çapa, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 21, Temmuz-1991, s. 553-566.

¹⁷ Venizelos 7 Mayıs tarihli Barış Konferansı görüşmelerinde şunları dile getirmektedir: Zaten İzmir’de Yunan Krallığı’nın 30 bin vatandaşı da bulunmaktadır. Yalnız bu işgalden Türklerin son dakika da haberdar edilmeleri mühim bir noktadır”. Bkz, Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, 176.

¹⁸ Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 187-188; Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 100-101.

¹⁹ Bildirinin tam metni şöyledir: “*Ey bedbaht Türk! Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyet karanesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetkediliyor. Buralarda Rum’un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan’a verildi. Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini taraftar mısın? Artık kendini göster! Tekmil kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüz binlerle toplan! Ve kahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et! Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok, fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir kitle-i kahire vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsrân ve nekbet fayda vermez. Bin-*

Hazırlanan bu bildiri şehirde dağıtıldı. Ayrıca bekçiler ve Türk gençleri sokak sokak, kapı kapı dolaşarak halkı duyarlı davranmaya ve mitinge katılmaya davet ettiler. Türk gençleri Yunan işgaline tepki için “*Vatanımı seven Yahudi maşatlığına gelsin!*” diye haykırıyorlardı. Nihayetinde 14 Mayıs gecesi Yahudi Maşatlığı’nda binlerce Türk’ün katıldığı bir miting düzenlendi ve bu mitingde İzmir’in işgali protesto edildi. Yunanlılar tarafından işgal edileceği de şiddetle kınandı. Halk polis dairesi kapılarına hücum edip silah ve cephaneleri aldı²⁰. Miting konuşmalarında Yunan işgaline silahla karşı koymaktan başka çare olmadığı dile getirildi. Ayrıca bir Redd-i İlhak Heyeti vücuda getirildi ve bu heyet; İzmir halkı adına İtilaf Devletleri temsilcileri nezdinde işgali şiddetle protesto etmek, ilhakin kesinlikle kabul edilmeyeceğini gerekli yerlere bildirmek ve memleketin her tarafına telgraflar çekmek suretiyle yardım istemekle görevlendirildi²¹.

Yahudi Maşatlığı’nda mitingin düzenlendiği gün Amiral Calthorpe, İzmir Valisi İzzet Bey’e gece geç saatlerde verdiği ikinci notasında da 15 Mayıs’ta İzmir’in işgalinin Yunanlılar tarafından gerçekleştirileceğini bildirmiştir²². Calthorpe’un notasında, Mütarekename’nin yedinci maddesi mucibince işgalin Yunan kuvvetleri tarafından yapılacağı ve Osmanlı Hükümeti’nin bu olaydan haberdar olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca İzzet Bey’den halkın sükûnunun temin edilmesini istemiştir. İşgal haberinin iç bölgelere yayılmasını önlemek amacıyla da telgrafhanenin de işgal edileceği belirtilmiştir²³. Vali İzzet Bey de İzmir’in işgal edileceği haberini gizlemiş 15 Mayıs tarihli Köylü gazetesinde neşredilen beyannamesinde “*Bazı bedhahlar, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlar. Yalandır. Tekzip edilir*”²⁴ demiştir.

lerle, yüz binlerle Maşatlığa koş ve Heyet-i Milliye’nin emrine itaat et. İlhak-ı Red Heyet-i Milliyet”. Bkz, Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 103; Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 190-191; Bayar, Ben de Yazdım, 41.

²⁰ Kazım Özalp, Millî Mücadele 1918–1920, Cilt: 1, TTK, Ankara–1985, s. 6–7.

²¹ Baykal, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali...”, s. 116-117.

²² TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 40-41; ATBD, Yıl: 50, Sayı 112, s. 8-10, Belge No: 4113; Rahmi Apak, İstiklal Savaşı’nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK, Ankara-1990, s. 3; Verilen notada; “*İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi’nin yedinci maddesine dayanarak İzmir’i Yunan birliklerine işgal ettirmeye karar vermişlerdir*” denilmiştir. Bkz, Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 193-194; Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 97; Bayar, Ben de Yazdım, s. 39; Erdeha, Vilayetler ve Valiler, s. 396.

²³ Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, s. 112-113.

²⁴ Zeki Arıkan, Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1989, s. 70; Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s. 3; Erdeha, Vilayetler ve Valiler, s. 396; Ayrıca İzmir Metropoliti Hristostomos işgali Rumlara şu bildiri ile haber vermiştir: “... Mayıs’ın 14’ü olan bu günden başlayarak, birleşik, şanlı, ölümsüz, büyük vatanımız Yunanistan’ın ayrılmaz bir parçasını oluşturuyoruz. İzmir’in dıştaki kalesi (Sancakkale) Yunan kıtaları tarafından işgal edilmiştir; kurtarıcılarımız yarın şehrin işgali için gelecektir. Yaşasın Millet!” Bkz, Berber, İşgal

15 Mayıs sabahı saat 7.30 sularında İzmir gelen Yunan birlikleri on binlerce yerli Rum tarafından karşılanılmışlardır. Yerli Rumlar tarafından sevgi gösterileri, alkışlar ve “zito” nidaları ile karşılanan Yunan askerleri gösterişli bir dinî törenle İzmir Metropolidi Hristostomos tarafından takdis edilmişlerdir²⁵. Bundan sonra Yunan askerleri Albay Stavrianos komutasında Konak istikametine doğru yürüyüşe geçtiler. Konak Meydanı’nı Kemeraltı caddesine bağlayan köşe dönülürken Yunan bayrağını taşıyan Teğmen Yannis kanlar içerisinde yere yığıldı. Osman Nevres (Hasan Tahsin) tarafından açılan ateş; İzmir’in işgaline karşı gösterilen ilk direniş, ilk kurşundur²⁶. İlk kurşunla bir an için sağa sola dağılan Yunan askerleri direnişin ciddî bir kuvvet olmadığını anladıkları anda mevzilenererek sağa sola ateş açmaya başladılar. O anda etrafta olup kaçamayan halk üzerine ateş açılmış ve pek çok Türk öldürülmüş, pek çoğu da yaralanmıştır²⁷. Yunanlılar, yanlarına yerli Rumları da alarak katliam ve yağmacılığa başladılar. İlk olarak 9 subayımız şehit edilip, 21 subayımız da yaralanmıştır²⁸. Ayrıca Türk kolordu karargâhını kuşatıp Türk askerlerinin teslim olmalarını sağladılar. Zaten aldıkları emir gereğince herhangi bir direniş hareketinde bulunmayan Türk askerlerine ağza alınmayacak küfürler, hakaretler edilmiştir. Subayların askeri teçhizatlarının yanında para çantaları, yüzükleri, saatleri yani kayda değer her şeyleri Yunan askerleri tarafından gasp edilmiştir²⁹. Teslim olan Türk askerleri ve sivil memurlar Yunan askeri taşıt gemisinin ambarına götürülmüşlerdir. Üzerlerinde ne varsa soyulmuş, Türklük ve Müslümanlık alametleri sayılan kalpak ve fesleri ayaklar altına

Döneminde İzmir Sancağı, s. 218.

²⁵ Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 111; TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 42; Hristostomos Mütareke esnasında bir “Yunan çetecisi ve politikacısı gibi hareket etmiştir. İzmir’in işgalinde yapılan katliamı, Hristostomos’un idare ettiğini ve sağa sola koşarak “feslileri öldürün” diye bağırdığını, TBMM’nin 15 Mayıs 1920 toplantısında olaya şahit olmuş mebuslar ifade etmişlerdir”. Bkz, Aynı Yer.

²⁶ Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 116; Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s. 4-5; Osman Nevres (Hasan Tahsin) hakkında geniş bilgi için, bkz, Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 99-121; İlk kurşunu kimin attığı hususunda detaylı bilgi için, bkz, Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 116-166.

²⁷ Turan, Yunan Mezalimi, s. 76; Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 203-205.

²⁸ Aydın, Kuvâ-yı Milliye Harekâtı, s. 37; İşgal sırasında 21 subayımız ve bazı ileri gelen kişiler şehit edilmişlerdi. Bkz, Yücel Özkaya, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu), Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs-1988, s. 66.

²⁹ TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 44; İzmir’in işgali ertesinde Yunanlılar tarafından 17 Kolordu Komutanlığı’nda gerçekleştirilen yağma hareketleri hakkında hazırlanan bir tablo için, bkz, Zekeriyâ Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, Ocak Yayınları, Ankara-2000, s. 9-10, 18, 25; Çetelerin yardımlarıyla ele geçirilen Türk askerlerinin rütbeleri dahi dipçik darbeleri altında Yunan askerleri tarafından sökülmüştür. Bkz, Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, s. 127; Yerli Rumlar bazı Türk askerlerini ellerindeki demir parçaları ile kafalarını kırmak suretiyle öldürmüşler, birçok askeri de denize atmışlardır. Bkz, Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s. 9; Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 211; Erdeha, Vilayetler ve Valiler, s. 397-399.

alınmıştır³⁰. İşgalin ilk 48 saati itibariyle İzmir ve banliyölerinde öldürülen Türklerin sayısı 2000'i geçmiştir. Ayrıca Sivil ve askeri devlet dairelerinin kasaları kırılmış ve 21 kasadan toplam 231.426 liralık nakit para gasp edilmiştir³¹. İslam mahallelerine tecavüzlerde bulunulmuş, cami ve mescitler saldırıya uğramış ve birçok Türk'ün ırz ve namusları vahşice çiğnenmiştir³². Yunanlılar, Hükümet Konağı'nı dahi basmışlar, Hükümet Konağı görevlilerinden beş kişiyi öldürmüşler, Vali İzzet Bey'i dahi tahkir etmişlerdir. Memurları ve hatta Vali İzzet Bey'i dahi "Zito Venizelos" diye bağırması için zorlamışlar, Kışla önüne götürmüşlerdir³³.

Oysa İşgali gerçekleştiren Tümen Komutanı Albay Zafiriu bir beyanname yayınlamış ve beyanname; "İşgalden maksat, mevcut kanunların hüsnü muhafazası ve himayesi suretiyle, bütün ahalinin refahını emniyet altına almaktır"³⁴ demişti. Hâlbuki İzmir'de işgali gerektirecek, yani Mütarekename'nin yedinci maddesini uygulamaya koyacak herhangi bir olay yoktur. Ayrıca Wilson Prensipleri dikkate alındığında da işgali haklı gösterecek bir durum da söz konusu değildir. İzmir'in işgali hukukî manada mesnetsiz bir vaziyettir. Yunan propagandası ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını paylaşma projelerinin bir ürünüdür. İzmir'in işgali hadisesi, İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı topraklarını Osmanlı'ya bırakmayacağını, Devlet'i ortadan kaldırmayı amaçladıklarının ve ileride İstanbul ve diğer bütün yerlerin de işgal edileceğinin de habercisi niteliğindedir³⁵. Böylesi bir amaçla hareket eden İtilaf Devletlerine karşı İstanbul Hükümeti hiçbir karşı çıkış göstermemiş veya

³⁰ Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali...", s. 114-115; Yunan işgal kuvveti o derece şımarık davranmıştır ki; mesela bir Yunan teğmeni Ali Nadir Paşa'ya dahi hakaret etmiştir. Bkz, *Aynı Yer*; Turan, Yunan Mezalimi, s. 77-78.

³¹ TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 44; Aydınel, Kuvâ-yı Milliye Harekâtı, s. 37; Bazı kaynaklara göre işgalin ilk gününde beş bine yakın Türk öldürülmüştür. Bkz, Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali...", s. 115; İzmir'de silah ve cephane depoları ve resmi kurum kasaları yerli Rumlar tarafından yağmalanmıştır. Bkz, Çakmak, Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, s. 134; Venizelos'a göre ise işgal günü İzmir'de cereyan eden olaylarda 63 ölü 100 yaralı vardır ve bunların 62'si asker ve sivil olarak Yunanlı, 78'i Türk, 1'i Musevi, 22'si ise diğer milletlerdendi. Yüksek Konsey'in araştırmasına göre ise, tahmini olarak Yunanlılardan 2 ölü 6 yaralı, 20 sivil ölü 60 yaralı, Türklere ise 300 veya 400 civarında ölü veya yaralı idi. Bkz, Berber, İşgal Döneminde İzmir Sancağı, s. 224.

³² Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali...", s. 115.

³³ Turan, Yunan Mezalimi, s. 80. İşgalde Yunan mezalimi hakkında geniş bilgi için, bkz, *Aynı Eser*, s. 73-92; Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 207, 210-211; Bayar, Ben de Yazdım, s. 53.

³⁴ TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 42; Turan, Yunan Mezalimi, s. 73.

³⁵ Nitekim İzmir'i işgal eden Yunanlılar İstanbul'a da taliptirler. Fakat İngiltere İstanbul'u kendi uhdesine almaya kararlıdır. Mesela Rum Patrikhanesi'ni destekleyen Eklisiastiki gazetesinde yer alan bir makalede, Rum milletinin birçok zulümlere maruz kaldığından bahsedilmekte ve Wilson Prensipleri'nden hareket ederek 1453'te yapılan haksızlığın giderilmesi ve İstanbul'un tekrar Rumlara iade edilmesi istenmektedir. Bkz, Yenigün, 27 Teşrin-i Sani (Kasım) 1334/1918, Nr: 84, s. 2.

gösterememiştir. İzmir'in işgali gibi çok önemli bir hadiseyi bile tam bir sessizlik içerisinde geçirmişlerdir. Hatta Padişah, halkın direnişte bulunmaması gerektiğini öğütlemiş, memleketin içinde bulunduğu durumun icabı olarak halkın mücadeleye girişmemesini, sorunların “*diyalog*” yoluyla halledileceğini belirtmiştir³⁶. Fakat İzmir halkı ve Anadolu, İstanbul Hükümeti ile aynı fikirde değildir: İşgale karşı ciddi manada protestolar, daha Yunan işgali gerçekleştirilmeden başlamıştır. Nitekim “*Ey bedbaht Türk*” diye başlayan Maşatlık Mitingi bildirisinin İzmir çevresine de telgraflar vasıtasıyla ulaştırılması için çaba harcanmış, neticede İzmir'in ileri gelenleri vasıtasıyla Vali İzzet Bey'den bildirinin değil ama şu kısa metnin telgraf çekilmesine izin alınmıştır: “*İzmir Yunanlılara veriliyor. Bütün ümitlerimiz sizdedir. Vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız*”³⁷. 15 Mayıs sabahı da Redd-i İlhâk Heyeti memleketin her tarafına şu telgrafı çekmiştir: “*İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı ayakta ve heyecandadır. İzmir, son ve tarihî gününü yaşıyor. Son ümidimiz milletimizin göstereceği mukavemete bağlıdır. Mitingler yaparak, telgraflarla her yere başvurunuz. Vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vekar ve sükûnetinizi muhafaza ederek, kimsenin incinmemesine dikkat ve itina edilmelidir*”³⁸. Redd-i İlhak Heyeti, memleketin her tarafına çektiği bu telgrafla Türk Milleti'nin işgali protesto etmesini ve vatanın bağımsızlığının her zeminde savunulmasını talep etmiştir. İzmir'in işgaline karşı şiddetli tepki gösterilmesi suretiyle de hem sadaretin harekete geçmesini hem de İtilaf Devletleri'nin yaptıkları yanlışları düzeltmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Hatta işgale gösterilecek tepki mitingleri ve protesto telgraflarının silahlı bir direnişin alt yapısını hazırlamasını istediği dahi söylenebilir.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve Redd-i İlhak Heyeti'nin memleketin her yanına çektiği telgraflar; Anadolu'daki yetkilileri ve halkı derhal harekete geçirmiş, memleketin her tarafında İzmir'in işgaline karşı protesto mitingleri düzenlenmiş, her taraftan ilgililere protesto telgrafları çekilmiştir. İzmir'in

³⁶ İzmir'in işgaline Anadolu halkının göstermiş olduğu ve devamında tüm yurda teşmil olunan direniş neticesinde Mehmet Vahdettin tarafından yayınlanan beyannamede, “Bu hâl esef-i iştimal İzmir işgali ile ânî ta'kîb eden vekâyi-i fecianın ve Anadolu vilâyât-ı şarkıyesi mukadderatı hakkında işâe edilen rivâyâtın efkâr-ı ahâlîde hâsıl eylediği te'sîrât neticesi olup vukûât ve şayiât-ı mezkûreden bi'l-cümle efrâd-ı ahâlîmizle beraber kalbimizde husûle gelen te'sîrât pek amîk ve hukûk-u devlet ve milletin sıyânet-i emrinde sarf-ı mâ-hâsıl-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabii ise de şu ân-ı mühimde hükûmet ve millete terettüb eden vazife-i teşebbûsât ma'kûle-i siyasiye ve ittihad-ı ârâ-yı umûmiye ile muhafaza-i hukûka çalışmaktan ibaretdir...” denilmekte ve ülkenin içinde bulunduğu durum açısından makul bir siyaset takip edilmesi gerektiği dikkatle sunulmaktadır. Bkz, Takvim-i Vekayi, 21 Eylül 1335/1919, Nr: 3651. ; Alemdar, 21 Eylül 1335/1919, Nr: 179 (1579).

³⁷ Umar, Yunanlıların Son Günleri, s. 103-104.

³⁸ TİH. II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, s. 49.

işgali, İstanbul'da³⁹, Edirne'de⁴⁰, Bursa'da⁴¹, Balıkesir'de⁴², Erzurum'da⁴³, Sivas'ta⁴⁴, Konya'da yani memleketin her tarafında mitingler düzenlenmek, telgraflar çekilmek suretiyle protesto edilmiştir⁴⁵. Mustafa Kemal Paşa da İzmir'in işgali hususunda Sadaret'e gönderdiği bir telgrafta "*ne millet ne de ordu, mevcudiyete karşı yapılan bu haksız tecavüzü hazm ve kabul etmeyecektir*"⁴⁶ diyerek tepkisini dile getirmiş ve gerektiğinde mücadeleden kaçınılmayacağını vurgulamıştır. Bu ve benzeri mitingler ve protestolar, halkın işgal hareketlerine boyun eğmeyeceğinin göstergesi, yeni bir Millî Mücadele Hareketi'nin de doğuşunun muştusu olmuştur.

2.3.3. İzmir'in İşgalinden Sonraki Günlerde Gerçekleşen Yunan İşgalleri

15 Mayıs 1919 günü İzmir'i İşgal eden Yunanlılar, 16 Mayıs'ta Urla yarımadasını⁴⁷, 19 Mayıs'ta da Foça'yı ele geçirerek işgallerinin İzmir şehri ile

³⁹ 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Doğançılar'da 30.000 civarında kalabalık işgali protesto etti. Üniversite öğrencileri tarafından tertip edilen mitingde "*yaşamak için ölmeye yemin ettik, yalnız İstanbul değil, köylüler de ayakta*" denilmiş ve işgale duyarsız kalınmayacağı en açık dille ifade edilmiştir. Bkz, Vakıf, 21 Mayıs 1335/1919, Nr: 562; 21 Mayıs'ta 3.000 kadar öğretmen üniversitede toplanarak işgali protesto etmişlerdir. Bkz, Vakıf, 22 Mayıs 1335/1919, Nr: 563; İşgale karşı en büyük miting 23 Mayıs'ta yapılmıştır. 300.000 kişi katılmıştır. Bu mitingde "*Bayrağımıza, dedelerimizin namusuna ihanet etmeyeceğiz*" denilmiştir. Bkz, Alemdar, 24 Mayıs 1335/1919, Nr: 152 (1462); Vakıf 24 Mayıs 1335/1919, Nr: 565; Yine 30 Mayıs'ta da Sultan Ahmet'te bir miting düzenlenmiş işgal protesto edilmiştir. Bkz, Alemdar, 31 Mayıs 1335/1919, Nr: 159 (1469), s. 2.

⁴⁰ Haluk Selvi, İşgal ve Protesto, Değişim Yayınları, İstanbul-2007, s. 99-134.

⁴¹ Selvi, İşgal ve Protesto, s. 150-158.

⁴² İzmir'e Doğru, 27 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nr: 4; İzmir'e Doğru, 30 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nr: 5.

⁴³ Selvi, İşgal ve Protesto, s. 135-149.

⁴⁴ Selvi, İşgal ve Protesto, s. 230-262.

⁴⁵ Anadolu'dan çekilen telgraflar hakkında, bkz, Alemdar, 24 Mayıs 1335/1919, Nr: 152 (1462), s. 2.

⁴⁶ Sonyel, Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt: 1, s. 60; Mustafa Kemal, 23 Mayıs'ta 15. Kolordu Komutanlığı'na "*İtilaf hükümetlerinin duygularımız ve siyasi varlığımızın aleyhine İzmir'i yunanlılara işgal ettirmek suretiyle başlayan haksız davranışlarına karşı her tarafta yapılan gösteriler ve müracaatların arkası bırakılmayarak eylem sonuçlanıncaya kadar sürdürülmesi ve her tarafta bu millî gösterinin iyi şekilde idare edilmesi çok önemlidir...*" diyerek işgali protesto etmiştir. Bkz, ATBD, Yıl: 50, Sayı: 112, s. 149-151, (Belge No: 4144)

⁴⁷ Urla'nın işgaliyle ilgili olarak Süvari Yüzbaşı Ahmed hatıralarında şunları anlatmaktadır:

"İzmir'i işgal altına alan Yunan kıtaatından 16 Mayıs 1335'de ağır makineli tüfekte takviye edilmiş bir piyade bölüğü, bir torpido ile Urla'ya sevk edilerek burası da işgal altına alındığı gibi Seferhisar ve Çeşme'ye sevk edilen Yunan müfrezeleri aynı zamanda bu iki kazayı da işgal etmişlerdir." Bkz. Süvari Yüzbaşı Ahmed, Türk İstiklâl Harbi başında Millî Mücadele, Yay. Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s. 24.

sınırlı olmayacağını göstermişlerdi. İşgallerini hızlı bir şekilde genişletme çabaları ve İzmir'e yeni askeri birlikleri çıkarmalarını Yunanlıların doğruya doğru yapacakları yeni askeri harekâtın bir işareti olarak gören İngiliz Yüksek Komiser Amiral Calthorpe, Müttefikleri Yüksek Konseyine başvurarak Yunan işgal sahasını belirten bir talimatın bir an önce kendisine gönderilmesini istemiştir.⁴⁸ Yüksek Konsey gönderdiği cevabi yazıda Yunan işgalinin İzmir Sancağı ile Ayvalık bölgesini kapsadığını bildirmişse de bu karar bilinmeyen bir nedenle ancak 23 Mayıs'ta Amiral Calthorpe ulaşmıştı. Yüksek Konsey'in bu kararının Amiral Calthorpe'ye ulaştığı tarihte Yunan işgal birlikleri kendileri için belirlenen hattı çoktan aşmışlardı.

Diğer taraftan aynı günlerde Yunan Başbakanı Venizelos, Yunan İşgal Komutanlığı'na işgalin genişletilmesi ile ilgili bazı emirler göndermişti. 20 Mayıs 1919 tarihli ilk emirde; İzmir ve civarındaki yerli Rumların da silahlandırılması, İzmir'e takviye işgal birlikleri gönderileceğini ve gerekirse Aydın'ın işgal edilebileceğini bildirmiştir. Yunan Başbakanının 21 Mayıs'ta gönderdiği ikinci emirde, Yüksek Konsey'in kararları doğrultusunda İzmir Sancağı ve Ayvalık kazasının dahilinde bulunan arazinin tamamen işgal edilmesini ve buralara çok seri bir şekilde Rum göçmenlerin yerleştirilmesini istemiştir. 23 Mayıs'ta gönderdiği üçüncü emrinde ise Venizelos, İtalyanlardan daha önce davranılarak Aydın'ın işgal edilmesini istemiştir. Bu emirler ile Yunan Başbakanı Yüksek Konsey'in kararlarına rağmen, bir oldubitti ile yeni yerleri ele geçirecek işgal sahalarını genişletmeyi amaçlamaktaydı.

Yunan Başbakanı Venizelos'un emirleri doğrultusunda Yunan İşgal Komutanlığı işgalin Anadolu içlerine doğru üç ayrı koldan genişlemesini sağlayacak bir planı hazırladı. Bu plana göre işgalin birinci yayılma sahası Gediz Vadisi idi. Bu yolla menemenden başlayarak Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'in işgali mümkün olacaktı. İkinci işgal sahası ise Menderes Vadisi idi. Bu yolla da Torbalı, Bayındır ve Ödemiş ele geçirilecekti. Hedeflenen üçüncü işgal sahası ise İzmir'in güneyindeki sahada yer alan şehir ve kasabalardı. Bu bölgenin ele geçirilmesiyle de Yunan işgal kuvvetleri Torbalı'nın güneyinden başlayarak Aydın ve Nazilli'yi de içine alacak bir bölgeyi ele geçirecek ve işgal edecekti⁴⁹.

Yunan ordusunun hedeflenen bu bölgeleri işgali için Müttefikler Yüksek Konseyine sunacağı bazı mazeretler bulması gerekiyordu. Bu mazeretler konusunda Yunanlılar hiç te zorlanmayacaktı. Nitekim bazen Türklerin korunması, bazen de Rumların katledilmesini önlemek gibi mazeretler işgallerin

⁴⁸ Selçuk Ural, Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Sonrası, Güneş Vakfı Yay., Erzurum 2005, s. 54. Ayrıca bkz. Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri., TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 85.

⁴⁹ Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali I, Kastaş Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2000, s.247; Ayrıca bkz. Ural, Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Sonrası, s.55.

geniştirilmesi için bahane olmuştu. Bu gerekçelerin söz konusu alamayacağı yerlerde ise işgallere yardımcı olan Rum çetelerine iş düşüyordu. Bu çeteler buldukları bölgelerde karışıklıklar çıkaracaklar ve bozulan asayişi yeniden sağlamak da Yunan işgal ordusuna havale edilecekti. Ayrıca Rum çeteleri bölgede yarattıkları baskı ve korkuyla da Türk halkının işgallere karşı olan direniş azminin kırılmasında oldukça etkili oluyorlardı. Bunun yanı sıra işgallerin genişlemesinde; bölgede bulunan İtilaf Subaylarının da Yunanlılar lehine tavır koymaları da işgallere zemin hazırlamaktaydı. Bunun yanı sıra İzmir Valisi Kambur İzzet Bey'in ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası İzmir Şube2sinin yanlış uygulamaları Yunanlıların işgallerini kolaylaştıran diğer etmenlerdi.

2.3.3.1. Manisa'nın Yunan İşgaline Uğraması

15 Mayıs'ta İzmir'i işgal eden Yunan ordusu ertesi gün yani 16 Mayıs'ta İzmir'in işgalini büyük ölçüde tamamlamıştı. Bilahare işgal güçlerinin güvenliği sağlamada oldukça önemli ve stratejik bir mevki olan Urla(Karaburun) yarımadasını işgale başladı. Bu işgalde yerli Rum çeteleri görev yapmıştı. 800 kişiden oluşan Rum çetesinin Urla kasabasını kuşatmış, civarındaki bazı Türk köylerini de basarak yağmaya girişmiş ve ahalinin malına mülküne büyük zararlar vermiştir. Urla'da bulunan az sayıdaki Türk birliği kuşatmaya karşı koymaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bilahare Urla kasabası Yunanlılar tarafından ele geçirilerek işgal edilmiştir. Urla'ya giren Yunan işgal kuvvetleri çok sayıda askeri esir etmiş, bazılarını katletmiş ve halkın da malına mülküne zarar vermiştir. Urla'yı ele geçiren Yunan ordusu böylelikle işgal ordularının arkasını güvence altına almıştı.

Bilahare Yunan işgal kuvvetleri Gediz vadisi boyunca işgallerini genişletmeye başlamak amacıyla yeni bir askeri harekâta girişmiştir. Bu çerçevede ilk hedef olarak Menemen üzerine yürüyen Yunanlılar hiçbir karşı direnişle karşılaşmadan şehri 20 Mayıs'ta işgal edeceklerdir⁵⁰.

Yunan işgaline uğraması muhakkak gözüken Manisa'da halk İzmir'de yaşanan olayları ve Yunan işgal ordusunun yaptığı katliamları duymuşlardı. Bu amaçla bir işgal hadisesi karşısında Müftü Alim Efendi'nin başkanlığında bazı

⁵⁰ Manisa ile ilçelerinden Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'in Yunanlılar tarafından işgali ve yakılması olayları, işgal süresince burada yapılan katliamlar ve işlenen cinayetlerle ilgili olarak bkz. Kamil Su, Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1982.

“Menemen 20 Mayıs'ta Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde, Yunanlılara karşı direniş gösterecek Türk kuvvetleri henüz organize olamamıştı. Bu arada Yunanlılara karşı silah kullanılacak olursa, onların da silahla karşılık verecekleri konusunda propaganda yapılmaktaydı. Yerli Rumlar ve Rum papazları halkın maneviyatını bozacak olan bu propagandalarda yer almışlardı. Bkz. Murat Köylü, Çılgın Yunanlılar-Yunan Belgeleriyle Milli Mücadele, İleri Kitabevi, İzmir 2012, s.129.

tedbirler almak istemişlerdi.. Ancak Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey'in etrafında toplanan bazı kişiler şehrin Yunanlılara teslim edilmesinden yanaydılar. Mutasarrıf Hüsnü Bey halka sözde bazı güvenceler vererek, şehrin Yunanlılar tarafından işgal edilmeyeceğini iddia etmiş ve işgale karşı direnme için oluşturulmaya çalışan teşkilatlanmaya müsaade etmemiş, şiddetle karşı çıkmıştı⁵¹.

Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey'in muhalefeti ve şehrin işgale maruz kalmayacağı şeklindeki vaatleri şehrin Müslüman ahalişi üzerinde olumsuz tesir yapacak ve özellikle de askeri amaçlı direnme çabalarından bir sonuç alınamayacaktı. Nitekim Manisa silah deposundaki silahların ve askeri malzemenin Salihli'ye nakledilmesi mümkün olmayacaktı. Diğer taraftan Ermeni ve Rumlar gibi gayri Müslim ahalişi arasında tam bir işbirliği içerisindeydi. Ayrıca İngiliz kontrol subayları da gayri Müslim ahaliyle işbirliği içerisindeydi.

Bütün bu olumsuzlar içerisinde 26 Mayıs'ta hiçbir direniş göstermeden Yunanlılar Manisa'yı işgal ettiler. Manisa'nın işgali bir anlamda yeni işgallerin de habercisi olacaktı. Yunan işgal güçleri burayı gerçekleştirecekleri diğer işgaller için üs yapacaklardır. Nitekim Yunanlılar 29 Mayıs'ta Turgutlu'yu, 5 Haziran'da da Akhisar'ı işgal ederek Gediz bölgesindeki işgallerini genişletmişlerdi.

2.3.3.2. Aydın ve Nazilli'nin Yunan İşgaline uğraması

Müttefikler Yüksek Konseyi Yunan işgal sahasını Selçuk kazasıyla sınırlamasına rağmen, Yunan Başbakanı Venizelos Aydın'ın mutlaka işgal edilmesini istemekteydi. Bu durumu gönderdiği bir emirle Yunan işgal ordusu komutanına bildirmişti. Diğer taraftan İzmir'in ve bilahare Manisa'nın işgalini ve bu işgaller sırasında Türk ve Müslüman ahaliye yapılan zulüm ve katliamları öğrenen Türk halkı, olası bir Yunan işgaline karşı şehri savunmak amacıyla bazı hazırlıklar yapmaya çalışmışlarsa da, bir taraftan İzmir Valisi İzzet Bey'in diğer taraftan Yunanlıların yanıltıcı propagandaları ve Kuşadası'nı işgal eden İtalyan Kumandanının verdiği güvenceler etkili olacak ve halk şehri savunmaktan vaz geçecektir⁵². Bölgedeki en yetkili Türk birliklerinin kumandanı

⁵¹ Ural, Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Sonrası, s.56-57.

⁵² İtalyanlar Mentеше sahillerini işgal etmeden önce yaptıkları çalışmalarla, hem buranın işgali için zemim hazırladılar, hem de dikkatlerin Kuşadası'na çevrildiği günlerde herhangi bir direnişle karşılaşmadan Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal ettiler.(...) Regina Elena kruvazörünüm Kuşadası limanına gelmesiyle birlikte kasabada bir işgal havası doğmuştu. İtalyanlar hiçbir engelle karşılaşmadan karaya çıkabiliyor, iskele inşası için çalışıyorlardı. Nihayet İtalyan makamların, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karar verilecek olursa işgal etmeye karar verdikleri Kuşadası ve Selçuk istasyonlarını 14 Mayıs 1919 günü saat 13.00'e doğru işgal etmişlerdi." Bu anlatımlar için bkz. Mevlüt Çelebi, Kuşadası'nda İtalyan İşgali(1919-1922), Milli Mücadele'de Kuşadası Cephesi ve Önderleri, Aydın İli ve İlçeleri

olan 57. Tümen Kumandanı Miralay Şefik Bey, bir takım önlemler almak istemişse de başarılı olamayarak, şehri boşaltmış ve birliklerini Çine'ye çekmişti. Böylece savunmasız bir duruma gelen Aydın 27 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilecektir. Aydın bölgedeki Kuva-yı Milliye birliklerince geri alındıysa da bu uzun sürmeyecek ve 4 Temmuz'da ikinci defa Yunanlılar tarafından işgal edilecektir.

Yunanlıların Aydın'ı hiçbir direniş olmaksızın kolaylıkla işgal etmeleri bu kez Yunanlıların Nazilli'yi de işgal etmelerine yol açacaktır. Nitekim bir direnme olmaksızın 4 Haziran 1919'da da Nazilli'yi işgal edeceklerdir. Bölgedeki Kuva-yı Milliye'nin Nazilli'yi geri almak için harekete geçtiği haberleri üzerine Yunanlılar işgal ettikleri 20 Haziran gecesi Aydın'ı terk edeceklerdi.

2.3.3.3. Bayındır, Tire ve Ödemiş'in Yunan İşgaline Uğraması

Yunan İşgal Kumandanlığı Aydın'ın işgal edilmesi ve işgalden sonra da kalıcı olarak Yunanlıların elinde kalabilmesi için Küçük Menderes Vadisi'nin ele geçirilmesini zaruri olarak görmekteydi.. Böylece hem Yunan birliklerinin arka güvenliği sağlanacak hem de Aydın'a doğru işgalin genişlemesini sağlayacaktı. Bölgedeki Evzon Alayına mensup birlikler 22 Mayıs'ta Bayındır'ı, 30 Mayıs'ta Tire'yi 1 Haziran'da da Ödemiş'i işgal etti. Ödemiş'in işgali sırasında Ödemiş Kuva-yı Milliyesi ile jandarma Komutanı Tahir Fethi Beyin kumandasındaki kuvvetler Yunanlılara direnerek, ciddi bir mukavemet göstermişlerdi. Bu direniş bölgede Yunan işgal güçlerine karşı ilk milli direniş olması bakımından önemlidir. Kuva-yı Milliye kuvvetleri ile Ödemiş'teki jandarma birliklerinin mukavemeti Yunanlılara ciddi kayıplar verdirmişti. Yunanlılar burada uğradıkları kayıpların bir anlamda intikamını Ödemiş'in bazı köylerini basıp, yakıp yıkarak almaya çalışmışlardır.

2.3.3.4. Ayvalık ve Bergama'nın Yunan İşgaline Uğraması

Müttefikler Yüksek Konseyi kararlarında Ayvalık ve civarı da Yunan işgal sahası içerisine dahil edilmişti. Bu durum öğrenildiğinde Ayvalık'taki 172. Alay kumandanı Yarbay Ali(Çetinkaya Bey) Yunan işgal hareketine karşı koymak isteyecektir. Bunun için bir taraftan alayını işgale karşı hazırlarken⁵³ bir

Kültür ve Eğitim Derneği yay., Aydın 2007, s. 34-35.

⁵³ Ayvalık'ta bulunan 172. Alay Kumandanı Yarbay Ali(Çetinkaya)' hatıralarında Ayvalık bölgesinde Yunan işgallerine karşı yaptığı üst makamlarla yaptığı yazışmaları ve faaliyetleri hatıralarında ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bkz. Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1993.: Ayvalık'ın işgaliyle ilgili olarak ayrıntılı bir anlatım için ayrıca bkz. Süvari Yüzbaşı Ahmed, Türk İstiklâl Harbi başında Milli Mücadele, s. 27-34.

tarafından da bölgede 300 kişiye yaklaşan bir kuva-yı milliyeye gücü oluşturmaya başlamıştır⁵⁴. Ayvalık önlerine 27 Mayıs'ta Yunan Donanmasına mensup iki savaş gemisi ile iki nakliye gelmiş ve limana demir atmıştı. Yunan filo kumandanı Ayvalık kaymakamından şehirde bulunan 172. Alay'ın Ayvalık'tan çıkmasını istemişti. Kaymakam tarafından bu durum İstanbul Hükümetine bildirilmiştir. Hükümetçe Ayvalık'ın işgale uğraması karşısında karşı konulması ve silahlı mücadeleye girişilmesi istenmiştir⁵⁵. Bu karar Yunan işgallerine karşı İstanbul Hükümetince alınan ilk direniş kararı olması bakımından dikkat çekmiştir. Yunan işgal kuvvetlerine karşı başlayan direniş ve çarpışmalardan bir netice alınamayacaktır. Şehirdeki Rum çetelerinin desteğiyle Yunan işgal birlikleri 29 Mayıs sabahı Ayvalık'ı işgal edeceklerdir.

Ayvalık'ı işgal eden Yunan birlikleri bu kez de Bergama'yı işgal etmek için ilerlemişlerdir. Bergama'daki Yüzbaşı kemal Bey'in kumandasında başlatılmış olan direniş mücadelesi Yunan-Rum propagandasının etkisiyle zayıflayacak ve bir sonuç alınamayacaktır. Bundan istifade eden Yunan işgal güçleri 12 Haziran 1919'da Bergama'yı işgal edeceklerdir. Bergama Kuva-yı Milliyeye kuvvetlerince Yunan işgalinden kurtarılmışsa da, buradaki birliklerini güçlendiren Yunanlılar 18 Haziran'da tekrar Bergama'yı işgal edeceklerdir.

2.3.4. Yunan İşgalleri Karşısında Bölgedeki Jandarma Birlik Kumandanlarının Umum Jandarma Kumandanlığına Gönderdikleri Raporlar

15 Mayıs 1919'da Yunan İşgal ordusunun İzmir'e çıkması ve işgal günü İzmir'de askeri birimlere, devlet memurlarına ve şehrin Türk ve Müslüman ahalisine karşı yapılan tutuklamalar, zulüm ve katliamlar karşı karşıya kalınan tehlikenin büyüklüğünü gözler önüne sermiştir. Bilhassa şehirde gerek Yunan işgal güçlerinin ve gerekse yerli Rum çeteleri, hatta Rum ahalinin başlattığı bu sistemli katliam karşısında İzmir'de devleti temsil eden sivil ve askeri makamları harekete geçirecektir. Her ne kadar İzmir Valisi Kambur İzzet Bey'in teslimiyetçi tutumu ve İzmir'deki Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'nın çekingen ve ürkek tavrı Yunan işgallerine karşı şehirde ciddi bir mukavemet hareketlerinin başlamasına engel olmuştu. Ancak şehirdeki katliamın büyüklüğü ve Yunanlıların İzmir'in dışında bölgedeki diğer kaza ve kasabaları da işgal edecekleri beklentisi bazı resmi makamları harekete geçirmiştir.

Yunan işgali sırasında gerek İzmir'de ve gerekse civardaki kaza ve kasabalarda bulunan Jandarma kuvvetleri, Yunan işgal kuvvetlerinin bütün baskı

⁵⁴ Selahaddin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991, s. 264.

⁵⁵ Ali Fuad Türk geldi, Görüp İşittiklerim, TTK yayını, Ankara 1987, s.217.

ve zorlamalarına karşın bir yandan görevlerini yerine getirmeye çalışırken, bir yandan da bölgedeki Rumların taşkınlıklarını ve bunların Müslüman halk üzerindeki baskılarını engellemeye çalışıyordu.

Bilhassa Yunan zulmünü ve katliamlarını üst makamlara, bunun yanı sıra İstanbul Hükümetine duyurmak ve bu konuda tedbirlerin alınmasını sağlamak amacıyla Jandarma komutanlıkları, Umum Jandarma Komutanlığı'na sürekli raporlar çekmişlerdir⁵⁶. İzmir merkezinden çekilen raporlar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu konu diğer bazı sunumlarda ele alınan bir konu olduğu için biz bu çalışmamızda sadece İzmir dışındaki bölgelerde görev yapan Jandarma Birlik Kumandanlarının raporlarını ele alıp, değerlendirmeye çalışacağız. Bu raporlar gönderiliş tarihlerine göre ele alınıp, verilecektir.

2.3.4.1. Karesi(Balikesir) Alay Kumandanı Hurşit Bey'den 15.05. 2019 tarihinde Umum Jandarma Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilmiş rapor⁵⁷:

Bu şifre rapor İzmir'in işgal edildiği gün olan 15 Mayıs 1919'da Karesi(Balikesir)'den çekilmiştir. Rapor işgalin devam ettiği bir süreçte Karesi'de bulunan Jandarma Alay Kumandanı Hurşit Bey tarafından, İstanbul'da Umum Jandarma Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilmiştir.

Raporda Hurşit Bey, İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin ülkedeki belediye başkanlıklarına telgraflar gönderdiğini, bu telgraflarda; İzmir ve civarının Yunanistan'a ilhak edilmek üzere işgal edilmeye başlandığını, elan işgalin sürmekte olduğu, İzmir'in Türk ve Müslüman ahalisinin büyük bir heyecan içerisinde olduğunun ve İzmir'in son tarihi gününü geçirdiğinin belirtildiğini ve telgrafi çekenlerin her tarafta (işgali) protesto mitingleri yapılmasını ve oluşmakta olan "Vatan Ordusuna" katılmalarını istediklerini belirtiyordu⁵⁸.

⁵⁶ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı, C. I, Jandarma Genel Komutanlığı Yayını, Ankara 2002, s. 105.

⁵⁷ Zekeriya Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, Ocak Yayınları, Ankara 2000, s. 77. Ayrıca bkz. Zekeriya Türkmen, Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi(Devlet Merkezinden Gönderilen Raporlara Göre), Berikan Yay., Ankara 2007, s.123.

⁵⁸ İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi imzasıyla 14.05. 1335(1919) tarihinde çekilen ve tam metni 19 Mayıs 1919 tarihli Hadisat gazetesinde yayınlanmış olan bu telgrafta şöyle deniyordu:

"Bilimum vilayet, sancak, kaza ve nahiye ve belediye Riyasetlerine

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor, işgal başladı. İzmir ve mülhakatı tamamen ayakta ve heyecandadır, İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göndereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingler, telgraflarla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vakar ve sükûneti son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine dikkat ediniz.

Hurşid Bey şifre telgrafında kendi sorumluluk bölgesi olan Karesi (Balıkesir) için de, asayiş bozacak olayların meydana gelmemesi için fevkalade çalışıldığını belirterek, İzmir'in işgalinden dolayı sorumluluk bölgesinde asayiş ve huzurun sağlanmasına çalışılacağını belirtmektedir.

Bu telgraf İzmir'in işgal edildiği gün itibarıyla çekildiği ve henüz katliamlardan haberdar olunmadığı için Albay Hurşid Bey'in raporunda bu durumdan bahsetmemiştir.

2.3.4.2. İstanbul'da Jandarma Umum Kumandanı Albay Kemal Bey'e çekilen ikinci raporun tarihi 16.05.1919'dur. Raporu İstanbul'a Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Fehmi Bey Manisa'dan göndermiştir⁵⁹.

Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Raporunda İzmir'in itilaf Devletleri ile Yunanlıların işgali altında olduğu, bugün ya da yarın da Manisa'nın işgal edilerek Yunanistan'a ilhak edilmesinin muhakkak olduğunu belirterek, yaklaşmakta olan tehlikenin varlığını bildirmektedir. Raporda kendilerinin Alay'la ve İzmir Jandarma Mıntıka müfettişliği ile haberleşmelerinin kesildiğini de belirten Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Fehmi Bey son ana kadar soğukkanlılıkla hareket edileceğini ve sorumluluk bölgesinin yani Manisa'nın emniyetini ve asayişini temin edeceğini, şehirde istikrarın korunmasına çalışılacağını ifade etmiştir.

Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Fehmi Bey Umum Jandarma Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderdiği raporunda şayet Manisa işgal edilirse, takip edilecek hareket tarzının ne olacağını kendisine hemen bildirilmesini ve bunun için makine başında beklenildiğini belirtmiştir.

Rapordan da anlaşılacağı üzere Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Fehmi Bey endişelidir. Bu endişesi hem Manisa'nın mutlaka işgal edileceği hem de bir işgal karşısında nasıl hareket edileceği konusundadır. Durumu İstanbul'a yani Jandarma Umum Kumandanlığına bildirerek oradan gelecek cevaba göre hareket tarzının belirleneceği beklentisi içindedir. Diğer taraftan sorumlu olduğu Manisa'nın asayişinin ve istikrarının bozulmaması için çalışacağını üst makama bildirmektedir.

İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi"

Bkz. İzzet Öztoprak, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s.69.

⁵⁹ Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, s. 77, Türkmen, Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, s.123-124.

2.3.4.3. Karesi(Balıkesir) Jandarma Alay Kumandanı Hurşit Bey'den 18.05. 2019 tarihinde Umum Jandarma Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilmiş rapor⁶⁰.

Karesi(Balıkesir) Jandarma Alay Kumandanı Hurşit Bey, 15 Mayıs'ta gönderdiği şifre telgraftan sonra 18 Mayıs'ta da İstanbul'da Jandarma Umum Kumandanı Albay Kemal Beye yine bir şifre telgraf göndererek bu kez işgal ve sonrası olaylarla ilgili bilgi vermeye çalışmıştır.

Hurşit Bey raporunun başlangıcında İzmir'den alınan malumata göre ifadesiyle raporunda dile getireceği hususların İzmir'den alınan bilgiler olduğunu dile getirmektedir. Hurşit Bey, İşgal sonrası İzmir'de Yunan Hükümetinin faaliyetlerinin başladığını, tutuklanan sivil memurlar ile subaylara esir muamelesi yapıldığını ve işgal günü çok sayıda kişinin öldürülerek, katledildiğini ve çok sayıda Müslüman tüccarlarının mallarının yağma edildiğini dile getiriyordu.

Raporun ikinci maddesinde Hurşit Bey Ayvalık kazasının işgal edileceği bilgisini vererek bu işgal ile ilgili olarak Yunanlıların hazırlıklarından bahsetmektedir. Hurşit Bey'in raporuna göre Midilli adasında Yunanlıların nakliye vapurları hazırladıkları, bu hazırlıklara Yunan Kızılhaç'ının destek verdiği, kasabadaki yerli Rumların da bir an önce işgal güçlerinin gelmesini beklediklerini hatta Yunan birlikleri gelmeden hükümet dairesini işgal etmek niyetinde olduklarının anlaşıldığını, Yunan Kızılhaç'ının kasabadaki Rum halka silah dağıtarak onları silahlandırdıklarını bildiriyor.

Jandarma Alay Kumandanı Hurşit Bey, Ayvalık civarına birer istihbarat subayı göndererek, olup biteni öğrenmeye çalışacağını belirttiği raporunun son kısmında da bugüne kadar kendisine gönderilen emir ve talimatlar doğrultusunda hareket ettiğini, amacının şehirde sükûnet ve asayiş sağlama olduğunu ancak kasabanın her tarafında halkın heyecan ve galeyana içerisinde olduğunu belirtmektedir.

2.3.4.4. Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'den 18.05. 2019 tarihinde Umum Jandarma Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilmiş rapor⁶¹:

Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey raporunun başlangıç kısmında Torbalı nahiye müdüründen aldığı bir haberi dile getirerek İzmir valisince vilayet memurlarının görevlerinin başına dönmelerinin istendiğini,

⁶⁰ Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, s. 78, Türkmen, Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, s.124.

⁶¹ Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, s. 78, Türkmen, Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, s.125.

ancak bu çağrının mahiyetinin ne olduğunun tam olarak anlaşılmadığından dolayı memurların işlerine dönmedikleri, iş başı yapmadıklarını bildiriyordu.

Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey raporunun devamında İzmir'in işgalinden sonra Seydiköy ve Buca bölgesindeki yerli Rumların Cumaovasına doğru bütün İslâm köylerine hücum edip, saldırdıklarını, bu köylerdeki Müslüman ahalinin mallarını yağmaladıklarını, hayvanlarını gasp ettiklerini belirtiyor ve bütün bu haberlerin bir marşandiz treniyle Ödemiş'e gelenlerden öğrendiğini bildiriyordu.

Tahir Bey Nazilli ile haberleşme içerisinde olduğunu, oraya yönelik bir Yunan işgaline karşı harekete geçmek ve direniş başlatmak için Ödemişlilerin milli teşkilat kurmaya çalıştıklarını ifade ettiği raporunda şehirde asayişin muhafaza etmek için yoğun bir gayret ve çalışma içerisinde olduğunu ve halktaki heyecanın had safhada bulunduğuna değiniyordu.

Tahir Bey, Ödemiş'e yönelik bir Yunan işgalinde şehirde çatışma çıkacağını ve bunun da pek çok masumun kanının dökülmesine sebebiyet vereceğini bunu önlemek için bir an önce Hükümet nezdinde acilen teşebbüslerde bulunması lazım geldiğine işaret etmekteydi.

2.3.4.5. Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Fehmi Bey'den 18.05. 1919 tarihinde Umum Jandarma Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilmiş rapor

Manisa Jandarma Tabur Kumandanının raporunun başlangıç kısmında İzmir'in işgali ve işgal sonrası hali hazırdaki durumu ile ilgili olarak Manisa'da birbirini tutmayan, bir birini yalanlayan pek çok söylentinin dolaştığını ve bu söylentilerin halkta büyük bir galeyana sebep verdiğini belirtiyor ve devamla da söylentileri sıralıyordu.

Buna göre:

"İzmir'in işgalinden önce Amiral Galthorpe İzmir'e gelerek, hükümete, İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini nota ile bildirmiş ve İtilaf Devletleri'nin İzmir'de mevcut harp gemilerinden çıkardıkları yirmişer kişilik birer müfreze ile konsoloshanelerini muhafaza altına aldıkları istihkâm ve kal'eleri teslim ettikten sonra, nakliye gemileri içinde bulunan Yunan askerleri Kordon'a çıkarılmaya başlanmış; İşgali gören Müslüman halk büyük bir kütle halinde toplanarak protesto ve nümayişler yapmışlarsa da, Rumlar tarafından hücumla uğrayarak epeyce mühim miktarda kayıp vermişlerdir"

Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Bey raporunda bilahare işgalin ilk anları ve sonrası hakkında ayrıntılı sayılabilecek bilgiler vermeye devam etmiştir. Rapora göre, Hükümet konağını işgal eden Yunanlılar başta vali olmak üzere pek çok kişiyi tutuklayarak hapis etmişler ve askeri

oteli tahrip edip birçok mağaza ve dükkânı yağmalamışlardır. Yine Yunanlı askerler Müslüman ahaliyi aşağılamış ve özellikle Müslüman kadınlara saldırmış, fesler yırtılmış, herkesin göğsüne Yunan bandıra ve rozetleri taktırılmıştır. Bilhassa yollarda yürüyen Müslüman halk Yunan askeri kıyafetleri giymiş olan Hristiyan halk (yerli Rumlar) tarafından soyulmuş, birçok aşağılayıcı muamelelere maruz bırakılmıştır.

Raporda söylenen ve duyulan her şeyin doğru olduğu düşünülürse Yunan işgal güçleri ve yerli Rumların gerçekleştirdikleri zulüm, katliam ve yağmalar had safhaya çıktığı, bırakınız yaşamayı, işitilmesinin bile insanların tüyelerini ürpertecek kadar tahrik edici olduğunun altı çizilerek belirtilmiştir.

Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Bey raporunun bu kısmında da özellikle Aydın Valisi İzzet Bey'in işgal sırasında İzmir'de cereyan eden olayların mübalağalı bir şekilde anlatıldığını, işgalin İtilaf Devletlerinin tensibi ve muvafakatleriyle İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal altına alınmasına karar verildiğini ifade ettiği resmi yazısı üzerinde durmuş ve özellikle Aydın valisinin işgal sonrasında İzmir'de asayişin ve sükûnetin sağlandığı, herkesin işiyle ve gücüyle meşgul olduğunu ifade ettiği sözlerine yer verilmiş ve devamla da bulunan Yunan İşgal Kumandanlığının da aynı mealde bir beyanname yayınladıklarına dikkat çekerek bu söylenenlerin ve haberlerin doğru olup olmadığının anlaşılamadığına işaret edilmiştir.

Raporda İzmir Merkez Jandarma Taburuyla İzmir'de bulunan süvari bölüklerinden, Tümen ve Kolordu'dan bazı kuvvetlerin Ödemiş dağlarına çekilerek orada müdafaa amaçlı vaziyet aldıklarına ilişkin bilgiler de verilmektedir. Askeri birliklerde oluşan müdafaa ve direnme azminin vilayetin her noktasındaki halkta da var olduğuna işaret edilerek, en ufak bir kıvılcımla birçok müessif hadiselerin doğabileceğinin altı çizilmekteydi. Halkın İzmir'in işgal haberini duyduğu andan itibaren müthiş bir galeyan, tepki ve kızgınlık içerisinde, ne yapacağını şaşırılmış bir durumda olduğu, yerli Rumların sırf asayiş ve sükûneti bozmak için halktaki galeyana artıracak yalan haber ve söylentiler yaydıkları da raporda altı çizilen diğer bir bilgiydi.

Raporda yer alan dikkat çekici bir diğer bilgi de Manisa'nın Yunan işgali karşısında neler yapılacağına ilişkin halkı arasında gizli toplantıların yapıldığıydı. Rapora göre halk yaptığı gizli toplantılarda Manisa'nın nasıl müdafaa edileceği ve burada ilan edilecek şekli hakkında kararlar almaktaydılar. Halkın bir işgal karşısında kanlarının son damlasına kadar Yunan işgaline karşı koyacakları ve hatta Manisa civarındaki köy ve kasabalardaki Müslüman halkın silahlandıkları bilgisi de raporda belirtiliyordu.

Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Bey, raporunun son kısmında İşgal haberinin halkta yarattığı tepki, kızgınlık ve galeyana rağmen bu ana kadar kötü bir hadisenin cereyan etmediği, halkın nasihatler yoluyla

teskin edildiği, söylenen bazı söz ve verilen vaatlerle asayişin muhafaza edildiğinden bahsetmiştir.

Raporda yerli Rumlar ile Rum köyleri ahalisinin faaliyetlerinden de bahsedilmiştir. Rapora göre Yunan emelleriyle doldurulmuş olan yerli Rumlar ile Rum köyleri ahalisi; on beş-yirmişer kişilik çeteler teşkil ederek Müslüman ahalinin mallarını, silahlarını ve hayvanlarını gasp etmişler, Halit Paşa, Çavuşoğlu, Abbas Bey, Bakkal-zade, Kerim Ağa, Emin Efendi çiftliklerini ve civardaki bazı aşar ambarlarını basmışlar ve bazı karakolların telefon hatlarını tahrip etmişlerdi.

Raporunun son kısmında bir anlamda mevcut durumla ilgili kanaatini belirten Manisa Jandarma Tabur Kumandanı; Yunanlıların gelişiyile birlikte Rumların her türlü melanet ve kötülüğü gerçekleştirmek amacıyla hazırlık yaptıkları, ama buna meydan vermemek için hükümetin ve jandarmanın kendi kuvvet ve iktidarlarının üzerinde yoğun bir tempoyla çalışarak Rumlar tarafından bozulmak istenen asayiş ve sükûneti muhafaza ettiklerini belirtmektedir.

2.3.4.6. Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'den 19.05.1919 tarihinde Jandarma Umum Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilmiş Rapor⁶².

Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey 18.05.2019 tarihli raporundan bir gün sonra yani 19 Mayıs 2019 tarihinde jandarma Umum Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderdiği kısa raporunda bölgesinde heyecanın had safhada olduğunu belirtiyor ve özellikle yerli Rumların faaliyetlerinden bahsediyordu. Rapora göre Çirkince köyüne mensup otuz kadar Rum silahlanarak, Müslüman ahaliyi korkutup, dehşete düşürüp mallarını gasp ediyorlardı. Bu tarz haberler üzerine Söke Mıntıka Komutanlığı'nca Söke 'deki Nizamiye Alayı'ndan bir piyade müfrezesi gönderildiği Raporda bildiriliyordu. Yine raporda dikkat çekici bir bilgiye de yer verilmekteydi. Verilen bu bilgide Torbalı civarındaki köylerin Müslüman ahalisinin Yunan çeteleri ve bilhassa Rumların mezaliminden korktukları için daha iç kısımlara doğru göç ettikleri belirtiliyordu.

⁶² Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, s. 81, Türkmen, Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, s.128-129..

2.3.4.7. Denizli Jandarma Tabur Kumandanı Hamdi Bey'den 20.05 1919 tarihli Jandarma Umum Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderilen Rapor⁶³.

Denizli Jandarma Tabur Kumandanı İstanbul'da bulunan Jandarma Umum Kumandanı Albay Kemal Bey'e gönderdiği raporunda İzmir'im Yunanlılar tarafından işgali ve işgal sürecinde yapılan zulüm, katliam ve yağmalamalarla ilgili bilgiler aktarmaktadır. Hamdi Bey raporunda İzmir'den trenle gelen bir emekli devlet memurunun şahit olduğu ve gördükleri bilgilere yer verdiğini bildirmektedir.

Raporda yer alan bilgilere göre 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmaya başlayan Yunanlılar, yerli Rumların da desteğiyle bir yandan asker ve halkı katletmeye bir yandan da Müslüman mağaza ve dükkânlarını yakıp yıkmaya yağmalamaya başlamışlar, ayrıca karşılaştıkları Müslüman kadınlarının ziynet eşyalarını alarak soymuşlar, bazılarına da tecavüz etmişlerdir.

Denizli Jandarma Tabur Kumandanı Hamdi Bey raporunda işgal günü İzmir'de yüksek rütbeli subaylardan Kolordu Erkânı Harp Reisi, Merkez Kumandanı ve Levazım Reisi'nin şehit edildiği, Kolordu Komutanının akıbetinin bilinmediği bilgisini de vermektedir.

Rapordan işgal günü İzmir'deki hükümet binalarının yağmalandığı, bu binalarda bulunan evrak ve defterlerin ya yakıldığı ya da çeşitli yollarla yok edildiği de belirtiliyor ve devamla da askerlerin kışla hapishanesine hapsediği, askerlerden ve Müslüman halktan yüzlerce kişinin şehit edildiği anlaşılmaktadır.

Denizli Jandarma Tabur Kumandanı halen Türk-İslâm ahalisinin katledilmekte olduğu İzmir ile Torbalı arasındaki köylerde yaşayan Müslüman halkın Yunan askerleri ve yerli Rumlardan oluşan çeteler tarafından toplu olarak katledildiği ve eşyalarının yağma edildiğini raporunda belirtmektedir.

Yine haklın ileri gelenleri, idarecileri ve yöneticilerinin çeşitli yollarla hakarete ve kötü muameleye maruz kaldıkları, bilhassa Yunanlıların ve yerli Rumların Müslüman halkın bir kısmının göğsüne Yunan rozeti asıp, onları "Yaşasın Venizelos " diyerek bağıştıklarını ve onlardan rozet parası aldıktan sonra serbest bıraktıkları bilgisi raporda verilen dikkat çekici hususlardı.

⁶³ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, s.106-107; Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayını, Yıl:41, Sayı:93, Ocak 1992, Belge No:2366, s. 14-16.

2.3.4.8. Bergama Jandarma Kumandanlığının 25 Haziran 1919 tarihli Raporu⁶⁴

Yunan işgaline uğramış olan Bergama kazasında işgal esnası ve sonrasında yaşananlar Jandarma Kumandanlığınca bir rapor haline getirilmiştir. Raporda bu raporu yazan komutanın ismi mevcut olmadığı gibi raporun hangi üst makama gönderildiğine ilişkin bir bilgi de yoktur.

Raporda Yunan askerlerinin yağma ve tahrip ettikleri eşyanın değerinin katliam ve göçler sebebiyle tam olarak tespit edilemediği belirtiliyor ve devamla da Yunan zulüm ve katliamları ile ilgili tespitlere yer veriliyordu. Raporda yer alan bilgilere göre:

“1-Yunanlılar, üçü kadın olmak üzere iki Türk’ öldürmüşlerdir. Ayrıca iki kadını yakmışlar, iki köy halkını katletmişlerdir.

2-Dövülenlerin sayısı bilinmemektedir.

3-Üç Türk kızına tecavüz edilmiştir.

4- Dokuz köy tamamen yağma ve tahrip edilmiş, üç köy ve üç çiftlik yakılmıştır. Yüz bin kadar tahmin edilen hayvan Midilliye götürülmüştür.”

2.3.4.9. Ertuğrul (Bilecik) Jandarma Tabur Kumandanlığının 6.11.1920 tarihli Raporu.

Yunan işgaline uğramış olan Ertuğrul kazasında işgal esnası ve sonrasında yaşananlar Jandarma Tabur Kumandanlığınca bir rapor haline getirilmiştir. Raporda bu raporu yazan komutanın ismi mevcut olmadığı gibi raporun hangi üst makama gönderildiğine ilişkin bir bilgi de yoktur.

Raporun başlangıç kısmında raporu yazan kumandan 4 Kasım 1920’de Yenişehir’e geldiğini, vazifeye başladığını belirtmektedir. Kumandan emrinde on bir süvari ve on bir piyade askerinin olduğunu ifade ederek, işgal esnasında bölükte bulunan bazı askerlerin firar ettiğini, bunun dışında kalan bir süvari ile yirmi piyade askerinin Yunanlılar tarafından esir alınarak bölgeden götürüldüğünü yaptığı tahkikat neticesinde anlaşıldığını ifade etmektedir.

Tabura ait telgraf ve telefon hatlarının tamamen tahrip edildiğini ifade eden Tabur kumandanı, telgraf ve telefon santralinin bile Yunanlıların eline geçmiş olduğunu, tahrip edilen hatları tamir edecek olan askeri personelin düşman tarafından esir edilerek götürülen askerler arasında olduğunu belirtmiştir. Tabur Kumandanı raporunu yazdığı üst makamdan Yenişehir-Bilecik hattını tamir edecek ve özellikle hat çekme konusunda uzmanlaşmış, birkaç askerinin alet ve edevatlarıyla birlikte acele olarak istemektedir.

⁶⁴ Bkz. Turan, Yunan Mezalimi, s.121; Jandarma Tarihi, s. 105-106.

Yunanlıların Yenişehir ve civarını işgal ettikleri beş altı gün zarfında bölgede ve özellikle kaza merkezi olan Yenişehir’de tasavvur edilemeyecek büyüklükte tahribat, mezalim ve fecayi yaptıklarını raporunda dile getiren Tabur komutanı şunları söylemekteydi:

“İhrâk edilen mebani Hükümet Konağı, Jandarma Dairesi, Mahbushane, Telgrafhane, Dü-yün-ı Umimiye Dairesi, Belediye Dairesi ve yüz altmış üç dükkân, yedi han, iki hamam, bir tekke ve otuz kadar hane ihrâk etmişlerdir. İş bu mebani ihrâk olunmazdan evvel Yunan za-bitan ve efradıyla Derbent Karyesi ve Marmaracık ve Seloz Karyeleri ahali-i Hristiyaniyesi tarafından derununda eşyaları yağma edilmiştir. Bundan başka yangından masun kalan di-ğer hanelere dahi hiçbir müstesnası olmamak üzere kâmilen Yunanlılar tarafından taharriyat yapılarak ele geçirdikleri sandık eşyası, nukud, müzeyyenat, halı, kilim, seccade hülâsa yatak ve yorgana varıncaya kadar ele geçirdikleri eşya mevadd-ı iaşeyi gasp ve otomobillerle semt-i meçhule sevk eylemişlerdir”

Ertuğrul Jandarma tabur kumandanı raporunda Yunanlıların ve yerli Rum-ların Türk-İslâm ahalinin evlerini yakıp yıkmaları, her türlü para, ziynet eşya-sı ve diğer giyecek ürünleri ile yiyecek maddelerini yağmalayıp, gasp etmele-rinin dışında dini mabetlerimiz olan camileri de yakıp, yıkıp buralardaki halı ve seccadeleri ve hatta camii kapılarındaki perdeleri bile söküp götürdüklerini belirtiyor ve devamla da Medeniyet tarihinde görülmeyecek bir alçaklık ile Camilerde bulunan “Kuran-ı Kerimi” aşağılamak amacıyla bu Kuran-ı Kerim-lerin kab ve kılıflarına pislik sürmek gibi bir hayasızlığı bile yaptıklarını da belirtmektedir.

Rapora göre Yunan işgal güçleri merkez kazadan ve sivil ahalden dört kişiyi, hanelerinden toplayarak, Gemlik bölgesine götürmüşler, Yenişehir’de bazı bakire Türk kızlarına tecavüz etmişlerdi.

Raporda Ertuğrul merkez kazası ve Yenişehir’in dışında bağlı köylerde Yu-nanlılarca yapılan zulüm ve katliamlar ile yağma ve gasp hadiselerinden de bahsedilmektedir. Raporda yer alan bilgilere göre Köprühisar, Ebeköy, Kızıl-hisar, Akdere, Mecidiye, Kavaklı, Kadıkalktı, Karaköy, Kirazlıyayla Örencik köyleri taammen yakılmıştır. Köylerdeki eşya, buğday, arpa gibi gıda madde-leri ve çift hayvanları gasp edilmiş ve ahaliye arabalarla gasp ettikleri zahireyi kendi bölgelerine nakletmişler hatta arabalara dahi el koymuşlardır. Yakılan ve tahrip edilen köylerin ahali si civar köylere sığınmış ve oralarda yatıp kalk-maya başlamışlardır.

Ertuğrul Jandarma Tabur Kumandanı raporunun son kısmında Yunan işgal kuvvetlerinin Ertuğrul ve Yenişehir’de yaptıkları tahribat, gasp ile ilgili bilgi-ler vermiştir. Verilen bu bilgiye göre

“Ber vech-i maruz Yunanlıların işgalinden mütevellit emval-i menkule ve gayr-i menkule haşaratı alettahmin üç milyon lirayı tecavüz edeceği Yenişehir Jandarma Bölüğü Kumandanlığının raporuna atfen maruzdur”

2.3.4.10. Biga(Çanakkale) Jandarma Kumandanlığının 6 Şubat 1921 tarihli Raporu⁶⁵

Yunan işgaline uğramış olan Çanakkale bölgesinde Yunan işgali esnası ve sonrasında yaşananlar Jandarma Tabur Kumandanlığınca bir rapor haline getirilmiştir. Raporunda bu raporu yazan komutanın ismi mevcut olmadığı gibi raporun hangi üst makama gönderildiğine ilişkin bir bilgi de yoktur.

Biga(Çanakkale) jandarma Kumandanlığının raporunun başlangıç kısmında Yunan askerlerinin işgali altındaki bölgelerde Müslüman ahalinin eşyaları ve mülkleri gasp ve yapma edildiği bilgisi verilmektedir. Rapora göre Yunan müfrezeleri görünürde takip amacıyla uğradıkları bütün köylerde ahaliye mütemadiyen zulüm ve işkence yapmışlardı. Yine bir hafta içerisinde aralarında Karabiga Jandarma Karakol Kumandanı Ahmet Çavuş olmak üzere otuzdan fazla kişiyi tutuklayarak işkence yaparak darp etmişlerdi. Yunanlıların bu zulmü ve tecavüz hareketleri karşısında hareketleri karşısında ahali köyleri terk etmeye başlamıştı.

Biga(Çanakkale) Jandarma Kumandanlığının raporunda Yunan zulmü ile ilgili bir örnek olay anlatımı da verilmiştir. Raporunda bahsi geçen olay “Fırıncı Hacı İbrahim’in” maruz kaldığı işkencedir. Raporunda olay şöyle anlatılmıştır:

“13 Mart sene 337(13 Mart 1921) tarihinde süngülü Yunan askerlerinin tahrikâtı altında “Biga” Hükümet Dairesine getirilen ihtiyar Bigalı Fırıncı “Hacı İbrahim” Daire-i Hükümette ayaklarına ve vücudunun her tarafına yüzlerce sopa vurulmak suretiyle şediden darp edilmiş ve eser-i darptan bitap bir hale gelmesi üzerine kollarından sürüklenerek sokağa atılmıştır. Hiç bir millet askerinin kabul etmeyeceği bu adi hareket hakkında Biga Jandarma Bölük Kumandanlığı’nın 14 Mart 337(14 Mart 1921) ve 1647 numaralı raporunun suret-i musaddakası mahfuzdur”

Gerek 15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinde ve gerekse işgalden sonraki günlerde sistemli olarak genişletilen işgal sahası içerisinde şehir ve kasabalarda hatta köylerde bulunan Jandarma kuvvetleri, Yunan işgal ordusuna bağlı kuvvetlerin bütün baskı ve zorlamalarına karşı

⁶⁵ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı:93, Belge No:2397, s. 142-143.

bir yandan asli görevleri olan sükûnet ve asayişini korumaya çalışırken bir yandan da bölgedeki Rum çetelerinin ve yerli Rum ahalisinin taşkınlıklarını ve Türk-İslâm ahali üzerindeki baskılarını engellemeye çalışıyordu.

Yunan mezalimini üst makamlara, bunun yanı sıra İstanbul Hükümetine duyurmak ve bu konuda tedbirler alınmasını sağlamak amacıyla Jandarma Kumandanlıkları ile Umum Jandarma Kumandanlığı'na sürekli raporlar çekilmiştir.

Bu çalışmamızda bu raporlardan bir kısmını ele aldı. Raporların önemli bir kısmı İzmir'in işgal edildiği gün ve sonrasında İzmir'de ve diğer işgal edilen bölgelerde Türk-İslâm ahaliye yönelik yapılan zulüm ve katliamlar ile köy, kasaba ve kazalarda Yunanlılar tarafından yapılan tahrip ve yakma eylemleri hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.

Raporlar Jandarma Alay, Tabur ve Bölük Kumandanları tarafından yazılmış ve üst makam olan Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderilmiştir. Dolayısıyla raporlardaki bilgiler ya olaylara bizzat şahit olmuş olanların anlattıkları, ya da daha alt kademedeki sivil ve askeri makamların raporlarına dayanmaktadır. Bu anlamda tamamen gerçek ve sağlıklı bilgilerdir.

Raporlarda anlatılanlara bakıldığında Yunan işgal kuvvetleri, yerli Rum çeteleri ile Rum ahalisinin bu katliamlara, yakıp, yıkmalara, gasp ve yağmalara ve diğer insanlık dışı fiilleri bizzat gerçekleştirmişlerdir.

Yine raporlardan anlaşıldığına göre işgal altına alınan bölgelerde ve işgale uğraması muhakkak olan diğer yerlerde Türk-İslâm ahali büyük bir tedirginlik içerisindeydi. Yaşanan zulüm ve katliamları gören, yaşayan ve işiten halk yaşadığı köy, kasaba hatta kazaları terk etmeye, daha güvenli olan iç kısımlara çekilmeye başlamıştır.

Yine raporların ortaya koyduğu gibi işgale uğrayıp, zulme maruz kalan Türk-İslâm ahali büyük bir tepki ve kızgınlık içerisinde olup, Yunanlılara karşı direnme azmi içerisinde olup, kendisine yol gösterecek, önderlik edecek sivil ve askeri makamların organize edecekleri hareket ve faaliyetlere hazır bulunmaktadır.

Yine raporlardan anlaşılacağı üzere İzmir ve Manisa'da olduğu gibi devleti temsil eden resmi makamlar acizlik göstermişler, teslimiyetçi bir ruh ve yapıda olmuşlar, verdikleri emir ve talimatlarda işgallere karşı çıkılmaması noktasında, halkın direnme ve mücadele azmini kırmaya, yok etmeye çalışmışlardır.

Jandarma Kumandanlarınca gönderilen bu raporlar İstanbul'daki Umum Jandarma Kumandanlığını bilgilendirmek, yaşananların gerçek boyutlarını gözler önüne sermek ve bu doğrultuda da İstanbul Hükümeti'ni ve Müttefikler Yüksek Konseyi başta olmak üzere İtilaf Devletleri Hükümetleri ile iç ve dış kamuoyu nezdinde teşebbüse geçmelerinde önemli rol oynamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA**Yayınlanmış Arşiv Belgeleri**

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Makâmât-ı Askeriyeden Mevrûd Raporlar, Dersaadet 1335.

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığı'nın ve Osmanlı Komisyonu Reisi'nin Raporları, Dersaadet 1335.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi

Gazeteler

Alemdar

İzmir'e Doğru

Takvim-i Vekayi

Vakit

Yenigün

Kitaplar

Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1993

APAK, Rahmi, **İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Yayını Ankara-1990.

ARIKAN, Zeki, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1989.

AYDINEL, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1990.

BAYAR, Celal, **Bende Yazdım -Millî Mücadele'ye Giriş-**, Cilt: 6, Sabah Kitapçılık, İstanbul-1997.

BERBER, Engin, **Sancılı Yıllar İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç yayınları, 1997 Ankara.

BIYIKLIOĞLU, Tefvik, **Trakya'da Millî Mücadele**, Cilt: I, Üçüncü Basım, Ankara-1992.

ÇAKMAK, Zafer, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919-1922)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2007.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Millî Mücadele'de Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2002.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Kuşadası'nda İtalyan İşgali (1919-1922)**, **Millî Mücadele'de Kuşadası Cephesi ve Önderleri**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yay., Aydın 2007.

ÇETİNKAYA, Ali, **Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1993.

ERDEHA, Kamil, **Millî Mücadele’de Vilâyetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul-1975.

GÖKBEL, Asaf, **Millî Mücadele’de Aydın**, Coşkun Matbaası, Aydın-1964.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev: Cemal Köprülü, TTK, Ankara-1991

Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı, C. I, Jandarma Genel Komutanlığı Yayını, Ankara 2002.

KÖYLÜ, Murat, **Çılgın Yunanlılar-Yunan Belgeleriyle Milli Mücadele**, İleri Kitabevi, İzmir 2012.

ÖZALP, Kazım, **Millî Mücadele 1918-1920**, Cilt: 1, TTK, Ankara-1985.

ÖZTOPRAK, İzzet, **İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara 2014.

SELEK, Sebahattin, **Anadolu İhtilali I**, Kastaş Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2000.

SELVİ, Haluk, **İşgal ve Protesto**, Değişim Yayınları, İstanbul-2007.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: I, Üçüncü Basım, TTK, Ankara-1995.

SU, Kamil, **Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1982.

Süvari Yüzbaşı Ahmed, **Türk İstiklâl Harbi başında Milli Mücadele**, Yay. Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

TAÇALAN, Nurdoğan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Hür Yayın, İstanbul-1981.

TANSEL, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt: 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1991.

TURAN, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1999.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, **Görüp İştittiklerim**, TTK yayını, Ankara 1987.

Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Üçüncü Basım, Genelkurmay Yayınları, Ankara-1999.

Türk İstiklal Harbi II’nci Cilt Batı Cephesi 1’nci Kısım, Üçüncü Basım, Genelkurmay Yayınları, Ankara-1999

TÜRKMEN, Zekeriya **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ocak Yayınları, Ankara-2000.

TÜRKMEN, Zekeriya, **Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi (Devlet Merkezinden Gönderilen Raporlara Göre)**, Berikan Yay., Ankara 2007.

UMAR, Bilge, **İzmir’de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1974.

URAL, Selçuk, **Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Sonrası**, Güneş Vakfı Yay., Erzurum 2005.

Makaleler

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “**İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri**”, Atatürk Konferansları III (1969), TTK, Ankara-1970.

ÇAPA, Mesut, **İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 21, Temmuz-1991.

ÖZKAYA, Yücel, “**İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu), Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs-1988.

SOFUOĞLU, Adnan, “**Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: X, Sayı 28, Mart-1994.

YAMAN, Ahmet Emin, “**Anadolu'da Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Malî Finansmanı ile İlgili Hükümler**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu), Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs-1988.

2.4. İŞGALE DOĞRU VE İŞGALİN İLK GÜNLERİNDE FRANSIZ YÜKSEK KOMİSERLİĞİNE SUNULAN RAPORLARA GÖRE İZMİR'DE DURUM (NİSAN-MAYIS 1919)

Prof. Dr. Salih TUNÇ*

2.4.1. İşgale Doğru İzmir'de Durum

Mütareke Dönemi'nde İtilâf Devletleri'nin kendi aralarındaki pazarlıklarından sonra İzmir'in Yunanlılar tarafından işgale karar vermeleriyle birlikte, İzmir'de nisan ayı itibarıyla önemli gelişmeler cereyan etmeye başlamıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine ilişkin diplomatik süreç bir tarafa, Hellenik donanmanın en önemli kruvazörlerinden biri meşhur Averof zırhlısının 16 Nisan 1919 sabahından itibaren İzmir koyunda demirlemiş olması hem bir askeri işgalin hazırlıklarını göstermekte ve hem de Başkent İstanbul'un 13 Kasım 1918'de fiili (de Facto) işgalini hatırlatmaktaydı.

Averof zırhlısının 16 Nisan sabahı İzmir koyunda demirlemiş olması İzmir'de sakin çoğu Rum ve Hellenik unsurlar için çok büyük bir sevince vesile oluşturduğu bilinen bir durumdur. İşgal öncesi ve işgal günlerinde İzmir'de görev yapan Fransız diplomat ve askeri görevlilerin raporları bu konuda düzenli bilgiler aktarmaktadır. İzmir'de görev yapan Fransız diplomat ve askeri görevlilerin hazırladıkları raporlar çoklukla İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliğine sunulmaktaydı. Bilindiği üzere İstanbul'da İşgal Kuvvetleri tarafından kurulmuş bulunan Yüksek Komiserlikler konusunda, Fransız General Franchet d'Esperey her ne kadar işgal idaresinde ikinci bir otoriteye muhalefet etmişse de, Fransız Yüksek Komiserliğine Albert Defrance atanmıştır.¹ Esasen Albert Defrance'ın atanması Paris'teki Yüksek Konsey'in askeri komutanların yanı sıra yüksek komiserler tayin edilmesine karar vermesi üzerine gerçekleşmişti.

30 Mart 1919'da İstanbul'a gelen Fransız diplomat Defrance'a İzmir'den gönderilen raporlar, işgal öncesi ve işgalin ilk günlerinde şehrin askeri, toplumsal ve sosyal vaziyeti hakkında önemli bilgileri içermektedir. Bilindiği

* Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, salihtunc@akdeniz.edu.tr

¹ Bilge Criss, İşgal Altında İstanbul, (1918-1923), İletişim Yay. İstanbul 1994, s.98.

üzere Albert Defrance (1860-1936) meslekten diplomat olan bir şahıs ve kariyerinde Saint Petersburg elçiliği başta olmak üzere bir çok yerde tecrübe kazanmış kişi olarak İstanbul'da göreve başladı.

Öte yandan I. Dünya Savaşı'nın galiplerinin sözde daimî barışı sağlamak üzere topladığı Paris Konferansı'nın başlıca sorunlarından birisi, Osmanlı İmparatorluğu topraklarından Yunanlılar'a verilecek toprak meselesi oldu. Zira Yunanlılar'ın istediği toprakların bir kısmına İtalyanlar da göz dikmiş bulunuyorlardı. Oysa Yunanlılar'ın istedikleri topraklar daha önce gizli anlaşmalarla İtalyanlar'a vaat edilmişti.² Sonuçta Üçler Konseyi'nde Lloyd George'un 5 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal hakkının Yunanistan'a verilmesini teklif etmesinden sonra bir takım şartlar çerçevesinde ve Mütareke hükümleri mucibince 10 Mayıs'ta işgal kararı alındı.³ İzmir'in sözde müttefik işgali görünümünü altında Yunanlılar tarafından işgale yönelik diplomatik ve askeri hazırlıklar yürütülürken, İzmir açıklarında da müttefikler, donanma gücünü arttırma gayreti içinde olmuşlardır. İzmir Körfezi'nde mümkün olduğu kadar kendi kuvvetlerini arttırmaya çalışan müttefiklerin çaba ve rekabetleri bir yana Yunanistan'ın 16 Nisan'da İzmir'e gönderdiği Averov zırhlısı şehirde çok güçlü bir yankı yaratmıştır. Fransa'nın İzmir Başkonsolosu Laporte İstanbul'daki Yüksek Komiser Defrance ile Dışişleri Bakanı Pichon'a yazdığı raporda bu durumu "son zamanlarda İzmir'de yeniden yakılmak istenen tahrik ve kıskırtmaların önemli bir halkası ile karşı karşıya bulunulduğunu, bu tahriklerle bir takım olayların kaçınılmaz" olacağına dikkati çekmekteydi. Raporunda, Yunan otoritelerinin sürekli bir kriz yaratmak peşinde buldukları, sükunetin sağlanmasına yardımcı olmak gibi bir dinginlik mentalitesine sahip olmadıklarından, sükunetin Türk otoritelerinin iyi niyetli müdahaleleriyle yerleştirilmeye çalışıldığı not edilmiş idi. Başkent İstanbul'un 13 Kasım 1918 tarihinde fiilen işgalinde 61 parçalık müttefik donanma gücünün öncü unsuru olan Averov'un işgalden 1 ay önce İzmir Limanı'na demir atmış olması Hellenik bir işgal hareketinin öncü hazırlığı idi. İzmir Körfezi'ndeki donanma unsurlarının hareketi, Averof'un yanında pozisyon alan ve bir süreden beri körfezde demirli olan Fransız Demokrasi zırhlısının subayları tarafından da takip edilmekteydi.⁴

² Salih Tunç, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları (15-26 Mayıs 1919)" *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. Yeni Türkiye Yayınları, s.766.

³ Tunç, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali", s. 766

⁴ Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE) / Centres des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul Elçiliği ile Dışişleri Bakanı Pichon'a, Yunan Kruvazörü Averov'un İzmir'e Gelmesi Hakk.". 18 Nisan 1919, nr. 10. s.1.

Averov zırhlısının körfeze demir atmasıyla birlikte İzmir'in yakın gelecekte işgaline ilişkin adetâ bir prova yapılmıştır. 16 Nisan sabahının erken saatlerinde İzmir'de sakin Rumlar evlerini bir anda Yunan bayraklarıyla donatmışlar ve Rum cemaati bir anda harekete geçmişti. Rumlar Yunan bayraklarının yanı sıra Fransız ve İngiliz bayraklarıyla da sokakları doldururken, bir süreden beri yaygın bir şekilde görülen İtalyan bayrakları adetâ hiç bir şekilde ve yerde görünür olmayacak biçimde bir anda ortadan çekilmiş vaziyetteydi. Rumlar ellerindeki bayrak, flama ve fenerlerle Rıhtıma koşmuşlar ve oradaki kayık sandal vs. her ne varsa onunla Averov'u yakından görmek, ona dokunmak için birbirleriyle adetâ yarışıyorlar ve "Zito" sesleri her yerde yankılanmaktaydı. Sonuç itibarıyla Averov İzmir Rumları'nda en çılgın ve kontrolsüz haliyle bir şovenizm patlaması yaratmış oldu. Averov'un yarattığı şovenizm patlaması İzmir'in çeşitli yerlerinde bir takım olayların çıkmasına İzmir halkının kışkırtılmasına sebep oldu. Rum cemaatinin rıhtım dâhil pek çok yerde gösterdikleri tahammül edilemez taşkınlıkları Türk polisinin soğukkanlı tavrıyla frenlenmeye çalışılmış, Hellenik bir zafer sarhoşluğunun yaratacağı reaksiyonlar önlenmeye çalışılmıştır. 16 Nisan'da ortaya çıkan olaylar ve olayların kontrolünde karşı karşıya kalınan müşkilat nedeniyle Müttefik yetkilileri, Rum unsurlarının kumandanı Mavrodutis ile diğer Yunan subaylarını yeni bir düzen ve otorite oluşturuluncaya kadar ihtiyatlı olmaları konusunda uyardılar.

Körfez'de demirli müttefik donanma unsurları şeflerinin uyarıları üzerine 17 Nisan günü Rum evlerinde, çarşıda pazarda, mağaza ve butik vitrinlerindeki Rum bayrakları bir anda ortadan çekildi. Pazar günü de Pâques olması nedeniyle yeni gösterilerin olmayacağı varsayılmışsa da, özellikle şehir dışında ve çevre bölgelerde Rum ve hellenik şovenizmin Müslümanları galeyana getirmesinden endişe edilmiştir. Çeşitli yerlerde tezahür eden tahrikler üzerine İzmir Valisi Müslüman halkı tahrik eden gelişmeler nedeniyle Protestoların artmasından ve vahim bir durumla karşı karşıya kalınması ihtimalinden duyduğu endişelerini Fransız Başkonsolosu'na şahsi bir mektupla bildirdi. Vali özetle durumun sakinleştirilmesini ve şehirde mutedil bir ortam ve havaya acilen ihtiyaç duyulduğunu ve duruma yardımcı olunmasını istemekteydi.⁵

Fransız Başkonsolosu Laporte bu mektup üzerine harekete geçti. Konuyu İzmir'e yeni gelmiş bulunan İngiliz temsilci Morgan ile görüştü. İngiliz ve Fransız temsilcileri İzmir'de ortaya çıkan gelişmeler üzerine ortaya çıkan bu tablonun bir an önce sükunete kavuşturulması ve ihtiyatlı hareket ve tavrın Türklere olduğu kadar Yunanlılar içinde yararlı fırsatlar sunacağı hususun-

⁵ AMAE) / (CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul Elçiliği ile Dışişleri Bakanı Pichon'a, Yunan Kruvazörü Averov'un İzmir'e Gelmesi Hakk.". 18 Nisan 1919, nr. 10. s.1.

da mutabık kaldılar. Başkonsolos durumu İtalyan temsilciyle de müzakere etmişti. İtalyan temsilciyle çok da sıcak geçmediği anlaşılan görüşme sonrasında M. Laporte, “İtalyan delegesinin Hellenik hareketin gerekçelerine itibar edilemeyeceğini ve onların yol açtığı karmaşaya sevindiğini, Rum üstünlüğünü öne çıkaran gelişmeyi de kızgınlıkla not ettiği” yorumuyla değerlendirmekteydi. Bu yorum şüphesiz İtalyanlar’ın İzmir üzerindeki tasavvurlarıyla ilgili idi. Başkonsolos Laporte, Averov’un İzmir’e gelmesini hem zamansız hem de yersiz bir girişim olarak değerlendirmektedir. Bu gelişmenin müttefiklerin tereddütsüz bir tercihi olduğu kanısında değildir. Dahası Müttefikler Yunanlıların yanında yer alsalar da, Rumlar sakin olmadığı müddetçe şehrin geleceğinin onların menfaatine olacak şekilde bağlanması kolay olmayacaktır.⁶

Başkonsolosun bu değerlendirmesi aksine bir gelişmeyle sonuçlandı. Zira 6 Mayıs tarihli toplantıda (Üçler Konseyi) Lloyd George’un İtalyanlar’ın Antalya, Fethiye, Marmaris ve Kuşadası’na yaptıkları çıkarma nedeniyle İzmir’e de çıkabilecekleri gerekçesiyle bölgedeki Rumları korumak maksadıyla Venizelos’a 2-3 tümenle İzmir’e çıkma izni verildi. 10 Mayıs 1919’da İzmir’in işgal edilmesi kararının alınması üzerine İzmir Körfezi’ndeki donanma hareketliliği bir hayli arttı.⁷

İzmir’deki bu gelişme İstanbul’daki Yüksek Komiser Defrance’a sunulan bir raporda “İzmir Körfezi’nde müttefiklerin savaş gemilerini arttırma yarışı” olarak değerlendirilmişti. Bir bakıma her bir güç olabildiğince körfezdeki gemi sayılarını arttırmaya çalışmaktaydılar. Amerikan ve İngiliz kruvazörlerinin birbiri ardınca körfeze girmelerinden itibaren Yunanistan’da Averov ve diğerlerinin yanında Limni ve Duilio ile İzmir’deki filosunu tahkim etmişti. 12 Mayıs tarihli rapora göre Amerika’nın Arizona zırhlısı, 4 muhrip ve bir refakat gemisiyle; İngiltere ise bir kruvazör ve ona eşlik eden 2 küçük gemiyle körfezde demirlemiş vaziyetteydi. Amerikalı Amiral Bristol ile İngiliz Komodor Fitz-Maurice bayraklarını karşılıklı bir şekilde çekmişler ve gelişmelere karşı hazır bir pozisyon almış durumdaydılar.⁸ İngiliz ve Amerikan komutanlarının göstere göstere yaptıkları bir takım hareketler özellikle tahriklerle harekete geçebilecek kesimlere karşı birlikte ve uyumlu bir şekilde karşılık verileceğine ilişkin bir tavra işaret etmekte ve en makul durumun yakın gelecekte bu şehirde bir tasfiyenin mümkün olabileceğini düşündürmekteydi. Şehrin gelece-

⁶ AMAE) / (CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, “İzmir Başkonsolosluğu’ndan İstanbul Elçiliği ile Dışişleri Bakanı Pichon’a, Yunan Kruvazörü Averov’un İzmir’e Gelmeye Hakkı”. 18 Nisan 1919, nr. 10. s.2.

⁷ Tunç, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali”, s. 766.

⁸ AMAE) / (CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, “İzmir Başkonsolosluğu’ndan İstanbul’da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance’a İzmir Körfezi’ndeki Gelişmeler Hakkı”. 12 Mayıs 1919, nr. 39. s.1.

ğiyle ilgili ileri sürülen bir başka sorun ise müttefiklerin gözetimine rağmen şehirde mümkün olabilecek bir takım tahriklerdi ki, ağır sonuçları olabileceği görüşünden hareketle müttefikler İtalyanlar'dan, Yunanlılar'dan ve yerli Rumlar'dan kaynaklanabilecek ajitasyonlardan kaygı duymaktaydılar. İngiliz komodor ile Fransız Ernest Renan kruvazörünün komutanının mütalaları da bu yöndeydi. Esasen bölgedeki Rumlar'ın tavrı İngiliz ve Fransız subaylarının endişelerini açıkça haklı çıkarmaktaydı. Her yerde bir tahrik çabası dikkati çekiyordu. Bu bakımdan Yunan hükümeti olabileceklerden endişeli olmasa da, İngiliz ve Fransız komutanlar kontrol edilemeyecek büyüklükte muhtemel olay ve gösterilerin seyir değiştirme ihtimalinden endişe etmekteydiler.⁹

İzmir'de demirli İtilâf filosunun İngiliz ve Fransız subaylarına göre İzmir ile ilgili nasıl bir siyasi düzen tasavvur ediliyor, burada ne şekilde bir otorite planlanıyor? Bu konuda ilerisi için bir öngöründe bulunmak şimdilik mümkün değil. Fakat bir Yunan hareketi İtalyanları büyük bir endişeye ve reaksiyona sevk edeceğinden, hiç olmazsa İzmir'de etnik bir şekilde kümelenmiş olan İtalyan kökenlilerin meşru taleplerine bir karşılık vermek ve onları teskin etmek gerekecektir. Bu bakımdan Körfez'de demirli filodaki subayaların gözlemlerine göre, İtalyanlar'ın Antalya, Fethiye ve Konya gibi yerleri işgal etmesi, Roma Hükümeti'nin buraları kendine ayırması, Fiyum kıyılarında karşılaştığı hayal kırıklığını telafi etmesi yönünde değerlendirilmesi uygun olacaktır. Her ne olursa olsun İzmir'de İtalyanların resmi sivil ve askeri görevlileri Fransa açısından tahrikçi bir guruptur. Rumlar ise fanatik de olsalar Fransa siyasetinin Katolik himaye sistemiyle çatışan bir unsuru değillerdir. Dahası İtalyanlar, Fransız ekonomik ve moral menfaatlerine zarar verecek bir girişime yön vermede etkili olacak bir potansiyeli barındırmaktadırlar. Defrance'a sunulan rapor, İtalyanlar karşısında Fransa'nın kesin tavrını ortaya koymaktadır. İtalyanlar'ın İzmir için düşündükleri tasavvurlarının, Fransızlar'ın geleneksel ve özel imtiyazlarına yönelik bir tamahkarlık içinde bulduklarını ve bu durumun da Fransızlar açısından en belirgin hassas nokta olduğu vurgulanmaktaydı. Zira, İtalyanlarla Fransız imtiyazlarının bulunduğu yerlerde paylaşılacak bir imtiyaza tahammül edilemezdi. Dahası İtalyanlar, Fransızların zararına olacak şekilde kuvvetli edinimler peşinde oldukları görüşünden hareketle amaçlarını gerçekleştirme noktasında Fransızlarla aynı yöntem ve araçları kullanmaya başladıklarından Fransızlar, bu durumdan tedirgin vaziyettedirler. Bu yüzden Fransa, İtalyanlar siyasi ve askeri olarak pozisyon değiştirse bile, Fransız çıkarlarının zarar göreceği yerlerde onları engellemeye

⁹ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a İzmir Körfezi'ndeki Gelişmeler Hakk..". 12 Mayıs 1919, nr. 39. s.1.

çalışacaklar ve bu engellemeye kendilerini adanmışlardır.¹⁰ İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance'a sunulmuş olan bu rapor gerçekte müttefikler arasındaki çıkar kavgasını da açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Esasen İzmir'in işgaline birkaç gün kala düzenlenen bu rapor, Paris'teki müzakerelerin arka planı hakkında da bir fikir vermektedir.

2.4.2. İşgal ve Sonrasında İzmir'de Durum

15 Mayıs 1919 günü malûm olduğu üzere sabahın erken saatlerinden itibaren İzmir, tarihinde örneği görülmemiş bir yöntem ile işgal edildi. Türk tarih yazıcılığında İzmir'in işgalinde yaşanan barbarca yöntemler hakkında güvenilir kaynaklar çerçevesinde yapılmış çok önemli bir literatür, sayılamayacak kadar yayın külliyatı bulunmaktadır. Batı tarih yazıcılığında ise Türk sorunu ya da Türkler'in İstiklal Harbi'ne yönelik kaynak, yayın ve literatüründe oryantalist bir yaklaşım sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Fakat Fransız diplomatik unsurlarının İzmir'de 15-16 ve 17 Mayıs 1919 tarihlerinde cereyan eden olayları anlatan ve Yüksek Komiser Defrance'a sunulmuş ve aynı muhteviyatta daha sonra da Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderilmiş olan rapor, Fransız diplomatlarının dahi bu Türk şehrinde olup bitenleri anlatmaktan imtina edemediklerini kanıtlamaktadır. Nitekim, İzmir'e ilişkin belge klasöründe Yüksek Komiserlik ile Dışişleri Bakanına 15 Mayıs'tan itibaren gelişen durumla ilgili sürekli bir telgraf informasyonu yapıldığı anlaşılmaktadır. Fransız diplomatlar işgalin ilk günlerindeki korkunç olay ve gelişmeleri 25 Mayıs tarihli raporlarında detaylı bir şekilde not etmişlerdir. Bu raporlardan anlaşılıyor ki, işgalin ilk 3 gününde korkunç bir yağma, soygun ve belgenin diliyle âdetâ bir massacre (kırım) söz konusudur.¹¹

15 Mayıs'tan itibaren yaşanan kötü ve meşum olaylarda, Yunan işgal birlikleriyle onlara destek veren ortodoks din adamları dâhil İzmirli Rumların çok önemli rolleri olmuştur. 25 Mayıs itibarıyla şehir görece sakin olmakla birlikte özellikle Müslüman halkın yoğun olduğu bölgeler başta olmak üzere iç bölgeler dâhil hemen her yerde yoğun tepkilerin olacağı beklenmektedir. Esasen işgalle birlikte İzmir'de ortaya çıkan tepkiler muhtemel sorunlara bir işaret olarak telakki edilmektedir. Yunan birliklerinin karaya çıkmaları, ordu birliklerinin düzeni, yerli Rumların çöşkun gösterileri ve Yunan Komutanın

¹⁰ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a İzmir Körfezi'ndeki Gelişmeler Hakk..". 12 Mayıs 1919, nr. 39. s.3.

¹¹ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon'a İzmir'deki Gelişmeler Hakk..". 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.1.

şehre muzaffer bir kumandan edasıyla girme çabaları Müslüman nüfusun anlık reaksiyonuna neden olmuş, Kordon'da Rum cemati ile Yunan askerleri taşkınlıklarda adetâ birbirleriyle yarışarcasına gösteriler yapmışlardır. Bilindiği üzere Konak Meydanı'na doğru olan mahal, şehrin Türk bölgesinin başlangıcıdır. Ve burada yaşanan olaylar artık iki toplum arasında geriye dönüşü mümkün olmayan bir husumet ve yatışması kolay olmayacak bir kızgınlık hali ortaya çıkarmıştır:

“...Rumlarda zafer sarhoşluğunu, Müslümanlarda ise öfkellik halini yatıştırmak mevcut haliyle mümkün görünmüyor. Bu karmaşa ve zafer sarhoşluğu sırasında askeri Kışlanın penceresinden gelen silah sesleriyle birlikte her yer ateş altında kaldı. Bu sırada çok sayıda insan ve gösterici kendini denize attı ve pek çok kişi de körfez sularında boğuldu. Silah seslerinin kesilmesinden sonra Yunan askeri birlikleri ile onların sivil unsurları şehirde korkunç bir soygun, cinayet, yaralama gibi kötü bir yönetime başvurmışlar ve şehirde adetâ bir süre avı gibi Türk avı başlamıştır. İntikam duygusuyla Türklere yapılan kötü muameleler, şehirde sakin Rumları sevindirdiği gibi, kleptoman eğilimli Rum yağmacılarının serbest hareketleri de dikkati çekmektedir. Başında fes taşıyan herkes potansiyel düşmandır. O dövülür, soyulur, parası çalınır, yerlerde sürüklenir, din adamları dahi asalarıyla savunmasız insanların kafalarına öldürücü darbeyi vurmaktan kaçınmazlar; dahası sahnedeki en korkunç ve tiksindirici mevki onların yeridir. Özellikle savunmasız tutuklulara yapılan muameleler, süngüleriyle düşman gördüklerini yarıp geçmeleri, can çekişenleri de denize fırlatmaları korkunç bir manzara oluşturmaktadır. Bu tabloda artık hiç kimse hatır gönül dinlemiyor. Nitekim İzmir Valisi İzzet Paşa, Konağından elleri havaya kaldırmış vaziyette çıkarak “Zito Venizelos” diye haykırarak ölümlü cezalandırılmış insanların önünden geçirilmeye mecbur bırakılmıştı. Bir diğeri ise Gümrükler Başmüdüğü Agâh Bey, ki kendisi bütün şehir halkı tarafından çok sevilen ve savaş boyunca yabancılara ve Hristiyan unsurlara da olması gerektiği gibi davranan bir şahıs olmasına rağmen kendinden istenileni yapmadıkça ona vuruyorlar ve o tahammül edilemez hakaretlere maruz bırakılıyordu. Hatta öyle ki Yunanlıları ve işgali övücü sözleri söylemedikçe bir büyük haçın üzerinde oluşturulan parkurda yürümeye mecbur bırakılmıştı. Bütün bu kötü muameleler Yunan subaylarının gözleri önünde gerçekleşmektedir. Şehrin çeşitli mahallelerinden topladıkları tutukluları ya kıyıdaki gemilere aç – susuz bırakmak üzere tikiyorlar ya da sokaklardaki çok sayıdaki yaralıyı âdetâ ölüme terk ediyorlardı. Tümüyle tatmin olmaya yönelik bir intikam duygusu sokaklarda mahallerde ve hatta evlerde aleni bir şekilde görünmektedir ki, şahitlerin açıklamaları korkunç bir yıldırı ve yağma hareketini açıkça göstermektedir...”¹²

İzmir’de birkaç gün içinde olup bitenler hakkında tarafsız tanıkların anlatıkları ile askeri ve diplomatik görevlilerin gözlemleri ve yaptıkları tespitler Fransız Başkonsolosu’nu harekete geçirdi. Yanına aldığı Visamiral ile birlikte

¹² AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, “İzmir Başkonsolosluğu’ndan İstanbul’da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance’a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon’a İzmir’deki Gelişmeler Hakk.”. 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.2-4.

şehrin bazı muhitlerinde gezdikten sonra yakındaki Yunan Başkonsolosluğu'na giden Laporte, Yunanlı meslektaşından, sokaklardaki kadavraların derhal kaldırılmasını, ortodoks fanatizminin tahribatına son verilmesini, kurallara uymayan hal ve harekete karşı işlem yapılacağına ilişkin Hellenik unsur ve yetkililere derhal gerekli mesajın ulaştırılmasını istedi.¹³

Yunan birliklerinin baskı ve yıldırı girişiminde bir sınır yoktu. Bu hareketten Fransız okulunun müdürü ile Başkonsolosluk Drogmanı Mahmut Bey'de nasibini almış, evlerinde tehdit edilmiş idiler. Bunun üzerine Başkonsolos, Hellenik birliklerin yetkili kumandanlarından Albay Zafiro, Amiral Kakolides ve Yarbay Mavrodes ile konuyu görüşmüştü. Laporte şehirdeki olay ve gelişmeleri İngiliz ve İtalyan meslektaşlarıyla da müzakere ettikten sonra durumu hükümetlerine bildirmek ve olup bitenleri saklamamak konusunda görüş birliğine vardılar. Bu arada tutuklamalar önceki günlere göre nisbeten azalmış, soygun ve yağmacıların kimileri tutuklanmış ise de olayların araştırılması için bir komisyon kurulması konusunda bir düzenleme yapılması gerekli görüldü. Böylelikle Yunan birliklerinin ülkelerinin geleceği konusunda sorumlulukları kendilerine hatırlatılmış ve İzmir konusunun henüz çözümlenmediği imâ edilmiş oldu.¹⁴

"...Başkonsolosa göre Türkler mizaç olarak yavaş harekete geçerler, tepkileri ağırdan alırlar, alinyazlarıyla uyumludurlar, inançlarını savunma konusunda hiçbir engel tanımazlar ve hiç geri adım atmazlar. O nedenle İzmir'de 15-16 ve 17 Mayıs olaylarında yaşanmış olanların bir ayaklanmaya neden olması ihtimalinden çekinilmelidir. Şu an için müttetiklerin silah ve malzeme üstünlüğü. Türkler'in de silahsızlandırılmış olması hiç şüphesiz Türkleri zor durumda bırakmıştır. Fakat er ya da geç, hiçbir ayırım olmaksızın Hristiyan unsurun tümü için gerçek bir tehlikenin organize edilip ortaya çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Dahası hali hazırda kuluçkada olan bir reaksiyona karşı uyanık olunmalıdır. Dahası Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Büyük Güçlerin Müslüman unsurları bulunduğundan dolayı bir panislamik hareketin gelişmesi tehditini düşünmek gerekir. Bu tehditi önlemek için fazla geç kalınmış değildir. Az ya da çok ağır sonuçları olabilecek bir hareketi güçten düşürmek mümkündür. İstanbul'da Halife Sultan'ın adına egemenliğin kalması şartıyla karamsar Türklere hoşgörülü davranmak ve onları öylece yatıştırmak hâlâ mümkün olabilir. Bu Türklerin en iyi mizacı ve uygun tavrıdır. Onların korkunç fanatizmini uyandırmaktansa Avrupalılar'ın kontrolü altında yeniden organize olmuş bir rejime katlanmak daha düzenli bir rejim olacaktır. Dolaşıyla Osmanlı otoritesi, sadece görünüşte söz konusu olacaktır..."¹⁵

¹³ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon'a İzmir'deki Gelişmeler Hakk.". 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.4.

¹⁴ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon'a İzmir'deki Gelişmeler Hakk.". 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.5.

¹⁵ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da

Fransız Yüksek Komiserliğine ve elçiliğe sunulan raporlar Fransızları İzmir bölgesinde çok önemli çıkarlarının bulunduğunu, müttefiklerin de bu çıkarlar konusunda son derece duyarlı hareket ettiklerini göstermektedir. İzmir'deki Fransız çıkarları o derece önemli ve hayati bir ehemmiyeti haizdir ki, zira İzmir Anadolu platosunun tartışmasız bir şekilde en büyük limanını oluşturmaktadır. İzmir'den itibaren İtalyanlar nedeniyle iç kısımların kapalı olması Fransız çıkarlarını zayıflatmaktadır. Her ne kadar İtalyanlar Antalya körfezi dâhil olmak üzere iç kısımlara uzanan bir nüfuz alanına yönelmişlerse de, Avrupalı Büyük Güçlerin başkaca hesapları ve farklı organizasyon planları bulunmaktadır. Bu hesap ve organizasyon planlarında, Aydın vilayetinin kuzeyini idari bakımdan yeniden organize edip, bir mandat idare ya da bir himaye rejiminin inşası, yahut da yerel bir özerkliği öngörecektir tasavvurlar bulunmaktadır. Hatta bölgede etnik bir göçürme yöntemleriyle (exportation) İzmir dâhil bölgenin, geri dönüşü mümkün olmayan bir sosyolojik ve idari yapıya büründürülmesi düşünülen planlar arasında yer almaktadır.¹⁶

Öte yandan Başkonsolos raporunda düştüğü notlara itibar edilecek olursa, Türklere yönelik plan ve Yunan harekâtından detaylı bir şekilde bahsettikten sonra, ortaya çıkan manzara nedeniyle savaş esnasında özellikle Fransızlara ve doğal olarak Avrupalılara sempatisiyle bilinen Müslüman kesimi Yunan askeri otoritelerinden tavsiye mektuplarıyla kurtarmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Suriyeliler, Ermeniler, Osmanlı Katolikleri, Cezayirliiler, Tunus ve Faslılar ile allians israilite mensupları vardı. Bu unsurların himaye sertifikası ile başkaca talepleri Fransız Başkonsolosluğu tarafından karşılanmıştı. Fakat ortaya çıkan suistimal sorunları ve yeterince kontrol edilmeyen düzenlemelerin bir süre sonra Yunan ve Fransız otoriteleri arasında bir krize ve bir meşruiyet sorununa yol açması nedeniyle bu uygulama durdurulmak zorunda bırakıldı.¹⁷

İzmir'in işgali ile ilgili Fransız diplomatlarının raporları ortaya çıkan korkunç manzarayı açıklarken, Fransız kolonyalizminin etkili araçlarından Le Temps gazetesi, şehrin Fransız birliklerinin de katkısıyla işgal edildiğini, körfezdeki pek çok binanın savaş karargâhı olarak kullanıldığını belirtmekteydi Hellenik birliklerin kumandanı Albay Zafirov ise müttefiklerle birlikte

Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon'a İzmir'deki Gelişmeler Hakk.". 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.6-7.

¹⁶ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon'a İzmir'deki Gelişmeler Hakk.". 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.7.

¹⁷ AMAE)/(CADN), İzmir Consulat General 1922-1978 /26, "İzmir Başkonsolosluğu'ndan İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance'a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon'a İzmir'deki Gelişmeler Hakk.". 25 Mayıs 1919, nr. 45. s.8.

ortak bir harekât çerçevesinde İzmir'in işgal edildiğini özellikle bu girişimin sükûnetle karşılanması hususunda uyarıda bulunmaktaydı.¹⁸ Le Journal des Debâts ise işgalin, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu konusundaki belirsizliklerin gerekçesi olduğu görüşüne yer vermiş, Osmanlı - Alman ittifakının yol açtığı gelişmelerden İttihatçı yönetime kadar pek çok gerekçeyi savaş nedeni olarak açıklamıştır. Le Journal des Debâts Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, Avrupa Devletleri'nin kontrolü altında bir idarenin inşasını öngörmüş, İstanbul için de mutabık kalınacak bir başka Avrupa Devleti'nin idarî kontrolü altında bulunması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁹

15 Mayıs 1919'da İzmir'in İşgali, Mütareke ve İşgal Dönemi'nin en önemli evrelerinden birisini oluşturmaktadır. İzmir'in İşgali, Türk Milleti'nin İstiklâl Harbi'nin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmeye teka-bül eden bir zamanda, Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti'nin 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ise direniş hareketinin eylemsel yönünü ortaya koymuştur. Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa'nın 1927'de okuduğu Söylevi'nin giriş bölümünde belirttikleri gibi, 1919 yılının 19 Mayıs'ında manzara-i umumiye topyekün bir direniş hareketini elzem kılmaktadır.

İzmir'in İşgali diplomatik rapor ve metinlerde de görüldüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının yazgısının ne yönde şekilleneceğine ilişkin belirsizliklerin hâkim olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir. Elbetteki 13 Kasım 1918'de İstanbul fiili (de Facto) olarak işgal edildi. Müttetikler kendi aralarındaki uzun pazarlıklardan sonra nihayet İstanbul'da Yüksek Komiserlikler vasıtasıyla bir yönetim organizasyonu düzenleyebildiler ise de İzmir'in geleceği müttetikleri düşündüren bir işgal sorunu olmuştur.

Esasen İzmir ve havalisi sadece Yunan Megali İdeası'nın hayalleri için değil, Anadolu içlerine İtalyanlar'ın nüfuzu, İngiliz ticaretinin kâr ve güvenliği ile Fransız imtiyazları için özel bir önem taşımaktaydı. Bu sebeple İzmir'in işgali mevzuu özel çıkarları ve ilgi alanları çerçevesinde Büyük Güçlerin kendi içlerinde bölünme ve çatışma konularından başlıcasını oluşturmuştur. Bu itibarla işgal günlerine ilişkin özellikle Fransız diplomatik metinleri ile raporları İzmir ve havalisinde mevcut ve gelecekteki imtiyazların etkin bir şekilde korunması gerektiği gerçeğini dışa vurmuştur. Esasen İtalya'nın Fransa ile nüfuz mücadelesi bağlamında yürüttüğü rekabet, İtalyan siyasi birliğinin kurulmasından sonra daha farklı bir karakter kazanacak ve bu rekabet-

¹⁸ Le Temps, "Müttetiklerin İzmir Çıkarması", 18 Mayıs 1919, s.2

¹⁹ Le Journal Des Debâts, "İzmir'in İşgali", 18 Mayıs 1919, s.1

te Katoliklik nüfuz ve temsiliyetin de önemli ölçüde bir yeri olacaktır. İzmir özelinde uzun bir zamandan beri özellikle Katolik unsurlarla, artık Osmanlı İmparatorluğu'nda gelecek görmeyen diğer bazı unsurların tabiiyet arayışına yönelmeleri bu bağlamda Fransa'ya temayülleri, Fransızların bölgeye yönelik nüfuzunu tahkim etmesine güçlü bir zemin hazırlama potansiyeli sunmuştur.

Bu bakımdan İzmir'in işgali sadece askeri ve siyasi bir takım paylaşımların hikâyesi değil, son asrın sosyal, iktisadî ve ticarî amaç ve hedeflerin de konusunu oluşturmuştur. Bu amaç ve hedeflerin Türk Milleti'nin sinesinde yarattığı direnç, Millî Mücadele Hareketi'nin gücünü ve yönünü belirlemiştir. Kuva-i Milliye hareketini önemli ölçüde disipline etmiştir. O nedenle İzmir'in işgali, işgalci güçler açısından bir yere kadar ihtilaf konusu olurken, bir diğer yönüyle de Türk Milletinin kaderinde belirleyici bir güç oluşturmuştur. Fransız diplomatik metin ve raporları bu gerçekliği açık ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

a. Arşiv Belgeleri

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivleri / Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE) / Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN)

Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE) / Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN), İzmir Consulat General 1922-1978/26, “İzmir Başkonsolosluğu’ndan İstanbul Elçiliği ile Dışişleri Bakanı Pichon’a, Yunan Kruvazörü Averov’un İzmir’e Gelmesi Hakk.”. 18 Nisan 1919, nr. 10.

AMAE / CADN, İzmir Consulat General 1922-1978 /26, “İzmir Başkonsolosluğu’ndan İstanbul’da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance’a İzmir Körfezi’ndeki Gelişmeler Hakk..”. 12 Mayıs 1919, nr. 39.

AMAE / CADN, İzmir Consulat General 1922-1978 /26, “İzmir Başkonsolosluğu’ndan İstanbul’da Fransız Yüksek Komiseri A. Defrance’a ve Dışişleri Bakanı M. Pichon’a İzmir’deki Gelişmeler Hakk.”. 25 Mayıs 1919, nr. 45.

b. Gazeteler

Le Temps / Le Journal Des Debâts

c. Telif Eserler

Criss, Bilge; **İşgal Altında İstanbul, (1918-1923)**, İletişim Yay. İstanbul 1994.

Tunç, Salih; “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları (15-26 Mayıs 1919)” **Türkler**, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. Yeni Türkiye Yayınları, Ank. 2001.s.765-775.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BATI ANADOLU'DA YUNAN, FRANSIZ VE İTALYAN İŞGAL POLİTİKALARI

3.1. 1919'DA MANİSA KUVÂ-YI MİLLİYE CEPHELERİ VE HALKLA İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Nejdett BİLGİ*

3.1.1.Giriş

Millî Mücadele ve Kuvâ-yı Milliye hakkında daha açık ve ayrıntılı bilgilere ulaşabilmek için kuşkusuz daha fazla birinci elden kaynaklara ihtiyaç vardır. Arşivlerimizde bulunan resmi belgelerdeki bilgileri anlamak ve yorumlamak için ise dönemin aktörlerinin ve gözlemcilerinin anlattıklarına ihtiyacımız vardır. Burada sadece Manisa'nın işgaliyle oluşan cephelele, 1919 yılıyla sınırlı olarak ele almaya çalışacağım.

"*Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*" kitabının yazarı Süvari Yüzbaşı Ahmed, kitabının mukaddimesinde şöyle diyor: "*Millî Mücadele bidayetde, isyankâr bir ruhun dağınık ve perişan tezahüratı şeklinde başlamış olan safahatı vardır ki, bu safahatın ebediyen karanlıkta kalmaktan kurtulması o safahatı bizzat yaşamış olanların kendi malûmatlarını velev ki en naçiz ve ehemmiyetsiz dahi olsa tesbit etmiş olmaları ile mümkündür.*"¹ Ahmed haklı olarak, resmi makamlardan bağımsız olarak, işgallere karşı tepki niteliğinde gelişen Kuvâ-yı Milliye döneminin veya Millî Mücadele'nin başlangıç döneminin, bizzat bu hareketin içinde yer alanlar tarafından kayda geçirilmesi gerektiğini vurguluyor. Kendisi gibi, Yunan işgal bölgesinde görev yapan arkadaşlarının da şahit olduğu olayları kaleme alarak üzerine düşeni yapmaya çalışıyor. Fakat döneme ilişkin bu türden çalışmalar, hatıra ve gözlemlerin sayısı çok fazla değildir. Bunlar da Kuvâ-yı Milliye'nin yapısına ve halkla ilişkisine fazla değinmezler. Buna rağmen, bu

* *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nejdett.bilgi@gmail.com*

¹ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele*, Yay. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi, İzmir 1993, s. 1.

metinlerin detaylı taranmasıyla konuya ilişkin bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır.

3.1.2. Manisa ve Çevresinde İlk İşgaller

Manisa², Mütareke'nin imzalanmasıyla başlayan süreçte, İzmir gibi işgal endişesi yaşayan yerler arasındaydı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle birlikte, bu endişe yakın bir tehlikeye dönüştü. Çok geçmeden, on gün sonra 25 Mayıs 1919 Pazar günü öğleden sonra, Beşinci Yunan Alayı'na bağlı iki tabur tarafından işgal edildi. İki koldan şehre giren taburlardan biri Menemen üzerinden, diğeri ise Bornova ve Sabuncubeli üzerinden gelerek, direniş olmaksızın işgali gerçekleştirmişlerdir.³ İşgal öncesinde şehir halkından bir kısmı, Manisa Mevki Kumandanı'ndan depolardaki silahların halka dağıtılmasını istemişlerse de bu istekleri reddedilmiş⁴ ve şehirdeki bütün silah ve cephaneye Yunanlıların eline geçmiştir.⁵ Manisa'yı işgal eden Beşinci Yunan Alayı'na bağlı birliklerden bir kısmı Gediz vadisi boyunca ilerleyerek Turgutlu-Urganlı-Ahmetli'yi işgal ederken, diğer bir kısmı da Kumçayı vadisinde ilerleyerek Saruhanlı-Kayışlar yönünü işgal etmişti. 30 Mayıs'ta Kayışlar istasyonunda konuşlanan Yunan müfrezesi 5 Haziran 1919'da Kapaklı-Çakıroğlu çiftliği üzerinden Akhisar'ı işgal etti. Fakat emir almadan gerçekleşen bu işgal, 9 Haziran'da Yunan müfrezesinin geri çekilmesi ile son buldu.⁶ Manisa ve çevresindeki işgallerin üçüncü kolu, Bakırçay vadisi izlenerek Bergama üzerinden gerçekleştirildi. Menemen'i işgal eden kuvvetlerin bir kısmı 12 Haziran'da Bergama'yı işgal ettilerse de, bir gün sonra kurtarıldı. Fakat Yunanlılar 19 Haziran'da Bergama'yı tekrar işgal ettiler ve Soma kapılarına dayandılar.⁷

² 1918 yılı başında Saruhan sancağının merkezi olan Manisa kazasının toplam nüfusu 118.746'dır. Bu nüfusun 2186'sı Musevi, 2457'si Ermeni, 22374'ü Rum ve 264'ü de Katolik vesairdir. Erkan Serçe, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi, İzmir 1998, s. 32-33.

³ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 26; Mustafa Razi Yalın, *Milli Mücadele'de İzmir*, Yay. Haz. Mevlüt Çelebi, İBB, İzmir 2019, s. 76. Bu tarihlerde Bandırma'da bulunan 17. Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami, 22 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifreli telgrafta şu ifadeyi kullanıyor: "*Manisa'da bulunan kıtaatımız efrâd ve zâbitânına İzmir'de Yunanlılar tarafından tatbik edilen siyaset-i imhakarânenin burada da tatbik edileceğinden endişe-nâkim.*" 56. *Fırka Harb Ceridelerinden Miralay Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I. Cilt, Yayına Hazırlayan Muhittin Ünal, TTK, Ankara 2016, s. 17. Aynı endişenin Manisa'daki askerlerde de oluşmuş olması muhtemeldir. Nitekim 23 Mayıs'ta Manisa Mevki Kumandanlığı'na gönderdiği tezkereler ile Manisa'daki subay ve erlerle silah ve cephanenin Salihli'ye çekilmesini istemiştir. Bkz., *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 21.

⁴ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 32.

⁵ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 34.

⁶ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 34-35.

⁷ Teoman Ergül, *Merkezi Otoriteden Bağımsız Sivil Temelli Halk Hareketi Örneği Kurtuluş Savaşı'nda Manisa*, Kebikeç, Ankara 2007, s. 65-71.

Kısa bir süre sonra önemli bir Kuvâ-yı Milliye merkezi olacak olan Akhisar ve çevresinde düzenli birlik bulunmadığı gibi, henüz düzensiz birlikler de oluşmamıştı.⁸ Manisa'yı işgal eden Beşinci Yunan Piyade Alayı'nın Kemalpaşa'da (Nif) bulunan iki taburu, 29 Mayıs'ta Turgutlu'yu işgal etmiştir.⁹ Turgutlu'yu işgal eden birlikler, Akhisar'ın işgal edildiği 5 Haziran'da Ahmetli'yi işgal edeceklerdir. Fakat işgalci kuvvetler Akhisar'dan çekildikleri gün, yani 9 Haziran'da Ahmetli'den de çekileceklerdir.¹⁰ Yunan kuvvetleri 22 Haziran'da Ahmetli'yi tekrar işgal etmişlerdir.¹¹

Manisa, Turgutlu, Akhisar ve Ahmetli'nin işgalleri sırasında hiçbir direniş ve tepki olmamıştı. Fakat Akhisar ve Ahmetli'nin 9 Haziran'da tahliyesi sonrasında, her iki yönde bir hareketlenme söz konusudur. Kısa bir süre sonra, işgal tehlikesi kapılarına dayanan Soma'da da benzer bir durum oluşacaktır. Mütareke şartları ileri sürülerek ülkenin işgal edilmeye başlanması ve işgalin de art arda devam etmesi karşısında, resmi makamlardan işgale karşı fiili bir hareketin gelmemesi halkın dikkatinden kaçmadı. Bu durum ülkenin istiklalini kendi silahları ile korumaktan başka çare kalmadığına dair inancı doğurdu. Bu çerçevede bazı vatanseverlerin cesaretle öne atılması ile münferit ve birbirinden bağımsız, yerel girişimler ortaya çıktı. Yunanlıların her işgal ettiği yerde bir karşı teşkilat oluşturuldu ve çatışmalar yaşandı.¹²

3.1.3. Kuvâ-yı Milliye Birliklerinin Oluşumu ve Yapısı

Manisa ve çevresindeki Kuvâ-yı Milliye birliklerinin oluşumunda etkili iki subay dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi 61. Fırka Kumandanı Albay Kâzım (Özalp), diğeri 56. Fırka Kumandanı Albay Bekir Sami (Günsav)'dir. Uzun süren savaşlar neticesinde halkta askere karşı oluşan olumsuz bakış açısı, Kuvâ-yı Milliye'nin oluşumunda da etkili oldu ve sivil ağırlıklı bir yapı oluştu. S. Selek, Kuvâ-yı Milliye milislerinin eşkıyalardan, zeybeklerden, asker kaçaklarından, kanun kaçaklarından, hapisanelerden çıkarılan mahkûmlardan, maceraperestlerden, karışıkları suçlar nedeniyle af bekleyenlerden, askerlik çağı gelmiş gençlerden ve millî duygularla hareket eden gönüllülerden meydana gelen bir oluşum olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bir veya birkaç kişi tarafından donatılarak cepheye gönderilen milis kuvvetlerinin bulundu-

⁸ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 34.

⁹ Ergül, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa*, s. 42-43. Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 92'de ise 30 Mayıs demektedir.

¹⁰ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 93.

¹¹ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 93-94.

¹² Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 47.

ğunu da belirtmektedir.¹³ Nitekim İzmir'in işgal tehlikesinin dillendirildiği tarihlerde Vali Vekili Nurettin Paşa, işgallerin ardından çoğu Kuvâ-yı Milliye birlikleri içinde yer alacak olan çete, eşkiya ve katillerin aman dileyenleri için af çıkarmıştır.¹⁴ Selek, maddi yükünü nakdi ve aynı yardım yoluyla halkın çektiği Kuvâ-yı Milliye'nin komutanlarının dört toplumsal gruptan geldiğini belirtmektedir: Birinci grupta efeler ve zeybekler ile eşkiya reisleri, ikinci grupta Balkanlarda veya imparatorluğun çeşitli yerlerinde komitecilik yapanlar, üçüncü grupta çevrelerinde öne çıkmış veya aydın kişiliğiyle tanınmış sivil kumandanlar, dördüncü grupta ise her rütbeden subaylar vardır.¹⁵ Selek'in, Kuvâ-yı Milliye'nin karakteristiği üzerinde dururken, "*Kuvayı Milliye hemen her yerde silahlı halk kuvvetleri kuruluşunda olduğu halde gerçek anlamda halkla fazla ilgisi yoktur diyebiliriz*" demekle beraber, hepsinin bu şekilde olduğunu iddia etmenin de mümkün olmadığını söylemesi dikkat çekicidir. Ayrıca, eşraftan olan bazı mütegalibenin, nüfuzunu artırmak için Kuvâ-yı Milliye'yi araç olarak kullanmaktan kaçınmadıklarına ve bu durumun da çoğu yerde Kuvâ-yı Milliye'nin halk tarafından sevilmemesine yol açtığına da işaret etmektedir.¹⁶

Kuvâ-yı Milliye birliklerinin insan kaynağı dikkate alındığında, çeşitli sorunlarla karşılaşılması sürpriz değildi. Nitekim I. Balıkesir Kongresi ve Alaşehir Kongresi kararlarında yer alan bazı ifadeler, bu sorunlara işaret etmektedir. 26 Temmuz 1919'da toplanan I. Balıkesir Kongresi Kararları'nın 3. Maddesi'nde "*çetecilikten nefret*" vurgusu yapılmaktadır.¹⁷ 16-25 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Alaşehir Kongresi'nin kararları arasında "*şekavete müncer çetecilik*", yani eşkiyalığa dönüşen çetecilik nefretle reddedilmektedir (Madde 6).¹⁸ Bu vurguların, eski çetecilik alışkanlıklarının Kuvâ-yı Milliye çatısı altında devam ettirildiğini anlattığı tartışmasızdır. Her şeye rağmen Manisa çevresinde Kuvâ-yı Milliye'nin oluşmaya başladığı 1919 yılının Haziran başlarından, yılın sonuna kadar geçen süre, birlikler için kuruluş ve gelişim süreci olarak kabul edilebilir. Yunan işgal birliklerinin direnişle karşılaşmaksızın ilerlemesi artık söz konusu değildir. Dahası, fedakarca direnen bu kuvvetler, ülke çapında millî direniş ruhunun kıvılcımı olmuşlardır.

¹³ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Örgün, İstanbul 1981, s. 117.

¹⁴ Şaduman Halıcı, *Ethem*, E, İstanbul 2016, s. 58.

¹⁵ Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 119-120; Halıcı, *Ethem*, s. 58-59.

¹⁶ Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 123.

¹⁷ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)*, TİTE, Ankara 1967, s. 112.

¹⁸ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 206.

3.1.4. Akhisar Cephesi

Manisa bölgesinde işgale karşı oluşan iki ana cephe bulunuyordu. Birisi Akhisar¹⁹, diğeri Salihli idi. Akhisar'da ilk millî oluşumun başlangıcı İzmir'in işgali sonrasındaki günlere denk düşmektedir. Kâzım Özalp hatıralarında, 18 Mayıs'ta Bandırma'dan trenle Manisa'ya gittiğini, istasyonlarda millî kuvvetlerin hazırlanmakta olduğuna ilişkin belediye reisleri, kasabaların ileri gelenleri ve aydınları tarafından bilgilendirildiğini belirtiyor.²⁰ Manisa'ya vardığında ise direniş karşıtı mutasarrıf tarafından, millî direniş yanlılarının kentten uzaklaştırılmaya çalışıldığını öğreniyor. Direniş taraftarı belediye başkanı Bahri (Saritepe) ve arkadaşları ile görüşerek, en azından Manisa'da bulunan silah ve cephanenin gerilere nakli ve direniş teşkilatı kurulması fikrini konuşuyorlar. 20 Mayıs günü Manisa'dan ayrılarak trenle Bandırma'ya hareket ediyor. Özalp, trende "*hamiyetli bir kimse olan Müftü Alim Efendi*" ile birkaç sarıklı hocanın da bulunduğunu, bunların memleketin maruz kaldığı tehlikeyi anlatmak üzere İstanbul'daki ilgili makamlarla görüşmeye gittiklerini öğreniyor. Yine istasyonlarda, millî kuvvetlerin hazırlıklarına dair memnuniyet verici haberler alarak Bandırma'ya ulaşıyor.²¹

Bu sırada Albay Bekir Sami İstanbul'dan Bandırma'ya geliyor. Buradan, kendisine verilen, İzmir'den dağılan subay ve askerleri toplayarak düzene sokma görevini yerine getirmek üzere, Akhisar ve Manisa'ya gidecektir. Albay Kâzım bunun üzerine, oluşturulacak millî kuvvetlerin kumandasını üstlenmek için, Bekir Sami ve beraberindekilerle birlikte Akhisar'a gidiyor. Akhisar'da kaymakam ve halkın ileri gelenleriyle, tehlikeye karşı alınacak tedbirleri görüşüyorlar.²² 24 Mayıs'ta Akhisar'da bulunan Bekir Sami, günlüğüne şu notu düşüyor: "*Akhisar'daki hâlet-i ruhiye o kadar fena o kadar bezgin bir vaziyette idi ki, Rumlar alenen Yunan bayraklarını çarşıda hazırlamakta ve İslâmlar da hazırlanan Yanan bayraklarını Rumlar kadar alma hususunda tehâlük göstermekte idiler. Benim Akhisar'a vürûdum üzerine kuşkulanan halktan bir kısım, memleketin ileri gelenleri nezdime gelerek ne yapabileceklerini sordular. Kendilerine hükümetin hiçbir şey yapamayacağını, binaenaleyh ne yapmak lazım ise bizzat kendilerinin yapmaları lüzumunu anlattım.*"²³ Bekir Sami notların devamında, "*toplayabileceğim Kuvâ-yı*

¹⁹ 1918 yılı başında Akhisar kazasının toplam nüfusu 38.706'dır. Bu nüfusun 485'i Musevî, 506'sı Ermeni ve 5782'si Rum'dur. Serçe, *İzmir ve Çevresi*, s. 32-33.

²⁰ Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, I, TTK, Ankara 1985, s. 12.

²¹ Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 12-13.

²² Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 13.

²³ *Bekir Sami Günsav'ın Millî Mücadele Anıları*, I, s. 29.

Milliye ile İzmir'e taarruzu da düşünüyorum" der ve kendisine en önemli yardımcı olarak Karaosmanoğlu Halit Paşa'nın tavsiye edildiğini belirtir.²⁴

Albay Kâzım, Akhisar'daki toplantıya Manisalı Halit Paşa'nın, Akhisar eşrafından Sarı Ali'nin ve Parti Pehlivan'ın da katıldığını belirtiyor. Halit Paşa'nın silahlı adamları ve köylerden toplanacak kuvvetlerle hep birlikte, savunma önlemleri almak üzere Manisa'ya gitmeye karar veriyorlar ve yola çıkıyorlar. 25 Mayıs'ta Belen köyüne geldiklerinde Manisa'nın işgal edildiğini öğreniyorlar ve Akhisar'a geri dönmek zorunda kalıyorlar. Bekir Sami, İzmir'den Salihli yönüne dağılan subay ve askerleri toplamak üzere Salihli'ye hareket ederken, Kâzım da trenle yeniden Bandırma'ya dönüyor.²⁵ Dolayısıyla direniş hazırlıkları tamamlanmadan Yunan kuvvetlerinin işgal hareketinin hızla sürmesi, millî birliklerin oluşmasını biraz daha geciktirmiştir. 26 Mayıs 1919'da tekrar Akhisar'a dönmüş olan Bekir Sami, notlarında şunu belirtiyor: "*Memleketin bu bozulmamış olması lazım gelen aksamında bile Türk köylüleri o kadar feci bir manzara arz ediyordu ki insan bu halkla memleketin nasıl kurtulacağını düşünmeden edemiyordu. Her yer mütevekkil, her yer esarete hazır maneviyat namı ile bir şey kalmamış bir vaziyette idi.*"²⁶ Akhisar'ın maneviyatını çökmüş olarak bulduğunu belirten Bekir Sami, Yunan işgali korkusuyla kasabada kimsenin kendisine yaklaşmadığını, kalmak için otel bulamadığını, geceyi hükümet konağında masa üzerinde geçirdiğini, herkesin İzmir'in uğradığı feci sonucu tevekkül ve korku ile beklediğini kaydediyor.²⁷ Bekir Sami, Salihli'ye gitmek üzere 27 Mayıs'ta Akhisar'dan ayrılıyor.²⁸

Bu arada Yunan işgal kuvvetleri 21 Mayıs'ta Menemen'i, 25 Mayıs'ta Manisa'yı ve Saruhanlı üzerinden ilerleyerek, 5 Haziran'da Akhisar'ı işgal etmiştir. Akhisar'ın 9 Haziran'da Yunanlılar tarafından boşaltılmasından sonra, halkta savunma ve direniş duygusunun gelişmeye başladığı anlaşılıyor. Nitekim 61. Tümen Kumandanı Miralay Kâzım'ın isteği ile, yüzbaşılıktan ayrılmış bulunan Ethem (Çerkez) Akhisar'a gelerek kaymakam, hakim ve belde ileri gelenlerini bir araya toplayarak durumu anlatmıştır. Bu çerçevede 15 Haziran 1919 tarihinde Akhisar Redd-i İşgal Cemiyeti kuruldu. Cemiyet aracılığı ile millî kuvvetler toplanmaya başladı.²⁹

Akhisar'da ilk müfrezeyi Manisa'nın önde gelen ailelerinden olan Karaosmanoğulları'ndan Halit Paşa oluşturmuştur. Halit Paşa'nın başında bulunduğu müfreze, aynı zamanda Yunan işgal güçleriyle ilk çatışmayı gerçekle-

²⁴ Bekir Sami Günsav'ın *Milli Mücadele Anıları*, I, s. 30.

²⁵ Özalp, *Milli Mücadele*, I, s. 14.

²⁶ Bekir Sami Günsav'ın *Milli Mücadele Anıları*, I, s. 31.

²⁷ Bekir Sami Günsav'ın *Milli Mücadele Anıları*, I, s. 40.

²⁸ Bekir Sami Günsav'ın *Milli Mücadele Anıları*, I, s. 40-41.

²⁹ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 48.

tiren müfrezedir. İlk Millî Alay Kumandanı Halit Paşa, 22 Haziran 1919'da oluşturulan Harmandalı-Tirkeş cephesinde görevlendirilmişti.³⁰ Bölgenin ileri gelenlerinden olan ve sevilen Halit Paşa'nın çevresinde daha ilk günlerde yüzlerce atlı toplanmıştı. Bu atlılar millî elbiseler giymiş “*Türk kızanlarından*” oluşmakta, silahları, teçhizatı ve iaşeleri büyük ölçüde Halit Paşa tarafından karşılanmaktaydı. Teşkilat kadrosu gereğince oluşturulacak “*ilk Saruhan Millî Alayı kumandanlığı*” Paşa tarafından üstlenilmişti. Bu alayın eksikleri için yapılan harcamalar, “*Halid Paşa'nın arazisinde iskan edilen köylülerden Ak Kocalı aşiretinden*” karşılanmıştır. Millî Alay'ın askeri kumandanı ve Paşa'nın yardımcısı Akhisarlı yedek subay mülazım-ı sani Ethem idi. Paşa, alayı ile Manisa ovasında Rumlara korku salarken, bölge halkını da Kuvâ-yı Milliye'ye katmaya çalışıyordu.³¹ Halit Paşa, 7-8 Temmuz gecesi çevredeki Rum milislerinin saldırısına uğrayarak çiftliğinde şehit edildi.³²

Halit Paşa olayından sonra oluşturulan müfrezeler, Tirkeş'den Koyuncu Ali köyüne gönderildiler. Merkezi Koyuncu olmak üzere iki taburlu bir millî alay oluşturuldu ve bunlardan birisi Burunören köyünde görevlendirildi. Millî Alay kumandanlığına Ali Şefik, Koyuncu Ali'deki tabur kumandanlığına Tirelizade İsmail ve Burunören'deki tabur kumandanlığına Murat (Tolun) tayin edildi.³³

Koyun Ali ve Burunören'deki müfrezeler ile 10 Ağustos'ta Papazlı'ya taarruz edilmiş ve ağır kayıplar verdirilerek geri çekilmiştir. Bir subay 13 nefer kayıp verilmekle beraber, Yunan kuvvetlerinin bütün hayvanları alınarak, müfreze süvarilerinin gücü artırılmıştır. Bu taarruz ve başarının etkisi kısa sürede görülmüş, piyade ve süvari gönüllüler artmıştır. Yalnızca Koyun Ali'deki gönüllü sayısı 250'ye ulaşmıştır. İki makineli tüfekle hayvan satın alınarak bir takım oluşturulmuş ve Burunören taburuna bağlanmıştır.³⁴ 27 Ağustos'ta Papazlı üzerine bu müfrezelerle daha büyük bir taarruz yapıldıysa da, Yunanlıların yeni kuvvetler getirmiş olması dolayısıyla başarılı olunamamıştır. Başarısızlığın sebepleri, cephane yetersizliği ve geri teşkilatın noksanlığıdır. Ayrıca milis kuvvetlerinden düzenli birlikler gibi savaşmaları beklenmişti. Oysa bu kuvvetlerin baskın tarzında muharebelerde daha başarılı oldukları aşıkardı.

³⁰ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 50; Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 148.

³¹ Celal Tevfik, “Halid Paşa”, *Türk Sesi*, 2 Ağustos 1923, s. 5. Ayrıca bkz. Nejdet Bilgi, “Karaosmanoğlu Halit Paşa Olayı”, *Türk Kültürü*, XLII/497-48 (Eylül-Ekim 2004), s. 33/737.

³² Ahmed, s. 50. Halit Paşa hakkında bkz. Kamil Su, *Karaosmanoğlu Halit Paşa*, [Haz. Ali Birinci] CBÜ, Manisa 2002; Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 148-149.

³³ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 51; Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 166.

³⁴ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 51.

31 Temmuz 1919'da toplanan Balıkesir Kongresine Akhisar, Soma ve Kırkağaç Redd-i İşgal Cemiyeti temsilcileri de katıldılar.³⁵ Kongre kararıyla Akhisar'da millî seferberlik ilan edilmiş, gönüllü müfrezeler daimi hale getirilmiştir. Teşkilat büyüdükçe işe zorluklarla karşılaşmıştır. Bu yüzden mıntıka dahilindeki aşar ambarlarına el konularak, efradın işesi için kullanılmıştır. Mali durumda da sıkıntı ortaya çıkmış ise de Akhisar halkı vatanseverce davranarak, gerekli parayı düzenli aralıklarla toplayarak Redd-i İşgal Cemiyeti'ne vermiştir.³⁶

Kısa bir süre sonra Akhisar Mıntıkası Kumandanı değiştirildi. Yeni kumandan 14. Süvari Alayı Kumandanı Süleyman Sabri oldu. Akhisar Reddi-i İşgal Cemiyeti, Akhisar mıntıkasına ne kadar kuvvet gelirse iskan, işe ve maaşlarını temin etmeye hazır olduğunu bildirince, süvari kuvvetine duyulan ihtiyaç dolayısıyla 14. Kolordu Süvari Alayı Akhisar'a geldi. Bu alayın biri makineli olmak üzere eksikleri bulunan iki bölüğü bulunmaktaydı. Cemiyet hayvan satın alarak ve elindeki süvarilerle alayın ikinci süvari bölümünü oluşturdu. Yayaköy ve Marmara'daki müfrezeler de milislerle takviye edildi ve 188. Alayın ikinci taburunun kurulmasına başlandı. Böylece Akhisar Cephesi'ndeki kuvvetler şu duruma geldi: Koyuncu Ali'de 20 süvari ile Millî Alay karargahı, Millî Kumandan Celal (Bayar), Askeri Kumandan Yarbay Hacı Remzi. Yayaköy, Tatar, Burunören ve Marmara'da birer millî tabur bulunmaktaydı. Kongre kararıyla bu birliklerde eşraftan millî kumandanlar bulundurulduğu gibi, birer de muvazzaf subay görevlendirilmiştir.³⁷

Amiral Webb'in 10 Eylül 1919 tarihinde Lord Curzon'a gönderdiği rapora göre, Akhisar cephesinde teşkilatlandırılmış 8 dağ topu ile 4.000 kişilik bir kuvvet bulunuyordu. Ayrıca askeri kumandanın Ethem, idari kumandanın da Bahri olduğu belirtiliyor.³⁸

İkinci Balıkesir Kongresi tarafından 19 Eylül 1919 tarihinde Akhisar Cephesi Kumandanlığı için seçim yapılmış, 37 oyla İzmir Katib-i Mesulü Celal seçilmiştir. Birinci yardımcılığa 29 oyla Bahri, ikinci yardımcılığa ise 17 oyla Sındırgılı Zühdübezzade Mustafa seçilmiştir.³⁹ Celal Bayar anılarında bu seçimin sebebi olarak, Akhisar Mıntıka Kumandanı Binbaşı Konyalı Hüsnü ile Akhisar Millî Alay Kumandanı İzmirli Yüzbaşı Küçük Ethem, Heyet-i Milliye'den Akhisarlı İsmail ve Reşat'ın aralarında çözümü güç bir anlaşmaz-

³⁵ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 54-58.

³⁶ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 58.

³⁷ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 58-59; Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 169.

³⁸ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş*, 7, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 2362-63.

³⁹ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 60. Ayrıca bkz. Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İBB, İzmir 2002, s. 179.

lık olarak gösteriyor.⁴⁰ Bayar, göreve başlamak üzere Akhisar'a geldiğinde, Mıntıka Kumandanı Hüsnü'nün yerine 14. Süvari Alay Kumandanı Yarbay Süleyman Sabri'nin göreve başlamış olduğunu, kendisinin de millî cepheyi ele aldığını yazıyor.⁴¹

Yılın sonuna doğru Akhisar mıntıkasındaki silahlı milis sayısı 1.200'ü aştı. Her tabur karşısındaki düşman kuvvetiyle meşgul oluyordu. Özellikle Tatar'daki tabur çok faaldi ve sürekli düşmanı taciz etmekteydi. İşgalcilere karşı direniş gösterildikçe gönüllülerin sayısı da artmaktaydı. Hatta 75 yaşlarındaki köylüler bile gönüllü olmaktadır.⁴²

Yüzbaşı Ahmed, Celal'in 1919 sonlarında Akhisar cephesine gelerek, Tatar muharebesi sırasında Millî Alay Kumandanlığı yaptığını yazmaktadır.⁴³ Tatar muharebesi 4 Aralık 1919'da Yunanlıların saldırısıyla başladı ve çetin bir muharebenin sonunda, millî kuvvetler Saruhanlı'ya çekilmek zorunda kaldı.⁴⁴ İncedayı, Yunan kuvvetlerinin saldırısı ile başlayan bu muharebenin, Milne Hattı'nı tashih maksadıyla yapıldığını belirtmektedir.⁴⁵

Akhisar cephesinin güçlendirilmesine katkı sağlayanlardan birisi Osmanzade Hamdi'dir. Ayrıca, Miralay Avni de Akhisar'da bulunmuş ve mıntıka kumandanının ayrılması sırasında, kendisine vekalet etmiştir. Bu durum, milis kuvvetlerin maneviyatını güçlendirmekteydi.⁴⁶ Osmanzade Hamdi, anlaşmazlık yüzünden İstanbul'a gitmiş olan Reşat'ın Akhisar'a dönmesini ve küskünlüğün sona erdirilmesini sağlamıştır.⁴⁷

1 Ocak 1920'de Millî Alay Kumandanı Ali Şefik'in ölümünden⁴⁸ sonra, yerine Tirelizade İsmail alay kumandanı yapılmış, onun yerine tabur kumandanlığına Mehmed tayin edildi. Ayrıca kırk civarında millî süvari elde edildi ve bunların yarısı Koyuncu Ali'deki Alay'ın elinde tutuldu, yarısı Burunören'deki tabura gönderildi. Subay sayısının artmasıyla milis kuvvetleri daha iyi denetlendiği gibi, bu iki köyün ilerisinde oluşturulan cephe uzun süre bekleyeceği dikkate alınarak silah kullanımına ilişkin bazı dersler verildi.⁴⁹

İncedayı, Akhisar cephesinin 23 Haziran 1919 ile 22 Haziran 1920 tarihleri arasında faal olduğunu belirtiyor. Cephe kumandanlarının isimlerini de

⁴⁰ Bayar, *Ben de Yazdım*, 7, s. 2292.

⁴¹ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Millî Mücadele*, 8, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 2467.

⁴² Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 59; Yalkın, *Millî Mücadele'de İzmir*, s. 170-171.

⁴³ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 51.

⁴⁴ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 59-61.

⁴⁵ Cevdet Kerim İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Hazırlayan: Muhammet Safi, YKY, İstanbul 2007, s. 21.

⁴⁶ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 51.

⁴⁷ Bayar, *Ben de Yazdım*, 8, s. 2467-68.

⁴⁸ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 60.

⁴⁹ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 51.

sırasıyla şu şekilde veriyor: Yüzbaşı Ethem, Binbaşı Konyalı Hüsnü, Süvari Kaymakamı Sabri ve Süvari Binbaşısı Hacı Remzi, Erkan-ı Harb Binbaşısı Rüşdü, Süvari Binbaşısı Nedim, Millî Alay Kumandanı Celal, Ali, Hafız Hüseyin, Erkan-ı Harb Binbaşısı Derviş, Akhisar Nişancı Alayı Kumandanı Erkan-ı Harb Binbaşısı Kılıklı Hüseyin Hüsnü. Bu cephedeki kuvvetlerin de 61. Fırka Kumandanı Miralay Kâzım'ın emrinde olduklarını belirtiyor.⁵⁰

3.1.5. Salihli Cephesi

Manisa'yı işgal eden Beşinci Yunan Piyade Alayı'nın Kemalpaşa'da (Nif) bulunan iki taburu, 29 Mayıs'ta Turgutlu'yu işgal etmiştir.⁵¹ Turgutlu'yu işgal eden birlikler, Akhisar'ın işgal edildiği 5 Haziran'da Ahmetli'yi de işgal edeceklerdir. Fakat, 9 Haziran'da Ahmetli'den çekileceklerdir.⁵² Yunan kuvvetleri 22 Haziran'da Ahmetli'yi tekrar işgal etmişler⁵³ ve dolayısıyla Salihli⁵⁴ sınırına dayanmışlardır.

Salihli'de İzmir'in işgalinden birkaç ay önce başlayan millî teşkilatlanma, İzmir'in işgaliyle birlikte halkın silaha sarılmaya başlamasına yol açtı. İlk aşamada yüzden fazla silahla yerli halktan, ordu ve jandarma mensuplarından bir kısmının çabalarıyla faaliyete başlanmıştır. Manisa'nın 25 Mayıs'ta işgali nedeniyle Eşme'ye çekilen 68. Alay'ın 1. Taburu'ndaki fazla silahlar alınarak milislere dağıtılmıştır. Oluşturulan müfrezeler Ahmetli istikametine yönlendirilmiş ve Sart'ta karargah tesis edilmiştir. Bu ilk aşamada Ethem de beraberiindeki dokuz atıyla bu kuvvete katılmıştır.⁵⁵

Bekir Sami, 28 Mayıs'ta geldiği Salihli'de, eski Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) tarafından kendisi için bırakılmış bir mektup alıyor. Bekir Sami ile görüşmek üzere önce Akhisar'a oradan da Salihli'ye gelen Rauf, kendisini bulamayınca ve "vaziyeti de herkesin maneviyatını kırıcı bir" durumda görünce, ayrılarak Aydın'a hareket etmiş.⁵⁶ İzmir ve Manisa'dan dağılan askeri birlikleri Salihli'de toplamaya çalışan Bekir Sami, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Manisa'dan Salihli'ye çekilen birliklerin iase güçlüğünden dolayı, Alaşehir'e

⁵⁰ İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, s. 18.

⁵¹ Ergül, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa*, s. 42-43. Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 92'de ise 30 Mayıs demektedir.

⁵² Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 93.

⁵³ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 93-94.

⁵⁴ 1918 başlarında Salihli kazasının toplam nüfusu 35594'tür. Bu nüfusun 1654'ü Rum, 65'i Ermeni, 240'ı Musevi'dir. Serçe, *İzmir ve Çevresi*, s. 32-33

⁵⁵ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 93. Yalkın da Ethem'den söz etmesizin aynı bilgileri veriyor. Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 99.

⁵⁶ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 41.

gitmek zorunda kaldıklarını belirtiyor.⁵⁷ İşgal tehlikesi yüzünden halkın göç etmeye yöneldiğini öğrenince, 29 Mayıs'ta Salihli'den Akhisar, Bergama, Ayalık ve Aydın'daki askeri yetkililere gönderdiği telgrafla, soğukkanlılık tavsiye ediyor ve şöyle ilave ediyor: “Herkes şunu iyice zihnine yerleştirmiş olmalıdır ki artık hicret edecek bir yerimiz yoktur. Hicret katiiyen olmayacaktır.”⁵⁸

Bekir Sami, Salihli'de iken askeri günlüğüne, Kuvâ-yı Milliye kurulmasına ilişkin şu notları düşmüş: “Esasen İstanbul'dan hareketimden beri bir Kuvâ-yı Milliye vücuda getirilirse bunun İngilizlerce hoş görülmeceğini ve müessislerin her halde takibata maruz kalacağını biliyordum. O vakitten beri karar vermiştim. Memleket tamamen kurtuluncaya kadar icab ederse hükümete karşı da âsi vaziyete geçerek mübarezeyle devam edeyim.”⁵⁹ Bu dikkat çekici ifadeyi not etme ihtiyacı hisseden Bekir Sami, Salihli'de edindiği bilgilere göre, İzmir'in işgalinin halk üzerinde çok olumsuz etki yaptığını ve maneviyatını sarstığını da belirtiyor. Bu nedenle, 29 Mayıs'ta Alaşehir'e geçerek, buradan Kuvâ-yı Milliye'ye esas olacak olan bir kuvvet toplamayı ümit ediyor.⁶⁰ Alaşehir'e giderken, aynı gün, yani 29 Mayıs'ta Turgutlu işgal ediliyor.⁶¹ Bekir Sami, Alaşehir'in durumunun da diğer yerlerden farklı olmadığını şöyle vurguluyor: “Herkes muhacerete hazırlanmıştı. Kimsede bir ümid-i tevakkuf veya mukavemet yoktu. Yunanlıların Filadelfiye dedikleri bu şehirdeki propagandaları o kadar ilerlemiş idi ki hayatından emin kalmak isteyen her Müslüman bir Yunan dost edinmeğe veya Rum metropolitinden bir vesika almağa uğraşıyordu.”⁶² Bütün olumsuzluklara rağmen “bir Kuvâ-yı Milliye teşkili imkanını” araştırmaktan vazgeçmediğini belirtiyor.⁶³ Bekir Sami Alaşehir'de iken, 31 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'ya bir rapor göndererek, ilk kez irtibata geçiyor. Raporda, verilen kesin emre rağmen, “vatsansız bir mutasarrıfın düşman lehine propagandası” ve mevki kumandanının aczi yüzünden, 25 Mayıs'ta Manisa'daki silahların Yunanlıların eline geçtiği, 29 Mayıs'ta Turgutlu'nun Rum ahalinin alkışları arasında işgal edildiği bilgileri de yer almaktadır.⁶⁴

31 Mayıs'ta Ödemiş “Yiğit Ordusu Kumandanı”ndan Bekir Sami'ye gönderilen yazıda şöyle deniliyor: “Manisa ile Salihli arasında düşmana karşı cephe teşkil etmek, demir yolunu tahrib etmek eğer işgal edilmişse Kasaba ve Salihli memleketlerinde iaşe heyetlerini ve millî kuvvet yataklarını kurmalarını amir beyannamelerini o civarda dağıtmak üzere meşhur Poslu Mestan Efe'yi 100 zeybek ile çıkardım. Efenin

⁵⁷ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 45.

⁵⁸ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 51.

⁵⁹ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 53.

⁶⁰ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 53.

⁶¹ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 55.

⁶² Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 56.

⁶³ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 57.

⁶⁴ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 64-65.

yanına da piyade yüzbaşı Rahmi Efendi'yi müşavir-i askeriye olarak verdim. Bu Mestan Efendi'nin o havalide dehşetli namı vardır. Yarın gece maiyeti ile beraber Manisa ile Salihli arasında bulunacak ve bendenizle de irtibatını muhafaza edecektir.”⁶⁵ Bekir Sami, 1 Haziran tarihini taşıyan cevabi yazısında, “maksat, vatan-ı mukaddesimizi kurtarmaktır” diye başlıyor ve ayrıntıya girmeden, “hakk-ı hürriyetimizi hiçbir millete ve bilhassa Yunanlılara katiyen terk etmeyeceğimizi fiilen âlem-i medeniyete gösterelim” vurgusu yapıyor.⁶⁶ Notlarında, Ödemiş'teki millî galeyanın Alaşehir'de bir direniş duygusu yarattığını, teşvikleri neticesinde Alaşehir beylerinden Mustafa ve arkadaşlarının 100 silah verilmesi halinde, 100 kişilik bir müfrezeyi Salihli yönüne gönderebilecekleri vaadinde bulduklarını belirtiyor.⁶⁷ 3 Haziran tarihli notlarında ise, Ödemiş Kuvâ-yı Milliye Kumandanı'nın raporunda söz ettiği Yüzbaşı Rahmi'nin yanına geldiğini, Poslu Mestan Efe'nin Bozdağ üzerinden Salihli'ye gitmek üzere hareket halinde iken, Efe'nin birçok bahane ve tehditli sözlerle gitmekten vaz geçtiğini söylediğini belirtiyor. Hükümete bile itaat etmeyen Mestan Efe ve benzerlerinin, Yunanlılara karşı koymaktan çekindiklerini vurguluyor.⁶⁸

Bekir Sami, 4 Haziran'da Eşme'den Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye gönderdiği şifreli telgrafta, Turgutlu'yu işgal eden Yunan kuvvetlerinin Ahmetli'den ileri geçememekle beraber, “pek cüz'i Rum olan Salihli kasabasında dahi Yunanlıların hunharâne muamelesinden tahlis-i giriban için istasyonda bir tâk-ı zafer yapıldığı ve zenginlerinden Mehmet Efendi namında birisi de yerli Rumlara Yunan askerine kuzu ziyafeti için otuz lira verdiğini ve mahalli kaymakamın da tâk-ı zaferin adem-i inşası için müdahale bile etmediği” şeklindeki, istihbarat bilgisini de veriyor.⁶⁹ 7 Haziran'da Alaşehir'den Bekir Sami'nin yaveri Selahattin'e Turgutlulu İhtiyat Mülazımı Ali Rıza imzasıyla gönderilen mektupta, Alaşehirli Mustafa hakkında şu bilgi yer alıyor: “Mustafa Bey bana ‘Yunan gelse bile şimdilik ben kendimi taht-ı temine aldım. Bana bir şey olmayacak’ dedi.” Ali Rıza, sonuç olarak şunu da ilave ediyor: “Bu zat korkuyor, işitilir duyulur diye tüfekleri dağıtmıyor. Çete için efrad kaydetmekten ictinab eyliyor. (...) Biz bir şey yapamayız diyor. Tüfekleri tekrar size iade etmek yahut edemezse gömmek istiyor.” Hatta şu karamsarlığı da dile getiriyor: “Artık Türkiye ve Türkler hasta adam değil, ölü adam. Çam bölmesi gibi köylüler ve zeybekler düşmana zebun, fakir ve miskinlere karşı cesur ve vurucu kırıcı.”⁷⁰

⁶⁵ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 67.

⁶⁶ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 69.

⁶⁷ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 70.

⁶⁸ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 72.

⁶⁹ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 74.

⁷⁰ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 89-92.

Dönemin Alaşehir kaymakamı Bezmi Nusret Kaygusuz, 5 Haziran'da Ahmetli'nin işgali üzerine, Alaşehir'de yedek subaylar Şakir Ünal, Zühtü Akıncı ve Ali Dayı kumandasında 68 kişilik bir müfreze oluşturulduğunu ve bu müfrezenin 7 Haziran'da Salihli'nin batısındaki Çakallar köyüne yerleştirildiğini belirtmektedir. Bu müfreze kumandanlarının Salihli Belediyesi'ne giderek görüşmeler yaptığını, Salihlililerin milli mücadeleye kalımlarının sağlanmasını istediklerini belirtmektedir. Salihli'deki teşkilatlanmanın da bu şekilde başladığını ilave etmektedir.⁷¹ Kaygusuz, Çakallar köyündeki müfrezenin iki gün sonra Ahmetli'ye gittiğini, burasını emniyetli bulmadığından Ahmetli'nin güneyindeki Dereköyü'nde konuşlandığını belirtiyor. Ayrıca bu kuvvetlerin 12 Haziran'da Yunanlıların saldırısına uğrayarak Bozdağ'a çekildiğini de ilave ediyor. Bir gönüllünün şehit, altı subayın da esir düştüğü bu çatışmanın, yine de direnişçiler cephesinde olumlu etki yarattığını söylüyor.⁷²

9 Haziran'da Yunan kuvvetlerinin Akhisar'ı boşaltması üzerine, yeniden ümitlenen Bekir Sami, 11 Haziran'da Alaşehir, Salihli ve Kula kaymakamlarına bir telgraf çekerek, bir askeri müfrezenin oraya geleceğini, ileri harekate geçmeden önce müfreze katılacak gönüllülere engel olunmamasını, kesin bir dille emretmektedir.⁷³ Aynı tarihte Kula'da Yüzbaşı Rasim'e bir telgraf çekerek, Salihli'ye ulaştığında mevki kumandanlığını üstlenmesini ve oraya gönderdiği müfreze için gönüllü kuvvet toplamaya çalışmasını istemektedir. Yine aynı tarihte Gördes kaymakamlığına gönderdiği telgrafla, 13 Haziran akşamına kadar yaklaşık 50 kişilik bir gönüllü kuvvetinin Salihli mevki kumandanlığının emrine yetiştirilmesini istemektedir.⁷⁴

Yunan kuvvetlerinin 9 Haziran'da Akhisar ve Ahmetli'den çekilmesi, Turgutlu ve Manisa'dan da çekilecekleri veya tutunmakta zorlandıkları kanaatini doğurmuştur. Nitekim bu kanaatlerdir ki, Bekir Sami sürekli yeni gönüllüler toplanmasına ve cephelere sevk edilmesine çaba harcamıştır. Nitekim bu tarihten sonraki 8-10 günlük yazışmalarının ağırlığı bu yöndedir. Buna rağmen 17 Haziran tarihi itibarıyla Salihli'deki müfrezenin mevcudu 50'yi geçememiştir.⁷⁵ Bundan iki gün sonra, Alaşehir'de oluşturulan 73 kişilik bir müfreze ile 20 Haziran'daki 40 kişilik ikinci bir müfreze Salihli'ye gönderilerek cephe güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁷⁶

⁷¹ Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, s. 170-171.

⁷² Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, s. 171.

⁷³ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 99.

⁷⁴ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 100.

⁷⁵ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 96-142.

⁷⁶ *Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları*, I, s. 153, 159.

Salihli, Ahmetli, Kula, Alaşehir, Gördes ve Eşme'deki millî kuvvetlerin oluşumunda en belirleyici kişi olan Bekir Sami, 20 Haziran 1919'da Bursa'ya tayin emri aldı. Bekir Sami, emri aldıktan sonra Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği yazıda, bu yörede “*bir canlılık uyandırılmış ve kudretli muntazam bir teşkilat-ı millîye vücuda getirilmişti*” diyerek, pek çok sıkıntı çekilerek oluşturulan bu neticenin yok olmasından endişe ettiğini belirtiyor ve bunun da halkın maneviyatını sifıra indirmesine yol açabileceğini vurguluyor. Buna rağmen, emri yerine getirmek üzere aynı günün akşamı Bursa'ya hareket edeceğini de ilave ediyor.⁷⁷ Cerideye (askeri günlük) de “*pek zorla uyandıra ve kalkındırabildiğim bu havalideki vazifeme nihayet verilmesi beni cidden müteessir etmişti*” notunu düşünüyor.⁷⁸ 22 Haziran'da, 2. Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği yazının sonunda, “*Pek büyük mihen ve meşakkat ve müşkilat-ı adideye rağmen uğrunda feda-yı nefis edeceğim hiçbir mukaddesatı artık malik olmayan bu zavallı millette bir galeyan-ı millî uyandırılmıştır*” diyor ve bu millî uyanışın sönebileceği uyarısında da bulunuyor.⁷⁹

Apak, Salihli cephesinin kuruluşunu şöyle anlatıyor: “*Salihli civarında ilk cepheyi kuran, Alaşehir eşrafından Mustafa Bey namında birisidir. Bu zatın, Poyraz denilen semtteki beş altı köyde nüfuzu olduğundan, buradaki köylülerden oldukça kuvvet toplamıştır. Sonra buraya gelen Çerkes Ethem ile arası açılınca, Salihli'de Ethem ile Poyrazlılar arasında vukubulan bir müsademedede Ethem vaziyete hakim olarak tek-mil Salihli cephesine hakim olmuştur.*”⁸⁰ Apak, kitabının başka bir yerinde ise, Salihli'de Yunanlılara karşı cepheyi Alaşehirli Mustafa ile Çerkes Ethem'in kurduklarını, araları açıldıktan sonra Çerkes Ethem'in cephede yalnız kaldığını yazıyor.⁸¹

Özalp'ın hatıralarına göre, Çerkez Ethem'in Salihli cephesini oluşturması süreci özetle şöyledir: Balıkesir, Soma, Kırkağaç ve Akhisar'dan gelen millî kuvvetlerle, 14 Haziran'da Bergama'daki Yunan müfrezeleri dağıtılmış, buna mukabil Bergama'dan kaçan Yunan askerleri, 17 Haziran'da Menemen'de katliam yapmışlardır.⁸² Yunan kuvvetlerinin 19 Haziran'da Bergama'ya taarruz etmeleri üzerine, burada bulunan 61. Fırka Kumandanı Kâzım, yetersiz nizamı ve millî kuvvetlerle akşama kadar çarpıştıktan sonra, 19-20 Haziran gecesi halkla birlikte Soma'ya çekilmiştir.⁸³ Kâzım, Soma'da bulunduğu tarihlerde, Bandırma'dan yanına Çerkez Ethem'in geldiğini, Salihli'ye giderek orada bir

⁷⁷ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 162-163.

⁷⁸ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 165.

⁷⁹ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 168-169.

⁸⁰ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK, Ankara 1990, s. 114.

⁸¹ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 63.

⁸² Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 25.

⁸³ Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 25-27.

cephhe kurması için kendisine bir miktar silah verdiğini ve gittiğini söylüyor. Dolayısıyla, Akhisar'dan sonra da Salihli'de millî teşkilatın kurulmuş olduğunu belirtiyor.⁸⁴

Ethem'in de içinde bulunduğu Salihli cephesindeki bu milis kuvvetinin, güçlenmeden dağıtılmasını amaçlayan Yunan kuvvetleri, 22 Haziran'daki ani saldırıyla, milis kuvvetlerinden 4 subay ve 10'dan fazla milisi esir almışlardır. Birkaç gün sonra da idam etmişlerdir. Ancak, Yunan kuvvetlerinin bu şiddeti beklenen sonucu vermemiş milis kuvvetlerin sayısında artış meydana gelmiştir.⁸⁵ Salihli Kuvâ-yı Milliye kumandanlığına getirilen Tahir, 27 Haziran'da Alaşehir'e gittiği için, yerine Rahmi getirilmiştir.⁸⁶

Razi Yalkın ise, Salihli cephesinin oluşumuyla ilgili farklı bilgi vermektedir: *“Tam bu esnada, 61. Fırka zabitlerinden Yüzbaşı Kâzım Uçal Bey, Salihli'ye gelmişti. Bu zabıt, halkın takdire şayan olan mücadele arzu ve teşebbüslerine engel olmak isteyen bozguncuları, propagandacıları mert bir hareketle susturmuş, mücadelecileri de büsbütün çoşturmuştu. Sözle, teşvikle geçirecek zaman olmadığını gören ve mukabil kuvvetlerin yaklaştığını öğrenen Kâzım Bey, yanına katılan altı fedakarla hemen ileri atılmış, Salihli mezarlığının biraz ilerisinde cephe almıştı. Kâzım Bey'in ilerleyen kuvvetleri böyle yedi silahla önlemeye kalkışmak gibi görülmemiş ve işitilmemiş bir bahadırılık göstermesi, halkı ayaklandırmış, silahını kapıları yüzbaşının açtığı cepheye birer çelik kale gibi sıralamıştı.”* Yalkın, devamında Bekir Sami'nin bu sırada Salihli'ye gelerek Yüzbaşı Kemal'i Kula'ya gönderdiğini, Yüzbaşı Kemal'in Kula'da topladığı gönüllülerin başına İlyas Yılmaz'ı geçirerek, bunları Salihli cephesine gönderdiğini belirtmektedir.⁸⁷

Salihli cephesinin oluşturulduğu tarihlere ait bilgiler birbiriyle çelişir durumdadır. Ahmed'e göre, Kuvâ-yı Milliye kumandanı 27 Haziran'a kadar Tahir, bu tarihten sonra ise Rahmi'dir. Kâzım Özalp ise, Salihli cephesinde Alaşehirlî Mustafa ve Çerkez Ethem'in Yunanlılara karşı bir cephe kurduklarını, sonradan aralarının açıldığını ve Çerkez Ethem'in cephede yalnız kaldığını belirtmektedir.⁸⁸

Kaygusuz, 1919 Temmuz'unun ilk haftasında Alaşehir'den cepheye gönderilen millî kuvvetlerin başında, kumandan olarak Mustafa Şahyar'ın bulunduğunu, Salihli'de nüfuzunu genişleten Ethem'in ise Mustafa'nın millî kuvvetler kumandanı olmasını çekemediğini ve her şeye hakim olmak istediğini belirtiyor. Bu sırada Mustafa, Yunan saldırısına uğrayan müfrezeleri takviye ederek karşı taarruza geçmiş ve püskürterek kayıplar verdimiştir. Bu çar-

⁸⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 31.

⁸⁵ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 93-94.

⁸⁶ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 95.

⁸⁷ Yalkın, *Millî Mücadele'de İzmir*, s. 97-98.

⁸⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 35.

pışmadan sonra, Ethem'in tutumundan rahatsız olduğu anlaşılan Mustafa, yanına bir miktar kuvvet alarak Poslu Mestan Efe'nin bulunduğu Bozdağ'a çekilmiş ve cephenin sol tarafını tutmuştur. Böylece cephenin sağ yanı da Çerkez Ethem'e kalmıştır. Temmuz'un üçüncü haftasında Ethem, Mustafa'ya taraftarlık eden Poyrazlıları kumandası altına almaya çalışmış, hatta aralarında Salihli kasabası içinde 12 saat süren bir çatışma yaşanmıştır. Bozdağlı İsmail Efe ve Şakir Ünalın'ın 120 kişilik bir kuvvetle Salihli'ye inmesi ve taraflarla konuşması ile iş yatıştırılabılmıştır. Sonuçta Ethem bütün cepheye hakim olmuştur.⁸⁹

Salihli, Turgutlu ve Ahmetli'nin işgaliyle birlikte, batı yönünde oluşturulan cephe dışında, bir de Ödemiş ve Bozdağ üzerinden Alaşehir'e geçmek isteyecek olan Yunan kuvvetlerine karşı, Bozdağ'da da bir cepheye sahipti. Bozdağ üzerindeki bu tehlike karşısında, yeterli kuvvet bulunmadığından, Sart'tan kuvvet kaydırma imkanı bulunmuyordu. Bunun üzerine, Bozdağ'da Poslu Mestan Efe'den istifade edilmesi düşünülmüştür. Salihli ve Alaşehir'den bir heyet, Efe ile görüşmeye giderek, Bozdağ köylülerinden burada bir cephe oluşturmasını teklif etti. Mestan Efe, Bozdağ köylüleri ve kızanlarıyla toplanarak, Bozdağ'da Kuvâ-yı Milliye teşkilatını oluşturdular. Düzenli birliklerden alınan fazla silahlar da Efe'ye gönderildi. Salihli ve Bozdağ cephelerine başka efeler de katıldılar.⁹⁰

Ağustos 1919 ortalarında Salihli'ye gelen Hacim Muhiddin, Salihli'de Hareket-i Milliye heyetinin düzenli çalışmadığını ve hatta bulunmadığını yazıyor. Çerkez Ethem ve Poyrazlılar arasındaki meselenin de para meselesi olduğunu belirtiyor. Salihli cephesi hakkındaki ilk kanaati, zayıf ve düzensiz olduğu yönündedir.⁹¹ Ethem ve Reşid kardeşlerle görüştüktan sonra, bazı sorunları kısmen çözdüğünü belirtiyor ve bunların karışık çalıştığını yazıyor.⁹²

İncedayı, Salihli cephesinin 22 Haziran 1919 ile 23 Haziran 1920 tarihlerinde faal olduğunu belirtmektedir. Cephe kumandanlarının da sırasıyla, Ödemiş Jandarma Taburu Kumandanı Mehmet Tahir, Sarı Efe (Edip), Çerkez Ethem ve Kaymakam Haydar olduğunu yazıyor. Bu cephedeki kumandanların da 23. Fırka kumandanı Kaymakam Ömer Lütfi'ye ve ardından göreve gelen Kaymakam Aşır'e bağlı olduklarını belirtiyor.⁹³ 10 Eylül 1919 tarihli Amiral Webb imzalı raporda, Salihli cephesinde 4 dağ topu ve 2.600 kişi bulunduğu belirtilmektedir. Raporda, cephe kumandanları olarak Reşid ve Ethem kar-

⁸⁹ Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, s. 177-178.

⁹⁰ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 94; Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 126-127.

⁹¹ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 34-36.

⁹² *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 36.

⁹³ İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, s. 18.

deşler gösterildiği gibi, bunların Alaşehir'den Mustafa'nın idaresinde oldukları belirtilmektedir.⁹⁴

19 Eylül 1919'da, İkinci Balıkesir Kongresi tarafından Akhisar Millî Alay Kumandanlığı'na seçilen Celal Bayar, bu seçimin sebeplerinden birisi olarak, Akhisar'daki kumandanlarla Çerkes Ethem'in ağabeyi Reşit'in "Poyrazlılar meselesinden" dolayı aralarının açık olmasını gösteriyor.⁹⁵

3.1.6. Soma Cephesi

İzmir'in işgalinden sonra Soma'da⁹⁶ Bakırlı Hafız Hüseyin başkanlığında Redd-i İlhak Cemiyeti oluşturulmuştur. Bu cemiyetin kurulmasından sonra, işgalin Bergama'ya kadar uzaması üzerine, Kuvâ-yı Milliye yapılanmasına yönelindiği anlaşılıyor.⁹⁷

İşgalin Bergama'dan sonra Soma'ya uzaması gündeme gelmişti. R. Apak'ın bu bölgede görev yapmış bir arkadaşından naklettikleri şöyle özetlenebilir: Soma halkı Yunan işgali altına girmek istemiyordu. Fakat direnişe önyak olacak ve çevresine milleti toplayıp sürükleyecek kimse de ortaya çıkmamıştı. Halk bir bakıma zavallı konumuna düşmüş durumdaydı.⁹⁸ Dolayısıyla, harekete geçirici bir güce ihtiyacın olduğu anlaşılıyor. Nitekim Haziran başlarında, Balıkesir'deki Müdafaa-i Hukuk Heyeti, askeri birliklerden alınacak çekirdek bir kadronun, gönüllülerle takviye edilerek, ilk kuvvet olarak Yunan işgal kuvvetlerinin karşısına gönderilmesine karar verdi. Bu çerçevede, 50 asker ve sivil gönüllülerden oluşan 150 kişilik bir müfreze, Yüzbaşı Kemal (Balıkesir) kumandasında Soma'ya gönderilmiştir. K. Balıkesir sonrasını şöyle anlatıyor: "Soma'ya gelince müfrezeyi şehrin içine sokmadım. Müfrezenin zayıf olduğu hissini halka vermek istemedim. Kasaba dışındaki gönüllülerin binlerce olduğunu ve Balıkesir'den akın akın gönüllü gelmekte devam edeceğini şayialandırarak birkaç eşrafla birlikte Soma'ya girdim. Kaymakamı korkutarak Soma'da Müdafaa-i Hukuk Heyeti kurdum ve ilk ağızda halktan 3 bin lira yardım parası topladık."⁹⁹ Haziran'ın 10'una kadar gerçekleştiği anlaşılan bu sürecin, Bergama baskınıyla devam etmediği ve Albay Kâzım'ın gelmesiyle canlandığı anlaşılmaktadır.

⁹⁴ Bayar, *Ben de Yazdım*, 7, s. 2362-63.

⁹⁵ Bayar, *Ben de Yazdım*, 7, s. 2292.

⁹⁶ 1918 yılının başlarında Soma kazasının toplam nüfusu 23239'dur. Bu nüfusun 1765'i Rum'dur. Serçe, *İzmir ve Çevresi*, s. 32-33.

⁹⁷ Ergül, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa*, s. 60-63.

⁹⁸ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 56.

⁹⁹ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 58-59.

Soma cephesindeki millî teşkilatlanmada da Albay Kâzım belirleyici olmuştur. Özalp'ın hatıralarına göre, Balıkesir, Soma, Kırkağaç¹⁰⁰ ve Akhisar'dan gelen millî kuvvetlerle, 14 Haziran'da Bergama'daki Yunan müfrezeleri dağıtılmış, buna mukabil Bergama'dan kaçan Yunan askerleri, 17 Haziran'da Menemen'de katliam yapmışlardır.¹⁰¹ Yunan kuvvetlerinin 19 Haziran'da Bergama'ya taarruz etmeleri üzerine, burada bulunan Kâzım, yetersiz nizami ve millî kuvvetlerle akşama kadar çarpıştıktan sonra, 19-20 Haziran gecesi halkla birlikte Soma'ya çekilmiştir.¹⁰² Albay Kâzım, bu yörede 188. Alay Kumandanı Miralay Akif'in bulunduğu, emrinde Mülazım Halit'in Bandırma'dan oluşturduğu 100 kişilik bir düzenli müfreze ile Soma, Kırkağaç, Bergama ve Balıkesir'den gelen millî kuvvetler bulunduğunu belirtmektedir. Bu millî kuvvetlerin başında Hulusi ve Kırkağaçlı Emin bulunmaktaydı. Kınık ve Soma arasındaki sırtlarda mevzilenmiş olan bu kuvvetlerin toplamı 700 kişiden ibaretti.¹⁰³

Razi Yalkın, Kâzım'ın Bergama'dan Soma'ya çekilerek, burada 3 subay, 8 piyade ve 5 süvari olmak üzere 13 kişi ile bir cephe oluşturduğunu, sonradan Bandırma'dan getirttiği 50 kişiyi de bunlara katarak, Soma cephesini kurduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴ Yalkın, ayrıca Bergama'nın işgali ve halkın maruz kaldığı olumsuzlukların, çevre kasabalar halkının dikkatinden kaçmadığını belirterek, hükümetin kayıtsızlığı ve halkın tutumunu şöyle özetliyor: *“her gün ve taraf taraf tevessü eden bu işgal beliyyesine karşı göz yumduklarını görmüş, memleket ve istiklali kendi silahlarıyla muhafazadan başka çare olmadığını da anlamışlardı artık. Bu kanaati kati surette hasıl eden millet, galeyan için bir işaret ve irşad bekliyorlardı.”*¹⁰⁵

Bu cephedeki müfrezelerin Yunan kuvvetlerini büyük zorluklara maruz bıraktığını ve defalarca yapılan saldırıları durduklarını belirten İncedayı, Kırkağaç, Soma ve çevre halkının, burada büyük fedakarlıklarda bulduklarını yazmaktadır.¹⁰⁶

14. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Kâzım imzasıyla 14 Ağustos'ta Bursa'da bulunan Bekir Sami'ye gönderilen yazıda, Soma ve Akhisar yörelerinde, düzenli birliklerle millî kuvvetlerin Yunanlılarla temasta oldukları, hemen her gün çatışmaların meydana geldiği, Yunanlıların birkaç kez ilerleme girişimi-

¹⁰⁰ 1918 yılının başlarında Kırkağaç kazasının toplam nüfusu 21919'dur. Bu nüfusun 3340'ı Rum, 32'si Musevi ve 800'ü Ermeni'dir. Serçe, *İzmir ve Çevresi*, s. 32-33.

¹⁰¹ Özalp, *Milli Mücadele*, I, s. 25.

¹⁰² Özalp, *Milli Mücadele*, I, s. 25-27.

¹⁰³ Özalp, *Milli Mücadele*, I, s. 34; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.113-114.

¹⁰⁴ Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 100.

¹⁰⁵ Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 147.

¹⁰⁶ İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, s. 21.

nin sonuçsuz kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca 13 Ağustos günü, işgal sahasını sınırlamak için bir İngiliz heyetinin Soma'ya geldiği de ilave edilmektedir.¹⁰⁷ 10 Eylül 1919 tarihli bir İngiliz raporunda, cephenin Balıkesir'den teşkilatlandırıldığı ve yaklaşık 1.700 kişilik kuvveti bulunduğu belirtilmektedir. Aynı raporda, cephe kumandanının Hulusi olduğu da vurgulanmaktadır.¹⁰⁸

İkinci Balıkesir Kongresi, 19 Eylül 1919'da Soma Cephesi Millî Alay Kumandanlığı'na, 34 oyla Kırkağaçlı Hacı Salihzade Emin'i, birinci yardımcılığa 28 oyla Bergamalı Hacı Niyazi'yi ve ikinci yardımcılığa 19 oyla Somalı Hacı Raşid'i getirmiştir.¹⁰⁹

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, 2 Kasım 1919'da Bekir Sami ile makine başında yaptığı görüşmede, Bergama-Soma cephesinde, iki tabur kadar Yunan kuvveti bulunduğunu ve iki gündür askerimize ve Kuvâ-yı Milli-yemize saldırdıklarını ve her defasında püskürtüldüklerin söylüyor.¹¹⁰ Hacim Muhiddin, 19 Kasım'da Bekir Sami ile yaptığı telgraf görüşmesinde, Soma ve Akhisar cephelerinde Yunanlılarla ciddi çatışmaların sürdüğünü belirtiyor.¹¹¹ Bu bilgiler de gösteriyor ki, Soma cephesinde 1919 sonuna kadar çatışmalar aralıklarla devam etmiştir.

İncedayı'nın verdiği bilgilere göre, bu cephe 9 Haziran 1919 ile 22 Haziran 1920 tarihleri arasında faaldir. Bu tarihler arasında cephe komutanlığında bulunan isimler ise sırasıyla şöyledir: Yüzbaşı Kemal, Topçu Kumandanı Recep ve Süvari Yüzbaşısı Cemal.¹¹²

3.1.7.Kuvâ-yı Milliye Cepheleri ve Halk

Rahmi Apak, işgallerin başladığı tarihlerde İstanbul dışındaki halkın durumunu anlatırken, memleketin %80'inin köylü olduğunu, savaşın büyük acılarını bunların çektiğini, her evden birkaç gencin eksildiğini, sadece düşman silahından değil, kötü idare yüzünden milletin çeşitli hastalıklardan kırıldığını ve bunun özellikle köylülerin kızgınlığına ve nefretine yol açtığını yazmaktadır. Bu nedenle, mütareke ile birlikte köylünün ürünlerinin para etmeye ve köylünün cebine para girmeye başlamasının da, köylülerin tekrar silah patlatmak veya ikinci bir maceraya atılmaktan uzak durmalarına yol açtığını belirtiyor. Hayatlarını kaybetmek yerine, şimdilik zararını görmediği yabancı

¹⁰⁷ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 208.

¹⁰⁸ Bayar, Ben de Yazdım, 7, s. 2362-63.

¹⁰⁹ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri, s. 60

¹¹⁰ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 312.

¹¹¹ Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları, I, s. 395.

¹¹² İncedayı, İstiklal Harbi (Garp Cephesi), s. 18.

istilasına katlanmayı tercih ettiklerini ekliyor.¹¹³ Ayrıca şehir ve kasabalardaki esnaf ve sanatkarın da, büyük ölçüde Rum ve Ermeni komşuları vasıtasıyla işgalcilerin insafına sığındıkları, ülke yöneticilerinin sükunet tavsiyesine uymayı tercih ettikleri, yukarıda anlatılan işgaller sürecinde görülmektedir.

Özalp hatıralarında, “*düşman istilasından haklı olarak heyecana düşen halk, bazı tedbirlerin alınması için her tarafa başvurmakta ve İstanbul’a muhtelif heyetler göndererek bir kurtuluş çaresi aramakta idi. Yunan istilasına karşı filen mukavemeti uygun gören ve bu maksatla çalışanlar ise, Rumların ve hatta bazı yerlerde maatteessüf hükümet memurlarının bile tahkir ve tecavüzlerine maruz kalmışlardır. Fakat bu kişiler her şeye rağmen, ümitsizliğe düşmeden gayretlerine devam etmekte idiler*” diyor. Kendisinin bölgede resmi bir görevi bulunmamasına rağmen, vatan vazifesini üstlenerek halkın arasına karıştığını, halkta Yunanlılara karşı büyük bir düşmanlık olduğundan, direniş için doğacak harekete kolaylıkla katılımlarının muhakkak ve nitekim ilk şaşkınlıktan sonra direniş fikrinin güçlenmekte olduğunu, İzmir’i terk eden ve İstanbul’dan gelen aydınların halkın arasına girerek faaliyete geçtiklerini belirtiyor. Bu ilk evrede, İstanbul’a giderek durumu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa’ya anlattığını, “*İzmir civarında toplu ve dağınık ne kadar subay ve asker varsa, bunların derhal bir millî hüviyet alarak, küçük müfrezeler halinde Yunanlılara karşı mukavemet etmelerini ve halkın da bu millî mücadeleye iştirak ettirilmelerinin lüzumunu*” belirttiğini, istilayı durdurmak için yegane tedbirin bu olduğunu vurguladığını yazıyor. Cevat Paşa’nın da, kendisini 61. Fırka Kumandanlığı’na vekil tayin ederek destek verdiğini ilave ediyor.¹¹⁴

Bu bilgiler, işgal bölgesi sınırlarındaki yörelerde, halkın Yunanlılara kinli ve ilk şaşkınlıktan sonra direnmeye eğilimli olduklarını, bölgedeki direniş yanlısı subayların da askerlerin öncülüğünde, halkı millî kuvvetler şeklinde işgale karşı örgütlenme fikrinde olduklarını gösteriyor.

3.1.8. Akhisar

Kuvâ-yı Milliye’nin oluşumu aşamasında, Akhisar’da silah ve cephanelik bulunmadığından, herkes kendi çabasıyla çevreden silah temin etmeye çalıştı. Silah temin edebilen köylüler kaza merkezine gelerek müfrezeler oluşturmaya başladı. Teşkilatlanmanın başlarında bu kuvvetlerin sıkı bir denetim altına alınması, asker gibi disipline edilmesi yoluna gidilmedi. Daha serbest bir yönetimle, güçlerinin artırılması tercih edildi. Bu serbestlik kimseye zarar vermemekle beraber, biraz laubali idi. Sürekli savaşlar nedeniyle, halkın

¹¹³ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 43.

¹¹⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, I, s. 16-17.

askerliğe ve subaylara karşı bir tutumu vardı. Bu nedenle halkın kendi iradesi ile katıldığı milis kuvvetlerinin hareketlerine, sınırlama getirilmedi. Kendi aralarında oluşturdukları müfrezelerle, işgalcilerle çarpışmayı tercih etmekteydiler. Buna rağmen, bu milis kuvvetleri çok geçmeden oldukça düzenli hale gelebildiler.¹¹⁵

Akhisar'da milis kuvvetlerinin oluşturulmasında, kaza ileri gelenlerinin/eşrafının onayı alınmıştır. Bu tarihlerde ülkenin hemen her yerinde olduğu gibi burada da, şehirde ve köylerdeki zengin ve yaşlıların sözü geçmekteydi. Bu nedenle şehir ve köylerden silahlarıyla gelenler, bu eşraf tarafından toplandı ve müfrezeler haline getirildiler. Bunların askerlik bilgileri bulunmadığından, yanlarına, oluşturdukları müfrezelerin büyüklüğüne göre mülazım, yüzbaşı veya binbaşı rütbesinde bir subay görevlendirildi. Ancak, bu tarihlerde Akhisar'da bir-iki subay bulunduğundan, yedek subaylardan yararlanılma yoluna gidildi. Böylece her müfrezede, biri millî diğeri askeri olmak üzere iki kumandan bulunmaktaydı.¹¹⁶

Müfrezelerin oluşturulmasıyla iş bitmiyordu. Bu müfrezelerin varlıklarını sürdürmeleri, cephede ve gerisindeki fonksiyonlarını yerine getirmeleri bir organizasyon, bir besleyici arka plan gerektirmekteydi. Bu nedenle, öncelikle yapıya eğilmek gerekiyor. Akhisar'daki Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri, bu bakımdan çok karmaşık bir yapıya sahip değildir. Müfrezelerin kaç kişiden oluştuğuna dair sarih bir bilgi bulunmamakla beraber, askeri kumandanlarının rütbelerine göre sayının çokluğu ve azlığı çıkarımı yapılabilir. Müfrezenin oluşumunda asıl belirleyici kişi, millî kumandandır. Millî kumandan aynı zamanda milislerin giyim, beslenme ve aralarındaki meseleleri çözen kişidir. Ayrıca askeri kumandanın değerlendirme ve isteklerini yerine getirmektedir. Müfrezelerin asıl fonksiyonlarını yöneten kişi ise askeri kumandandır. Askeri kumandan, müfrezeyi muharebe için hazırlayan ve muharebede yöneten kişidir. Ancak millî kumandanla anlaşmadan da emir verebilirdi. Anlaşmazlık söz konusu olduğunda, her iki taraf için -şartlar gereği- uzlaşma zorunluluğundan sorun hızlı aşıldı.¹¹⁷

İlk millî müfrezeler gönüllüler tarafından oluşturulduktan sonra, Kolordu'dan silah gönderilmiş ve köylerden belli miktarda gönüllü talep edilerek, kuvvetlerin takviyesine çalışılmıştır. Akhisar'da bu kuvvetlerin tek elden düzenlenmesi için Binbaşı Hüsnü, Mıntıka Kumandanı olarak Kolordu'dan gönderilmiştir. Redd-i İlhak Cemiyeti, halkı temsilen teşkilatı idare ederken, Kolordu'nun emirlerini de Mıntıka Kumandanı yerine getirmekle görevliydi.

¹¹⁵ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 48.

¹¹⁶ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 48-49.

¹¹⁷ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 49.

Mıntıka Kumandanı, teşkilat hususunda Redd-i İşgal Cemiyeti'nin işlerini düzenleyerek, müfrezelere gerekli emirleri vermektedir.¹¹⁸

Yunan kuvvetlerinin 9/10 Haziran 1919 gecesi Akhisar'ı boşaltarak Kayışlar üzerinden Manisa'ya çekilmelerinin halk üzerindeki etkisi müspet olmuştur. Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde, millî onuru çiğnemeleri, Akhisarlıları sıkı bir direniş yanlısı haline getirmişti.¹¹⁹

Müfrezelerin ihtiyacı için Kolordu'dan ve daha gerilerden temin edilen silah miktarı arttıkça, müfrezeler çoğalmaya başladığından, Akhisar'da bulunan muvazzaf ve yedek subaylar yetersiz kalmıştır. Mıntıka Kumandanı Hüsnü, İstanbul'a giderek bazı subayların hamiyetine başvurdu. Özellikle İzmir'in işgaliyle açıkta kalan 17. Kolordu subaylarından 15 kadar subay bu davete uyarak, 14 Haziran 1919'da Akhisar'a geldiler ve her biri bir müfrezenin kumandanlığını üstlendi.¹²⁰

1919 Ekim başlarında, Kuvâ-yı Milliye cephelelerinde bulunan gazeteci Arif Oruç, Akhisar hakkında bilgi verirken, Yunan işgali dolayısıyla halkın işini terk ederek her an nefis müdafaasına hazır denebilecek durumda bulduklarını ve bu yüzden de tarladaki ürünlerin yarısının alınmadığını söylemektedir. Kısa süre de olsa işgal altında kalan kasabanın, doğal kaynaklarından bu yıl yararlanmadığını belirtiyor. Akhisar halkının buna rağmen her türlü saldırıyı püskürtmeye hazır olduklarını vurgulamaktadır. Bergama'dan yaklaşık 30.000 kişinin göçmen durumuna düştüğünü, bunların bir kısmının da (670) Akhisar'da bulunduğunu belirtmektedir. Ürünlerin yeterince hasat edilememesi nedeniyle sıkıntı yaşandığını, bu göçmenlere de Redd-i İlhak heyetinden başka yardımcı olan bulunmadığını belirtmektedir.¹²¹

Arif Oruç, 13 Ekim'de yayımlanan yazısında, göçmenlerle ilgili yapılan bir toplantıda Akhisar Redd-i İlhak heyeti liderlerinden Manisa Belediye Başkanı Bahri, Millî Alay Kumandanı Galip Hoca ve heyet başkanı olarak Süleyman Hikmet'in bulunduğunu belirtiyor.¹²² Bir sonraki yazısında Manisa Müftüsü Âlim'in başından geçenleri nakleden Arif Oruç, müftünün Akhisar'da bir medresede kaldığını ilave etmektedir.¹²³

Bayar, kendisinin göreve başlamasıyla birlikte Akhisar'da millî teşkilatlanmanın üçüncü kez yapıldığını belirtiyor. Birincisinin İzmir ve Manisa'nın iş-

¹¹⁸ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 49-50; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 114. Apak, Akhisar'daki cephenin 25 Haziran'da Binbaşı Hüsnü kumandasındaki bir müfreze ile oluşturulduğunu yazıyor. Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 63.

¹¹⁹ Bayar, *Ben de Yazdım*, 8, s. 2480-81

¹²⁰ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi*, s. 50.

¹²¹ Yücel Özkaya, *Millî Mücadelede Ege Çevresi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994, s. 25.

¹²² Özkaya, *Millî Mücadelede Ege Çevresi*, s. 30.

¹²³ Özkaya, *Millî Mücadelede Ege Çevresi*, s. 33-34.

gali sonrasında, ikincisinin 5-9 Haziran tarihlerindeki Yunan işgalinden sonra Kâzım Özalp'ın Yüzbaşı İzmirli Ethem'i görevlendirmesiyle, üçüncüsünün de 15 Haziran 1919'da Redd-i İşgal heyetinin oluşturulmasıyla yapıldığını belirtiyor.¹²⁴ Bu üçüncü aşamada Redd-i İşgal Cemiyeti'nin takdire değer hizmetleri olduğunu, halkın yardımlarının düzenli olarak toplandığını, Millî kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamak için, Akhisar'a giren mallardan oktruva vergisi alındığını, hububat dolu olan aşar ambarlarına el konulduğunu ve gönderilen kuvvetlere maaş verildiğini ilave etmektedir.¹²⁵

Bayar, görev yaptığı sırada cepheyi teftiş ettiği ve gönüllülerin durumunu gözen geçirdiği sırada, karargahta ve taburlardaki erler arasında Alevi vatandaşların sayısının azlığının dikkatini çektiğini, bu nedenle köylerini ziyaret ederek sebebini sorduğunu, aldığı cevaplardan adam yerine konulmadıkları sonucunu çıkardığını belirtiyor. Bunun üzerine gereken güvenceleri verdikten sonra, hiçbirinin "*millî mükellefiyet*" adına diğerlerinden geri kalmadıklarını ilave ediyor.¹²⁶

30 Ekim'de Kırkağaç'tan Akhisar'a geçen gazeteci Kâzım Nâmi, Akhisar'ın dört gün süren işgal döneminde iç bölgelere kaçan Türklerin, Yunanlıların geri çekilmesi üzerine yerlerine döndüklerini, bu kez de taşkınlık yapan Rumların, Manisa ve İzmir'e kaçtıklarını yazıyor. Yerinde kalan Rumların ise, Müslümanlardan daha rahat ve refah içinde yaşadıklarını belirtiyor. Kâzım Nâmi'nin Akhisar Kuvâ-yı Milliyesi ile ilgili gözlemleri çokça sansür edilmiştir. Nitekim, ismi sansür edilen bir Kuvâ-yı Milliyeciden söz ederken, kasabaya geldiğinde bir iki günden fazla kalamadığını belirttiikten sonra, "*Yunan işgalinden beri bu zâtın maceraları yazılacak olsa, büyük bir sergüzeşt romanından daha canlı olur. Altı yedi gündür kendileriyle beraber bulunuyor, hikâyelerini dinliyorum, fakat bunları zabt edecek vaktim yok*" diyor. Kuvâ-yı Milliye'den söz ederken de şunları söylüyor: "*Millî kuvvetlere gelince, bunlar Yunanlıların karşısında siperleri içinde büyük bir sabırla duruyorlar. Büyük bir sabır ile diyorum, çünkü gün geçmiyor ki Yunanlıların dahilde yaptıkları fecialar, bu hamiyetli mücahidlerin kulağına değmesin. Öyle iken, merkezî heyetin emrine itaatle, sâkin, sâkin oturuyorlar; Mütareke şartlarına riayet ediyorlar. Yunanlılar Akhisar'dan telgrafla bildirdiğim feciaları yapmakta devam ettikçe nihayet bu sabrın da tükeneyeceğini anlamakda gecikmedim.*" Kâzım Nâmi, Akhisar'da Manisa Müftüsü Âlim ile görüşüğünü, imanı güçlü, vatansever ve hamiyetli birisi olduğunu, memleketin düştüğü duruma üzülmekle beraber, Allah'ın rahmetinden ve yardımından zerre kadar ümitsiz olmadığını belirtiyor.¹²⁷

¹²⁴ Bayar, *Ben de Yazdım*, 8, s. 2468-2469.

¹²⁵ Bayar, *Ben de Yazdım*, 8, s. 2468.

¹²⁶ Bayar, *Ben de Yazdım*, 8, s. 2472-73.

¹²⁷ K. N., "Kuvâ-yı Milliye Cephelerinde", *Türk Dünyası*, 13 Teşrin-i sani 1919, Sayı 73, s. 1; Nejdet Bilgi,

3.1.9. Salihli

Salihli cephesinde Kuvâ-yı Milliye ve Halk ilişkisi bağlamında fazla detay bulunmamaktadır. Bu cephede 1919 Haziran'ından itibaren Çerkez Ethem'in belirleyiciliği söz konusudur. Bu nedenle olmalı ki, cephe hakkında verilen bilgiler, Çerkez Ethem ve çevresiyle sınırlı kalmıştır. Yine de iki gazetecinin 1919 Ekim ve Kasım aylarındaki gözlemleri fikir verir mahiyettedir.

Akhisar'dan Salihli'ye geçen gazeteci Arif Oruç, 12 Ekim'de kaleme aldığı yazıda, Salihli'ye varmadan önce Sart harabelerinde, Kan Boğazı denilen yerdeki cepheden söz ediyor. Fedakar ve hamiyetli gençler arasında bulunduğu nu, bunların saf ve masumiyetlerinin kendisini hayran bıraktığını, gençleri, memleketlerindeki meşum istilanın ortadan kaldırılmasından başka hiç bir duyguları olmayan, bir avuç kahraman olarak anmaktadır. Salihli'de Reşit ve Ethem kardeşlerle de görüşen Arif Oruç, her ikisinin de Yunan işgalini sonlandırmaktan başka amaçlarının olmadığını belirtiyor. Karargahlarının bir tümen merkezi gibi, süvariler, piyadeler, Çerkezler, zeybeklerle dolu olduğunu vurguluyor. Ayrıca, burada güvenlik sorunlarının da en sert önlemlerle sağlandığını, hatta bir gün içinde üç idam olayının yaşandığını belirtiyor. Reşit ve Ethem kardeşlerin 9 kişilik bir grupla başladıkları direniş hareketinin, on bin kişiye yakın bir güce ulaştığını söylüyor. Aynı zamanda Mustafa Kemal ile de ilişkiye geçmiş olduklarını ilave ediyor.¹²⁸ Arif Oruç, 14 Ekim'de Ethem'le görüştüğünü, kendisinin Salihli'deki cephelerin kumandanı olduğunu ve Halife'ye bağlılığını ifade ettiğini ve tek amaçlarının vatani kurtarmak olduğunu söylediğini belirtiyor.¹²⁹

Kasım 1919 sonlarında Salihli'yi gezen Kâzım Nâmi, Çerkez Ethem'in yönetimindeki Millî kuvvetler karargahından şöyle söz ediyor: “*nihayet 'Köşk' denilen 'Salihli cephe kumandanlığı karargâhına geldik. Burası yüz dönüm kadar geniş bir bağın ortasında, duvarları beyaz siyah kırma taşlarla mozaik işlenmiş iki katlı bir bina idi. Bu binada Çerkes Reşid Bey'le kardeşi Edhem Bey aileleriyle birlikte oturuyorlar. Köşk'ün önüne güzel bir çadır kurulmuş, çadırın önüne koltuklar, sandalyeler dizilmişti. Bizi uzun boylu, kumral, başında yünden örme bir sepuş bulunan Edhem Bey karşıladı. Belindeki geniş kuşağın üzerine iki kat mavzer fişengi dizilmiş, arasına savatlı kabzasının ucu görünen bir 'barabellum' rovelveri sokulmuş. Öne de altın sulu gümüşden yapılmış uzun bir kama asılmıştı. Salihli cephesi kumandanı Edhem Bey bu haliyle ilk bakışta insan üzerinde korkunç bir tesir yapıyordu. Edhem Bey çok söz*

“Millî Mücadele'nin Başlarında Batı Anadolu (Kâzım Nâmi'nin Gözlemleri), *Manisa Araştırmaları*, 2, CBÜ, Manisa 2002, s. 154-156.

¹²⁸ Özkaya, *Millî Mücadelede Ege Çevresi*, s. 37-39.

¹²⁹ Özkaya, *Millî Mücadelede Ege Çevresi*, s. 43-44.

söylemekden hoşlanmayan bir zâtdı. Her dakika yanına bir Çerkes, bir efe bir efendi geliyor, ya emir alıyor, ya bir şey tebliğ ediyordu. İnsan boğazlarına kadar silahlı adamların acele acele gidüb geldiklerini koşuşduklarını görünce, hakiki bir harb karargâhında bulunduğunu anlıyordu.” Kâzım Nâmi, Ethem’in kardeşi Reşit ile Bintepele yakınlarında karşılaştığını ve kendisinin araba ile cepheyi teftişe çıkmış olduğunu belirtiyor. Reşit, Millî hareketin İttihatçı olmadığını ve kendilerinin birkaç aydır Millî harekete girdiklerini söylediğini belirtiyor. Reşid’in Millî harekete katılma sürecini şöyle aktarıyor: “Yunanlılar İzmir’i işgal ettikten sonra Manisa önündeki cebheye koşmak, bunların daha ileriye atılmalarına mâni olmak bir hamiyet vazifesiydi. Biraderle beraber, toplayabildiğimiz silahlı adamlarla millî harekete iştirak ettik. Lillahilhamd Yunanlıları bir karış ileriletmedik; inşaallah, hep birlikde bir gün denize dökceğimizde de imanımız var. Binaenaleyh nasıl olur da millî hareket, bir takımlarının iddia ettiği gibi, üç beş entrikacı ittihadcının eseri olabilir? Bütün cebhelerde kan dökerek çarpışan binlerce silahlı mücâhidi yedirüb içiren, giydirüb kuşatan millî teşkilâtı ittihadcı işi göstermek kadar haksız bir şey olamaz.”¹³⁰

Kâzım Nâmi, “Buralarda efelerin şekavetde gezenlerine zeybek” denildiğini belirtiyor. Yazısında, adı ve hakkındaki bilgilerin çoğu sansüre uğrayan bir efe için “Bu kadar şecaatli olan Efe’nin yanında kendimi çok küçük gördüm, utandım” diyor. Adı sansür edilmiş bu efenin devleti uğraştıran zeybeklere karşı olumlu bakmadığını belirtiyor. Zeybeklerin atıcılıkta mahir olduklarını, tek bir kurşunu bile boşa atmadıklarını, ölümden korkmadıklarını, düşmanı çok yakından takip ettiklerini, aralarında kadın efelerin de bulunduğunu ve gerektiğinde düşmanı tüfikle geri püskürttüklerini de anlatıyor.¹³¹

Sansür yüzünden adını öğrenemediğimiz, Salihli’nin Bozdağ cephesinde görüştüğü efe için Kâzım Nâmi şöyle diyor: “harbin son senelerinde İzmir vilâyetinde, hassaten “Bozdağ” cihetlerinde, şekavet edenlere karşı jandarma kuvvetlerine çok yardım etmiş, bu uğurda canını, malını feda etmekden geri durmamışdır. Bu sefer de aynı hamiyetin büyük eserlerini gösteriyor. Bir gün millî tarihimiz, [1 kelimelik sansür] namını da hürmetle kayd edecekdir. [1 kelimelik sansür] Efe’de sükûnu, mahviyeti nisbetinde insanı hürmete mecbur eden bir vakar da var. Bilmem, öyle bir hal ki anlatılmaz. ‘Tam bir Türk enmuzeci’ dersem, mücez bir tarif yapmış olurum, zannederim. Kendisine sordum: ‘Efe, yaptığınız hareketi nasıl düşünüyorsunuz?’ Yüzüme hayretle bakdı; anlamadığına zâhib oldum. Sualimi tekrar edecektim, cevab verdi: ‘Ben okur yazar değilim; fakat din, vatan, millet ne demek olduğunu bilirim; dinime, vatanıma, milletime zarar getirenlerin de düşmanlarım olduğunu anlarım. Hem ben ciddiyetini çok kere tecrübe ede ede öğrendiğim Edip Efe’nin yanındayım. Onun öl dediği yerde

¹³⁰ K. N., “Seyahat Hatıraları: Garbi Anadolu’da”, *Türk Dünyası*, 1 Kânun-ı evvel 1919, Sayı 76, s. 3; Bilgi, “Millî Mücadele’nin ...”, s. 158-161.

¹³¹ K. N., “Anadolu Hatıraları”, *Türk Dünyası*, 9 Kânun-ı evvel 1919, Sayı 84, s. 3; Bilgi, “Millî Mücadele’nin ...”, s. 161-162.

ölürüm; bilirim ki orada ölmek lâzımdır. İşte bu kadar'. [1-2 kelimelik sansür] başka cevap bekleyemezdim. Bu kısa, katî sözlerde anlayabildiğim kadar mânâlar vardı." Kâzım Nâmi, Bozdağ'ın öteki tarafındaki Yunan saldırıları dolayısıyla 85 kişinin Salihli'ye sığındığını da belirtiyor.¹³²

Razi Yalkın, Poslu Mestan Efe'nin Bozdağ'da cephe oluşturma teklifini kabul ettiğini ve "Bozdağ'ın çok cesur ve o nisbette fedakar olan köylüleri, ilk haberde, Mestan Efe ve kızanlarının etrafına toplanmışlar, hakikaten çok kuvvetli bir teşkilat meydana koymuşlardı" diyor.¹³³

3.1.10. Soma

Ekim-Kasım 1919 tarihlerinde Batı Anadolu'yu gezerek gözlemlerini kaleme alan Kâzım Nâmi, Ekim'in sonlarına doğru Balıkesir'den Soma'ya geçiyor. Soma bölgesi kumandanının, Topçu Kaymakamı Receb olduğunu söylüyor. Kendisiyle görüştüğünden sonra, Hareket-i Milliye cephe kumandanlığı dairesine gittiğini, kapısının *allı hilâllî bayraklarımızla* donatılmış olduğunu, cephe kumandanı Kemal'le görüştüğünü belirtiyor. Soma, cephe hareketlerine merkez olduğu için önemli bir merkez ve kasabanın da Türklüğünün daha belirgin olduğunu vurguluyor. K. Nâmi Soma'da halkın sakin ve işinde gücünde olduğunu, fakat cephe kumandanlığının önünde davul ve zurna çalınarak, millî faaliyetin canlı tutulduğunu belirtiyor. Cephe faaliyetleri sürerken, halkın olağan yaşantısına devam ettiğini, aynı olağanlığın sadece Müslümanlarda değil Hristiyanlarda da bulunduğunu vurguluyor. Gezdiği cephedeki izlenimini ise şöyle veriyor: "İki saat kadar yürüdük. Siperleri, tehafuz mahallerini, zeminlikleri gördük. Milisler bizi hürmetle karşıladılar. Yerli elbiseli askerlerle konuşuyorum. Hepsinin yüzünde 'ölmek var, dönmek yok' azmi okunuyordu. Bir yerde etli patlıcan musakkası pişiriliyordu. Her halde cebhede can sıkılmıyordu. Avrupa'nın kararını bekleyen bu halk, iki saat kadar karşılarında tel örgülü siperleri içinde saklanan düşmanı bir solukta denize dökmeğe hazırды." Kâzım Nâmi, Soma'ya ilişkin gözlemlerinde, hayatın normal akışını gözler önüne sererken, cepheye ilişkin vurgular da yapıyor. Soma'nın Yunan'a karşı önemli bir cepheye merkez olduğunu, çatışmaların sürdüğü tarihlerde Yunan uçakları tarafından bir iki yere bomba atıldığını da naklediyor.¹³⁴ 24 Ekim tarihli olup Kırkağaç'tan

¹³² K. N., "Anadolu Hatıraları", *Türk Dünyası*, 9 Kânun-ı evvel 1919, s. 3; Bilgi, "Milli Mücadele'nin ...", s. 161-163.

¹³³ Yalkın, *Milli Mücadele'de İzmir*, s. 126-127.

¹³⁴ K. N., "[Soma]", *Türk Dünyası*, 5 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 65, s. 1; Bilgi, "Milli Mücadele'nin ...", s. 149-151.

gönderdiği yazıda, Soma Millî Alay Kumandanı'nın, Kırkağaçlı Emin olduğunu da belirtiyor.¹³⁵

3.1.11. Kırkağaç

24 Ekim'de Soma'dan Kırkağaç'a geçen gazeteci Kâzım Nâmi, sonrasını şöyle anlatıyor: “Sonra doğruca ‘Müfti Hanı’na girdim. Meydan kadar geniş bir avlunun bir kenarına sıralanmış, yer odalarından ibaret bir handı. Avlunun orta yerindeki havuzun kenarında, birbirine eklenmiş, bir kaç sırkdan uzun bir direk yapmışlar, tepesine bir bayrak dikmişler, biraz aşağısına bir de fener sallandırmışlar.

Bu bir oda, Millî Alay karargâhı ittihaz edilmiş; burada tahta bir masa önünde bir kâtib asker kayd ediyordu. Şimdiki halde doksandan üç yüz on tevellüdüne kadar olanlar davet edilmişti. Bunlar, birer birer geliyor, kayıtlarını yapıyor, ya cebheye, yahud köylerine dönüyorlar.

Odanın önünde bir ‘boğlu’ ile bir davul havalara çalıyor, köylüler gidiyor geliyor, her tarafda büyük bir faaliyet görülüyordu. Millî Alay kumandanı Emin Efendi ciddi dikkate şayan bir sima idi. Memleketin eşrafından olan bu zat, bu vatani müdâfaa meselesi çıktı çıkaklı bütün kendi işlerini bırakmış, geceli gündüzlü millî işlere dalmıştı. Orta boylu, kara sakallı yağız çehreli, yalnız gözlerinden anlaşılabilir iradeli bir adamdı. Yavaş söylüyor, hiddet etmediği görülüyordu. Âsûde, metin ruhlu bir adam, hakiki bir Türk.

Yunanlılar İzmir’i işgal edüb de ileriye yürümeğe başladıkları vakit Kırkağaç’da Müfti Hacı Refet, dava vekili Midillili Hasan, fesci Mehmed Hulusi Efendilerle Emin Efendi, Söke amele taburu kumandanlığından müstafî Kolağası Kemal Bey’in teşvikiyle teşkilâta başlamışdır. Bugün bu dört zât, Kırkağaç ‘Müdâfaa-i Hukuk-Redd-i İlhak’ cemiyetinin heyet-i merkeziyesini teşkil ediyorlar.¹³⁶

Kâzım Nâmi, Kırkağaç’ta gördüklerinden etkilenmiş olarak şöyle devam ediyor: “Türklerin ne sâkin, ne necib, fakat sırası gelince ne arslan bir halk olduğunu buralarda görüb anlamalı. Bu insanlar kadar mübarek kimler vardır, acaba? Kuzu kadar mûtî arslan kadar cesur. Millî Alay için akın akın gelen neferler, büyük bir tevekkül gösteriyorlar. Burada kırtasiyecilik yok: Her iş tıkrında.

Size bir iki misal: Bir gün tecrübe için kasabada eskiden kalmış, bir kaval topunu kuru sıkı atıyorlar. Derhal kasabadan, köylerden silâhını kapan halk yolunu tutuyor. Dört saat içinde; kolun bir ucu Soma’ya varırken bir ucu Kırkağaç’dan çıkmış yürüyor. Yine bir gün köylerden birine beş on kişinin tecâvüz ettiği haber veriliyor. Jandarma takım zâbiti on jandarma alıyor, köye doğru yollanıyor, köye varıncaya kadar arkasında müsellahtam yüz altmış atlı bulunuyor.

¹³⁵ K. N., “Taşra Mektupları”, *Türk Dünyası*, 4 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 64, s. 3; Bilgi, “Millî Mücadele’nin ...”, s. 151.

¹³⁶ K. N., “Taşra Mektupları”, *Türk Dünyası*, 4 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 64, s. 3; Bilgi, “Millî Mücadele’nin ...”, s. 152.

Bu sebepten bütün kaza dâhilinde şekavet nâmına hiçbir şey, hatta tavuk hırsızlığı bile yok. Rumlar'ın, Ermeniler'in millî idareden ne çekdiklerini!' gelib burada görmeli. Dünyanın hangi yerinde bunun kadar refahda, rahatda yaşayan insan var? Hepsi ticaretinde, mütemâdiyen kazanub duruyor. Başka hiç bir kaygıları yok.

Ben buralarını gezdikçe anlıyorum ki halkın kendi kendini idaresi her halde hükümetin idaresinden çok iyi, çünkü bir takım yabancı memleketlerden alınmış kanunlar yerine halkın örfü hâkim. Başka bir memlekette halk bu kadar kendi başına buyruk olsa, mutlaka anarşi oluyor. Buralarda ise anarşi yerine büyük bir intizam hüküm sürüyor. Bir de Türk asrî bir millet değildir, diyenler bulunuyor. Anlaşılan onlar bizim mütereddî münevverleri görerek hüküm ediyorlar. Bir de buralarını alıcı gezsinler, sonra yüreklerindeki garazkârlığı bir tarafa atsunlar, o vakit Türk'ün ne olduğunu görür, yanıldıklarını anlarlar.”¹³⁷

Manisa sınırları içinde yer alan ve 1919 yılı ile sınırlı olan Kuvâ-yı Milliye cephelerinin oluşumu ve halkla ilişkileri hakkında başka şeyler de söylenebilir. Fakat, bu cephelerdeki milislerin büyük ölçüde halkla iç içe oldukları ve onun bir uzantısı olarak faaliyet göstermeleri, en bariz özelliği olarak söylenebilir. Buna rağmen, millî ve askeri olarak iki ayrı kumanda yapısına sahip olması dikkat çekicidir. Üstelik bu yapıya büyük ölçüde de uyulmuştur.

Kuvâ-yı Milliye her ne kadar halktan oluşsa da, kumanda bakımından askerlerin yönlendiriciliğini dikkate almak gerekir. Buradaki gölge yönetimin de, son on yıldır süren savaşlar nedeniyle, askerlere karşı oluşan olumsuz bakış açısından kaynaklandığı açıktır.

Milislerin olabildiğince serbest hareket etmeleri, aynı zamanda kendilerinin ve ailelerinin işlerini de görmeyi ihmal etmeme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bunun için getirilen münavebe uygulaması dikkat çekicidir. Milislerin hemen tüm ihtiyaçlarının halk tarafından karşılanması ve bunun da bağlı ve gönüllülüğe dayanması önemlidir.

Soma, Kırkağaç, Akhisar ve Salihli'yi dolaşan Kâzım Nâmi, bölge halkıyla ilgili değerlendirmeyi şöyle yapıyor: “Beş harb senesinden sonra iler tutar yeri kalmamış, erimiş, bitmiş, yangın yerine, baykuş yuvasına dönmüş bir yer göreceğinizi zan edersiniz. Filhakika dökük kireç duvarların dibinden ne canlı yiğitler, ne yiğit ihtiyarlar çıkıyor, görünce şaşarsınız. Yunanlılar'a karşı duran, cebhelerde döğüşen kimlerdir? Cılız, hastalıklı, tıksırlık, canından bezgin, aç, çıplak bir takım insan kadîdleri mi?

¹³⁷ K. N., “Taşra Mektupları”, *Türk Dünyası*, 4 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 64, s. 3; Bilgi, “Millî Mücadele'nin ...”, s. 152-153.

Hayır... Bunlar, çoğu harb görmüş Türk levendleridir. Toprağa alışan kadın, çocuk elleri tarlalarda uğraşırken, bunlar cebhelerde düşmana sîne geriyorlar.

Sonra mikdarı birkaç on bini bulan bu koç yiğitleri aylardan beri kim besliyor, kim giydiriyor? Nihayet dört beş sancak! gezmeli de görmeli: Türk'ün yedi mi, yoksa yetmiş mi canı var? Bunları idare edenlerden çoğunun ancak isimlerini yazub okuyacak kadar münevver olduklarını göz önüne getirmeli. Bütün bu sancaklarda tek bir haydud kalmadığını, kimsenin burnu kanamadığını, tavuk hırsızlarının bile ortalıktan kaybolduğunu, ahlâkın her vakitkinden daha düzgünleştiğini görmeli. Ya bir de bunları idâre edecek olanlar, hamiyetli oldukları kadar irfanlı, nurlu olsalar?"¹³⁸

Bir gazeteci olarak cephelerle ilgili gözlemlerinin sonucunu, bu olumlu sözlerle değerlendiren Kâzım Nâmi, yazılarının ayrıntılarında gördüğü ve düzeltilmesini umduğu olumsuzluklara da yer vermektedir. Fakat, genel olarak halkın içinden çıkan ve halkın desteği ile direnişi sürdüren Kuvâ-yı Milliye'den beklentiyi yüksek tutmaktadır.

Manisa Kuvâ-yı Milliye cephelerindeki ilk hareketlerin, işgal edilen yerlerden gelen aydın ve yöneticiler ile bazı subaylar tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Özellikle Albay Kâzım ve Albay Bekir Sami'nin bu cephelerdeki örgütlenmelerde rolleri büyüktür. Her ikisinin de yazışma ve hatıralarında, direniş için doğrudan askeri bir yapılanma yerine, büyük ölçüde sivil ağırlıklı bir direniş örgütlenmesine ağırlık verdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle direnişin ilk aşamalarında yerel dinamiklerin belirleyici olduğu, beldelerin nüfuzlu kişilerinin desteklenerek önyak olmalarının sağlandığı görülmektedir. Böylece hem gönüllü asker toplanmasında ve hem de bu gönüllü askerlerin beslenme ve donatılmasında karşılaşılmaması muhtemel sıkıntılar aşılabilmektedir. Direniş gücünün oluşturulmasının bu ilk aşamasından sonra, birliklerde askeri kumandanların daha etkili olmaya başladıkları da dikkat çekicidir. Kuvâ-yı Milliye birliklerinin işgal güçleri karşısındaki direnişi, çoğunlukla vur-kaç taktiği olarak da adlandırılan gerilla yöntemidir. Ancak zaman zaman düzenli ordu gibi muharebelere giriştiğine ilişkin örnekler de vardır. Bu gibi durumlarda Kuvâ-yı Milliye birliklerinin zorlandığı anlaşılmaktadır.

Yıllarca süren savaşlardan yorgun ve bitkin düşen yöre halkının, zaman zaman endişeye kapılsa ve tereddütler gösterse de, hem yörelerinin ileri gelenlerinin, hem yöreye işgal alanlarından kaçarak gelen aydınların ve hem de bazı subayların yönlendirmesiyle Kuvâ-yı Milliye'nin hemen her şeyi haline geldiği ve onunla büyük ölçüde özdeşleştiği söylenebilir.

¹³⁸ Kâzım Nâmi, "Göğde ile Baş", *Türk Dünyası*, 1 Kânun-ı evvel 1919, Sayı 76, s. 1; Bilgi, "Milli Mücadele'nin ...", s. 165.

BİBLİYOGRAFYA

56. *Fırka Harb Ceridelerinden Miralay Bekir Sami Günsav'ın Millî Mücadele Anıları*, I. Cilt, Yayına Hazırlayan Muhittin Ünal, TTK, Ankara 2016.

Ahmed, *Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*, Yay. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi, İzmir 1993.

Apak, Rahmi, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK, Ankara 1990.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920), TİTE, Ankara 1967.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Millî Mücadele*, 8, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Giriş*, 7, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

Bilgi, Nejd, "Karaosmanoğlu Halit Paşa Olayı", *Türk Kültürü*, XLII/497-48 (Eylül-Ekim 2004), ss. 730-741.

Bilgi, Nejd, "Millî Mücadele'nin Başlarında Batı Anadolu (Kâzım Nâmi'nin Gözlemleri)", *Manisa Araştırmaları*, 2, CBÜ, Manisa 2002, ss. 137-166.

Celal Tevfik, "Halid Paşa", *Türk Sesi*, 2 Ağustos 1923, s. 5.

Ergül, Teoman, *Merkezi Otoriteden Bağımsız Sivil Temelli Halk Hareketi Örneği Kurtuluş Savaşı'nda Manisa*, Kebikeç, Ankara 2007.

Halıcı, Şaduman, *Ethem*, E, İstanbul 2016.

İncedayı, Cevdet Kerim, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Hazırlayan: Muhammet Safi, YKY, İstanbul 2007.

K. N., "[Soma]", *Türk Dünyası*, 5 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 65, s. 1.

K. N., "Anadolu Hatıraları", *Türk Dünyası*, 9 Kânun-ı evvel 1919, Sayı 84, s. 3.

K. N., "Kuvâ-yı Milliye Cephelerinde", *Türk Dünyası*, 13 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 73, s. 1.

K. N., "Seyahat Hatıraları: Garbi Anadolu'da", *Türk Dünyası*, 1 Kânun-ı evvel 1919, Sayı 76, s. 3.

K. N., "Taşra Mektupları", *Türk Dünyası*, 4 Teşrin-i sâni 1919, Sayı 64, s. 3.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İBB, İzmir 2002.

Kâzım Nâmi, "Göğde ile Baş", *Türk Dünyası*, 1 Kânun-ı evvel 1919, Sayı 76, s. 1.

Özalp, Kâzım, *Millî Mücadele 1919-1922*, I, TTK, Ankara 1985.

Özkaya, Yücel, *Millî Mücadelede Ege Çevresi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994, s. 25.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Örgün, İstanbul 1981.

Serçe, Erkan, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi, İzmir 1998.

Su, Kamil, *Karaosmanoğlu Halit Paşa*, [Haz. Ali Birinci] CBÜ, Manisa 2002.
Yalkın, Mustafa Razi, *Millî Mücadele'de İzmir*, Yay. Haz. Mevlüt Çelebi, İBB, İzmir 2019.

3.2. FRANSA'NIN AFYONKARAHİSAR'I İŞGALİ

Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ*

3.2.1. Fransa'nın Genel Politikası

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa ile yaptığı anlaşmalara tam olarak uymamış hatta Mondros Mütarekesi görüşmelerinde bile Fransa'yı kenara iten bir politika izlemiştir. İngilizlerin Fransa ve İtalya'nın görüşlerini dikkate almadan Osmanlı Devleti ile mütareke görüşmelerini yapmalarını içine sindiremeyen Fransa, bu davranışı protesto etmişti. Amiral Calthorpe'la beraber hareket etmesi için Amiral Amet'i Mondros'a göndermiş, ancak İngiliz baş temsilci Amiral Amet'i ateşkes görüşmelerine sokmamış sonunda Fransa İngilizlerin oldu bittisiyle karşı karşıya gelmişti¹. İngiltere'nin bu dayatması Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarlarına önemli ölçüde zarar vermişti. Fransa, Kapitülasyonların başlatıcısı olması itibarı ile Osmanlı Devleti üzerinde en eski ve geleneksel çıkarları olan Avrupalı güçlerin başında geliyordu². Ulaşım, enerji, demiryolu gibi çok çeşitli alanlarda yatırımları bulunuyordu. Anadolu'nun bir savaş sonunda ekonomik anlamda sıkıntıya sokulması ve parçalanması Fransızların maddî çıkarlarını korumalarını şüphesiz güçleştirecekti³. Ayrıca Fransa'nın Osmanlı Devleti ile tarihin derinliklerinden gelen kültürel ilişkileri ile çıkarları vardı⁴. Dolayısı ile Fransızlar

* *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aaltintas@aku.edu.tr*

¹ Konu ile ilgili Yahya Akyüz şu değerlendirmeyi yapmıştır; "Fransa Kamuoyu ilk günlerde Amiral Calthorpe'u Mütareke'yi imzalamak şerefini kazandığı için kutluyorlardı. Fakat bu belgenin hazırlanışında Fransa'ya danışılmadığı, üstelik Türklerin Mütarekeyi önce Fransa ile imzalamayı düşündükleri, ancak Türkiye'nin gözünde kuvvetli görünmek ve İstanbul'u ele geçirmek isteyen İngiltere'nin bunu engellediği, Calthorpe'nun Türk Ordusu'nu silahsızlandırmayı unuttuğu,... şeklinde söylentiler yayılınca Fransız kamuoyunun şaşkınlığı artacak, İngiltere'ye karşı ilk kızgınlığını duyacaktır." Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı'nda Fransız Kamuoyu, 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.s. 72; Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, T. T. K. Basımevi, Ankara 1987, C. I, s. 7.*

² Türkiye'deki Fransız ekonomik çıkarları için bkz. Akyüz, a. g. e., s. 58-61.

³ Sonyel, a. g. e., C. I, s. 196.

⁴ Fransa'nın kültürel ilişkileri ve menfaatleri için bkz. Akyüz, a. g. e., s. 62-64. Türkiye'nin Fransa'daki başlıca savunucuları Pierre Loti, Claud Farrère, Berthe- Georges Gaulis gibi yazarlardı. Bilhassa Pierre Loti'nin çalışmaları için bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, C. I.,-V., Başbakanlık*

Anadolu'da yıkıcı bir savaşın çıkmasını kendi menfaatleri açısından sakıncalı buluyorlardı. İngiltere'nin bizzat veya Yunanlılar kanalıyla idarî ve ekonomik teşkilatlara el koyması, Fransa'yı önemli ölçüde rahatsız etmişti. İzmir'in işgali bunun tipik misalini oluşturmuştu. Fransa, Osmanlı Devleti'ni geleneksel olarak kendi yenileşme modelini uygulayan bir ülke olarak görüyor ve İslâm dünyası ve Ortadoğu ile ilişkilerini bu bağlamda yürütmeye çalışıyordu. Fransa'nın Doğu Hıristiyanlarının koruyucusu unvanını kendisine atfetmesi de bu geleneksel yaklaşımının sonucuydu. Fransa'nın Anadolu ve Ortadoğu'ya farklı yaklaşımı İngilizlerin Suriye'yi kendisine teslimi, İngilizlerin, Almanlarla Versaille görüşmelerinde Fransa'nın yaklaşım tarzını kabul etmesini sağlama gayelerini gütmesi ana politikası olmuştu. Fransa, bunun için kontrollü bir İngiliz karşıtlığının kendi kamuoyunda oluşmasına izin veriyor kamuoyu baskısını gerekçe göstererek İngilizlerden istediklerini almaya çalışıyordu⁵. Bütün bu nedenler Fransa'nın Anadolu'da ortaya çıkan Millî Mücadele hareketine karşı İngiltere'den daha farklı yaklaşması sonucunu ortaya çıkarıyordu⁶. Fransızlarla Millî Kuvvetler, Adana, Urfa, Antep ve Maraş bölgesinde 1920 yılı sonlarından 1921 başlarına kadar savaşmıştı. Fransızlarla Millî kuvvetler arasında en çetin çarpışmalar Antep'de gerçekleşmişti. Antep Muharebesi'nin son üç aylık dönemi, Urfa ve Maraş çatışmalarından farklı olarak Fransız kuvvetlerinin kuşatması tarzında gerçekleşmiş Kuva-yı Milliye milislerinin her tarafla bağlantısı kesilmiş, silah, cephane, yiyecek sıkıntısı katlanılmaz dereceye ulaşmıştı. Bunun üzerine Kuva-yı Milliye milisleri yarma harekâtı yaparak çemberden kurtulmuşlar ardından Fransız birlikleri şehri işgal etmişlerdi. Adana bölgesinde birkaç yerde Kuva-yı Milliye'nin direnmesi Fransız kuvvetlerini durdurmuş, bir çok kasaba Fransız işgalinden kurtulmuştu. Bu çatışmalar esnasında Kuva-yı Milliye'nin 800 kişilik bir Fransız kuvvetini esir alması tam bir şok yaratmıştı. Bu olay Kuva-yı Milliye'nin güvenini artırmış bunun tam aksi olarak da Fransızlarda büyük bir travmaya yol açmıştı. Fransızlar bu başarısızlıklar üzerine, bölge üzerindeki emellerini yeniden değerlendirmek durumunda kalmışlardı. Fransız kuvvetleri bu illerden çekilmek zorunda kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendi payına bırakılan bu topraklarda kan dökerek kalabileceğini görmesi Fransa'nın politikasını Millî Mücadele lehine yeniden sorgulamasının da başlangıcını oluşturmuştu.

Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1973, C.II, s. 179-181.

⁵ Yusuf Hikmet Bayur, Türk Devleti'nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1995, s. 19.

⁶ "Bu sıralarda Fransızların Ortadoğudaki siyaseti, Kahire'deki İngiliz temsilcisi Albay Meinertzhagen tarafından şöyle tanımlanıyordu: Araplarla Türklerin dostluğunu kazanarak onları İngiliz nüfuz ve çıkarlarına karşı kullanmak", Sonyel, a. g. e., C. I., s. 196.

Fransa'nın bu dönemdeki dış politika önceliği hiç şüphesiz Almanya'nın bir daha ayağa kalkamayacak ölçüde güçsüzleştirilmesiydi. Fransa bu politikasını gerçekleştirebilmek için İngiltere'nin Ortadoğudaki emellerine göz yummuş daha fazla toprak almasına istemeyerek de olsa evet demişti. İngilterenin baskısıyla Yunan Ordusu'nun İzmir'e çıkmasına da bu nedenlerle güçlü tepki vermemişti. Fransa'nın Ortadoğu menfaatleri arasında Anadolu'da tek bir devletin olması da bulunuyordu. Yunanistan'ın Batı Anadolu'nun verimli topraklarına yerleşmesi, Doğu Akdeniz'de güçlenmesinin yolunu açacak bu da en çok İngilterenin yararına olacaktı. İngiltere bu düşünceden dolayı kendi askerlerini kullanmak yerine Türk-Yunan çatışmasını kurgulayıp uygulamaya gayret ediyor belirli ölçüde başarılı da oluyordu. Fransa çıkarlarına aykırı tüm bu gelişmelere rağmen Almanya'nın etkisizleştirilmesi için tepki vermiyor ancak bu konuda da istediği sonucu elde edemiyordu. Alman donanması etkisizleştirilmiş böylece İngiltere denizlerde büyük bir tehditten kurtulmuştu. Bundan dolayı İngilizler için Almanya'nın daha fazla hırpalanmasına ihtiyaç kalmamıştı. İngiltere, Almanya'nın bu dönemde daha fazla güçsüzleştirilmesini kıta Avrupasında kendi stratejik çıkarları arasında sakıncalı buluyordu. İngiltere'nin menfaatlerine göre Almanya'nın daha fazla güçsüzleştirilmesi Fransa'yı baş aktör haline getirecek yolu açabilirdi. Ayrıca daha fazla hırpalanacak bir Almanya ekonomik olarak İngiltere'nin yeni pazarlar bulma anlayışına da katkı sağlamazdı. Kısaca ifade etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı Fransa'nın İngiltere ile ilişkileri gittikçe soğumaya başlamış Fransa'nın zararı her geçen gün daha da derinleşmesini sürdürmüştü. Bu durum İngiliz siyasetinin ana hatlarına uygun bir seyir izlemekteydi. Hem Güneyde hem de Batıda çarpışmak zorunda olan Türkiye, dikkatini bir cepheye veremediğinden dolayı istediği başarıyı yakalayamıyordu. Fransa, Arap milliyetçileriyle Suriye'de de sıkıntılı bir süreç geçiriyordu. Bir yandan Suriye'de bir taraftan güney cephesinde pozisyon almak zorunda kalan Fransa, bu ikilemden bir an önce kurtulmak istiyordu.

Birinci İnönü, İkinci İnönü Savaşları ve Sakarya Zaferi'nden sonra Fransa, Millî Mücadele karşısındaki pozisyonunu netleştirmiş ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da Türk-Fransız antlaşması yapılmıştı. Bu antlaşmayla Fransa, Misak-ı Millî'yi kabul etmişti. Millî Mücadele ile ilk anlaşılan Batılı devlet olmuştu ⁷. Fransa ayrıca içinde çok sayıda top, cephane ve önemli miktarda

⁷ Mustafa Kemâl, konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır. "Bu İtilâfnâme ile siyasi, iktisadi, askerî ila... hiçbir hususta istiklâlimizden hiçbir şey feda etmeksizin eczayı vatanımızın kıymetli parçalarını işgalden tahlis etmiş olduk. Bu itilâfnâme ile âmal-i milliyemiz, ilk defa olarak düvel-i garbiyeden biri tarafından, tasdik ve ifade edilmiş oldu.", Mustafa Kemâl Atatürk; Nutuk, C. I-III., Milli Eğitim Basımevi, 14. Baskı, İstanbul 1982, C. II, s. 625; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1980) İstanbul 1989. s. 320; Sabahattin Selek, Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C. I-II., İstanbul 1963-

savaş malzemelerini millî orduya bırakmıştı⁸. Bu bölgede görev yapan kuvvetlerin Batı cephesine kaydırılmasına imkân hazırlamışlardı⁹. Fransızların bu antlaşmayı imzalamaları doğal olarak İngilizleri Millî Mücadele karşısında yalnızlığa itmiş bu da İngiliz çıkarlarını zedelemiş, Fransa'ya tepki göstermesine neden olmuştu¹⁰.

Fransa, Lozan görüşmelerinde Türk tarafının görüşlerini desteklemekle beraber İngiltere'nin Türkiye karşısı yönlendirmelerinden kendisini kurtaramamış daha çok İngiliz bakış açısı doğrultusunda müzakerelere katılmış, Anadolu'daki malî çıkarlarını ön plânda tutmayı hedefleyen bir stratejiyi gerçekleştirmeye çalışmıştı.

3.2.2. Fransızların Afyonkarahisar'ı İşgali

Afyonkarahisar'ın stratejik bir mevkide bulunması Fransızların da bölgeyi işgal etmelerine neden olmuştu. Fransızlar fiili olarak Afyonkarahisar'ı işgal etmeden önce İngiliz kuvvetleri vasıtasıyla etkisini göstermeye başlamışlardı. İngilizlerin telkin ve zorlamalarına bölgede görev yapacak Fransız subaylarına nazik davranılması, kontrol görevlerinin kolaylaştırılması, istenen her türden yardımın yapılması, Fransız subaylarının bölgede daha kolay ve rahat görev yapabilmeleri için kendilerine otomobil ve şoför tahsis edilmesi istenmiş, bu istekler 16 Mart 1919 tarihinde Yıldırım Kıtaaatı Müfettişliği vasıtasıyla 12. Kolordu ve 23. Tümen tebliğ edilerek gereğinin yapılması istenmiştir¹¹. Söz konusu askeri birimler ellerinde pek çok otomobil olmakla beraber bunların çalışır durumda olmadığını, yedek parçalarının bulunmadığını, büyük ölçüde lastik tekerlek sorunu çektiklerini bildirmişlerdir. Söz konusu askeri birimler cevabi yazılarında otomobilleri kullanacak şoförlerin olmadığını, Harbiye Nezareti vasıtasıyla otomobiller için lastik, yedek parça

1965, C. II, s. 470.

⁸ Murat Köylü, Fransızların bıraktıkları silah ve cephane olarak şu sayıları vermiştir. Tüfek; Osmanlı 4484, Alman 3865, Manliher 10, Büyük Çaplı Martin 1730, Toplam 10.089. Mermi sandık olarak: Osmanlı 574, Büyük Çaplı Mavzer 247, Gra 101, Shneider 577 olmak üzere Toplam 1505 sandıkdır. Ayrıca iyi durumda 10 uçak Türkiye'ye verilmiş en önemlisi de Fransa piyasalarından silah ve cephane satın alınmasının yolunu açmıştı. Murat Köylü, Kurtuluşun Gölgedeki Kahramanları, Fark Yayınları, Ankara 2007, s. 297.

⁹ Tansel, a. g. e., C. IV, s. 52.

¹⁰ Tansel, a. g. e., C. IV, s. 53.

¹¹ Ali Fuat Paşa yazışmalar ve kolorduların görev alanları ile ilgili şunları dile getirmiştir. "Hükümet-i mahalliye'nin ardı arası kesilmez müdahalesi yüzündün bu mıntıkadan bazen Niğde, Kayseri sancakları 12. Kolorduya terkedilmiş ve buna mukabil Afyonkarahisar, Kütahya, Burdur, Isparta sancakları bizim mıntıkaya dahil edilmişti", Ali Fuat Cebesoy, Kuva-yı Milliye'nin İcüyü, Yay. Haz. Orhan Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2002, s. 11.

v.b temin edilerek gönderilmesini, şoför eksikliğinin de aynı usulle yapılmasının daha doğru olacağı kanaatini taşıdıklarını Yıldırım Kıtıaıtı Müfettişliği'ne bildirmişlerdir¹².

Fransızların Afyonkarahisar'ı işgal hazırlıklarıyla ilgili olarak 10 Nisan 1919 tarihli bir belgede Afyonkarahisar demiryolu hattını işgal ve muhafaza etmek üzere Bandırma'ya bir Fransız müfrezesinin çıktığından söz edilmektedir. Fransız müfrezesi Bandırma'dan trenle hareketle Afyonkarahisar'a intikal etmişlerdir¹³. Fransızların zaman zaman Afyonkarahisar'a sevk ettikleri askerler de Bandırma'ya deniz yoluyla gelip Bandırma-Afyonkarahisar demiryolu güzergahını kullanarak intikal eden birlikler olmuştur. Fransızlar, Afyonkarahisar İstasyonu binalarına yaklaşık 200 kişilik bir kuvveti 16 Nisan 1919 tarihinde yerleştirmişlerdi¹⁴. Yıldırım Kıtıaıtı Müfettişliği'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen 16 Nisan 1919 tarihli belge Afyonkarahisar'ın Fransızlar tarafından işgali konusunda detaylı bilgiler vermektedir. Fransızların bir binbaşı komutasında 7 subay ve 200'den fazla müstemleke askerinden oluşan bir kuvvetin bir kaç gün Afyonkarahisar'a gelerek İstasyon civarındaki Mekteb-i Sanayi'ye yerleştiğinden bahsedilmektedir. Belgeden Fransızların Afyonkarahisar'ı 16 Nisan'dan birkaç gün evvel muhtemelen 14-15 Nisan tarihinde işgal etmiş olması kuvvetle muhtemeldir¹⁵. Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın 21 Nisan 1919 tarihinde gönderdiği bir başka belgede de Afyonkarahisar'ı işgal eden söz konusu Fransız müfrezesinin 14 Nisan tarihinde hakkında bilgi verilen Fransız taburuna mensup kuvvetler olduğu bilgisi verilmiştir¹⁶.

Fransızlar Afyonkarahisar'ı işgal ettikten sonra zaman içinde asker sayılarını artırma yoluna gitmişlerdir. Dahiliye Nazırı Müsteşarı Keşfi Bey'in 29 Nisan 1919 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği belgede Uşak'tan Afyonkarahisar'a kadar olan demiryolu hattına dağıtılmak üzere Bandırma'dan Manisa İstasyonu'na 400 kadar Senegal Fransız askerinin getirildiğini 300 kadar askerinin Afyonkarahisar'a hareket ettiğini vagonların kapasitesinin yetersiz kalmasından dolayı geriye kalan askerlerin sonraki treni Manisa'da bekledikleri bilgisinin Aydın Vilayeti'nden bildirildiğinden söz edilmiştir¹⁷.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar'ın işgalinden 21 Mayıs 1919 tarihine kadar şehirde 200 civarında bir Fransız müfrezesinin konuşlandığı anlaşılmaktadır. Konya'da bulunan 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa 21

¹² ATASE, İSH, 75/104AF, 75/104AG

¹³ ATASE, İSH, 187/25.

¹⁴ BOA. DH.İUM, 19/19, 1/31;Atabek, a. g. e., s. 332; Utkan Kocattürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, T.T. K. Yayınları, Ankara 1988, s. 82.

¹⁵ ATASE, İSH, 88/188.

¹⁶ ATASE, İSH, 88/188.

¹⁷ ATASE, İSH, 89/3.

Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği belgede 200 mevcutlu bir Fransız taburunun şehirde bulunduğundan bahsetmekte İngiliz taburunun çekildiğinden eksikliğin Fransız müfrezesiyle kapatılmaya çalışıldığından söz etmektedir¹⁸.

Fransız kuvvetleri Afyonkarahisar'ı işgal ettikten sonra buradaki kuvvetlerinin yerel yönetimle ve İngiliz, İtalyan kuvvetleriyle koordinasyonunu daha iyi sağlama üzere Fransız Siyasi Temsilcisi olarak Binbaşı Lapon'u tayin etmişlerdi¹⁹. Binbaşı Lapon Afyonkarahisar mutasarrıfı, 23. Tümen Komutanı v.b mahalli askeri yetkililerle zaman zaman temasta bulunmuş bölgedeki Yunan kuvvetlerinin durumu, siyasi gelişmeler konusunda düşüncelerini Türk yetkilileriyle paylaşma ihtiyacı hissetmiştir²⁰.

İzmir'in işgal edilmesinin hemen ertesinde, Afyonkarahisar ve Afyonkarahisar'ın önde gelenleri bu olaya tepkisiz kalmamışlardı. Dehşeti Medresesi o zaman için Belediye Dairesi olarak kullanılmakta idi. Belediye dairesine 17 Mayıs 1919 günü sabah erkenden Afyonkarahisar'ın ileri gelenlerinden Akosmanzâde Hacı Hüseyin, Çobanzâde Avukat İsmail, Hoca Nebil, Müftü Hüseyin Fevzi Beyler, durumu değerlendirmek için bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda Yunanlıların İzmir'e çıkmaları sonucunda ortaya çıkan tehlikeler, daha iç bölgelere ilerleme ihtimalleri karşısında neler yapılması gerektiği konusunda görüş alış verişinde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında alınacak tedbirlerin ilki olarak da düşmanla mücadele etmek fikri benimsenmiş, Afyonkarahisar halkını toplayıp bir protesto mitingi düzenleyerek, Afyonkarahisar'da bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerine birer protestoname vermeyi uygun görmüşlerdi²¹. Bu sırada Afyonkarahisar'da mutasarrıf Anastas isimli bir Rumdu. Alınan kararları hayata geçirmek için hiç vakit kaybedilmeden halk Belediye önüne toplattırılmış durum tüm açıklığı ile anlatılmıştı. İçinde bulunulan vahim vaziyet tüm çıplaklığı ile anlatılınca halkda büyük bir heyecan uyanmıştı. Halk tek vücut olmuş her ağızdan tek bir ses çıkmış işgal şiddetle eleştirilmişti. Halk canını, malını her şeyini vermeye hazır olduğunu tek ses halinde işgalcilere haykırmıştı. Hemen üç adet protestoname düzenlenmişti. Yukarıda adı geçen heyetle birlikte yanlarına Fransızca bilen bir kimse de alınarak İptida'da oturan İngiliz temsilcisine gidilerek, mektep talebesi gibi bir çocuk- paçası geniş ve kısa pantolonlu- yani çıplak bacaklı idi, masasının üstüne protestoname konulmuştu. İngiliz temsilci protestonameyi eline bile almadığı gibi, "siz Ermenilere nasıl hakaret ettiniz", demişti. Heyet-

¹⁸ ATASE, İSH, 257/10-1.

¹⁹ ATASE, İSH, 31/39.

²⁰ ATASE, İSH, 31/39.

²¹ Atabek, Ömer Fevzi; Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilâyeti Tarihçesi, Yayına Hazırlayan; Turan Akkoyun, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:8, Afyon 1997, s. 335.

te bulunanlardan biri “biz Ermenilerle ilgili konuşmaya gelmedik, şu protestonamemizin hükümetinize ulaştırılmasını sizden istiyoruz”, demişti. İngiliz temsilci sorusunu tekrarlayarak elindeki bıçağını da ara sıra oynayarak, “Ermenilere neler yaptınız? Şimdi bu kadarcık şeye tahammül edemeyecekmisiniz”, sorusunu yöneltmişti²². Heyet, İngiliz temsilci ile daha fazla birlikte olmanın kendilerine bir katkı sağlamayacağını görerek buradan ayrılmışlar ve Afyonkarahisar Askerlik Dairesi’nde bulunan İtalyan temsilcisine gitmişlerdi. İtalyan temsilcisi İngiliz temsilcisinin aksine olarak huzuruna gelen heyete karşı gayet iyi bir karşılama örneği sergilemiş ve protestonameyi almıştır. Bu sırada İtalyan askerleri de aynı binada ikamet ediyorlardı. Heyetin bundan sonraki güzergâhı İzmir İstasyonu’nda bulunan Fransız temsilciliği olmuştur. Temsilcilikte bulunan bir topçu subayı heyeti gayet nazik bir tarzda karşılayarak heyete iltifatlar etmiş, sigara, çay, badem şekeri ikramında bulunmuştu.

Kendisine gelen heyetin sözlerini dinledikten sonra, kendisinin temsilci olmadığını, durumu temsilciye bildireceğini, temsilcinin Yunanlıların İzmir’e hangi gerekçelerle nasıl çıktıklarını araştırma maksadıyla İzmir’e gittiğini ifade etmişti. Fransız askerleri de temsilcinin bulunduğu binada ikamet etmekteydiler. 17 Mayıs 1919’da Mutasarrıf Anastas Bey, sabah Afyonkarahisar heyetini ve memleketin ileri gelenlerini huzuruna çağırmişti. Bu heyet ve ileri gelenler Anastas Bey’in makamına vardıklarında mutasarrıfın yanında Fransız bir yetkiliyi görmüşlerdi. Mutasarrıf, yanında Fransız yetkili olduğu halde heyete Fransız komutanın dün Fransız temsilciliğine giden heyetle görüşme isteğinde bulunduğunu randevu saatinin ise yarın 18 Mayıs 1919 saat 13 olduğunu bildirmişti²³. Bu açıklamadan sonra heyet, mutasarrıfın yanından ayrılmıştı²⁴. 18 Mayıs 1919 günü heyet saat 13’de İzmir İstasyonu binasında ikamet eden Fransız Temsilcisinin yanına gitmişti. Temsilci, heyete, vermiş oldukları protestonameyi inceleyerek, ellerinden silahlarının alındığını oysa İzmir’e gelen Yunan ordusunun son derece modern silahlara sahip olan bir ordu olduğunu, bu modern orduya karşı savaşmanın çılgınlık olacağını, Yunan ordusuna karşı nasıl mücadele edeceklerini, sormuştu? Fransız temsilcisinin huzurunda bulunan heyet, “Biz Afyonkarahisarlılar, ellerimizde sopa, balta, satır ile karşı koyarız veya ölürüz ya da Yunan ordusunun elindeki silahları alarak onları kendi silahlarıyla perişan ederiz”, diye cevap vermişlerdi. Heyecanla verilen bu cevap karşısında Fransız temsilcinin korkudan elleri titremeye başlamış ve heyete soğukkanlılıkla görüşelim teklifini ileri sürmüştü. Bu durum birkaç defa tekrarlandıktan sonra, temsilci, siz mağlup bir milletsiniz, silahlarınızı bırakınız dediğinde, buna cevap olarak heyet, Çanakkale Savaşlarını hatırlat-

²² Atabek, a. g. e., s. 336.

²³ Ahmet Altıntaş, Milli Mücadele’de Afyonkarahisar, 1919-1922, Afyonkarahisar Valiliği, 2011, s. 35.

²⁴ Atabek, a. g. e., s. 336.

mıştır. Bu tür cevaplar üzerine Fransız temsilci, dönemin savaş devresi olmadığını, sorunların kalemle çözülmesinin daha gerçekçi olacağını, en doğru yolun Amerika, İngiltere, İtalya, Fransa gibi bir devletin mandası altına girmek olacağını söylemişti. Bunun üzerine Afyonkarahisar heyeti, ayağa kalkarak, kendilerinin hür yaşamak istediklerini bu mümkün olmaz ise ölümü tercih edeceklerini söyleyerek temsilciden sadece protestonamelerini Fransız hükümetine ulaştırmasını arzuladıklarını ifade ederek ayrılmışlardı²⁵.

Yunanlıların 16 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgali sonrası yurdun her yöresinde yapılan protesto eylemleri, Afyonkarahisar'da da yapılmıştı., Afyonkarahisar halkı, yukarıda isimlerini verdiğimiz kişilerin önderliğinde, halkın bu işgal karşısındaki tavrını en üst seviyede İngiliz, İtalyan, Fransız temsilciliklerine giderek bu durumu kabullenemeyeceklerini dile getirmişlerdi. En olumlu tavrı İtalyan temsilcisi sergilerken, Fransız temsilcisi silahla mücadele etmelerinin mümkün olmadığını, manda idaresini kabul etmelerinin daha uygun olacağını söylemiş, İngiliz temsilcisi ise en olumsuz tavrı gösterirken, Ermenilerle Türklerin arasındaki ilişkilere dikkat çekmek istemişti. Bu protestoların ardından Afyonkarahisar halkı o dönemin ruhuna uygun olarak Millî Mücadele yanlısı bir tutum sergilemiş gittikçe artan bir şekilde tavrını sürdürmüştü²⁶.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Konya'da bulunan Yıldırım Kıtaatı Müfettişi Cemal Paşa 31 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne Afyonkarahisar'daki Fransız kuvvetlerinin durumu ile ilgili dikkat çekici bir yazı göndermişti. Cemal Paşa yazısında üç noktaya değinmişti. İlk olarak Afyonkarahisar'da bulunan Fransız kuvvetlerinde görev yapan Yusuf Çavuş namında bir siyahi askerin kendilerine ilginç ve son derece dikkate değer bilgi verdiğiinden bahsetmişti. Cemal Paşa Yusuf Çavuş'tan alınan bilgilere göre Afyonkarahisar ve civarının İtalyanlar tarafından işgal edileceği ve bunun hemen sonrasında Fransız kuvvetlerinin Afyonkarahisar'dan çekileceğini bildirdiğini ifade etmişti²⁷. Cemal Paşa ikinci konu olarak Yusuf Çavuş'un kendilerine Afyonkarahisar-Manisa hattı üzerinde Afyonkarahisar'dan üç saat mesafede bulunan bir demiryolu köprüsünün Fransız askerleri tarafından muhafaza edildiği bilgisini verdiği dile getirmişti. Cemal Paşa son olarak da Afyonkarahisar'daki çadırılı ordugahla merkezdeki mühimmat deposunun yabancı askerler tarafından daimi gözetimde bulundurulduğundan söz etmişti²⁸. Cemal Paşa, Yusuf

²⁵ Atabek, a. g. e., s. 336, 337; Konuyla ilgili Ali Fuat Paşa şöyle demektedir. " Maddi kuvvetlerimizin muhafazası emrinde Yirminci Kolordunun gerek eski ve gerek yeni mıntkasında tek bir silahı bile mukavele mucibince düşmana teslim etmemiş olduğunu şükranla buraya kaydetmek değer.", Cebesoy, a. g. e., s. 13.

²⁶ Altıntaş, a. g. e., s. 35-36.

²⁷ ATASE, İSH, 17/79.

²⁸ ATASE, İSH, 17/79.

Çavuş'dan elde edilen bilgileri önemli gördüğünden dolayı Harbiye Nezareti'ne göndererek konunun önemine dikkat çekmiştir. Söz konusu günlerde Afyonkarahisar'da bulunan Aygırhane Cephaneliği ile Gazhane Cephaneliği İngiliz işgal kuvvetlerinin gözetim ve denetiminde olup Afyonkarahisar'da bulunan 23. Tümen Komutanlığı ile buraların denetim ve kontrolü konusunda zaman zaman çatışma ortamı doğuracak kadar gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

İtilaf Devletleri arasında işgaller konusunda zaman zaman görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Afyonkarahisar'daki Fransız müfrezesinin 26 Mayıs 1919 tarihinde çekilerek yerine İtalyan kuvvetlerinin ikame edileceği bilgisi 23. Tümen Komutanlığı tarafından Konya'da bulunan 12. Kolordu Komutanlığı'na iletilmiş ancak sonradan farklı gelişmeler olmuş Fransız kuvvetleri Afyonkarahisar'daki işgallerini sürdürmüşlerdir²⁹. İtalyan askeri müfrezesi de şehirde askeri işgalini devam ettirmiştir. Bu bilginin ortaya çıkardığı durum İtilaf Devletleri'nin Afyonkarahisar'ı işgal politikalarında tam bir uyum içinde olmadıklarının, zaman zaman fikir ayrılıkları yaşadıklarını göstermektedir.

Yirmi üçüncü Tümen Komutanlığı tarafından 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen 3 Ocak 1920 tarihli bir belgede Afyonkarahisar'da Fransız Siyasi Temsilcisi olarak Binbaşı Lapon'un bulunduğu, 120 neferlik bir Fransız Müfrezesi'nin Sanayi Mektebi'ndeki işgallerini devam ettirdikleri İzmir İstasyonu'nda ise 12 Fransız askerinin bulunduğu belirtilmektedir³⁰.

3.2.3. Afyonkarahisar'ın Tahliyesi

Fransızların 1920 yılının başından itibaren Afyonkarahisar'ı tahliye hazırlıklarına giriştikleri görülmektedir. Fransızların Afyonkarahisar'ı tahliye etmelerinin temel gerekçesi hiç şüphesiz genel siyasetlerinin bir uzantısı olmuştur. Fransızlar İngilizlerin İstanbul'daki uygulamaları, İngilizlerin Yunanlılara verdiği destekte yeterince Fransız görüşünün alınmaması, İtalyanlarla iyi niyet çerçevesinde yürüttükleri ilişkilerden olumlu sonuç alma ihtimallerinin artması v.b genel nedenlerden dolayı Afyonkarahisar'ı tahliye hazırlıklarına başlamışlardır.

Yirmi üçüncü Tümen Komutanlığı tarafından 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen 10 Şubat 1920 tarihli bir belgede merkezi Afyonkarahisar'da bulunan Fransız taburunun 100 aşkın askerinin akşam trenle İzmir'e hareket edeceğinden söz edilmektedir. Belgede taburun giderken İzmir hattı boyunca istasyon muhafızlarını da en aza indireceğini artan askerleri götürecekleri

²⁹ ATASE, İSH, 87/33.

³⁰ ATASE, İSH, 327/85.

belirtilmektedir. Tümen komutanlığı, Fransız subaylarının İzmir'den sonra İstanbul'a hareket edeceklerini söylemelerine rağmen Mersin istikametiyle Maraş yönüne gitmelerinin kuvvetle muhtemel olduğunu, söz konusu taşımadan sonra Afyonkarahisar'da Fransız temsilcisiyle 10 nefer muhafız kalacağı bilgisini vermiştir³¹.

Yirmi üçüncü Tümen Komutanı Aşir Bey tarafından 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen 11 Şubat 1920 tarihli bir belgede Fransızların öğleden sonra saat 6.30'da 100 nefer ve 5 subayla trenle hareket ettikleri beraberlerinde 10 vagon erzak, askeri malzeme, 1 vagon araba, bir seyyar yemek kazanı, 2 vagon binek ve mekkari hayvanı, bir vagon içinde 100 sandık cephane, 20 sandık silah, 4 ağır makineli tüfek götürdükleri, 10 askeri Fransız Temsilcisi için bıraktıkları bildirilmiştir³².

Afyonkarahisar'daki Fransız kuvvetlerinin tahliye sürecinin 22 Şubat 1920 tarihinde de devam ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Afyonkarahisar demiryolu hattı boyundaki Fransız kuvvetlerinin İzmir yönünde çekilmekte olduğunu, Bandırma hattındaki Fransız müfrezesinin de mevkiilerini terk ettikleri haberlerinin alındığı bildirilmiştir. Bununla paralel olarak aynı tarihte Afyonkarahisar'daki İngiliz Telsiz-Telgraf İstasyonu'nun da kaldırıldığı bilgisi 23. Tümen Komutanlığı'nca 12. Kolordu Komutanlığı'na iletilmiştir³³. Bütün bu bilgiler ışığında Afyonkarahisar'daki Fransız kuvvetlerinin İngiliz kuvvetleriyle birlikte hareket ettiklerini işgalde ortak tavır sergilediklerini, tahliye sürecinin de ortaklaşa görüş alış verişinden sonra netleştirilip uygulama aşamasına geçildiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Fransız birliklerinin Afyonkarahisar'ı tahliye süreci ile ilgili olarak zaman zaman basında farklı haberlerin çıktığı bu haberlerin düzeltilme ihtiyacı hissedildiği de görülmektedir. Konuyla ilgili olarak 23. Tümen Komutanlığı tarafından 12. Kolordu Komutanlığı'na 4 Mart 1920 tarihinde gönderilen belgede; Konya'da yayın yapan Nasihat Gazetesi'nin 23 Şubat 1920 tarihinde yapmış olduğu yayının düzeltilmesi talep edilmiştir. Düzeltilmesi istenen yazıda; Afyonkarahisar'daki İngiliz birliklerinin çekildiği bilgisinin doğru olmadığı Afyonkarahisar'ı tahliye eden askerlerin Fransız askerleri olduğunu, İngilizlerin kısmen çekilmiş bulunduğunu, Afyonkarahisar-Kasaba demiryolu hattının muhafazasının Kuva-yı Milliye tarafından değil muvazzaf Türk askerlerince sağlandığını, mahalli hükümetin tam anlamıyla bölgede kontrolü sağladığı belirtilmiştir. Nasihat Gazetesi'nin 23 Şubat tarihli yazısının verilen mevcut bilgiler ışığında gözden geçirilerek düzeltilmesi istenmiştir³⁴.

³¹ ATASE, İSH, 330/4.

³² ATASE, İSH, 330/14.

³³ ATASE, İSH, 421/110.

³⁴ ATASE, İSH, 331/210.

Yirmi üçüncü Tümen Komutanı Aşir Bey tarafından 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen 4 Mart 1920 tarihli bir belgede Afyonkarahisar'da bulunan Fransız temsilcisinin faaliyetlerinden söz edilmektedir. Aşir Bey, Fransız temsilcisiyle yapmış olduğu görüşmenin detaylarını 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'ya aktarmıştır. Aşir Bey, Fransız temsilcisinin Yunanlıların İzmir'e takviye birlikleri getirdiğini bunun İtilaf Devletleri'nin onayı olmadan yapılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Aşir Bey, temsilcinin barış şartlarının kabul ettirilmesi için Anadolu'da dağınık bir halde bulunan İngiliz, Fransız, Yunan kuvvetlerinin gerekli yerlerde toplanıp yoğunlaştırılması suretiyle ihtiyat tedbirlerinin alınmasının doğal olduğunu dile getirdiğini ileri sürmüştür. Aşir Bey Fransız temsilcisinin kendisine İzmir Vilayeti'nin Yunanlılara tamamen terkinin mümkün olmadığını onlara sadece belirli iktisadi ayrıcalıkların tanınmasının muhtemel olduğunu, İzmir'in Osmanlı Hükümeti yönetiminde kalmasının daha güçlü bir seçenek olduğunu belirtmiştir. Aşir Bey'in yazısından Afyonkarahisar Fransız temsilcisinin sadece mahalli sorunlarla ilgilenmeyip aynı zamanda Fransa'nın bölgeye yönelik genel politikasının belirlenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır³⁵. Bunun yanı sıra Afyonkarahisar Fransız temsilcisinin Yunanlılar, İngilizlerle temas halinde olduğunu Afyonkarahisar'ın tahliyesinin bu politika çerçevesinde değerlendirilmesinin doğru olacağı fikrine işaret ettiği görülmektedir. Aşir Bey'in yazısından Fransız temsilcisinin İzmir'le ilgili görüşlerinin İngiliz siyasi temsilcisi Tayler'in düşünceleriyle paralel olduğunu, Afyonkarahisar'ın tahliye sürecinin de Afyonkarahisar özelinde İngiliz siyasi temsilciliği ile Fransız siyasi temsilciliği arasında yapılan görüşmeler neticesinde sağlanan mutabakat çerçevesinde gerçekleştirileceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir³⁶.

Birinci Dünya Savaşı içinde yapılan antlaşmalar kendi içinde tutarlı olmakla beraber savaşın seyri içinde önce İtalya sonra da Fransa tam olarak bu antlaşmalara özellikle İngiltere'nin uymadığı kanaatindediler. Fransa Mondros Mütarekesi imzalanırken İngiltere tarafından dışlandığını düşünerek protesto etme ihtiyacı hissetmişti. İtilaf Devletleri içinde Anadolu'da en çok Fransa'nın yatırımları bulunmaktaydı. Fransızlar demiryolu, tarım, ulaştırma, madencilik sektörlerinde önemli miktarda sermaye ve işletme yatırımı yapmışlar işgallerin ardından söz konusu yatırımları artırma, yapmış olduğu yatırımların ekonomik karşılıklarını elde etme politikalarını sıkılaştırma çabası içine girmişlerdi.

³⁵ ATASE, İSH, 333/56

³⁶ ATASE, İSH, 333/56

Fransa yukarıda kısaca izah edilmeye çalışılan genel politikasına uygun olarak Afyonkarahisar'ı işgal etmişti. Fransızların Afyonkarahisar'ı işgal etmelerinde şehrin İstanbul-Konya, İzmir-Afyonkarahisar demiryolu hattının kesişme noktasında bulunması hiç şüphesiz etkili olmuştu. Fransız kuvvetleri Bandırma'dan demiryolu hattını kullanarak büyük çoğunluğu Senegal kökenli olan askerleri vasıtasıyla şehri işgal etmişler, öneminden dolayı İzmir İstasyonu ve Sanayi Mektebi'ni el koyup yerleşmişlerdi. Fransızlar işgalin hemen akabinde kuvvetlerinin yerel yönetimle, bilhassa Afyonkarahisar'da bulunan İngiliz siyasi temsilciliğiyle daha sağlıklı ilişkiler sürdürüp geliştirebilmesi amacıyla Binbaşı Lapon'u Afyonkarahisar Fransız Siyasi Temsilcisi tayin etmişler, Lapon bu görevini Fransızların işgali süresince devam ettirmişti.

İzmir'in işgali tüm Anadolu'da olduğu gibi Afyonkarahisar'da da Türk halkı için tam bir şok etkisi yaratmış Afyonkarahisar'ın önde gelenleri başta Akosmanzade Hacı Hüseyin, Çobanzade Avukat İsmail, Hoca Nebil Efendi, Müftü Hüseyin Fevzi Efendiler olmak üzere işgali protesto için mitingler tertip etmişler İtilaf Devletleri'ne durumun kabullenilmeyeceğine dair telgraflar göndermişlerdi. O dönemde Afyonkarahisar Mutasarrıfı Anastas'ın işgal karşısındaki pasif tutumu halkın heyecanını bir kat artırmıştı. Afyonkarahisarlılar içlerinden bir heyet oluşturmuşlar Afyonkarahisar'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine başta İngiliz siyasi temsilcisi olarak tepkilerini dile getirmişlerdi.

İngiliz siyasi temsilci işgali protesto etmek için nezdine gelen Afyonkarahisar heyetini soğuk karşılamış Ermeniler konusunda suçlayıcı isnadlarda bulunmuştu. Bunun üzerine heyet, İzmir'in işgali karşısında duydukları rahatsızlık ve protestolarını belirtmek üzere önce İtalyan siyasi temsilciliğine daha sonra da İzmir İstasyon Binası'nda bulunan Fransız siyasi temsilciliğine gitmişlerdi. Fransız temsilciliği İngilizlerin aksine Afyonkarahisar heyetini gayet nazik karşılamış durumun kendileri açısından da sürpriz olduğunu ileri sürerek İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin hangi gerekçelerle yapıldığını anlamaya çalışacaklarını belirtmişti.

Fransızlar Afyonkarahisar halkına karşı İngilizlere göre daha yapıcı bir tavır takınmışlar zaman zaman genel politikaları daha iyi anlaşılması için Binbaşı Lapon öncülüğünde çalışmalar yapmışlar 23. Tümen Komutanlığı ve 12. Kolordu Komutanlığı'yla temas kurmuşlardı. Binbaşı Lapon sadece Afyonkarahisar ve civarıyla ilgilenmemiş Uşak, Manisa, Aydın'a kadar uzanan incelemelerde bulunmuştu. Laponu söz konusu incelemelerinde elde ettiği Yunan ordusunun genel durumu, cephelerdeki vaziyet, Kuva-yı Milliye'nin vaziyeti, savaş stratejisi, v.b konulardaki görüşlerini 23. Tümen Komutanı Aşir Beyle ve 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'yla da paylaşmıştı. Bu yönüyle Fransız siyasi temsilcisi tavır ve davranış olarak İngiliz siyasi

temsilcisinden farklı bir medot izlemiş Afyonkarahisar halkıyla yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştı.

Fransızların Afyonkarahisar'ı tahliyesi büyük ölçüde İngiliz işgal kuvvetleriyle koordineli şekilde gelişmişti. İtilaf Devletleri'nin genel işgal politikaları ve tahliye çabaları büyük oranda Fransızların Afyonkarahisar'ı tahliyelerinde kuvvetli belirleyici olmuştu. Fransızlar 1920 yılının başından itibaren peyder pey asker sayılarını azaltma yoluna gitmişlerdi. İtilaf Devletleri'nin yazışmalarında Fransız Hükümeti'nin Adana ve havalisinde kalıcı olmaya niyeti yoktur şeklinde haberler çıkmıştı. Fransa'nın nihai amaçının Türkiye'ye önerdiği mali denetim benzeri bir kontrol sağlamayı hedeflediği görülmektedir. Bütün bunların yanı sıra genel olarak Fransızlarla Türkler arasında gelişmekte olan iyi ilişkiler doğal olarak İngilizleri rahatsız etmekteydi. Lloyd Georg'un bütün ısrarlarına ve karşı çıkmasına rağmen Türk-Fransız ilişkileri genel olarak iyileşme sürecine girdi. Fransızların Afyonkarahisar'ı tahliyelerinde İngilizlerle dönem dönem görüş ayrılığı yaşadıkları görülmektedir. Şehrin Fransızlar tarafından tahliyesine karar verildiğinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle tahliye çalışmalarının yavaşlatıldığı zamanlar olmuştu. Fransız işgal kuvvetleri tahliyelerinde yine Afyonkarahisar-Bandırma demiryolu güzergahını kullanmışlar merkez ve bu hat üzerindeki askerlerini kademeli bir şekilde azaltma yoluna gitmişlerdi. İtilaf Devletleri'nin genel politikaları gereği Fransız işgal kuvvetleri en sonunda da Afyonkarahisar'ı Maraş, Adana, Urfa'yla eş güdümlü olarak hemen hemen aynı dönemde tamamen tahliye etmişlerdi.

Afyonkarahisar'ın Fransızlar tarafından tahliyesi şehre özel bir tahliye olmayıp Fransızların başta Maraş, Urfa, Adana havalisini tahliye etmeleriyle ortaya çıkan doğal bir gelişmenin sonucu olmuştur. İngilizler söz konusu tahliyeleri geciktirmeye çalışmışlarsa da Fransız kamuoyunun savaş karşıtı tutumu, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, grevler, Fransızların askere gitmeme isteklerindeki artışlar, İngilizler tarafından bilhassa Anadolu'da aldatılmış duygusu, Fransız siyasetcilerinin dönem içindeki itibar kaybı v.b nedenler tahliyelerde etkili olmuştur. Hiç şüphesiz Fransızlara karşı canı pahasına mücadele eden milis kuvvetlerinin beklenmeyen direnişleri, halkın direnişi, Fransızların yerel Ermenilerden oluşturduğu kuvvetlerin halk üzerinde yarattığı olumsuz tepkiler, tahliyelerin alt yapısının şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

Fransızlar, Sakarya Savaşı'nda elde edilen zafer üzerine de Milli Mücadele'yi silah ve mühimmat yönünden destekleyici siyasi tavır geliştirmişler 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalayarak yaklaşık bir kolorduluk silah, mühimmat, uçak v.b bırakmışlardı.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşivler

a. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

BOA. DH.İUM, 19/19.

BOA. DH.İUM, 1/31.

b. Genel Kurmay Arşivi ATASE (İSH)

ATASE, İSH, 17/79.

ATASE, İSH, 31/39.

ATASE, İSH, 75/104AF.

ATASE, İSH, 75/104AG.

ATASE, İSH, 87/33.

ATASE, İSH, 88/188.

ATASE, İSH, 89/3.

ATASE, İSH, 187/25.

ATASE, İSH, 257/10-1.

ATASE, İSH, 327/85.

ATASE, İSH, 330/4.

ATASE, İSH, 330/14.

ATASE, İSH, 331/210.

ATASE, İSH, 333/56.

ATASE, İSH, 421/110.

B. Kitaplar

Akyüz, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı'nda Fransız Kamuoyu, 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Ahmet Altıntaş, Milli Mücadele'de Afyonkarahisar, 1919-1922, Afyonkarahisar Valiliği, 2011.

Atabek, Ömer Fevzi; Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilâyeti Tarihçesi, Yayına Hazırlayan; Turan Akkoyun, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:8, Afyon 1997.

Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1980) İstanbul 1989.

Atatürk, Mustafa Kemâl; Nutuk, C. I.-III., Milli Eğitim Basımevi, 14. Baskı, İstanbul 1982.

Bayur, Yusuf Hikmet; Türk Devleti'nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1995.

Cebesoy, Ali Fuat; Kuva-yı Milliye'nin İyüzü, Yay. Haz. Orhan Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2002.

Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, T.T. K. Yayınları, Ankara 1988.

Selek, Sabahattin; Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.I.-II., İstanbul 1963-1965.

Sonyel, R. Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, T. T. K. Basımevi, Ankara 1987.

Tansel, Selahattin; Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, C. I.,-V., Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1973.

3.3. MİLLİ MÜCADELE'DE ATATÜRK'ÜN İTALYA POLİTİKASI

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ*

3.3.1. Giriş

Toplumda, 100. Yılı'nı idrak etmekte olduğumuz Türk İstiklal Savaşı'nın, sadece Anadolu'daki Yunan işgal güçlerine karşı yapıldığı gibi bir algı vardır. Bu yanlış olmamakla birlikte eksik bir anlayıştır. Yunanlıların mezalimle özdeşleşen işgal siyasetleri, işgal ettikleri toprakları “vatan” yapma hedefleri ve Türklerle Yunanlılar arasındaki tarihsel geçmiş ve ilişkiler gibi etkenler böyle düşünülmesine yol açmıştır. Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milli Mücadele, Yunanlılar kadar onları Anadolu'ya gönderen İngiltere, Fransa gibi devletlere karşı da yapılmıştır. Bu mücadelenin ayrıca bir de iç boyutu olduğuna işaret ederek dış boyutunu incelemeye devam ediyoruz. Mondros Mütarekesi'nden sonraki tablo, yöneticilerin tavrı ve Anadolu'da yaşananlar hakkında İstiklal Savaşı'nın lideri Mustafa Kemal Paşa şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Düşman devletler Osmanlı Devleti'ne ve memleketine madden ve manen saldırı halinde; yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve halife olan zât, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı... Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Komutanlar ve subaylar, Harb-i Umumi'nin (Birinci Dünya Savaşı) bunca sıkıntı ve zorluklarıyla yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmeye yürekleri kan ağlıyor, gözeri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumu kenarında kafaları çare aramakta... Millet ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken, atadan gelen alışkanlık dolayısıyla kendinden önce yüce halifelik ve saltanatın kurtuluş ve dokunulmazlığını düşünüyor... Kurtuluş çaresi ararken, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden mağlup eden, yerlere seren İtilâf Devletleri karşısında, tekrar onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mevlutcelebi@yahoo.com

büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı. Bu zihniyette olan yalnız halk değildi; bilhassa aydın denilen insanlar böyle düşünüyordu. Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir defa İtilâf Devletleri'ne karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti ve padişah ve halifeye canla başla bağlı ve sâdık kalmak temel şart olacaktı... Açıkladığım bilgilere ve gözlemlere göre üç türlü karar ortaya atılmıştı: Birincisi, İngiltere himayesini talep etmek, ikincisi, Amerika mandasını talep etmek... Üçüncü karar. Mahalli kurtuluş yolarına yönelikti... Efendiler, ben, bu kararların hiç birinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş ve ömrü tükenmişti... Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamını yitirmiş bir takım mânâsız sözlerdi... Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da millet egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur. Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâlden mahrum bir millet, medenî insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye lâyık olamaz... Oysa Türkün haysiyeti ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir. Öyleyse, ya istiklâl, ya ölüm!"¹

Yukarıdaki sözlerden de gayet açıklıkla anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Türk halkının desteğiyle yürüteceği savaşın hedefini kısa ancak etkili bir sözle açıklamıştır: "Ya istiklâl, ya ölüm!" Atatürk'ün şu sözleri, istiklâlden ne anladığını göstermektedir: "Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manâsıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir."²

Mustafa Kemal Paşa'nın son derece gerçekçi olan bu tespitinin İtalya ile ilgili kısmı hakkında şimdilik şu kısa değerlendirmeyi yapabiliriz: Daha İstanbul'dayken Anadolu'da başlayan İtalyan işgallerini bilen Mustafa Kemal Paşa, tam bağımsızlık hedefiyle başlayan Milli Mücadele'nin aynı zamanda İtalyanlara karşı da yapıldığının farkındaydı. Nitekim Nutuk'ta 19 Mayıs 1919'un genel görünümünü çizerken Antalya ve Konya'da İtalyan birliklerinin bulunduğundan söz etmiştir.³ Buradan anlaşılmaktadır ki, İtalyanların Antalya ve

¹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1981, s.15-19.

² *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Hazırlayan: Utkan Kocatürk, Ankara 1999, s.18.

³ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.2-3.

Konya gibi Türk vatanında bulunması öncelikle bağımsızlığı yok eden bir durum olarak görülmüştür. Aslında Atatürk'ün tam bağımsızlık anlayışı sadece 1919 ve sonrasını kapsayan bir hedef değildir. Anadolu'ya çıktığı dönemde Batı Anadolu'da İzmir ile başlayıp genişleyen Yunan işgali, Güneybatı Anadolu'da Selçuk'tan Antalya'ya kadar İtalyan işgali, Güney'de Antep, Urfa ve Maraş'ta Fransız işgali ve diğer bazı yerlerde İngiliz birlikleri ve Doğu'da da Ermeni saldırıları, askeri ve siyasi açılardan bağımsızlığı ihlal eden hususlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ortadan kaldıran durum sadece bu işgallerden ibaret değildi. Kapitülasyonların ilgili ülkelere sağladığı iktisadi, hukuki ve kültürel imtiyazlar ve Düyun-ı Umumiye'nin yarattığı mali tablo, geçmiş yüzyıllardan gelen ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ortadan kaldıran unsurlardı. Saydığımız bu bağımsızlığı yok eden ülkeler arasında İtalya da yer almaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın hedefi sadece askeri açıdan bağımsızlığa ulaşmak değildi. Geçmiş dönemlerin getirdiği Türk devletinin bağımsızlığını engelleyen askeri, siyasi, hukuki, iktisadi kısaca bütün unsurları ortadan kaldıran bir hedefi gerçekleştirmek istemiştir. İster geçmişten gelen kısıtlamalar isterse 1919 itibarıyla Anadolu'daki işgal birlikleriyle olsun İtalyanlar da bağımsızlığı engelleyen bir devletti. Mustafa Kemal Paşa açısından Milli Mücadele'nin hedef aldığı ülkelerden birisi de İtalya idi. Ancak aşağıda ayrıntılı bilgi verileceği üzere, Atatürk, bu teorik duruma rağmen İtalya'yı diğer İtilaf Devletleri'nden ayrı bir kategoride değerlendirdi.

3.3.2. İlk Temaslar

Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasında Anadolu'daki ilk temas Sivas'ta gerçekleşmiştir. Sivas'ta İtalyan temsilci Teğmen Luigi Villari ile Mustafa Kemal Paşa arasında yaşananlara geçmeden önce başka bir temastan daha bahsetmemiz faydalı olacaktır. Bilindiği gibi Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini İstanbul'a gönderdikleri yüksek komiserler aracılığıyla yürüttüler. İtalya bu göreve Kont Carlo Sforza'yı tayin etti. Bu dönemde Sforza'nın talebiyle İtalyan temsilciyle Mustafa Kemal Paşa arasında bir görüşme yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sforza ile görüşmesini isim vermeden, "Bir İtalyan şahsiyeti" olarak doğrulamış ve görüşmeyi şöyle nakletmiştir:

"Bir gün A...Bey bir İtalyan şahsiyetinin Fethi Bey ve benimle görüşmek arzusunda bulunduğundan bahsetti. Teklifi kabul ettik, çaydayız. Bahsedilen zât hemen söze başladı: 'Ben Türkiye'nin hakiki dostuyum. Hükümetin âcizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena âkıbetlere sürüklendiğini de görüyorum. Sizin bunları düşünecek ve yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?' İttihat ve Terakki Fırkası'ndan bahsettiğine ve bizi de

fırkanın reisleri arasında saydığına şüphe yoktu. Ben ilk defa tanıdığım bu zâta konuşur olmaktan çekindim. Arkadaşım, belki de bizde tasavvur olunan ehemmiyeti yanlış çıkarmamak için, kuvvetli olduğumuzu ve kuvvetli arkadaşlarımız da bulunduğunu söyledi. 'O halde kendinizi göstermelisiniz' dedi. O günkü hükümeti biraz daha tenkit ettikten sonra bize veda ve gitti... İtalyan şahsiyeti bizden, fakat Arnavut aslından bâzı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş. 'İzmir ve havalisini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Eğer bunda muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya'yı tercih etmelisiniz.' Bu iş için İtalya'nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Gene onlar böyle bir mukavemet teşkilatının başına geçebilecek bir kumandan bile bulmuşlar: Ben! 'Bunu yapar mı?' diye sormuş, 'emin olunuz' cevabını vermişler. Hattâ o zât ile mülakat gününün tespit olunduğunu da haber verdiler. Mülakat saatinde İtalyan şahsiyetinin evinde bulunuyordum. Çok terbiyeli ve nâzikti. Evimi basan İtalyan müfrezesini geri çağırarak için mümessilin nasıl yardım ettiğini anlattım. 'Ekselans' dedi, 'herhangi bir tehlike karşısında sefarethanenin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim.' Yıldırımı vurulmuşa döndüm, teessürümü saklamak için nefesimi güç tuttum. İtalyan tebaası mı oluyordum? Dedim ki: 'Beni buraya mühim bir şeyden bahsetmek için siz dâvet etmişsiniz. Bu mühim şeyi dinlemek istiyorum. 'Bir an durdu, 'ha!' dedi, 'bu mülakatı sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek mühim bir mesele bahis mevzuu değildi.' 'O halde fazla rahatsız etmeyeyim' dedim ve kalktım."⁴

Carlo Sforza da bu görüşme hakkında Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino'ya 17 Aralık 1919'da gönderdiği telgrafta şunları yazmıştır: "İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bir heyet -aralarında Fethi Bey, Çanakkale Kahramanı İsmail Kemal Paşa ve diğerleri vardı- beni görmek için buraya geldiler. Gelecekte eski gücüne ulaşarak tekrar iktidara gelmesinin dışında, İttihat ve Terakki'nin şimdi gene, kuvvetli yada daha az organize olmuş bir örgüt olarak Türkiye'de bulunmasının en önemli amaç olduğuna inandım. Bu düşüncemi onlar da kabul ettiler, ancak bunun nasıl olacağını bilmiyorlar. Benden, içinde bulunulan durumla ilgili olarak tavsiye talep ettiklerinde onlara; 'İttihat ve Terakki'nin zalimce hatalar ve çılgın katliamlar yaptığını hatırlamalarını' söy-

⁴ Falih Rıfık Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, İstanbul 1955, s.92-93; Falih Rıfık Atay, *K. Atatürk Anlatıyor*, İstanbul 1985, s.121-23; Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe*, Elkin Mathews&Marrot, London 1930, s.357; Gotthard Jäeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 1986, s.100-101, Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (9.Bsk.), Çeviren: Necdet Sander, Sander Yayınları, İstanbul 1984, s.232, Cemal Kutay, *Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, İstanbul 1980, s.293-295.

ledim. Gerçeği biliyorlar. Irklara geniş özerklikler verecekler; eski formülleri bir yana bırakarak modern yöntemlerle Türkiye Birleşik Devletleri'ni meydana getirmek ve belki de kendilerini böylece kurtarmak istiyorlar. Avrupa Devletlerinin kontrolünden de kurtulmak istiyorlarsa, özellikle İtalya ve diğer Batılı Devletlerden her alanda müşavir talep etmekte mümkün olduğunca acele etmelerinin kendi menfaatlerine olduğu da ilave ettim. Bana teşekkür ettiler ve eğer tekrar iktidara gelirlirse, İtalya'nın desteğini temin etmek istediklerini söylediler.”⁵

Dikkat edilirse; Sforza'nın, gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa'dan “Çanakkale Kahramanı İsmail Kemal Paşa” olarak söz etmiştir. Ancak bu kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğu kesindir.⁶ Nitekim Sforza da, hâtıralarında şunları yazmıştır: “Bilahare Ankara'da idareyi ellerine alan bâzı zevat ile -hakikati saklamıyorum- görüştüm ve Çanakkale müdafaasının kahramanı olarak Türkiye'de mâruf olan Mustafa Kemal Paşa dahi bu görüştüklerim meyanında idi.”⁷ Sforza'nın anılarına bakılacak olursa, bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ile birden fazla görüştükleri ve kendisiyle daha önce de karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Sforza, ayrıntılı bilgi vermeden, Mustafa Kemal Paşa ile ilk olarak, 31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelişinde karşılaştığını yazmıştır.⁸ Sforza, Mustafa Kemal Paşa ile Mütareke dönemindeki ilişkileri hakkında bir iddiada bulunarak şunları kaydetmiştir: “1919 başlarında İstanbul'daki İngiliz ajanları Mustafa Kemal'i, Malta'ya veya başka bir yere hapsedmeyi planlıyorlardı. O bundan haberdar oldu ve desteğime güvenip güvenemeyeceğini sordu. Ben de ona cevaben, ‘İtalyan elçiliğinde bir dairenin hizmetinde olduğumu’ bildirdim. Bu da öğrenildi ve İngiliz istihbarat servisinin diplomatik karışıklıklara sebep olacak adımlar atmasını önlemeye yetti.”⁹ Sözüünü ettiğimiz bu temaslardan iki tarafı da tatmin edecek bir sonuç

⁵ *I Documenti Diplomatici Italiani*, Ministero degli Affari Esteri, sesta serie:1918-1922, Vol: I, (4 Novembre 1918-17 Gennaio 1919), Roma 1955, s.317-318, Belge: 582. Mütareke döneminde Mustafa Kemal Paşa ile Kont Sforza arasında yapılan bu görüşme hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mevlüt Çelebi, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XV, Sayı:45, (Kasım 1999), ss.791-800.

⁶ Fabio L., Grassi, *L'Italia e la questione turca (1919-1923)*, Opinione pubblica e politica estera, Silvio Zamarani Ed. Torino 1996, s.33; Giancarlo Giordano, *Carlo Sforza: La diplomazia 1896-1921*, Franco Angeli, Milano 1987, s.91.

⁷ Kont İsförça, “Türkiye ile Harbi Nasıl Kaybettik”, *Ayın Tarihi*, No:45, (Kânun-ı evvel 1927), s.2888.

⁸ Carlo Sforza, *a.g.e.*, s.346. Sforza'nın burada olayları karıştırdığı görülmektedir. Ona göre Mustafa Kemal Paşa, “1908'de Abdülhamid'i meşrutiyeti ilan etmeye zorlamak için Selanik'ten İstanbul'a gelen Mahmut Şevket Paşa'nın kurmay başkanı idi.” Bilindiği gibi, Mahmut Şevket Paşa komutasındaki ordu Selanik'ten İstanbul'a, 13 Nisan 1909'da meydana gelen 31 Mart Olayı'ndan sonra gelmiştir.

⁹ Carlo Sforza, *a.g.e.*, 1930, s.357, Luca Pietromarchi, *Turchia vecchia e nuova*, Valentino Bompiani, Milano 1965, s.108-109, Gotthard Jäeschke, *a.g.e.*, s.101.

çıkmamıştır. Ancak daha sonraları Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı, Sforza'nın da dışişleri bakanlığı müsteşarı ve ardından dışişleri bakanı olduğu dönemde kurulan iyi ilişkilerin temelleri İstanbul'da atılmış oldu.

Burada üzerinde durulması gereken bir husus da Sforza ile Mustafa Kemal Paşa'yı bir araya getiren nedenlerdir. Sforza açısından iki nedenle Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğünü düşünüyoruz. İlki, Paris Barış Konferansı'nda İtalya ile müttefikleri arasındaki ilişkilerin seyri, ikincisi de Sforza'nın yüksek komiser olarak takip ettiği siyasettir. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dış siyaseti büyük oranda, savaşa girerken imzaladığı gizli Londra (26 Nisan 1915) Antlaşmasına dayanmıştır. İtalya, bu ve ardından 8 Ağustos 1917'de imzalanan St. Jean de Maurienne (San Giovanni di Moriana) antlaşmasıyla vaat edilen hedeflere ulaşmak için barış konferansında büyük gayret göstermiştir. Konuyu dağıtmamak için bu antlaşmalarla İtalya'ya neler vaat edildiği üzerinde uzun uzadıya durmayacağız. Şu kadarı yeterli olacaktır ki, savaş sonrasına dönük İtalyan hedefleri iki kentle özdeşleşmiştir: Fiume ve İzmir. Ne var ki, konferansta İtalya, Adriyatik kıyılarındaki Fiume kenti konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin, İzmir konusunda da İngiltere'nin kuvvetli itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bu, derin bir hayal kırıklığı yaratan İtalyanların müttefiklerinden bağımsız bir Türkiye siyaseti takip etmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu yeni siyasetin bir uzantısı olarak, İtalya, hedeflerine müttefiklerine rağmen ve mümkün olursa Türklerin desteğiyle ulaşmak hedeflenmiştir. Bunun için de Türkiye'de gayri resmi oluşumlarla yakın ilişkiler kurulmuş ve konferansta, en azından görünüşte, Türklerin dostu oldukları mesajını vermişlerdir. Türklerin dostluğunu kazanma siyasetinde Sforza'nın önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Şu sözü Sforza'nın hükümetinin siyasetini ve şahsi tercihlerini anlamamıza yardımcı olacaktır: "Türlere, sömürgeci olarak değil, bir dost olarak geldiğimi göstermeyi arzu ediyordum."¹⁰ Bu sözlerin, hatıralarında geçiyor olsa da resmi bir söylem olduğunu, en azından, İtalyan menfaatlerinin bu şekilde temini hedeflendiğini göz ardı etmemeliyiz. Sforza'nın ülkesinin çıkarlarını gözetken bir siyaset izlediği gerçeğini yok saymadan şu tespiti yapabiliriz: İtalya'nın resmi siyaseti, Sforza'nın İstanbul'da, Türk kamuoyunun tanıdığı ve etkili kişilerle kurduğu şahsi dostlukları örtüşmüştür. Kabul etmek lazımdır ki, Sforza'nın şahsi ilişkileri Türkiye'de İtalya'ya karşı bir sempatinin oluşmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, Türk kamuoyunun yakından tanıdığı bir isim olan, Sforza'nın, kendi tanımıyla "Çanakkale Kahramanı" Mustafa Kemal Paşa ile iletişim kurması yadırganacak bir durum değildir. Belirttiği-

¹⁰ Carlo Sforza, *L'Italia, dal 1914 al 1944*. Quale io la vidi, A.Mondadori, Roma 1944, s.57; Giancarlo Giordano, a.g.e., s.90.

miz gibi, iki tarafın yaklaşımları ve beklentileri farklı olduğu için, belki o an itibarıyla somut sonuçlar alınamamıştır. Ancak bunun geleceğe olumlu izler bıraktığının örneklerini ileride göreceğiz. Burada dikkat çeken bir nokta, Sforza'nın "Mustafa Kemal Paşa, daha 1919'un ilk aylarında tek kurtuluş yolunun bağımsız bir Türkiye olduğunu hissetmişti"¹¹ tespitiyle Mustafa Kemal Paşa'nın hakkını teslim etmesidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sforza ve İtalyanlarla neden irtibat kurduğunun da anlaşılabilir yönleri bulunmaktadır. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bazı askerler, Mondros Mütarekesi'nin getirdiği şartların ağırlığını ve bunun yaratacağı tehlikeleri görerek bir takım arayışlara giriştiler. Elleriindeki ağır silah ve cephanenin, ileride lazım olabileceği ön görüşüyle Anadolu içlerine nakledilmesi gibi askeri önlemlerin yanı sıra siyasi yoldan da çözüm arayışında bulundular. Ancak kısa süre sonra görüldü ki, hangi taviz verilirse verilsin, İtilaf Devletleri'ni tatmin etmek mümkün olmayacak. Dahası, Paris'te toplanan barış konferansında İngiltere ve müttefiklerinin Osmanlı Devleti hakkında iyi niyet taşımadıkları bütün çıplaklığıyla görüldü. Gizli antlaşmalar, Bolşevikler tarafından dünya kamuoyuna duyurulduktan sonra sanıldığı gibi aksine, çöpe atılmadı. Tam aksine, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne ve bilhassa Yakın Doğu'ya dönük siyasetlerini şekillendiren temel belgeler olarak gündemde olmaya devam ettiler.

Öte yandan Türkiye'nin iç siyasetinde yaşanan karmaşa da, yeni arayışları zorunlu kıldı. Resmi politika, Türklerin menfaatlerinin ne pahasına olursa siyaseten savunulmasını tercih ederken, bütün dikkatler Paris'e barış konferansına çevrildi. Atatürk'ün de başta verdiğimiz tespitlerinde görüldüğü gibi İngiltere ve diğer İtilaf Devletleri'nin "merhametini" kazanmaya dönük resmi siyaset, içeride de İttihatçı avı başlattı. Kısa süre sonra Türkiye'de, Türklerin haklarının "siyaset" veya "silah" ile savunulabileceği noktasında iki görüş çatışmaya başladı. Bu çatışmada "siyaset" savunusunu yapanlar için İzmir'in işgali ve ardından imzalanan Sevr Barış Antlaşması büyük hayal kırıklığı meydana getirdiyse de ve iki tercihin çatışması Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam etti.

Türklerin haklarının ancak silahla savunulabileceği görüşünde olanların başında Mustafa Kemal Paşa gelmekteydi. İtilaf Devletleri'nin niyetleri ve bilhassa İngilizlerin Çanakkale Muharebelerini kaybetmeyi bir intikama dönüştürmek istediklerine dair Mütareke İstanbul'unda yaşanan örnekler ve hükümetin teslimiyetçi siyasetleri, Mustafa Kemal Paşa ve onun gibi düşünen arkadaşlarını şu karara götürdü: "Bu koşullarda İstanbul'da bir şey yapmak mümkün değil. Tek çözüm, en kısa zamanda resmi birer görevle Anadolu'ya

¹¹ Carlo Sforza, *Costruttori e distruttori*, Roma 1945, s.373.

geçerek Türklerin hakkını savunmak üzere silahlı bir mücadele başlatmaktadır.” Bu noktada Mustafa Kemal Paşa’nın liderlik özellikleri ve İtalyanlara bakış açıları ön plana çıkmaktadır. Türklerin bağımsızlıklarını kazanmaları için silahlı mücadeleyi şart ve tek yol olarak gören Paşa için esas olan hedefe ulaşmaktır. Bunun, mutlaka silahlı bir mücadeleyle gerçekleştirilmesi şart değildir. Zaten mecbur bırakıldıkları için Türkler ya onursuz bir millet olarak yaşamayı kabul edecekler ki, kendi ifadesine göre Türk milleti bunu kabul etmeyecektir ya da haysiyet ve şerefleri için ölümü göze alarak savaşacaklardır. Ancak, savaş demek kan, ölüm, gözyaşı, maddi ve manevi kayıp demektir. Yıllardır savaşmakta olan Türklerin hedeflerine ulaşması için silahlı mücadeleye paralel olarak başka bir yolun daha tercih edildiğini görüyoruz: Diplomasi. Silahlı mücadeleyi kesin olarak göze almış bir lider ve kadro için diplomasinin de etkili bir şekilde kullanılması anlayışı, Mustafa Kemal Paşa’nın İtalyanlara karşı siyasetlerini de belirlemiştir. Hedefe diplomatik yollardan varılabilirse ne ala, aksi takdirde zaten silahlı bir mücadele göze alınmış ve başlatılmıştır. Tam bağımsızlık mücadelesi işgalcilere karşı ayırım gözetilmeden yürütülmektedir. Ancak Atatürk, bütün işgalcileri; teorik olarak aynı kategoride, ancak pratikte farklı kategorilerde değerlendirmiştir. İlkesel olarak İtalya da Anadolu’da işgalci olarak bulunmaktadır ve Milli Mücadele onlara karşı da verilmektedir. Oysa pratiğe bakıldığında İtalya, İngiltere, Fransa veya Yunanistan ile aynı şekilde görülmemiştir. Bunun nedeni, yukarıda açıkladığımız gibi İtalyanların da kendilerini müttefiklerinden farklı bir yere konumlandırmaları ve işgal siyasetleridir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa, hem Mütareke İstanbul’unda hem de Anadolu’ya geçtikten sonra, İtalyanlara karşı diğer İtilaf Devletleri’nden farklı bir siyaset izlemiştir. Bu siyasetin en kısa ifadesi; Mustafa Kemal Atatürk, İtalyanların müttefikleriyle yaşamakta olduğu görüş ayrılığından ve Türkiye’ye karşı beslediği beklentilerin yarattığı zaftan son derece akılcı bir siyasetle faydalanmıştır.

İstiklal Savaşı kronolojisini takip ettiğimizde de bu ifadelerimizi destekleyecek örnekler rastlamamız mümkündür. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’ya geçtikten hemen sonra İtalyanların davranışlarını yakından takip etmeye başlamıştır. Ordu müfettişi olarak 24 Haziran 1919’da XV. Kolordu Komutanlığına gönderdiği telgrafta Antalya’daki İtalyan kuvvetleri hakkında şunları yazmıştır: “İtalyanlar, Antalya’daki kuvvetlerini fevkalade artırıyorlar. Bunun sırf İslâm ve Türklerle meskun memleketimizi taksime uğratmak maksadına müstenid olduğu anlaşılıyor... Şimdilik her yerdeki cemiyet heyet-i merkeziyelerinin Düvel-i İtilâfiye mümessilleriyle Bâb-ı âli’ye, İzmir’den Yunanlılar da henüz çekilmemiş olmalarına ek olarak Antalya ve havalisinde de İtalyan kuvvetlerinin tezayüt ve saha-yı işgallerinin tezayüdü mûcib-i endişe ve heyecan olmakta bulunduğu mealinde telgraflar keşide edilmek suretiyle tamami-

yet-i mülkiyemiz aleyhinde olan bu hareketlerin protesto edilmesi lüzumunu arz ederim.”¹²

Yukarıdaki telgrafın bize verdiği birkaç net mesaj bulunmaktadır:

- İtalyanların Antalya ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulunmaları memleketimizi parçalamak amacı taşımaktadır.
- İtalyanların kuvvetlerini artırmaları endişe vericidir.
- İtalyanların hareketleri de toprak bütünlüğümüz aleyhindedir ve protesto edilmelidir.

Bu noktada sorulması gereken bazı soruların cevaplarını da aramalıyız: İtalyanların hareketlerinin protesto edilmesini isteyen Mustafa Kemal Paşa neden silahlı mücadeleden söz etmiyor? Diğer bir ifadeyle, sadece protestolarla yetinilecek midir? Yani protestolar nedeniyle İtalyanlar, Anadolu'da işgal ettikleri yerleri boşaltıp çekilecekler midir? İlâveten çok merak edilen bir soru da; İstiklal Savaşı'nda İtalyanlara karşı neden bir cephe açılmadığıdır. Bu ve benzeri soruların cevaplarını aşağıda vereceğiz.

3.3.3. Heyet-i Temsiliye Dönemi

Mondros Mütarekesi'nin getirdiği tehlikeleri fark eden asker ve sivil Türk aydınlarının, ateşkesten hemen sonra yurdun değişik yerlerinde teşkilatlanmaya başladıklarını biliyoruz. Bu teşkilatlanma, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basan Mustafa Kemal Paşa ile liderini bulmuştur. Paşa, Anadolu'nun değişik yerlerinde ortaya çıkan direniş hareketlerini merkezi bir çatı altında birleştirmeye öncelik vermiştir. Bu açıdan, 19 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 dönemini İstiklal Savaşı'nın merkezileşme dönemi olarak kabul ediyoruz. Diğer bir ifadeyle silahlı veya silahsız mücadeleyi savunan derneklerin teşkilatlanarak merkezi bir otorite tarafından yönetilmeye başlandığı dönemdir. Bu çabalarda Erzurum Kongresi'nde kurulup Sivas'ta ülkedeki milli hareketleri temsil edecek bir konuma getirilen Heyet-i Temsiliye önemli bir görev üstlenmiştir. Ankara'da meclisin açılışına kadar geçen sürede âdetâ geçici bir hükümet görevi üstlenen Heyet-i Temsiliye, aynı zamanda mücadelenin liderinin yetkilerine hukukilik kazandırmıştır.

Heyet-i Temsiliye'nin kurulduğu dönemde Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki İtalyanları yakından takip etmeye devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta bulunduğu dönemde, Teke Mutasarrıfı Celâl Bey'e 7-8 Ekim 1919'da gönderdiği telgrafla, “Livadaki İtalyanların vaziyetlerinin dakikane bir surette izlenerek kendisine bildirilmesini”¹³ istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın özel-

¹² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, -IV-, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.45.

¹³ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.1, (1919-1923), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981, s.106, Belge: 7.

likle üzerinde durduğu husus, İtalyanların halk üzerindeki olumsuz etkilerini önleyemeyen Antalya, Burdur ve Menteşe Mutasarrıflarının değiştirilmesi olmuştur. Bunun için, Heyet-i Temsiliye'nin 7 Kasım 1919 tarihli toplantısında bu yönde şöyle bir karar alınmıştır: "İtalyanların oynamaya başladıkları roller dolayısıyla ahali-i islâmiyenin tamamen İtalyanların eline geçeceği cihetle buna mâni olacak ehliyetle bulunmayan Antalya, Burdur, Menteşe mutasarrıflarının süratle tebdilleri hakkında Miralay Refet Bey'in işarından bahisle Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın nazar-ı dikkati celb olundu ¹⁴ Her ne kadar, Burdur ve Menteşe livalarının mutasarrıfları değiştirilmişse de; yerlerine gelenlerin "harekât-ı milliyeye muhalif olmaları" ve Antalya mutasarrıfının yerinde bırakılması, Heyet-i Temsiliye'yi tekrar harekete geçirmiştir. 13 Kasım tarihli toplantıda, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın dikkatinin yeniden çekilmesine karar verilmiştir.¹⁵ Mustafa Kemal Paşa da, 24 Kasım 1919'da Cemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, İtalyanların derinden fakat sinsi işgal siyasetlerine şu şekilde dikkat çekmiştir: "...Son günlerde Antalya heyet-i milliyesinden gelen raporlar sözü geçen mutasarrıfın melaneti yüzünden İtalyanların nihayet emellerine nail olarak Antalya'da Banco di Roma şubesi küşat eyledikleri, ilgili dairesinden tohumluk ihtiyacı karşılanmadığından halkın üzüntüsü ve mahalli hükümetin aldırılmazlığı yüzünden yirmi sene müddetle, faizle, bedel-i icarla Müslüman halkın topraklarına el koymadan önce Trablusgarp'ta olduğu gibi ellerinden almakta oldukları bildirilmektedir..."¹⁶

Heyet-i Temsiliye döneminin konumuz açısından bir önemi de iki taraf arasında resmi diyalogun Sivas'ta kurulmasıdır. İtalyanlar, her ne kadar Heyet-i Temsiliye ile İstanbul arasındaki mücadeleden hangisinin galip geleceğini beklemişlerse de¹⁷ Heyet-i Temsiliye gerçeğini göz ardı etmeyerek ihtiyaçları olan zahireye karşılık silah teklif etmişlerdir.¹⁸ Bir yandan resmi diyalogun kurulması öte yandan bazı sorunların Heyet-i Temsiliye aracılığıyla çözümlenmeye çalışıldığı çelişik bir dönemdir. Sivas'ta İtalya temsilcisi olarak bulunan Teğmen Luigi Villari'nin ikametgâhına ülkesinin bayrağını çekmesi Heyet-i Temsiliye ile İtalyanlar arasında bir soruna yol açtı. İtalyanlar, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa temsilcileri gibi kendi temsilcilerinin de ikametgâhlarına İtalyan bayrağı çekmesine Mustafa Kemal Paşa'nın engel çıkarttığını ileri sürdüler. Sorunu aşmak için İstanbul Hükümeti ve He-

¹⁴ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK Yayınları, Ankara 1974, s.33, 48.

¹⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s.54.

¹⁶ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, C.III, Belgeler, TTK Yayınları, Ankara 1989, s.1672-74, Belge: 195.

¹⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953, s.142.

¹⁸ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi* (ATASE Arş.), Klasör: (K1.) 306, Dosya: (D.) (57)26, Fihrist: (Fh.) 174, 178.

yet-i Temsiliye nezdinde yaptıkları girişimlerden sonuç alamadılar. Sorunun konumunu ilgilendiren kısmı, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin İtalyanlara karşı gerekirse silah kullanılmasını düşünmeye başlamalarıdır. Kasım sonlarında İtalyanların bol miktarda asker, cephane ve mühimmatı Anadolu'ya getirmeleri¹⁹ Heyet-i Temsiliye'nin 12 Aralık'ta yapılan toplantısında görüşülmüştür. Toplantıda şu karar alınmıştır: "İtalyanlara fazla kuvvet çıkarırları takdirde her fırsattan bil-istifade müsellâh tecavüzler yapılması."²⁰ Bu karar, İtalyanlar yeni kuvvetler getirmedikleri için uygulanmamıştır. Fakat bu karar, gerektiğinde İtalyanlarla da silahlı bir çatışmaya girişilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Heyet-i Temsiliye dönemindeki bir mesele de İtalyanların 13/14 Ocak 1920'de Konya'da yayınlanan Öğüd gazetesinin matbaasını işgal ederek ve kapısını mühürleyip önüne de nöbetçi dikmeleridir.²¹ Konya halkı, bu gelişmeleri 28 Ocak 1920 günü düzenlediği büyük bir mitingle protesto etmiştir. Konya Müdafaa-i Hukuk Heyeti ile Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan yazışmalar, Türk tarafının meselenin daha fazla büyütülmesine fırsat vermeden çözümlenmesini tercih ettiğini göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa, Konya Valisi Suphi Bey'e 30 Ocak'ta gönderdiği telgraf-ta da özetle şunları yazmıştır: "...Öğüd matbaasının işgali ve gazetenin tâtili meselesinde kuvve-i cebriye isti'mal edilmesinden sarf-ı nazar kılınması ve miting ve protesto gibi tedabir-i medeniye ile iktifa edilmesi ve mamafih matbuat kanunundan istifade ile diğer bir gazete imtiyazı alınarak halkın irşadına müdavemet edilmesi hususu Konya Heyet-i Merkeziyesine yazılmış olduğundan şimdilik başka bir harekte lüzum olmadığı cevaben mâruzdur efendim"²²

Heyet-i Temsiliye dönemine dair üzerinde duracağımız son husus, Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın iki telgrafıdır. 10 Şubat 1920'de Konya'daki XII. Kolordu'dan İtalyanların, Antalya, Burdur ve Muğla'daki mevcutlarını soran Mustafa Kemal Paşa,²³ Burdur Askerlik Şubesi Başkanı İsmail Bey'e 16 Şubat'ta gönderdiği yazıda da İtalyanlara karşı dikkatli davranılmasını istemiştir: "Sık sık temasa gelindiği anlaşılan İtalyanlara karşı Kuvâ-yı Milliye'nin harekât ve teşebbüsâtı hakkında hakiki bir ketumiyet tâkibi ve İtalyanların da henüz memleketimizi bi-gayri hakkın taht-ı işgalde bulunduran Düvel-i Mütelif meyanında bulduklarının nazar-ı dikkate tutulmasını rica ederiz."²⁴

¹⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi- Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti*, Dosya: 53-4, Vesika: 35.

²⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s.72

²¹ *Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito*, E3-26/5; *ATASE Arş.* K1. 809, D.38-24-70, Fh.8.

²² *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.I, s.139, Belge: 16.

²³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı:15, Vesika: 443.

²⁴ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.I, s.143, Belge: 18.

3.3.4. TBMM Dönemi

23 Nisan 1920'de Ankara'da bir meclisin açılmış olması, mücadelenin halka dayandırılması noktasında çok önemli gelişmedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının iç siyaset kadar dış siyaset açısından da son derece önemli sonuçlar doğurduğunu biliyoruz. Son Osmanlı Meclisinin kabul ve ilan ettiği Misak-ı Milli, TBMM tarafından Türk İstiklal Savaşı'nın hedef programı olarak kabul edilmiş ve dış politika bu anlayışla yürütülmüştür. Bu olgu, Ankara hükümetinin İtalya ile ilişkilerinde de belirleyici bir rol oynamıştır.

TBMM'nin açıldığı dönemde İtalya da, Anadolu'daki bir İtalyan belgesine göre 14.606,²⁵ bir Türk kaynağına göre 17.900 askeriyle²⁶ işgalci bir devlet olarak bulunuyordu. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti tarafından "ehven-i şer" olarak görülmüştür. İtalyanların Anadolu hareketine bakışları, işgal politikaları ve Heyet-i Temsiliye döneminde milliyetçilere yardım etmeleri, İtalya ile diğer İtilâf Devletleri'ne oranla daha dostça ilişkilerin kurulmasına ortam hazırlamıştır. Her ne kadar, Sivas'taki İtalyan temsilcisi Luigi Villari'ye göre Mustafa Kemal Paşa, İtalya'ya da kuşkuyla yaklaşmışsa da²⁷ Sforza'nın ifadesiyle tek başına İtalyanlara karşı kötü davranılmamıştır.²⁸ İki hükümet arasında iyi ilişkilerin kurulması, Ankara'nın da işine gelmiştir. İtalyanların; işgal bölgelerinin Yunan bölgelerine karşı bir üs olarak kullanılmasına genelde ses çıkarmamaları ve Türk birliklerine lojistik destek sağlamaları, Anadolu hareketi için avantajdı. Bunun farkında olan İtalyan makamları bu durumu; "İtalyan askerlerinin Anadolu'da bulunması Milliyetçilere sayısız avantajlar sağlamıştır"²⁹ şeklinde yorumlamışlardır.

Atatürk'ün bu dönemde İtalyanlara karşı iki yönlü bir siyaset takip ettiği görülmektedir. Anadolu'daki İtalyanlarla ilişkiler ve Roma hükümetine karşı izlenen siyaset. Mustafa Kemal Paşa, işgalci bir devlet olarak Anadolu'da bulunmalarından duyduğu rahatsızlığı görüştüğü İtalyan yetkililere her fırsatta söylemiştir.³⁰ Bununla birlikte, işgal altındaki Anadolu topraklarının kurta-

²⁵ *Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito*, E3- 21/1, 1 Mayıs 1920.

²⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C.7, İdarî Faaliyetler, (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.61. Başka bir İtalyan kaynağına göre TBMM'nin açıldığı tarihte Anadolu'da 17.400 İtalyan askeri bulunuyordu. Gianni Baj Macario, "Notizie sulla campagna Turco-Greca, 1919-1922-I", *Rivista militare italiana*, -V-, (Novembre 1931), s.1678.

²⁷ Luigi Villari, "Da Mustafa Kemal a Kemal Atatürk", *Nuova Antologia*, Anno:73, Fasc.1601, (1 Dicembre 1938), s. 331.

²⁸ Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe*, s.357.

²⁹ *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri Affari Politici 1919-1930*, Busta: 1673-7806

³⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta 30 Kasım 1919'da görüştüğü Teğmen Villari gönderdiği raporda

rılmasında birinci öncelik olarak İtalyan işgal bölgesi olarak görülmemiştir. İtalyan işgal sahasından önce Yunan ve Fransız işgal bölgeleri vardı. Savaşa bakıldığında da görüleceği gibi Atatürk, İtalyanlara karşı bir cephe açılmasını stratejik olarak düşünmemiştir. İtalyanlara karşı bir cephe açılması nihai hedef olan Anadolu'daki işgal bölgelerinin temizlenmesini önleyemezdi. Fakat bu daha fazla maddi ve manevi kayıp, ölüm ve zaman demektir. Bu yüzden İtalyanların Anadolu'daki varlığı, Atatürk ve TBMM tarafından kabul edilemez fakat bir süre katlanılabilir bir durum olarak görülmüştür. Bu yargıyı bir adım daha ileriye götürüp şunu da iddia edebiliriz: İtalyanların Anadolu'daki teoride düşman, pratikte dost pozisyonları, Milli Mücadele'ye bazı avantajlar da sağlıyordu. Misak-ı Milli hedeflerine ulaşmak için savaşılırken, bir devletin, Misak-ı Milli sınırları içerisinde işgalci olarak bulunmasını avantaj sağladığını savunmak bir çelişki olarak görülebilir fakat aslında değildir. Zira Batı Anadolu'da İtalyanlarla Yunanlıların işgal bölgelerinin sınırdaş olması Türkler açısından avantajlar kadar dezavantajlar da yaratıyordu. Yunanlıların işgal sahalarını genişletmelerine bu noktada İtalyanlar engel oluşturmaktaydı. Öte yandan 1922'de İtalyanların Menderes Bölgesindeki birliklerini geri çekmelerinde görüldüğü gibi, Kuşadası ve Söke'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi gibi daha büyük bir tehlikeyi beraberinde getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki işgal bölgelerinin kurtarılmasına şöyle bir askeri strateji takip etmiştir: Öncelikle Doğu Anadolu bölgesindeki Ermeni sorunu halledilecektir. Ermeni sorununun ve saldırılarının sonlandırılması, Milli Mücadele bakımından Doğu sınırlarının güvenlik altına alınmasını, bu da oradaki askeri birliklerin Güney Cephesine sevk edilmesine imkan verecektir. Güney Cephesindeki Fransızları Anadolu'dan atmak ikinci hedef olarak planlanmış ve uygulanmıştır. Asıl savaş Batı Cephesi'nde Yunana karşı yapılacaktır. Türk ordusu Yunan ordusuna karşı bir kere taarruza geçecek ve kesin sonuç bu taarruzla alınarak İzmir kurtarılacaktır. Bu planın aynen uygulandığını görüyoruz. Anadolu'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin nasıl gönderileceği sorusu haklı bir sorudur ve cevabını da Atatürk vermiştir. Mustafa Kemal Paşa 9 Ocak 1920'de komutanlıklara gönderdiği bir telgrafta şunları yazmıştır: “Yunanın Aydın vilayetinden ihracı hususunda tarafımızdan vuku bulacak teşebbüsât-ı ciddiye İtalyanların da memleketimizi terk etmesi gibi ikinci bir muvaffakiyet temin edebileceğinde şüphe yoktur.”³¹ Bu öngörünün bir yıl sonra ilk sonuçları görülmeye başlanmıştır. Başka iç etkenler de rol oynamakla birlikte İtalyanların Antalya'yı 5 Temmuz 1921'de boşaltmaların-

şunları yazmıştır: “İtalya hakkında çok samimi duygular ifade etti ve dostluğumuzu takdir ettiğini ve değerini bildiğini söyledi. Ancak, Anadolu'daki işgallerimizden endişe ediyor.” *Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito*, E3-16/2.

³¹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyanmeleri*, -IV-, s.155.

da Birinci İnönü Muharebesi'nde Türk ordusunun kazandığı zafer de etkili olmuştur. Sonraki yıl Menderes Bölgesinin tahliyesinde de Türk ordusunun kazandığı askeri başarılar caydırıcı etki yapmıştır. İtalyanların işgal bölgelerini kendiliklerinden, onlara karşı bir cephe açmadan ve herhangi bir silahlı çatışmaya girmeden boşaltmalarını sağlamak Atatürk'ün askeri akılcı askeri stratejisinin bir sonucudur.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstiklal Savaşı'nda İtalyanlara karşı izlediği siyasetin ikinci ayağı Roma'dır. Başta da belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa, İtalyanların zaafalarını çok iyi tespit etmiştir. Bu tespitin siyasete yansımaları, İtalya'nın diğer İtilâf Devletleri'nden ayrı bir kategoride değerlendirilerek Türkiye yanına çekme ve İtilâf blokunu bölme sonucunu doğurmuştur. Nitekim İngiltere hep, İtalya'nın Ankara Hükümeti'ne yaklaşmasının Müttefik dayanışmasına yakışmadığından şikayet etmiştir.³² Atatürk açısından İtalya'ya karşı izlenen bu siyaset İtalya'yı müttefiklerinden ayırdığı gibi İtalya'nın başkenti Roma'nın Milli Mücadele'nin âdeti dış merkezi gibi bir konum kazanmasını da sağlamıştır.

Daha önce de gördüğümüz gibi Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasında Sivas'ta ilişki kurulmuştu. Tarafların bakış açıları çok örtüşmese de, elimizdeki bir İtalyan arşiv belgesine göre, "Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta iken, İtalya'ya bir adamını göndermek istemiş, Yüksek Komiserlik de bunu Roma'ya Dışişleri Bakanlığına iletmiştir."³³ Bu girişim uygulamaya sokulmuş ve Milli Mücadele hareketi Roma'da önce gayri resmi, daha sonra da resmi olarak temsil edilmiştir. Gayri resmi temsilcilik görevini eski albaylardan Edip Servet (Tör) Bey yapmıştır.³⁴ Kendisini, "Mustafa Kemal Paşa'nın resmî temsilcisi" olarak tanıtan Edip Servet Bey, bu sıfatla Roma'dan Halil Paşa'ya 21 Mayıs 1920'de gönderdiği mektupta, "Ben, Mustafa Kemal Paşa'nın emir ve

³² *Turkey Annual Report 1922*, Foreign Office, 371/9176, Henderson'dan Lord Curzon'a, İstanbul, (7 November 1923), s.25; *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici*, 1919-1930, Busta: 1659-7771.

³³ *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici*, 1919-1930, Busta: 1642-7736.

³⁴ Edip Servet (Tör): 15 Nisan 1880'de Adapazarı'nda doğdu. San'a Askerî Rüştiyesi ve Kuleli İdadisini bitirip Harp Okulu'na girdi. 26 Aralık 1898'de teğmen olarak diploma aldı. Çeşitli yerlerde çalıştıktan sonra Balkan ve I. Dünya Savaşlarında önemli görevler üstlendi. Mondros Mütarekesi'nden sonra Mütareke Komisyonunda ve Üsera (Tutsaklar) Komisyonunda çalıştı. Şubat 1920'de özel bir görevle Heyeti Temsiliye tarafından Romanya'ya gönderildi. Romanya'dan Nisan 1921'de Ankara'ya döndü. Ordu Dairesi Başkanlığına getirildi. Depo Kıtaları Müfettişliği, Suriye Sınır Tayini Komisyonu Başkanlığı yaptı, Beyoğlu Mutasarrıf Vekilliğinde bulundu. Hilafet Seryaverliği yaparken, kendi isteğiyle emekli oldu. Maden Müdürlüğü yaptı. Edip Servet Bey, 1925 ara seçimlerinde milletvekilli seçilmiş ve 1950'ye kadar milletvekilliği yapmıştır. Edip Servet Tör, Eylül 1960'ta öldü. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927*, III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara (ty), s.422-423.

stensibi üzerine Mart bidayetinde Roma'ya geldim"³⁵ diye yazmıştır. İncelediğimiz İtalyan gazetelerinden birisinde kendisi hakkında bazı bilgilere rastladık. Buna göre Ankara Milliyetçilerinin "ajanı" olan Edip Servet Bey 1919 sonundan Kasım 1920'ye kadar Roma'da Mustafa Kemal Paşa'nın temsilciliğini yapmıştır. Gazete, kendisinin Roma'da siyaset, basın ve ticaret camiasıyla iyi ilişkiler kurarak Ankara hükümetinin menfaatlerini savunduğunu da eklemiştir.³⁶ Bu temsilciliğin resmi bir mahiyeti olmasa da, Mustafa Kemal Paşa'nın, daha meclis açılmadan bir adamını Roma'ya göndermesi dikkat çekicidir. Böylece İtalya ve Avrupa kamuoyunda İstiklal Savaşı'nın propagandası yapılmış, Roma'da resmi bir temsilcilik açılmasının da temelleri atılmıştır.

Edip Servet Bey'in Roma'daki görevine Mustafa Kemal Paşa'nın 5 Haziran 1920 tarihli emriyle son verilmiştir. Edip Servet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 8 Ağustos 1920 tarihli mektubunda, güvendiği bir kişiyi Roma'ya göndermesini tavsiye etmiştir.³⁷ Roma'nın öneminin farkında olan TBMM ve başkanı Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte Roma'da da resmi bir temsilcilik açmaya ya da resmi olmayan faaliyetlere resmiyet kazandırmaya karar verdiler. Meclis, aynı dönemde Câmî (Baykurt) Bey'i Roma temsilciliğine tayin etmiştir. Câmî Bey, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi bir yayınına göre 4 Eylül 1920'de Roma'ya "Mümessil" olarak tayin edilmiştir.³⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Roma'ya, Mütareke döneminde İtalyanlarla iyi ilişkiler kurmuş olan Câmî Bey'i göndermiş olması bir tesadüf değildir. Onlarla iyi ilişkileri olan birini seçerek İtalyanlara verdiği önemi göstermiştir.

Sonraki dönemde TBMM'nin Roma temsilciliği diplomatik bir temsilciliğin ötesinde misyon yüklenmiştir. Bu yüzden Roma Temsilciliği, Londra Konferansına katılmaktan Malta sürgünlerinin kurtarılmasına; Millî Mücadele hareketine yapılan maddî yardımlardan Avrupa basını ile Ankara Hükümeti arasındaki irtibatı sağlamaya kadar Ankara Hükümeti'nin yurt dışındaki merkezi olmuştur. Câmî Bey'in Roma'da görev yaptığı dönemde Ankara hükümetinin, her türlü ihtiyacını İtalya'dan karşılamaya çalışmıştır. Ordunun aslî unsuru olan askerlerin elbise, çadır, çanta ve matara gibi ihtiyaçları da İtalya'dan temin edilmiştir. Askeri ihtiyaçların yanı sıra Meclisin mürekkepten raptiye kadar kırtasiye ihtiyaçları Ayrıca diğer Avrupa devletlerinden temin edilen malzemenin de İtalya üzerinden Anadolu'ya gönderilmiştir.

³⁵ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Ankara 1990, s.300.

³⁶ "Politica Turca dei Socialisti", *L' Idea Nazionale*, 7 Dicembre 1921.

³⁷ Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, -I-, (1920-1923) Ankara 1981, s.80-83.

³⁸ *Dışişleri Vekaleti Yıllığı 1953 (Eylül)*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1954, s.85. Bir kronoloji kitabında Câmî Bey'in tayin tarihi yanlış olarak Ankara'dan Roma'ya gitmek üzere hareket tarihi olarak yazılmıştır. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), TTK Yayınları, Ankara 1995, s.199.

Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde verdiği Milli Mücadele hareketi askeri olduğu kadar siyasi açıdan da büyük bir başarıdır. I. Dünya Savaşı'nın muzaffer devletlerine karşı, yıllardır süren savaşların yorgunu bir milleti ayağa kaldırarak bu ülkeleri yenilgiye uğratmak her açıdan planlı ve stratejik bir süreçtir. Bu sürecin başarısı, halkın başında Mustafa Kemal Paşa gibi bir lidere; Mustafa Kemal Paşa'nın da Türkler gibi bir millete liderlik etmesiyle mümkün olmuştur. Mustafa Kemal Paşa milletini tam bağımsızlık hedefi etrafında birleştirirken bunun silahlı bir mücadeleyle mümkün olacağını farkındaydı. Ancak önemli olan bu hedefe ulaşmak olduğu için mutlaka silah kullanmayı öngörmedi. Silahlı mücadelenin tek seçenek olduğu durumlarda Türk askeri üzerine düşeni yaptı. Ancak silah kadar hatta silahtan önce tercih edilen yol diplomasiyi kullanarak işgal altındaki topraklarını kurtarılması olmuştur.

Atatürk'ün Milli Mücadele sürecinde ikili ilişkilerde diplomasiyi en etkili kullandığı ülke İtalya olmuştur. Açıkladığımız sebeplerden ötürü İtalya'nın Müttefikleriyle ilişkilerinde yaşadığı hayal kırıklığının farkında olan Atatürk bundan sonuna kadar faydalanmıştır. Aslında İtalya da, Müttefiklerine karşı tavrını, Anadolu Milliyetçileriyle ilişkilerinde olumlu bir unsur olarak kullanmıştır. Konu hakkında fikir belirten bütün araştırmacıların ortak kanaati, kazananın Atatürk ve Anadolu Milliyetçilerinin olduğudur. Bu yargıyı somutlaştırma gerekirse, Anadolu gerçeğini en erken fark eden ve Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerini incelediğimiz Carlo Sforza'nın Türkiye siyaseti "boş eller siyaseti" olarak küçümsenmiş ve eleştirilmiştir. Atatürk, İtalyanlara Misak-ı Milli ile çelişen herhangi bir taviz vermeden akılcı bir politika takip etti. Misak-ı Milli ile çelişen durumlarda devreye girip müdahale etti. Bunu da şu örnekle izah edebiliriz: İtalya Trablusgarp Savaşı'ndaki başarısından sonra Güneybatı Anadolu Bölgesi'ni hedef coğrafya olarak gördü ve bölgeye nüfuz etmek için sistemli ve sinsi bir siyaset takip etti. Bölgeye yerleşmek için Osmanlı Devleti'nden çeşitli imtiyazlar almaya çalışırken, uluslararası gelişmelerden de uzak durmadı. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na girişinde de bu coğrafyaya yerleşme hedefi önemli rol oynadı. Nitekim İngiltere ve Fransa ile yaptığı gizli antlaşmalarla söz konusu bölge İtalyanlar için hak edilmiş topraklar olarak görülmeye başlandı. Mütarekeden sonra İtalya için temel hedef gizli antlaşmalarla kendisine vaat edilen bölgelere kalıcı olarak egemen olmaktı. Bunun için, gizli antlaşma koşullarını müttefiklerine kabul ettirme başarılı olamayınca aynı amaca Türklerle iş birliği yaparak ulaşmayı denedi. İtalyanlar açısından Milli Mücadele'ye gösterilen sempati ve ilgi elbette bir amacı da berabe-

rinde getirdi: Gizli antlaşmalarla kendisine vaat edilen topraklara yerleşmek ve çeşitli imtiyazlar almak. Bunun Ankara hükümeti ve Atatürk tarafından kabul edilmesi için her yol denendi ve gerçekten de anlık bir başarı kazanıldı: 12 Mart 1921'de Ankara hükümetinin Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh) ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza arasında imzalanan antlaşma, İtalyanları heyecanlandıran bir başarıydı. İtalyanlara çeşitli imtiyazlar veren bu antlaşma, Mustafa Kemal Paşa'nın devreye girmesiyle, Misak-ı Milli'ye aykırı maddeler içerdiği gerekçesiyle TBMM tarafından reddedilmiştir.

Atatürk İtalyanlara karşı diplomatik bir çözümü tercih etmiş olmakla birlikte, bunun askeri başarıya paralel gelişeceğini de biliyordu. Gerektiğinde İtalyanlara karşı da silahlı bir mücadeleye girişileceğinde en küçük kuşku yoktu. Ancak İtalyanların Anadolu'da bulunmalarının yarattığı avantajlar ve İtalya'nın, Milli Mücadele'nin Avrupa kamuoyuna anlatılmasında ve ihtiyaçların karşılanmasında sunduğu fırsat nedeniyle İtalyanlara karşı bir cephe açılması en son tercih olarak görüldü. Nihai hedef olan işgal bölgelerinin kurtarılmasına engel olamayacak fakat insan ve zaman kaybını artıracak böyle bir tercihte bulunmaya gerek kalmadı. Tam da mücadelenin liderinin tahmini ettiği gibi, Yunanlılara karşı verilen silahlı mücadelenin başarısı İtalyanlar üzerinde de etkili oldu. Netice itibarıyla; İtalyanlarla ilişkilerde Misak-ı Milli'den ödün verilmedi, sundukları avantajlardan faydalanıldı ve İtalyan işgal bölgesi tek bir kuruşun atmaya gerek kalmadan kurtarıldı. Atatürk'ün İtalyanlara karşı izlediği bu akılcı stratejisi örnek bir diplomatik başarıdır.

BİBLİYOGRAFYA

I- Arşiv Belgeleri

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi.

Turkey Annual Report 1922.

Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito.

II- Kitap ve Makaleler

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, Cilt: 1, 3 TTK Yayınları, Ankara 1981, 1989.

Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Hazırlayan: Utkan Kocatürk, Ankara 1999.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, -IV-, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C.1, (1919-1923), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981.

Atay, Falih Rıfki, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, İstanbul 1955.

_____, *K. Atatürk Anlatıyor*, İstanbul 1985.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK Yayınları, Ankara 1974.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953.

Çelebi, Mevlüt, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XV, Sayı:45, (Kasım 1999), ss.791-800.

Dışişleri Vekaleti Yıllığı 1953 (Eylül), Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1954.

Giordano, Giancarlo, *Carlo Sforza: La diplomazia 1896-1921*, Franco Angeli, Milano 1987.

Grassi, Fabio L., *L'Italia e la questione turca (1919-1923)*, Opinione pubblica e politica estera, Silvio Zamarani Ed. Torino 1996.

I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero degli Affari Esteri, sesta serie:1918-1922, Vol: I, (4 Novembre 1918-17 Gennaio 1919), Roma 1955.

Jäeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 1986.

Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Ankara 1990.

Kont İsförça, “Türkiye ile Harbi Nasıl Kaybettik”, *Ayın Tarihi*, No:45, (Kânun-ı evvel 1927), ss.2886-2893.

Kutay, Cemal, *Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, İstanbul 1980.

Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (9.Bsk.), Çeviren: Necdet Sander, Sander Yayınları, İstanbul 1984.

Macario, Gianni Baj, “Notizie sulla campagna Turco-Greca,1919-1922-I-”, *Rivista militare italiana*, -V-, (Novembre 1931), ss.1669-1703.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927*, III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara (ty)

Pietromarchi, Luca, *Turchia vecchia e nuova*, Valentino Bompiani, Milano 1965.

“Politica Turca dei Socialisti”, *L'Idea Nazionale*, 7 Dicembre 1921.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), TTK Yayınları, Ankara 1995.

Sforza, Carlo, *Makers of Modern Europe*, Elkin Mathews&Marrot, London 1930.

_____, *L'Italia, dal 1914 al 1944*. Quale io la vidi, A.Mondadori, Roma 1944.

_____, *Costruttori e distruttori*, Roma 1945.

Şimşir, Bilâl N., *Atatürk ile Yazışmalar*, -I-, (1920-1923) Ankara 1981.

Türk İstiklâl Harbi, C.7, İdarî Faaliyetler, (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.

Villari, Luigi, “Da Mustafa Kemal a Kemal Atatürk”, *Nuova Antologia*, Anno:73, Fasc.1601, (1 Dicembre 1938), ss. 326-334.

3.4. ASKERALMA DAİRE BAŞKANLIĞI VE ASKERLİK ŞUBESİ RAPORLARINA GÖRE BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGALLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ*

3.4.1. Giriş

Günümüz karşılığı ile Askeralma Daire Başkanlığı diyebileceğimiz dönemin Ahz-ı asker Kalem Riyasetleri'nin yazışmaları; Şifre-i Mevrude Defterleri (Gelen evrak defterleri) ve Giden Evrak Defterleri olarak kayıt altına alınıyordu. Bu yazışmalar, Kalem Riyaseti'ne bağlı askerlik şubeleri ile Kalem'in üst makamları ve diğer makamlarla olan yazışmalarını içeriyordu. 8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı asker Kalem Riyasetine ait 1920 yılı Şifre-i Mevrude Defteri daha önce tarafımızdan yayınlanmıştır¹. Söz konusu yayında Şifre-i Mevrude (Gelen evrak) Defterleri ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

Giden Evrak Defterleri'ne gelince; elimizde bir örneği bulunan 8 Fırka (Tümen) ve daha sonraları Akşehir'e taşınmasından dolayı Akşehir Kalem Riyaseti adını alacak olan, söz konusu kuruma ait 1915- 1921 yılları arasındaki giden evrakın kayıtlarını içeren defterden, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarına ait pek çok gelişmeyi takip edebilmek mümkün gözükmektedir.

Bu defterlerin önemi veya en önemli özelliği, gönderilen evrakın özete tabi tutulmadan olduğu gibi deftere kaydedilmesidir. Şüphesiz bu kayıtlar öncelikle, dönemin askeralma bölge başkanlığının sorumluluk alanını, yani kendine bağlı askerlik şubeleri mıntıklarındaki gelişmeleri ilgilendirmekle birlikte, genel manada bazı önemli gelişmeleri takip edebilmemize de imkan tanımaktadır. Askerlik şubeleriyle yapılan yazışmalar, tabanın halet-i ruhiyesini bir başka ifade ile arka plandaki, mutfaktaki gelişmeleri olayları anlama bakımından fevkalade önemlidir.

* Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, nkostuklu@erbakan.edu.tr

¹ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Manisa- Uşak- Afyonkarahisar- Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyaseti 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2009.

Birinci Dünya Savaşı başlangıcında, sorumluluk bölgesi Anadolu coğrafyası olan 25 Tümen Askeralma Kalemı bulunuyordu². Şüphesiz, bu askeralma dairelerinin giden ve gelen evrak defterleri tespit edilip incelendiğinde, yakın Türk tarihine özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarına ait önemli bilgi ve belgeler ortaya çıkmış olacaktır. Yaptığımız araştırmalarda; ATASE Arşivinde 5758- 5771 arası kayıt numaralı klasörler içinde bulunan dosyalarda “Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Riyasetleri” ile “Tümen Ahz-ı asker Kalemı Riyasetleri”ne ait lojistik, idarî, askerî emir ve yazışmalar altındaki tasniflerde, giden evrak veya gelen evrak niteliğindeki kayıtlara rastlanılabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, Lodumlu’daki MSB Arşivi’nde yaptığımız araştırmada; hem arşiv sorumlusu tarafından, hem de tarafımıza gönderilen resmi yazıda, aradığımız nitelikteki defterlerin mevcut envanter kayıtlarında bulunmadığı, ancak henüz tasnif çalışması tamamlanmayan evrak arasında belki bulunabileceği ifade edilmiştir³. Bu ifadelerden, tasnif faaliyeti devam eden envanter arasında söz konusu defterlerin bulunabileceği yüksek bir ihtimal olarak akla geliyor. Eğer burada da bulunmaz ise - elimizde bir örneği olduğuna göre- Ahz-ı asker Kalem Riyasetleri’nin bir nevi günümüzdeki karşılığı kurum olan Askeralma Bölge Başkanlıkları arşivlerinde veya başka ilgili arşivlerde olması gerektiğini düşünüyoruz.

Şimdi, Selçuk Es varisleri tarafından 1994 yılında Selçuk Üniversitesi’ne devredilen kitaplar arasında yer alan ve bir fotokopi örneği elimizde bulunan 8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı asker Kalem Riyaseti 1915- 1921 yıllarını içeren giden evrak defterinde⁴ yer alan, Batı Anadolu’daki Yunan işgalleriyle ilgili yazışmalara göz atmak istiyoruz.

3.4.2. Bölgedeki Askeralma Daire Başkanlığı Yazışmalarına Yansıyan Yunan İleri Harekâtı

İncelediğimiz kayıtlarda, İzmir’in işgali ile başlayan ve 8. Fırka sorumluluk alanı da dahil iç kısımlara yayılma gösteren Yunan işgalleri hakkında, konuyla ilgili yayınlara henüz yansımamış bulunan ayrıntılı pek çok rapor ve bilgi bulunmaktadır. Şimdi, konu ile ilgili yazışmalara, kronolojik gelişme içerisinde bakmak istiyoruz;

² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt, 6. Kısım, 1. Kitap*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı yay., Ankara 1971, EK:8- 1914 Yılı Teşkilatındaki Kolordu Askeralma Dairelerini Tümen Askeralma Daire Kalem ve Şubelerini Gösterir Çizelge.

³ T.C. Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü’nce tarafımıza gönderilen *18 Kasım 2016 tarih ve 7940-4966 sayılı yazı*.

⁴ Yakın bir gelecekte söz konusu defteri yayınlamayı düşünüyoruz.

Bandırma'da 14. Kolordu Kumandanlığına arz edilen 20 Mayıs 335 (1919) tarihli bir raporda; İzmir telgrafhanesinin önce İngiliz müfrezesi tarafından işgal ve memurlarının gözaltına alındığını, gümrük pasaport dairelerine Yunan bayrağı çekildiği ve bu sırada Yunan askeri rıhtıma çıkarak kışla ve hükümet konağı istikametine hareket ettikleri, Köylü gazetesi matbaasıyla bazı binalardan Yunan askeri üzerine bomba ve silah atıldığı, çıkan çatışmada çok sayıda kişinin öldüğü, Urla ve Karşıyaka taraflarında yerli Hristiyanların Türkleri katliama başladıkları, 17. Kolordu'nun Aydın yönüne çekildiği ifade edilerek durumun tespiti ve gelişmeleri öğrenmek için Soma Kaymakamlığınca bölgeye bir memur gönderildiği, bu memurdan alınan bilgilerin daha sonra arz edileceği bildirilmiştir⁵.

Nitekim 1 gün sonra 21 Mayıs tarihinde, İzmir'e gönderilip dönen bahsi geçen kişi Kolağalığından müstafi Kemal Beğ'den alınan bilgiler 14. Kolordu Kumandanlığına arz edilmiştir. Söz konusu kişinin anlattığına göre; Kışlada içtima halinde bulunan askere Yunanlarca ateş açılmış, balkondan beyaz mendil göstermekte olan Celal Efendi isminde bir subay şehid edilmiş, Yunan askeri, kışlayı işgal edip mevcut asker ve subayı toplayarak hakaret ve darp- larla vapurlara götürmüşler, bu sırada subayların üzerinde bulunan para ve kıymetli eşyayı yağmalamışlar, 4. Kolordu Ahz-ı asker Reisi Miralay Süleyman Hatemi Bey ve 17. Kolordu Erkan-ı harp Reisi Hamid Bey ağır surette darp edilmiş ve yaralanmıştır. Vapura götürülen subaylardan 30'u ve askerlerden 370 kişinin akîbetinin henüz ne olduğunun bilinmediği ifade edilmiştir⁶.

Bu gelişmeler ve ifadelerden, işgallerde İngiliz- Yunan işbirliği, gayr-i Müslimlerin tutum ve davranışları, Yunan işgal metodu ve karakteristiği vb. hususlarda bazı tespitler elde etmek mümkün gözükmektedir.

Takep eden yazışmalarda; Menemen, Manisa, Akhisar, Bergama, Soma, Kula, Eşme, Alaşehir ve diğer yerlerin Yunanlarca işgali ve buralarda yaşanan olaylarla ilgili çok ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Şimdi bu gelişmelere bakmak istiyoruz;

Menemen'in 21/22 Mayıs'ta işgal edildiği, Bergama ve Kınık taraflarından muhâceretin başladığı 14. Kolordu Kumandanlığına bildirildi⁷. Akhisar Şube Reisi Hicabi, 22 Mayıs'ta Kalem Riyasetine "gayet acele" kaydıyla gönderdiği raporda; Yzb. Hafız Reşad Efendi'den alınan bilgiye istinaden işgalin Çiğilli istasyonuna ve Menemen'e kadar genişlediğini haber verdi⁸. 24 Mayıs'ta,

⁵ S.114, belge nu: 123; Bkz., EK: 1. (Buradaki S., araştırmamıza konu olan "8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı asker Kalem Riyaseti Giden Evrak Defteri"ndeki sayfa numaralarını; "belge nu:" ise o sayfadaki belge numarasını göstermektedir. Atıf yapılan belgelerin büyük bölümü EK olarak verilmiştir).

⁶ S.114, belge nu: 124; Bkz., EK: 1.

⁷ S.112, belge nu: 127.

⁸ S.112, belge nu: 128. Bkz., EK: 2

Kalem tarafından 14. Kolordu Kumandanlığına gönderilen arzda; Yunan işgal kuvvetinin Manisa'ya yaklaştığı, Bergama havalisinden halkın göç etmeye başladığı, Kalem ve şube posta ve yazıcı efradından bir kısmı ile 17. Kolordu'ya bağlı Soma işe askerlerinin tamamen firar ettikleri bildirilerek, kasa ve deponun korunabilmesi için mıntuka dışı efrattan takviye gönderilmesi istenmiştir⁹. Dikkat edilirse, halkla birlikte bazı askerler arasında da panik havası esmeye başlamıştır.

İzmir 12. Obüs Tabur Kumandanı Binbaşı Ali'nin, 25 Mayıs tarihinde Kalem Riyasetine sunduğu rapor, İzmir'deki Yunan işgali hakkında önemli bazı bilgiler vermektedir. Buna göre; Ali, 24 Mayıs tarihinde Kolordu'nun izniyle İzmir'den ayrılmıştır. Ayrılmadan 1 gün önce Cuma günü, İzmir işgal kuvvetleri kumandanı Miralay Zafriü, Kolordu kumandan ve erkan-ı harbiyesi ile bütün zâbitânı, bilinmeyen bir yere götürmek üzere Yunan vapuruna bindirmiş idi. Hatta evlerinde kalan zâbitânı dahi tutuklamak için araştırıyordu. Öte yandan gazete ilanlarıyla, tren yolculuğu yapacak halkın seyahatleri için Yunan Jandarma Kumandanlığınca yolcunun fotoğrafının bulunduğu seyahat belgesi hazırlamışlardı. İstifa etmiş sivil subay ve emekli subayları da yakaladıklarında tutukluyorlar idi¹⁰. İşgalci Yunanların "seyahat belgesi" düzenlemeleri, işgallerine meşruiyet kazandırmayı ve ileride bir oylama yapıldığında, uluslararası kamuoyuna bu belgeleri halkın kendilerini istediklerine dair bir delil olarak göstermeyi amaçlıyorlardı¹¹. Yunan işgal kuvvetleri, işgal bölgelerindeki Türk subaylarını esir alıyor ve topladıkları yerlerde işkenceye tabi tutuyorlardı¹².

Kalem Reisi, 26 Mayıs'ta 14. Kolordu Kumandanlığına; Manisa'nın işgal edildiğini, kasa ve deponun korunmasına memur askerden bir kısmının firar ettiğini, Bergama ve Dikili'den göçlerin devam ettiğini bildirerek, bu durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini sordu¹³. Bir gün sonra Kalem tarafından aynı makama gönderilen bir başka arzda; işgal kuvvetlerinin Akhisar'a yaklaştığı, Kalem merkezi Soma'nın da birkaç gün içerisinde işgal edilmesinin kuvvetle muhtemel olduğu ifade edilerek, Kalem ve askerlik şubesinin evrakının mahallî hükümete teslim edilerek Balıkesir veya Bandırma'dan hangisine hareket edilmesi gerektiğinin bildirilmesi istendi¹⁴. Yunan işgalleri yayılıyordu. Kalem Reisi de gelişmeleri anında 14. Kolordu Kumandanlığına arz ediyordu.

⁹ S.112, belge nu: 128 mükerrer. Bkz., EK: 2

¹⁰ S.112, belge nu: 130; Bkz., EK: 2.

¹¹ Benzer uygulamayı İtalyanlar da yapmıştı. Bkz., Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Atam yay., Ankara 1999, S.36- 37.

¹² Kalem Riyaseti'nin, 14. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği 25 Mayıs 1919 tarihli rapor. (S.111, belge nu: 131)

¹³ S.111, belge nu:132. Bkz., EK: 3

¹⁴ S.111, belge nu: 134. Bkz., EK: 3

Kalem Reisi, 29 Mayıs'ta gönderdiği arzda; 28 Mayıs 1919'da Yunan işgal kuvvetlerinin Manisa'nın kuzey istikametine hareketle Saruhanlı civarına çadırılı ordugah ile girdiklerini, Akhisar şube zâbitânının da gelen emir üzerine Bergama'ya hareket ettiğini bildirmiş ve Soma'nın işgali durumunda 8. Fırka Ahz-ı asker Kalem Riyaseti olarak nasıl hareket etmeleri gerektiğini tekrar sormuştur¹⁵. Bergama ve Dikili askerlik şubelerinin de hareket tarzının bildirilmesi istenmiştir¹⁶.

Görüleceği üzere, Kalem'de ve şubelerde bir tedirginlik başlamıştır. Nitekim 1 gün sonra gönderilen raporda; Kalem Riyasetinde biri yazıcı olmak üzere iki askerin kaldığı, işlemlerin tamamen durduğu, işgal kuvvetlerinin de Akhisar'a yaklaşmakta olduğu arz edilmiştir¹⁷. Depo vesairenin korunması için Balıkesir'den gönderilen 1 manga askerin hepsi silahlarıyla birlikte firar etmişlerdi¹⁸. İlerleyen Yunan kuvvetleri 30 Mayıs akşamı saat 5.30 sularında Saruhanlı –Akhisar arasındaki Kayışlar istasyonunu işgal ettiler¹⁹. Yunan kuvvetleri Akhisar'a yaklaştıkça, Akhisar'daki yerli Rumlar, işgal kuvvetlerini karşılama hazırlıkları yapıyorlardı²⁰.

Günden güne Yunan işgalleri iç kısımlara yayılırken, 30/31 Mayıs gecesi, Kalem Riyaseti tarafından Kula, Eşme ve Alaşehir askerlik şubelerine; işgal muhakkak görüldüğünden esarete maruz kalmamak için, şube evrakını Kaymakamlığa teslim edip yalnızca önemli evrakı yanlarına alarak Uşak'a hareket etmeleri emri verilmiştir²¹.

Kalem Reisi, 2/3 Haziran'da (1919) Demirci, Sındırgı ve Eşme şubelerine de gönderdiği emirde, işgal tehlikesi ve şubelerinin işgale maruz kalması durumunda nasıl hareket etmeleri gerektiğini bildirdi²².

Takip eden günlerde Yunan kuvvetleri Akhisar'a yaklaşmış bulunuyorlardı. Akhisar askerlik şubesi asker ve zâbitânının Sındırgı'ya çekilmeleri emredildi. Bu emir çerçevesinde, askerler ve zâbitân Sındırgı'ya gitmiş ancak şubedeki Birinci Bölük Komutanı Yüzbaşı Reşid Efendi, şubesiyle Sındırgı'ya çekilmeyip ailesiyle birlikte Balıkesir'e firar etmiştir²³. Görüleceği üzere, bu günlerde endişe, telaş veya panik bazı askerlik şube başkanlarına da sirayet etmiş bulunuyordu.

¹⁵ S.110, belge nu: 137. Bkz., EK: 4

¹⁶ S.110, belge nu: 138. Bkz., EK: 4

¹⁷ S.110, belge nu: 139. Bkz., EK: 4

¹⁸ S.109, belge nu: 141. Bkz., EK: 5

¹⁹ S.109, belge nu: 142. Bkz., EK: 5

²⁰ S.110, belge nu: 141; S.109, belge nu:145. Bkz., EK: 4,5

²¹ S.110, belge nu: 139; S.109, belge nu:144. Bkz., EK: 4,5.

²² S.108, belge nu: 149, 150, 151.

²³ S.107, belge nu: 156, 158. Bkz., EK: 6

Kayışlar istikametinden Akhisar'a yönelen Yunan kuvvetleri, 6 Haziran 1919 güneş batmadan önce bir Yarbay kumandasında 250 piyade, bir manga süvari ve iki makineli tüfekten oluşan bir müfreze ile Akhisar'ı işgal etti. İşgalci güçler "süvarisi kılıç çekerek piyadesi süngü takarak" manga manga gösteri yapmışlar ve yerli Rumlarda fevkalade bir surette tezahüratta bulunmuşlardır. Kalem Reisi bütün bu gelişmeleri 6 Haziran'da 14. Kolordu Kumandanlığı ile 61. Fırka (Tümen) Kumandanlığına rapor etmiştir²⁴.

Akhisar'ın işgali, Soma'daki gayr-i Müslimler arasında da heyecan yaratmıştı. Kalem Reisi, Soma'daki azınlıkların hazırlıklarına istinaden, yakında Soma'nın işgal edileceğini düşündüğünden, daha önce verilen emir üzerine Kalem ve şube zâbitânıyla birlikte Balıkesir'e hareket edeceğini 6 Haziran'da 14. Kolordu Kumandanlığına arz etti²⁵. Soma'nın işgali durumunda buradaki kömür madenini kurumakla sorumlu 17. Kolordu'ya bağlı bir subay komutasındaki 30 neferlik müfrezinin, işgal durumunda nasıl hareket edeceği de ilgili makama soruldu²⁶.

Kalem Reisi, Yunan askeri hareketiyle ilgili edindiği istihbaratı anında 14. Kolordu Kumandanlığına arz ediyordu. Yunanların iki tabur piyade bir bölük süvari ve üç makineli tüfekten ibaret bir kuvvetle Menemen'den Bergama istikametine hareket ettikleri istihbar edilmiş ve durum 9 Haziran (1919) gecesi 14. Kolordu'ya bildirilmiştir²⁷. Bergama askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Hüseyin Hilmi Efendi ise 1 Haziran'dan itibaren ailesiyle birlikte Bergama'dan ayrılmış, Dikili Şube Reisi Binbaşı Osman Feyzi ile arkadaşı Yüzbaşı İsmail Zühdü, Bergama'nın işgalini müteakip ailesiyle birlikte Soma'ya gelmişti²⁸.

İşgallerin yayılma göstermesi üzerine 1920 yılı Ocak ayı başlarından itibaren Soma ve Akhisar cepheleri önem kazanmış ve daha önce asker celp ve sevki konusunda da bahsedildiği üzere, 8. Fırka Kalemi'ne bağlı şubeler, asker sevkiyatlarını bu cephelerin takviyesine yönlendirmiş bulunuyorlardı. Umum Şimal Cephesi Kumandanlığına ve Uşak'ta bulunan Alaşehir- Kara-

²⁴ S.107, belge nu: 159, 161. Bkz., EK: 6

²⁵ S.107, belge nu: 162, 164. Bkz., EK: 6; Kalem Reisinin, Kalem ve Şube zabitanıyla birlikte Balıkesir'e hareket edeceğini bildirmesine rağmen, yazışmalarda Kalem ve Soma askerlik şubesinin Balıkesir'e taşındığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Kaldı ki, 19 Haziran tarihiyle Soma şubesine gönderilen yazılar bulunmaktadır (S.102, belge nu: 191). Bu yazışmalardan aşağı yukarı bir yıl sonra 24 Haziran 1920'de Soma'nın işgal edildiğini dikkate alacak olursak, işgal tehlikesinin yaklaşmasına yakın aylarda, Soma'da bulunan 8. Fırka Ahz-ı asker Kalem Riyasetinin 3 Şubat 1920'de Uşak'a taşındığını görüyoruz (S.100, belge nu: 11, 12, 13).

²⁶ S.107, belge nu: 163; Söz konusu müfreze, kısmen Arap askerlerden oluşmakta ve başlarındaki subay da Arap idi. Bunlar, madenleri işgal eden Fransızların İstanbul'da Fransız mümessilliğine ve mümessilliğin de Harbiye Nezareti'ne müracaatı sonucu görevlendirilmiş idiler. (S. 106, belge nu: 166).

²⁷ S.106, belge nu: 169.

²⁸ S. 104, belge nu: 185.

hisar Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığına gönderilen yazılarda; Soma ve Akhisar'a sevkiyatın önlenmemesi arz edildi²⁹.

8-9 Mart (1920) günlerinde Alaşehir'in işgal tehlikesinin yazışmalara yansıdığını görüyoruz. Kalem Reisi, Alaşehir şubesine gönderdiği yazılarda, halkın telaşa kapılmamasını tavsiye, ve eğer şehrin tahliyesi zorunlu hale gelecek olursa, şube evrakının uygun bir zabıt ile Kalem'e gönderilmesini talep ediyordu³⁰. Bir taraftan da, Uşak, Eşme, Alaşehir, Kula, Gördüs şubelerine gönderilen yazılarla; Alaşehir'deki 68. Alay mevcudunun artırılmasına şiddetle ihtiyaç duyulduğu hatırlatılarak, fevkalade mesai ile sevkiyata önem verilmesi ve mahallî Kuvâ-yı Milliye heyetleriyle ortaklaşa çalışılarak, sevkiyatta noksan bırakılmamasına dikkat edilmesi emrediliyordu³¹.

Bu günlerde cephelede çarpışmalar devam ediyor, cepheye yakın olan bazı askerlik şubeleri, durumu Uşak'taki Kalem Riyaseti arz edip, hareket tarzlarını soruyorlardı. Bu cümleden olarak Gördüs şube Reisi Yzb. Mehmet Kamil, 14 Mart 1920'de Kalem'e gönderdiği arzda; Yunan taarruzunun şiddetle devam ettiğini, kuvvetlerimizin bütün gücüyle direndiğini belirttiikten sonra, işgal yerlerinde Müslümanların katliama maruz kaldığını ve halkın göç etmeye başladığını, şubeleri için tehlike olacak olursa nasıl hareket edeceklerini sordu³². Kalem Reisi de 16 Mart 1920'de Gördüs şubesine gönderdiği cevapta; Salihli ve Akhisar cepheledeki Yunan saldırısı durdurulmuş olduğundan şube olarak endişe edecek bir durum olmadığını, Salihli cephesinden göç edenlerin büyük bölümünün mahallerine döndüğünü, Gördüs şubesi olarak bir tehlike oluşacak olursa, mecburiyeti gerekçeli olarak Kalem'e bildirmek şartı ile, hiçbir evrakı terk etmeksizin Demirci'ye nakil olunmalarının uygun olacağını bildirdi³³. Bunun gibi, askerî hareketla ilgili gelişmeler yeri geldikince şubelere bildirilmiştir.

İncelediğimiz, 8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı asker Kalem Riyaseti'nin giden evrak defterlerinde, cepheledeki gelişmeler hakkında buraya kadar temas edilenlerin dışında farklı bilgiler ve yazışmalar olmamakla birlikte, şubelerden veya üst makamlardan Kalem'e gönderilen yazı veya raporlar arasında, yani Şifre-i Mevrude Defteri'nde cepheledeki hareketliliği takip etmemize katkı sağlayan önemli kayıtlar bulunmaktadır³⁴.

²⁹ S.101, belge nu: 1, 2.

³⁰ S.98, belge nu: 29, 30.

³¹ S.98, belge nu: 31.

³² Köstüklü, *Milli Mücadele'de Manisa- Uşak- Afyonkarahisar- Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyaseti 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*, S. 26, 69.

³³ S.97, belge nu: 38;

³⁴ Bu konuda bkz., Köstüklü, *Milli Mücadele'de Manisa- Uşak- Afyonkarahisar- Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyaseti 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*, S. 26-29.

İzmir'in işgali ve işgali müteakip Yunan ileri hareketi ile ilgili bölgedeki Ahz-ı asker Kalem Riyaseti ve askerlik şubelerinin yukarıda örnekleri verilen yazışmalarından, henüz literatüre yeterince yansımamış, çok önemli bilgi ve olayları gözlemlemek mümkün olmaktadır. Konu ile ilgili yazışmaları analiz ettiğimizde şu hususlarda somut olaylara dayanan önemli verilere ulaşılabileceği görülmüştür;

- 1- İşgallerde İngiliz- Yunan işbirliği ve bazı işgallere İngilizlerin öncülük ettiği,
- 2- Gayr-i Müslimlerin önemli bir bölümünün işgalci Yunanlarla işbirliği yaptığı,
- 3- Yunan işgal metodu ve karakteristiği,
- 4- Bölgedeki askerlik şubelerinin, Yunan işgal hareketini gün gün hatta saat saat takip edip, işgal kuvveti sayısı, silah ve mühimmat miktarlarına varıncaya kadar alınan istihbarî bilgileri ilgililere rapor ettiği,
- 5- İşgale maruz kalabilecek askerlik şubelerinde alınan tedbirler, tedirginlikler ve buna bağlı olarak yaşanan firar olayları,
- 6- İşgallere karşı koyabilmek için, asker celp ve sevk faaliyetleri ve bu konuda Kuvâ-yı Milliye heyetleriyle yapılan işbirliği,
- 7- Bölgedeki Ahz-ı asker Kalem Riyaseti ve buna bağlı askerlik şubeleri başkanları ve personeli hakkında bazı bilgiler.

Görülebileceği üzere, araştırmamıza konu olan ve günümüz karşılığı ile Askeralma Bölge Başkanlığı olan dönemin bölgedeki Ahz-ı asker Kalem Riyaseti ve bağlı askerlik şubelerinin yazışmalarını içeren giden evrak defterleri, Yunan işgal hareketleri ile ilgili bize oldukça önemli veriler sunmaktadır. Diğer işgal bölgelerindeki ilgili defterler ortaya çıktıkça, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele ile ilgili bilgi ve belgelerin zenginleşeceği kanaatindeyiz.

EK: 2

112

مجلس و بدینان افرادی طرفدار ایشان اولدند نیز موافقاً استنفا را بدست ...

مجلس شماره ۱۹۷

غایت مستجد ... شماره ۱۹۸

۱- ۱۹/۳/۱۰ تاریخ و ۱۰ فروردین ۱۳۰۷ شمسی ...

موقع فرماندهی ...

۲- ۲۰/۳/۱۰ تاریخ و ...

۳- ۲۱/۳/۱۰ تاریخ و ...

۴- ۲۲/۳/۱۰ تاریخ و ...

۵- ۲۳/۳/۱۰ تاریخ و ...

۶- ۲۴/۳/۱۰ تاریخ و ...

۷- ۲۵/۳/۱۰ تاریخ و ...

۸- ۲۶/۳/۱۰ تاریخ و ...

۹- ۲۷/۳/۱۰ تاریخ و ...

۱۰- ۲۸/۳/۱۰ تاریخ و ...

۱۱- ۲۹/۳/۱۰ تاریخ و ...

۱۲- ۳۰/۳/۱۰ تاریخ و ...

۱۳- ۳۱/۳/۱۰ تاریخ و ...

۱۴- ۱/۴/۱۰ تاریخ و ...

۱۵- ۲/۴/۱۰ تاریخ و ...

۱۶- ۳/۴/۱۰ تاریخ و ...

۱۷- ۴/۴/۱۰ تاریخ و ...

۱۸- ۵/۴/۱۰ تاریخ و ...

۱۹- ۶/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۰- ۷/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۱- ۸/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۲- ۹/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۳- ۱۰/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۴- ۱۱/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۵- ۱۲/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۶- ۱۳/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۷- ۱۴/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۸- ۱۵/۴/۱۰ تاریخ و ...

۲۹- ۱۶/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۰- ۱۷/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۱- ۱۸/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۲- ۱۹/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۳- ۲۰/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۴- ۲۱/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۵- ۲۲/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۶- ۲۳/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۷- ۲۴/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۸- ۲۵/۴/۱۰ تاریخ و ...

۳۹- ۲۶/۴/۱۰ تاریخ و ...

۴۰- ۲۷/۴/۱۰ تاریخ و ...

۴۱- ۲۸/۴/۱۰ تاریخ و ...

۴۲- ۲۹/۴/۱۰ تاریخ و ...

۴۳- ۳۰/۴/۱۰ تاریخ و ...

۴۴- ۱/۵/۱۰ تاریخ و ...

۴۵- ۲/۵/۱۰ تاریخ و ...

۴۶- ۳/۵/۱۰ تاریخ و ...

۴۷- ۴/۵/۱۰ تاریخ و ...

۴۸- ۵/۵/۱۰ تاریخ و ...

۴۹- ۶/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۰- ۷/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۱- ۸/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۲- ۹/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۳- ۱۰/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۴- ۱۱/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۵- ۱۲/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۶- ۱۳/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۷- ۱۴/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۸- ۱۵/۵/۱۰ تاریخ و ...

۵۹- ۱۶/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۰- ۱۷/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۱- ۱۸/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۲- ۱۹/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۳- ۲۰/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۴- ۲۱/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۵- ۲۲/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۶- ۲۳/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۷- ۲۴/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۸- ۲۵/۵/۱۰ تاریخ و ...

۶۹- ۲۶/۵/۱۰ تاریخ و ...

۷۰- ۲۷/۵/۱۰ تاریخ و ...

۷۱- ۲۸/۵/۱۰ تاریخ و ...

۷۲- ۲۹/۵/۱۰ تاریخ و ...

۷۳- ۳۰/۵/۱۰ تاریخ و ...

۷۴- ۱/۶/۱۰ تاریخ و ...

۷۵- ۲/۶/۱۰ تاریخ و ...

۷۶- ۳/۶/۱۰ تاریخ و ...

۷۷- ۴/۶/۱۰ تاریخ و ...

۷۸- ۵/۶/۱۰ تاریخ و ...

۷۹- ۶/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۰- ۷/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۱- ۸/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۲- ۹/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۳- ۱۰/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۴- ۱۱/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۵- ۱۲/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۶- ۱۳/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۷- ۱۴/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۸- ۱۵/۶/۱۰ تاریخ و ...

۸۹- ۱۶/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۰- ۱۷/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۱- ۱۸/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۲- ۱۹/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۳- ۲۰/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۴- ۲۱/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۵- ۲۲/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۶- ۲۳/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۷- ۲۴/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۸- ۲۵/۶/۱۰ تاریخ و ...

۹۹- ۲۶/۶/۱۰ تاریخ و ...

۱۰۰- ۲۷/۶/۱۰ تاریخ و ...

EK: 3

111

سویل مستغفره و متقاعد خانیلایکده الکریماری دهن ترقیفه ایله لکده دور . و سعادت دور
تخصیلاته مقننه نیک شفاها اعطا ایله حکم مودعه .

ازیر : اون ایلی اوردی طایری فرمانده

~~تکیا~~
~~سکوا~~

شهره حربه نظارت علیه سنه ۱۹ فرمانده
ازیر دن مازونا خا و صومار و و این دن اون بکچی اوردی طایری
فرمانده بیکباش حکم بکله جالبه نظر وقت را اوردی مودعه .

۱۹ فرمانده

تمت اشغال ایلان مودعه که خانیلایکده اسیر اوردی سوک ایله کلری دهر دور فرمانده مودعه
خاله خاری کرد لکده دور . برهاله نظراً اشغال ایله جله اوردی مملوره شهید افرار و خانیلایکده
دکونا حرکت ایلدی لایم کله امر و اشغالی مودعه .

نومبر
۱۹۱

۱۹ فرمانده

تمت اشغال ایلدی . شهید . شهید معینه بکده تمت محافظه الزم ایلی اشغالی ایلدی .
قلم دیری محافظه سنه اوردی برض و هاشا خا . ایلی . برضه و سیکلا ۱۹ اوردی و اوم
ایلی

نومبر
۱۹۲

نومبر
۱۹۲

۱۹ فرمانده

مرد و بره ۱۹ مایسایکده تا بقیه شهره شهاده فکیم ایلدی
برغوه شهید مرم اوزارته نوزیم ایلدی .

نومبر
۱۹۳

نومبر
۱۹۳

نومبر
۱۹۴

نومبر
۱۹۵

۱۹ فرمانده

اشغال فراتک انحصاره مقرب ایلیک نظر احوالکده و بر تاج کون اوردی و سدر اشغالی ایلدی
ما بولدی
آنده حکم و شهید اوردی حکومت معایره تسلماً با لکیمه و با ایلدی و ن هاشا شهید حرکت ایلدی
لایم کله حکم امر و اشغالی مودعه .

نومبر
۱۹۶

نومبر
۱۹۶

نومبر
۱۹۷

۱۹ فرمانده

EK:4

110

شماره
۱۲۶

مؤلفه مورد تصدیق ۸۸ مایساجی تاریخه رفته شبانه بهیم ایل شمشیر
برنجی و دیکلی به محرم غیرت پازلی ۸۸ مایساجی نومرداری
۹۵ برنجی
۹۶ دیکلی به

آقا قومانده انقضا

شماره
۱۲۷

۸۸ مایساجی تاریخه برنان قره اشکالی سله منشا له شمال استقامت مکنه جبار وقت
جبار سله جبار له اوده کاهکر دیکلی انحصار سبه تا بطا ندر ۸۹ مایساجی تاریخ
نومردو سفره لاله کله فیاری به توفیقاً حشر غلبه حرکت اینه کاری سبه با سنله ۸۹ مایساجی
تاریخ ۹۷ نومردو کله انقضا سنله ن الا شاسته
صدا تک استقامت مورد تصدیق لیل تفریده قلم سبه تک خط هر کله ارالسادی مورد تصدیق

۸۹ مایساجی

یاد

قره قومانده انقضا

شماره
۱۲۸

صدا تک استقامت مورد تصدیق لیل تفریده ۸۹ مایساجی تاریخه نومردو سفره لاله کله فیاری به
توفیقاً جبار سله جبار له اوده کاهکر دیکلی انحصار سبه تا بطا ندر ۸۹ مایساجی تاریخ
نومردو سفره لاله کله فیاری به توفیقاً حشر غلبه حرکت اینه کاری سبه با سنله ۸۹ مایساجی
تاریخ ۹۷ نومردو کله انقضا سنله ن الا شاسته
صدا تک استقامت مورد تصدیق لیل تفریده قلم سبه تک خط هر کله ارالسادی مورد تصدیق

۸۹ مایساجی

شماره
۱۲۹

قلمه بری پازلی شهر اوده اوردن آهنگ دفتر خالده . معاوضه کامله دوسه سله . قره اشکالی له انحصار تقرب
ایزیکل اکلوشه سله اولرس مورد تصدیق ۸۹ مایساجی
قوله انقضا اولرس سبه با سنله
پا ۸۹/۵۵ تاریخه د ۸۹/۱۵ سنله

۸۹ مایساجی

شماره
۱۳۰

اولر له اشکالی سله کله فیاری به توفیقاً حشر غلبه حرکت اینه کاری سبه با سنله ۸۹ مایساجی
تاریخ ۹۷ نومردو کله انقضا سنله ن الا شاسته
صدا تک استقامت مورد تصدیق لیل تفریده قلم سبه تک خط هر کله ارالسادی مورد تصدیق

۸۹ مایساجی

شماره
۱۳۱

قره قومانده انقضا
بونا سله انحصار سبه جبار له اوده کاهکر دیکلی انحصار سبه تا بطا ندر ۸۹ مایساجی تاریخ
نومردو سفره لاله کله فیاری به توفیقاً حشر غلبه حرکت اینه کاری سبه با سنله ۸۹ مایساجی
تاریخ ۹۷ نومردو کله انقضا سنله ن الا شاسته
صدا تک استقامت مورد تصدیق لیل تفریده قلم سبه تک خط هر کله ارالسادی مورد تصدیق

۸۹ مایساجی

EK:5

شماره	موضوع	تاریخ
۱۸۹	<p>۱۰۹ قوماً انزل:</p> <p>ویری رسا کرندک با قلم بکون با لیکر دن کوندر بلان برنا قده کلامه کلامه و اوله اوله بلان برنا کلامه</p> <p>مصدق... مایه... تکلمه... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۸۹</p>
۱۹۰	<p>۱۹۰ قوماً انزل</p> <p>برنان قوماً انزل... قوماً انزل... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۰</p>
۱۹۱	<p>۱۹۱ قوماً انزل</p> <p>بانه... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۱</p>
۱۹۲	<p>۱۹۲ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۲</p>
۱۹۳	<p>۱۹۳ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۳</p>
۱۹۴	<p>۱۹۴ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۴</p>
۱۹۵	<p>۱۹۵ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۵</p>
۱۹۶	<p>۱۹۶ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۶</p>
۱۹۷	<p>۱۹۷ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۷</p>
۱۹۸	<p>۱۹۸ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۸</p>
۱۹۹	<p>۱۹۹ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۱۹۹</p>
۲۰۰	<p>۲۰۰ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۲۰۰</p>
۲۰۱	<p>۲۰۱ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۲۰۱</p>
۲۰۲	<p>۲۰۲ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۲۰۲</p>
۲۰۳	<p>۲۰۳ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۲۰۳</p>
۲۰۴	<p>۲۰۴ قوماً انزل</p> <p>قوله... قوماً انزل</p>	<p>شماره ۲۰۴</p>

EK:6

۱۵۵	<p>حکومت نظامه از ضابطه ضابطه ای بر کرسی ایستاد که پیش از استعمال این کرسی مستعمله و کسب کرده بودند و اولاً در این کرسی مستعمله موجود بود و بعد از آن</p>	شماره ۱۵۵
۱۵۶	<p>حکومت نظامه فرودگاه خوار خوار و غیره این کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۵۶
۱۵۷	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۵۷
۱۵۸	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۵۸
۱۵۹	<p>حکومت نظامه بویون ضابطه ای از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۵۹
۱۶۰	<p>حکومت نظامه بویون ضابطه ای از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۶۰
۱۶۱	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۶۱
۱۶۲	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۶۲
۱۶۳	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۶۳
۱۶۴	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۶۴
۱۶۵	<p>حکومت نظامه آفتاب مستعمله بر روی کرسی مستعمله از دست ایشان بر سر زمین و غیره این کرسی مستعمله</p>	شماره ۱۶۵

BİBLİYOGRAFYA

8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı asker Kalem Riyaseti Giden Evrak Defteri.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt, 6. Kısım, I. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı yay., Ankara 1971.

Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadele'de Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Atam yay., Ankara 1999.

_____, *Milli Mücadele'de Manisa- Uşak- Afyonkarahisar- Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyaseti 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2009.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK-SOYVET İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGIÇ SÜRECİNDE
PONTUS VE ERMENİ MESELELERİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR

4.1. TÜRKİYE TARİHİNE DAİR RUSYA ŞARKİYATÇILARININ
MONOGRAFİLERİNDE MONDROS MÜTAREKESİ:
ÖNCESİ VE SONRASI

Dr. Ramil ZALYAEV*

Mihail Pavloviç [Vel'tman] 1921 yılında Moskova'da *Revolyütsionnaya Turt-siya* [İnkılâpçı Türkiye] adlı kitabını yayımladı. M. Pavloviç Sovyet Rusya'nın ilk ünlü şarkiyatçılarından birisidir. M. Pavloviç 1871 yılında doğdu. Yelisa-
vetgrad kolejinden sonra Odessa şehrinde Novorossiysk Üniversitesi'nin Hu-
kuk Fakültesine devam etti. Üniversite'den mezun olduktan sonra, gizli ve kanunsuz derneklerde inkılapçı çalışmaları için tutuklandı ve ağır ceza mah-
kemesi hükmüyle bir buçuk yıla hapsedildi. Hapisten sonra beş yıla Sibirya'ya Verhoyansk şehrine sürgüne gönderildi. Sürgünden sonra, M. Pavloviç Kişin-
yöv şehrine yerleşti ve burada inkılapçı çalışmalarına askerler arasında devam etti. İnkılapçı çalışmaları için tekrar tutuklandı ve hapsedildi. Hapisten sonra Sankt-Peterburg şehrine giderek, Rusya İmparatoru'nun elit *Preobrajenskiy* ve *Semyönovskiy* alaylarının askerleri arasında çarlık rejimine karşı propaganda yaptı ve gizli ve kanunsuz sosyal ve demokrat fikirleri savunan *Soldat* [Asker] adlı gazetede çalıştı. M. Pavloviç inkılapçı çalışmaları için tekrar hapsedildi, fakat, kısa bir zaman sonra, hapisneden firar etti.¹

M. Pavloviç, 1898 yılında Bolşeviklerin Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Par-tisine katıldı. M. Pavloviç, 1907'de Fransa'ya gitti ve Batı Devletleri'nin ge-nişleme politikaları üzerine araştırmalar yaptı.² Rusya'da Bolşeviklerin 1917 Ekim İhtilâlinden sonra Sovyet Rusya'nın Dışişleri Halk Komiserliği'ne tâyin edildi. Brest-Litovsk'ta Almanya, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya ve Bul-garistan ile yapılan müzakerelerde eksper olarak görev yaptı.³

* *Kazan Federal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Şarkiyat Yüksek Okulu, zalyaevramil@yahoo.com*

¹ "M. P. Pavloviç [Vel'tman]", *Krasnaya Nov'*, 3 Temmuz 1927, № 27, s. 18.

² a.g.e.

³ a.g.e

Rusya'da Sivil Savaş yıllarında (1918-1920) Kızıl Ordu'nun Güney Cephesinde İosif Stalin'in [İosif Djugaşvili] karargâhında çalıştı. M. Pavloviç Bakû'de 1-7 Eylül 1920 tarihlerinde gerçekleştirilen Doğu Halklarının Birinci Kongresi'ne katıldı. Kongre'den hemen sonra teşkil edilen Doğu Halkları Kongresi Propaganda ve Hareket Sovyeti'ni [Şura] yönetti.⁴

13 Aralık 1921 tarihinde, Halk Komiserlerinin Sovyeti Başkanı Vladimir Lenin'in talimatıyla kurulan Bütün Rusya Şarkiyat İlmî Birliğinin başkanlığına getirildi. M. Pavloviç Bütün Rusya Şarkiyat İlmî Birliğinin başkanlık görevi sırasında, Birliğin çalışmalarının başlanması ve devam etmesine büyük katkıda bulunmuştur. Bütün Rusya Şarkiyat İlmî Birliği Sovyet Doğusu ile birlikte başka Doğu ülkeleri de kendi araştırma kapsamına dahil etti.

Ayrıca, M. Pavloviç 1920'lerde Moskova'da kurulan Nariman Narimanov Moskova Şarkiyat Enstitüsü'nün birinci rektörü oldu. Yeni kurulan Doğu Ticaret Odası'nın başkanlığını yaptı. 1922 - 1930 yıllarında Moskova'da yayınlanan *Noviy Vostok* [Yeni Şark] adlı ilmî derginin kurucusu oldu ve derginin baş editör görevini yaptı. Sovyetler Birliği'nde yayımlanan «Büyük Sovyet Ansiklopedisi» adlı külliyyette, M. Pavloviç'in Şark konuları üzerine yaptığı çalışmalarıyla, birinci Sovyet şarkiyatçılarının teşekkülüne büyük ve önemli katkıda bulunduğu belirtiliyor.

M. Pavloviç, yukarıda bahsedilen *Revolütsionnaya Turtsiya* adlı kitabında Türkiye tarihini Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Millî Mücadele'nin başlangıcına, gelişimine ve Mart 1921 tarihinde Moskova'da Sovyet Rusya ve Türkiye arasında imzalanan Antlaşmaya kadar geniş dönemi ele alıyor. M. Pavloviç; kitabı için hazırladığı önsöz kısmının sonunda, çalışmasının tamamlandığını belirten 23 Mart 1921 tarihini yazmıştır.⁵ M. Pavloviç kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini, Avrupa'dan geri çekilişini, gerileme dönemini, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na Almanya tarafında katılmasını, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra İtilâf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü politikaları incelemeye özellikle dikkat etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen olaylar M. Pavloviç'in ilgisini daha I. Dünya Savaşı başlamadan önce çekmeye başlamışlardır. M. Pavloviç, kitabının Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, Avrupa'dan geri çekilişi, gerileme dönemi ile ilgili kısımlarını daha I. Dünya Savaşı başlamadan önce ayrı makaleler halinde hazırlayarak, Amerika, Fransa ve Almanya'da sosyalist basınında yayımlamıştır.⁶

⁴ a.g.e

⁵ Mihail Pavloviç, *Revolütsionnaya Turtsiya*, Moskova, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo, 1921, s. 6.

⁶ Mihail Pavloviç, *Revolütsionnaya Turtsiya*, s. 5.

1918-1919 yılları Türkiye Tarihi için son derece önemli olaylara sahne olmuştur. Bilindiği gibi, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İttifak Devletleri'nin askerî durumu bozulmaya başlamıştır. Cephelerde zorluklar yaşayan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Bulgaristan'ın ve Osmanlı Devleti'nin dayanacak gücü ve sabrı kalmamıştır. Bulgaristan 29 Eylül 1918 tarihinde imzaladığı Selanik Mütarekesi ile savaştan çekilmiştir. Bulgaristan'ın savaş dışı kalmasından sonra, İtilâf Devletleri Trakya Cephesini açarak, Makedonya üzerinden kuzeye doğru ilerleyerek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu güneyden tehdit etmeye başladılar. Askerî çöküş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu siyasî bunalıma sürüklemiştir. Adı geçen devlet, Ekim 1918'de dağılarak, İmparatorluğa dahil uluslar bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir.

19 Eylül 1918'de Filistin-Suriye Cephesi'nde İngiliz kuvvetlerinin saldırı neticesinde Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Irak Cephesi'nde de Ali İhsan Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri İngiliz kuvvetleri karşısında zorluklar yaşadı. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa artık Anadolu'yu savunmaya yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Mütarekesini imzaladıktan sonra İtilâf Devletleri'nin Trakya Cephesini açmaları, Osmanlı Devleti'ne yeni zorlukları meydana getirdi. İngiliz Generali Milne komutasında olan kuvvet İstanbul ve Boğazlar bölgesi üzerine yönelmeye başlamıştı. Bu durum karşısında, Doğu Cephesi'ndeki bazı tümenlerin İstanbul ve Boğazlar bölgesine sevkine başlanmıştı. 8 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa başkanlığındaki hükûmet istifa etmiştir. Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki hükûmet, oluşan çok ağır şartlarda 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır.

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Türkiye'de önemli gelişmeler meydana geldi. Mütareke imzalanır imzalanmaz, İtilâf Devletleri mütareke hattını aşarak geniş ölçüde işgallere koyulmuşlardır. Adana iline Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmişlerdi.⁷ Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyordu.⁸ Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde: her bölgede birtakım kişilerce kurtuluş yolları düşünölmeye başlanmıştı.⁹ Bu düşünöyle girişilen çalışmalar, Türkiye'de birtakım Mudafaa-ı Hukûk, Muhafaza-ı Hukûk, Heyet-i Osmaniye, Redd-i İlhak ve başka isimler altında siyasî örgütler doğurdu¹⁰ ve Kuva-yı Milliye adı altında askerî kurumlar oluşturuldu.

⁷ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, ADD, 1978, s. 35.

⁸ a.g.e., s. 35.

⁹ a.g.e., s. 36.

¹⁰ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s. 36.

15 Mayıs 1919 tarihinde İtilâf donanmasının desteğindeki Yunan birlikleri İzmir'e çıkararak, şehri işgal etmişlerdir. İzmir'in işgali bütün Türkiye'de büyük tepki ile karşılanmıştır. Mustafa Kemal kendisine önerilen 9. Ordu Müfettişliği görevini kabul etti ve 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket ederek, 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmıştır. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla ulusal varlığa vurulan darbelere karşı milletin harekete geçirilme, ordunun Millî harekete desteğinin sağlanma, düşman istilâsına karşı kurulmuş millî cemiyetleri bir ortak amaç etrafında toplama çalışmaları başlatıldı, Erzurum ve Sivas Kongreleri yapıldı.

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edilmiştir. İstanbul'da Meclis-i Mebusân'ın tatil edilmesinden sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış.

M. Pavloviç, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ve savaştan sonra ülkede meydana gelen önemli gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. Dünya Savaşı'ndan sonra, M. Pavloviç, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na Almanya tarafında katılması, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra İtilâf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü politikaları, İtilâf Devletleri'nin politikalarına karşı olarak Türkiye'de Millî hareketin başlanması, Türkiye'de Türk komünistlerinin bazı faaliyetleri ile ilgili hazırladığı bölümleri, I. Dünya Savaşı'ndan önce hazırladığı makaleleri ile birleştirerek, 1921 yılında Moskova'da *Revolütsionnaya Turtsiya* adlı ayrı kitap olarak yayımlamıştır. Yazar kitabında yer alan I. Dünya Savaşı'ndan başlayan dönemi, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Georgiy Çiçerin'in vekili Lev Karahan'dan izin alarak, Dışişleri Halk Komiserliği'nin belgelerine dayanarak hazırlamıştır.¹¹

Dikkat çeken diğer bir nokta M. Pavloviç'in Türkiye'de I. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen gelişmeleri marksistçe anlayış tarzı ile açıklamasıdır. M. Pavloviç bunun gerekçesini kitabının giriş kısmında şu şekilde açıklıyor: "Kitabın yazarının Bakü'da Komünist Enternasyonal'in kurslarında çalışması, Moskova'da Doğu ülkelerinden gelen yoldaşlara derslerin verilmesi, beni bu gibi kitapların yalnız Rusyalı yoldaşların yararına değil, bilhassa bizim İran, Türkiye, Hindistan ve başka Doğulu yoldaşlarımızın yararına da yayınlanmasının zorunlu olduğuna kandırdılar. Onların kendi ve komşu Doğu ülkelerinde inkılâpçı hareketinin tarihi ve gelişmesini, bilhassa marksizme uygun olarak tanıtan, kitapların olmadığı olur."¹²

M. Pavloviç kitabının VI. bölümünde Mondros Mütarekesinden sonra İtilâf Devletleri'nin Türkiye karşı takip ettiği politikaları ele alıyor. Bilindiği

¹¹ Mihail Pavloviç, *Revolütsionnaya Turtsiya*, s. 5.

¹² a.g.e., s. 5.

gibi, Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi 7 Kasım [25 Ekim] 1917 tarihinde Petrograd'ta iktidarı ele geçirdi. Sovyet Hükûmeti ilk günlerinden bütün dünyaya istilâ politikalarına karşı, ilhaksız ve tazminatsız adil ve demokratik bir barış taraftarı olduğunu bildirdi ve savaş halinde bulunan bütün devletlerden, derhal savaşa son vermelerini istedi. M. Pavloviç'in fikrine göre, Sovyet Rusya'nın Dünya Savaşı'ndan çekilmesi¹³ ve Almanya'nın bir büyük devlet olarak sahneyi terketmesinden sonra,¹⁴ İtilâf Devletleri Türkiye'nin topraklarını istilâ ederek, topraklarını aralarında paylaşmaya karar vermişler ve her şeyden önce, İstanbul'u ele geçirmek istemişlerdir.¹⁵

M. Pavloviç, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden¹⁶ sonra İngiltere'nin takip ettiği politikasını açıklamaya çalışarak, İtilâf Devletleri arasında İngiltere'nin Boğazlar'da ve İstanbul'da daha sağlamca yerleştiği devlet olduğunu, Boğaziçi'nde ve Çanakkale Boğazı'nda, Fransa ile İtalya'nı arka plâna iterek, gitgide hegemonyayı eline geçirdiğini yazıyor.¹⁷ M. Pavloviç bunun nedenlerini şu şekilde açıklıyor: "İngiliz imparatorluk dünya politikasının en başta gelen vazifesi ticaret yollarını, ilk önce Hindistan'a doğru giden yolların korunması idi. İngiltere, bu önemli yolda kendi üstünlüğünün korunması için Cebelitarık, Malta, Kıprısı ele geçirdi, Mısır ile Süveyş Kanalını işgal etti. İngiltere, aynı Hindistan'a doğru giden yolları ve Hindistan'a yanaşak yerleri korumak için, bütün Güney İran'ı kendi nüfuzu altına aldı. Şimdi, İngiltere, stratejik ve iktisadî önemi ile Dünyada fevkalâde önemli yer olan İstanbul'u nüfuzu altına aldı. İstanbul Karadeniz'den çıkışı kontrol ediyor ve büyük Avrupa ülkelerinden ve Amerika'dan Asya'ya doğru giden büyük ticarî yol olan Akdeniz'de önemli pozisyon sahibi. Nihayet, İstanbul, Anadolu'nun anahtarıdır. Anadolu üzerinden Hindistan'a doğru direkt yol geçiyor."¹⁸

Ayrıca, M. Pavloviç kitabında bu dönemde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin topraklarının parçalanma konusu üzerine takip ettiği politikasını şu şekilde anlatıyor: "Şunu kaydetmek gerekir ki, bugün İngiltere İtilâf Devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama fikrinin en başta gelen

¹³ Sovyet Rusya 15 Aralık 1917 tarihinde Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir.

¹⁴ 11 Kasım 1918 tarihinde İtilâf Devletleri ile Almanya arasında Rethondes Mütarekesi imzalanmış ve Almanya savaştan çekilmiş.

¹⁵ Mihail Pavloviç, *Revolütsionnaya Turtsiya*, s. 58.

¹⁶ 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 1. Maddesinde şöyle deniliyordu: "Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın açılması, Karadeniz'e serbestçe geçişin temini ve Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının İtilâf Devletleri tarafından işgali sağlanacaktır." Mondros Mütarekesi metni için bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I*, Ankara, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s. 135.

¹⁷ Mihail Pavloviç, *Revolütsionnaya Turtsiya*, s. 58-59.

¹⁸ a.g.e., s. 59.

tarafıdır.”¹⁹ M. Pavloviç bunun nedenlerini şu şekilde özetliyor: 1) Sovyet Rusya'nın barış politikası; 2) Almanya Boğaziçi'nden ve Balkanlar'dan uzaklaştırılarak geri atılmıştır; 3) Bir büyük devlet olan Avusturya ortadan kaldırılmıştır; 4) 1912'da Çatalca civarına yaklaşan Bulgaristan ordusu İstanbul'a girme hayalini besliyordu. Bugün, kuvvetten düşürülmüş Bulgaristan ağzını bile açamıyor.”²⁰ Bilindiği gibi, 8 Kasım 1917 tarihinde, yeni kurulan Sovyet Hükûmeti yayınladığı Sulh Dekresi'nde [Kararname] savaş halinde bulunan bütün devletlerden, derhal savaşa son vermelerini, hiçbir arazi ilhaki ve tazminat talebinde bulunmaksızın demokratik ve adil bir barış yapmalarını istedi.²¹ 3 Aralık 1917 tarihinde Vladimir Lenin ve İosif Stalin imzasıyla yayımlanan “Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Ezilen Müslümanlarına” adını taşıyan beyannâmede İstanbul Müslümanların elinde kalmalıdır diye beyan ediliyordu.²²

İngiltere'nin müttefikleri olan Fransa ile İtalya'ya gelince. M. Pavloviç, bu iki devletin İngiltere'ye nazaran Dünya Savaşı nedeniyle zayıf düştüklerinden ve tükendiklerinden dolayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarından İngiltere ile eşit parçalar iddiasında olamadıklarını belirtiyor.²³ M. Pavloviç, Fransa ile İtalya'nın durumlarını belirttiklerinden sonra, İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri şu şekilde nitelendiriyor: “İşte bu nedenlerden, bugün, İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun barışmaz ve ona tehdit eden düşmanıdır.”²⁴

Bundan sonra, M. Pavloviç, Fransa ve İtalya'nın İngiltere ile ilişkilerini ve Osmanlı Devletine karşı takip ettikleri politikalarını şu şekilde nitelendiriyor: “Bunun tersine olarak, Fransa ve İtalya, uluslararası dengesinin bozulmasından ve Akdeniz'de İngiltere'nin tamamen baş güç olabileceğinden endişe ederek, İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün topraklarını kendi eline geçirmesini engellemek için İngiltere'yi isteksizce takip ediyorlar ve Osmanlı mirasının paylaşımına katılıyorlar.”²⁵ M. Pavloviç, o günlerde İtalyan ve Fransız basınında yayımlanan birçok yazılar, iki devletin yöneticilerinin açıklamaları üzerinden ilerleyerek, Fransa ile İtalya'nın idare başında bulunanların, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından meydana gelebilecek sonuç-

¹⁹ a.g.e.

²⁰ a.g.e.

²¹ Dokümenti Vneşney Politiki SSSR, Cilt I, Moskova, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, 1957, s. 12.

²² Dokümenti Vneşney Politiki SSSR, Cilt I, s. 34-35.

²³ Mihail Pavloviç, Revolyütsionnaya Turtsiya, s. 59-60.

²⁴ a.g.e., s. 60.

²⁵ a.g.e.

lardan endişelendiklerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, İngiltere'nin kuvvetlenmesinden korktuklarının sonucuna varıyor.²⁶

M. Pavloviç, kitabında Sultanın ve Osmanlı Hükûmetinin İstanbul'dan atılması tezini İngiltere'nin ortaya attığını, fakat bu teze karşı İngiltere'nin müttefikleri olan Fransa ile İtalya'nın karşı çıktıklarını belirtiyor.²⁷ M. Pavloviç, İngiltere'nin bu tezini ileri sürerek güttüğü amacı ve Fransa ile İtalya'nın bu teze karşı adımlarını şu şekilde açıklıyor: "İngiltere, Osmanlı Hükûmeti'nin Anadolu'ya atıldıktan sonra, İstanbul'un kesin olarak eline geçeceğini ümit ediyordu. Fakat bu konuda, İngiltere'nin çıkarları, Fransa ve İtalya'nın çıkarları ile karşılaştı."²⁸

M. Pavloviç, Fransa'nın, İngiltere'nin bu tezine karşı bakışını göstermek için, Fransız «Tanin» gazetesinin 1 Ocak 1920 tarihli nüshasında yayımlanan yazıyı iktibas ediyor. Fransız «Tanin» gazetesinde yayımlanan yazı şu şekildedir: "Sultan ve Osmanlı Hükûmeti İstanbul'dan atılırlarsa, Boğazları, lüzümü halinde, mahallinde savunabilecek tek kuvvet yokedilir. Öyle görünüyor ki, İstanbul'u denizden savunma görevi müttefiklere yüklenecektir. Fakat müttefiklerin denizde gücü eşitsizdir. Bu kuvvet eşitsizliği, müttefiklerin İttifaka zahiri bağlılıklarına rağmen, avantaj eşitsizliğine getirmez mi?"²⁹

M. Pavloviç'in belirttiğine göre, başka Fransız gazeteleri İngiltere'nin tezi aleyhinde daha açık bir şekilde söylüyorlardı.³⁰ Bazı Fransız gazetelerine göre, Osmanlı Hükûmeti'nin İstanbul'dan atılması halinde, İstanbul'un İngiltere'nin eline geçecekti, Osmanlı topraklarının Avrupa kısımlarında ve Anadolu'da Fransa ve İtalya'ya zarar vererek, İngiltere'nin hegemonyasını sağlayacaktı.³¹ M. Pavloviç'in, Fransız *Jumanite* gazetesinde yayımlanan ve iktibas ettiği yazıda İngiltere'nin tezi şu şekilde özetleniyordu: "Türklerin İstanbul'dan atılması İngiltere'nin Çanakkale Boğazı'nda üstünlük sağlaması ile sonuçlanabilir."³² Bununla birlikte, M. Pavloviç'in belirttiğine göre, başka Fransız gazetelerinde yayımlanan yazılar, İngiliz diplomasisi Osmanlı topraklarının Avrupa kısımlarında ve Anadolu'da, Fransa'yı, yüz yıl civarında yararlandığı bütün iktisadi ve mali karından mahrum edebileceğine ve Fransa'nın kaybettiği her şeyin İngiltere'nin eline geçebileceğine vurgu yapıyorlardı.³³

²⁶ a.g.e.

²⁷ a.g.e.

²⁸ a.g.e.

²⁹ Mihail Pavloviç, *Revolütsionnaya Turtsiya*, s. 60.

³⁰ a.g.e., s. 60.

³¹ a.g.e.

³² a.g.e., s. 60-61.

³³ a.g.e.

1948 yılında Moskova’da Anatoliy Miller tarafından hazırlanan *Oçerki Noveşey İstorii Turtsii* [Türkiye’nin Modern Tarihi Üzerine Yazılar] adlı kitabı yayımlandı.³⁴ A. Miller’in Yazıları I. Dünya Savaşı döneminden başlanıyor. Bundan başka, A. Miller kitabına Osmanlı İmparatorluğu’nun 1913-1914 yıllarında iç durumunu nitelendiren bir giriş kısmını da ilâve etmiştir. A. Miller bunun gerekçesini şu şekilde açıklıyor: “I. Dünya Savaşı sırasında Millî Mücadele’nin esasları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, kısa bir şekilde olsa da, Osmanlı İmparatorluğu’nun yarı sömürge durumunun gösterilmesi gerekiyordu. Çünkü, bunu göstermeden, I. Dünya Savaşı’ndan sonra genişleme politikalarına karşı meydana gelen mücadele anlaşılamazdı.”³⁵

A. Miller, kitabının II. Bölümünün II. Paragrafında, İtilâf Devletleri I. Dünya Savaşı’nı takip eden aylarda ve hatta Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra iki yıl civarında Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili konuyu uluslararası politikada zor olmayan bir mesele olarak değerlendirdiklerini, Türkiye’de hesaba alınacak herhangi bir gücün ortaya çıkabileceğini önceden göremediklerini ve müthiş sıkıntı çeken Osmanlı İmparatorluğu’nun kaderi tek onlara bağlı olduğunu düşündüklerini belirtiyor.³⁶ A. Miller, Mihail Pavloviç’in de *Revolütsionnaya Turtsiya* adlı kitabında belirttiği gibi, İtilâf Devletleri’nin Orta Doğu politikalarında İngiltere’nin baş rol oynadığını ve Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamak istediğini belirtiyor.³⁷ A. Miller, İngiltere Başbakanı Lloyd George’un İtilâf Devletlerinin üyeleri arasında üstün olma fırsatından yararlanmaya çalıştığını belirterek, İngiltere’nin hedefini şu şekilde açıklıyor: “İngiltere’nin hedefi Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamaktır. İngiliz Hükûmeti, ‘hasta adam’ adı ile anılan Osmanlı İmparatorluğu’nun nihayet ve İngiltere için en elverişli zamanda öldüğü düşüncesinden ilerliyordu.”³⁸ A. Miller, o dönemin uluslararası durumunun İngiltere’nin tasarımları için son derece elverişli olduğunu belirtiyor. A. Miller’e göre elverişli şartlardan bazıları şunlardı: 1) İngiltere’nin Orta Doğu’da eski rakibi olan ve politikaları zaman zaman İngiltere’nin takip ettiği politikalarına aykırı olan Çarlık Rusya artık yoktu. İngiltere Sovyet Rusya’yı hesaba katmıyor ve çok zayıf olduğunu düşünüyordu; 2) Fransa’nın, daha da önemli gördüğü Almanya’nın tazminatı, Saar bölgesi ve Reyin gibi meselelerde İngiltere’nin desteğine bağımlılığı. Fransa Başbakanı Clémenceau, İngiltere’nin Fransa’yı bu meselelerde desteklediği takdirde, İngiltere’ye Orta Doğu’da üstünlüğü vermeye hazırды; 3) Sa-

³⁴ A. F. Miller, *Oçerki Noveşey İstorii Turtsii*, Moskova, Leningrad, İzdatel’stvo Akademii Nauk SSSR, 1948.

³⁵ a.g.e., s. 3.

³⁶ a.g.e., s. 73.

³⁷ a.g.e.

³⁸ A. F. Miller, *Oçerki Noveşey İstorii Turtsii*, s. 73.

vaşa 1917 yılı sonunda giren Kuzey Amerika Birleşik Devletlerinin Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson 8 Ocak 1918 tarihinde Kongre’de yaptığı konuşmada ‘14 Nokta Prensipleri’ adı altında ilkeleri açıkladı. W. Wilson, ‘14 Nokta Prensiplerinin’ 12. Maddesinde Osmanlı Devleti’nin, Türk olan kısımlarında egemenliği sağlanacağını açıklasa da, esas itibariyle, İngiltere’nin tezine de itirazı yoktu; 4) İtalya’ya hem Avrupa, hem de Orta Doğu meselelerinde bağlı durumundaydı. I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalara göre, İtalya’ya bazı Osmanlı toprakları verilecekti. Fakat, İngiltere, antlaşmalarda İtalya’ya verilen vaatleri kendini tehlikeye atmayarak bozabileceğini düşünüyordu; 5) Asıl önemli olan şey, I. Dünya Savaşı’nın sonunda ne Fransa, ne İtalya, Amerika dahil, Orta Doğu’da yeterli kadar askeri kuvvete sahip değillerdi. Denizler’de ve Osmanlı Boğazları’nda üstünlük İngiltere’nin elinde idi. İngiltere müttefiklerinin çıkarlarına önem vermeyebileceğini, Sykes-Picot ve Dünya Savaşı sırasında İtilâf Devletleri arasında yapılan başka Antlaşmaları kenara atabileceğini sanıyordu.”³⁹

A. Miller, İngiltere’nin çıkarlarının XX. Yüzyılın başından Mondros Mütarekesinin uygulandığı döneme kadar büyük ölçüde büyüdüğünü şu şekilde açıklıyor: “XX. Yüzyılın başında, Hindistan’ın İngiltere Kralı’nın Temsilcisi Lord Curzon Hindistan’ın sınırı Fırat nehri olduğunu söylüyordu. Fakat Lord Curzon’un tezine yeni talepler eklendi. Lord Curzon’un ‘Hindistan’ın sınırları’ ancak Bağdat, Musul, Kahire ve Hartum’a kadar değil, Kabil, Tahran, İzmir ve İstanbul’a kadar da genişletiliyordu. İngiltere, Hindistan’dan Boğaziçi’ne kadar İngiliz sömürge ve yarı sömürgeleri oluşan aralıksız bir kuşak kurmak istiyordu. Bu sistemde İstanbul ikinci Cebelitarık ve Anadolu ikinci Mısır olacaklardı.”⁴⁰

A. Miller, İngiltere’ye, bütün bu devasa plânın gerçekleştirilmesi için Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması gerek olduğunu belirtiyor.⁴¹ A. Miller, bunun nedenlerini şu şekilde anlatıyor: “İngiltere bütün Osmanlı topraklarında askerî kuvvetlerini bulunduramıyordu. I. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan durum İngiliz askerî kuvvetlerinin mümkün olduğu kadar çabuk terhis edilmesini gerektiriyordu. Aynı zamanda, İngilizler askerî kuvvetlerini başka ülkelerde de bulundurmak zorunda idiler. Bundan dolayı, İngilizlere, Osmanlı İmparatorluğu’nun, kendi başlarına ayakta olamayacakları veya İngiltere’ye tamamiyle bağımlı olan yerli kukla hükümetler ile idâre edilecek ayrı bölgele-re bölünmesi en iyi çıkar yol idi.”⁴² A. Miller, bunların gerçekleştirilmesi için 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi’nin Çanakkale ve

³⁹ a.g.e., s. 73-74.

⁴⁰ a.g.e., s. 74-75.

⁴¹ a.g.e., s. 75.

⁴² A. F. Miller, Oçerki Noveşey İstorii Turtsii, s. 75.

Karadeniz Boğazları'nın İtilâf Devletlerine açılmasını, İtilâf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde herhangi sevkulceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaklarını, Altı vilâyet adı verilen yerlerde bir karışıklık olursa, bu vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf Devletleri haiz bulunacaklarını öngören 1., 7. ve 24. Maddelerini hatırlatarak, Mondros Mütarekesi'nin İngiltere'ye geniş imkânlar sağladığını açıklıyor.⁴³

Bilindiği gibi, Osmanlı Hükûmeti mütareke görüşmelerinde bulunmak üzere Mondros'a Bahriye Nâzırı Rauf Bey başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Yarbay Sadullah Beylerden⁴⁴ kurulu bir heyeti göndermiştir.⁴⁵ Mütareke görüşmeleri 27 Ekim 1918 tarihinde ve 30 Ekim akşamı Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile sona ermiş.⁴⁶

Mondros'ta mütareke görüşmeleri yapılırken İngiliz Amiral Calthrope, Rauf Bey'e kişisel güvencelerini içeren gizli bir mektup vermiştir.⁴⁷ Buna göre, Boğaz istihkâmı İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgal edilecek, işgal kuvvetleri arasında bir miktar Türk askerinin bulundurulmasına izin verilecek, İstanbul ve İzmir'e Yunan askerlerinin gönderilmesinden kaçınılacak, asayiş sağlandığı takdirde İstanbul işgal edilmeyecek, Türklerin izzet-i nefsinin rencide edici her türlü hareketten sakınılacaktı.⁴⁸ A. Miller de, kitabında Mondros'ta Bahriye Nâzırı Rauf Bey ile Amiral Calthrope arasında geçen konuşmayı şu şekilde anlatıyor: "Mütareke'nin imzalanma sırasında Osmanlı Hükûmetinin Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey üç kere Amiral Calthrope'ye İngiltere'nin, bari bu, Osmanlı Devleti için çok ağır olan Mütareke'nin hükümlerine riayet edip etmeyeceğini sordu. Amiral Calthrope üç kere müspet cevap verdi."⁴⁹ Halbuki, Mütareke'nin imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim'de İngiliz Hükûmeti tarafından Calthrope'ye gönderilen talimatla, İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair herhangi bir güvencenin verilmemesi istenmiştir.⁵⁰

A. Miller de kitabında, İngiltere'nin Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra hemen ertesi gün Mütareke'ni bozmağa başladıklarını belirterek, Irak Cephesi'nde meydana gelen olayı anlatıyor. Aynı olay, Atatürk Araştırma merkezi tarafından 2000 yılında yayımlanan "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I" adlı kitabında da anlatılmaktadır. Mondros Mütarekesi'nden hemen

⁴³ a.g.e., s. 75.

⁴⁴ Osmanlı Heyetinde katip olarak Ali Fuat [Türkgeldi] Bey'de bulunmuştur.

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I, s. 133-134.

⁴⁶ a.g.e., s. 134.

⁴⁷ a.g.e., s. 137.

⁴⁸ a.g.e.

⁴⁹ A. F. Miller, Oçerki Noveşşey İstorii Turtsii, s. 75.

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I, s. 137.

sonra Irak Cephesi'nde meydana gelen olay şu şekilde anlatıyor: “Bilindiği gibi, Mütareke'nin imzalandığı sırada Osmanlı kuvvetleri Irak Cephesi'nde İngilizlere karşı karşıya bulunuyorlardı. Irak Cephesi'nde bulunan VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın önerdiği mütareke hattı İngilizler tarafından kabul edilmemiştir. İngiliz kuvvetleri komutanı General Marshall, Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 16. Maddeleri gereğince Türk kuvvetlerinin Musul'u dışarıda bırakacak bir hattın kuzeyine çekilmesini istemiştir. Bu hususta iki komutan arasında yazışmalar yapılmıştır. Tartışma konusu, Musul'un Irak'tan sayılıp sayılmayacağı olmuştur. Sonuçta İngilizlerin isteği ağır basmış ve Musul boşaltılarak İngilizlere bırakılmıştır.”⁵¹

Pyötr Moiseev ve Yuriy Rozaliev 1958 yılında Moskova'da *K İstorii Sovetsko-Turetskih Otnoşeniy* [Türk-Sovyet İlişkileri Üzerine Bir Araştırma] adlı kitaplarını yayımladılar.⁵² P. Moiseev ve Yu. Rozaliev Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişimini anlatmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na katılmasını, Savaş'ın ve Mondros Mütarekesi'nin ülkeye yaptıkları etkileri kısaca ele alıyorlar. P. Moiseev ve Yu. Rozaliev, Osmanlı kuvvetlerinin I. Dünya Savaşı sırasında Mezopotamya'da, Suriye ve başka Cepheler'de uzun ve ağır muharebeler yaptıklarını ve ağır kayıplar verdiklerini belirtiyorlar.⁵³ P. Moiseev ve Yu. Rozaliev Osmanlı kuvvetlerinin kayıplarını şu şekilde açıklıyorlar: “1914 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda toplam 2 850 000 kişi orduya çağırıldı. Savaş sırasında yaklaşık 500 000 – 600 000 asker şehit düştü ve yaralardan öldü. 400 000 kişi yaralandı. 1 565 600 asker muharebeler neticesinde kayboldu.”⁵⁴ Bundan başka, P. Moiseev ve Yu. Rozaliev'in kitaplarında verdikleri rakamlara göre, Anadolu'da, özellikle Doğu bölgelerinde, açlık ve salgınlıklardan dolayı 2 500 000 kişi: yani İmparatorluğu'nun %20 nüfusu, hayatını kaybetti, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş harcı toplam 9 000 000 000 – 10 000 000 000 altın frank tuttu.⁵⁵ Aynı zamanda, P. Moiseev ve Yu. Rozaliev, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadı I. Dünya Savaşı'nı ağırlıklarını kaldıramadığını, savaş sırasında ekilen alanı, işçilerin yetişmediğinden dolayı yaklaşık üç kat azaldığını, ülkenin dış borçlarının üç kat arttığını ve Osmanlı devleti'nin dış borçları devlet gelirine göre yigirmi kat yukarı çıktığını belirtiyorlar.⁵⁶

⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I, s. 137.

⁵² P. Moiseev, Yu. Rozaliev, *K İstorii Sovetsko-Turetskih Otnoşeniy*, Moskova, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, 1958.

⁵³ a.g.e., s. 8.

⁵⁴ a.g.e., s. 8-9.

⁵⁵ a.g.e., s. 9.

⁵⁶ a.g.e.

P. Moiseev ve Yu. Rozaliev Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'na etkisini şu şekilde nitelendiriyorlar: "Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Türk halkını son derece ağır bir duruma soktu. İtilâf Devletleri: en başta İngiltere olmak üzere, Osmanlı topraklarının bazı bölgelerini işgal ettiler."⁵⁷ P. Moiseev ve Yu. Rozaliev oluşan son derece ağır durumu daha da anlaşılır bir şekilde göstermek için Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılında söylediği Nutuktan şu kısmını iktibas ediyorlar: "Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu bağlaşıklık devletler grubu Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir Ateşkes Antlaşması imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca, ulus yorgun ve yoksul bir durumda. İtilâf Devletleri Ateşkes Antlaşması koşullarına uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana iline Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmişler. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. En sonunda, İtilâf Devletleri'nin onamasıyla Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarılıyor."⁵⁸

Böylece, Rusya şarkiyatçıları 1920-1950 yıllarında Türkiye'ye dair yayımladıkları monografilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nın son günlerindeki durumunu, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesini, Mütareke dönemini ve İtilâf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı takip ettikleri politikaları ele almışlardır. Rusya şarkiyatçıları monografilerinde Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı sırasında ağır iktisadî zarar gördüğünü ve insan kaybı verdiğini, İngiltere'nin Mondros Mütarekesinden sonra İtilâf Devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı takip edilen politikada baş rol oynadığını belirtmişlerdir.

⁵⁷ a.g.e., s. 10.

⁵⁸ P. Moiseev, Yu. Rozaliev, K İstorii Sovetsko-Turetskih Otnoşeniy, s. 11.

BİBLİYOGRAFYA

Dokumentı Vneşney Politiki SSSR, Cilt I, Moskova, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Politiçeskoy Literaturı, 1957.

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, Nutuk, İstanbul, ADD, 1978.

“M. P. Pavloviç [Vel'tman]”, Krasnaya Nov', 3 Temmuz 1927, № 27.

MİLLER, A. F., Oçerki Noveyşey İstorii Turtsii, Moskova, Leningrad, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1948.

MOİSEEV, P., ROZALİEV, Yu., K İstorii Sovetsko-Turetskih Otnoşeniy, Moskova, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Politiçeskoy Literaturı, 1958.

PAVLOVİÇ, Mihail, Revolyütsionnaya Turtsiya, Moskova, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo, 1921.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I. Ankara, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

4.2. “SAKARTVELO S RESPUBLIKA” AND “SAKARTVELO” NEWSPAPERS ON THE 1918 DEVELOPMENTS IN TURKEY

Prof. Dr. Elisabeth MACHITIDZE *

Prof. Dr. Guranda TCHELIDZE **

Events of the period of World War I, in particular, facts related to the Ottoman Empire were widely discussed by the press and Georgian newspapers and magazines were not exclusion. Materials of Georgian periodicals are distinguished with diversity and significance of issues and hence, they provide interesting source of information for studying of the historical events. In this respect, periodicals of the Democratic Republic of Georgia (1918-1921) deserve particular attention. Among them, we would like to distinguish materials published in the newspaper of Georgian National-Democratic Party, “Sakartvelo” (“Georgia”), about processes in Ottoman Empire, as well as the herald and daily newspaper of Georgian government – “Sakartvelos Respublika” (“Republic of Georgia”). Events of World War I were discussed in different rubrics of the mentioned newspapers – “Foreign News from the Newspapers and Magazines”, “Chronic” and “Telegrams”. Though, particularly interesting was the newspaper rubric titled “Conversation with Professor Zugmayer”. Professor Ernst Zugmayer arrived to Georgia on 8 June 1918, together with German mission, commanded by Captain Jenő von Egan-Krieger. Professor Zugmayer was famous with German expedition to Afghanistan,¹ he

* Tbilisi State University, Georgia, elismachitidze@yahoo.com

** Caucasus University, Georgia, gchelidze@cu.edu.ge

¹ Giorgi Astamadze, Deutsch-georgische Beziehungen 1918-1921 <http://german-georgian.archive.ge/ka/blog/5>

was mentioned in the above newspapers as the chairperson of information bureau of German mission, or Head of Information Bureau of German Imperial Mission. Supposedly, regarding relationships between Germany and Georgia in that period, Prof. Zugmayer was regarded as quite respected person.² Later, even in the period of World War II, newspaper “Sakartvelo” wrote about Zugmayer and his famous article “Germans in Caucasus”.³ Newspaper publications clearly show that interviews with Professor Zugmayer covered wide range of issues – internal situation in Germany and foreign political relations, fronts of World War I, issues of relationships and truce with Soviet Russia. Among the issues discussed with him in the interviews, situation in Ottoman Empire in 1918 was frequently considered, providing answers to many interesting questions. Though, it should be noted that rubric of the newspaper “Sakartvelos Respublika” is richer, with its content. This is not surprising, as newspaper “Sakartvelo” published this interview in 7 editions of 1918 and only three of them contain information about Ottoman Empire. As for “Sakartvelos Respublika”, rubric was published in 18 editions from June to November 1918, inclusive.

Most data presented in the rubric describe events in Baku and Ottoman attitude to the situation there. And the latter is very good marker for clarification of the nature of German-Ottoman relationship and see the support of Germany to Ottoman Empire, in the battles against England. Professor Zugmayer stated that Germany was ready to assign German troops from Georgia to support the Ottomans.⁴ He particularly emphasized strengthening of Ottoman forces in Baku, in August 1918, caused by increase of the new reserve troops (squad or division);⁵ Head of Information Bureau of German Mission also focuses on taking over of different points – „Balajir“, „Bailow Mount“ and other places by Ottoman troops that contributed to rapid normalization of situation in Baku.⁶ Professor Zugmayer underlined that Otto-

² Georgian sources were scarce about Prof. Zugmayer biography. We tried to look for different sources including E. Altınbay, Osmanlı-Alman Afganistan Misyonları (1914-1916), <http://www.cihanharbi.com/osmanli-alman-afganistan-misyonlari-1914-1916/>. We also tried to look for information about him in the book, *Zwischen Kaukasus und Sinai*, Band 2, Jahrbuch Des Bundes Der Asienkämpfer, 1922, Deutche Orientbuchhandlung Mulzer Cleemann Berlin-Tempelhof. We haven't found anything about the biography, but one chapter in the book with the authorship of Prof. Zugmayer, is an excellent source for the history of Turkey and other countries. We would like to express our gratitude to Georgian scientist Prof. George Mamulia, who currently works in France and gave us the opportunity to read this publication.

³ “Sakartvelo”, 1943, March 7, N10 (87), p.4

⁴ “Sakartvelo”, 1918, October 5, N186, p.5

⁵ “Sakartvelos Respublika”, 1918, August 25, N25, p. 3

⁶ ibid

man forces in Baku were well armed and quite significant in numbers and he proposed that they could offer to Baku surrender peacefully.⁷ With respect these specific issues related to situation in Baku, representative of German mission clearly stated that Germany is ally of Ottoman Empire and expressed desire that the processes in Baku end peacefully. Otherwise, he regarded possibility of further strengthening of Ottoman forces by German troops at Baku front.⁸ Though, Professor Zugmayer considered future of Baku more globally, stating that it depended on decisions of Berlin, Istanbul and Moscow at the same time. He rejected the rumors widespread in Tbilisi, as though “Germany and Ottoman Empire have already made the treaty, by virtue of which, Baku would be transferred to Germany, if not forever, at least temporarily”.⁹ As he said, the rumors about English assault to Azerbaijan to block path of Ottoman troops was wrong as well. On the contrary, he emphasized advantages of Germans, compared with the English forces.¹⁰ We should bear in mind that Professor Zugmayer reasonably associated situation in Baku with the issues of recognition of independence of Azerbaijan and Armenia and he regarded that in this respect, Ottomans have made required steps and that shortly Ottoman Empire would officially recognize both, Azerbaijan and Armenia as independent states..”¹¹ Though, he stated also that the position of central states and that of the Soviet Russia was unknown to him.¹² As widely known, in 1918, Ottoman troops have taken Ganja and created “Azerbaijan government” and “Caucasian Army of Islam”, under the leadership of Nuri Pasha, brother of Enver Pasha. On 15 September 1918, Ottoman troops entered into Baku and because of this, on 20 September 1918, Moscow has annulled the part of Brest-Litovsk Treaty dealing with Turkey.¹³

Together with Baku, the newspaper rubric emphasized also progress of Ottomans in Persia, thus endangering England. Generally, representative of German mission in Georgia attempted to argue power of Ottomans and underlined their capabilities.¹⁴

We regard that in addition to the situation in Baku, Professor Zugmayer’s opinion about conference scheduled on 25 August 1918 in Istanbul is of great interest. In the issue of 13 June he informed the readers about travel of Talaat

⁷ “Sakartvelos Respublika”, 1918, September 4, N33, p. 3

⁸ “Sakartvelos Respublika”, 1918, September 13, N41, p. 3

⁹ “Sakartvelos Respublika”, 1918, October 4, N57, p. 3

¹⁰ ibid

¹¹ ibid

¹² ibid

¹³ O.Gigineishvili, *Pan-Turkism and Foreign Policy of the Ottoman Empire*, Tbilisi, 1963. p.206. (In Georgian)

¹⁴ “Sakartvelos Respublika”, 1918, September 20, N46, p. 4

Pasha and Count Bernstorff from Istanbul to Berlin, in relation to the affairs in Caucasus.¹⁵ At the same time, Chairperson of Information Bureau of German Mission overviewed conference scheduled in Istanbul, particularly, he stated that Count Bernstorff from German side, also Count Schulenberg from Georgia and, possibly representatives of Bulgaria, Austria, Azerbaijan and Armenia would attend the conference.¹⁶ This was the conference that was to be held with participation of the central states, to revise the results of Batumi Conference, when Germany convinced Ottomans to arrange new extraordinary conference in Constantinople. Though, G. Malkadze mentioned: "In August Germany was defeated in August and due to this, conference in Istanbul was not held."¹⁷

One of the interesting issues of that period is the process of commencement of negotiations about separate armistice by Ottomans. On 23 October 1918, Professor Zugmayer wrote that the rumors about negotiations of Ottomans with England and France, about separate armistice are not true. Though, it is well known that on 4 October, at night, Turkey applied to Entente and asked for armistice.¹⁸ Zugmayer underlined that "disposition to armistice is the same as in Germany and it is not separatist at all."¹⁹ As an argument he even stated that in the depth of Ottoman territories no advancement of the enemy can be seen. Though, very soon, on 3 November 1918, he stated that preliminary armistice was already made between Ottomans and England and France, actions have stopped at all fronts, but he was unable to provide specific conditions of armistice. But he stated that French and English troops cannot enter Istanbul, until German forces leave Istanbul and its surrounding areas.²⁰ We would like to add that his specific interview with Professor Zugmayer is a very good source with respect of statistical data as well, as he specified proposed quantity of German troops in Istanbul – 60 thousand, he also emphasized that there were significant forces in the region of Dardanelles and in Syria.²¹ As a route of Germans from Istanbul was regarded Black Sea, via Brailovka. Now, by October 1918, the way between Istanbul and Germany was blocked and they could leave only by sea,²² while earlier there was the

¹⁵ "Sakartvelos Respublika", 1918, September 13, N41, p. 3

¹⁶ "Sakartvelos Respublika", 1918, August 21, N41, p. 3

¹⁷ G. Melkzade, "German-Georgian Relations in Georgian Press in 1918", Kartvelian Heritage, IX, Tbilisi, 2005, p. 250. (In Georgian)

¹⁸ O.Gigineishvili, Pan-Turkism and Foreign Policy of the Ottoman Empire, Tbilisi, 1963. p.208. (In Georgian)

¹⁹ "Sakartvelo", 1918, October 23, N200, p. 3

²⁰ "Sakartvelos Respublika", 1918, November 3, N82, p. 2

²¹ ibid

²² "Sakartvelos Respublika", October 26, 1918, N75, p. 3

overland way via Philippopolis – Tirnovo.²³ Irrespective of the ongoing processes, Professor Zugmayer confirmed that there still existed contacts with Ottoman radio station “Osmanie”²⁴

In addition to the front line, Ernst Zugmayer paid attention to the changes in Ottoman government, in particular, the issue of retirement of Enver Pasha, Djmal Pasha and Talaat Pasha. He mentions that other staff of the ministry was unchanged. He emphasized that Izzet Pasha and Tevfik Pasha were appointed as Grand Viziers. Facts provided by him were confirmed, as is known that on 7 October, Talaat, Enver and Djemal resigned and escaped from the country on German battleship and Marshal Ahmed Izzet Pasha (Furgaç) became a new head of government. Though, now this meant end of war for Turkey.²⁵

Thus, information from the periodical press, as new sources, enters into the scientific turnover. Based on the presented research, we can conclude that materials collected in world press and Georgian press among them, provides valuable source of information about 1914-1918 period for contemporary researchers, they gained one more opportunity to follow the events of World War I and especially, situation in Ottoman Empire and hence, get familiar with the information and opinions provided by the political figures of that period and assess the events in new way.

²³ “Sakartvelos Respublika”, October 17, 1918, N67, p. 3

²⁴ “Sakartvelos Respublika”, October 29, 1918, N77, p. 3

²⁵ O.Gigineishvili, Pan-Turkism and Foreign Policy of the Ottoman Empire, Tbilisi,1963. p.208. (In Georgian)

BIBLIOGRAPHY

O.Gigineishvili, Pan-Turkism and foreign policy of the Ottoman Empire, Tbilisi, 1963.

G. Melkadze, "German-Georgian relations in Georgian press in 1918", Kartvelian Heritage, IX, Tbilisi, 2005

"Zwischen Kaukasus und Sinai", Band 2, Jahrbuch Des Bundes Der Asienkämpfer, 1922, Deutsche Orientbuchhandlung Mulzer Cleemann Berlin-Tempelhof.

"Sakartvelo", 1918, October 5, N186

"Sakartvelo", 1918, October 23, N200

"Sakartvelo", 1943, March 7, N10 (87)

"Sakartvelos Respublika", 1918, August 25, N25

"Sakartvelos Respublika", 1918, September 4, N33

"Sakartvelos Respublika", 1918, September 13, N41

"Sakartvelos Respublika", 1918, September 20, N46

"Sakartvelos Respublika", 1918, October 4, N57

"Sakartvelos Respublika", 1918, October 26, N75

"Sakartvelos Respublika", 1918, October 17, N67

"Sakartvelos Respublika", 1918, October 29, N77

"Sakartvelos Respublika", 1918, November 3, N82

Giorgi Astamadze, Deutsch-georgische Beziehungen 1918-1921 <http://german-georgian.archive.ge/ka/blog/5>

E. Altınbay, Osmanlı-Alman Afganistan Misyonları (1914-1916), <http://www.cihanharbi.com/osmanli-alman-afganistan-misyonlari-1914-1916/>

4.3. 1918`DE ERMENİLERİN TÜRKLERE YÖNELİK SOYKIRIMLARININ AKTİFLEŞMESİ

Prof.Dr.Tofiq MUSTAFAZADE*

Ermeni siyasetçiler ve Batı'daki destekçileri, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin soykırımı maruz kaldıklarını iddia etseler de, tarihsel gerçekler bunun aksini ispat ediyor.

Aslında, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Ermeni silahlı çeteleri, Anadolu'daki milyonlarca savunmasız Türk-Müslüman'ı vahşice öldürmüşler. Ermeniler, Azerbaycan Türklerine karşı defalarca soykırım gerçekleştirmişler.

Peki neden Ermeniler Türklere karşı terör ve soykırım politikası yapıyorlar ve politikalarının başarı hikayeleri nelerdir?

Tarihsel gerçeklerin araştırılması gösteriyor ki, acımasız ve acaip bir terör örgütü olan Ermeni terörizmi aslında Büyük Doğu`da beklentileri olan büyük devletler - Rusya, İngiltere ve Fransa - tarafından körüklenmiş ve bir vasıta olarak kullanılmıştır.

XV-XVII yüzyıllarda cihanın en kudretli devletlerinden olan Osmanlı İmparatorluğunun on sekizinci yüzyıldan başlayarak zayıflamasını fırsat bilen Avrupa'nın büyük güçleri ilk başta Rusya'nın bu devletin topraklarını ele geçirmek için onunla bazı savaflara girdi. İşgal altındaki bölgelere girişi kolaylaştırmak için, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkları kullanıyor ve onları devletlerine karşı ayaklanmaya kışkırtıyorlardı.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlarken Rusya ve müttefikleri - İngilizler ve Fransızlar - Ermenileri bir araç olarak kullanma politikasını harekete geçirdiler.

1914`de Kasım ayında Tiflis`e gezi sırasında Rusya imparatoru II. Nicola Ermenilerin katalikosu Gevork V.le konuşarken söylemişti ki, Türkiye Ermeniler`inin kurtuluşu onların türk egemenliyinden çıkması ve büyük Rusya devletinin patronajı altında özerk Ermenistan kurmasına bağlıdır.¹

* *Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Şubesi Müdürü, tofiq.mustafazade@mail.ru*

¹ Чальхушян Г. Красная книга. Ростовка-Дону. 1918 г. (Персиздание). Ростов на-Дону, 2008, с. 33-34.

İtilaf devletleri, ilk sırada Rusya Ermeniler`den iki tür kullanmayı tercih ediyordu:

1) Rusya tabaası Ermeniler`den gönüllü desteler organize ederek, bu destelerden ceza, istihbarat ve başka amaçlarla kullanmak; 2) Türkiye`deki Ermenileri ayaklandırmak.

O dönemde Güney Kafkasya`da Andranik, Dro, Hamazasp ve Keri`nin başkanlık yaptıkları 4 deste oluşturulmuştur. Bu Ermeni çeteleri 1915 yılının baharı ve yazında rus ordusunun önünde giderek amansızlıkları ile farklanırlardı.²

Aynı zamanda Osmanlı devletinde faaliyette bulunan «Daşnaksutyun» ve «Hnçak» komiteçileri Osmanlı ordusundan firar eden Ermenilerden çeteler oluşturuyor, Osmanlı ordusunun arkasında tahribatlar yapıyor, savunması Türk-Müslüman nüfuzunu toplu olarak öldürüyorlardı.

Osmanlı Hükümeti günü günden etkinleşen Ermeni ayaklanmalarını durdurmak için 1915 Yılıının 24 Nisan`ında Ermeni komitelerinin kapatılması, komitenin önde gidenlerinin tutuklanması konusunda, 27 Mayıs 1915`de cebhe bölgelerindeki Ermeniler`in sevk edilerek Mezopotamiya`da meskunlaştırılması hakkında karar kabul etti.³

Fakat Ermeniler`in ihanetinden faydalanan Rus askeri birlikleri Doğu Anadolu`nun bir çok yerini işgal edebildi. Böylece, Rusya Doğu Anadolu`nu ilhak etmek amacına yaklaşmış oldu. Yalnızca Rusya`da ortaya çıkan Şubat 1917 ve 25 Ekim 1917 ihtilalleri Rusya ordusunun bozgunu uğramasına neden oldu.

1917 Ekim Devrimi (Bolşevik İhtilali) sonucunda Rusya`da iktidara gelen bolşevikler iç politikada önceki iktidarlardan tamamen farklı politikalar izleseler de, aslında amaçları Rusya İmparatorluğu`nu yeniden kurmak ve çarlığın emperyalist politikasını uluslararasılık sloganlarıyla kaplayarak sürdürmektir. Bu yüzden Ermeniler`e karşı yürütülen politikanı değiştirmeden aynen sürdürüyorlardı. Lenin ve çevresindekiler Türkiye ile kesin uzlaşma öncesinde Rus işgali altında olan Doğu Anadolu`da sözde “Türklerin zulmü” altında olan “zavallı Ermeniler”in haklarını korumaya çalıştıklarını ilan ettiler. Bolşevik partisi liderleri arasında birçok Ermeni`nin bulunması da, Sovyet Hükümetini etkisi altına aldı.

Fakat, 5 aralık 1917`de Türkiye ile yapılan Erzincan Antlaşmasına göre Rus kuvvetleri işgal ettikleri Osmanlı topraklarını geri vermek zorundaydı. Aynı zamanda RSFSC, burada oyuncak bir “Ermeni Devleti” oluşturarak kendi etkisini korumak istiyordu. Sovyet Rusya`nın Ermeniler`e gerçek bağım-

² Шутова Р.Е. Армянский вопрос в российско-турецких отношениях (1911-1921 гг.). Владимир, 2007, с. 34.

³ Kamuran Gürün. Ermeni dosyası. TTK Basımevi, Ankara – 1983. s. 34.

sızlık vermek isteksizliği, Taşnak Ermenistan'ın bağımsızlığını tanımayı reddetmesinde ve hatta daha sonra onu işgal etme örneğinde de görülebilir. Bu nedenle, Sovyet Rusyası, Çarlık hükûmetinin ve geçici hükûmetin "Ermeni sorununun"dan bir araç gibi kullanmak politikasını sürdürüyor ve tek küçük fark Sovyet Rusya'nın Ermeni`lerin özerkliğine izin vermesiydi, çünkü bölgeyi elinde tutacak kadar askeri ve siyasi güce sahip değildi.

11 Ocak 1918`de Sovyet Rusyası'nın Halk Komiserleri Sovyeti "Türkiye Ermenistan'ı" hakkında karar verdi. Rusya Sovyet Federasyon Sosyalist Cumhuriyeti Başkanı Vladimir Ulyanov (Lenin), milletler üzere komiser İosif Cugaşvili (Stalin) ve Halk Kommiserleri Sovyeti sekreteri N.Gorbunov tarafından imzalanan kararnamede, RSFSC'nin Rusya'nın işgal ettiği Türkiye "Ermenistanı" erazisinde Ermeniler`in bağımsız Ermeni devleti kurmasını desteklediği konuda duyuru yapılmıştır. Bu nedenle, Rus birliklerinin bölgeden çekilmesi ve derhal Ermeni halkının milislerinin kurulması gerektiğinin altı çiziliyordu. Sürgün edilmiş Ermeniler dünyanın çeşitli ülkelerinden geri gönderilmeli, Ermeni Halk Meclisi şeklinde geçici bir halk hükûmeti kurulmalı, Türkiye'nin iç bölgelerine sürülen Ermeniler`in geri dönüşü sağlanmalıydı.⁴ Kararın uygulanması görevi RSFSC Kafkaslar Olağanüstü geçici Komiseri Stepan Şaumyan`a verildi.

Bilindiği üzere, Almanya`nın güçlü hücumu nedeniyle kendi varoluşunu kaybetmek tehlikesiyle karşılaşan Sovyet Rusyası 3(18) Mart 1918`de Brest Antlaşması`nı imzalamak zorunda kalmıştır. Esas anlaşmaya ek gibi imzalanan Rusya-Türkiye Anlaşması`na göre Rus askeri birlikleri Kars, Ardahan ve Batum da dahil olmak üzere Doğu Anadolu`dan çıkarılmalı, 1877-1878 yılları Rusya-Osmanlı savaşına gibi olan hüdutlar restore edilmeli, Ermeni çeteleri silahsızlandırılmalıydı.⁵ 1918 Nisan`a kadar Türkler tarihi toprakları üzerinde kontrol sağlaya bildiler.⁶

Ermeniler kendi amaçlarına ulaşmak için önceler yaptıkları gibi terrörden çok yararlanıyorlardı. Bir sıra koşullar Ermeni terrörünün aktifleşmesine, sivil Türkler`in toplu olarak soykırıma uğramasına yol açıyordu. İşte, 1917 Ekim ihtilalinden sonra bozguna uğrayan Rusya ordusunun tüfekleri, topları Ermeniler`in eline geçmişti, 1918 yılının başlarında Ermeniler`in Nazar-

⁴ Декрет Совета Народных Комиссаров о "Турецкой Армении"29 декабря1917г(11 января 1918г)// Документы внешней политики СССР,том 1,Москва,1959,документ 43.стр.74-75.

⁵ Насіуев S. I Dünya müharibəsi illərində Rusiya-Türkiyə münasibətlərində erməni terroru. Bakı, BDU nəşriyyatı, 1998, s. 177

⁶ Армения, международная дипломатия и СССР, М.,-Л.,1929 II часть (Boryan V. Armeniya mejdunarodnaya diplomatiya i SSR II kısım, Moskva-Leningrad). s.40.

bekyan`ın komutanlığı ile 16000 yaya, 1000 atlı ve 4000 milisten oluşan bir kolordosu vardı.⁷

Silahlanmış Ermeni eşkiyaları Rusya Silahlı Kuvvetleri geri çekildikçe Türk köylerine baskın yaparak, suçsuz sivilleri katlediyor, köyleri yakıyorlardı. Sadece 1918 Ocak 15`den 16`sına bağlayan gecede Erzincan köyünde albay Morel`in komutanlığı altındaki Ermeni askerleri 800 sivil Türk`ü katletmişlerdi. Yine 31 Ocak`ta Erzincan`da Murat`ın başkanlığıyla Ermeni eşkiyaları 1500 sivil Türk`ü camiye doldurarak yakmışlardı.⁸

Türkiye`nin Kafkasya Ordusu komutanı Vehib Paşa`nın Rusya Kafkasya Ordusu komutanı Tuğgeneral Odişelidze`ye, 2 Şubat 1918 tarihli telgrafta Ocak ayında Ermeniler`in Erzincan`dan sözde yollarda çalışmak amacıyla 650 Türk`ü toplayarak bilinmeyen bir yere götürdükleri, Sivashlı Murat`ın çetesinin Kale muhafaza destesine saldırması, katliamlar yapması, bebeklerin öldürülmesi, insanların canlı canlı yakılması, kızların önce namuslarını kirlederek sonra katledilmeleri, gebe hatunların karınlarının yırtılarak bebeklerinin çıkarılıp kesilmesi belirtilmektedir. Hatta, Ermeni asıllı Fransa tabaası Erzincan`nın askeri komutanı Albay Morel bile yüzlerce kadın ve ihtiyarın bir eve doldurularak yakıldığını itiraf etmişti.⁹ Bir kuyuya 80 veya daha fazla kişinin ceseti atılırdı. 200`den fazla böyle kuyu bulunmuştur. Ayrıca şehirden 800 ceset toplanmıştı.¹⁰ Erzincan`da soykırım 24 Şubat`a kadar devam etmişti. Andranik ve Dr. Zavriyev, Türk soykırımını 10 Şubat 1918`de Erzurum`da gerçekleştirmeye başlamış, çocukları, kadınları, erkekleri ve ihtiyarları yol inşaatına götürmek namı ile Kars kapılarının önüne toplamış, katlederek kuyulara doldurulmuşlardı. Ardından, Ermeni haydutları evlere baskın düzenliyor, soygunculuk yapıyor ve kadınlara tecavüz yapıyorlardı. Türk ordusu Erzurum`da 2.127 ceset ve Kars kapısı yakınında 250 ceset buldu. Erzurum`da 8 binden fazla kişi - kadın, çocuk ve erkek öldürülmüştü. Cesetlerde balta, süngü ve marmı yarası bulunmuşlardı. Bazılarının ciğerleri sökülmiş ve bebekleri çıkarılmıştır.¹¹

İleride kaydettiğimiz gibi Ermeniler Rusların etkisi altında sadece işgal olunmuş Osmanlı topraklarında yaşayan Türkler`e karşı değil, Güney Kafkasya`da yaşayan Türkler`e karşı da acımasız katliamlar yapmışlar. Azerbaycan`da Ermeniler bu kötülüklerini bolşevik peçesi altında sürdürmüşler. Şunu

⁷ Борьян Б. А.Г.Е., s.64

⁸ Hacıyev S. A.g.e., s.181

⁹ Bakınız: Hacıyev S.I Dünya müharibəsi illərində Rusiya – Türkiyə münasibətlərində erməni terroru, Bakı. BDU, 1998, s. 181.

¹⁰ Aynı orada.

¹¹ Aynı orada.

kaydetmemiz gerekir ki, 18 aralık 1917`de Şaumyan “Kafkaslar Olağanüstü Komiseri” atanarak Güney Kafkasya`ya gönderilmişti.

Şaumyan önce çalışma merkezi olarak Tiflis`i seçmişti,¹² fakat 1918 25 Şubat`ta Tiflis`de Güney Kafkasya Seymi organize edildiğinden¹³Şaumyan karargahını bolşeviklerin büyük mevki sahibi olduğu Bakü şehrine taşımıştır.

Müsavat partisi, Ekim 1917`de düzenlenen Bakü Milletvekili seçimlerinde oyların yüzde 40`ını kazandı. Eserler Partisi üyeleri ve Taşnaklar da önemli oylar aldı. Bolşevikler ve Taşnaklar Azerbaycan Türkler`ini ve Musavat partisini yönetimden sıkıştırarak çıkarmak için gayri resmi bir ittifak oluşturdular. Musavat`ın yeni seçilen Sovyetin işine katılmayı reddetmesi Bakü`de yönetimin Bolşevik ve Taşnakların ele geçirmesine fırsat kollamış oldu.

O dönemler, Azerbaycan düşmanlı olan S.Şaumyan Bakü Sovyetine başkan atanmıştı ve o, Bakü`de Azerbaycan nüfusunun fazlalığı konusunda endişeliydi. Bu yüzden de, kentin etnik yapısını değiştirmek istiyordu. Bu isteğini 6.000 Bolşevik asker ve 4.000 Tashnak eşkiyanın elleriyle hayata geçirdi. Şaumyan`ın kendisi 13 nisan 1918`de de Rusya Halk Kommisseri Sovyetine gönderdiği telgrafta şöyle belirtmektedir. “İlimizin ulusal yapısı bizi korkutuyordu. Mücadeleni kaybedeceğimizden korktuk. Biz hatta Ermeni Taşnak alayının yardımından bile yararlanmak zorunda kaldık. Bu hizmetten vazgeçmek gibi mutlu bir konumda değildik. Zafer çok büyük olduğundan bu hakikata az gölge salıyor. Biz bunu bilinçli olarak yapıyorduk. Bakü`de (Musavat partisi –T.M.) zafer kazanarlarsa, Bakü Azerbaycan`ın başkenti yapılacaktır”.¹⁴

Bir ön anlaşmaya göre, Bolşevik-Ermeni koalisyonu her taraftan saldırmışlar.

Silahlı Ermeni eşkiyaları müslümanların evlerine giriyor, sivil kişileri katlediyor, onları hançer veya süngü ile kesiyor, çocukları alevlenen evlere atıyor, ufacak çocukları süngülerin ucuna geçiriyorlardı. Kadınları daha ağır bir şekilde katlediyorlardı. Şehrin yalnız bir yerinde kulakları, burunları kesilmiş, karınları yırtılmış 57 müslüman kadının cesedi bulunmuştur.¹⁵ Olayları inceleyen milliyetçe musevi A.N.Kvasnik, Ermeni silahlı çetelerinin evlere girirerek azerbaycanlıları buldukları¹⁶ yerde vurduklarını söylemişti. Kvasnik yazıyordu: “...neredeysen herşeyi götürüyorlardı. Fırsat buldukça, kadınlara ta-

¹² Doc.d-r Abdulhalık Çay. Ermenilerin Baküda yaptığı 31 mart 1918 katliamı. “Tarih boyunca türklerin ermeni toplumu ile ilişkileri sempoziumu”,s. 243

¹³ Н.Агамалиева, Р.Худиев. Азербайджанская Республика: страницы политической истории.1918-1920 гг. (N.Aqamalyeva, R.Hudiyev. Azerbaydjanskaya Respublika: stranitsi političeskoj istorii 1918-1920 qq. Bakü, 1994) s. 5.

¹⁴ Шаумян Г.С. Избранные произведения , Москва ,1978, т.3 стр.249.(Şaumyan Q.S. İzbranniye proizvedeniya. Moskva, 1978, s.249).

¹⁵ Azərbaycan tarixi (7 cildə).V cild (1900-27 aprel 1920).Bakı, Elm, s. 302.

¹⁶ Azərbaycan tarixi (yeddi cildde), V cild. (1900-27 aprel 1920), Bakı-Elm, 2001, s.302

cizde bulunuyorlardı. Ermeniler Müslümanları “Rekort” ve “Mailov” tiyatro binalarına götürdüler. Çoğu kişi yolboyunca kurşuna dizildi. Taşnaksutyun Partisi tutsakların dokunulmazlığını korumalıymış. Aslında Ermeni eşkiyaları binaya birbirinin ardından girerek, sağlıklı müslümanları binanın arkasına götürüp orada katlediyorlardı. Ermeniler barış duyurusundan sonra bile durmadılar ve Müslümanları öldürmeğe devam ettiler”.¹⁷

Stepan Lalayev, Tatevos Amirov ve diğerleri liderliğindeki Ermeni cellatları büyük acımasızlıklar yaptılar. Yaşlı erkekleri ve kadınları kılıçlarıyla keserek, süngüleri çarptılar. 80 yaşındaki Hacı Amir Aliyev’in evine girerek, onu ve 60 yaşlı karısını, aynı zamanda 25 yaşlı gelinini canlı canlı çivi ile duvara vurdular. Tanıklara göre, birçok ceset kuyulara doldurulmuştu. Yaklaşık 2000 yaralı ve hasta kişi İçerişehrin girişindeki binada barınmışlardı. Hamazasp ve A. Mikoya’nın emriyle binanın üzerine mazot döktüler ve yaktılar. Kaçmak isteyenler kurşuna dizildi. Böylece, bina ile birlikte, insanlar da yanarak küle dönüştüler¹⁸.

1 Nisan’da, Azerbaycan nüfusunun temsilcileri, Bakü Sovyeti ve şahsen Şaumyan’a başvuruda bulunarak, korumasız Müslümanların katledilmesini durdurulmasını rica ettiler. Fakat, soygunculuk ve Azerbaycanlı’ların öldürülmesi 3 Nisan’a kadar sürdü. Sadece Caparidze’nin belirleyici müdahalesi, ona taraftar olan 36. Türkistan alayının talebi ve Rus Hazar denizcilerinin Bakü Sovyet yönetiminden geri çekilme tehdidi katliamlara son vermiş oldu. “Ardahan” ve “Krasnovodsk” askeri gemileri, şehre yaklaşarak Müslüman katliamlarını durdurmazlarsa, Ermeni mahallelerine ateş etmekle tehdit etti¹⁹.

30 Mart ve 2 Nisan tarihleri arasında gerçekleşen katliam sonucunda resmi bilgilere göre Bakü’de 14000’den fazla Azerbaycanlı katledildi. Aslında katledilenlerin sayısı daha fazlaydı. Çünkü sadece Çemberekent Mezarlığı’na 18.000 Azerbaycanlı şehit gömülmüştü.²⁰

1918’in Mart ve Nisan’ında Azerbaycanlı’ları sadece Bakü’de katletmişler. Taşnaklar, Şamahı kazasında da vahşi cinayetler yapmışlar. Şehir, hatta nadir cami bile yakılmıştı. Bu acımasızlıkların gerçekleşmesinde T. Amirov ve S. Lalayev gibi Ermeni haydutları çok aktif olmuşlar. Orada yaklaşık kırk Azerbaycanlı köyü yakılmış, binlerce sivil Müslüman (1277 Çocuk, 2560 Kadın, 4190 erkek) katledilmişlerdi²¹.

¹⁷ (Prestupleniye armyanskix terrorišteçkix i banditskix formirovaniy protiv çeloveçestva XX-XXI). Kratkaya xronologičekaya ensiklopediya instituta popravamçeloveçestva NANA, Baku, 2002,s.65-66.

¹⁸ Aynı orada, s.65-66

¹⁹ Наджафов Б. Лицо врага,частьII,Баку 1993,стр.67.(Nacafov B. Litso vraqa, çastII, Baku, 1993. S.67.)

²⁰ Prestupleniye armyansk., s 72-73

²¹ Nadjafov B. A.g.e.s. 67.

Şamahı kazasının Gubalı köyünde 250 erkek, 150 kadın ve 135 çocuk, Bağırılı köyünde 140 çocuk, 150 kadın, Hacıçemen köyünde 30 çocuk, Karavelli köyünde 40 erkek, 50 kadın ve 30 çocuk, Kelva köyünde 100 çocuk, 150 kadın ve 250 erkek, Dilman köyünde 300 erkek, 235 kadın ve 50 çocuk, Arap-Kadim köyünde 200 erkek, 100 kadın ve 78 çocuk, Ceyirli köyünde 40 erkek, 20 kadın ve 15 çocuk, Nabur köyünde 60 kişi, Marazali Tatar köyünde 300 kadın ve çocuk, Ağsu köyünde 200 erkek, 300 kadın ve çocuk, Yukarı Lankabli köyünde 500 kişi, Şorbagi köyünde 35 erkek, 10 kadın, 6 çocuk, Meyniman köyünde 22 erkek, 16 kadın ve 12 çocuk, Guşçu köyünde 192 erkek, 115 kadın ve 25 çocuk katledilmişlerdi.²²

Soykırım cinayetleri olağanüstü işkence ve vahşiliklerle yapılıyordu. Örneğin, Ağabeyli köyünde köpekleri çocukların üzerine kışkırtıyor, sanki onları avlıyorlardı. Sakatların gözlerini çıkarır, ölünceye kadar dövüyorlardı. Yukarı Lankabli köyünde erkek ve çocukların kafalarının derisini yüzmüşlerdi.²³

Şaumyan'ın Guba'ya gönderdiği Taşnak eşkiyaları burada büyük acımasızlıklar yapmışlardı. Onlar yaklaşık 2.000 kişiden, sadece Ermeniler'den oluşuyorlardı. Başkanları Hamazasp, Gubalı'lara hitaben yaptığı konuşmada, "kendisinin ermeni halkının kahramanı ve çıkarlarının savunucusu" olduğunu, buraya Sovyet yönetimini kurmak için değil, iki hafta önce öldürülen Ermeniler'in öcünü almağa geldiğini söylemiştir.²⁴ Hamazasp'ın çetesi, Guba'ya hareket ederken tren yolunun her iki tarafındaki Müslüman köylerine baskın düzenlemişti. 122 Müslüman köyü: Davaçi, Saadan, Çarhana, Siyazan ve diğer birçok köyler yıkılmış ve yakılmıştı. Bazen köylüler ellerinde beyaz bayraklarla Ermeniler'e gitseler de, Ermeniler konuşmağa izin vermeden temsilcileri katlediyor, köyleri yakıyorlardı. Örneğin, Alihanlı köyünden Mirza Muhammed Dadaş oğlu ve Gülhuseyn Muharram'ın oğlu, aynı zamanda Deveçi Bazar ve Gizilburun köylerinin temsilcileri ellerinde tuz ekmek Ermeni'lerin yanına gelseler de, Ermeni'ler tuz ve ekmeği almayı reddederek köy temsilcilerini öldürmüşlerdi. Aynı zamanda Ermeniler 22 camiye ve Kur'an'ı Kerim'i yakmışlar. Yaklaşık 3.000 kişiyi hunharca öldürmüşler.²⁵

²² Мамедов И.Трилогия панарменизма (коварная стратегия чередующихся агрессий). (Mamedov İ. Trilogiya panarmenizma kovarıya strategiya çere-duyuşıxsya agressiy) Adiloğlu, Bakı, 2006, c. 45; Преступление армянских банд..., с. 24-26.

²³ Доклад члена Чрезвычайной следственной комиссии Новацкого Господину председателю той же той же комиссии о разгроме гор .Кубы и селений Кубинского уезда. // Olağanüstü təhqikat komissiyonunun üzəsi ; (Doklad çlena Crezviçaynoy sledstvennoy komissii Novatskoqo Qospodinupredsedatelyu toy je Komissii o razqrome qor. Kubı i seleniy Kubinskoqo uyezda i nasiliy soverşennix nad jitelyami upomyanutoqo qoroda i seleniy s.137

²⁴ Novatskinin haman komissiyonun başkanı Kuba şəhri və Kuba kazasının köylerinin yıkılması haqqında maruzatı // Azərb. SSR EA Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, 1989, s.

²⁵ Aynı orada. S. 134-153; Prestupleniye armyanskix.... s. 86-87 s.

Erivan`daki Ermeni askeri birlikleri, gelecekteki bağımsız Ermenistan topraklarını temizlemek için Azerbaycanlı`ları kütleli şekilde katletti. 80.000'e kadar Azerbaycanlı dede baba yurtlarını terk etmek zorunda kaldı.²⁶

Sadece 1918 yılının yazı ve sonbaharında, Ermeniler Zəngəzur`da 115 Azerbaycanlı köyünü yakarak 2,276 kadın ve 2196 çocuk da dahil olmak üzere 7729 kişiyi katletmişlerdi. 400 Müslüman Vagudi köyünde camiye sığınırken, Ermeniler camiyi insanlarla beraber yakmışlar. Yine bu köyde 14 genç kıza ölünceye kadar taciz yapmışlar.²⁷

Ermeni cellatları Güney Azerbaycan`da da katliamlar yapmışlar. Ermeniler ayrıca Güney Azerbaycan`da yüz binlerce Azerbaycan Türk`ünü de katletmişlerdi. Türk birlikleri Güney Azerbaycan topraklarına girmeden önce Ermeniler 500 Müslüman`ın evini yakmış, 10 binden fazla çocuğu, kadını ve ihtiyarı katletmişlerdi.²⁸ Altı ayda, Urmiye ve çevresindeki köylerde 200.000 Azerbaycanlı öldürüldü. Andranik ve diğer eşkiyaların Güney Azerbaycan`da yaptıkları zulümler hakkında Mirza Bala Mammadzade yazıyordu: "Genel harb senelerinin sonunda, Rusya ordusunun işğalinden yararlanan Ermeniler Maku, Hoy ve Urmi tarafta Ermeni-Asur alaylarını organize etmişler. Onların yaptığı katliam henüz Urmi gölünün çevresinde yaşayan Türk nüfusunun hafızasından silinmemiştir. Hunharca katledilen müslümanların sayısı ölçülemez olduğu gibi, Ermeni "mücahidler" tarafından ele geçirilen genç azeri kızlarını üryan şekilde alaylar halinde Ermeni askerlerin karşısından geçirilmesi olayı da unutulmamalıdır".²⁹

24 Mart 1918`de Ermeni-aysor silahlı çeteleri Urmiya şehrine toplardan ateş açdılar. Hazırlıksız olduğu için mükavemet göstere bilmeyen müslümanların delegeleri aysorların dini başkanı Marşimo`nun yanına giderek kanlı savaşın durdurulmasını rica etti. Marşimon bu ricanı yerinə getirileceğini yalandan vad etti. Fakat ertəsi günü de katli ve soygun devam ettirildi. Yaklaşık 10 bin masum kişi katledildi.³⁰

3 Nisan 1918`de Cilolar (Birleşik Ermeni-aysor çeteleri) Salmas`ın merkezi Dilman`a saldırdılar. Ahalinin bir kısmı kaçsa da, karlı ve şahtalı hava olduğu için yollarda soğuktan helak oldu.³¹

²⁶ Nadjafov B. Adı keçen eseri. s.89

²⁷ Prestupleniye armyanskix...s.96-98; Musa Urud. Zəngəzur uzaq keçmişdən müasir dövrə qədər. Bakı, Nurlar, 2016, s. 227-229.

²⁸ Мамедов И. Трилогия панарменизма (коварная стратегия чередующихся агрессий). Adiloğlu, Bakı, 2006, s. 56-57. (Mamedov İ. Trilogiya panarmenizma kovarnaya strategiya çereduyuşixsya aggressiy)

²⁹ Mirzebala Memmedzadə Ermenilər və İran. Bakı 1993, s.30

³⁰ Məmmədova Sevinc. Cənubi Azərbaycanın Urmiya bölgəsində soyqırım (1917-1918). AMEA A.A.Bakixanov adına Tarix İnstitutu. Elmi əsərlər. №№ 56, 57, 58. 2015-ci il, s.

³¹ Səfəri Həsən. 1918-ci ildə Salmasda azərbaycanlıların soyqırımı // AMEA Tarix İnstitutunun Elmi

Nisan`ın sonlarında birleşik Ermeni-aysor çeteleri Aqa Petros`un başkanlığı ile tekrar Dilman`a saldırdılar. Şehir top ateşine tutuldu. Şehire giren çeteçiler rastladıkları her kesi öldürüyor, evleri yakıyorlardı. Şehir etrafında cesetlerden hareket etmek mümkün değildi. Gecenin karanlığından yararlanan bazı kişiler kaçmağı başardılar. Fakat 6-7 km yürüdüktan sonra yorularak geceni soğuk havada geçirmek zorunda kaldılar.³²

Nüfusun üçde iki kısmı-özellikle ihtiyarlar şehirden çıka bilmemişlerdi. Ermeni-aysor çeteleri evlerin kapısını kırarak içeriye sokuluyor ve karşılarına geçen herkesi öldürüyorlardı. Evladı anesinin gözü karşısında, kardeşi kardeşinin gözü karşısında öldürdüler. Bazılarını öldürdüktan sonra beden uzuvlarını kesiyor, bazılarınıysa ateşte yakıyorlardı.³³

Salmas ve Urmu çevresindeki köylerde, duvarları delerek Türk kadın ve erkeklerin kafalarını deliğe geçirip, ardından boğaya bağlayarak bir hareketle kafalarını bedenlerinden ayırdılar.³⁴ Birçok kişi camiye toplaşmıştı. Fakat onları da öldürdüler. O olaydan sonra bu camiye "Kanlı Cami" dendi.³⁵

Cilolar Dilman`dan ve çevresindeki yerlerden 40 bin kişiyi esir alarak, bir hafta Nefton Kale`de ac sakladıktan sonra sahraya buraktılar. Birçoğu açlıktan ve soğuktan öldü.³⁶

Salmas bölgesinde soykırımdan kurtularak Hoy şehrine sığınan 40 bin kişiden 30 bini Ermeni baskınlarından ve hastalıklardan öldü.³⁷

İran devletinin organize ettiği komisyonun tebliğine göre 22 Şubat 1918`den başlayarak Ağustos ayına kadar devam eden soykırım sonucunda Güney Azerbaycan`ın batı kısmında yaklaşık 200 bin Türk-Müslüman katledilmişti.³⁸

Ermeniler`in Kafkas Müslümanlarına karşı saldırılarının aktifleştiği sırada, yalnız Osmanlı askeri birliklerinin yardıma gelmesi, Azerbaycanlı`ları kurtarmış oldu. 28 Mayıs 1918`de yaranmış Azerbaycan Cumhuriyet`inin Osmanlı İmparatorluğu ile 4 Haziran 1918 tarihinde yaptığı anlaşmanın 4. maddesine göre Osmanlı hükümeti, Azerbaycan Cumhuriyeti`ne yardım etmeyi taahhüt etmişti.³⁹

əsərləri, № 56, 57, 58. 2015-ci il, s. 585.

³² Aynı orada.

³³ Aynı orada.

³⁴ Aynı orada.

³⁵ Aynı orada.

³⁶ Aynı orada.

³⁷ Aynı orada.

³⁸ Aynı orada, s. 586.

³⁹ Həsənov C. Azərbaycan Beynəlxalq münasibətlər sistemində. 1918-1920-ci illər, Bakı. Azəməşr, 1993, s.90

Göründüğü üzere 1914 yılında Osmanlının Cihan savaşına girmesi Türkiyeye düşman devletlerin kışkırtması ile başlayan Ermeni ayaklanmaları ve Ermeniler`in savunmasız Türk-Müslüman nüfuzunu toplu olarak katletmeleri durmadan devam etmiş, 1918`de daha da etkinleşmiştir. 11 Ocak 1918`de RSFSC hükümetinin “Türkiye Ermenistan`ı hakkında” kararınması Ermeniler`de nihayet Türk topraklarında kendi devletlerini kuraabilecekleri düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Yeni kurulacak devlette Ermeniler`in çoğunluğuna nail ola bilmek için Ermeniler Doğu Anadolu`da, aynı zamanda Güney Kafkasya`da masum ve savunmasız Türk-Müslüman nüfuzuna karşı soykırım gerçekleştirdiler.

BİBLİYOGRAFYA

Azərbaycan tarixi (yeddi cildə), V cild. (1900-27 aprel 1920), Bakı-Elm, 2001.

Hacıyev S. I Dünya müharibəsi illərində Rusiya – Türkiyə münasibətlərində erməni terroru, Bakı. BDU, 1998.

Həsənov Cəmil. Azərbaycan Beynəlxalq münasibətlər sistemində. 1918-1920-ci illər, Bakı. Azər nəşr, 1993.

Hüsəmettin Yıldırım. Rus-Türk erməni münasibətləri (1914-1918). Ankara, 1990.

Kamuran Gürün. Erməni dosyası. TTK Basımevi, Ankara – 1983.

Məmmədova Sevinc. Cənubi Azərbaycanın Urmiya bölgəsində soyqırım (1917-1918). AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu. Elmi əsərlər. №№ 56, 57, 58. 2015-ci il, s. 592-597.

Mirzəbala Memmedzadə. Ermənilər və İran. Bakı. 1993.

Musa Urud. Zəngəzur. Uzaq keçmişdən müasir dövrə qədər. Bakı, Bakı, Nurlar, 2016.

Səfəri Həsən. 1918-ci ildə Salmasda azərbaycanlıların soyqırımını // AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu. Elmi əsərlər. №№ 56, 57, 58. 2015-ci il, s. 581-586.

Агамалиева Н., Р.Худиев. Азербайджанская Республика. Страницы политической истории. 1918-1920 гг. Баку, 1994 (Ağamaliyeva N. Xudiyev R. Azerbaydjanskaya Respublika, stranitsı političeskoj istorii. 1918-1920 qq. Baku, 1994, s. 5).

Борьян Б.А. Армения, международная дипломатия и СССР, М.,-Л.,1929 II часть (Boryan V. Armeniya mejdunarodnaya diplomatiya i SSR II kısım, Moskva-Leninqrاد).

Декрет Совета Народных Комиссаров о “Турецкой Армении” 29 декабря 1917г. (11 января 1918г)// Документы внешней политики СССР, том 1, Москва, 1959, документ 43. стр.74-75. (Dekret Soveta Narodnix Komisarov o Turetskoj Armenii 29 dekabr 1917 q. (11 yanvar 1918 q.).

Джамал С. Армянский фактор в региональной политике Советской России. // « Ирс» Международный Азербайджанский журнал. 2005, №1, с.34. (Djamal S. Armyanskiy faktor v reqianolnoy politike Sovetskoj Rossii // İrs Mejdunarodnoy Azerbaydjanskoy jurnal Rossii. 2005, 1).

Доклад члена чрезвычайной следственной комиссии Новацкого господину председателю той же комиссии о разгроме гор. Кубы и селений Кубинского уезда и насилиях, совершенных над жителями упомянутого города и селений

(Doklad člena Crezviçaynoy sledstvennoy komissii Novatskoqo Kubinskoqo pedsedatelyu toy je Komissii o razqrome qor. Kubı i seleniy Kavinskoqo uyezda i nasiliy soverşennix nad jitelyami upomyanutoqo qoroda i seleniy) // Azərb. SSR EA Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası. 1989, № 4, s. 132-153.

Мамедов И. Трилогия панарменизма (коварная стратегия чередующихся агрессий). (Mamedov İ. Trilogiya panarmenizma kovarnaya strategiya çereduyuşixsya agressiy) Adiloğlu, Bakı, 2006.

Наджафов Б. Лицо врага, част II, Баку 1993, (Nacafov B. Litso vraqa, çast II, Bakı, 1993.

Преступление армянских террористических и бандитских формирований против человечества (XX-XXI вв.). Краткая хронологическая энциклопедия Института по правам человечества. НАНА. Баку, 2002, с. 65-66.

Шаумян Г.С. Избранные произведения, Москва, 1978, т.3 стр.249. (Şaumyan Q.S. İzbrannıye proizvedeniya. Moskva, 1978, s.249).

4.4 PONTUSÇU RUMLARIN BATUM GENEL KONGRESİ'NİN (6 TEMMUZ – 7 AĞUSTOS 1919)“ELEFTHEROS PONTOS” GAZETESİNDEKİ YANSIMALARI

Doç. Dr. Nilüfer ERDEM*

Yunan¹ kaynaklarında Pontus denildiğinde, İnebolu'dan başlayarak Batum'a kadar uzanan ve Çorum, Yozgat, Tokat, hatta Sivas'ı içine alan bölge kastedilmektedir.² Dolayısıyla Pontuslu ifadesi ile kastedeceğimiz, söz konusu bölgede yaşayan Ortodoks Rumlardır. Ancak Yunan kaynakları esas alındığında, buna daha önce Pontus bölgesinde yaşadığı halde özellikle Kafkaslar ve Güney Rusya'ya göç etmiş olan Rumların da ilave edilmesi gerekir. Bundan farklı olarak bildirimizde “Pontusçu” ifadesiyle, Pontus Rum Devleti'ni kurmayı hedefleyenler kastedileceklerdir.

Yunan kaynakları Pontus bölgesinin Helenizm kadar eski olduğunu ve bölgedeki pek çok yerleşim biriminin Yunanca³ isimlerle anıldığını zikretmektedirler. Bu tip yazılardan biri, 26 Temmuz (13 Temmuz) 1919 tarihinde⁴ “Eleftheros Pontos” [Özgür Pontus]⁵ gazetesinde kendisi de Karadenizli olan

* İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, nilerdem@istanbul.edu.tr

¹ Çalışmamızda Ortodoks olan, Yunanca konuşan Osmanlı ve daha sonra Türk uyruklu olan azınlık mensuplarını “Rum” ifadesiyle andık. Yunanca konuşan, Ortodoks Yunanistan vatandaşlarını anmamız gerektiğinde “Yunan” kelimesini kullandık. Ancak Rumlar ve Yunanların iç içe geçtiği durumlarda “Helen” sözcüğünü tercih ettik.

² Evstathios Pelagidis, *Alismonites Patrises – O İroikos Pontos [Unutulmayan Vatanlar – Kahraman Pontus]*, Thessaloniki [Selanik], Ekdotis Ciambiris Piramida [Ciambiris Piramida Yayınları], ty, s. 8-9.

³ Bölge Rumlarının konuştukları Rumca, Yunancanın eski bir şivesidir.

⁴ Yunanistan 13 Şubat 1923'e kadar eski, yani Julius takvimini takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Gregorius takvimini kullanmıştır. Julius takvimi, Gregorius takviminin 13 gün gerisindedir. Türkiye de 1 Ocak 1926 itibarıyla Gregorius esasına dayalı miladi takvime geçmiştir. Bu takvim, Gregoryan takvim adını da taşımaktadır. Biz çalışmamızda, Julius Takvimine ait verileri parantez içinde vermekte yarar gördük.

⁵ Yunancanın Türk Alfabeti kullanılarak yazılış konusunda Türkiye'de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Millî Kütüphane uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunancada i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan

Ankara Metropoliti Gervasios imzasıyla yer almıştır. Gervasios, Pontus bölgesi hakkında bilgiler verdiği yazısında, bölgenin Osmanlılar tarafından fethi⁶ sonrasında dahi pek çok yerde hala Yunanca kullanıldığını, bölge Rumlarının geleneklerine bağlı ve epey kuruma sahip olduklarını söyleyerek Paris Barış Konferansı'nın bölgeyle ilgilenmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁷ Yunan kaynaklarının iddiaları arasında, zorla Müslümanlaştırmalar sebebiyle pek çok bölge insanının görünürde Müslüman gibi davrandığı, oysa gizli Hıristiyanlık inancı taşıdığı da vardır.⁸

Yunan kaynakları 20. yüzyılın başında Pontus bölgesinde yaşayan Rumlarla ilgili sayısal veriler verirken, Osmanlı'nın fethi sonrası bölgeden Kafkaslar ve Güney Rusya'ya olan Rum göçlerine değinmeyi de ihmal etmemektedirler. Bu iddialara göre bölge Rumlarının ilk büyük göç dalgası 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası olmuştur. Kendilerini Ruslara yakın hisseden ve Rusların toprak, eşitlik, bazı vergilerden muaf tutulma, kendi okul, kilise ve hastanelerini tesis etme vaatlerine inanan Rumlar, göç yolunu tutmuşlardır. Bunu bir başka Osmanlı – Rus savaşı neticesi, 1828-1829 göç dalgası izlemiştir. 1856 yılında Islahat Fermanının ilanı sonrası yaşanan göçün sebebi oldukça farklıdır. Öyle ki fermanın ilanı sonrası gizli Hıristiyanlık inancı taşıyanların pek çoğu gerçek inançlarını açık etmişler, Yunan kaynaklarının iddiasına göre içlerinde baskıya maruz kalanlar göç yolunu tutmak zorunda kalmışlardır. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı akabinde pek çok Karadenizli Rum, Rus idaresindeki bölgelerde yaşamayı tercih etmiştir. Bölge Rumlarını II. Meşrutiyet döneminde göçte zorlayan sebep ise İttihatçı politikalarıdır.⁹

Ancak 1918 itibarıyla Kafkaslar ve Güney Rusya'da yaşayan Pontus bölgesi Rumları açısından olayların seyri değişmiştir. Bolşeviklerin devrimi yerleşmiş, diğer taraftan Yunanistan'ın müttefiklerle birlikte Çarlık taraftarlarını desteklemek amacıyla Ukrayna Harekâtı'na katılması buralardaki Rum cemaatlerinin rahatını bozmuş, Bolşeviklere karşı saf tutanların sürgün ya da hapsedilmelerine sebep olmuştur.¹⁰ Diğer taraftan Mondros Mütarekesi son-

bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.

⁶ Fatih Sultan Mehmet 1459'da Cenevizlilerin elinde bulunan Amasra'yı Osmanlı'ya dâhil etmiştir. 1461 yılında sırasıyla Kastamonu, Sinop ve son olarak da Trabzon'u fethetmiştir. Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 14, 2003, s. 74.

⁷ Ankara Metropoliti Gervasios, "O Pontos [Pontus]", *Eleftheros Pontos*, 26 Temmuz (13 Temmuz) 1919, s. 1-2.

⁸ Konstantinos G. Lameris, *Posi Ke Piyi İ Katiki Tis Mikras Asias Meta Tin Antallagin [Mübadeleden Sonra Anadolu Nüfusu Kaç Kişidir ve Kimlerdir]*, Athina, Ekdisis Mikrasiatiku Sillogu "Anatoli" [Anadolu "Anatoli" Cemiyeti Yayını], 1929, s. 75.

⁹ Pelagidis, *age*, s. 177-183.

¹⁰ Yannis Kordatos, *Istoria Tis Neoteris Ellados [Çağdaş Yunanistan Tarihi]*, Tomos [Cilt]: 5, Athina,

rası gelişmeler bölgedeki Rumları Pontus Rum Devleti'ni kurmak konusunda harekete geçirmiştir. Kafkaslar ve Güney Rusya'da yaşayan Rumlar da, içinde buldukları sıkışıklıktan kurtulmanın çaresini Pontus Rum Devleti'nin kuruluşunda görerek Pontus bölgesi Rumları ile birlikte hareket etmişlerdir. Kaldı ki Kafkaslar ve Güney Rusya'daki Rumlar, çeşitli cemiyetler altında da örgütlü bulunuyorlardı.¹¹

Eleftheros Pontos gazetesindeki “Başarıya İnanış” başlıklı yazıda, Karadeniz Rumlarının mücadelesi biraz da destansı öğelerle anlatılmıştır. Yazıda Karadeniz Rumlarının yeniden özgürleşecekleri inancıyla manevi önderleri etrafında kilitlendikleri, cemaatler teşkil ettikleri, kilise ve okullar inşa ederek geleceğe hazırlandıkları kaydedilmiştir. Ancak Karadenizli Rumlar, Yunanistan'a uzak olduklarından dolayı kurtuluşlarına dair inancı saygıyla korudukları Komnenosların¹² anıtlarında bulmuşlardır. Bu yapıtlar onlara, geçmişe karşı olan sorumluluklarını hatırlatmışlardır. Karadenizli Rumlar arasında bu bölgenin ev sahibinin gittiğine, ancak bir gün bu yerleri istemeye geleceğine dair söylence dolaşmıştır. Yazıya göre artık ev sahibi geri dönmektedir. Yazının sonunda Pontusçulara seslenilmekte ve onların “Komnenosların Rum Cumhuriyeti”nin temel taşı koyarken büyük haz duymaları gerektiği ifade edilmektedir.¹³

Rumların İngiliz işgali altındaki Batum'da¹⁴ 6 Temmuz (23 Haziran) – 7 Ağustos (25 Temmuz) 1919 tarihleri arasında gerçekleştirmiş oldukları kongrenin Pontusçuluk faaliyetleri açısından önemli bir yeri vardır. Kongre ilk başlarda “Pontuslu Rumların Daimi Genel Kongresi” olarak anılmışken,¹⁵ sonraki süreçte ismindeki “Daimi” sözcüğünden vazgeçilmiştir.¹⁶ Kongre “Elefthe-

Ekdosis 20os Eonas [20os Eonas Yayınları], 1958, s. 520-523.

¹¹ Pelagidis, *age*, s. 184-185; Evripidis P. Georganopoulos, *İ Prospathiyes Ton Ellinon Tu Pontu Ya Aftodiyathesi Kata To Telos Tis Othomanikis Aftokratorias (1916-1922) [Osmanlı İmparatorluğunun Sonuna Doğru Pontus Rumlarının Kendi Kaderini Tayin Gayretleri (1916-1922)]*, Basılmamış Doktora Tezi, Thessaloniki [Selanik], Aristotelio Panepistimio Thessalonikis [Selanik Aristoteles Üniversitesi], 2007, s. 220-221.

¹² Trabzon İmparatorluğu, İstanbul haçlıların eline düştükten sonra kurulmuştur. Aleksios ve David Komnenos 1204'te Trabzon'u ele geçirmişler, David 1206'da ölünce Aleksios imparator unvanını almıştır. Komnenoslar iki buçuk asır boyunca İran ve doğu ticaretinin çok önemli bir noktasını teşkil eden Trabzon'da hüküm sürmüşlerdir. Melek Öksüz, “Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 5, 2005, s. 21.

¹³ “Pistis İs Tin Epitihyan [Başarıya İnanış]”, *Eleftheros Pontos*, 2 Temmuz (19 Haziran) 1919, s. 1.

¹⁴ Batum, 24 Aralık 1918 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 74.

¹⁵ “To Diyarques Geniko Sinedrion Ton Pontion Ellinon En Vatum [Batum'daki Pontuslu Rumların Daimi Genel Kongresi]”, *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz (22 Haziran) 1919, s. 1.

¹⁶ “Geniko Sinedrio Ton Pontion Ellinon [Pontuslu Rumların Genel Kongresi]”, *Eleftheros Pontos*, 23 Temmuz (10 Temmuz) 1919, s. 4.

ros Pontos [Özgür Pontus]” isimli bir yayın organına sahip olmuştur. Gazete sorumlusu Theofilaktos K. Theofilaktos olup, gazete üzerinde “*Pontuslu Rumların yayın organı*” ibaresi yer almıştır.¹⁷ Atina Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunlarından olup Trabzon’da doktorluk yapmış, ancak 1918’den itibaren Batum’a sığınmış olan Theofilaktos’un yayınladığı, aslında yayınlamak için “Pontos” isimli bir şirket kurduğu¹⁸ “Eleftheros Pontos” gazetesi ile ilgili olarak, gazetenin bir çeşit Pontus hükümeti gazetesi olduğu kaydedilmektedir.¹⁹ 18 Ağustos (5 Ağustos) 1920 tarihi itibarıyla gazetenin sorumluluğunu Stavros Terzopulos üstlenmiştir.²⁰ 1920 yılının ikinci yarısında gazeteye “*Pontuslular Pontus için ve Pontus’ta*” ifadesinin eklendiği dikkat çekmektedir.²¹

Pontus bölgesi Rumlarının Batum’daki kongreye yükledikleri anlam Eleftheros Pontos’taki yazılardan anlaşılabilir. Bu yazılardan birinde kongrenin Odessa’dan Batum’a kadar olan arazideki bir buçuk milyon Rum ile birlikte Pontus’takileri kapsadığı, gerek Pontus gerekse Helenlerin tarihi açısından önemli bir dönemeç olduğu kaydedilmiştir. Kongrenin alacağı kararlarla Paris Barış Konferansı’nı etkileyeceğine, amaç Pontus’ta bir Rum devleti teşkil edip devamında Yunanistan’la irtibat kurmak olduğuna göre tüm delegelerin bu uğurda sorumluluk bilinci ve cesaretle çalışacaklarına değinilmiştir. Gazeteden Karadeniz Rumlarının 7 Nisan (25 Mart) 1919’da bir kongre teşkil ettiklerini ve Avrupa’ya heyetler gönderdiklerini öğreniyoruz. Ancak Batum’da Temmuzda toplanacak olan kongre, “*Pontus’un bağımsızlığının başladığı an*” olarak yorumlanmıştır. Gazetede kongre programının Pontus’ta ikamet eden ve tüm komşu halklar için bir “*eşitlik ve özgürlük programı*” olacağı, Ermeniler, Gürcüler ve aynı zamanda “*!Rumlarla aynı ırktan gelen ve İttihatçıların kendilerine öğretmiş olduğu önyargılardan arınmış Müslümanlar*”ca da kabul göreceği iddia edilmiştir.²² Eleftheros Pontos’taki bir diğer yazıda son Komnenos’un Pontus’u terk edişinden 458 yıl sonra, “*Pontusluların ilk temsilciliğinin çalışmaya başladığından*” söz edilmiştir. Kongreye ata topraklarında kalanlarla birlikte Rusya sahillerine sığınmış olan Rumların da katıldıklarına temas edilmiştir.²³

Kongre açılışı 6 Temmuz (23 Haziran)da, “Pontuslu Rumların Daimi

¹⁷ Bkz. *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz (22 Haziran) 1919, s. 1.

¹⁸ Eleftheros Pontos’u yayınlamak için Theofilaktos “Pontos” şirketini 21 Mayıs 1919’da kurmuştur. Georganopoulos, *agt*, s. 221.

¹⁹ Pelagidis, *age*, s. 401.

²⁰ Bkz. *Eleftheros Pontos*, 18 Ağustos (5 Ağustos) 1920, s. 1.

²¹ Bkz. *Eleftheros Pontos*, 7 Temmuz (24 Haziran) 1920, s. 1.

²² “To Diyarkes Genikon Sinedrion Ton Pontion Ellinon En Vatum [Batum’daki Pontuslu Rumların Daimi Genel Kongresi]”, *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz (22 Haziran) 1919, s. 1.

²³ “Kathikon Tis Antiprosopias Ton Pontion [Pontusluların Temsilciliğinin Görevi]”, *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz (22 Haziran) 1919, s. 2.

Kongresi” adıyla Batum’daki Rum okulunun büyük salonunda, oldukça debdebeli bir şekilde gerçekleştirilmiştir.²⁴ Salon Yunan ve müttefik bayraklarıyla süslenmiş, başkanlık masasına beyaz bir örtü serilmiş ve salon halka açılmıştır. Saat 15:00 itibariyle halk ve temsilciler salona akın etmeye başlamışlardır. Saat 16:15 civarında Başpapaz Gavriil Karapatakis’in önderliğinde beş papaz kutsama ayini gerçekleştirmişlerdir. Kutsama ayininde ruhban Peder Konstantinos Çantekof’un dudaklarından “Pontuslu Rumların büyük kongresinin kutsal görevinin netice vermesi, Pontus vilayetlerinin huzur ve refahı, gerçek bir özgürlük ve tüm Pontuslu kardeşlerimizin ulusal restorasyonu için” cümleleri işitilmiştir.

Kutsama ayini sonrasında, Batum’daki Pontus Cemiyeti’nin Başkanı Vasilius İoannidis hazır bulunan temsilcilere seslenerek onları yemin etmeye çağırıştır. Yemin metni Vasilius İoannidis tarafından ayakta okunmuştur. Yemin esnasında temsilciler de ayağa kalkmışlardır. Vasilius İoannidis devamında Pontus meselesinin hangi konumda olduğunu aktarmış, yurt dışından bununla ilgili gönderilen mesajları ve konuyla ilgili kimi gazetelerden alıntılarını okumuştur. Kongrenin geçici başkanlığı için oylama yapılmış ve geçici başkan olarak Vasilius İoannidis, sekreter olarak da Antonios Konstantinidis seçilmiştir. Vasilius İoannidis kendisine gösterilen güvene teşekkür ettikten sonra Paris’te bir merkezi heyet teşkil edilerek bu heyete Pontus meselesini ele alması için görev verilmesini önermiştir. Vasilius İoannidis’in bu teklifi kabul edilerek Paris’te konuyu ele almak üzere Trabzon Metropolitisi Hrisantinos ile K. Konstantinidis, S. İkonomu ve S. Triatafillidu’dan oluşan bir heyet seçilmiştir. Vasilius İoannidis kongrenin söz konusu toplantısında Rize’de üç Rum’un öldürüldüğünden hareketle Rumların ve genel olarak Hıristiyanların güvende olmadığını gündeme getirmiştir. Bununla ilgili olarak kongre Yunan Hükümetine ve İstanbul’daki Yunan Temsilciliğine gönderilmek üzere rapor yazılmasına ve yetkililerden konuyu takip etmelerinin ve Paris Barış Konferansı’nda gündeme getirmelerinin talep edilmesine karar vermiştir. Toplantı günü olarak Perşembe ve Pazar günleri tayin edilerek kongrenin ilk birleşimi sona ermiştir.²⁵

Parantez açarak şunu da ifade etmeliyiz ki, Eleftheros Pontos gazetesinde Pontos bölgesi Hıristiyanlarının güvende olmadıklarını iddia eden pek çok yazı yer almıştır.²⁶ Bunlardan birindeki “...bu anormal vaziyet sadece Rize’de olmayıp Sürmene’de ve Trabzon vilayetinin pek çok yerinde söz konusudur. Haliyle önlemler alınmasının istenmesi gerekmektedir. Hıristiyanların hayatının güvende olmadığı bu yerlerin işgali istenmelidir. Bugün dahi Türk devletinin dağıldığı bir ortamda

²⁴ “Panponton Sinedrion [Pontus Büyük Kongresi]”, *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz (22 Haziran) 1919, s. 4.

²⁵ “Episimos Enarksis Ton Ergasison Tu Diyarkus Panpontiyaku Sinedriyu [Daimi Büyük Pontus Kongresinin Çalışmaları Resmen Başladı]”, *Eleftheros Pontos*, 9 Temmuz (26 Haziran) 1919, s. 4.

²⁶ “İ Katastasis [Durum]”, *Eleftheros Pontos*, 12 Temmuz (29 Haziran) 1919, s. 1.

Hıristiyanlar eşit vatandaşlar olarak kabul edilmeyip reaya addedilmektedirler” cümleleri dikkat çekmektedir.²⁷ Toplantılarında Karadeniz’de asayişsizliğin hüküm sürdüğünü gündeme getiren, gazetelerinde bu konulara yer veren Pontuşular, tabii ki Mondros Mütarekesi’nin Osmanlı topraklarını işgalle tehdit eden 7. ve 24. maddelerini biliyorlardı.²⁸ Mustafa Kemal Paşa’nın 9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu’ya gönderilmesinin sebebi, gerçek durum tam tersi de olsa itilaf devletlerinin Karadeniz’deki Hıristiyanların güvenliği ile ilgili sorun olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti’nden bölgeye yüksek rütbeli bir subay göndermesini istemeleri değil midir?²⁹ Nitekim Mustafa Kemal Paşa bölgedeki asayişsizliğin sebebinin tespiti ve güvenliğin sağlanması, dağınık haldeki askeri malzemenin toplanıp muhafaza altına alınması, çeşitli yerlerde asker toplayıp orduyla gayri resmi bir yardımlaşmada bulunan komitelerin ortadan kaldırılması gibi işlerin görülmesi için vazifelendirilmiştir.³⁰ Eleftheros Pontos 30 Temmuz (17 Temmuz) 1919’daki bir yazısında Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya gönderilmesini, Paris Barış Konferansı’nın ülkenin kaderini belirlediğini bilen Osmanlı yetkililerinin uygulamaya koydukları bir girişim olarak yorumlamıştır. İtilaf devletlerinin “öncesinde cepheye başkomutanlık yapmış biri” olan Mustafa Kemal Paşa’nın bir takım girişimlerden etkilenmeyerek kendi çıkarlarını düşünmeleri ve Osmanlı topraklarını işgal edip parçalamaları gerektiği, aksinin Hıristiyan unsurların kan kaybetmesi anlamına geleceği ifade edilmiştir.³¹

23 Temmuz (10 Temmuz) tarihli Eleftheros Pontos gazetesi “Pontuslu Rumların Daimi Kongresi” olan kongre isminin, bundan böyle ortak bir kararla “Pontuslu Rumların Genel Kongresi” olarak değiştirildiğini duyurmuştur. Kongre kalıcı başkanlığına Vasilius İoannidis seçilmiştir. Başkan yardımcılığına Leonidas İasonidis ile Nikolaos Leontidis, sekreterliğe Ant. Konstantinidis ile İ. Kanonidis getirilmişlerdir.³² Kongre başkanlığına seçilmiş olan Vasilius İoannidis, Heybeliada Ruhban Okulu mezunuydu. Rusların Trabzon’u terk etmesi akabinde Batum’a kaçmıştı. Başkan yardımcılığına seçilmiş olan Leoni-

²⁷ “Ephimera [Güncel]”, *Eleftheros Pontos*, 9 Temmuz (26 Haziran) 1919, s. 2.

²⁸ Mondros Mütarekesinin 7. maddesinde, itilaf devletlerinin kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekleri söyleniyordu. Mütarekenin 24. maddesinde Erzurum, Van, Bitlis, Harput (Elaziz), Sivas ve Diyarbakır’da karışıklık çıktığında itilaf devletlerinin buraları işgal hakkı saklı tutuluyordu. Turan, *age*, s. 68.

²⁹ Ali İhsan Gencer & Sabahattin Özel, *Türk İnkılâp Tarihi*, 13. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2009, s. 92.

³⁰ Cezmi Eraslan, “Samsun’a Çıkışından Cumhuriyetin İlanına Kadar Mustafa Kemal”, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Hayatı*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2015, s. 169.

³¹ “Anangi Taheas Epemvaseos [Hızlı Müdahale Gerekliliği]”, *Eleftheros Pontos*, 30 Temmuz (17 Temmuz) 1919, s. 1.

³² “Geniko Sinedrio Ton Pontion Ellinon [Pontuslu Helenlerin Genel Kongresi]”, *Eleftheros Pontos*, 23 Temmuz (10 Temmuz) 1919, s. 4.

das İasonidis bir hukukçu olup, hukuk eğitimine İstanbul'da başlayıp Paris'te devam etmişti.³³ Diğer başkan yardımcısı Nikolaos Leontidis, Atina ve Paris üniversitelerinde siyasal bilgiler eğitimi almıştı.³⁴

Eleftheros Pontos'ta zikredilen kongreye katılmış olan çeşitli Rum cemaatlerinin ve cemiyetlerinin temsilcileri şunlardır: Arh. Panaretos, Konstantinos Çantekof, V. İoannidis, Ant. Konstantinidis, Th. Theofilaktos, L. İasonidis, N. Leontidis, Th. Papaioannu, İ. Kanonidis, K. S. Papadopulos, K. Fotiadis, Gr. Lipiridis, Kir. Andreadis, İr. Dimitriadis, Ar. İfantidis, İ. Kalfoglus, El. Velissaridis, Milt. Papadopulos, El. Kuis, G. Kosmidis, İ. Sitmalidis, İ. Felekof, P. Kuçuris, Ah. Dimitriadis, Them. Kazancoglu, Dim. Efraimidis, K. Th. Papadopulos, P. Mihailidis, F. Metaksas, K. Zarohilis, Alk. Kogkalidis, İ. Gavriilidis, Th. Konstantinidis ve St. Galinos.³⁵ Eleftheros Pontos kongrecilerle ilgili olarak, çoğunun öncesinde Pontusluların cemiyetlerine öncülük etmiş, bu cemiyetlerin teşkilinde ve örgütlenmesinde deneyim kazanmış kişiler olduklarını nakletmektedir. Oldukça uzak yerlerden, uzun seyahatler neticesinde Batum'a gelmişlerdir.³⁶

Eleftheros Pontos kalıcı başkanlığın seçilmesi ve bir takım ikincil konuların halledilmesiyle birlikte, kongrecilerin büyük bir sorumluluk bilinciyle siyasi meseleleri ele almaya başladıklarını kaydetmektedir. Öyle ki kongrede tüm konular çeşitli yönleriyle tartışılmış ve alınabilecek kararlardan doğabilecek neticeler değerlendirilmiştir. Gazetenin iddiasına göre görüşmeler neticesinde bölge Rumlarının taleplerini barışçıl yoldan istemeleri ağırlık kazanmıştır. Nitekim Georganopulos da tezinde bölge Rumlarının söz konusu kongre faaliyetlerini yorumladığında, kongrenin bağımsızlığı barışçıl yöntemlerle elde etmek amacıyla faaliyet gösterdiğini iddia etmiştir.³⁷ Kongreciler söz konusu taleplerini Wilson Prensiplerinin "*Osmanlı Devleti'nin Türk olan kesiminin egemenliği sağlanmalı, fakat bugün Türk yönetiminde bulunan öteki uluslara kesin ve her türlü kuşkudan uzak bir yaşama güvenliği ve kendi gelişmelerini istedikleri gibi yürütecek kesin ve engelsiz fırsatlar olanağı vermelidir...*" diyen on ikinci maddesine³⁸ dayandırmışlardır. Gazete kongrecilerin çalışmasını "... bir kimsenin ulusunu düşünmesi, her türlü yasal ve gerekli yöntemle kaderini iyileştirmeye çalışması hak olduğu gibi, özgür ruha sahip ve kendine saygısı olan insanların sorumluluğudur..." cümlesiyle yorumlamıştır. Gazeteye göre bölge halkı, Rum olan-

³³ Pelagidis, *age*, s. 400-401.

³⁴ *Ae*, s. 407-408.

³⁵ "Geniko Sinedrio Ton Pontion Ellinon [Pontuslu Helenlerin Genel Kongresi]", *Eleftheros Pontos*, 23 Temmuz (10 Temmuz) 1919, s. 4.

³⁶ "Epikera [Güncel]", *Eleftheros Pontos*, 23 Temmuz (10 Temmuz) 1919, s. 1.

³⁷ Georganopulos, *agt*, s. 222.

³⁸ Turan, *age*, s. 63-64.

lar bile kongrecilerin ne yapmak istediklerini tam manasıyla idrak edememişlerdir. Rum olmayanların ikna edilmeleri ise zordur. Ancak bu durumun başlamış olan girişimleri etkilemesi mümkün değildir. Eleftheros Pontos'ta³⁹ ayrıca, “eğer müttefikler tüm ulusların barış içinde yaşamasını istiyorlarsa, Türkiye halklarının gayretlerinin önüne geçmemeli ... onların haklarını savunmalıdırlar...” cümlesine yer verilmiştir.⁴⁰

Eleftheros Pontos'ta, bölge Rumlarının haklarını barışçıl yollardan elde etmek istedikleri ifade edilse de, aslında Pontusçular Meşrutiyet döneminden itibaren gizli bir takım örgütler kurmuşlardır. Pontusçuların teşkil ettikleri ilk örgüt “Pontus Rum Cemiyeti” ismiyle 1904 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nde kurulmuştur. Sonrasında yeni örgütlerin de kurulmasıyla Pontus teşkilatı genişlemiştir.⁴¹ Ayrıca pek çok Pontusçu Rum dağa çıkarak çetecilik faaliyeti yürütmüşler ve Müslüman Türk köylerine saldırılar düzenlemişlerdir.⁴² Yunanistan'daki Pontuslular Merkez Komitesi adına Başkan H. Kalantidis ve Sekreter K. Kansız imzası ile Yunan Genel Karargâhı'na⁴³ ve Yunanistan Başbakanı Venizelos'a⁴⁴ 1920 Haziranında sunulmuş olan muhtıralarla Pontusçuların savaşımaya hazır kuvvetleri hakkında bilgiler verilmiş ve bu kuvvetlerin “*Türklerin milli örgütlenmesinin merkezi*” olarak niteledikleri Sivas'a doğru ilerlemesi için izin istenmiştir. Bir diğer ifadeyle Pontusçuların Millî Mücadele döneminde ayrı bir cephe oluşturabileceklerine işaret edilmiştir. Zikrettiğimiz iki muhtırada kaydedilenler aynı olmakla birlikte, Yunan Genel Karargâhına verilen muhtırada Karadenizli Rumlara ait kuvvetler daha ayrıntılı olarak sıralanmışlardır. Bu muhtıraya göre Amasya bölgesinde silahlı 4000 Rum bulunmaktadır ve bu kuvvet bir Yunan subay tarafından örgütlenmiştir. Muhtırayı kaleme alanlara göre beş yıl boyunca Türk ordusu ile savaşmış olan 4-5 bin kişilik kuvvetin de “*bir üst merci*”nin çağrısına uyarak Postus gönüllüsü olması beklenmelidir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı esnasında Rus ordusunda Karadenizli Rumlardan müteşekkil bir tümenle hizmet etmiş olan Komutan Ananias da, savaştan sonra dağılmış olan tümenini 10 bin adamla

³⁹ “To Geniko Sinedrio Tu Vatum [Batum Genel Kongresi]”, *Eleftheros Pontos*, 26 Temmuz (13 Temmuz) 1919, s. 4.

⁴⁰ “To Turkikon Provlima [Türk Problemi]”, *Eleftheros Pontos*, 23 Temmuz (10 Temmuz) 1919, s. 1.

⁴¹ Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 31-32.

⁴² “Pantel Aga” olarak anılan Pontuslu çeteci Pantelis Anastasiadis'in 1913-1922 dönemini kapsayan anıları, Yannis P. Kapsis'in “1922 İ Mavri Vivlos [1922 Kara Kitap]” isimli kitabının içinde bir bölüm olarak yer almıştır. Pantelis Anastasiadis'in anılarından Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa bölgesindeki Rum çetelerinin faaliyetlerine dair ipuçları görülebilmektedir. Yannis P. Kapsis, *1922 İ Mavri Vivlos [1922 Kara Kitap]*, Athina, Ekdosis Nea Sinora – A. A. Livani [Nea Sinora – A.A. Livani Yayınları], 1992, s. 233-318.

⁴³ *Venizelos Arşivi*, 173.315.29

⁴⁴ *Venizelos Arşivi*, 173.315.28

yeniden teşkil edeceğini ifade etmiştir.⁴⁵ Dolayısıyla Pontus bölgesi Rumlarının haklarını sadece barışçıl yollarla aradıklarının söylenmesi mümkün değildir. Pontusçu Rumların Türklere karşı silahlandıkları Mustafa Kemal Paşa tarafından Nutuk'ta da hatırlatılmıştır.⁴⁶

Kongre bir takım ekonomik meseleler yanında,⁴⁷ 1919 Haziranı sonunda Trabzon'da gerçekleşmiş olan patlamayla da yakından ilgilenmiştir. Eleftheros Pontos'a göre elli kişinin ölüp iki yüz kişinin yaralandığı patlamayı değerlendirmek için toplanmış olan kongre, doktor olan İoannis Sitmalidis ile Dimosthenis Efraimidis'i bin Türk lirası ile Trabzon'a göndermeye karar vermiştir. Yedi Rum'un öldüğü patlamada zarar görenler için iane toplamak amacıyla Fok. Metaksas, İoan. Gavriilidis ve Milt. Papadopoulos'tan oluşan bir heyet teşkil edilmiştir.⁴⁸

Kongreyi en çok uğraştıran konulardan biri, doğdukları toprakları terk etmiş olan bölge Rumlarının tekrar evlerine yerleştirilmeleri mevzuu olmuştur. Eleftheros Pontos'a göre bu konu ciddi bir çalışmayı ve ısrarı gerektirecek bir konu olduğundan dolayı kongre tarafından meselenin her yönüyle ilgilenmek üzere bir heyet seçilmiştir.⁴⁹ Eleftheros Pontos sürekli olarak Rusya'daki Pontus Rum cemiyetlerinin işaretini almadan Rumların göç yoluna çıkmamaları, dönüşün düzenli bir şekilde olması uyarılarını tekrarlamıştır. Yine Eleftheros Pontos'a göre göçmenler uygun olan yerlere yönlendirileceklerdir.⁵⁰ Eleftheros Pontos'taki bu öneriler bize, Rusya'dan gelenlerin nüfus istatistiklerinde bazı bölgelerdeki Rum nüfusu artıracak ve Yunanistan'ın taleplerini destekleyecek şekilde yerleştirildiklerini ya da yerleştirilmek istediklerini düşündürmektedir.

9 Ağustos (27 Temmuz) 1919 tarihli Eleftheros Pontos, kongrenin "Pontuslular Kurulu" isimli bir temsil heyeti seçerek, yaklaşık bir ay sürmüş olan çalışmalarına ara verdiğini duyurmuştur. Kongre söz konusu kurula, o ana kadar kongre tarafından ele alınmış olan tüm meseleleri idare etme görevini vermiştir. Kurulun seçilmesi sonrası Batum'da bulunan Rum cemaat ve cemiyetleri temsilcileri, gerek duyulduğunda yeniden bir araya gelmek kaydıyla dağılmışlardır. Pontuslular Kurulu başkanlığına Nikolaos Leontidis seçilmiştir. Başkan yardımcılıklarını Th. Kazancoglu ile K. Fotiadis, kurul sekreterli-

⁴⁵ Venizelos Arşivi'nde 173.315.29 Nolu dosya olarak yer alan muhtıranın çevirisi için Bkz. Nilüfer Erdem, "Pontusluların Türk Millî Mücadelesine Karşı Yeni Bir Cephe Oluşturabileceklerine Dair Muhtıra", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 30, 2016/2, s. 89-98.

⁴⁶ Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt: 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 837-841.

⁴⁷ "Geniko Sinedrio Pontion [Pontuslular Genel Kongresi]", *Eleftheros Pontos*, 9 Ağustos (27 Temmuz) 1919, s. 4.

⁴⁸ "Ekkriksis En Trapezunti [Trabzon'da Patlama]", *Eleftheros Pontos*, 12 Temmuz (29 Haziran) 1919, s. 4.

⁴⁹ "Efimera [Güncel]", *Eleftheros Pontos*, 6 Ağustos (24 Temmuz) 1919, s. 2.

⁵⁰ "Sistasis [Öneri]", *Eleftheros Pontos*, 2 Ağustos (20 Temmuz) 1919, s. 4.

ğini ise K. Andreadis üstlenmişlerdir. Kongre 7 Ağustos (25 Temmuz)daki son toplantısını Leontidis başkanlığında gerçekleştirmiştir.⁵¹ Georgopulos tezinde, kongrenin çalışmalarına son vermesiyle ilgili olarak birinci dönemin tamamlandığı tespitinde bulunmuştur.⁵²

Kongrenin çalışmalarına ara vermesi üzerine Eleftheros Pontos'ta, bir aylık dönemle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu kongreyle bölge Rumlarının temsilcilerinin ilk kez “*genel karakter taşıyan konularda düşünmeye, konuşmaya ve karar vermeye davet edildikleri*”, kaldı ki bu meseleler hakkında hazırlıklı olmadıkları gibi, gerekli deneyime de sahip olmadıkları kaydedilmiştir. Buna rağmen bölge Rumlarının temsilcileri, “*ciddi görevin yerine getirilmesindeki zorlukların aşılması*” konusunda gerekli duyarlılığı göstermişlerdir. Eleftheros Pontos, “*büyük kararlar alıp, bunların sadece kâğıt üzerinde kalmaması*” gerektiği konusunda uyarılmaktadır. Alınan kararların yerine getirilmesi ertelenmediği takdirde kongre gerekli takdiri toplayacaktır. Seçilmiş olan “Birinci Pontuslular Kurulu”na hitaben, sadece akıl ve zekânın değil, fedakârlık ve adanmışlığın da gerektiğini ifade etmektedir.⁵³ Bazı Yunan kaynaklarında Batum'daki kongre meclis, Leontidis meclis başkanı ve Pontuslular Kurulu da hükümet gibi anılabilmiştir.⁵⁴ Kaldı ki bölge Rumları çalışmalarını ilerleyen süreçte de sürdürmüşlerdir.

6 Temmuz – 7 Ağustos 1919 tarihlerinde gerçekleşmiş olan Pontusçuların Batum Genel Kongresi, 23 Temmuz – 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanmış olan Erzurum Kongresi ile eş zamanlıdır. Erzurum Kongresi, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin girişimleri neticesinde toplanmıştır. Nitekim kongrede alınan kararların birinde “*Bağlı kazalarıyla Trabzon, Samsun ile Doğu Vilayetleri (Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van ve Bitlis) ve müstakil livaların hiçbir sebeple birbirinden ve Osmanlı camiasından ayrılması imkânsızdır. Kısaca milli sınırlar dâhilinde vatan ayrılma kabul etmez bir bütündür*” denilmiştir. Başka bir karar maddesindeyse, her türlü müdahale ve işgalin Rumluk ve Ermenilik oluşturmaya çalışmak şeklinde değerlendirileceğine ve Hıristiyan unsurlara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengeyi bozacak imtiyazlar verilemeyeceğine dikkat çekilmiştir.⁵⁵ Pontusçuların Batum'daki etkinlikleri incelendiğinde, Trabzon ve Erzurum hakları savunma cemiyetlerinin neden

⁵¹ “Geniko Sinedrio Pontion [Pontuslular Genel Kongresi]”, Eleftheros Pontos, 9 Ağustos (27 Temmuz) 1919, s. 4.

⁵² Georganopulos, agt, s. 222.

⁵³ “To Ergon Tu Sinedriyu [Kongrenin Eseri]”, Eleftheros Pontos, 9 Ağustos (27 Temmuz) 1919, s. 1.

⁵⁴ Pelagidis, age, s. 185.

⁵⁵ Eraslan, agb, s. 191-194.

Erzurum'da kongre gerçekleştirmek için girişimde buldukları daha iyi anlaşıldığı gibi, kongrede alınan kararların mahiyeti de daha iyi yorumlanabilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusları desteklemiş ve faaliyetlerinde Ruslar tarafından desteklenmiş olan Pontusçular, Mondros Mütarekesi sonrası ortaya çıkan ortamı da nihai amaçları olan "Pontus Rum Devleti"ni tesis etmek için bir fırsat olarak değerlendirmişler ve bu doğrultuda itilaf devletleri nezdinde girişimlerini hızlandırmışlardır. Bu cüretkâr girişimlerine karşı önlem almak zorunluluğunu hisseden Türk yetkililerine karşı ise seslerini yükseltmişlerdir. Aslında Eleftheros Pontos'taki yazılarla ele aldığımız Pontusçuların Genel Kongresi çerçevesinde Batum'da yaşananlar ve dile getirilenler, Pontusçuların Karadeniz bölgesinde yeni bir devlet kurma girişimlerinden sadece küçük bir kesiti yansıtmaktadırlar. Yine de ele almış olduğumuz bir aylık dönemde Eleftheros Pontos'ta dile getirilenler, genel olarak Pontusçuların iddiaları hakkında ipuçları içermektedirler. Bu dönemde aynı iddialar Pontuslu ve Yunan çeşitli yetkili ve organlarınca benzer şekilde dile getirilmişlerdir. Daha da ilginç, bugün hala aynı iddiaların Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan tarafından canlı tutulmalarıdır. Kanaatimize göre Türk bilim insanlarına, Pontusçuların yazıp çizdiklerini ve girişimlerini onların kendi kaynaklarından da araştırıp öğrenme ve bu iddialara yanıt verme görevi düşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

Venizelos Arşivi, 173.315.28

Venizelos Arşivi, 173.315.29

Sürelî Yayınlar

Eleftheros Pontos

Kitap, Kitap İçinde Bölüm ve Makaleler

Eraslan, Cezmi, “Samsun’a Çıkışından Cumhuriyetin İlanına Kadar Mustafa Kemal”, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Hayatı*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2015, s. 169-311.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt: 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Gencer, Ali İhsan, & Özel, Sabahattin, *Türk İnkılâp Tarihi*, 13. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2009.

İnan, Kenan, “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 14, 2003, s. 71-84.

Kapsis, Yannis P., *1922 İ Mavri Vivlos*, Athina, Ekdosis Nea Sinora – A. A. Livani, 1992.

Kordatos, Yannis, *İstoria Tis Neoteris Ellados*, Tomos: 5, Athina, Ekdosis 20os Eonas, 1958.

Lameras, Konstantinos G., *Posi Ke Piyi İ Katiki Tis Mikras Asias Meta Tin Antallagin*, Athina, Ekdosis Mikrasiatiku Sillogu “Anatoli”, 1929.

Öksüz, Melek, “Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 5, 2005, s. 11-25.

Özel, Sabahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Pelagidis, Evstathios, *Alismonites Patrides – O İroikos Pontos*, Thessaloniki, Ekdosis Ciambiris Piriada, ty.

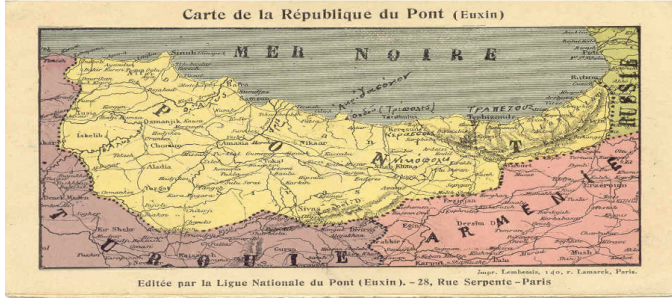
Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991.

Diğer Kaynaklar

Erdem, Nilüfer, “Pontusluların Türk Millî Mücadelesine Karşı Yeni Bir Cephe Oluşturabileceklerine Dair Muhtıra”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 30, 2016/2, s. 89-98.

Evipidis P. Georganopulos, *İ Prospathiyes Ton Ellinon Tu Pontu Ya Aftodiathe-si Kata To Telos Tis Othomanikis Aftokratorias (1916-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Thessaloniki, Aristotelio Panepistimio Thessalonikis, 2007, s. 220-221.

Ekler

Ek 1: Yunan tezlerinde ifade bulan “Pontus Haritası”

Ek 2: “Eleftheros Pontos”un ikinci sayısı.

Sağ üst köşede, “Pontos” şirketi tarafından yayımlandığı ibaresi yer almıştır.

Ek 3: “Eleftheros Pontos”un yüz on ikinci sayısı.

Gazetenin isminin üstünde, “Pontuslular Pontus için ve Pontus’ta” ifadesi dikkat çekmektedir.

4.5 SOVYET ARŞİV BELGELERİ IŞIĞI ALTINDA HAVZA GÖRÜŞMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Nurettin ÇAKICI*
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ**

4.5.1. Giriş

Bolşevik İhtilali 20. yüzyılın en önemli olayları arasında gösterilmektedir. Zira bahse konu olan ihtilal Rusya’da olduğu gibi Türkiye ve çevre devletler ya da bölgeler üzerinde köklü değişikliklerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı devam ettiği sırada gerçekleşen ihtilal, savaşta karşı bloklarda yer alan iki devleti sonraki süreçte yakınlaşma evresine sürüklemiştir. Söz konusu yakınlaşma Rusya’daki ihtilal ve Mondros Mütarekesi sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan bağımsızlık mücadelesiyle şekillenmeye başlamıştır.

Bolşevikler¹, Rusya’da idareyi ele geçirdikten sonra bir taraftan Çarlığı canlandırmak amacıyla hareket eden karşı devrimcilerle savaşırken diğer taraftan da tüm ulusları “emperyalistlere” karşı ayaklanmaya teşvik edici deklarasyonlar yayımlamaktaydılar. Bununla birlikte birçok etnik unsurdan oluşan Rusya’da halkın desteğini sağlamak için halka, Çarlık döneminde sahip olmadıkları birtakım yeni haklar bahsetmişlerdir. Söz konusu haklar halkın yeni idari sisteme bağlılıklarını artırıcı niteliğe sahipti.

Bolşevik İhtilalinden sonra Bolşeviklerle Çarlık taraftarları arasında çıkan iç savaşın Çarlığın Birinci Dünya Savaşı’ndan müttefikleri olan İngiliz ve Fransızlar tarafından desteklenmesi, Bolşeviklerin bahsi geçen olan devletlere cephe almasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Bolşevikler dış politika

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Trabzon, nurettincakici@ktu.edu.tr

** Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Trabzon, h.oksuz@ktu.edu.tr

¹ Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin kuruluş kongresi olarak kabul edilen 1903 yılındaki ikinci kongresinde Bolşevikler ile Menşevikler arasında giderek derinleşen ve 1912 yılından itibaren resmi bir bölünmeye dönüşen bir ayrılma gerçekleşmiştir. Bahse konu partide görev tanımı ve üyelik hususundaki tartışmalar sonucunda çoğunluğu oluşturanlara “Bolşevik”, azınlığı oluşturanlara ise “Menşevik” denilmiştir. Bkz. Edward Hallett Carr, Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923, 1, (Çev. Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37-41.

hamlelerini İngiliz ve Fransızların girişimlerini göz önünde bulundurarak yapmıştır. Mondros Mütarekesi sonrasında İtilaf Devletleri Türk Boğazlarını, Karadeniz'i ve hatta Kafkasya'yı kontrol altına almış, bazı bölgeler İtilaf kuvvetlerince işgal edilmiştir. İtilaf Devletlerinin bu tutumu Bolşeviklerin kurmuş olduğu idari sistemi de hedef almaktaydı. Dolayısıyla Sovyet temsilcileri İtilaf Devletlerine karşı birlikte hareket edebilecekleri ulus ya da hükümetlerle bağlantı kurmak istemişlerdir. Bu bağlamda Havza görüşmesi, Rus ve Türkler arasındaki temas kurma girişimlerinin öne çıkan örneklerinden birini teşkil etmektedir.

4.5.2. “Ekim İhtilali” Sonrasında Bolşeviklerin Dış Politika Anlayışı

Bolşevikler 7 Kasım 1917² tarihli ihtilalle Rusya'nın idaresini ele geçirmiştir. İhtilal Sovyet idarecilerinin “emperyalist” olarak nitelendirdikleri devletlerin birbirlerine siyasi ve ekonomik anlamda üstünlük sağlamak amacıyla giriştikleri bir savaş sırasında gerçekleşmiştir.³ Rusya'da 1905 yılından 1917 yılına kadar yaşanan gelişmeler ve Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik yükümlülükler Bolşevik İhtilalinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴ Bolşevik İhtilalinden önce 12 Mart 1917'de vuku bulan ihtilalle üç yüz yılın üzerinde Rusya'nın idaresini elinde bulunduran Romanov hanedanlığı yıkılarak Prens Lvov Başkanlığında bir “Geçici Hükümet” kurulmuştur.⁵

Geçici Hükümet hâlihazırdaki sorunların -gıda ve yiyecek sıkıntısı, temel hakların geliştirilmesi ve özellikle savaşın getirmiş olduğu yükümlülükler-çözümü bağlamında birtakım önlemler almaya çalışmış, fakat bahsedilen önlemler ülkede düzenin sağlanması açısından yetersiz kalmıştır. Öte yandan hükümet savaşa devam kararı olarak cephelede düşmanlarına karşı sağlayacağı üstünlükle hem otoritesini güçlendirmeyi hem de kendilerine muhalif olan kesimin sesini kısmayı amaçlamıştır. Fakat Almanlar karşısında alınan mağlubiyet Geçici Hükümete duyulan güveni iyice zayıflatmıştır.⁶

² 1917 yılında Rusya'da iki ihtilal gerçekleşmiştir. Rusların kullandığı takvime göre ilk ihtilal 27 Şubat'ta ikinci ihtilal ise (Bolşevik ya da Ekim İhtilali) 25 Ekim'de vuku bulmuştur. Bahse konu dönemde Rusların kullandığı takvim Miladi takvimden 13 gün geridedir. Ruslar -Miladi takvime göre- 14 Şubat 1918'den itibaren Miladi takvimi kullanmaya başlamıştır. Bkz. Marcel Liebman, *Rus Devrimi Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 56.

³ *Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Politiçeskoj İstorii*, (*Rusya Toplumsal-Siyasal Tarih Devlet Arşivi*), *RGASPI*, Fond: 85 Opis: Turtsiya, Delo: 97, List: 2.

⁴ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Rusya Tarihi, Kanaat Kitabevi*, İstanbul, 1939, s. 457-458.

⁵ M. Gorkiy vd., *1917 Sovyet Devrimi*, 1, (Çev. Alaattin Bilgi), Evrensel Basım Yayınları, 2012, İstanbul, s. 107.

⁶ Leibman, a.g.e., s. 302.

7 Kasım 1917'ye gelindiğinde büyük bir bölümünü fabrika işçilerinin oluşturduğu “Kızıl Muhafızlar” önemli noktaları ele geçirmiş⁷ ve Kışlık Saray'a⁸ doğru yürümüştür. Böylece Geçici hükümet devrilmiş, bazı bakanlar tutuklanmış ve Başbakan Kerenskiy⁹ yurt dışına kaçmıştır.¹⁰ Darbe girişiminin akabinde Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri¹¹ İkinci Kongresi açılmış ve kongrede iktidarın Sovyetlere geçtiği ilan edilmiştir.¹² Rusya'nın idaresini ele geçiren Bolşevikler öncelikli olarak iç ve dış politikalara yönelik kararlar almıştır. 8 Kasım'da İkinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresinde kabul edilen barış deklarasyonu yayımlanmıştır.¹³ Söz konusu deklarasyonda savaşan tüm halklara ve onların hükümetlerine ilhaksız, tazminatsız, adil ve demokratik bir barış için müzakerelerde bulunma çağrısı yapılmıştır.¹⁴

Bolşevik İhtilalinden sonra Sovyet liderleri dış politika ilkelerinin belirlenmesinde kendilerinden önceki yönetimden farklı bir yol izlemişlerdir. Öyle ki onlar “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” meselesine büyük bir önem vermiştir. Rusya'da yaşayan nüfusun farklı, etnik ve dini unsurlardan oluşması, Bolşevikleri hem kendi idari sistemlerinin kabul görmesi hem de bahse konu unsurların bir arada tutulabilmesi açısından birtakım yenilikler yapmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda 15 Kasım 1917 tarihinde “Rusya Halkları Hakları Deklarasyonu” yayımlanmış ve Rusya'da yaşayanların tamamının eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir.¹⁵ Ayrıca deklarasyonda ülke içerisindeki tüm etnik unsurların kendi kaderlerini kendi iradeleriyle belirleyebilecekleri vurgulanmıştır.¹⁶

“Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” ilkesi ilk bakışta iç politikaya yönelik bir uygulama olarak düşünülebilir. Fakat bahsedilen ilke ilerleyen süreç-

⁷ Uygur Kocabaşoğlu ve Metin Berke, Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 92.

⁸ “Sankt-Peterburg” Petersburg'da bulunmaktadır. 1917 yılına kadar Rus Çarlarının kaldığı saraydır.

⁹ (Aleksandr Fedoroviç Kerenskiy). Prens Lvov'un istifasının ardından 23 Temmuz 1917'de başkanlığını kendisinin yaptığı yeni bir hükümet kurmuştur. Bkz. Rex A., Wade, Rus Devrimi 1917, (Çev. Ergin Özler), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 222-223.

¹⁰ George Vernadsky, Rusya Tarihi, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s. 361.

¹¹ Sovyet: Konsey. Bkz. Wade, a.g.e., s. 63.

¹² Artur Rosenberg, Bolşevizm Tarihi, (Çev. Levent Konca), Habitus Yayınları, İstanbul, 2014, s. 104-105.

¹³ Enis Şahin, Diplomasi ve Sınır Gümrü Görüşmeleri ve Protokolleri-1918, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 24.

¹⁴ V. İ. Lenin, Polnoye Sabraniye Soçineniy, Tom 35, İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, Moskva, 1974, s. 13.

¹⁵ Kamuran Gürün, Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 1.

¹⁶ Dokumentı Vneşney Politiki SSSR, Tom 1, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, Moskva, 1959, s. 14-15.

te Bolşevikler tarafından “dünya ihtilali”ni gerçekleştirebilmek¹⁷ ve ulusları, kendilerinin de düşman olarak belirttikleri “emperyalizme”¹⁸ karşı ayaklandırmak için bir dış politika manevrası olarak kullanılmıştır. Ya da Bolşeviklerin sonraki politik hamleleri söz konusu durumun böyle algılanmasına sebep olmuştur. Esasında Sovyet liderleri savaştan çekildikten sonra temel politikalarını İngilizlerle bir anlaşma yaparak Rusya’nın hâkimi olduklarının kabul edilmesi üzerine kurmuştu. Fakat Rusya’da gelenekselleşmeye yüz tutmuş altında ekonomik sorunların ve halkın memnuniyetsizliğinin yattığı karşı devrim hareketleri, Ekim İhtilalinden sonrada devam etmiştir.

Rus iç savaşı sırasında Fransızlar ve özellikle İngilizler¹⁹ Çarlık rejimini canlandırmak amacıyla mücadele eden karşı devrimcileri maddi ve manevi olarak desteklemiş, Bolşeviklerin tesis ettikleri rejimi kabullenmek istemişlerdir. Bolşeviklerin temsil ettikleri yeni yönetim sisteminin emperyalist anlayışın aleyhine gelişim göstermesi²⁰ ve gizli anlaşmaları açıklayarak, toprak taleplerinden vazgeçtiklerini belirtmeleri bu durum üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya’sına müttefikleri tarafından milyarlarca Frank borç verilmiş, Bolşevikler bahse konu borcu üstlenmemiştir.²¹ Benzer sebepler iki taraf arasındaki husumeti canlı tutarken onların dış politika hamlelerini de şekillendirmiştir.

Bolşevikler yayımladıkları deklarasyonlarda belirttikleri yaklaşımlarını diplomatik anlamda faaliyete geçirmek için emperyalist devletlerin tehdidi ile karşı karşıya olan uluslarla ya da hükümetlerle bağlantı kurmaya yönelmişlerdir. Söz konusu bağlantı kurma girişimlerine Afganistan’a ve İran’a göndermiş oldukları temsilciler örnek olarak gösterilebilir.²² Ayrıca Sovyet

¹⁷ Bolşevik İhtilalinin ardından yayımlanan barış kararnamesinde sömürülen ve ezilen tüm halk kitlelerinden yardım istenirken dünya ihtilaline de kısmen gönderme yapılmıştır. Bkz. Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923*, 3, (Çev. Tuncay Birkan), 3, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 20.

¹⁸ Bolşevikler Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle yapacakları Moskova Antlaşmasından önce iki taraf arasındaki görüşmelerde “emperyalizme karşı birlik ve dayanışma içerisinde hareket edilmesine ve ulusların kendi kaderlerini kendi iradeleriyle belirlemeleri gerektiğine özellikle vurgu yapılmıştır. Bkz. *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 35.

¹⁹ İç savaşın henüz başlarında İngiliz ve Fransızlar tarafından Rusya’daki karşı devrimcilere destek olmak amacıyla Rus topraklarına asker çıkarılmıştır. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı’na Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 592.

²⁰ Bolşevikler, İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yayılmayı tasarladığı bölgelerde bağımsızlık mücadelesine meyilli hükümet ya da gruplarla bağlantı kurarak söz konusu bölgelerde İngilizlerin etkisini kırmaya çalışmışlardır. Bkz. *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 58, List: 91.

²¹ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya*, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 248.

²² 1919 yılının son baharında Bravin adlı bir Sovyet temsilcisi Kabil’e gönderilmişti. Aynı sıralarda

temsilcileri Afganistan, İran ve Türkiye'nin "İşçi ve Köylülerine" hitaben yayımladıkları deklarasyonlarda "soygunculara ve zalimlere" karşı ortak mücadele çağrısında bulunmuşlardır.²³ Söz konusu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Bolşevikler Ekim İhtilalinden sonra emperyalist devletlerin işgaline maruz kalmış ulus ya da hükümetlerle diplomatik bağlantılar kurmaya çalışmış ve onları bahse konu olan devletlere karşı ortak bir mücadeleye davet etmiştir.

4.5.3. "Bolşevik Ruslar"ın Milli Mücadele Hareketiyle Temas Kurmak İstemesinin Arka Planı

İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesinden sonra İstanbul ve Türk Boğazlarında kurmuş olduğu askeri ve siyasi üstünlük Bolşevikleri güneyden gelebilecek saldırılara karşı savunmasız bırakmıştı. Ayrıca İtilaf Devletlerinin Türkiye'de ve Kafkasya'da etkin olması "Sovyet rejimi"nin sonraki süreçte güneye yayılabilmesi açısından aşılması güç bir set oluşturmuştu. Bunun yanı sıra Türk Boğazları ve Kafkasya yoluyla Bolşevik karşıtı tehditler ve politikaların Rusya'ya girebilmesinin önü de açılmıştı. Diğer taraftan Mondros Mütarekesinden yaklaşık altı buçuk ay sonra İngilizlerin desteğiyle Anadolu'ya çıkarılan Yunan kuvvetlerinin bahse konu olan bölgede yayılmasını, Bolşevikler kendilerine yönelik bir tehdit olarak değerlendirmişlerdir.²⁴

Bolşeviklerin Rusya'daki Müslüman-Türk nüfusunun varlığının bilincinde olmaları, onların Türkiye'de İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Milli Mücadele yanlılarını desteklemesini sağlamıştır. Bu anlayış çerçevesinde hem iç ve dış politikaya yönelik aldıkları kararlarda hem de iç savaş sırasında Çarlık taraftarlarına karşı Müslüman-Türk vatandaşlarının desteklerini temin etmek istemişlerdir. Öte yandan Bolşeviklerin Milli Mücadele hareketini

bir Afgan temsilcisi de -Muhammed Vali Han- Moskova'ya varmıştı. Bkz. Carr, Bolşevik Devrimi 1917-1923, C. 3, s. 225. Bolşevikler 1918 yazında ise Tahran'a İvan Osipoviç Kolomiytsev adında bir temsilci göndermiş, fakat Kolomiytsev, Bakü Sovyeti'nden itimatname aldığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Kolomiytsev 1919 yılında İran'a Sovyet tam yetkili temsilcisi olarak tekrar gönderildi. Ancak Tahran'a giderken İngilizlerin de yardımıyla Beyaz Muhafızlar tarafından öldürüldü. Bkz. "İvan Osipoviç Kolomiytsev", Diplomatıçeskiy Slovar, Tom 2, İzdatelstvo Politıçeskoj Literaturı, Moskva, 1971, s. 79.

²³ Louis Fischer, The Soviets In World Affairs, Vol. 1, London, 1930, s. 86. İran'a yapılan çağrının tam metni için bkz. Yuriy Veniaminoviç Klyuçnikov-Andrey Vlademiroviç Sabanin, Mejdunarodnaya Politika Noveyşeva Vremeni v Dogovorah, Notah i Deklaratsiyah, Çast 2, İzdanie Litizdata NKİD, Moskva, 1926, s. 341-344; Carr, Bolşevik Devrimi 1917-1923, C. 3, s. 231.

²⁴ İngilizler, Yunan kuvvetleri aracılığıyla Anadolu'yu kendi hâkimiyetlerine almaya çalışırken Rusya'daki "Beyazları" da (Denikin, Vrangeli, Yudenıç ve Kolçak) Bolşeviklere karşı destekleyerek, Çarlık rejiminin canlandırılmasına destek olmuştur. Bkz. Carr, Bolşevik Devrimi 1917-1923, 3, s. 222.

destekleme bağlamdaki ifadeleri²⁵, Türkiye’de ve diğer Müslüman millet ya da devletler arasında sempati kazanmalarını sağlayabilirdi. Böyle bir olasılığın gerçekleşmesinin sonucu olarak Sovyet temsilcileri bir yandan rejimlerini bahse konu olan millet ya da devletlere ihraç etme fırsatı bulacak diğer yandan ise yine aynı millet ve devletlerin emperyalizme karşı ayaklanmasını temin edebileceklerdi.

Ekim İhtilalinden sonra Bolşeviklerin Rusya’da kurmuş oldukları rejimin emperyalist devletler tarafından kabul görmeyişi onları, bu devletlerle mücadele halinde olan hükümet ya da güçlerle iş birliği yapmaya yöneltmiştir. Söz konusu yönelimin arka planında Bolşeviklerin diplomatik anlamda tanınma ya da kabul görme kaygılarının yattığı düşünülebilir. Diğer taraftan İngilizlerin Kafkasya’da etkin olmaları ve buradaki Bolşevik karşıtı grupları desteklemeleri, Sovyet idarecilerini Milli Mücadele hareketiyle bağlantı kurmaya teşvik eden etkenler arasında gösterilebilir. Bolşevikler politik amaçlarını da göz önünde bulundurarak, “Kemalistlerin” başarılı olmasını kendileri için büyük bir önem arz ettiğini belirtmişlerdir.²⁶

Bolşeviklerin ezilen ve sömürülen tüm uluslara İtilaf Devletlerine karşı yaptığı birlik olma çağrılarının temelinde diplomatik anlamda tanınma ve güvenlik kaygıları yatmaktaydı. Bu sebeple Bolşevikler İtilaf Devletlerinin kontrol altına almak istediği bölgelerdeki ulus ya da hükümetlerle çıkarlarının örtüştüğü stratejik ortaklıklar kurarak, hem bu kaygılarını ortadan kaldırmak hem de bahse konu olan devletlerin ilgili bölgelerdeki etkisini kırmak istemiştir. Bu bağlamda İtilaf Devletlerine karşı bağımsızlık mücadelesi hazırlığında olan Türkler, sahip oldukları coğrafi ve siyasi nitelikler bakımından Bolşevikler için uygun bir stratejik ortak olabilirdi. Dolayısıyla her iki tarafın aynı düşmana karşı mücadele halinde olması onları ortak bir paydaya dayanarak hareket etmeye sevk etmiştir. Söz konusu gelişmeler Sovyet temsilcilerini Türklerle resmi ya da gayriresmî olarak temas kurmaya yönlendiren belli başlı faktörler olarak ifade edilebilir.

4.5.4. Bolşeviklerin Temas Teşebbüsleri ve Havza Görüşmesi

²⁵ Milli Mücadele hareketi kastedilerek eğer “Kemalistler” verdikleri savaşta mağlup olurlarsa Kafkas sınırlarında daha güçlü düşmanlarla karşılaşacaklarını ve bu durumun ortadan kaldırılmasının ise Türklere yapacakları yardımın maliyetinden çok daha fazla harcama yapmalarını gerektireceğini belirtmektedirler. Bu sebeple “Kemalistlere” ellerinden gelen yardımın yapılmasını ifade etmişlerdir. Bkz. *RGASPI*, Fond: 159, Opus: 2, Delo: 57, List: 98. Ayrıca başka bir belgede gereken yardımı yapmamaları durumunda Türklere yakın görünmelerinin bir anlam ifade etmeyeceğini ve Türklerin izlemiş oldukları politikalarını değiştirmek durumunda kalabileceklerini dile getirmişlerdir. Bkz. *RGASPI*, Fond: 159, Opus: 2, Delo: 57, List: 34.

²⁶ *RGASPI*, Fond: 159, Opus: 2, Delo: 57, List: 3.

Mondros Mütarekesinden²⁷ sonra İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye yönelik işgal girişimlerine mevcut yönetimin engel olamaması, Türk halkı ve aydınları arasında tepkilere neden olmuştur. Bahse konu olan tepkilerin ardından işgal edilen ya da işgal edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalınan bölgelerde "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" olarak adlandırılan yerel teşkilatlar ortaya çıkmıştır.²⁸ Bu teşkilatların amacı, İtilaf Devletlerinin işgal faaliyetlerinin sonlandırılmasını sağlamak ve ilgili bölgelerin korunmasına yönelik çalışmalar yapmaktı.

Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra İtilaf Devletlerine ait donanma 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul önlerinde görülmüştü. Ayrıca Anadolu belirli işgal bölgelerine ayrılarak, bahse konu olan bölgeler İtilaf kuvvetleri arasında paylaşılmıştı. Bunun üzerine halk arasında baş gösteren tepkiler Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkarılmasıyla birlikte büyüyerek, ülke çapına yayılmaya başlamıştı. Mütareke maddelerine aykırı olduğu düşünülen işgallere ilişkin yapılan miting ve protesto gösterilerinin ardından ülke topraklarının kurtarılması amacıyla İtilaf kuvvetlerine karşı bölgesel direnişler ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geçişiyle²⁹ birlikte bu direnişler ulusal bir nitelik kazanarak, tek merkezden idare edilen örgütlü bir mücadeleye dönüşmüştür.

Mustafa Kemal ve kafilesi Samsun'a varışlarından bir hafta sonra Havza'ya hareket etmiştir.³⁰ 25 Mayıs-12 Haziran 1919 tarihleri arasında Havza'da kalan³¹ Mustafa Kemal'in burada Bolşevikler tarafından gönderilen ve başkanı "Albay Budyonny" olan bir heyetle görüştüğü iddia edilmektedir. Bu görüşmeyle ilgili ilk bilgi Hüsamet'in Ertürk'ün hatıralarında geçmektedir.³² Gö-

²⁷ 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan mütareke Osmanlı Devleti açısından oldukça ağır şartlar içermektedir. Mütareke maddelerine göre Osmanlı Devletinin büyük bir bölümü işgal edilecek ve bütün kaynaklarına el konulacaktı. Bunların yanı sıra ordusunun büyük bir bölümü ise terhis edilecekti. Mütareke maddeleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ali Türkeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 69-73.

²⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 139.

²⁹ Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu (15 Haziran 1919'dan sonra 3. Ordu) Müfettişi olarak Samsun'a gönderilmiştir. Bkz. Kemal H., Karpat, Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 115.

³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 26-27.

³¹ Kemal Atatürk, Nutuk 1919-1927, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 16.

³² Hüsamet'in Ertürk "bilgi toplama memurluğu" ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanlığını yapmıştır. Ona göre Albay Budyonny ve Mustafa Kemal Havza'da görüşmüştür. Bkz. Samih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası Teşkilat-ı Mahsusa, Nokta Kitap, İstanbul, 2016, s. 260-262.

rüşmeye ilişkin daha sonra yapılan çalışmalar Ertürk'ün hatıralarında geçen bilgiye dayanmaktadır.

Yerasimos, Havza görüşmesinin Mustafa Suphi temsilcileriyle Mustafa Kemal arasında gerçekleşmiş olabileceğini iddia etmektedir.³³ Mustafa Suphi ile arkadaşları 22 Ocak 1919 tarihinde Kırım'a gitmiş ve Mayıs ayı başlarında ekiptekilerin "önemli bir kısmını Türkiye'ye taşımak üzere" Odesa'ya geçmişlerdir. Burada Türkiye'ye gönderilmek üzere 3. Enternasyonal Manifestosu basılmıştır. Daha sonra Mustafa Suphi, başlıca arkadaşları ve bazı amele ve rençber esirlerin iki gemi içinde Türkiye'ye gönderildiklerini belirtmiştir.³⁴ Yerasimos bu bilgiye dayanarak bahsi geçen iki gemiden birinin İstanbul'a ikincisinin ise Karadeniz kıyısında bir yere gittiğini düşünmektedir. Yolculuğun 1919 Mayıs'ının ikinci yarısında gerçekleştiğini ifade eden Yerasimos, bu heyetin Mustafa Kemal ile görüşen heyet olabileceğini belirtmektedir. Buna ek olarak Ertürk'ün böyle bir görüşmeyi uydurması için bir neden olmadığını, dolayısıyla resmi bir heyetle olmamakla birlikte görüşmenin yapıldığını yazmaktadır.³⁵

Bolşeviklerin Milli Mücadeleyi desteklemelerinin kendilerinin yararına olduğunu ifade eden Tevetoğlu, Mustafa Kemal'in İstanbul'da bir Sovyet temsilcisiyle görüştüğünü³⁶ öne sürmüştür. Bununla birlikte Bolşeviklerin Mustafa Kemal'e Albay Budyonny başkanlığında bir heyet göndererek "Havza'da Ali Baba'nın Mesudiye Otelinde" görüştiklerini savunmaktadır.³⁷ Tunçay ise Tevetoğlu'nun aksine böyle bir görüşmenin Türk-Sovyet ilişkilerinin kronolojisine uymadığını ileri sürmektedir.³⁸ Aydemir, Müderrisoğlu ve Gürün gibi yazarlar da görüşmenin gerçekleşmediğini düşünmektedirler.³⁹

³³ Yerasimos, görüşmenin yapıldığı sıralarda Albay Budyonny'in başka bir bölgede (Çaritsin) savaştığını belirtmektedir. Bkz. Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s. 108.

³⁴ Yerasimos, a.g.e., s. 107-108.

³⁵ Yerasimos, a.g.e., s. 108.

³⁶ Bahse konu kişi "İlyaçev"dir. İlyaçev'in Mustafa Kemal'le İstanbul'da görüşüp görüşmediği hususu net değildir. Ancak Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi [1918'in Ekim ayında ya da Kasım ayı başlarında kurulmuştur. Kuruluş amacı ve hakkında detaylı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 3-42; Betül Aslan, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", *Atatürk Dergisi*, 4/1, 2010, s. 31.] adına Baha Sait Bey, 11 Ocak 1920'de Bolşeviklerle bir anlaşma imzalamıştır. Bkz. Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 292.

³⁷ Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s. 37; Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara, 1967, s. 124.

³⁸ Mete Tunçay, *Bilineceği Bilmek*, Alan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 200.

³⁹ Aydemir, a.g.e., s. 37-38;; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, 495-496; Gürün, a.g.e., s. 9-13.

Konuya ilişkin bilgi veren Bilge, Selek, Sonyel ve Alsan gibi yazarlar Havza görüşmesinin gerçekleştiği kanaatine yakındırlar.⁴⁰ Ancak bunlar da Ertürk'ün hatıralarından esinlenerek bu kanaate varmıştır. Yakın dönem araştırmacılarından Perinçek ise görüşmenin yapıldığını fakat Ertürk'ün bahse konu görüşmeye katılan kişinin adını yanlış hatırladığını belirtmiştir. Perinçek, Bolşevikler adına Mustafa Kemal'le görüşen kişinin Budyonnyı değil Budu Mdivani olabileceğini ifade etmiştir.⁴¹

Mustafa Kemal'in 25 Mayıs-12 Haziran 1919 tarihleri arasında Havza'da bulunmasından hareketle görüşmenin bu tarihler arasında gerçekleştiği ifade edilebilir. Ertürk'e göre Havza'ya gelen ve başkanlığını Sovyet Albayı Budyonny'ın⁴² yaptığı heyet Mustafa Kemal ile görüşerek Bolşeviklerin Türklere silah, cephane ve para yardımında bulunacaklarına dair söz vermiştir. Karşılığında ise Türkleri İtilaf Devletleriyle savaşmaya davet etmiştir. Bununla birlikte görüşmede Sovyet temsilcisi Mustafa Kemal'e Anadolu'da kurulacak hükümet için nasıl bir rejim düşündüklerini sormuş, Mustafa Kemal ise "Tabii ki Sovyetler'in Şuralar Cumhuriyeti'ne benzer bir hükümet tarzı!" şeklinde cevap vermiştir. Ertürk, görüşmenin Bolşeviklerin yapacakları yardımlar karşılığında Halifeliğin ve Saltanatın kaldırılarak "komünistliğin" ilan edilmesi bağlamında geçtiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal karşısındaki kişiyi kırmadan ve muhtemel yardımların sağlanabilmesi açısından söz konusu taleplerin gerçekleştirilmesinin kolay olmadığını, padişahlığın zaten zayıflamış olduğunu, Halifeliğin kaldırılmasının İslam dünyasının tepkisini çekebileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan komünistliği ilan etmenin ise bugün için olanaksız

⁴⁰ A. Suat Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 26; Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, C. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 454-455; Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 87-88; Cevdet Alsan, Türk-Sovyet Halklarının Kardeşliği, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976, s. 21.

⁴¹ Mehmet Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri Sovyet Arşiv Belgeleriyle, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 35-36.

⁴² Ertürk'ün hatıralarında heyet başkanının adı "Budyeni" olarak geçmektedir. Bkz. Tansu, a.g.e., s. 260.

olduğunu dile getirmiştir.⁴³ Ertürk verdiği bilgilere görüşmeden sonra Rus heyetinin Havza'dan umutlu bir şekilde ayrıldığını da eklemiştir.⁴⁴

Havza görüşmesinin gerçekleştiği tarihler dikkate alındığında Rus heyetine başkanlık eden kişinin Budyonnyı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira Budyonny, belirtilen tarihlerde Tsaritsın bölgesinde “Beyazlara” karşı mücadele etmekteydi. Bunun yanında hatıralarında görüşmeyle ilgili ya da o sıralarda Türkiye’de bulunduğu dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁵ Fakat Hüsamettin Ertürk’ün bahse konu olan dönemde “bilgi toplama memurluğu” ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın başkanlığını yapmış olması dolayısıyla Havza görüşmesinden haberdar olmuş olabilir. Bu bilgiden hareketle Ertürk’ün Sovyet heyeti adına görüşmeye katılan kişinin adını yanlış hatırlamış olabileceği muhtemel görünmektedir.⁴⁶

Bolşeviklerin ihtilalden sonraki söylemleri, yayımladıkları deklarasyonlar, dönemin siyasi konjonktürü ve Ertürk’ün verdiği bilgiler dikkate alındığında görüşmenin gerçekleştiği kanaati hâsıl olmaktadır. Nitekim 3 Aralık 1917 tarihinde yayımladıkları “Rusya’nın ve Doğunun Tüm Müslüman İşçilerine/Emekçilerine” adlı deklarasyon ve 1 Mayıs 1919’da “Komünist Enternasyonal” (3. Enternasyonal-Komintern) tarafından dünya işçilerine yapılan çağrı da “Türkiye’nin İşçi ve Köylülerine” ayrı bir paragraf açılarak, Anadolu’daki bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmasını ve kendi “Kızıl Ordusu”yla “işçi, asker ve köylü Sovyetlerini” kurmalarını istemiştir.⁴⁷ Ayrıca Bolşeviklerin Dış İşleri Halk Komiseri olan Çiçerin 13 Eylül 1919 tarihinde Türkiyeli İşçi ve Köylülere yaptığı çağrıda “Avrupalı soygunculara” karşı birlik olma vurgusu yapmıştır.⁴⁸ Bunların yanı sıra Bolşeviklerin stratejik menfaatleri onları Anadolu’daki “milliyetçi Türklerle” bağlantı kurmaya yönlendirmiş ve İtilaf

⁴³ Bazı araştırmacılar Mustafa Kemal’in Amasya’dan Kazım Karabekir’e gönderdiği 23 Haziran 1919 tarihli zata mahsus şifre yazıdaki bilgileri çarpıtarak sanki “Bolşeviklik kararı” yani “Bolşevik olma” kararı alınmış olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bahse konu olan yazının tamamı incelendiğinde içeriğinde böyle bir bilginin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal dönemin siyasi konjonktürünü göz önünde bulundurarak Bolşeviklerle anlaşma yapılmasının uygun olacağını ifade etmiştir. Bu anlaşmayla onlardan silah, mühimmat, para ve tıbbi malzeme temin edilmesi düşünülmüştür. Anlaşma yapıldıktan sonra Bolşevikleri sınırda tutarak, İtilaf Devletlerinin ülkeyi terk etmesi için onların “silah makamında” kullanılmasının isabetli olacağı anlayışıyla hareket edilmiştir. Dolayısıyla “Bolşevik olmak”la Bolşeviklerle anlaşma yapmak birbirlerinden oldukça farklı anlam taşımaktadır. Bkz. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 61; Atatürk’ün Tamim, *Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 45.

⁴⁴ Tansu, a.g.e., s. 260-262.

⁴⁵ Bkz. Semyon Mihayloviç Budyonny, *Proydenniy Put, Voennoye İzdatelstvo, Moskva, 1958.*

⁴⁶ Ertürk verdiği bilgilere Cevat Abbas’ı (Gürer) tanık göstermektedir. Bkz. Tansu, a.g.e., s. 262.

⁴⁷ Fahir Armaoğlu, “1920 yılında Milli Mücadele ve Sovyet Rusya” VII. Türk Tarih Kongresi, C. 2, Ankara, 1970, s. 893.

⁴⁸ Yerasimos, a.g.e., s. 130-133.

Devletlerine karşı ortak bir mücadeleye sürüklemiştir.⁴⁹ Bolşeviklerin söz konusu tutumu sadece Türkiye'deki bağımsızlık mücadelesi verenlerle sınırlı değildir. Nitekim onlar Afganistan, İran, Hindistan ve hatta “emperyalistlere” karşı mücadele eden tüm ulus ya da hükümetlerle iş birliği yapmak istemişlerdir.⁵⁰ Bu durum dönemin siyasi konjonktürünün gereği olarak değerlendirilebilir.

Havza görüşmesinin gerçekleşmediği kanaatine sahip olan araştırmacılar Karadeniz, Kafkasya ve Samsun sahillerinin İtilaf Devletlerinin denetiminde olduğunu, dolayısıyla hâl böyleyken Sovyet heyetinin Havza'ya ulaşamayacağını ileri sürmektedirler. Ancak 19 Eylül 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa tarafından Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'e yazılan bir telgrafta “Bolşeviklerin Osmanlı sahillerine geçerek, Samsun ve Trabzon yoluyla Anadolu'ya girdiklerini” belirtilmekteydi.⁵¹ Bununla birlikte Mustafa Kemal'in Ali Fuat Paşa'ya 31 Ekim 1920 tarihli yazdığı şifre yazıda “komünistliğin” çeşitli mak-satlarla memlekete girmekte olduğunu ve bu duruma karşı tedbir alınması gerektiğini ifade etmekteydi.⁵² Ayrıca sonraki süreçte Bolşevikler tarafından Milli Mücadeleye destek olmak amacıyla gönderilen askeri teçhizat, silah ve cephane Rusya'nın Tuapse ve Novorossiysk limanlarından Karadeniz yoluyla gönderilmiştir. Dolayısıyla Havza görüşmesinin yapıldığı tarihlerde Bolşeviklerin gönderdikleri heyetin Havza'ya ulaşabilmesi mümkün görünmektedir. Perinçek'te bu görüşe katılmakla birlikte Mustafa Kemal'in İstanbul'da görüştüğü Sovyet temsilcilerinin daha sonra Havza'da ilk temasın devamı olarak planlı bir görüşme yapmış olduklarını ihtimal dâhilinde gördüğünü ifade etmiştir.⁵³

Havza görüşmesine katılan Bolşevik heyeti başkanının Budyonnyı olmadığını daha önce ifade edilmişti. Zira görüşmenin yapıldığı tarihlerde kendisi Tsaritsın bölgesi civarında bulunmaktaydı.⁵⁴ Fakat 1919 yılı içerisinde Kafkasya'da bulunan ve Bolşevikler tarafından Türkiye'nin Doğu sınırlarına yakın bölgelerde⁵⁵ görevlendirilen Budu Mdivani'nin Mustafa Kemal'le görüşen Sovyet heyetinin başkanı olması muhtemeldir. Zira Budu Mdivani Bolşevikle-

⁴⁹ *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 2 arka sayfa.

⁵⁰ *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 1; *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 2.

⁵¹ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 78.

⁵² Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 376-377.

⁵³ Perinçek, a.g.e., s. 34.

⁵⁴ Ertürk'ün Budyonny'yı “Budiyeni” olarak ifade ettiği göz önünde bulundurulursa; “Budiyeni-Budu Mdivani” telaffuz olarak iki ismin birbirine benzediği görülmektedir. Dolayısıyla Ertürk'ün hafızasında Mdivani, Budiyeni olarak kalmış olabilir. Perinçek, Budyonny daha ünlü olduğu için Ertürk'ün hatırlarında öyle kalmış olabileceğini ifade etmiştir. Bkz. Perinçek, a.g.e., s. 35.

⁵⁵ *RGASPI*, Fond: 85, Opis: Turtsiya, Delo: 97, List: 2; *RGASPI*, Fond: 85, Opis: Turtsiya, Delo: 25, List: 1.

rin Dış İşleri Halk Komiseri Çiçerin tarafından “Türkler ile Bolşevikler” arasında yapılacak anlaşma sürecinde, Türklere cevap verecek ve her iki tarafın şartlarını birbirlerine iletecek kişi olarak belirlenmiştir.⁵⁶ Bununla birlikte Aralık 1920 sonlarına doğru Mdivani Bolşeviklerin Ankara elçisi olarak tayin edilmiştir.⁵⁷ Bunların yanı sıra Mdivani’nin bölgeyi yakından tanınması ve Havza görüşmesinden sonraki süreçte Bolşeviklerin Türklerle ilişkilerinde etkin rol oynaması, Mustafa Kemal’le Havza’da temasa geçen Sovyet heyetinin başkanı olması ihtimalini oldukça güçlendirmektedir.

Havza görüşmesinde geçen “ortak düşmanlara karşı silah, askeri teçhizat ve para yardımı yapılması durumunda Bolşevik rejiminin benimsenmesinin” talep edilmesi, Sovyet belgelerinde de özellikle vurgulanan bir politika olarak görülmektedir. Zira bazı Sovyet belgelerinde “...Türkiye’de Komünistler için propaganda özgürlüğü talep etmemiz gerektiğine inanıyoruz”⁵⁸, “[Türkiye’de] en üst seviyede propaganda özgürlüğümüz olacak... Komünizmi [burada] yaygınlaştırmak zamanla olacak”⁵⁹ gibi ifadeler sıkça kullanılmıştır. Bu durum her ne kadar Bolşeviklerin dış politika çizgisiyle örtüşse de Havza görüşmesinde dile getirilmiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca Bolşeviklerin 1919 yılı içerisinde Türklerle bağlantı kurma çabaları Havza görüşmesiyle sınırlı değildir. Zira bir Bolşevik temsilcinin İzmir’in işgalinden sonra Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’yi organize eden 61. Tümen Komutanı ve Kolordu Komutan vekili Kazım (Özalp) Bey’le temasa geçtiği bilinmektedir.⁶⁰ Bunun yanı sıra Hacim Muhittin Bey’in hatıralarında yine İstanbul’a Lenin ve Troçki tarafından yedi Rusyalı gönderildiği, bunların Balıkesir bölgesi ve Mustafa Kemal’le bağlantı kurulmasıyla görevlendirildikleri belirtilmektedir.⁶¹ Bütün bu gelişmelerden hareketle Havza görüşmesinin gerçekleştiği kanaati isabetli kanaatine ilişkin görüşlerin daha isabetli olduğu ifade edilebilir. Fakat görüşmeye katılan Sovyet temsilcisi Budyonnyı değildir. Gelişmeler ve kendisine tevdi edilen görevler bahse konu olan temsilcinin Budu Mdivani olabileceğini göstermektedir. Ancak bu bahsi geçen “kesinlik” içermediğinin de altının çizilmesi gerekmektedir.

⁵⁶ Bu bilginin geçtiği belge 30 Kasım 1920 tarihlidir. Dolayısıyla Mdivani henüz Türkiye’ye elçi olarak atanmamıştır. *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 8.

⁵⁷ Abdula Mardonoviç Şamsutdinov, Bir Sovyet Tarihçisinin Gözüyle Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı (1918-1923), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 232.

⁵⁸ *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 7.

⁵⁹ *RGASPI*, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 1.

⁶⁰ Kazım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 74. Sonyel, İngiliz Arşiv belgelerine dayanarak Balıkesir’de Kazım Bey’le görüşen kişiyi İngiliz ajanı olarak ifade etmiştir. Bkz. Salahi R. Sonyel, Kaygılı Yıllar, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 107-108.

⁶¹ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014, s. 84.

Tarihi olaylar değerlendirilirken ortaya çıkan ya da ortaya çıkması muhtemel sonuçların arka planında yatan gelişmelerin geniş bir perspektifle analiz edilmesi gerekmektedir. Bahse konu olan Havza görüşmesi bu durumun tipik bir örneği olarak kabul edilirse Bolşeviklerin takip ettiği politikaların görüşmenin gerçekleşip-gerçekleşmediği hususunda ipuçları içerdiği ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle Bolşevikler, Ekim İhtilalinden sonra kendilerinin ve dolayısıyla da tesis ettikleri rejimin karşısında, genelde İtilaf Devletleri özelde ise İngilizleri “baş düşman” olarak belirlemiştir. Ardından yayımladıkları deklarasyonlarla söz konusu devletlerin kontrolü altında bulunan ya da kontrol altına almak istediği ulus ve hükümetleri, emperyalizmin temsilcileri olarak tanımladıkları güçlere karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Bolşeviklerin bu dış politika anlayışı emperyalistlere karşı savaşıyan tüm ulusları kapsamakla birlikte, Türkiye’nin İslam âlemindeki prestiji göz önünde bulundurulmuş ve Türkiye’deki bağımsızlık hareketiyle daha fazla ilgilenmişlerdir.

Havza görüşmesi Bolşeviklerin temas ya da bağlantı kurma girişimlerinden sadece bir tanesidir. Zira Bolşevikler Afganistan ve İran’a da temsilciler göndererek, onları “ortak” düşmanlarına karşı mücadeleye davet etmişlerdir. Bu iki ülkeyle Türkiye’ye ve diğer ulus ya da hükümetlere yaptıkları çağrılar, Havza görüşmesinin gerçekleşme ihtimalini güçlendiren etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1919 yılından sonraki süreçte “Bolşevik Ruslar”la “Milliyetçi Türkler” arasındaki ilişkilerin seyri, bahse konu olan görüşmenin yapıldığının muhtemel olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Politiçeskoj İstorii, RGASPI (Rusya Toplumsal-Siyasal Tarih Devlet Arşivi)

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 1.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 2.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 2 arka sayfa.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 3.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 8.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 34.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 35.

Fond: 85, Opis: Turtsiya, Delo: 25, List: 1.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 58, List: 91.

Fond: 85 Opis: Turtsiya, Delo: 97, List: 2.

Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 98.

Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, Tom 1, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoj Literaturı, Moskva, 1959.

Diğer Kaynaklar

AKAL, Emel, **Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm, İletişim Yayınları**, İstanbul, 2013.

ALSAN, Cevdet, **Türk-Sovyet Halklarının Kardeşliği**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976.

ARMAOĞLU, Fahir, "1920 yılında Milli Mücadele ve Sovyet Rusya" **VII. Türk Tarih Kongresi**, C. 2, Ankara, 1970, ss. 893-900.

ASLAN, Betül, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", **Atatürk Dergisi**, 4/1, 2010, ss. 29-63.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014.

BİLGE, A. Suat, **Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

BUDYONNIY, Semyon Mihayloviç, **Proydenny Put**, Voennoye İzdatelstvo, Moskva, 1958.

CARR, Edward Hallett, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923**, 1, (Çev. Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37-41.

_____, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923**, 3, (Çev. Tuncay Birkan), 3, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

CEBESÖY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları Milli mücadele ve Bolşevik Rusya**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

Enis Şahin, **Diplomasi ve Sınır Gümrü Görüşmeleri ve Protokolle-ri-1918**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

FİSCHER, Louis **The Soviets In World Affairs**, Vol. 1, London, 1930.

GORKİY, M. vd., **1917 Sovyet Devrimi**, 1, (Çev. Alaattin Bilgi), Evrensel Basım Yayınları, 2012, İstanbul.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

“İvan Osipoviç Kolomiitsev”, **Diplomatiçeskiy Slovar**, Tom 2, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, 1971.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, C. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

KARPAT, Kemal H., **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

KLYUÇNİKOV, Yuriy Veniaminoviç ve SABANİN, Andrey Vlademiroviç, **Mejdnarodnaya Politika Noveşeva Vremeni v Dogovorah, Notah i Deklaratsiyah**, Çast 2, İzdanie Litizdata NKİD, Moskva, 1926.

KOCABAŞOĞLU, Uygur ve BERKE, Metin, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

LENİN, V. İ., **Polnoye Sabraniye Soçineniy**, Tom 35, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, 1974.

LİEBMAN, Marcel, **Rus Devrimi Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı**, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 56.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele 1919-1922**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

PERİNÇEK, Mehmet, **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

ROSENBERG, Arthur, **Bolşevizm Tarihi**, (Çev. Levent Konca), Habitus Yayınları, İstanbul, 2014.

SELEK, Sebahattin, **Anadolu İhtilali**, C. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004.

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

_____, **Kaygılı Yıllar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali **Rusya Tarihi**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.

ŞAMSUTDİNOV, Abdula Mardonoviç, **Bir Sovyet Tarihçisinin Gözüyle Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı (1918-1923)**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

TANSU, Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası Teşkilat-ı Mahsusa**, Nokta Kitap, İstanbul, 2016.

TEVETOĞLU, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

_____, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, Ankara, 1967.

TUNÇAY, Mete, **Bilineceği Bilmek**, Alan Yayınları, İstanbul, 1983.

TÜRKGELDİ, Ali, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.

VERNADSKY, George **Rusya Tarihi**, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

WADE, Rex A., **Rus Devrimi 1917**, (Çev. Ergin Özler), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

YERASİMOS, Stefanos, **Türk-Sovyet İlişkileri**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979

BEŞİNCİ BÖLÜM MÜTAREKE DÖNEMİ BASIN-YAYIN ANLAYIŞI VE SANSÜR

5.1. MÜTAREKE DÖNEMİNDE MANDA MESELESİ VE TIBBİYELİ HİKMET

Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu*

Birinci Dünya Savaşından sonra yeni sömürgecilik modeli olarak nitelenebilecek bir kavram olarak Latince *mandatum*, Fransızca *mandat* kelimeleri ile gündeme getirildi. Türkçede vekâlet/himaye anlamına gelmektedir. Osmanlı aydınları özgüven duygusunu kaybetmiş, harap ve yorgun bir milletin evlatları olarak manda ve himaye kelimelerini farklı da olsa aynı anlamda kullandılar. Hatta müzaheret ve muavenet kelimelerini de aynı anlamda algıladılar. ABD Başkanı Woodrow Wilson, milletlerin 8 Ocak 1918'de 14 maddeden oluşan beyannamesinde milletlerin kendi kaderini tayin hakkına vurgu yapıyordu¹. Paris Barış Konferansı'nda gündeme gelen manda sistemi Güney Afrikalı General Jean Christian Smuts tarafından 16 Aralık 1918'de sunuldu. Buna göre, yenilen merkezi devletlerden ayrılacak ülkelerin yönetimi Milletler Cemiyeti tarafından bu yeteneğe erişinceye kadar eğitilecekti. Ancak kurum bu işi kendisi yapmayacak ve büyük bir devleti görevlendirecekti. Bu devlet Milletler Cemiyeti'nin vekili olarak, söz konusu ulusu yönetecekti. Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. Maddesi mandaya aitti. Manda sistemi halkın gelişme derecesine, ülkenin coğrafi durumuna, iktisadi şartlarına bağlı olarak üç gruba ayrılmıştı. A mandası Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacak topraklar üzerinde düşünülmüştü. Bu gruba bağımsızlık tanınıyor, ancak geçici olarak mandater ülkenin de yönetimi öngörülmüyordu. B mandası, Almanların Afrika sömürgelerini kapsıyordu. C mandası iyice geri kalmış Güney Batı Afrika ile Güney Pasifikteki Alman sömürgelerine aitti. Manda sistemi, insanlı görünümüne rağmen, hukuki bir statüye oturtulmuş sömürgeciliğin devamını sağlayacak

* Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sbeyoglu@marmara.edu.tr

¹ Kadir Kasalak, *Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*, Ankara 1993, s.11-12.

yeni bir yöntemdi ve galip devletlere, dört yıllık gayretlerinin ücreti olarak ileri sürdükleri savaş ganimetlerinin temin edilmesi için uygulandı².

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesini imzalayarak Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılması sonucu, mütarekenin 7. ve 24. Maddesine dayanarak yapılan işgaller karşısında Osmanlı aydın ve yöneticileri şaşkınlığa uğramıştır. Osmanlı aydın ve yöneticileri bu işgallerden dolayı Türk milletine çok görülen bağımsızlığı, kazanmak için çeşitli fikirler etrafında toplanmaya başlamışlardır. Bu çareler içerisinde Türk toplumunun bir kısmı bağımsızlığı esas alan Kuva-yı Milliye hareketini benimsemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Osmanlı aydın ve yöneticileri üç çeşit karar etrafında toplanıp faaliyetlerini yürütmüşlerdi: Birincisi, İngiltere'nin himayesini istemek, İkincisi, Amerika'nın mandasını istemek, Üçüncüsü, mahalli kurtuluş çarelerine başvurmak. Bunlara ek olarak kendi kararının en gerçekçi ve tek karar olduğunu belirten Mustafa Kemal bu kararı da O da milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak şeklinde açıklıyordu³. Mesele Refet Bey 500 milyon borcu, 15 milyon geliri olan bir millet için dış kaynak olmaksızın yaşamak imkânı olmadığına inanıyordu.

ABD Başkanı Wilson'un 14 maddeyi içeren programının etkisiyle Türk aydınları özellikle Amerikan mandası fikrini benimsemektedir. Bu düşüncenin en büyük temsilcisi, 4 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti idi. Cemiyetin üyeleri arasında gazeteci, yazar, doktor ve avukatlar bulunmaktaydı. Cemiyetin göze çarpan üyeleri arasında Halide Edip, Ahmet Emin (Yalman), Refik Halit (Karay), Ali Kemal, Yunus Nadi (Abaloğlu), Celal Nuri gibi kişiler bulunmaktaydı. Cemiyetin kurucuları mensuplarından çoğu çeşitli faaliyetleriyle iyi niyetli olduklarını gösterecekler ve Anadolu'da Mustafa Kemal'in yanında yer alacaklardır. Bu cemiyetin Amerikan mandasındaki ısrarının başlıca dayanak noktası; devletin çoğunluğu Türk olan bölgelerin dahi bağımsızlıklarını yitirebileceği ve İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline geçebileceği kaygısıydı. Amerika'nın Türkiye mandası hususunda ikna olacağını düşünüyorlardı. Amerika'ya verilecek bazı ayrıcalıklar buna yeterli olabilirdi. Türkler Amerikan mandası fikrine bu şekilde yaklaşırken Amerikalı tüccarlar da Türkiye'nin Pazar hacminden dolayı bu bölgede bir Amerikan mandası kurulması taraftarıydı. Bunun dışında Milli Kongre Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Milli Ahrar Fırkası, İngiliz mandasını destekleyenler; Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi, İn-

² Oğuz AYTEPE, "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24(2003),s.475-476.

³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, Haz. İsmail Arar – Uluğ İğdemir – Sami N. Özerdim, I, Ankara 2012, s.9.

giliz Muhipler Cemiyeti, Fransız mandasını destekleyenler; Vahdet-i Milliye Cemiyeti, Türk-Fransız Muhipleri Cemiyetidir.⁴

3 Haziran 1919'da Paris Barış Konferansı Osmanlı Devleti'nden ayrılması düşünüldüğü Cemiyet-i Akvam adına dört büyük devletin mandası altına verilmesi düşünülen bölgelere komisyon göndermeye karar verdi. Komisyonların amacı halkın siyasi görüşünü tespit etmektir. İngiltere, Fransa ve İtalya daha sonra bu kararlarından vazgeçmişlerdir. Charles R. Craine ve H. C. King'in dâhil bulunduğu komisyon, Anadolu, Suriye ve Filistin'de bir inceleme gezisi yaptıktan sonra boğazlar bölgesinde kurulması düşünülen devlet ile Ermenistan da dâhil olmak üzere bütün Türkiye'de Amerikan mandası taraftarlarının çokluğundan hayrete düşmüştü. Ancak Osmanlı Devleti'nin manda altına alınması tahminen Amerika Birleşik Devletleri için 25.000-200.000 askeri kuvvet ile ilk beş yılda 756 milyon dolarlık bir mali yük getiriyordu. Ayrıca ABD senatosu Versay sistemi ve ona bağlı olarak kurulan Milletler Cemiyeti paktını onaylamayı 19 Kasım 1919'da reddetti. ABD Milletler Cemiyetine üye olamıyordu. Oysa manda rejimleri Milletler Cemiyetine bağlı bir sistemdi.⁵

Manda taraftarları da bu esnada boş durmuyor, Erzurum Kongresi'nden fikirlerine uygun bir karar çıkarmaya çalışıyorlardı. 10 Temmuz'da yapılması düşünülen kongre bazı delegelerin gecikmesi yüzünden bu tarihte yapılamadı. Kongre hazırlıkları ile ilgili olarak 5 kişilik bir heyet-i faale oluşturuldu ve başına da Mustafa Kemal Paşa getirildi⁶. 10 Temmuz'da yapılan ilk toplantıda mandacı fikrin aksine milli mukavemetin başarıya ulaşacağı belirtildi.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Temmuz'da Kara Vasıf Bey'e gönderdiği mektupta *İstiklal ve hâkimiyete hiçbir halel gelmemek şartıyla Amerikalıların iktisadi ve fenni müzaheretinden bir zarar gelmeyeceğini* bu noktanın araştırılıp Erzurum ve Sivas'a getirilmesini yazmıştı. Mazhar Müfit Bey'e göre Mustafa Kemal Erzurum'dan ayrılmadan iki gün önce bir akşam bu mektupları Mazhar Müfit Bey ve Albayrak gazetesi sahibi Necati Bey'e okumuş "Amerikan mandası diye çırpınanlar düşman işgali altında bulunan, sınırları ve zaafı bu ülke ve bize inanmayanlardır" diyerek mandacılığı kabul etmediğini açıklamıştı.⁷ Erzurum Kongresinin 4 Ağustos 1919 tarihli oturumunda manda konusu gündeme geldi. Görüşmelerde kontrol, himaye, vekâlet, manda kelimeleri üzerinde duruldu.

Erzurum kongresi beyannamesinin 7. Maddesi; *Devletin dâhili ve harici istiklali ve vatanımızın tamamı mahfuz kalmak şartıyla istila emeli taşımayan herhangi*

⁴ Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Ankara 2004, s.9-28.

⁵ O. AYTEPE, *a.g.m.*, s.486.

⁶ Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum(1918-1923)*, Ankara 2000, s.98-101.

⁷ Lütfi Arslan, "Milli Mücadele Döneminde Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 64(2019), s.17.

bir devletin fenni, snai ve iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılız demektir. Bu aslında bağımsızlık ve egemenliğe müdahale etmedikten sonra bir devletin yardımını kabul edileceğini açıkça belirtmektedir. Böylece hem manda isteyenleri isteğinin önüne geçilebilmiş, hem de her halükarda devletin ekonomik ve teknolojik yardıma ihtiyacı vurgulanıyordu. ABD’de basınında bu karar Milletler Cemiyeti çerçevesinde toprak bütünlüğü ve ABD’nin desteğinin sağlanmasının istendiği şeklinde algılandı.⁸

Mustafa Kemal Paşa sürekli baskı altındaydı. Vakit kaybetmeden bir Amerikan mandası istemesini öneren sayısız telgraf ve mektuplar alıyordu. Mustafa Kemal Paşa’ya göre, İstanbul’dakiler hayal ve gaflet içinde idiler. Amerikan mandası isteyenler, düşman işgali altında güçsüz, özgüven duygusunu kaybetmiş, Türk Milletine ve milli mücadeleye inananlar, umutsuzluk ve bozgun içinde, gerçeklerden uzak yaşayan, ne yapacaklarını ne yapmakta olduklarını bilmeyenlerdi. Oysa Mustafa Kemal, milli hareketin başarısına inanıyor; Milli egemenlik esasına ve Milli meclisin kararlarına yer vermeyen hiçbir taahhüdün kabul edilmeyeceğini, tanınmayacağını belirtiyordu Wilson’un başkanlığının sona ermesi ve Amerika’nın yeniden içine dönmesi, Amerikan mandası sorununu kendiliğinden ortadan kaldırmıştır⁹.

5.1.1. Tıbbiyeli Hikmet Bey ve Sivas Kongresi

Tıbbiyeli Hikmet olarak tanınan Hikmet Mehmet (Boran) 1901 yılında Balıkesir Savaştepe bucağında doğdu. Balıkesir Lisesi’ndeki eğitimini tamamlamasına rağmen seçme sınavı ile Askeri Tıbbiyeye girmeye hak kazanmıştı. Askeri Tıbbiye üçüncü sınıf öğrencisi olduğu 1919 yılında Türk İstiklal Savaşı’nın başlamıştı. Askeri Tıbbiye, Osmanlı topraklarının işgaline karşı İstanbul’da en yüksek direnci gösteren kurumlardan biri olmuştu. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmış, galip devletlerin Osmanlı topraklarını çeşitli gerekçelerle işgal etmesinin yolu açılmıştı. 13 Kasım 1918 günü Askeri Tıbbiye öğrencileri Yunan Averof zırhlısının boğazdaki gösterişli geçişine şahit olmuşlardı. Haydarpaşa’daki Tıbbiye binası Aralık 1918’de işgal edilmişti. İşgal döneminde tıbbiyede eğitim zorlu şartlarda devam ettirilmeye çalışıldı. Bu durum tıbbiyede tepkiye sebep olmuştu. İşgal kuvvetlerinin tıbbiyelilerin üniforma giymesini engellemeye çalışması sonucu öğrenciler protesto olarak gece kıyafetleri ile derslere girdiler. İşgallere karşı İstanbul’da düzenlenen mitinglerde faaliyet gösteren Tıbbiyeliler, İstiklal Savaşı’na henüz ilk adımlardan itibaren katılmaya hazırды.

⁸ Haluk Selvi, *Milli Mücadele’de Erzurum(1918-1923)*, Ankara 2000, s.146-156.

⁹ O.Aytepe, *a.g.m.* s.484-485.

14 Mart 1827 Tıbhane-i Amire'nin kuruluşunun yıldönümü olan 14 Mart 1919 tarihinde bir tören düzenleyerek, görünüşte Tıbbiye'nin kuruluşunun 92. yılı kutlayacaklardı. Bu yıldönümü kutlaması görünümündeki protesto tıbbiyenin işgale karşı duruşunu göstermişti. Yapılan hareketin ardından tıbbiye hocalarından da dâhil olmak üzere pek çok kişi işgalciler tarafından tutuklandı. Yine bu dönemde çeşitli toplantılar gerçekleştiren tıbbiyeliler Anadolu'da süren harekete muhakkak destek verilmesi görüşünde birleşmişti. Emin Ali Bey bu toplantılardan birinde bu fikrini şu sözlerle anlatmıştı.¹⁰

“Arkadaşlar, imza toplamak, bildiri dağıtmak gibi şeyler boştur. Yapılacak iş, bugünlerde Anadolu'ya geçen kumandanın arkasından gitmek ve orada hizmet etmektir.”

Tıbbiyedeki bu fikir Parmaksız namı ile tanınan Dr. Talat Bey'in Sivas Kongresi'ne delege göstermek konusunda öğrencileri teşvik etmesi ile somutlaşmıştır. Tıbbiyeli Yusuf ile görüşen Talat Bey kongreye delege göndermeyi görüşmek üzere okulun hamamında bir toplantı düzenlenmesine karar verdi. Toplantıya son sınıflardan Nazım Hülagü ve Baydur katılmıştır. Üçüncü sınıflardan Hikmet Mehmet, Yusuf İsmail, Sudi Cavit, Yusuf Naci, Şefik Tevfik(Ural) ve Faik katılmıştır. Dördünü sınıf öğrencilerinden Reşat Mahmut Ayan, Şükrü Şevki, Fahri Ünseren, Kamil Kaptanoğlu, Sezai Konukgil, Emin, Ekrem Şerif Eğeli, Nüzhet Şakir Dirisu, Şefik Tevfik(Erdemir), Mermi, Ahmet Hamit, Kemal Hurşit, Hüsnü Ahmet katılmıştır. Toplantıya bu isimlerle birlikte toplamda yirmi beş kişi katılmıştı.¹¹ Görüşmeler sonucu üçüncü sınıf öğrencilerinden Hikmet ve Yusuf Beylerin Sivas Kongresi'ne delege olarak katılması kararlaştırıldı. Ancak yeterli paranın toplanamaması nedeniyle kongreye ancak bir kişi gönderilebileceği anlaşıldı. Yusuf Bey'in teklifi ile katılacak kişinin Hikmet Bey olması kararlaştırıldı. Kongreye katılacak kişi için resmi belge hazırlanması gerekmesi üzerine Tıp Talebe Cemiyeti Başkanı Dr. Ahmet Kemal Bey tarafından ilgili yazı hazırlandı. Tıbbiyeyi temsilen Hikmet Bey Dördüncü sınıfta sivil öğrenci olan Ahmet Kemal Bey'in mühürlediği evrak ile Sivas'a gitmiştir.¹² Tıbbiyeli Hikmet Bey, Haydarpaşa'dan trenle Ankara'ya, oradan Sivas' giderek kongreye katılmıştır.

5.1.2. Sivas Kongresi Sürecinde Manda Meselesi

İstiklal Savaşı'nın henüz başında Anadolu'daki milli hareketin yaşadığı zorluklar mücadeleye katılmış birtakım kimselerin farklı yöntemler aramasına sebep olmuştur. Bu yöntemlerden en çok dile getirileni manda fikri olmuştur. Mücadele ile tüm vatanın kurtarılmasının mümkün olmadığı görüşündeki

¹⁰ Metin Özata, *Atatürk ve Tıbbiyeliler*, İzmir 2009, s. 224.

¹¹ *A.g.e.*, s. 223-225.

¹² Hikmet Denizli, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Ankara 1996, s. 138.

kişiler özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne müracaat ederek tüm Osmanlı topraklarının ancak bu yolla işgalden kurtarılabilceğini iddia etmekteydiler. Bu yönde propagandalar Mustafa Kemal Paşa'yı doğrudan etkilemekteydi. Erzurum Kongresi'nden ilan edilen kararlardan manda ve himayenin kabul edilemeyeceği anlaşılmışsa da Sivas'ta gerçekleşecek ve tüm yurdu temsilen delegelerin katılacağı ulusal kongre sürecinde özellikle Amerikan taraftarı politika dikkat çekmekteydi.

Mazhar Müfit Kansu, manda meselesi hakkında Sivas Kongresi'ne kadar olan sürecin üç safhası olduğunu belirtmektedir. Kansu'ya göre bu safhalar; birinci aşama Bekir Sami Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın manda hususunda telgraflaşması, ikinci aşama Halide Edip Hanım'ın mektubu ve ricali siyasiye-i Osmaniye'nin teşebbüs ve kararları, üçüncü aşama ise Rauf Bey başta olmak üzere bu durumla ilgili tavır ve hareketler olarak değerlendirmiştir.

Birinci aşama olarak bahsedilen Bekir Sami Bey'in Üçüncü Ordu Müfettişliği aracılığıyla gönderdiği telgrafta Amerikan Kongresi'ne başvurulması önerilmişti. Bekir Sami Bey'in tüm Osmanlı mülkünü kapsayan bir ABD mandaterliğinin kabul edilmesini teklif etmesi Mustafa Kemal Paşa'yı oldukça rahatsız etmişti. Bu öfkelerini şu sözlerle ifade etmişti:¹³ *Ne garip, Bekir Sami Bey de Amerikan mandasının kabulünü iltizam ve tavsiye etmekten başka çare bulamıyor. Oh ne âlâ, mücadele yerine mandayı kabul edeceğiz ve rahata kavuşacağız. Bu ne gaflet, ne körlük ve hatta ne budalalık? İstanbul eazımı ricali de bu fikirde. İçlerinden biri çıkıp da Ya İstiklâl, ya ölüm diyemiyor."*

Kongreyi meşgul eden önemli hususlardan olan manda meselesi mücadele için oldukça büyük bir risk teşkil etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın Bekir Sami Bey'in telgrafına cevap verilmesi ve manda meselesinin kongrede gündem olması gerektiğini düşüncesindedir. Kongrede konunun tartışılmasını ancak manda konusunun aksine görüş birliği olacağını tam bağımsızlığın kongredeki asıl ruh olması gerektiği yönünde bir beklenti içindeydi. Bu kapsamda Bekir Sami Bey'e kongrenin havasını bildiren bir telgraf yazılmasına karar verilmişti. Bekir Sami Bey'in telgrafındaki maddelerden olan adil bir hükümetin kurulması için Amerika'ya başvurulması hususunun yanlış olduğunu içeren uzun bir şifre Bekir Sami Bey'e mahsus bir şifre ile iletildi. Mustafa Kemal gerekçeleri ile Amerikan mandaterliğine karşı fikrini beyan eden telgrafta oldukça dikkatli bir dil kullanmıştı. Yine bu hususta gelen istihbarata göre Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet Paşa, Cevat Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Reşat Hikmet Bey, Câmî Bey, Reşit Sami Bey, Esat Paşa, Kara Vasıf Bey gibi kişilerin Amerikan mandaterliğini ehven-i şer gördüğü yer almaktaydı. Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya aynı araçla bir açıklama içeren telgraf

¹³ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Ankara 1988, s. 179.

göndermişti. Birinci aşama Mazhar Müfit'e göre bu haberleşmelerden ibaretti.

İkinci aşamada öncelikle İstanbul'da manda meselesi üzerinde ittifak eden siyasi kuruluşların varlığından söz edilmekteydi. Bu noktada önemli bir husus Dörtler Konferansı adı verilen toplantılarda Türkiye'nin çeşitli bölgelere ayrılarak her bölgenin bir devlet himayesinde idare edilmesi fikrinin İstanbul'da yankı bulmasıydı. Manda fikrinde birleşenler ülkenin tek parça olarak himaye altına girmesini parçalanmayı önleyici bir yol olarak görmekteydiler. Ancak Mustafa Kemal'e göre manda fikrine eğilim göstermek Dörtler Konferansı'nın kararlarının uygulanmasını kolaylaştırmaktan başka bir şey değildi. Bu safhadaki fikir yapısını anlatmak için Halide Edip'in 10 Ağustos tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubun içeriğine dikkat etmek yeterli olacaktır. Sultanahmet Mitinglerinde bağımsızlık heyecanı ile tanınan Halide Edip birtakım sebepler sunarak Amerikan himayesinin Türkiye için uygunluğunu ifade etmekteydi. Bu mektup Sivas Kongresi'ne giden süreçte yaşanan ruh halinin bir özetini ortaya koymaktaydı. Halide Edip, bu hususta Kara Vasıf ile aynı noktada durmakla beraber kongreden önce ABD'den temsilciler ile iletişime geçilmesini tavsiye etmiştir.

Üçüncü aşama ise karşı fikir üretildiği safha olmuştu. Bu noktada Manda için Amerika'ya başvurma fikrini bir tuzak olarak gören tam bağımsızlık düşüncesindeki Mustafa Kemal ve beraberindekiler bu tuzağa düşmeyeceklerini açıkça ortaya koymuştur. Heyet-i Temsiliye tavrını son cephede tek tepe ve tek asker, tek kurşun kalıncaya kadar mücadele olarak belirlemiş parolasını ya istiklâl, ya ölüm olarak seçmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu süreci Amerikan güdümlü propaganda olarak nitelendirmiştir. Bu propagandayı yapanların Amerikalı gazeteci Mrs. Browne'yi Sivas'a getirdiğini söylemiştir. Bu husus Halide Edip'in mektubunda yer alan tekliflerden birisi olmuştu.¹⁴

5.1.3. Sivas Kongresinde Tıbbiyeli Hikmet Bey'in Manda Karşısında Tavrı

Mustafa Kemal söz konusu gazeteci ile görüşmeyi uygun gördüğünü yine Nutuk'ta ifade etmiştir. Görüşmede mandaterliğin ne olduğu hususunda Mrs. Browne'nin de fikir sahibi olmadığını fark eden Mustafa Kemal, kongrede mandaya eğilim gösteren kişilerin oturumlarda gerçekleştirdikleri ve manda-

¹⁴ M.K.Atatürk, *a.g.e.*, I, s. 120-132.

yı olumlu göstermeye çalışan konuşmalarına karşılık olarak tam bağımsızlığı önceleyen fikirlerini ortaya koymuşlardır.¹⁵

Sivas Kongresi'nde müzakerelerin beşinci günü olan 8 Eylül 1919 tarihinde gündem manda meselesiydi. Kongrenin 8 Eylül günü gerçekleşecek oturumundan bir gece önce Mustafa Kemal ve beraberindekilerin ilk konusu manda olmuştur. Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Beylerin bulunduğu görüşmede Mustafa Kemal, onların manda karşıtı görüşünden memnun olmuştu. Bu günlerde Rauf Bey hakkında manda taraftarı olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştı. Bunların sebebi olarak Rauf Bey'in bu toplantıda yaptığı bir espri gösterilmektedir. Ancak Rauf Bey'in şu sözleri bu görüşün tam aksine görüşte olduğunu ortaya koymaktaydı:¹⁶

“Arkadaşlar manda, manda diyenler bilmelidir ki, manda muhilli istiklâl bir netice üzerinde durmak ise bizim işimiz olamaz. Biz tam istiklâlcüiz ve tam müstakil bir Türkiye istiyoruz.”

Kongrenin açılışında Mrs. Browne olan görüşmesinden bahseden Mustafa Kemal, Amerikalı gazeteci Browne'nin manda hususunda Amerikalıların herhangi bir milleti esir tutmasını düşünemediğini ifade etmiştir. Hiçbir resmi sıfatı bulunmadığını beyan eden Mrs. Browne'nin mandadan taraf olmadığını söylediğini anlatmıştır. Kongredeki ruh haline dikkat edildiğinde Anadolu delegeleri ekseriyetle mandanın aleyhine iken İstanbul'da bu eğilimin olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa bu eğilimin Anadolu delegelerini de etkilemesinden endişe etmekteydi. Mazhar Müfit bu duruma karşı delegelerle görüşeceği konusunda Paşa'ya garanti vermişti. Kongre oturumunda Kara Vasıf Bey, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami Bey, Bekir Sami Bey manda meselesi hususunda derhal karar verilmesi yönünde konuşmalar yaparken salondan kendilerine karşı sesler yükselmişti. Başta Mustafa Kemal Paşa, riyaset mevkiinden söze girmekle beraber Hoca Raif Efendi onlara karşı çıkmıştı. Bu oturumlarda konuşma yapan Refet (Bele) Paşa, Amerikan mandası taraftarı sözler söylemişti. Refet Paşa'nın konuşmasının ardından çeşitli tartışmalar çıkmış, koridorlara kadar yayılmıştı. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa oturma ara vermek durumunda kaldı. Sonraki oturum başladığında Ahmet Nuri Bey istiklâl üzerine söz ederek mandaya karşı çıkmıştı. Ancak bu oturumda da manda taraftarları görüşlerini sonuna kadar savunmuştu. Buradaki görüşlerinde Kara Vasıf Bey'in ifadesi ile İngiltere düşman, Amerika ehven-i şerdi. Üyelerin pek çoğu ise manda olarak Türkiye'nin varlığının sürdürülmesinin imkânsız olduğu görüşündeydi.

¹⁵ A.g.e, I,140-142.

¹⁶ M. Kansu, a.g.e, I, s.238- 239.

Tıbbiyeli Hikmet Mehmet Bey kongrede tıbbiyelileri temsilen katılmaktaydı. 8 Eylül günü gerçekleştirilen konuşmalardan oldukça etkilenmişti. Mustafa Kemal Paşa ile bir kısım delegenin yaptığı görüşme sırasında söz isteyerek tavrını ortaya koymuştur. Mazhar Müfit'in vatanperverlikte, milliyetçilikte, memleketçilikte örnek birisi olarak gösterdiği Hikmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın müsaadesi ile konuşmuş şu sözleri söylemiştir:

“Murahhası bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya gönderdi. İstiklâl davamızı başarmak üzere mesaiye katılmak üzere buradayım. Mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa bunlar kim olursa olsun şiddetle ret ve takbih ederiz. Farzımuhal manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil vatan batırıcısı olarak adlandırır ve telin ederiz”¹⁷

Bu sözlerden Mustafa Kemal Paşa oldukça etkilenmişti. Orada *“Arkadaşlar gençliğe bakın, Türk milli bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat edin.”* demiş Hikmet Bey'i sözlerinden dolayı tebrik etmişti. Paşa, Tıbbiyeli Hikmet'e şu sözleri söylemişti:

“Evlât müsterih ol. Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz, ekalliyette kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya İstiklâl ya ölüm.”

Tıbbiyeli Hikmet, bu sözlerden sonra *“Varol Paşam”* diye seslenmiştir. Mustafa Kemal ise kendisini alnından öpmüştür. Hikmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya bir sonraki gün mandanın kesinlikle reddedileceğini ve kati netice alınacağını söylemiştir. Kongrede yaşanan bu süreç ile Milli Mücadele için önemli bir tehdit bertaraf edilmiş oldu. Manda meselesi birtakım fikirlerde var olmaya devam etse de kongrede kabul görmemişti. Türk Milleti'nin kurtuluşunun yalnızca tam istiklâl ile mümkün olduğu zihinlerde hâkim düşünce olmuştu. Tıbbiyeli Hikmet Bey ise gerek İstanbul'da Tıbbiyenin kendi imkânları ile yürüttüğü mücadelede gerekse Sivas Kongresi'ndeki duruşu ile tıbbiyeyi temsili önemli bir olaydır.

Manda meselesi görüşmeleri Rauf Bey'in ortamı yumuşatan bir teklifi ile sona erdi. Teklif Mustafa Kemal tarafından kongrede oylanmış ittifakla kabul edilmiştir. Amerikan kongre heyetinin davet amacı incelendiğinde iki tarafta oluşan algının kırılmasının amaçlandığı görülmüştür. 9 Eylül 1919'da ABD senatosuna Sivas kongresi kararlarını anlatan bir mektup gönderildi. Mektupta; Rumeli ve Anadolu Müslümanlarını temsil eden kongrenin amacı memle-

¹⁷ M. M. Kansu, *a.g.e.*, s. 248.

ket arzularını yerine getirmek, bütün azınlıkları himaye altında bulundurmak, bütün vatandaşların can ve malını güvence altına almak istediği vurgulanarak oy birliği ile alınan bu kararların gelecekteki eylemlere rehberlik edeceği belirtildi. ABD Senatosundan şu istekte bulunuldu. Senato üyelerinden oluşan bir komitenin Osmanlı Devletinin her köşesine gönderilmesi istendi. Bu komite hüküm süren durum ve koşulları inceleyecekti. İnceleme Osmanlı Devletine ait nüfusun ve arazinin geleceği hakkında yapılacak barış anlaşmasında keyfi kararlar almadan önce yapılmalıydı. Mektuba Sivas Milli Kongresi adına Mustafa Kemal Paşa, Başkan vekili Hüseyin Rauf Bey, 2. Başkan vekili İsmail Fazıl Paşa, sekreter İsmail Hami ve yine sekreter Mehmet Şükrü Beyler imza atmışlardır¹⁸. Mektubun metninin hiçbir yerinde manda meselesinden herhangi bir bahis yoktur¹⁹. Mektubu iddia edildiği gibi kongrenin veya Mustafa Kemal Paşa'nın manda istediği şeklinde yorumlamak yerinde olmayacaktır. Olsa olsa Erzurum ve Sivas Kongresi kararları çerçevesinde bir devletin yardımına olumsuz yaklaşılmayacağı söylenebilir. Amerikan Kongresinden bir heyetin davet edilerek Anadolu'daki hissiyatın yerinde tetkik edilmesini içeren teklif manda fikrini de ortadan kaldıran bir durumu beraberinde getirmiştir.

¹⁸ Mektubun metni için bk. *4Eylül Sivas Kongresi Tutanakları- Ek belgeleri ile*, Haz. Recep Toparlı, Sivas 2010, s. 366-369.

¹⁹ Ahmet Necip Günaydın, *Milli Mücadele'de Sivas'ta 108 Gün- 2 Eylül-18 Aralık 1919*, Sivas 2010, s. 121-122.

BİBLİYOGRAFYA

4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları- Ek belgeleri ile, Haz. Recep Toparlı, Sivas 2010.

Ahmet Necip Günaydın, *Milli Mücadele’de Sivas’ta 108 Gün- 2 Eylül-18 Aralık 1919*, Sivas 2010.

Arslan, Lütfi, “Milli Mücadele Döneminde Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları”,

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı 64(2019).

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, Haz. İsmail Arar – Uluğ İğdemir – Sami N. Özerdim, I, Ankara 2012.

Ayışığı, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye’ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Ankara 2004.

Aytepe, Oğuz, “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türk*

İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 24(2003).

Denizli, Hikmet, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Ankara 1996.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, I, Ankara 1988.

Kasalak, Kadir, *Milli Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi*, Ankara 1993.

Özata, Metin, *Atatürk ve Tıbbiyeliler*, İzmir 2009.

Selvi, Haluk, *Milli Mücadele’de Erzurum(1918-1923)*, Ankara 2000.

5.2. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK AYDININDA MANDA VE HİMAYE DÜŞÜNCESİ: AHVÂL VE ŞERAİT İÇİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Erdal YILMAZ*

5.2.1. Giriş

Aydın kimdir? Aydınlar hakkında yazılanlara bakıldığında ortak bir tanıma ulaşılamadığı görülecektir. Farklı kültürler, deneyimler ve siyasal hareketler aydınların çeşitli şekillerde algılanmasına yol açmaktadır¹. Bu çeşitliliklerin hepsini ayrı ayrı aktarmaktan ziyade aydınların toplum içerisinde oynadıkları rolleri; *kültür değişimine öncülük etmek; değişeni daha popüler ve yaygın hale getirmek; yeni bir zevkin üslûbun öncülüğünü sürdürmek; halkın politik, sosyal tercihlerini etkilemek*² şeklinde sıralayabiliriz. Bu genel tanımlamanın ışığında milletlerin her döneminde bu rolleri üstlenen bir grubun bulunduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde bu rolü *yerli ve özgün bir karakter taşıyan* ulema sınıfı üstlenirken 18. yüzyılın hızlı değişimler sürecinde bu sınıf özgün açılımlar sağlayamamış, Avrupa'daki değişimleri Osmanlı'ya aktaramamıştır. Tanzimat döneminde bu sınıfın karşısına *münevver, mütefekkir* ve daha sonra *aydın* olarak adlandırılacak yeni bir sınıf çıkmıştır. Bu sınıfın ortaya çıkışında Avrupa'daki dönüşümler etkili olmuştur. Aydınlanma dönemini müteakiben Avrupa'da, yeni toplum ve devlet yapılanmasının temelini teşkil eden ve tamamen devletin dışında burjuvazinin sözcüsü olarak bir aydın sınıfı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin söz konusu bu yeni devlet ve toplum modeline uyum sağlamak zorunda kalması, II. Mahmut'tan sonra geleneksel ulema kesiminin karşısında zihniyet dünyaları tamamen farklı, bilgi üretim ve dağıtım görevi

* Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, erdal84yilmaz@hotmail.com

¹ Türker Alkan, *Gelişen Ülkelerde Aydınlar Ve Siyaset*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1977, s. 21-22.

² Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Derin Yayınları, İstanbul ?, s. 91

gelenekselin dışında modernliği referans alan bir kesim ortaya çıkmıştır. Aydın olarak adlandırılan bu kesim ne Avrupalı *intellectual* ne de Doğulu ulema kimliğine sahip olabilmiştir. Batı'da aydınlanma ile ortaya çıkan aydın kesimi bireysel çaba ile devletin dışında fikir üretirken, Tanzimat'la ortaya çıkan aydın grubu, devletin eliyle devletin içinde ortaya çıkarak devleti kurtarmak ve halkı aydınlatmak görevini üstlenmiştir. Modernliği bizatihi bir amaç olarak görmekten ziyade, onu bir araç olarak düşünmüş ve devleti kurtarmayı temel gaye edinmiştir³.

Türk aydını hakkında bu genel saptamanın ardından, devleti kurtarma düşüncesi temelinde farklı yöntemler zamanla ortaya çıkmıştır. Kaynaşmış bir Osmanlı toplumu yaratmak düşüncesiyle Tanzimat döneminden itibaren ortaya atılmış Osmanlıcılık fikri Balkan Savaşları ile sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Türk aydınları arasında milliyetçilik, Batıcılık ve İslâmcılık ideolojileri daha güçlü etkinliğe sahipti. Bu kimlik krizi, Mütareke sonrası yabancı işgallerinin gerçekleşmesiyle aydınların birçoğunun *Milliyetçi Hareket*'e katılmasına kadar sürmüştür⁴. Bu aydın grubun içerisinde sayı ve fonksiyon bakımından en önemli kesim subaylardır. Sivil aydınlar ise idare amirleri, diğer memurlar, din adamları, öğretmenler ve basın mensupları idi⁵.

5.2.2. Mütareke Döneminin Şartları, Önerilen Kurtuluş Çareleri ve Manda ve Himaye Meselesinin Ortaya Çıkışı

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri, Türk milletini bağımsızlıktan yoksun bırakma fırsatını elde ettiklerini sanarak siyasî müdahalelere ve işgallere başladılar⁶. Mustafa Kemal Paşa ülkenin içinde bulunduğu durumu; ...*Düşman devletler, Osmanlı devlet ve memleketine karşı maddî ve manevî saldırıya geçmişler. Onu yoketmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde, başsız kalmış olan millet, karanlıklar ve belirsizlikler içinde olup bitecekleri beklemekte. Felâketin dehşet ve ağırlığını kavramaya başlayanlar, buldukları çevreye ve alabildikleri etkilere göre kendilerince kurtuluş çaresi saydıkları tedbirlere başvurmakta... Ordu, ismi var cismi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, I. Dünya Savaşı'nın bunca çile ve güçlükleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor; gözleri önünde*

³ Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası-Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Lotus Yayınevi, Ankara 2010, s. 13-15.

⁴ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2016, s.75-77.

⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I, Kastaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 70-71.

⁶ Selahâttin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 39.

*derinleşen karanlık felâket uçurumu kenarında beyinleri bir çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul...*⁷ şeklinde açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere kurtuluş çaresi arayan Türk idareci ve aydınları, durumdan çıkış için yabancı bir devletin himayesini isteyenler, mahallî kurtuluş çaresi arayanlar ve sadece ilmî ve fikrî savunmalarla vatanın bölünmesini önlemeye çalışanlar olmak üzere bu üç düşünce etrafında toplanmışlardır⁸. Yabancı bir devletin yardımı, yani manda ve himaye meselesi Millî Mücadele Dönemi'nin başında aydınlar tarafından tartışılan en önemli konulardan biridir. Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının tam bağımsızlıktan yana kararlı tutum sergilemeleri ve ABD'nin manda konusunda isteksiz olması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır⁹.

Manda sistemi, Paris Barış Konferansı'nda gündeme getirilmiştir. Köken itibarıyla Latince "Mandatium" ve Fransızca "Mandat" kelimelerinden gelmekte olup "Vekâlet" anlamındadır. Konferansta, toprak ilhakını önlemeye yönelik insancıl bir sistem düşüncesiyle ortaya atılmıştır. Manda sistemi, 8 Ocak 1918'te Amerikan Başkanı Wilson'un yayınladığı milletlerin mukadderatlarına kendilerinin hâkim olması prensibine dayandırılmış, ancak o düzeye ulaşabilme yeteneğinden yoksun milletlerin de Milletler Cemiyeti'nin yetki-lendireceği mandater bir devlet tarafından cemiyetle ortaklaşa idare edilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Kısacası, savaşta yenilen İttifak blokundan ayrılan kolonilerin yönetilmesi için Milletler Cemiyeti ile ortaklaşa yürütülebilecek bir hükümet şeklini ifade etmektedir. Mandalar, A, B ve C olmak üzere nüfus, coğrafi ve iktisadi bakımdan 3 kısma ayrılmıştır. A grubu mandalar Osmanlı Devleti'nden ayrılacak mandalardır. Himaye ise eskiçağlardan beri var olan bir sömürü sistemidir. Manda sisteminde olduğu gibi genel prensip ve kuralları yoktur. Hami devlet ile himayesi altına aldığı devlet arasındaki sözleşmelere dayanır. Bu iki sistem birbirinden farklı olsa da her zaman ayrı anlamlarda kullanılmamıştır. Bununla birlikte Mütareke dönemi Türk idareci ve aydınları manda ve himaye bahsinde bu iki kavrama ek olarak "müzaheret" ve "muavenet" gibi kelimeleri de kullanmışlardır. İlki; arkalama, yardım etme koruma anlamına gelirken ikincisi; yardım etme, yardımcılık anlamına gelmektedir. Oysa aydınlarımız tarafından müzaheret, çoğu zaman bir manda veya himaye anlamında kullanılmışken muavenet, yardım karşılığında kullanılmıştır¹⁰.

⁷ Kemal Atatürk, Nutuk 1919-1927, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2004, s. 7-8.

⁸ Selahâttin Tansel, a.g.e., C. I, s. 145.

⁹ Oğuz Aytepe, "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 24, Kasım 1999-2003, s. 475.

¹⁰ Kadir Kasalak, Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 10-14, 20-25, 34-37.

Mütareke döneminde manda ve himaye isteyen aydınların sayısı az olmakla birlikte himayesi istenilen devletin hangisi olacağı konusunda da bir fikir birliği sağlanamamıştır. Başta Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa ve diğer hükümet yetkilileri, İngilizlerin himayesi sağlandığı takdirde Osmanlı Devleti için uygulanmak istenilen zararlı kararların birçoğunun önlenebileceği, iki devlet arasında yüzyıllardır süren samimi dostluğun yeniden inşa edilebileceği düşüncesindeydiler. Bu kişiler *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*¹¹ni kurarak İngiliz müzaheretinin gerekli olduğunu bir beyanname ile ilan etmişlerdir. Hükümet üyelerinden Ali Kemal ise bir takım girişimlerde bulunarak Fransız Yüksek Komiserine Türk hükümetinin Fransız himayesine girmeye hazır olduğunu bildiriyordu¹². İtalyan mandasının gündeme gelmesi ise İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden birkaç gün önceye rastlamaktadır. Bu girişim, aydınlar tarafından işgale karşı bir tedbir olarak düşünülmüştür¹³.

Türk aydını tarafından en çok gündeme getirilen ise Amerikan mandası, yani bu devletin desteği ve himayesidir. ABD Başkanı Wilson'un yayınladığı prensiplerin 12. maddesi, Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgiliydi ki bu husus dönemin aydınlarının en büyük ümit ve tesellisi olmuştur. Maddede, *Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskun kısımlarına tam bir hükümlerlik hakkı tanınması fakat bugün Türk egemenliğinde bulunan diğer milliyetlere de tam bir güven içinde yaşama ve kolayca gelişme imkânının güvence altına alınması... öngörü-lüyordu*¹⁴. Mütarekeyi takiben Halide Edib (Adıvar), Ahmet Emin (Yalman), Refik Halid (Karay), Celal Nuri (İleri), Dr. Celaleddin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Beyler "Wilson Prensipleri Cemiyeti"ni kurdular¹⁵. Özet bir şekilde yukarıda bahsi geçen şahıslar ve cemiyetler Mütareke sonrası ortaya çıkan manda ve himaye meselesinde ön planda olan isimlerdir.

18 Ocak 1919'da çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı'nda, Milletler Cemiyeti Misaki'nin maddeler ile ilgili maddesine dayanılarak bir komisyon görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Fransa ve İngiltere'nin bu komisyona katılmayı reddetmesi üzerine ABD tarafından bir komisyon oluşturul-

¹¹ Cemiyetin tam ve doğru adı *Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti*'dir. Ayrıntılı bilgileri için bakınız: Fethi Tevettoğlu, Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 55-143.

¹² Selahâttin Tansel, a.g.e., C. I, s. 145-147.

¹³ Kadir Kasalak, a.g.e., s. 97-98.

¹⁴ Laurance Evans, Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924), Çev. Nurer Uğurlu vd., Örgün Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2004, s. 80; Deniz Bilgen, ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi – Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne'in Faaliyetleri, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 30; Hayri Yıldırım, 1919'da Yabancı Himaye Tartışmaları ve Amerikan Mandacıları – Belgeler ve Gerçekler, Togan Yayınları, İstanbul 2012, s. 43.

¹⁵ Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, İleri Basımevi, Giresun 1972, s. 35-36; Fethi Tevettoğlu, a.g.e., s. 154-157, 168-169.

muştur. King-Crane Heyeti olarak adlandırılan bu komisyon Yakın Doğu'daki mandalar konusunu incelemek üzere bölgeye gönderilmiştir. Heyet, Suriye ve Filistin'deki incelemelerini tamamlayarak 23 Temmuz 1919'da İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da kaldığı süre içerisinde sırasıyla Müslümanlar, Ermeniler, Rumlar ve Musevilerle görüşmüştür. Görüştükleri kişiler arasında cemaat liderleri, nüfuz sahibi kişiler ve siyasi parti başkanları başta gelmektedir¹⁶. 1919 yılının ortalarına gelen bu dönem, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak Millî Mücadele hareketini başlattığı, Erzurum ve Sivas kongrelerinin toplandığı döneme rastlamaktadır. Amerikan heyeti ile görüşen aydınlar, Anadolu'da hareketin liderlerini etkilemeye çalışmakta ve gelen heyetler vasıtasıyla vakit kaybedilmeden Amerikan hükümetinin himaye ve desteğinin sağlanması yolunda girişimlerde bulunulmasını istemişlerdir¹⁷. Kongrelerde de bu doğrultuda uzun müzakereler olmuş, ancak tam bağımsızlık yolunda alınan kararlar neticesinde sonuçsuz kalmıştır.

5.2.3 Manda ve Himaye İsteklerine Dair Ahvâl ve Şerait İçinde Bir Değerlendirme

Mütareke dönemi bir kurtuluş reçetesi olarak önerilen manda ve himaye meselesinde Türk aydın ve idarecileri, manda ve himayesi istenilen devlet hakkında neden tek bir ağızdan cevap verememiştir? En çok hangi devletlerin ismi, hangi saiklerle ön plana çıkmıştır? Siyasî kutuplaşmaların manda ve himaye tercihinde bir rolü olmuş mudur? Çalışmada meselenin bu boyutları irdelenmeye ve bu bağlamda bir değerlendirmede bulunulmaya çalışılmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi, Anayasada yapılan tadilatlar ile hükümdarın yetkilerinin sınırlandırıldığı, seçimler vasıtasıyla halkın yönetime katıldığı, çok partili hayatın başladığı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin şekillendiği, fikir akımlarının kamuoyunda tartışıldığı bir evredir. *Hürriyetin ilanının* sağlanmasında başat rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti¹⁸ dönemin en güçlü partisidir. İlk Mebusan Meclisi'nde büyük bir çoğunluğu elde eden partinin karşısına kısa bir süre sonra birçok muhalefet partisi kurulmuş ancak bu partiler küçük örgütlenmeler olarak kalmış ve İTF karşısında bir etkinlik gösterememiştir.

¹⁶ Mine Erol, a.g.e., s. 61-62.

¹⁷ Mustafa Kemal Paşa *Nutuk*'da, Halide Edip, Bekir Sami Bey ve diğer manda taraftarları ile yazışmalarını aktarmakta ve Sivas Kongresi'nde de gündeme getirilen mesele hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bkz. Kemal Atatürk, a.g.e., s. 62-79. Millî Mücadele liderlerinden Kazım Karabekir Paşa'nın anılarında da manda ve himaye taraftarlarının Anadolu'yu etkileme çabaları ve bu doğrultuda kendisine gönderdikleri mektup ve telgraflar aktarılmaktadır. Bkz. Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 62-71, 129-144, 186-198.

¹⁸ Sonradan Fırka/Parti.

1911 yılında *çığlaşmış muhalefetin temsilcisi* olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur. İktidar muhalefet ilişkisi açısından meşrutiyet rejimini sekteye vuran gelişmeler yaşanmışsa da Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İTC iktidarda kalmayı başarmıştır¹⁹.

3 Temmuz 1918'te tahta çıkan son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet (Vahdettin) İttihatçıların sert bir muhalifi idi. Mütareke'nin akabinde Padişah, İTF'nin önde gelenlerinin yurtdışına çıkmasına rağmen İttihatçı bir çoğunluk karşısında kalmıştır. Çünkü fırka, Meclisi Umumi'ye (Mebusan ve Âyan Meclisleri) hâkimdir. Bununla birlikte meclis içerisinde muhalif sesler yükselmekte, dışarıda ise başta yeniden Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmak üzere her gün çeşitli isim ve görüşte fırka ve cemiyetler kurulmakta idi. Bu koşullar altında Padişah Vahdettin, İtilaf Devletleri'nin baskılarına da uyararak Mebusan Meclisi'ni 21 Aralık 1918'te feshetmiştir. Âyan Meclisi'ne de Ahmet Rıza Bey, Damat Ferit Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Nikolaidis Efendi gibi isimleri atamıştır. Böylelikle iktidar, saray ve çevresinin eline geçmiştir. Adına Mütareke dönemi denilen ve Osmanlı saltanatınının 1 Kasım 1922'te kaldırılmasına kadar devam eden bu süreçte iç siyasette iki gücün çatıştığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Padişah ve ona tabii kurulan hükümetlerdir. Bu grup, işgalci devletlerin Sevr Antlaşması'na göre çizdiği sınırlara razıdır ve bir takım değişiklikler elde etmeyi ümit ederek yaşamaktadır. Diğer tarafta ise Müdafaa-i Hukuk Hareketi vardır, yerel bir direniş hareketi olarak başlayan bu hareket sonradan tüm yurt sathına yayılarak milli bir kurtuluş hareketine dönüşmüştür²⁰.

Türk aydın ve idarecilerininin manda ve himaye meselesinde tek bir ağızdan cevap verememesinin en önemli nedenlerinden biri bu kutuplaşmadır. Padişah ve İstanbul Hükümeti manda ve himaye meselesinde tercihini İngiltere'den yana belirlerken, Milli Mücadele hareketi içerisinde yer alan çoğu kişi, hareket Mustafa Kemal Paşa önderliğinde henüz oluşum aşamasındayken Amerikan mandası lehinde bir tutum sergilemişlerdir. Tarafların, her iki devletin manda ve himayesi konusunda giriştikleri faaliyetler ve ortaya koyduğu görüşler yine bu kutupların egemenlik, devlet ve toplum tasavvurları hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Mütareke döneminde, İngiliz himaye ve koruyuculuğunu isteyen grubun faaliyetleri iki koldan ilerlemekteydi. Bunlardan biri saray ve mütareke hükümetleri vasıtasıyla direkt İngiliz yetkililerine müracaat şeklinde, diğeri de yine bu kişilerin kurucu ve yöneticileri oldukları İngiliz Muhipleri Cemiyeti

¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 3-14.

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt II Mütareke Dönemi (1918-1922)*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 3-4, 7-11.

vasıtasıyla. Mondros Mütarekesi'nin ağır koşullarını İngiltere'nin Şark'taki bize dost politikası değiştirmemiştir. Daha sonra af ve müriyyetlerini kazanabiliriz şeklinde değerlendiren Padişah Vahdettin, 30 Aralık 1918'te Hariciye Nazırı vasıtasıyla İngiliz Yüksek Komiserine, arzusunun İngiltere tarafından idare edilmek olduğunu bildirmiştir. I. Dünya Savaşı felaketinden sonra sığınılacak tek ülke olarak İngiltere²¹'yi gören Damat Ferit Paşa ise 30 Mart 1919'ta İngiliz komiserliğine her alanda teslimiyeti içeren bir proje sunmuştur. Projede, İngilizlerin gerekli gördükleri yerleri 15 yıl süreyle işgal edebilmesi, nezaretlerde İngiliz müsteşarların yer alması, vilayetlerdeki vali muavinlerinin İngiliz konsoloslarından seçilmesi ve ülke maliyesinin de İngilizlerin kontrolüne verilmesi yazılıydı. Bu projeyi sunarken Sadrazam, Padişahın amacının Osmanlı hükümetini İngiltere Devlet-i fahîmesine mutlak bir teslimiyetle bağlamak olduğunu belirtiyordu. 12 Eylül 1919'ta İngiliz Hükümeti yetkilileri ile Damat Ferit Paşa arasında imzalandığı anlaşılan bir antlaşma metni veya antlaşma taslağında ise İngiltere mandasının kabul edildiği, Boğazlarda denetimin İngilizlere bırakıldığı, bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasına izin verilerek Milli Mücadeleyi bastırarak için bir İngiliz zabıta kuvvetinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Tüm bunlar göstermektedir ki Osmanlı Sarayı ve hükümetlerinin egemenlik anlayışı İngiltere'nin himayesinin sağlanması üzerine inşa edilmiştir. Zaten Sevr Antlaşması'nın kabulü de bu teslimiyetçi anlayışının somut bir ifadesi olmuştur. Osmanlı yönetiminin titizlik gösterdiği tek nokta ise saltanat ve hilafet makamının korunması idi²².

Saray ve hükümet çevrelerine göre, İngiliz himayesi kabul edilirse İngiltere Osmanlı Devleti'ni parçalamaktan vazgeçecek ve mütareke şartlarını hafifletecektir. Hilafet ve saltanatın bütünlüğünün korunması, İngiltere'nin desteği ile mümkün olacağı gibi, İngilizlerin de yararınadır. Böylelikle Hint Müslümanları, İngilizlere hoşgörü ile bakacaktır²³. Osmanlı saray ve çevresini bu denli İngiliz himaye ve desteğine götüren görünürdeki amiller bunlardır. Bir de içeride iktidarın sağlanması açısından İngiliz desteğinin sağlanma düşüncesi vardır. Her ne kadar liderlerinin yurtdışına çıkmaları ve siyaset sahnesinden çekilmiş görünmesine rağmen İttihatçılar ülke içerisinde siyaseten hala güçlüdür. Yönetimin alt ve üst düzey makamlarında birçok mensubu bulunmaktadır²⁴. Saray ve hükümet çevresi, içeride İTF unsurlarına karşı iktidarını

²¹ Metin Ayışığı, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 35.

²² Bülent Tanör, Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920), Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2002, s. 27-33; Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3 Baskı, Ankara 2011, s. 4-11.

²³ Bülent Tanör, a.g.e., s.33-34.

²⁴ Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup ve fırkanın Mütareke döneminde kurduğu hükümetlerde de görev

sağlamlaştırmak için, onları cezalandırmak isteyen İngiltere'nin gücünden yararlanmak istemektedir. Bu da onları, teslimiyetçi bir anlayışla İngiliz mandasını savunma boyutuna götürmüştür. Çalışmada manda ve himaye isteklerinin altında yatan bu sebep gösterilmeye çalışılmıştır.

Savaş sonrası İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesiyle yönetim, Saray ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenleri tarafından devralınmıştır. Bu kişilere göre savaşa girmek ve tehcir gibi bir takım suçlar ne ölçüde İttihatçıların sırtına yüklenirse İtilaf Devletleri nezdinde temize çıkmak, barış şartlarını hafifletmek ve tahtı korumak mümkündür²⁵. Padişah, 1919'un Mart'ında *The New York Herald Gazetesi*'ne verdiği demeçte İttihatçılara harp ilan ettiğini ve onları sonuna kadar takip edeceğini söylemekte, sonrasında yaptığı açıklamalarda ise Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde teşkilatlanmaya başlayan direniş hareketini *Yeni İttihatçılık* olarak nitelendirmektedir²⁶. Damat Ferit'in kurucusu ve ilk başkanı olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası da mütareke yıllarında İTF'ye düşman kesilmiş ve İngiliz siyasetini benimseyerek tüm teşkilatı ve yayın organlarıyla yurt genelinde İttihatçı saydıkları Millî Mücadelecilere karşı yıkıcı faaliyet ve propagandaya girişmişlerdir²⁷. Ferit Paşa'nın yanı sıra başta Ali Kemal olmak üzere birçok hükümet yetkilileri ve İngiliz istihbarat servisi üyeleri de milliyetçi direnişin İttihatçı tertibi olduğuna inanıyordu²⁸.

Mütareke dönemi İngiliz manda ve himayesi kabul edilmesi noktasında faaliyet gösteren bir diğer kuruluş da 20 Mayıs 1919 tarihinde kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'dir. *İngiliz parasıyla, İngiliz kontrolü altında İngiliz politikasının savunuculuğunu üstlenmiş Türkler tarafından kurulmuştur*. Kurucuları ve üyeleri arasında Padişah Vahdettin, Sadrazâm Damat Ferit, Nazırlardan Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler, Âyandan Hoca Vasfi Efendi, Sait Molla ve Rahip Frew gibi din adamları bulunmaktadır. Cemiyet yayınladığı programda, Osmanlı İmparatorluğu Halifelîği ile idaresinde milyonlarca Müslüman bulunan İngiltere Devleti muazzaması arasındaki geleneksel dostluğun sürdürülmesini amaçlamaktadır. İngiliz milletinin dostluğunun hayati önemini hiçe sayarak hükümeti ele geçiren serseriler -İttihatçılar- Harbi Umumi'ye girerek bu dostluğa 4 yıl süreyle kanlı bir ara vermişlerdir. Cemiyet, bu açığı

alan Refik Halit Karay, bürokraside hala İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının güçlü olduğunu "İttihatçılar gitmeden evvel bize son intikamlarını hazırlamışlar, sanki: 'İktidara geçeceksiniz ama iktidar elinizde olmayacak' demişlerdi" şeklinde açıklamıştır. Bkz. Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2015, s. 143.

²⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983, s. 37-38.

²⁶ Gotthard Jaeschke, a.g.e., s. 169.

²⁷ Sabahattin Selek, a.g.e., C. I, s. 96; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 102-103.

²⁸ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 8. Baskı, İstanbul 2013, s. 110.

kapatmak ve İngiltere egemenliği altında yaşayan milyonlarca Müslüman ile Halife arasında bağları da kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir²⁹.

Kuruluşunun asıl amacı ise Amerikan taraftarlarına karşı İngilizler lehine bir hava yaratmak idi. Bu cemiyet, kendisinden daha önce kurulan ve kısa bir süre faaliyet göstermesine rağmen propagandası kuvvetli bir şekilde devam eden Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne karşı bir alternatif olarak oluşturulmuştur. Hatta İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin faaliyete geçmesi ile birlikte kamuoyunda Amerikan mandası taraftarlarının hem sayıları hem de etkinlikleri artmıştır. Mine Erol'un yerinde tespitiyle *Amerikan mandası taraftarları, İngiliz mandasını istemeyenlerin katıldığı bir cephe vasfını da kazanmıştır*³⁰. İngiliz manda ve himayesini isteyenler, ABD mandası taraftarlarını İttihatçı olarak nitelendirmekteydi. İngiliz mandaterliğini kamuoyunda şiddetli bir şekilde savunan Alemdar Gazetesi yazarı Refi' Cevad konuya İttihatçı polemigi şeklinde yaklaşmakta ve ABD'nin mandater olması durumunda İttihatçıların yönetimde tekrardan söz sahibi olacağını belirtmekte idi³¹. Bir başka yazısında ise Hürriyet ve İtilaf çevresinin neden Amerikan mandasına karşı olduğunu belirtirken aslında iki siyasî kutup arasında mandater devlet tercih nedenini açıklar nitelikteydi: "... ABD mandater olursa, bütün fırkaları Amerikaya yakışan bir zihniyetle aynı biçimde karşılayacak ve o zaman da İttihatçılar söz sahibi olacaklardı. Oysa, İngiltere İttihatçı dolabına gelmez. Çünkü İttihat ve Terakkinin ne çiçek olduğunu bilir."³².

Cemiyetin önde gelen isimlerinden Said Molla ise İttihatçıların İngiltere aleyhtarlığını, "kasıtlı ve kötü niyetlilerin bir ürünü" olarak değerlendirmekte ve onların, Hünkâr İskelesi, Paris ve Ayastafanos antlaşmaları ile Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını gözeten İngiltere'ye nankörlük ettiklerini ve savundukları Pantürkizm ve Panislamizm görüşlerinin de İngiliz çıkarlarına zarar verdiğini açıklamaktadır. Said Molla, İngiliz himayesine karşı oluşturulan Wilson Prensipleri Cemiyeti mensuplarının İttihatçı olduklarını ve ayrıca Anadolu'daki tam bağımsızlık taraftarlarını da İttihat ve Terakki ruhunu diriltmek için çaba sarf edenler olarak nitelendirmektedir. Said Molla'nın sahibi olduğu *Türkçe İstanbul* gazetesinde "Mustafa Kemal Paşa" başlıklı bir yazıda ise Paşa, askeri başarıları ve cesareti ile sivrilmiş hırslı biri olarak tanıtılırken İttihatçılar arasında az "lekelenmiş" bir şahsiyet olduğu da vurgulanmıştır. Paşa'nın Anadolu'da giriştiği faaliyetleri İttihatçı örgütlenmesi olarak yorumlayan gazete, bu hareket sonucunda İttihatçıların saklandıkları delikten çıkarak,

²⁹ Tark Zafer Tunaya, a.g.e., C. II, s. 472-474, 486.

³⁰ Mine Erol, a.g.e., s. 48-49; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 55-56.

³¹ Metin Ayışığı, a.g.e., 35-36.

³² Sina Akşin, a.g.e., s. 523.

sokaklarda rahatça dolaşmaya” başladığını da iddia etmiştir³³. Görüldüğü üzere kurucular ve üyeleri arasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının bulunması, cemiyet ile fırkayı kader ortaklığına götürmüş ve her iki grubun üyeleri de yoğun bir şekilde *İttihat ve Terakki - Müdafaa-i Hukuk düşmanlığı* yapmışlardır³⁴.

Saray, ona tabii hükümetler ve kimi aydınların İngiliz mandasını tercih etmesinin önemli bir nedeni İttihatçılara ve onların devamı addettikleri Millî Mücadele taraftarlarına olan yaklaşımları idi. İç ve dış siyasette savaş suçlusu olarak görülen İttihatçıları cezalandıracak yegâne devlet olarak İngilizler görülmekte, böylece muhalifleri karşısında iktidarlarını sağlamlaştıracaklarını düşünmekte idiler. Peki, vatanın bölünmezliği ve tam istiklâl parolasıyla Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Millî Mücadele hareketine katılanlar İttihatçılar mıdır? Bu soruya evet ya da hayır şeklinde net bir cevap vermek zordur. Çünkü işgaller karşısında vatanını kurtarma düşüncesiyle hareket eden ve öncesinde partiyle bir ilişkisi olmayan birçok aydın bu mücadeleye katılmıştır. Bununla birlikte zamanında adı geçen partinin bir üyesi ya da sempatisanı olan sivil veya askerî birçok kişi de aynı duygularla bu mücadele içinde yer almıştır. Bu hareketin içinde yer alan birçok aydın, hareketin öncesinde ve oluşum aşamasındayken Amerikan mandasının kabul edilmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Yukarıda İngiliz taraftarlarının, bu devletin mandasını kabul etmelerinden önemli bir nedeninin muhalif addettikleri gruba karşı olan yaklaşımları olduğunu verilen örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. Peki, bu durum karşı taraf için de geçerli midir? Amerikan mandasını isteyen şahısların açıklamaları incelendiğinde İngiliz karşıtlığı hâkimdir ve İngilizlere tam teslimiyet bildiren Padişah ve ona bağlı hükümetler de satır aralarında eleştirilmektedir. Zaten Amerikan mandasının Türk aydınında bu kadar çok taraftar bulması da iktidarın bu teslimiyetçi tavrıdır.

Mütareke döneminde Amerikan manda ve himayesi taraftarları da iki koldan faaliyette bulunmuşlardır. Bunlardan birincisi, Mütarekenin akabinde örgütlenmeye başlayan ve 14 Ocak 1919'ta³⁵ resmî kuruluşunu tamamlayan Wilson Prensipleri Cemiyeti ve diğeri de sivil ve askerî bazı aydınların teşebbüsleridir. Mütarekenin hemen sonrasında faaliyete geçen cemiyetin çalışmaları kamuoyunda pek ses getirmemiştir. Ancak İzmir'in işgali, Padişah ve ona tabii hükümetlerin memleketin bölünmesine ve bir kısım yerlerin İngiliz

³³ Fatih Mehmet Sancaktar, Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 63, 74, 83-84, 125-126.

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C. II, s. 475.

³⁵ Cemiyetin kuruluşu ile ilgili olarak farklı tarihlendirmeler bulunmakla birlikte Dâhiliye Nezareti'ne verilen kuruluş dilekçesindeki tarih en doğru kabul edilmelidir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C. II, s. 245.

mandasına girmesine razı olmalarının kamuoyunda duyulması ve son olarak da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin faaliyete geçmesiyle 1919 Mayıs'ının sonlarında Amerikan mandası taraftarlarının sayısı artmıştır. Aydınlar arasında, bu iki devletten hangisinin mandasının tercih edilmesi gerektiği tartışmaları yapılmıştır³⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 günü Alemdar gazetesinde "Kimi istiyoruz?" başlığı ile çıkan bir makaleden sonra kamuoyunda tartışmalar başlamıştır. *Vakit*, *İstiklâl* ve *İleri* gazeteleri Amerikan; *Peyam*, *Sabah*, *Alemdar*, *Yeni İstanbul* gazeteleri ise İngiltere'nin mandasını savunmuştur. *İkdam*, *Zaman*, *Tasvir-i Efkar* gibi bazı İstanbul gazeteleri ile tüm Anadolu basını da tam bağımsızlığı savunmuştur³⁷.

Manda ve himaye konusunda basında yoğun tartışmalar olurken askerî ve sivil yöneticiler arasında da bu konuda yazışmalar yapılmıştır. İtilaf Devletleri'nin Türkiye üzerindeki emellerini ve uygulamalarını gördükten sonra birçok vatansever, Amerikan mandasını hiç olmazsa bir "ehven-i şer", haysiyet kırıcı bir barış antlaşmasının yerini alabilecek bir çıkış yolu olarak görmüştür³⁸. Ancak bu isimler Anadolu'da Milli Mücadele liderlerini de kazanmak zorundaydılar. Çünkü o sıralarda İstanbul'da bulunan King-Crane Heyeti, kendileriyle görüşme yapan bu aydınlara tüm milleti temsil edecek bir heyetin yapacağı başvurunun Amerikan Kongresi'nde ciddiyetle karşılanabileceğini belirtmiştir³⁹. Erzurum ve Sivas kongrelerinde Amerikan mandasının gündeme getirilmesi bu şekilde olmuştur.

Erzurum Kongresi'nin müzakerelerinin devam ettiği sırada, sonradan TBMM Hükümeti'nin ilk Hariciye Vekili olan Bekir Sami Bey (Kunduh), Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 25/26 Temmuz 1919 tarihli bir telgrafta, arzu edilenin elbette tam bağımsızlık olduğunu, ancak mevcut durumda Türkiye'nin parçalara bölünmesi tehlikesinin baş gösterdiğini belirterek buna karşılık tüm ülkenin toprak bütünlüğünü güvence altına alacak bir Amerikan

³⁶ Mine Erol, a.g.e., s. 47-49.

³⁷ Ali Sarıkoyuncu, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda İstemi Konusundaki Yazışma ve Tartışmaların Değerlendirilmesi", Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002), Siskav Yayınları, Sivas 2002, s. 145-148.

³⁸ Metin Ayışığı, a.g.e., 39-40. Ali Fuat Cebesoy anılarında, "... İstanbuldaki devlet ricalinin ve münevverlerin ekseriyetinin gözleri Amerikaya çevrilmişti. İngiltere, Fransa ve İtalyanın hazırladıkları korkunç âkibet karşısında kurtuluş yolunu Amerikan himayesinde aramışlardı. Bunu diğerlerine nazaran daha ehvenîşer buluyorlardı. Bu zailerin hamiyetlerinden ve vatanperverliklerinden şüphe edilemezdi ve biz de etmemiştik. Onlar da belki pasif bir mücadele imkânını aramış sayılabilir." şeklinde bir değerlendirilmede bulunmuştur. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hâtraları, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, s. 173.

³⁹ Oğuz AYTEPE, "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 24, Kasım 1999-2003, s. 479.

mandasının tercih edilmesini öneriyordu⁴⁰. Erzurum Kongresi'ni müteakiben de askerî ve sivil çevrelerden İstanbul'daki Amerikan heyetiyle yapılan görüşmeler ve bu doğrultuda Amerikan mandasının hangi saiklerle istenildiğine dair mektup ve telgraflar gelmiştir. Halide Edip'ten (Adıvar) Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 10 Ağustos 1919 tarihli bir mektupta, *İngiltere'nin Türk'ün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecekte bile istemediği* vurgulandıktan sonra Anadolu'daki mücadeleyi dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika olduğu belirtilmiştir. Hükümetin ve İngilizlerin, bu girişimi Amerikalılara, Hıristiyanları öldürmek ve İttihatçıları getirmek için yapılan bir hareket olarak yansıttığını söyleyen Halide Edip, Milli Mücadele'nin bir an önce olumlu isteklerle kendini ortaya koyması halinde Amerika'nın desteğinin sağlanabileceğini yazmıştır⁴¹. Halide Edip Hanım gönderdiği mektuptaki dikkat çeken hususlar, İngilizlerin Türk devletini parçalamaya ve bağımsızlığını yok etmeye karar verdikleri ve hükümetle birlikte hareket ederek Anadolu'daki Millî Mücadeleyi bir İttihatçı girişimi olarak göstermeye çaba sarf ettikleri şeklindedir. Diğer yazışmalarda ve Sivas Kongresi tutanaklarında da görüleceği üzere, Amerikan mandasını savunan diğer aydınlar da aynı tezleri ileri sürerek Amerikan mandasını, hükümet ve İngilizlerin bahsi geçen politikalarına karşılık, onların karşısında yer alan bir cephenin kurtuluş reçetesi olarak ileri sürmüşlerdir.

İsmet Bey (İnönü), Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 27 Ağustos 1919 tarihli mektupta İstanbul'daki siyasî gelişmeleri aktarmaktadır. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin *Teşkilât-ı millîye* aleyhindeki faaliyetleri, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in *tamamen İngiliz düşünceli* biri olduğu ve Amerikan King-Crane Heyeti'nin İstanbul'da yaptığı temaslar hakkında bilgi verdikten sonra İstanbul'da iki cereyan olduğunu belirten İsmet Bey'e göre bunlardan biri İngiliz diğeri Amerikan taraftarlığıdır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları hükümeti de arkasına alarak İngilizler lehinde propaganda yapmakta, kimi mahallelerde *İngilizleri isteriz* diye beyannameler dağıtmaktadır. İngilizlerin ise Amerikalıların tahkikat ve temayüllerini engellemek için çaba sarf ettiklerini belirten İsmet Bey, Asya'yı ele geçiren İngilizlerin amaçlarının Türkiye'yi tamamen parçalayarak taksim etmek olduğunu yazmaktadır. Tüm bunlara karşılık, diğer aydınlar gibi kendisi de, *Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır* kanaatinde⁴². Mektubun, Halide Edip Hanımın mektubunun neredeyse bir kopyası olduğu görülmektedir.

⁴⁰ Metin Ayışığı, a.g.e., s. 40-41.

⁴¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 68.

⁴² Kazım Karabekir, a.g.e., C. I, S. 193-195.

4 Eylül 1919 günü açılan Sivas Kongresi'nde manda meselesi dördüncü toplantı günü olan 8 Eylül'de gündeme getirilmiştir. Meselenin ortaya çıkışı, manda sisteminin ne anlama geldiği, mandanın istiklali ihlal edip etmeyeceği ve Amerikan mandasının hangi şartlarda kabul edilebileceği hakkında delegeler uzun izahatlarda bulunmuştur. Söz sırası kendisine gelen Refet Bey (Bele), Mütareke sonrası Wilson ilkeleri mucibince Osmanlı topraklarında Türklerle meskun olan yerlerin elimizde kalacağını zannederek silahların teslim edildiğini ancak akabinde işgallerin başladığını aktardıktan sonra, ...*bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalbleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerika'yı kabul etmektir. Bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar. Fakat eğer biz bugün bir devletin kefaleti altında (Amerika'yı kastediyor) bir sulh akdedecek olursak, ileride müsit şerait altında bulunur bulunmaz heman döner kendi faidemizi temin ederiz şeklinde bir açıklama yapmıştır sonrasında ise ...şimdiye kadar ne çektiysek, hep İngiltere'den çektik. Bu sebeple İngiltere'nin elinde oyuncak olmamak için onun rakibi olan Amerika'nın mandasına muhtacız demiştir*⁴³.

Kongrede Amerikan mandasını savunan bir diğer isim olan Hâmi Bey ise, King-Crane Heyeti'nin Anadolu'daki teşkilâtı milliyenin Türk milletini temsil ettiğine kani olduğunu söylemiş ve Amerikan mandaterliği noktasında yapılacak girişimlerin gizliden yapılarak İngilizleri kuşkulandırmamak gerektiğinin altını çizmiştir. Çünkü İngilizler, bu girişimi hemen suya düşürmeye çalışabilirdi. Hâmi Bey'e göre bunun için birçok vesaitleri de bulunmaktadır. En önemlisi ise İngiliz Muhipleri Cemiyeti'dir. Cemiyet, İngilizler lehinde propaganda da bulunmak için birçok yere para sarf etmektedir. Bizzat Dâhiliye Nazırı Âdil Bey'in riyasetinde olan cemiyet, her tarafa yayılmakta ve faaliyette bulunmaktadır⁴⁴.

Kongrede Amerikan mandasını savunanlar görüldüğü üzere İngiltere'nin Türk toprakları üzerinde olan emellerinin farkında, buna karşılık ehveni şer olarak Amerika'nın mandasını istemektedir. Hükümet yetkililerinin İngilizlerle birlikte hareket ettiklerine dair açıklamalar ise satır aralarından okunmaktadır. Kara Vasıf Bey'in açıklamaları ise İngilizlerle -ve İngiliz mandası taraftarı olan Saray ve hükümet ile- olan temel çatışmayı açıklar niteliktedir. Bütün devletler bizi tamamen müstakil bıraksa bile yine müzaherete muhtacız, çünkü 400-500 milyon borcumuz var, bunu ödeyemeyiz şeklinde sözlerine başlayan Vasıf Bey, *onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağın arabasından kurtulamıyoruz, parasız, ordusuz ne yapabiliriz demiştir. Türkiye'ye man-*

⁴³ Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 47-59.

⁴⁴ Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 68-69.

dater olabilecek iki devlet olduğunu belirten Vasıf Bey'e göre bunlardan biri Amerika diğeri İngiltere'dir. Amerika'nın ehveni şer olarak kabul edilmesi gerektiğini, İngilizlerin ise *ırkımıza, dinimize düşman* olduğunu söylemektedir. Çünkü Hindistan ve Mısır gibi *medar-ı hayatı* olan yerleri muhafaza etmek için onları uyandıracak bir dimağ olmasını istemeyen İngilizlerle hiçbir zaman dost olunamayacağını altını çizen Vasıf Bey, bu iddiasını güçlendirmek için Sir Edvar Hayg'ın sözlerine atıfta bulunmuştur: *Dünyada iki İngiliz düşmanı tanırım: Biri İttihat ve Terakki (yani İttihad-ı İslâm ve Etrak), diğeri de Bolşevizmdir! diyor ve fazla olarak siz bunları men edemezsiniz, bunların ufak zabitleri ve çavuşları vardır ki göze görünmezler.*⁴⁵ Vasıf Bey'in İngiliz bir şahsiyetten alıntılıdığı pasaj manidardır. Kendisi, İTC içerisinde önemli bir isim olmakla birlikte bu pasaj ile Anadolu'da Milli Mücadele hareketini de İTC faaliyeti olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Sivas Kongresi'nin altıncı içtima günü olan 9/10 Eylül 1919 gecesi Padişaha gönderilecek olan arıza yazısı (istirhamnâme) hakkında görüşme yapılmıştır. Telgrafta hareketin, İttihatçılık ve Bolşeviklikle ilgisi olmadığı kaydının konulması tartışılmıştır. Gerekçe olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın kendilerini iç ve dış kamuoyunda İttihatçılık ve Bolşeviklikle itham ettiği söylenmiştir. Sadrazamın, İttihatçılık yakıştırmaları ile milletin arzusunu karışıklık mahiyetinde göstermeye çalıştığı, Bolşeviklik ile de İtilaf Devletleri'nin müdahalesini sağlamaya çalıştığını, hatta Paris Konferansı'nda, *Rusya'da Bolşeviklere karşı nasıl hareket ediyorsanız, Anadolu'daki ittihatchılığa karşı da öylece müdahale edin!* şeklinde bir açıklamada bulunduğunu söyleyen Hâmi Bey, *onun ittihatchılık dediğine biz "harekât-ı milliye" diyoruz!* demiştir. Rauf Bey, Bolşevikleri gücendirmemek adına böyle bir kaydın konulmamasını önermiş, sadece İttihatçı olunmadığı kaydının yazılması kararlaştırılmıştır⁴⁶. Arıza yazısında, "hiç bir fırka-i siyasiyeye mensup olmıyan" bir şahsın hükümetin başına getirilmesi şeklinde bir açıklama da eklenmiştir. Böyle bir isteğin yazılmasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası reisi Sadık Bey'in sadarete getirileceğinin kamuoyunda işitilmesi etkili olmuştur. Görüldüğü üzere Sivas Kongresi delegeleri de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup bir şahsiyetin hükümetin başına getirilmemesi için önlem alma çabasıdadır. Ancak bu isteğin bir fayda getiremeyeceğini Mustafa Kemal Paşa, *Benim bildiğim bir şey varsa, o da Padişah'ın İngiliz siyasetini tasvip etmekte olmasıdır. Sırf bu maksadı temin için emniyeti olmadığı halde Sadık Bey'i sadrazam yapabilir*⁴⁷ şeklinde açıklamıştır.

Kongrenin yedinci içtima günü olan 10 Eylül tarihli oturumunda Rauf Bey, Amerikalı gazeteci Browne'un -o sıralarda İstanbul'daki Amerikan mandası

⁴⁵ Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 69-71.

⁴⁶ Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 85-87.

⁴⁷ Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 85, 90.

tarafklarlarının isteği üzerine Sivas'a gelmiştir- tavsiyesi üzerine Amerikan Senatosuna bir telgraf çekilmesini ve Senato'ya mensup bir heyetin Türkiye'de incelemelerde bulunmak maksadıyla davet edilmesini teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir⁴⁸. 11 Eylül 1919 günü son toplantısını yapan kongrede, Erzurum Kongresi'nde alınmış olan kararlarda bazı değişiklikler yapılmış ve bu kararlar daha da genişletilmiştir.

Bu çalışma, Millî Mücadele dönemi Türk aydın ve idarecilerinin bir kurtuluş reçetesi olarak ileri sürdüğü manda ve himaye meselesinde siyasî kutuplaşmaların rolünü incelemek üzere kaleme alınmış, meselesinin sadece bir manda tercihi değil aynı zamanda siyasî rakiplerin bertaraf etme düşüncesini de taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ama bu durum, İngiliz mandasını savunan Padişah ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları için geçerlidir. Amerikan mandasını savunan grup için ise İngiltere'nin Türk toprakları üzerindeki emelleri iç siyasette muhaliflerin bertaraf edilmesinden daha önemlidir. Bu nedenle Amerikan mandasını ehveni şer olarak gören bu aydınlar önceliklerini İngiliz emperyalizminden kurtuluş olarak belirlemişlerdir. Ancak yine de İngilizlerle birlikte hareket eden Padişah ve ona bağlı hükümetler yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.

Altı yüz yıllık Osmanlı saltanatının iktidar gücü, İttihat ve Terakki'nin yönetimi devralmasıyla II. Meşrutiyet devrinden beri kesintiye uğramıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise yine aynı dönemde İttihatçılar tarafından siyaseten faaliyetleri engellenmiştir. Aslında Mütareke dönemi bu isimler için bir hesaplaşma devri özelliği taşımaktadır. İttihat ve Terakki'nin görünürde siyasetten çekilmesiyle Saray ve muhalefet, iktidara geldiğini zannetmiş ve iktidarını korumak için -ve başka bir siyasî çözüm de üretemediklerinden- İngiliz himayesine sığınmışlardır. İngilizlerin savaş suçlusunu olarak gördüğü İttihatçıları cezalandırmak istemeleri doğaldır. Ancak yeni iktidar sahiplerinin sırf siyasî hırslarından dolayı buna destek olması anlaşılır gibi değildir. Bu kişilerin, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketini İttihatçıların bir tertibi olarak yaftalaması, bağımsızlık ve vatanın parçalanmaması adına son bir umut olan hareketin, halk nezdinde güç ve itibar kaybetmesine yol açmıştır. Sonraki süreçte görülen iç isyanlarda İstanbul yönetiminin bu tutumunun etkili olduğu açıktır. Bu durum hiç şüphesiz İngilizlerin işine yaramıştır.

İtilaf Devletleri tarafından işgal altında bulunan İstanbul'da işgalcilere karşı bir direniş hareketi göze alınamıyorsa -ki Padişah ve hükümetlerin durumu

⁴⁸ Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 91-92; Mine Erol, a.g.e., s. 93-94.

açıkça budur- en az zararla bir çıkış yolu bulmak gerekmektedir. Padişah ve ona bağlı hükümetler de bu düşünceyle hareket etmiş ve İngiliz mandasını benimsemiştir. Bunda, İngilizlerin işgalci devletler arasında en güçlüsü olması, yönetime müdahaleleri ve idaresi altında milyonlarca Müslüman bulunması en önemli amillerdir. Padişah ve ona bağlı hükümetlerin bu nedenlerden ötürü başka bir devletin, örneğin İtalya veya Fransa'nın mandasının tercih edemeyeceği açıktır. Amerika ise uluslararası arenada henüz bir güç olarak ortaya çıkmadığı gibi, iç siyaset açısından da İttihatçıları cezalandırmayacağı için en son tercih edilecek devlet olarak görülmektedir. Saray ve çevresi açısından İngiliz manda ve himayesi, "ehven-i şer" gibi algılanmıştır. Aslında "ekser-i şer" olan bir durumu idrak edememişlerdir.

İttihat ve Terakki mensupları ya da Millî Mücadele taraftarları olarak adlandırılan ikinci grubun Amerikan mandası taraftarlığını incelediğimizde, çoğu sonradan Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesinin içerisinde yer alacak olan bu aydınlar, hareket henüz oluşum aşamasındayken Padişah, hükümet ve İngilizlerin ortak hareket ettiklerini görerek ve vatanın parçalanacağı izlenimini edinerek Osmanlı coğrafyası için henüz emperyalist emellere sahip olmayan Amerika'nın manda ve himayesini tercih etmişlerdir. Manda ve himaye meselesinde "ehven-i şer" bir tavır aranacak ise bu aydınların tercihleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Çünkü İngiliz taraftarları, kendi makam ve mevkilerini kaybetmeme düşüncesiyle hareket ederken Amerikan mandacıları, vatanın parçalanmasına engel olmak için böyle bir tercihte bulunmuşlardır. Bununla birlikte söz konusu aydınların, Amerika dışında bir devletin mandasını tercih edemeyeceği ve Amerikan mandasını da böyle bir zorunluluk nedeniyle tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun hem içsel hem de dışsal dinamikleri vardır. İçsel olarak, yukarıda metin içerisinde alıntılar yaptığımız İsmet Bey (İnönü), Refet Bey (Bele), Kara Vasıf Bey, Bekir Sami Bey, Halide Edip Hanım ve daha birçok isim evvelinden nihayetine kadar Milli Mücadele hareketinde önemli görevler almış isimlerdir. Bu kişilerin bir başka devletin mandasını –diğer devletlerin işgalci olduğu göz önünde bulundurulduğunda- savunamayacağı açıktır. Dışsal olarak da Amerikan mandasını savunan isimler, Padişah, hükümet ve İngilizler nezdinde İttihatçı oldukları söylenen isimlerdir, bu nedenle İtilaf Devletleri'nden herhangi birini mandater olarak seçemeyecekleri açıktır. Ancak çalışmada, manda tercihlerinde içsel dinamiklerin daha etkili olduğu kanısına varılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AKŞİN, Sina; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul 1983.

ALKAN, Türker; **Gelişen Ülkelerde Aydınlar Ve Siyaset**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1977.

ATATÜRK, Kemal; **Nutuk 1919-1927**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2004.

AYIŞIĞI, Metin; **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

AYTEPE, Oğuz; "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 24, Kasım 1999-2003, s. 475-486.

BİLGİN, Deniz; **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi – Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne'in Faaliyetleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.

CEBESOY, Ali Fuat; **Millî Mücadele Hâtıraları**, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953.

CRİSS, Bilge; **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2016.

EROL, Mine; **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, İleri Basımevi, Giresun 1972.

EVANS, Laurance; **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, Çev. Nurer Uğurlu vd., Örgün Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2004

GÜNDÜZ, Mustafa; **Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası-Modernleşme, Eğitim, Kültür Ve Aydınlar**, Lotus Yayınevi, Ankara 2010.

İĞDEMİR, Uluğ; **Sivas Kongresi Tutanakları**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

JAESCHKE, Gotthard; **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3 Baskı, Ankara 2011.

KARABEKİR, Kazım; **İstiklâl Harbimiz**, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008.

KARAY, Refik Hali; **Minelbab İlelmihrab**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2015

KASALAK, Kadir; **Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

SANCAKTAR, Fatih Mehmet; **Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

SARIKOYUNCU, Ali; “Sivas Kongresi Öncesinde Manda İstemi Konusundaki Yazışma ve Tartışmaların Değerlendirilmesi”, **Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Siskav Yayınları, Sivas 2002, s 143-156.

SELEK, Sabahattin; **Anadolu İhtilali**, C. I, Kastaş Yayınları, İstanbul 2010.

TANÖR, Bülent; **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2002.

TANSEL, Selahâttin; **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C. I, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

TEVETOĞLU, Fethi; **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt II Mütareke Dönemi (1918-1922)**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

ÜLGENER, Sabri F.; **Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler**, Derin Yayınları, İstanbul ?

YILDIRIM, Hayri; **1919’da Yabancı Himaye Tartışmaları ve Amerikan Mandacıları – Belgeler ve Gerçekler**, Togan Yayınları, İstanbul 2012.

ZÜRCHER, Erik Jan; **Millî Mücadelede İttihatçılık**, 8. Baskı, İstanbul 2013.

5.3. ATTİLÂ İLHAN'IN “AYNA”SINDAN TARİHSEL YANSIMALAR: MÜTAREKE DÖNEMİ İSTANBUL’U

Dr. Öğr. Üyesi Fırat KARAGÜLLE*

I.Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarını paylaşmaya yönelik gerçekleşen işgallere karşı koyuşun ve güçlenen milli bilinçle yeni bir devlet kurma sürecinin adı olan Milli Mücadele, edebiyatımızda nicel ve nitel yeterlilikleri tartışılmakla beraber pek çok romanın konusu olmuştur.¹ Söz konusu romanların bazıları salt yaşananları kayda geçirmek ya da kahramanlık duygusu uyandırmakla yetinmiş tek katmanlı metinlerken, bazıları ise yaşananlara eleştirel ve çözümlayici bir bakışla yaklaşıp açık veya örtük yorumlar üzerinden sürecin tarihsellik boyutunu açıklamaya çalışmış çok katmanlı anlatılardır. Ayrıca tarihsel veri ve olguların seçilme, kullanılma ve anlamlandırılmasında romancının ideolojisi, söylem eksen ve yeterlilik düzeyi belirleyici olabildiğinden romanlar arasında birbirinden farklılık gösteren Milli Mücadele söylemleri ortaya çıkmıştır. Attilâ İlhan da çok katmanlı anlatılarıyla bu söylem çeşitliliğine katkı sunmuş romancılarımızdandır. Yakın tarihimizin bu önemli dönemecini, Osmanlı'nın son yıllarından 1960'a kadarki siyasi ve toplumsal yaşantıyı diyalektik bir perspektifle çözümlenmeye ve yorumlamaya giriştiği “Aynanın İçindekiler” üst başlıklı roman dizisi içinde bir kurgu düzeyi oluşturacak yoğunlukta işlemiştir. *Sırtlan Payı*, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*” ve *Gâzi Paşa* bu konunun öne çıktığı romanlardır.² Özel-

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, firatkaragulle@yahoo.com

¹ Bu konuyu işlemiş romanlara dair fikir verici bir liste için bkz. A. Ömer Türker, “Genel Bir Bakış”, “Yeni Bir Dönem, Yeni Bir Milli Mücadele”, *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, (haz.: Mürşit Balabanlılar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul: 2003, s.15-19; 468-469. Ayrıca bu yazı özelinde ele alınacak Milli Mücadele'nin İstanbul cephesini konu etmiş romanlara dair bir çalışma için bkz. Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, 2. bs., Kitabevi Yay., İstanbul: 2013.

² Attilâ İlhan Milli Mücadele konusunu, olaylar bağlamında yoğun olmamakla beraber *Kurtlar Sofrası*, *Bıçağın Ucu* gibi diğer başka romanlarında da açık veya örtük göndermeler, geriye dönüşler yahut sonrası sürece ilişkilendirmelerle gündeme getirmiştir. Ayrıca kitapları arasındaki *O Sarışın Kurt* (2007), Milli Mücadele günlerine içeriğinde geniş olarak yer vermiştir. Bu eser esasen, Mustafa Kemal'i anlata-

likle bunlardan son ikisinin olayları sadece bu zaman diliminde kurgulanmıştır. Romanlar farklı çevreleri temsil eden gerçek ve kurmaca kahramanların ilişkileri üzerinden Milli Mücadele kronolojisinin hem İstanbul hem Anadolu'daki gelişmelerini çözülüş-uyanış-kurtuluş diyalektiği içinde aktarmış; ayrıca içeriğin yüklendiği gerçeklik temsilini güçlendirmek adına çok sayıda belge nitelikli pasajlar kurgulara eklenmiştir. Dolayısıyla yazar, fikrî yazılarına da yansıyan yakın dönem tarihine ilişkin birikimini ve bunun üzerinden geliştirdiği siyasi bakışını roman dolayımıyla daha canlı ve bütüncül bir nitelikte dolaşıma sokmuş; tarihsel ve toplumsal olayları estetik bileşimle anlaşılır kılmaya çalışmıştır.

Romanların Milli Mücadele anlatımı, derinlikli bir çözümlemeye başvurmadan kendisini açık eden tek bir söylem ağının ürünüdür. Söz konusu söylemin ana ekseninde, 'istiklâl-i tam' ile 'hâkimiyet-i milliye' anlayışları üzerine kurulmuş olan 'Müdafaa-i Hukuk' ve 'mazlum milletler' öğretilerinin şekillendirdiği Milli Mücadele'nin 'anti-emperyalist' niteliği yer alır.³ Buradaki Galiyev perspektifli 'mazlum milletler' yaklaşımı⁴, Milli Mücadele'yi anti-emperyalist özelliğinden soyutlamayan romanlar arasında dahi Attilâ İlhan romanlarına bir özgünlük katar. Bu söylemin tamamlayıcı bir diğer unsuru ise Anadolu İhtilali⁵ kavramsallaştırması üzerinden bu sürecin, Bolşevik İhtilali ile birlikte 'egemen sistemi bozucu'⁶ tarihsel hamleler olarak tanımlanmasıdır. Netice itibarıyla bu söylem açıklamaları sıkı bir organik bütünlük içinde düşünülmüş; romanlar da bu söylem düzeni içinde kurgulanmıştır. Böylelikle yapıyı belirleyen söylem, kendisini romanlar üzerinden yeniden üretmiştir. Bu yazı da açıklamaları bu çerçeveye oturtarak söz konusu söylemin kurgu içinde nasıl işlediğini İstanbul cephesindeki olaylarla sınırlı kalarak göster-

cak bir film projesi için 1990'lı yıllarda yazılmış senaryo metni olup yazarın ölümünden sonra "görsel roman" tanımlamasıyla yayımlanmıştır. Yarıda kalmış bu projenin senaryosunda önemli bir bölümü oluşturan Milli Mücadele dönemine ilişkin olaylar, *Allahın Süngüleri: Reis Paşa ile Gâzi Paşa* romanlarında daha geniş tutularak yer almıştır.

³ Bu söylem ve kaynakları Attilâ İlhan'ın yazılarında da sıklıkla yer bulmuştur. *Hangi Atatürk*, "...bir sap kırmızı karanfil..." / *Cumhuriyet Söyleşileri 1*, "...ufkun arkasını görebilmek..." / *Cumhuriyet Söyleşileri 2* buna örnek eserlerden belli başlılarıdır.

⁴ Yazılarında açıklık getirilen bu yaklaşım, 'mazlum milletler' (sömürge ya da yarı sömürge) ile 'emperyalist devletler' arasındaki bir çatışmada, 'mazlum milletler'in iç toplumsal çelişkilerini ikinci derece bir önemde değerlendirir. Dolayısıyla mücadelede, ana çelişkinin ezilen kesimi olarak 'mazlum milletler'i bütüncül/birleşik bir yapıda görmektedir. İlhan, *Hangi Atatürk*, s.122, 295-318.

⁵ Attilâ İlhan, yazılarında sıklıkla kullandığı 'Anadolu İhtilali' kavramını şöyle açıklar: "Yapısı teokratik ve feodal, durumu yarı sömürge, egemenliği sultan, saray aristokrasisi ve işbirlikçi komprador burjuvazisi bir ülkede, halkın 'kayıtsız şartsız' egemenliğini kurmak, yani iktidarın yapısal niteliğini halk lehine değiştirmek!" Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008, s.137.

⁶ Yazarın bu doğrultudaki bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Hulki Cevizoğlu, *Bütün Kaleler Zaptedilmedi "Attilâ İlhan'la Birkaç Saat"*, 5. bs., Ceviz Kabuğu Yay., Ankara: 2004, s.11.

meye çalışacaktır. Nihayetinde Mütareke İstanbul'unun, romanlara yansımaları ortaya koyulacaktır.

Milli Mücadele'nin niteliği tarihsel bağlamda farklı yaklaşımlar üzerinden bugüne kadar çeşitli sorgulamalara konu olarak tartışılmıştır. Attilâ İlhan da bu sürecin doğru tanımlanmasını Cumhuriyet döneminin iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından oldukça önemseydiğinden⁷ görüşleriyle bu sorgulamalara katılmış ve anlam evrenleri bu sürece ilişkin muhtelif içeriklerle örülmüş romanlarında dahi bu sorunun cevabını vermeye çalışmıştır. Bu cümleden olarak yazara göre Milli Mücadele antiemperyalist bir nitelik taşımaktadır ve bu süreçte savaşılan asıl düşman, İngilizlerin çok yönlü emperyalist politikalarıdır. Bu yaklaşım hem olay örgülerinin yapılandırılmasında hem açıktan cümlelerde kendisini açıkça göstermektedir. Onun için kurguların içeriği, süreci sadece Türk-Yunan savaşı tezi odağında açıklayan bir aksiyona hapsettirmemiştir. Aksine mezkûr politikanın bütün bölge jeopolitiğine yönelik askerî-siyasi müdahalelerini yansıtacak genişlikte çok boyutlu olarak sahnelenmiştir. Yine aynı sebepten romanlarda yazarın tezine uygun olarak "...Yunanistan'da re's-i kâra Venizelos geçmiş, Konstantin geçmiş, Düvel-i Muazzama için fark edebilir; bizim için, bir şey fark etmez, çünkü, hasm-ı bî-amanımız İngiltere'dir..."⁸ sözüyle benzer içerikteki pek çok cümle farklı bağlamlarda yinelenerek yer bulmuştur. İstanbul'un işgali de -her ne kadar müttefik kuvvetlerin ortak bir hareketi olsa ve hatta aralarındaki güç çekişmeleri zaman zaman sayfalara yansıtılsa bile- esasen İngiliz politikasının karar ve uygulamalarına bağlanarak açıklanır. Buna göre işgal, İngilizlerin bölge siyasetleri bağlamında çok yönlü stratejik bir hamledir. Mütareke hükümlerini Osmanlı coğrafyasının ve halifelüğün merkezinden takip ve hatta daha genişleterek uygulama, boğazların denetimi, Sevr öncesi direnişi kırma ve baskı gibi hedeflerin yanında komşu coğrafyalara dönük politikaların sevk ve idaresinin bir gereğidir. Bu bakış, işgal altındaki İstanbul'u romanlarda çok uluslu bir istihbarat ve operasyon üssüne dönüştürmüştür. Örneğin Mütareke döneminin 'işgal mekânları'ndan Pera Palas civarındaki Krocker Oteli, işgal yapılanmasının geniş ağını ve faaliyetlerini yöneten bu işlevde bir merkez olarak seçilmiştir. İngilizlerin 'şark-ı karib politikaları' konusunda özel yetiştirilmiş seçkin ajanlarını ve üst düzey yöneticilerini içinde barındıran bu merkez, Dâhiliye Nezaretini yönlendirecek kadar yetkin ve etkin bir kurumdur. Yazar bu yapılanmaların savaş sırasındaki öncelikli misyonunu, emperyalist emeller için hedef seçilen toplumun kendi arasında iç çatışmalara yol açacak her türlü

⁷ Bkz. "İşe Kurtuluş Savaşı'ndan Başlamak Zorunluluğu", *Türk Dili (Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı)*, sayı 298, Ankara: Temmuz 1976, s.116-120.

⁸ *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*'da geçen bu cümle Mustafa Kemal'in dilinden aktarılmıştır. Attilâ İlhan, *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul: 2002, s.558.

çelişmesini açık veya gizli müdahalelerle derinleştirecek ve böylece onları içlerinden çökertecek tertipler düzenlemek olarak belirler ve çoğunlukla tarihsel gerçekliği olan hadiselerin temsiliyle bu tespiti somutluk kazandırır. İngilizlerin, Milli Mücadele'yi bastırmak için İstanbul'daki karargâhından saray ve hükümet politikalarını yönlendirmesi, Sivas Kongresi'ni engelleme ve iç isyan tertiplerine katılması, iç kamuoyunun algılarını yönetmek için İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi sivil teşkilatları kullanması bunlardan birkaçıdır. Özetle romanlar, ele aldığı tarihsel olaylara Milli Mücadele kronolojisinin sahnelemesi yanında, mücadelenin esas olarak İngiliz emperyalist politikalarına yönelik olduğunu somutlama işlevini de yüklemiştir.

Yazar, diyalektik ilişkiye tâbi bir bütünlük düzleminden olaylara yaklaştığı için Anadolu'daki ayaklanmalarla Rusya'daki iç isyanları birlikte gündeme getirmiş ve bu hareketler arasında anlamlı bir benzerlik kurmuştur. Buna göre, her ikisinin ardındaki güç İngilizlerdir. Bu durumu okura, kimi gerçek kimi kurmaca olaylar üzerinden aktarmıştır. Örneğin Kâzım Karabekir'in savaş günleri Ankara'ya gönderdiği bir telgraf metni alıntılanır.⁹ Burada Anadolu ile Bolşevikler arasındaki olası işbirliği karşısında İngilizlerin sahneye koyacağı planın, tıpkı Rusya'da destekledikleri iç isyan hareketinin benzeri bir "Türk Denikin Ordusu" olacağı dillendirilir. (R.P., s.13) Savaş sırasında Anadolu'da vuku bulacak iç isyanlara gönderme için kullanılmış bu alıntı ile aynı içerikte bir başka örneği, *New York Times* adına Milli Mücadele'yi takip etmek için İstanbul'da bulunan Jimmy Fowler adlı Amerikalı bir gazetecinin cümleleri oluşturmuştur. İşgal günleri yabancı gazetecilerin kaldığı Pera Palas'ta canlandırılan bir sahnede, Fransız ve İngiliz meslektaşlarıyla Anadolu'daki siyasi gelişmeleri değerlendiren Amerikalı gazeteci, yazarın görüşünü üstlenmiş şekilde Beyaz Ordu ile Milli Mücadele karşıtı silahlı oluşumlar arasındaki benzerliğe dikkat çeker ve her iki ülkedeki yaşananlar için şöyle konuşturulur:

"İngiliz dostlarımız, Anadolu'da bir de iç savaş kışkırtıyor. ... Rusya'da General Denikin ya da Wrangel neyse... Anadolu'da Anzavur 'Paşa' o!... Adam başına 30 dolar veriyormuş, asker maaşının yüz katı... Bu, dahili harp demektir..." (R.P., s.146)

Emperyalist politikaların bölgeye yönelik planlarındaki iç içelik başka olaylar üzerinden de işlenmiştir. Bunu konumuz özelinde kalarak örneklendirecek olursak İstanbul'daki İngiliz işgal merkezi, aynı zamanda, Bolşevik muhalifi Rusların da destek gücüdür. Özellikle ihtilal sonrası şehre gelen Çarlık dönemi siyasi polis örgütü mensupları, Avrasya jeopolitiğindeki güç savaşında bu merkez tarafından kullanılır. Örneğin *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda

⁹ Romanda, içeriği değiştirmeyen bazı ufak tefek farklılıklarla kısmen alıntılanmış bu telgrafın tamamı için bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 1. cilt, YKY, İstanbul: 2008, s.573. Aynı konuya dair ayrıca bkz. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 2. cilt, s.752, 775.

Prens Dmitri Bragin adı altında gizlediği kimliğiyle İstanbul'un sosyete hayatı içinde dolaştırılan kahraman, aslında İngilizler için irtibat zabıtlığı vazifesi gören eski bir Çarlık istihbaratçısıdır. Bolşeviklerle savaşmaları için Beyaz Rus mültecilerden asker devşirme ve cephe ardı sivil alan organizasyonları neredeyse tamamen onunla ilişkiler etrafında gündeme getirilmektedir. Böylelikle İstanbul'un işgali de İngilizlerin, Anadolu ve Bolşevik hareketleriyle eşzamanlı mücadelesi üzerinden yorumlanmış olur ve yukarıda işaret ettiğimiz gibi işgalin İngilizler nezdindeki jeopolitik değeri ve önemine, diğer gerekçeler yanında kısmen de olsa, Bolşevikleri güneyden kuşatma imkânını koyar. Ayrıca buna ek olarak İstanbul işgalini resmileştiren ve şiddetlendiren 16 Mart'taki ikinci müdahale sorgulanırken yine İngilizlerin, Anadolu ve Bolşevikler arasındaki irtibatı da engelleyecek Kafkas politikalarının iflası gerekçelerden biri olarak düşünülmüştür.¹⁰

İncelemeye esas olan romanların kadrajındaki bir başka Mütareke İstanbul'u manzarası, şehrin mukimlerinin işgal karşısındaki mütecanis olmayan tepkileridir. İşgalin vatanseverler ile işbirlikçileri, cesurlar ile korkakları aynı anda ortaya çıkarması, bunun da şehirdeki çatışma alanlarını ve karmaşıklığı derinleştirmesi çeşitli olaylar üzerinden okura izlettirilmiştir. Yalnız buradaki söz konusu ayrışma, benzer konulu pek çok romandan mutad olduğu üzere kozmopolit şehrin salt kimlik ve sınıfsal farklılığına bağlanarak açıklanmaz. Asıl olarak ayrışma, toplumsal diyalektiğin konumlandığı ana çelişkinin yani emperyalist müdahalenin farkında olan ve olmayanlar arasında gösterilir. Onun için de işgal taraftarı gayrimüslimler anlatılırken, beraberinde, millici çevrelere gönüllü istihbarat sağlayan Pandikyan Efendi'nin de olayların içine katılması ihmal edilmez.¹¹ Bu çelişkinin toplumdaki farkındalık düzeyi daha yoğun ise Müslüman Türk çevrelerinde gözlemlenmiş ve buradan yapılan temsillerle toplumsal bölünmeye dikkat çekilmiştir. Buna göre ayrışmanın bir tarafını Mütareke İstanbul'unda neşe, huzur ve emniyetlerini kaybetmiş ama tepki ve mukavemet göstermekten geri durmayan çevreler, milli uyanışı örgütleme ve eyleme dönüştürme misyonundaki teşkilatlar oluşturur. Bun-

¹⁰ Bu değerlendirme "General Denikin, Maverâ-yı Kafkas'da mağlubiyete uğrayınca, Pâyitahtı işgâle tevessül ediyorlar..." sözüyle Mustafa Kemal'e yaptırılmıştır. İlhan, *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*, s.29. Tarihsel kaynaklarda buna benzer bir değerlendirme, İstanbul'un 16 Mart'taki ikinci işgali üzerine aynı gün Kâzım Karabekir tarafından ilgili kurumlara gönderilen bir tamimde yer almaktadır. Karabekir, *a.g.e.*, s.591.

¹¹ Yazarın bu yaklaşımı, tarihsel bir kişilik olarak gerçek ismiyle romanda yer bulan Pandikyan Efendi'ye ait şu sözlerle de gündeme getirilmiştir: "...oğlum, ben Osmanlıyım, Osmanlı doğdum, Osmanlı öleceğim, bu lafıma bir mim koy, e mi? Hal-i hazırda sen bakma, İngiltere devlet-i fehimesinin İstihbarat Dairesi'nden sebeblediğime, ben bilirim ki bu Avrupa keferesi bize ekmek vermez, hâşa huzurdan köpek gibi de kullanır: Rumları nasıl kullandıklarına hep birlikte şahit olmadık mı, Antranik Paşa'nın muhayyel Ermenistan'ını da istikbalde bekleyen budur." (*S.P.*, s.398)

ların açık alan ya da yeraltındaki mücadeleleri, gerçek ya da hayalî kişiler ve olaylarla canlandırılmıştır. Örneğin Milli Mücadele'ye İstanbul'dan önemli katkılar sunmuş Karakol Cemiyeti ve yine üyelerinin ekserisini bu kadronun oluşturduğu Mim Mim Grubu ile Müsellâh Müdafaa-i Milliye¹², işgal günlerinde gizlilik esasına göre çalışan milli teşkilatların romanlardaki temsilidir. Özellikle *Sırtlan Payı* ve *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nın aksiyon sahneleri okura, Binbaşı Ferid ve gazeteci Münif Sabri gibi asıl kahramanların üyesi olduğu bu teşkilatların İstanbul'daki tepkiyi silahlı/silahsız örgütlenme, Anadolu'ya silah ve mücadeleciler kaçırma, propaganda oluşturma, istihbarat toplama ve takip yapma, işgalcileri ve işbirlikçileri yıldırma vb. eylemlerini izlettirir. Mesela *Sırtlan Payı*'nın pek çok epizodunu, bu gizli teşkilatların işgal güçlerinden ve onlarla işbirliği yapan çevrelerden istihbarat toplama çalışmaları oluşturur. Bu gruplar için işgal karargâhı, resmî kurumlar kadar işgal askerlerinin de gittiği Beyoğlu'ndaki eğlence ve buluşma yerleri, işbirlikçi çevrelerin evleri (Mizrahi Yalısı, Direkliyali gibi) elverişli bir istihbarat ve takip mekânı olarak canlandırılmıştır. Özellikle de Beyoğlu'ndaki gerçek adlarıyla temsil bulmuş mekânların işgal günlerinde, salt eğlence ve buluşma yerleri olarak kullanılmayıp aynı zamanda bir casusluk ve istihbarat mekânı hâline dönüştüğü vurgusu dikkat çekicidir. Zira bu durum, sürece özgü koşulların bu gibi sivil kamusal alanları nasıl başka bir işlevle şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda ise işgalcilere yönelik mücadele silahlı eylemleri de konu etmiş; örneğin İngiliz istihbaratının İstanbul'daki seçkin ve etkin elemanlarından birine yönelik suikast, yürütülen mücadelenin farklı bir temsilini oluşturmuştur.

Romanların Milli Mücadele yanlısı kahramanları birbirleriyle buluşturduğu sahneler, göstergeler düzleminde bir karşıtlığı üretmiştir. Böylelikle işgal mekânlarına karşılık olacak şekilde millici çevrelerin toplandığı 'mücadele mekânları'nı ortaya çıkarmıştır. Şehirdeki direnişin semt semt örgütlenmesinin bir temsili olarak Kasımpaşa bu mücadele mekânlarından biridir. Bu semtten canlandırılan olaylar tespitimize göre Karakol Cemiyeti üyelerinden ve bilahare kurulan Mim Mim Grubu ile Müsellâh Müdafaa-i Milliye'nin kurucularından Kaymakam Hüsamettin'in hatıraları¹³ ışığında kurgulanmıştır. İlgili kaynakta millici çevreler için işgal günlerindeki öneminden bahsedilen Kasımpaşa, romanlarda da toplumsal doku itibarıyla milli bir teşkilatlanmaya müsait bir semt görünümündedir. Özellikle *Sırtlan Payı* romanı tarihsel

¹² Açılımı 'millî müdafaa' olan Mim Mim Grubu (diğer bir ifadeyle M. M. Grubu) ile onun farklı bir yapılanması olan Müsellâh Müdafaa-i Milliye hakkında bilgi için bkz. Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, (yay. haz.: Samih Nafiz Tansu), İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul: 2011; ayrıca Kemal Koçer, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul*, Vakıf Basımevi, İstanbul: 1946.

¹³ Ertürk, a.g.e., s.257-259.

bilgilerle uyumlu olarak bu semttteki milli teşkilatlanmayı olayların konusu yapmış; semti Mütareke'nin ordu malzemelerine el koyma yaptırımını karşın- da askerî depolardan kaçırılan cephanenin saklandığı, gençlerin mukavemet gücü olarak eğitildiği bir mekân olarak kurgulamıştır. Yazar, bu çerçevedeki olaylar içinde Kaymakam Hüsamettin, Bahriye Binbaşısı Muhiddin Bey, Saim Tayyar Bey gibi tarihsel gerçekliği olan kişileri de kullanmıştır. Yine Kasım- paşa'daki Acem'in kahvesi, Divanyolu'ndaki Kanun-u Esasiye Kırathanesi millici çevrelerin o günlerdeki buluşma yerleri olarak mücadele mekânları- nı simgeleştirmektedir. Ayrıca esas kahramanların aksiyonlarından bağımsız olarak romanlarda, bu gizli teşkilatların işgal günlerinde yürüttükleri faali- yetlere dair başka bazı bilgiler de yer bulmuştur. Bekirağa Bölüğü'nden Halil ve Nuri Paşaların kaçırılmasının Karakol Cemiyeti'nin bir eylemi olarak dü- şünülməsi, Halide Edip'in temsilinde millici çevrelerin Anadolu'ya kaçırılma tertipleri bunlar arasındadır.

Karakol Cemiyeti'nin Milli Mücadele'ye hizmetleri yanında tarihsel kay- nakların ele aldığı diğer bir özelliği örtülü amaç ve faaliyetleridir. Yazar da teşkilatın bu yönüne sayfalarında yer açmış; nihayetinde yürüttüğü politika açısından Anadolu'daki hareketten belli ölçüde bağımsız olarak konumlan- dırmıştır. Karakol Cemiyeti, uzantısı olarak kurulduğu İttihat ve Terakki'yle ve Anadolu'daki hareketin mesafeli durduğu Enver Paşa'yla bağına Milli Mü- cadele'nin hiçbir aşamasında tamamen koparmamış, bu temas üzerinden Bol- şeviklerle gizli ilişkiler yürütmüştür. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in bu teşkilat için *Nutuk*'ta dile getirdiği görüşler¹⁴ paralelinde kalınarak yararlı hizmetleri olmakla beraber tam olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şemsiyesinin altında düşünülmez. Hem milli teşkilatlar arasında hem de kendi içinde çatışmaya varmayan ama bir bölünmüşlüğü ortaya koyan teşkilatın bu durumu, farklı bağlamlarla birçok sahnede okurun karşısına çıkar. Örneğin Bolşevik temsil- cileriyle görüşmeler, 'murahtas-ı mahsus' sıfatıyla Baha Sait Bey'in Bakü'ye gönderilmesi Anadolu'daki hareketten bağımsız politikaların bir delilidir. Özellikle ismine ilk defa *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda rastlanan Resul Ho- cayef adlı kahramanın, İngilizlere karşı işbirliği amaçlayan Bolşevik heyetiyle İstanbul'a geldikten sonra Karakol Cemiyeti'nin eylemleri içinde kurgulan- ması söz konusu gizli görüşme ve işbirliğini daha güçlü canlandırmaya matuf bir adımdır. Yazarın konuya yaklaşımını ortaya koyması açısından Karakol Ce- miyeti'ne ilişkin dikkat çekici bir başka sahne ise Mustafa Kemal'in *Nutuk*'ta bu teşkilatın ayrı yapılanma ve çalışma şeklinin yarattığı rahatsızlığı dile ge- tirirken aktardığı bir anekdotun¹⁵ aynıyla *Sırtlan Payı*'na taşınmasıdır. Aynı

¹⁴ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, YKY, İstanbul: 2011, s.362-363.

¹⁵ *Nutuk*'ta bu anekdot şöyle yer alır: "Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkân- ı harbiyenin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarımızdır ceva-

zamanda cemiyetin daha Milli Mücadele günlerinde kendisini tasfiye ederek birçok üyesiyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesine bağlı bir teşkilatlanmaya gitme gerekçesini de açıklayan bu anekdot, kahramanlardan Doktor Hayrullah'la Binbaşı Ferid arasındaki konuşmada gündeme gelir. Doktor Hayrullah önce, cemiyetin Müdafaa-i Hukuk Nizamnamesi'ni sarfınazar ederek kendisine ait bir nizamname ve talimatnameyi Ankara'dan habersiz hazırlaması ve dağıtmasının, içeriğinde her yönüyle gizli bir teşkilatın yine gizli bir lideri ve kurmaylarından bahsetmesinin zihinlerde doğurduğu istifham ve endişeyi Mustafa Kemal'in ağzından nakleder. Bilahare Mustafa Kemal'in teşkilatın kurucularından Kara Vasıf Bey'e Sivas Kongresi sırasında yönelttiği bahsi geçen lider ve kurmayların kim olduğu sorusu aktarılır. Roman, sorunun Mustafa Kemal'den gizlenen cevabını verir. Teşkilat üyelerinden Doktor Hayrullah'a yaptırılan açıklama şöyledir:

"... Kara Vasıf Bey'e serzenişte bulunuyor. Karakol Teşkilatı münasebetiyle... Hani bir beyanname neşredilmişti ya, teşkilâtın gizli kumandanlarından filân dem vuran, Paşa 'Kim bu kumandan?' diye sormuş, Kara Vasıf Bey 'Enver Paşa' diyecek değil a, mütebessim 'Sizsiniz Paşam' demiş ama, ikna edememiş galiba... Sustu, ufacak gözleri birer cıva damlası gibi ışıldıyordu:

-Edebilir mi hiç, dedi, ne kurttur o!" (S.P., s.375)

Yazar, teşkilatın gizli yürüttüğü bu faaliyetlerden ötürü içerisinde yaşanan örtülü ayrışmayı da gündeme getirmiştir. *Sırtlan Payı*'nın Binbaşı Ferid'ine, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nın Münif Sabri'sine açık veya örtülü cümlelerle bu konuda açıklamalar yaptırmış ve romanların esas kahramanlarını Mustafa Kemal'den taraf vermiştir. Böylelikle konuya yaklaşımda kendi durduğu yeri yeniden belirtmiş olur.

İşgal altındaki İstanbul'da yürütülen kurtuluş mücadelesinin bir başka biçimi ise açık alan faaliyetleri kabilindedir. Milli davaya taraftar gazetecilerin çalışmaları bu tarzdadır. Romanlarda buna göndermeler yapılmakla beraber asıl üzerinde durulan aydın-halk birlikteliğinin bir göstergesi olacak Kadıköy, Sultanahmet benzeri protesto mitingleri olmuştur. İzmir'in işgali sonrası şehirdeki kitleleşen tepkileri örnekleyen bu mitinglerde tecessüm eden milli uyanışı yazar, yeni bir devletin kurulacak olmasına atfen başka ufukların habercisi olarak görmüş ve bunu şöyle ifade etmiştir:

bını vermişti. Bu bütünü istigrahımı mücib olmuştu. Bu cevap, elbette makul ve mantıkî olamazdı. Çünkü bana, asla böyle bir tertip ve teşkilden kimse bahsetmiş ve muvafakatimi almış değildi. Bu cemiyetin bilahire, hassaten İstanbul'da muhafaza-i unvan ederek idâme-i faaliyete çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve buna dair bi'z-zarure bize verilmiş olan malumatta samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz." *Nutuk*, s.672.

“... mitingler, Dersaadet’in ‘derûnunda, mâşerî’ bir tepkinin varlığını ortaya çıkardı. Şehrin bilinmez neresinde, ‘adeta devâsâ bir kalp’ çarpıyor: yeni bir doğuşun müjdesi midir bu, yoksa bir ‘basübâdelmevt’ mi?” (D.S.E., s.63)

Ayrıca bu mitingler ve Darülfünun gençleri tarafından düzenlenen eylemler üzerinden bir başka milli teşkilatın varlığı gündeme getirilir. Bu teşkilat, şehirdeki açık alan direnişlerinin gizli tertipleycisi olarak gösterilen Esat Paşa başkanlığındaki Milli Kongre’dir. Yapılanması ve faaliyetlerine olaylar içinde önem verilmiştir.

Mütareke İstanbul’unun bir başka gerçeği olan işgale tepkisiz kalmış hatta işbirliğine gitmiş Müslüman Türk çevreleri romanların odaklandığı diğer bir husustur. Bu çevreleri, iktidar mensupları dışında hatta onlardan çok şehirdeki komprador kültürün temsilcileri canlandırmıştır. Milli Mücadele’yi gerçekleştiren ‘tarihsel blok’¹⁶un dışında tutulan bu çevreler yazar açısından, toplumsal diyalektik süreci doğru kavrayamadıklarından savaşa yol açan ana çelişkinin farkında olmayanlardır ve romanlar onları, salt eğlenceye indirgenmiş bir kozmopolit kültür ortamında işgal askerleriyle iç içe olarak göstermiştir. Bunu yansıtacak en canlı karakterler olarak ise öncelikle Bacaksız Abdi Bey ve Gülistan Satvet kurgulanmıştır. Bu temsilleri üreten koşullar Tanzimat Batıcılığına yani komprador nitelikli kozmopolit Batıcılığa¹⁷ bağlandığından, işgal karşısında aldıkları teslimiyetçi tavra da kaynağı açısından bu bağlam içinde ayrı bir anlam kazandırılmıştır. Sefih bir yaşantının numunesi Bacaksız Abdi Bey karakteri, işgale ilişkin başka anlam katmanları oluşturacak özelliklere de sahiptir. Örneğin eski bir İttihatçı olarak bu kimliğinin kendisinde yarattığı –esasinda asılsız- korku ve paranoya hali, işgal altındaki İstanbul’da İngilizlerin yürüttüğü İttihatçı tutuklamalarına ve bunun yaygınlığına bağlanarak böylece işgal şehrinin bir başka boğucu havası sahnelenir. Yine bu karakter, örtülü maksadı ‘Memalik-i Mahrusa’nın her yerinden istihbarat temin etmek olan beynelmil bir şirketin hissedarıdır ve bu durumla onun komprador kimliği yanında ayrıca, İngilizlerin gizlice kurdurduğu söz konusu şirket üzerinden İngiliz istihbarat araçlarının çeşitliliği örneklenmiştir. Bu komprador kültürün kişilik kazandırdığı bir başka kahraman olan Gülistan Satvet ise bu çevrelerdeki kimlik erozyonunu ve ahlâkî yozlaşmanın boyutunu, işgalci

¹⁶ Yazar, Anadolu İhtilali olarak tanımladığı Milli Mücadele ve devamındaki Cumhuriyet devrimlerinin aydınlar, bürokrasi, eşraf ve halkın içinde yer aldığı tarihsel bir blok tarafından gerçekleştirildiğini farklı yazılarında dile getirmiştir. Bu yazılardan bazıları için bkz. İlhan, *Hangi Atatürk*, s.132.; Attilâ İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı*, 2.bs., Bilgi Yay., Ankara: 1998, s.36.

¹⁷ Attilâ İlhan yazılarında, Tanzimat dönemi için “komprador Batıcılığı” tabirini kullanmıştır. Buna örnek için bkz. Attilâ İlhan, *Hangi Battı*, Bilgi Yay., Ankara: 1999, s.80-81, 110. Ayrıca, Tanzimat’ın ürettiği komprador nitelikli politikaları Sevr’e uzanan yolun başlangıcı olarak göstermiştir. İlhan, *Hangi Battı*, s.203.

askerlerle iç içe bir yaşantıya savrularak canlandırır. Bütün bunlar işgal İstanbul'unun karanlık ve hesaplaşılması gereken yüzüdür.

Romanlar, işgal gerçeğini okura anlatmada ve dahi yoğun hissettirmede bütün bu aktarılanlardan başka muhtelif kaynakların belgelediği Mütareke ve Millî Mücadele dönemindeki şehrin günlük hayatından kesitleri kimi fotoğrafik bir betimleme kimi canlandırma kimi de kurguya iliştirilmiş kısa bilgi olarak kullanmıştır. Mütareke İstanbul'unun acı ve çalkantılı günlerine ayna tutan ve ayrıca süreci açıklayıcı olan günlük hayattan bu kesitlerin belli başlıları ise şunlardır: İlk ve ikinci işgalin gerçekleşme anları, şehrin savaş gemileriyle Boğaz'dan kuşatılması ve bir bölümü sömürgelerden toplanmış işgal askerlerinin kontrolündeki sokakların manzarası, özellikle ikinci işgalle birlikte Şehzadebaşı Karakolu'ndan başlayıp stratejik kurumların işgal kuvvetlerince adım adım teslim alınması, Beyoğlu'nun yabancı devletlerin bayraklarıyla donatılması, gayrimüslim çevrelerden yansıyan sevinç ve taşkınlıklar, kozmopolit çevrelerde kök salmış komprador alafrangalığın umursamazlığı ve ihaneti, millîci çevrelere yönelik baskı ve Bekirağa Bölüğü, Arapyan Hanı, Krocker Oteli bodrumunda son bulan tutuklamalar... Bu cümleden olarak fırsatçılık, pahalılık, yokluk ve yoksulluğa ilişkin ekonomik sıkıntılar, şehri kasıp kavuran veba ve İspanyol nezlesi gibi salgınlar, asayişsizlik, Rus mülteciler ve iç göçle daha artmış nüfus Mütareke İstanbul'undan sosyal yapının durumunu ortaya koyan başka yansımalarıdır. Bu koşulların Müslüman Türk nüfusuna hissettirdikleri ise "... 1336 yazında, İstanbul'da Müslüman, bilhassa Türk olmak, bir eziyet-i muazzama!" (R.P., s.292) sözünde içeriğini kazanacaktır. Yalnız sınırlı olsa da şehirdeki bu karamsar ve acı tablonun hilafına olacak mutluluk sahneleri, İzmir'in geri alınma haberinin yarattığı sevinç gösterileriyle *Gâzi Paşa'nın* son kısımlarında canlandırılmıştır.

Olayların dışı vurduğu Mütareke İstanbul'una hâkim olan atmosfer, bir estetik anlatım yolu olarak göstergeler düzleminde de sürdürülmüş; böylelikle metinlerin anlam sınırları genişletilmiştir. Örneğin şehrin tarih içinde kazandığı farklı isimlendirmeler ve camilerinden yükselen ezanlar, bağlamları içinde alelade bir kullanımdan ziyade metnin mesajını içkin bir simge değeri niteliğindedir. Böylelikle metnin estetik gücüne de katkı sağlanmıştır. Şehir için İstanbul yanında Dersaadet ve Constantinople isimlendirmelerinin kullanılması metne hâkim çatışma ve karşıtlık vurgusunu pekiştirmiştir. Bunlardan Constantinople söyleyişine Batılılar ve Levanten alafrangalığı itiyat edenlerin arasında tesadüf edilirken, şehre Müslüman Türkler zamanında kazandırılmış bir isimlendirme olması gözetilerek Dersaadet ise adeta şehrin asıl kimliğini ve aidiyetini içkin bir simge değere dönüştürülmüştür. Dersaadet gibi roman başlığına taşınacak kadar yüksek bir simge değeri, şehrin camilerinden yükselen ezanlara kazandırılmıştır. Günlük hayatın değişen gö-

rüntüsü içinde “...şehrin Türk’e ‘aidiyetini’ kanıtlayabilecek” (D.S.E., s.323) adeta tek şey olarak anlam yüklenmiş Dersaadet camilerinden okunan ezanın bu simge değerini, romandan alıntılanan şu sözler oldukça açık ve güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Dersaadet’teki sabah ezanları! Boğaziçi’ndeki düşman zırhlılarının; Pera’da, Tatavla’da, Ayastefanos’ta, kaldırımları döve döve devriye gezen ‘düşman’ inzibatlarının; Haydarpaşa ve Sirkeci garlarına, limana, kara ve deniz gümrüklerine, posta ve telgraf idaresine çöreklenmiş ‘düşman’ zabitlerinin üzerinde, yalnız onlardır ki şehrin (hatta bu mülkün) asıl sahiplerinin elinden hala çıkmadığını duyurmaktadır.” (D.S.E., s.323)

Şehri işgal edenlere de kendisini duyuran ezanlar bir gösterge olarak ayrıca memleketin görünüşteki parçalanmışlığına rağmen “şerefeden şerefeye, minareden minareye, camiden camiye atlayarak, Dersaadet ufuklarını aşır, Anadolu içlerine dağıl[masıyla]” (D.S.E., s.324) arka plandan bütünlüğü ve devamlılığı temsil etme işlevindedir.

Sonuç olarak Attilâ İlhan, yazılarında ve söyleşilerinde paylaştığı yakın tarihe ilişkin birikimine romanlarında, edebiyatın imkânlarıyla daha bir canlılık ve somutluk kazandırmıştır. Nesnel bilgileri diyalektik bir bakışla tarihsel boyuta yerleştirirken, olaylar üzerinden geliştirdiği siyasi bakışı ve farklı bir perspektif içeren yaklaşımı onu özgün kılan yanı olmuştur. Aynı zamanda yargı ve değerlendirmeleri, henüz oluşmamış bir toplumsal yapıyı kuracak bileşimi bulmaya matuftur.

BİBLİYOGRAFYA

- Cevizoğlu, Hulki, *Bütün Kaleler Zaptedilmedi "Attilâ İlhan'la Birkaç Saat"*, 5. bs., Ceviz Kabuğu Yay., Ankara: 2004, s.11.
- Ertürk, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, (yay. haz.: Samih Nafiz Tansu), İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul: 2011
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, YKY, İstanbul: 2011.
- İlhan, Attilâ, *Ulusal Kültür Savaşı*, 2.bs., Bilgi Yay., Ankara: 1998, s.36.
- İlhan, Attilâ, *Hangi Batı*, Bilgi Yay., Ankara: 1999,
- İlhan, Attilâ, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008, s.137.
- İlhan, Attilâ, *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul: 2002, s.558.
- İlhan, Attilâ, "İşe Kurtuluş Savaşı'ndan Başlamak Zorunluluğu", *Türk Dili (Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı)*, sayı 298, Ankara: Temmuz 1976, s.116-120.
- Karabekir, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, C.1-2 cilt, YKY, İstanbul: 2008.
- Koçer, Kemal, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul*, Vakıf Basımevi, İstanbul: 1946.
- Törenek, Mehmet, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, 2. bs., Kitabevi Yay., İstanbul: 2013.
- Türkeş, A. Ömer, "Genel Bir Bakış", "Yeni Bir Dönem, Yeni Bir Milli Mücadele", *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, (haz.: Mürşit Balabanlılar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul: 2003

5.4 MÜTAREKE DÖNEMİNDE MATBUAT SANSÜRÜ VE UYGULAMALARI (1919-1920)

Prof. Dr. Yusuf SARINAY*
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA**

5.4.1 Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti tarafından genel seferberlik ilan edildikten hemen sonra sansür kararı alınmış, ertesi gün de ordu hakkında yayın yasağına ilişkin bir tebligat yayımlanmış, arkasından da yine yayımlanan daha kapsamlı talimatname ile sansürün uygulama şekli hakkında dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmişti.

Alınan sansür kararı Osmanlı Devleti'nde bazı noktalarda aksamalar olmakla beraber uygulanmış ve gerek matbuat gerekse haberleşme kontrolden geçirilmiştir. Savaş dönemin matbuatında Osmanlı Devleti'nin yenilgileriyle ilgili haberlere rastlamak mümkün değildir. Sansürden dolayı gazeteler bu konuda yayın yapamamışlar veya hükûmetin onayladığı haberlerin dışında bir yazı yayımlayamamışlardır.

Matbuat ve haberleşme üzerindeki sıkı kontrol 1917 yılına kadar devam etmiş, 1917 yılının ikinci yarısında Osmanlı Devleti siyasi sansürde bir yumuşama yoluna gitmiş ve 1918 yaz aylarından itibaren basın üzerindeki sansürü kontrollü bir şekilde yumuşatma kararı almıştır. Nihayet 9 Haziran 1918'de siyasi sansür kaldırılmış, 11 Haziran 1918'de de matbuat tamamıyla serbest hale gelmiştir.

Bu dönemde Celal Nuri (İleri) Ati gazetesini, Ahmet Emin ve Asım Us Vakit gazetesini, Necmettin Sadak Akşam gazetesini, Yunus Nadi Yenigün gazetesini yayınlamaya başlamışlar, Mondros Mütarekesi öncesi basın dünyasında bir canlanma görülmüştü¹.

* TOBB-Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, y.sarinay@gmail.com

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, recepkarakaya@gmail.com

¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul (Basım tarihi yok), s.

Siyasi sansür kaldırılmıştı ama askeri sansür halen daha devam etmekteydi. Siyasi sansür kaldırıldıktan sonra eskiden uygulanmakta olan askeri sansür hakkında yeniden sekiz maddelik bir talimatname kaleme alınmış, talimatname hükümlerinin dikkatli bir şekilde tatbik edilmesi için sansür merkezlerine emir verilmiştir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzası üzerine yürürlükte olan askeri sansür de lağvedilmiştir².

5.4.2. Mondros Mütarekesi Sonrası Matbuat Sansürünün Yeniden Kurulması ve İşgal Kuvvetlerinin Sansür Uygulamaları

Mütareke şartları Osmanlı Hükümeti'nin sansürü tamamen kaldırmasına imkan vermedi³. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri temsilcilerinin müdahalelerini ve azınlık matbuatının zararlı neşriyatını, sansür heyeti vasıtasıyla önlemeye çalışmış, İtilaf sansür heyeti gayrimüslim unsurların yanında yer aldığından, zararlı haberlerin önemli kısmı yine neşredilmiştir⁴.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra, Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa hükümetleri döneminde, basında çıkan yazılarda, büyük ölçüde mütarekenin olumsuz veya Türkler aleyhine esen havasının etkili olduğu görülmektedir.

Mütarekeden sonra matbuat sansürünü tamamen kendi kontrolleri altına almak isteyen İtilaf Devletleri komiserleri hemen harekete geçerek Osmanlı matbuatına sansür konulması taleplerini dile getirmeye başlamışlar, ilk önce, İtilaf Devletleri Kıtaları Karargahında bir çeviri bürosu kurmuşlardı.

İtilaf Devletleri Bürosu tarafından dağıtım için çıkan günlük Fransızca, Rumca, Türkçe ve Ermenice gazeteler ya da dergilerde yayınlanacak haberlerin nasıl olacağına dair prensipler belirlenmiş, bu amaçla basın yayın organlarına bir kılavuz verilmişti.

Kılavuzu alan gazete temsilcileri sansür endişesiyle Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti ile temasa geçmişler ancak müdüriyet cevap olarak endişeye mahal olmadığını, İtilaf Devletlerinin basına sansür uygulama niyetinde olmadıklarını bildirmişti. Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin bu cevabına

107, 108.

² Hüseyin Kalemlî, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 62, Erzurum, Mayıs 2018, s. 512.

³ Konunun farklı yönlerini ele alan çalışmalar için bkz.: *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Sansürü*, Mustafa Özbek, Hülya Baykal, Tan Baykal, Ankara 2016. Uygur Kocabaşoğlu-Aysun Akan, *Mütareke Ve Millî Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer" in 100 Atlısı*, İstanbul 2019. Ender Korkmaz, "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı: 19-20, s. 29-56.

⁴ Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, İÜSBE. Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 469.

rağmen İtilaf Devletlerinin matbuata sansür uygulamak istediği kısa bir süre sonra anlaşılacaktı⁵.

İstanbul'da kurulan İngiliz Yüksek Komiserliği, Hariciye Nezareti'ne 28 Kasım 1918 tarihinde bir yazı göndererek, gazetelerde her türlü meselenin tartışılmasının arzu edilmediğini, sansür vazifesiyle görevli bir Osmanlı Matbuat Bürosu'nun oluşturulmasının uygun olacağını, bu büro ile birlikte çalışmak üzere, İtilaf Devletlerinin her birinin bir temsilcisinden oluşan, küçük bir komite teşkil edilerek, bu komiteye bir Osmanlı temsilcisinin tayin edilmesini, komitece neşredilmesi istenmeyen makalelerin yayınlanması durumunda komitenin toplu olarak Osmanlı Matbuat Bürosuna müracaat ederek gerekli uyarılarda bulunacağını, böylece bütün tarafların menfaatlerinin korunmuş olacağını bildirmişti⁶.

Bu talep üzerine Osmanlı hükümeti, gazetelere bir bildiri göndererek, müttefik ordularının hareketi üzerine yapılan haberleri, toplumu heyecanlandıracak ve unsurların arasını bozacak, Padişah ve bilumum Osmanlı ve yabancı memurlar aleyhine yapılan yayınları, İtilaf Devletlerinden herhangi biri aleyhine yayınlanan tahrik edici yazıları, hükümetin idare şeklinin değiştirilmesine ve devlet menfaatleri aleyhine yayınların yasaklandığını duyurmuştu⁷.

Osmanlı Hükümeti'nin basına uyguladığı sansürü yeterli bulmayan Yüksek Komiserler Babı-ı Ali'ye birer nota vererek, Osmanlı Sansür Heyeti'nin yeniden kurulmasını istemişlerdi. Yüksek Komiserler hem basını hem de iletişim araçlarını kontrol üzere Müttefikler arası Sansür Komisyonu kurulması için de gerekli işlemleri başlatmışlardı. Osmanlı Devleti, Yüksek Komiserlerin isteğini yerine getirerek bir sansür heyeti kurmuş ve Aralık ayının başından itibaren bu heyet vazifesini yapmaya başlamıştı⁸.

Fakat sansür işlerinin aksamadan devam etmesi noktasında bazı problemler vardı. Çünkü Askerî Sansür Müfettişliği, bütün çalışanlarını mütareke şartlarına göre terhis etmişti. Bundan dolayı yeni sansür elemanlarına ihtiyaç vardı ve öncelikle 2'si İngilizce 2'si Fransızca bilen 4 kişinin sansür memurluğu için görevlendirilmesi istendi. Osmanlı Matbuat Sansür Heyeti'nin çalışma usulleri yeniden tespit edildi⁹.

⁵ Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*", *İÜSBE. Tarih Anabilimdalı*, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 458.

⁶ İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 28 Kasım 1918 tarihli yazı, BOA. HR. SYS. 2633/3-3-2.

⁷ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*", s. 458, 459.

⁸ BOA. HR. SYS. 2633/3-3-2. 2 Kânûn-ı evvel sene 1918 / (2 Aralık 1918)

⁹ Feyza Kurnaz Şahin, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Askerî Sansürün Kaldırılması Meselesi", *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler Ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara

İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu da teşkil edilmiş, bu komiteye yüzbaşı veya binbaşı rütbesinde bir Osmanlı memurunun temsilci olarak tayin edilmesinin istenmesi üzerine¹⁰, Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Hüsrev Bey, 2 Aralık 1919 tarihli talimatla Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu müfettişliğine getirilmiştir. Hüsrev Bey, Matbuat Müdüriyetine bağlı olarak çalışacaktır¹¹.

Heyet belli zamanlarda toplanacak, matbuatı inceleyecek, Rumca veya diğer gazetelerde aleyhte bir neşriyat görülmesi halinde, sansür uygulanacak gazete ve haberleri Osmanlı Matbuat Müdüriyetine bildirecekti.

Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu'nu ilk toplantısını 4 Aralık 1918'de İngiltere Sefarethanesinde yapmıştı¹². Komisyon toplantılarına daha sonraki tarihlerde de devam etti. Toplantılarda, İtilaf Devletlerinin temsilcilerinin gazetelerde çıkan çeşitli içerikteki haberlerin sansür edilmesine yönelik görüşleri ve alınan kararlar, matbuatı tetkik eden Osmanlı heyetine bildirildi.

Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonunu, sansür uygulamalarının muntazam ve yolunda gitmediğini, kısa zaman içerisinde sansürün ıslah edilmemesi halinde gerekli tedbiri almak zorunda kalacaklarını 15 Aralık 1918'de Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemal Bey'e bildirdi. Galip Kemal Bey, sansürün muntazam olarak uygulanmaması nedeniyle İtilaf Devletleri komiserlerinden şikayet geldiğini ve sansüre müdahale edeceklerine dair bir nota verdiklerini hükümete bildirdi.

Durumu müzakere eden hükümet yetkilileri, sansürün muntazam olarak uygulanmasını sağlamak için askeri sansür memurlarının görevlendirileceğini, sansür teşkilatının kadrolarının artırılacağını, dolayısıyla İtilaf Devletlerinin matbuatı sansür etmek üzere memur görevlendirmesine gerek olmadığını bildiren bir yazı kaleme aldı ve bu cevap Erkan-ı Harbiye Nezareti'ne gönderildi. Erkan-ı Harbiye Nezareti, 19 Aralık 1918'de sansür zabitlerinin tayinini kendilerine tebliğ etmiş ve sansür müfettişliğine Tevfik Bey yerine Hüsrev Bey'i uygun görmüştür.

Ancak Hüsrev Bey, İtilaf Devletleri sansür heyetinde de görevli olmasından dolayı sansür müfettişliğini kabul etmemiş, sansür müfettişliği vazifesinin Tevfik Bey'e verilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir.

Fransız Yüksek Komiseri Amet Osmanlı Sansür Heyeti'ni Almanya'ya yakın ve Türkçülüğü esas alan görüşlere sahip olarak nitelemiş, bu heyete

2019, Yayına Hazırlayanlar: Aynur Yavuz Akengin H. Aytuğ Tokur, s. 837.

¹⁰ BOA. HR. SYS. 2633/3-1-1.

¹¹ Şahin, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Askeri Sansürün Kaldırılması Meselesi", s..841.

¹² Komisyonunda İngiliz temsilcisi Yüzbaşı Thomson, Fransız temsilci Bahriye Yüzbaşısı Mösyö Roveran, İtalyan temsilcisi ise daha sonradan atanan Binbaşı Ceresol idi.

müttefik subaylarının da katılmasını talep etmişti. Görüşmeler sonrasında müttefik subaylarının da dahil olacağı bir karma “önleyici sansür heyeti” kurulmasına karar verilmişti¹³.

Osmanlı Hükümeti, İtilaf Devletleri subaylarının Osmanlı Sansür Heyeti’ne katılmasını istemediğinden Yüksek Komiserlere bir mektup göndererek basın yayına getirilen sansürü daha etkin hale getirmeyi taahhüt etmiş, fakat Amet, Türklerin bu taahhütleri ile basın özgürlüğünü sona erdirmeyi önerdiklerini ileri sürmüştü, kendi istedikleri gibi bir sansür mekanizması kurulmasında ısrar etmiş,¹⁴ öncelikli olarak Osmanlı Hükümeti’nin gazeteleri cezalandırmasını talep etmiştir.

İtilaf Devletlerinin sansür konusunda müdahaleleri Osmanlı makamlarını sansürün kaldırılmasına yöneltti. Fakat Osmanlı Hükümeti’nin sansürü kaldırma teklifi, sansür tetkik heyetini oluşturan İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından kabul edilmedi. Hatta daha da ileriye giderek sansür uygulamalarının kendi memurları tarafından yapılacağı konusunda uyarıda bulundular.

Bundan sonra sansür uygulamaları yeniden şekillendirildi ve matbuat sansürüne dair yeniden bir teşkilatlanma işine girildi. Karma sansür heyeti aracılığıyla uygulanan sansürün kontrol edilmesini yeterli bulmayan İtilaf Devletleri temsilcileri, 20 Ocak 1919’da Osmanlı Devleti’ne bir nota vererek Osmanlı sansür teşkilatı ile ortak çalışacaklarını bildirdiler. Osmanlı yetkilileri İtilaf Devletlerinin notasını dikkate alarak matbuat sansürü konusunda bir layiha hazırlanmasına ve bu çerçevede çalışmasına karar verdi. Mesai şekli ve yetkileri hakkında matbuat Müdürü Salih Bey’in katılımı ile İtilaf Devletleri murahhasları ile yapılan görüşmeler neticesinde layiha en son şeklini aldı¹⁵.

Matbuat işlerinde İtilaf Devletlerinin doğrudan doğruya müdahalelerine mani olabilmek ve Erkan-ı Harbiye Umumînin matbuattan düzenli olarak haberdar olabilmesi için bir Osmanlı Askerî Tetkik Heyeti’nin oluşturulması da kararlaştırıldı ve heyet 2 Şubat 1919’dan itibaren göreve başladı.

Osmanlı sansür heyeti ile İtilaf Devletleri sansür görevlileri müşterek olarak Galata’daki Union Han’da çalışacaklardı. Heyet her gün gazetelerde çıkan haberleri kontrol edecek, talimata aykırı gördüğü içeriği sansürleyecek, gazetelerle ilgili raporlar tutacak, bu raporlar İtilaf Devletleri murahhaslarıyla Matbuat Müdürü Salih Bey’e ve Matbuat Heyeti üyelerine sunacaktı. Talimatlara uygun olmayan haberleri yayınlayan gazetelere verilecek cezalar bu raporlara göre düzenlenecekti¹⁶.

¹³ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi*, s. 459.

¹⁴ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi*, s. 459.

¹⁵ Şahin, “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti’nde Askerî Sansürün Kaldırılması Meselesi”, s. 849.

¹⁶ Feyza Kurnaz Şahin, “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti’nde Askerî Sansürün Kaldırıl-

İtilaf Devletlerinin müdahaleleri devam ettiğinden, 4 Şubat 1919'da alınan karar ile günlük gazete, kitap, risale ve varakların sansür heyetinin müsaadesi alınmaksızın neşredilmesi halinde toplatılacakları, sorumlularının ilgili mahkemelere sevk edilecekleri yetkililere bildirilmişti. Bu kurallara uymayan neşriyata bir daha izin verilmeyecekti¹⁷.

1919 yılı Şubat ayı içinde yayın yapan gazetelerin bir listesi hazırlanmıştı¹⁸. Bu listede Türkçe yayınlanan gazeteler siyasi sabah ve akşam gazeteleri, siyasi haftalık gazeteler, mizah gazeteleri ve haftalık edebi gazeteler olarak gruplandırılmışlardı. Yine Fransızca, Rumca, Ermenice ve Musevice gazeteler de aynı şekilde gruplandırılmışlardı. Türkçe yayın yapan siyasi sabah gazeteleri, İkdâm, Sabah, Tasvîr-i Efkâr, Vakit, Atî, Zaman, Yenigün, Alemdar, Söz, Serbestî, İstiklâl, Yeni Gazete, Türkçe İstanbul, Hâdisât, Cerîde-i Havâdis, Memleket gazeteleriydi. Türkçe yayın yapan akşam gazeteleri ise Tercümân-ı Hakikat ve Akşam gazeteleriydi. Türkçe yayın yapan siyasi haftalık gazeteler, Haftalık Gazete, Servet-i Fünûn, Sebîlü'r-Reşâd, Zuhur idi. Türkçe mizah gazeteleri ise Karagöz, Diken, Cadı ve Deccal gazeteleri idi.

Fransızca yayın yapan siyasi sabah gazeteleri, Jurnal de Ribat, Monitör Oriental, Aklar, Jurnal de Turkey, Renaissance, Verite, Obseror of Kostantinopol, Spaktör de Ribat gazeteleriydi.

Fransızca yayın yapan siyasi akşam gazeteleri ise İstanbul ve Le Suvar gazeteleriydi.

Rumca yayınlanan siyasi gazeteler, Proodos, Neologos, Proimya, Patris, Zaronos, Tahidromos, Karos, Vizantipon, Neaanatoli gazeteleriydi. Rumca siyasi haftalık olarak Anokato gazetesini yayınlamaktaydı.

Ermenice olarak yayınlanan siyasi gazeteler Jamanak, Çağadamard, Norki Yank, Jogovort, Puzantiyon, Verçin Lur ve Cerîde-i Şarkiye gazeteleriydi.

Müsevice olarak yayınlanan siyasi gazeteler ise Eltiyempo ve Etlgrafo gazeteleriydi¹⁹.

ması Meselesi", s. 849.

¹⁷ BOA. MV. 250/25, 3 Cemaziyelahir 1337 (4 Şubat1919)

¹⁸ BEO. 004556_341680_002_002.

¹⁹ Bunların dışında Haftalık olarak yayınlanan Türkçe, Ermenice, Rumca ve Fransızca gazeteler de vardı. Türkçe Haftalık Edebî Gazeteler :Kırım Mecmuası, Şâir, Genç Kadın, İhtiyat Zâbitleri Postası, Ticâret-i Umûmiye Mecmuası, Kürdistan, Polis Mecmuası, İnci, Büyük Mecmua, Dersâdet Ticâret Odası Gazetesi, Nedim, Edebiyât-ı Umûmiye Mecmuası, Cin, Habl-i Metîn, İtisâm, Bağçevan, Donanma Mecmuası, Ukarid, Müşâhede, Çocuk Dünyası, Türk Kadını, Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Osmanlı Genç Dernekleri, Cerîde-i Süfiye, İzdivac, Talebe Defteri, Temâsâ, Hanımlar Alemi, Bilgi Yurdu Mecmuası, Genç Sanatkar, Şark Ticâret Hülâsası, Mütteşebbis Tacir, Küçükler Gazetesi, Şeytan, Kadınlar Dünyası, Fağfûr, İrşâdü'l-Müslimîn, Sanâyi Musavver Mektep, Malûmât, Serbest Fikir, Felâhat, Çırac Mektepleri Mecmuası, İctihâd, Çiftçiler Derneği Mecmuası, Edebî Mecmua, Orta Oyunu. Ermenice Haftalık Edebî Gazeteler: Norhayastan, Hayaşharah, Haymedek, Arakaç, Satana, Şanet, Garoş, Avel.

Müdahalelerine devam eden Müttefiklerarası Matbuat Kontrol Komisyonu basını zamanla tamamen kontrolü altına almış, Osmanlı Sansür Heyeti etkisiz bir kurum haline gelmişti.

5.4.3. Müttefikler arası Matbuat Komisyonunun Matbuat Sansürüne Müdahaleleri

Müttefikler arası Matbuat Komisyonu başlangıçta belirlenen kurallara uymayan gazeteleri Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiş, gazetelerin Hükümet tarafından cezalandırılmalarını sağlamıştı. İtilaf Devletleri Matbuat Kontrol Komisyonu *Alemdar*, *Tasfir-i Efkar* ve *Jugovert* gazetelerinin sansür heyetine havale edilmeden neşredildiğini, *Alemdar* gazetesinin ise şahıslara karşı iğneleyici yazılar yazdığını tespit etmiş, bunun üzerine İtilaf Devletleri temsilcilerinin talebiyle Hükümet, *Tasfir-i Efkar* ve *Jugovert* gazetelerinin birer gün, *Alemdar* gazetesinin ise bir sonraki emre değin süresiz kapatılmasına karar vermişti²⁰.

Kapatılan gazeteler değişik adlarla yeniden neşriyata devam etmişler, yaşananlar unutulduktan sonra gazeteleri yeniden eski adlarıyla yayınlamışlardır²¹.

Ayrıca İstanbul'da gazete çıkarma izni de Müttefiklerarası Matbuat Kontrol Komisyonu ve bu komisyonun bağlı olduğu Yüksek Komiserler tarafından verilmeye başlanmıştır. İstanbul'da yeni gazete çıkarabilmek için, Osmanlı Hükümeti'nden değil de Yüksek Komiserlerden izin almak gerekmektedir.

Osmanlı hükümeti, İtilaf Devletlerini doğrudan ilgilendirmeyen meselelerde, Türk matbuat üzerinde yaptırım uygulayabiliyordu.

Burada vurgulamak gerekir ki Osmanlı Sansür Heyeti ve Müttefiklerarası Matbuat Kontrol Komisyonu daha çok İstanbul basınına kontrol altında tutarak İstanbul basınına sansür uygulayabilmişti²². Anadolu'da çıkarılan ve Milli Mücadeleyi destekleyen birçok gazete ve dergi bu sansür hükümlerine uymamıştır. Bu gazete ve dergilerin en önemlileri, *Hakimiyet-i Milliye*, *Yenigün*, *Yeni Adana*, *Açıksöz*, *Sebilürreşat*, *Babalık*, *Öğüt*, *İstikbal*, *Işık*, *Albayrak*'tır.

Hükümetin İtilaf Devletleri Matbuat Kontrol Komisyonu tarafından yapılan taleplere boyun eğmesi ve gazetelerin değişik adlarla neşredilmesine mani

Rumca Gazeteler: Emberos, Vor Dolas, Melyesa, Kozmos, Neayikia, Apdiye Orisis Rumca Edebî Gazeteler: Elcodiyo, Elce Geton. Fransızca Edebî Gazeteler: Loror, Tubera, Erkösi Dolperes, Mirdey. Bkz. BEO. 004556_341680_003_001; BEO. 004556_341680_003_002.

²⁰ BOA, MV, 214/65, 5 Cemaziyelevvel 1337 (6 Şubat 1919; *Alemdar* gazetesinin kapatılmasına yol açan yazı örnekleri için bkz. *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Sansürü*, Mustafa Özbey, Hülya Baykal, Tan Baykal, s. 154-174.

²¹ BOA, MV, 214/73, 15 Cemaziyelevvel 1337 (16 Şubat 1919).

²² Orhan Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 115-116.

olamaması İtilaf Devletleri tarafından kurulan kontrolün daha da katılaştırılmasına neden olmuş, böylece Osmanlı Hükümeti tamamen devreden çıkarılmış, alınan kararlara aykırı şekilde yayınlanan gazetelerin doğrudan Müttefikler arası Matbuat Komisyonu kararı ile cezalandırılmasının yolu açılmıştı. Osmanlı Hükümeti'ne sadece özel durumlarda bilgi verilmeye başlanmıştı.

Yaptıkları baskı ve müdahalelerle Osmanlı Sansür Heyeti'nin itibar ve gücünü kaybetmesine neden olan İtilaf Devletleri temsilcileri, Osmanlı Sansür Heyeti'nin matbuat üzerinde gereken kontrolü sağlayamamasından şikayetçi olmuşlardır. Osmanlı Hükümeti, sansür konusunda daha ciddi kararlar alarak, sansür heyetine saygınlık kazandırmaya ve bu sayede İtilaf Devletleri temsilcilerinin müdahalelerini önlemeye çalışmıştır.

Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu Padişahın "Associated Press" ajansına verdiği bir beyanata, ajans vasıtasıyla gazetelere tebliğ edilmiş olduğunu bahane ederek gazetelerde yayınlattırmamış, beyanata sansür etmiştir. Bu durum itilaf sansür heyetinin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Matbuat Müdüriyeti bu durumun İtilaf Devletleri mümessilleri nezdinde protesto edilmesini ve bundan sonra bu gibi hallere meydan verilmemesi için ecnebi sansür heyetine de gerekli talimatların verilmesini Hariye Nezareti'ne yazmıştır²³.

5.4.4. Osmanlı Sansür Heyetinin Faaliyetleri

Mütareke döneminde İstanbul'da yayın yapan ve Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine çevirmek için yoğun bir şekilde çalışan Fransızca, Ermenice ve Rumca gazetelerde yayınlanan yalan yanlış haberler, İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından çoğunlukla doğruluğu araştırılmaksızın bağlı oldukları devletlere gönderilmiş, yine bu gerçek dışı neşriyat, İstanbul'daki yabancı gazete muhabirleri tarafından, Avrupa gazetelerine telgrafla bildirilmiş ve bu durum Avrupa kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhine olan bakış açısını daha da olumsuzlaştırmıştır.

Osmanlı Devleti, sansür heyeti vasıtasıyla Ermeni ve Rum matbuatının ve Fransızca gazetelerin zararlı neşriyatını önlenmeye ve bu yazıların tekbine çalışmıştır. İtilaf devletleri sansür heyeti gayrimüslim unsurların yanında yer aldığından, bu zararlı haberlerin önemli kısmı neşredilmiştir²⁴.

Matbuat Müdüriyeti gazetelerin ve farklı dillerde neşredilen yayınların kontrol altına alınabilmesi için Divan-ı Harb-i Örfi'nin görevini yapmasını

²³ BOA. HR. SYS. 2633/3_037-1.

²⁴ Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, İÜSBE. Tarih Anabilimdalı, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.

istemmiştir²⁵. Osmanlı Sansür Heyeti, Matbuat Müdüriyeti tarafından hazırlanan sansür talimatnamesine uymayan gazeteleri Divan-ı Harbe şikayet etmiş, fakat Divan-ı Harb-i Örfi konuyla ilgili bir girişimde bulunmamıştır.

Ermenice neşredilmeye başlanan *Joğovurti Tzaynu* gazetesi sansür tarafından yayınlanması sakıncalı görülen “İstanbul’un Atısi Ne Olacak” başlıklı bir makaleyi yayınlamıştır²⁶. Bunun üzerine gazete İstanbul Muhafızlığı ile görüşülerek süresiz kapatılmıştır. Fakat bir gazetenin 5 günden fazla kapatılmamasından dolayı durum Meclis-i Vükela’ya havele edilmiş, Meclis-i Vükela ise *Joğovurti Tzaynu* gazetesinin kapatılma süresini yeterli bir ceza sayarak, yeniden yayınlanmasına izin vermiştir²⁷.”

Bazı durumlarda da İtilaf Devletleri temsilcileri doğrudan araya girerek kapatılan gazetelerin yeniden yayınlanması için ricalarda bulunmuşlardır.

Daha önce geçici olarak kapatılmış olan Ermenice “*Artaramad*” gazetesinin yeniden neşredilmesi gazete sahibi tarafından dilekçe ile talep edilmiştir. *Artaramad* gazetesinden bir yazı alarak onu neşreden “*Aklar*” gazetesi de bir kaç gün kapatılmıştır. Bunun üzerine, Fransız Amirali duruma müdahale etmiş, araçlar koyarak gazetenin kapatıldığı günlerin yeterli sayılmasını ve eskiden olduğu gibi neşrine devam etmesini rica etmiştir. Konuyu görüşen Meclis-i Vükela, gazetelerin kapatılma sürelerini yeterli görerek, yeniden yayınlanmaları için gerekli izinleri vermiştir²⁸.

Meclis-i Vükela 6 Mayıs 1919 tarihli toplantısında, sansür kurulu tarafından yayınlanması yasaklanan bazı yazıları gazeteden çıkarmayarak, yayınlama-

²⁵ BOA. HR. İD. 1442/4-2-1.

²⁶ BOA. BEO.4549_341170-2-2.

²⁷ “Ermenice “*Juğovert Çayn*” gazetesinin müddet-i ta’tiliyesinin cezâ-yı kâfi addiyle kemâ-kân neşrine müsâ’ade i’tâsı Meclis-i Vükelâca tezekkür kılınmış olmakla îfâ-yı muktezâsı siyâkında.” BOA. BEO.4549_341170-1-1; Sansürce tayyedilen bir makâleyi neşreden Ermenice “*Juğovert Çayn*” gazetesinin müddet-i ta’tiliyesi hususunda mahsûs vükelâca bir karar ittihâzı lüzûmunu mutazammın Dâhiliye Nezâreti’nin 1 Kânûn-ı sâni sene 1335 tarihli ve 193 numaralı tezkiresi melfûflarıyla mütâla’a olundu.

Karârı:

Sâlifü’z-zikr gazetenin müddet-i ta’tiliyesinin cezâ-yı kâfi addiyle kemâ-kân neşrine müsâ’ade olunmasının cevâben nezâret-i müşârin-ileyhâya iş’ârı tezekkür kılındı. BOA. MV.214_10-1-1.

²⁸ “Mukaddemâ muvakkaten ta’til edilmiş olan Ermenice “*Artaramad*” gazetesinin yeniden intişârı sâhib-i imt. iyâzı tarafından bâ-arzuhâl istihâm kılındığı gibi mezkûr gazeteden bi’l-iktibâs derc etmiş olduğu bir fıkradan dolayı kezâlik sûret-i muvakkatede ta’til edilmiş olan “*Aklar*” gazetesinin birkaç günlük müddet-i ta’tilinin kâfi addiyle kemâ-kân devâm-ı intişârı Fransız amirali tarafından bi’l-vâsıta ricâ olunduğundan bahisle Hâriciye Nezâreti’nden gönderilen tezkire okundu.

Karârı:

Sûret-i iş’âra göre mezkûr *Artaramad* ve *Aklar* gazetelerinin müddet-i ta’tiliyeleri cezâ-yı kâfi görülerek bunların kemâ-kân devâm-ı intişârı için me’zûniyet i’tâsının cevâben nezâret-i müşârin-ileyhâya tebliği ve Dâhiliye Nezâreti’ne de ma’lûmât verildi tensîb kılındı. BOA. MV. 213_88-1-1.

diğından dolayı kapatılmış olan *Joğovurt* gazetesinin kapatılma süresi yeterli görerek tekrar yayınlanmasına izin vermiştir²⁹.

İtilaf Devletleri temsilcileri, Ermenileri Türklere karşı açıkça savaşa davet eden makalelere yayın yasağı getirilmesine ve yasağı ihlal eden gazetenin kapatılmasına karar vermesine rağmen Ermenice gazeteleri kapatmamışlardır.

İstanbul'da neşriyatta bulunan Ermeni gazeteleri Osmanlı Sansür Heyeti'ne havale edilmeden neşredilmiş, bazıları da sansür heyeti kararlarını hiç saymışlardır.

Osmanlı sansür memurları tarafından gazetelerde yayınlanmasına izin verilmeyen makaleler çoğunlukla, gayr-ı Müslimlerden seçilerek istihdam edilen yabancı sansür memurları tarafından gazetelerden çıkarılmamış, Osmanlı sansürünün yayınlanmasını uygun bulduğu hususlar ise bilakis yabancı sansür memurları tarafından gazetelerden çıkarılmıştır.

Katliam haberlerinin tezkibine dair gazetelerde yayınlanması gereken bazı makalelere müdahale edilmiştir. Katliam haberlerinin doğru olmadığına dair olan makale ve ibareler gazete yazılarından çıkarılmış, yalan ve uydurma yazıların tezkib edilmesi için Osmanlı hükümeti tarafından gazetelere gönderilen resmi yazılar da adı geçen yabancı sansür memurları tarafından neşrettirilmemiştir. Osmanlı Hükümeti'nin resmi bir tebligatını yayınlamış olan *Le Jurnal Doryan* adındaki gazete kapatılmıştır³⁰.

Tasvîr-i Efkâr gazetesinin 6 Mart 1920 tarihli nüshasında; (*Katliamlar Hakkındaki Şâyi'âtın Tekzibi*) başlıklı makalenin başlığında (*Hakkındaki Şâyi'âtın Tekzibi*) cümlesi çıkarılmış, makale metninde bu yalan haberleri tezkip eden ilk satırlar atılmış, böylece yapılan tezkip, aslında yazılanları tasdik eder şekilde dönüştürülmüştür. Bu yapılanlar, sansür memurlarının yaptığı kasıtlı müdahalelerdir³¹.

²⁹ BOA. MV. 215_97-1-1; Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Karacakaya, "Mütareke Döneminde İşgal Kuvvetlerinin Matbuata Uyguladığı Sansürün Ermenice Gazetelere Yansıması (1919-1920)", *İstiklâl Yolunda Milli Mücadelenin 100. Yılı, Ulusal Sempozyum Bildirileri*, İstanbul Aydın Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2020, s. 117-131.

³⁰ BOA. HR. SYS. 2633/3_048-1.

³¹ "...*Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin üç bin altı numaralı ve 6 Mart sene 1336 tarihli nüshasında (Katliamlar Hakkındaki Şâyi'âtın Tekzibi) ser-nâmesiyle başlayan makâlenin ser-nâmesinde (Hakkındaki Şâyi'âtın Tekzibi) cümle-i mütemmimesinin ve metin-i makâlede bu erâcîfi tezkib eden ilk satırların çıkarılması tezkibin tasdik şekline ifâğı için o makâle müstahdemîn tarafından yapılan kasdî mu'âmeleler cümlesindedir. Hükümeti matbû'ât-ı mahalliye ile redd-i erâcife imkân bulamadıktan başka fazla olarak bu erâcîfi tasdik eder gibi görünmeyi aslâ kabul etmeyeceği tabî'i olduğundan ahvâl-i mebsûtaya nazaran hükümetçe mevzû'î sansür usulünün ba'd-ez-în ref'i zarûrî görüldüğünün düvel-i mü'telife mümessillerine tebliği husûsunun taraf-ı âlilerine iş'ârı ve Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne ma'lûmât i'tâsı Meclis-i Vükelâca tezekkür ve tensîb edilmiş ve icâbî icrâ kılınmış olmakla..." BOA. HR. SYS. 2633/3_048-1.

İstanbul'da yayın yapan gazetelerden birinin, 21 Haziran 1920 tarihinde yayınlacağı haber ve makaleler, Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonuna sunulmuş, gazetede Ermenilerin Kilikya'nın bağımsızlığı hakkında hazırladıkları bir beyanname de yer almıştı. Gazetede makalelerde Ermeniler, kurtuluş için silahlanmaya ve savaşmaya davet edilmişlerdi. Sansür Bürosu, makalelerin yayınlanmasında sakınca olduğunu bildirmiş, buna rağmen gazete yayınlanmış, Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu da gazete-yi kapatma kararı almıştı. Fakat gazete bu karara muhalif olarak yayınlanmaya devam etmişti. Türk gazetelerine göz açtırmayan İtilaf Devletleri temsilcileri bu gazete-yi kapatmamışlar, matbuat alanında tamamen bağımsız hareket etmeye başlamışlardı³². Özellikle gayrimüslim gazeteleri İtilaf Devletleri temsilcilerine güvendiklerinden, verilen cezalar caydırıcı olmamış, azınlık gazeteleri Osmanlı Sansür Heyetini hiçe saymaya devam etmişlerdir.

İngiltere Yüksek Komiserliği de Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 18 Ocak 1919 tarihli yazısında: “Puzantiyon” gazetesinde yer alan ve General Allenby'nin Dersaadet Askeri Valiliği'ne tayinine dair olan haberin içeriğinin doğru olmadığını ve hiçbir şekilde tasvip edilmediğini belirterek, bu haberin yayınlanmasının Osmanlı matbuat sansür heyetinin yetersizliğine bir delil olduğunu iddia etmekteydi³³.

Aslında gerçek İngiltere Yüksek Komiserliği'nin iddia ettiği gibi değildi. Bu yazı Osmanlı sansür heyetince gazeteden çıkarıldığı halde yeniden konulmuş veya sansüre gösterilmediği daha önce sansür memurlarınca haber verilmiş, fakat azınlık gazetelerine gösterilen kayırma ve koruma sebebiyle haklarında hiçbir işlem yapılamamıştı³⁴.

İtilaf Devletleri sansür heyetinin, sansür konusundaki iki yüzlülüğüne örnek gösterilebilecek bir örnek de İstanbul'da İngiliz karargahının fikirlerini neşretmekte olan *Orient News* gazetesinin Osmanlı sansür heyetine gösterilmeden yayınlanmasıydı. Osmanlı Matbuat Müdüriyeti durumdan şikayetçi olmuş, mezkûr gazetenin emsalleri gibi sansüre tabi tutulmasını istemiş ve

³² Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, İÜSBE. Tarih Anabilimdalı, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 469.

³³ “General Allenby'nin Dersa'adet Vâlî-i Askeriliği'ne ta'yinine dair “Puzantiyon” gazetesinin 11 Kânûn-ı sâni tarihli nüshasında münderic bir fıkra hakkında nazar-ı dikkat-i âsafânelerini celb eyleyim. İşbu fıkra muhteviyâtı sahîh olmadıktan başka zerrece arzû edilmeyecek bir mâhiyette bulunmuş Osmanlı matbû'ât sansürlüğünün de son derece adem-i kifâyetini de irâ'e eder bir delil-i diğer teşkil etmektedir”. BOA. HR. SYS. 2633-3-12.

³⁴ “...Fıkra-i mezkûrenin sansürce tayı olduğu halde ibkâ olduğu veya sansüre irâ'e edilmediği akçemce sansür me'mûrlarınca haber verilmiş, fakat Rumca gazeteler hakkında gösterilen eser-i sahâbet sebebiyle haklarında bir mu'âmele yapmağa imkân görülememiş olduğu berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur fermân”. BOA. HR. SYS. 2633-3-13.

bu konuda Dersaadet İngiliz mümessilliğine tebligatta bulunulmasını talep etmiştir³⁵.

Ermenice ve Fransızca yayın yapan gazeteler, Maraş ve civarında yirmi bin Ermeninin katledildiğine yönelik haberi büyük harflerle ve siyah sütunlarla çevrili olarak neşretmişlerdi. Gerçek dışı bu haberi tekzip etmek maksadıyla, Hariciye Nezareti'nin emriyle hazırlanan resmi bir tebligat Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yerli ve yabancı matbuata verilmiş, fakat İtilaf Devletleri sansür heyetinin ve özellikle bu heyetin Fransız üyesinin itirazıyla yayınlanamamıştı.

Bunun üzerine Matbuat Umum Müdürü Ali Bey, resmi tebliğin yurt içinde ve dışında yayınlanabilmesi için yüksek komiserler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulmasını istemiş, bu resmi tebliğ ile gerçek durumun ortaya konulacağını, Avrupa basınında Osmanlı Devleti aleyhinde büyük bir dedikoduya yol açan ve Türk milleti'ni yeniden büyük bir itham altında bırakmayı hedefleyen bu tür haberlerin ve zararlı neşriyatın tesirlerinin azaltılabileceğini ilgililere bildirmişti³⁶.

İtilaf Devletleri sansür heyetinin Matbuat Müdürlüğü üzerindeki baskısına aşağıdaki olay iyi bir örnektir.

İtilaf Devletleri sansür heyetinde görevli Fransız temsilcisi Loraderan, Matbuat Müdürü Ali Bey'i telefonla aramış, Osmanlı Sansür Heyeti'nin birtakım keyfi muamelelerde bulunduğu ve hükümetin politikalarına muhalefet eden bazı gazetelerdeki yazıların neşredilmesine izin vermediğinden bahsetmiş, *Peyam* gazetesinden bahsederek, üç dört günden beri gazeteyi okuyan Osmanlı sansür memurunun azlını talep etmiş, bu husustaki isteğinin kabul edilmesi durumunda memuru sansür dairesinden kovacağını ifade etmiş, Osmanlı sansür heyetinin sansür konusunda yapabileceği hiçbir şey olmadığını ve vaziyetin mutlak hakiminin yalnız ecnebi sansür heyeti olduğunu söylemiştir³⁷.

Bunun üzerine Ali Bey, böyle önemli bir konunun telefonda tartışılmayacağını, Osmanlı sansür memurlarının aldıkları talimatlar doğrultusunda

³⁵ “Bir zamandan beri Dersa’âdet’de “Orient News” nâmiyle İngilizce bir gazetenin intişâr etmekte olduğu ve bunun Dersa’âdet İngiliz karargâhının nâsir-i efkârı olup âdetâ resmî bir mâhiyeti hâiz bulunduğu ve hey’et-i tahriyesini de mezkûr karargâha mensûb birtakım zâbitân teşkil eylediği İngiliz matbû’ât mümessillerinin rivâyâtından anlaşılmış ve mezkûr gazete Osmanlı sansür hey’etine irâ’e olunmaksızın neşr edilmekte olduğu ve Dersa’âdet’deki gazetelerin de ceride-i mezkûreden ıktibâs-ı havâdis eyledikleri cihetle bu hâlin devâmı mahzûrdan sâlim olamayacağı derkâr bulunmuş olduğundan mezkûr gazeteye usulü dâ’iresinde idâre-i âciziden me’zûniyet i’tâ olunmakla beraber emsâli misillü sansüre tâbî tutulması husûsunun Dersa’âdet İngiliz mümessilliğine tebliğ ve iş’âr buyurulması ...”. BOA. HR. SYS. 2633/3-31-1.

³⁶ BOA. HR. SYS. 2633/7-7-1.

³⁷ BOA. HR. SYS. 2633/3_033-1.

hareket ettiklerinden dolayı azledilmeyeceklerini, gazetelerin sansür edilmesi noktasında önemli olanın Osmanlı Hükümeti'nin nokta-i nazarı olduğunu söylemiş ve konuyla ilgili olarak kendisiyle görüşeceğini beyan ederek tartışmayı bitirmiştir³⁸.

Matbuat Müdürü Ali Bey, Osmanlı sansür memurları tarafından, hükümetin nüfuz ve kudretini küçük düşürmeye yönelik siyasi ve mizahi makalelerin gazetelerden çıkarıldığını, fakat ecnebi sansür memurlarının, matbuat hürriyeti çerçevesinde bu yazıların neşredilmesine izin verdiklerini, sansür vazifesini yerine getiren Osmanlı memurlarının hiçbir yetki ve salahiyetlerinin olmadığını, gazete provaları okunurken, hükümetin nokta-i nazarına uygun olmayan makale ve fıkraları yalnızca işaret ederek ecnebi sansür memurlarının takdirine bırakmakla yetinildiğini, bu şekilde cereyan eden sansür muamelesinin tabiatıyla İtilaf Devletleri sansür memurlarının kontrolü altında bulunduğunu, sansürün bu şekilde devam etmesinin uygun olmadığını, bir faydası olmayan sansürün lağvedilmesi ya da bir Matbuat Divanı Harbi teşkil edilmesinin uygun olacağı hususunda düşüncelerini beyan etmiştir.

İlerleyen dönemlerde matbuat sansürü üzerindeki İtilaf Devletleri baskısı daha da ağırlaşmıştı. Matbuat Müdürü Ali Bey'in, 15 Şubat 1920 tarihli yazısı, ecnebi sansürünün tahammül edilemez bir hale geldiğini, müdahale ve tecavüze bir son verilmesi gerektiğini, açık bir şekilde ortaya koymaktadır³⁹.

Fransız Yüksek Komiserliği'nden Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderilen 2 Ekim 1920 tarihli yazı ise artık Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da izinsiz gazete bile çıkaramayacağını göstermesi açısından ilginçtir. Fransız Yüksek Komiserliği, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderdiği 2 Ekim 1920 tarihli yazıda, günlük olarak çıkarılması düşünülen "ÜMİT" isimli bir gazetenin yayınlanma talebini reddettiğini bildirmektedir⁴⁰.

³⁸ "...bu gibi mes'ele-i mühimme hakkında telefonla münâkaşa edilmesi câiz olamayacağını ve Osmanlı sansürleri aldıkları ta'limât dâ'iresinde hareket eylediklerinden kendilerinin talebi vechile azilleri cihe-tine gidilemeyeceği ve gazetelerin sansüre edildiği sırada bizce mâ-bihi't-tatbik olacak yegâne nokta-i nazar Hükümet-i Seniyye'nin nokta-i nazarı olduğunu beyân ve bu bâbda kendisiyle müzâkere edeceğimi ilâve ederek münakaşaya hitâm verdim. Yakında in'ikâd edecek olan Meclis-i Meb'ûsân'ın ehem-miyetini ıskât maksadıyla *Peyam* gazetesinde yazılmış olan sûreti melfûf makâle üzerine zuhûr eden işbu hâdisiye düvel-i i'tilâfiyenin meclis-i mezkûr hakkında perverde eylediği hissiyâtı irâ'e etmekte olduğundan hem bu cihetin peşin nazar-ı tekellüme alınması hem de kumandan "Lorederan"ın âcizleri-ne bilâ-lüzûm vâki' olan işbu ihtârı ile me'mûrlarının sansür dâ'iresinden tardı gibi haysiyet-i hükümeti ihlâl edecek ahvâle meydan verilmemesi zımında Fransa fevkalâde komiseri nezdinde teşebbûsât-ı serî'a ve mü'essire icrâsı"BOA. HR. SYS. 2633/3_033-1.

³⁹ BOA. HR. SYS. 2633/3_043-1

⁴⁰ BOA. HR. SYS. 2633-3-56-1.

5.4.5. İtilaf Devletlerinin Matbuat Sansürüne Müdahalelerine Bir Örnek; Yüzbaşı Aziz Hüdayi Bey'in Tutuklanması

Mütareke döneminde İtilaf Devletlerinin matbuat sansürü üzerindeki baskıları artmış, hatta gazetelerde çıkan bazı makalelerin sansür edilmemesi nedeniyle sansür memuru olan Osmanlı subayları tutuklanmıştır.

9 Şubat 1919 tarihli *Hadisat* gazetesinde, Süleyman Nazif'in "Kara Gün" başlıklı yazısı yayınlanmış, bu yazının yayınlanmasına müsaade ettiği iddiasıyla Osmanlı Tetkik-i Matbuat Dairesinde görevli Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Aziz Hüdayi Bey Fransız General Franchet d'Esperey'in emriyle tutuklanmak istenmiştir⁴¹.

Fransız Yüzbaşı Lafayette, Aziz Hüdayi Bey'i tutuklama teşebbüsünde bulunmuş, Harbiye Nezareti'ne başvurmuş, fakat bu kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu'na rapor vermek için gelen Aziz Bey, Fransız sansür zabiti Lafayette tarafından 10 Şubat 1919'da gözaltına alınmıştır. Aziz Hüdayi Bey, Lafayette'e yaptığı açıklamada, söz konusu makaleyi lehte gördüğünü, ayrıca Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasında çatışmayı engelleyici bir temenni içerdiğinden müsaade ettiğini, gazetele- rin önceden tetkik edilen provalarının bizzat İtilaf Devletleri sansür subayıyla karşılıklı görüşülerek yapıldığını ve tartışmaya meydan verecek bir nokta görmediğinden sansür edilmediğini ifade etmiştir.

Ancak Lafayette, Aziz Hüdayi Bey'in bu açıklamalarını dikkate almamış ve iki Fransız jandarma eşliğinde onu tutuklayarak Fransız sefarethanesine sevk etmiştir⁴². Fransızlar gazetenin sahibini ve makalenin yazarı Süleyman Nazif'i de tutuklamak istemişler, fakat gazetenin sahibini ve Süleyman Nazif'i bulamamışlar, bunun üzerine Aziz Bey'i tutuklamışlardır.

Aziz Hüdayi Bey'in bu şekilde tutuklanması Osmanlı askerî makamlarında infial yaratmıştır. Matbuat Heyetinde Osmanlı Murahhası olarak görev yapan Hüsrev (Gerede) Bey, Aziz Hüdayi Bey'in bu şekilde tutuklanmasının şahsi itibarını ve askerliğini aşağılamaya yönelik olduğunu, Osmanlı hukukunun ayaklar altına alındığını belirtmiştir. Hüsrev Bey izlenen yöntemle karşı istifa ettiğinin açıklamış, "Eğer İtilaf Devletleri Türkiye'yi işgal etmeyi ve idareyi devralmayı düşünüyorlarsa bunu söyleyebilirler, millet de buna uygun olarak davranır" demiştir. Hüsrev Bey'in yaptığı açıklamalara, bu konuda Fransızlar- la ihtilaf halinde olan İngilizler de hak vermişlerdi⁴³.

⁴¹ Aziz Hüdayi Akdemir, *Kara Bir Gün, İstanbul Nasıl İşgal Edildi*, Yay. Haz. İbrahim Öztürkçü, Kesit Yayınları, İstanbul 2017.

⁴² Feyza Kurnaz Şahin, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Askeri Sansürün Kaldırılması Meselesi", s. 852.

⁴³ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s. 468, 469; Hüsrev Bey, Aziz Hüdayi Bey'in

Aziz Hüdai Bey'in tutuklanması Bahr-i Sefid Müstahkem Mevkii Kumandanlığı tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Bu olayla Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetine ve milli şerefine büyük bir darbe vurulmaya çalışıldığı, böyle elim bir olay karşısında ne şekilde hareket edileceğinin ve İtilaf Devletleri heyet-i inzibatiyesinin bu konularda neye müdahale edebileceğinin emir buyurulması istenmiştir. Matbuat Müdürü Salih Bey, olayı Meclis-i Vükela'ya bizzat sözlü olarak arz etmiş, Hüsrev Bey de keyfiyeti telefonla Mütareke Komisyon Reisi Galip Kemali Bey'e bildirmiştir. Galip Kemali Bey olayla ilgili tutanak hazırlamış ve ilgili birimlere göndermiştir⁴⁴.

Osmanlı Devleti, Aziz Hüdai Bey'in tutuklanmasıyla ilgili İtilaf Devletleri makamlarına durumu bildirmiş, bu tür uygulamaların ordu mensupları üzerinde olumsuz etki yaratacağını dolayısıyla bu muamelelerden uzak durulması gerektiğini ifade ederek Aziz Hüdai Bey'in serbest bırakılmasını istemiş, tepkisini komisyona yeni bir üye atamarak göstermiş, Osmanlı Basın Sansür Heyeti de, müttefiklerden habersiz bazı gazeteleri kapatmaya başlamışlardı⁴⁵.

Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti konuyla ilgili Dahiliye Nezareti'ne bilgi verirken, bir Osmanlı yüzbaşısının iki Fransız jandarması tarafından yakalanarak hapis edilmesinin sessizlik ile geçirilemeyecek bir durum olduğunu, Aziz Bey hakkında sonuç verecek bir teşebbüste bulunulmasını, eğer iyi bir sonuç alınmazsa, sansür heyetine dahil bulunan subaylardan başlayarak belki bütün memurların istifa edebileceğinin düşünüldüğünü, sansür memurlarının devletin menfaatlerini savunmaya yönelik mukavelelerin yayınlanmasına izin verememeleri gibi elim bir sonuç doğacağını belirtmiştir⁴⁶.

Osmanlı Devleti yetkililerinin gösterdiği tepkiler üzerine, General Frenchet de Esperey, Fransa siyasi mümessili vasıtasıyla bir mektup göndererek, Yüzbaşı Aziz Hüdai Bey'in cezasının belirlenerek İstanbul'dan çıkarılması için Osmanlı askeri memurlarına teslim edileceğini söylemiş, Yüzbaşı Aziz

tutuklanmasıyla ilgili şunları söylemiştir: "Osmanlı ordusuna mensup olmakla övünen ve bu güne kadar hususî, şahsî ve askerisini lekedaretmemiş olan ben ve arkadaşlarım Aziz Hüdai Bey'in Osmanlı sokaklarında yar ve ahıyar karşısında Fransız jandarmalarıyla sefarethaneye gönderilmesi mesuliyeti, Hükümet-i Osmaniye'ye ait sansür vazifesinden dolayı bir esir gibi Fransız Divan-ı Harbine sevki karşısında ayrı ayrı matbuat vazifesinden istifa ediyoruz. Aziz Hüdai Bey, hükümetin namus ve haysiyetinin hemen kurtarılması için Matbuat Müdürü Salih Bey'e, daha sonra Harbiye Nezareti'ne arz edilmek üzere İstanbul Muhafızı Fevzi Paşa'ya ve Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi vekili Nazım Paşa'ya durumu bildirmiştir. Bkz. Şahin, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Askerî Sansürün Kaldırılması Meselesi", s. 852.

⁴⁴ Şahin, agm, s. 853.

⁴⁵ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s. 469; Aslında, Yüzbaşı Aziz Hüdai Bey'in "Kara Gün" başlıklı yazıyı gazeteden çıkarmaması bir suç ise, aynı yazıyı ayrıca incelemiş olan İtilaf Devletleri sansür memurlarının da aynı derecede cezalandırılmaları gerekirdi. Fransızlar bu tutuklama girişimi komisyondaki Türk üyelere bir ders vermek niyetiyle yapmışlardır.

⁴⁶ Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 16 Şubat 1919 tarihli tezkire, BOA. BEO.4557_341773-2-1.

Hüdaî Bey'e verilecek ceza ile hangi askeri birliğe tayin edileceğinin kendisine bildirilmesini istemiştir⁴⁷.

Bu talep üzerine görevinden alınan Yüzbaşı Aziz Hüdaî Bey, on beş gün hapis cezasına çarptırılmış ve Dördüncü Kolordu emrine, şubelerde istihdam edilmek üzere memur olarak tayin edilmiştir⁴⁸.

Bu durum kolordu kumandanlığına bildirildiği gibi vazifesini kötüye kullanmasından dolayı hakkında kanuni takibat yapılmak üzere kolordusuna süratle gönderilmesi lüzumu da İstanbul Muhafızlığına tebliğ edilmiştir. Yargılaması sonucu Divan-ı Harb'ce verilecek cezanın da ayrıca bildirilmesine karar verilmiştir⁴⁹.

Yüzbaşı Aziz Hüdaî Bey, Manisa Ahz-ı Asker Şubesi'ne tayin edilmiş, mahkeme neticesine değin İzmir Ahz-ı Asker Kalemî emrinde bırakılmıştır. Görevinden alınan Yüzbaşı Aziz Hüdaî Bey, Dördüncü Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti emrine şubelerde istihdam edilmek üzere memur olarak tayin edilmiş⁵⁰, tayin durumu kolordu kumandanlığına bildirilmiş, vazifesini kötüye kullanmasından dolayı hakkında kanuni takibat yapılmak üzere kolordusuna süratle gönderilmesi lüzumu da İstanbul Muhafızlığı'na tebliğ edilmiştir. Yargılaması sonucu Divan-ı Harb'ce verilecek cezanın da ayrıca bildirilmesine karar verilmiştir⁵¹.

⁴⁷ Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne gönderilen 17 Şubat 1919 tarihli tezkire, BOA. BEO.4556_341654-1-1.

⁴⁸ Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen 9 Mart 1919 tarihli belge, BOA. HR. SYS. 2633/7-4-1; Yüzbaşı Aziz Hüdaî Efendi'nin salâhiyet dairesinde on beş gün taht-ı tevkîfde bulundurularak evrâk-ı lazminin yedine bi'l-i'tâ mahall-i me'mûriyetine sevk ve i'zâm edildiği İstanbul Muhâfizliği'ndan iş'âr kılınmış olduğu ma'rûzdur. 13 Mart 1919. BOA. BEO.4560_341981-2-1; BOA. HR. SYS. 2633/3_024-1; Sansür heyetine memur Yüzbaşı Aziz Hüdaî Efendi'nin Manisa Ahz-ı Asker Şubesine tayin edildiği Dördüncü Kolordu Ahz-ı Asker Hey'eti Başkanlığı'nın bildirilmesine atfen arz edilir. BOA. BEO.4567_342487-3-1.

⁴⁹ Harbiye Nâzırı imzalı 22 Şubat 1919 tarihli belge, BOA. BEO. 4557_341773-3-1; Sadarettten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 26 Şubat 1919 tarihli tezkire, BOA. HR. SYS. 2633/7-1-1; BOA. BEO. 4557_341773-1-1; Konuyla ilgili olarak Onyedinci Kolordu Kumandanlığı Divan-ı Harbince kanuni takibat yapılırken, adı geçen Divan-ı Harp, yayınlanan makaleyi, (Hadisat) gazetesinin tashih edilmiş bir nüshasının gönderilmesini, Yüzbaşı Aziz Hüdaî Efendi'nin sansür ettiği makalenin Fransız heyeti tarafından görülüp görülmediğini, Fransız heyetine ne şekilde gösterildiğini, sansür heyetlerinden yalnız birisinin damgasıyla gönderilen yazıları matbuatın basıma izni olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Ayrıca bu konudaki malumatın bildirilmesi ve zikr olunan gazetenin bir nüshasının gönderilmesi Harbiye Nezareti'nce de istenmiştir. BOA. BEO. 4567_342487-2-1.

⁵⁰ Sansür heyetine memur Yüzbaşı Aziz Hüdaî Efendi'nin Manisa Ahz-ı Asker Şubesine tayin edildiği Dördüncü Kolordu Ahz-ı Asker Hey'eti Başkanlığı'nın bildirilmesine atfen arz edilir. BOA. BEO. 4567_342487-3-1.

⁵¹ Harbiye Nâzırı imzalı 22 Şubat 1919 tarihli belge, BOA. BEO. 4557_341773-3-1; Sadarettten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 26 Şubat 1919 tarihli tezkire, BOA. HR. SYS. 2633/7-1-1; BOA. BEO. 4557_341773-1-1

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti bir sansür heyeti kurarak olağanüstü halden dolayı matbuata sansür uygulamıştı. Ateşkes sonrasında ise bu uygulama yumuşatılmıştı.

Osmanlı Sansür Heyeti'nin matbuat üzerinde beklenen kontrolü sağlayamaması üzerine İtilaf Devletleri temsilcileri, matbuatı sansür edebilmek amacıyla Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu'nu kurmuşlardı. Zamanla Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu basını tamamen kontrol altına almış, Osmanlı Sansür Heyeti etkisiz bir kurum haline gelmişti. Müttefikler arası Matbuat Komisyonu başlangıçta belirlenen kurallara uymayan gazeteleri Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiş, gazetelerin Hükümet tarafından cezalandırılmalarını sağlamıştı.

İtilaf Devletleri temsilcilerinin talebiyle Hükümet gazetelere çeşitli cezalar vermiş, bazan süresiz olarak gazeteleri kapatmış, bazan birer gün, tatil edilmesine karar vermişti. Kapatılan gazeteler değişik adlarla tekrar çıkarılmıştır

Osmanlı Sansür Heyeti ve Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu daha çok İstanbul basını kontrol altında tutarak İstanbul basınına sansür uygulayabilmişti. İstanbul dışındaki bölgelerde kontrol biraz daha etkisiz kalmıştı.

Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu, Türkçe gazeteleri okumak üzere Rum ve Ermeni olan tercümanları işe almış, bu tercümanlar, kasıtlı olarak yaptıkları yorumlarla, neşredilmesinde hiçbir sakınca olmayan makalelerin dahi neşredilmesine müsaade etmemişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- BOA. BEO.4549_341170-1-1
BOA. BEO.4549_341170-2-2.
BOA. BEO.4556_341654-1-1.
BOA. BEO.4557_341773-2-1.
BOA. BEO.4557_341773-3-1
BOA. BEO.4560_341981-2-1
BOA. BEO.4562_342113-2-1
BOA. BEO.4567_342487-2-1.
BOA. BEO.4567_342487-3-1.
BOA. BEO_004557_341773_001_001
BOA. HR. İD. 1442/4-2-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3_023-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3_024-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3_033-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3_037-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3_043-1
BOA. HR. SYS. 2633/3_048-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3_048-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3-1-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3-31-1.
BOA. HR. SYS. 2633/3-3-2.
BOA. HR. SYS. 2633/7-1-1
BOA. HR. SYS. 2633/7-4-1
BOA. HR. SYS. 2633/7-7-1.
BOA. HR. SYS. 2633-3-12.
BOA. HR. SYS. 2633-3-13.
BOA. HR. SYS. 2633-3-6-1.
BOA. MV. 213_88-1-1.
BOA. MV.214_10-1-1.
BOA. MV.215_97-1-1.

Akdemir, Aziz Hüdayi, *Kara Bir Gün, İstanbul Nasıl İşgal Edildi*, Yay. Haz. İbrahim Öztürkçü, Kesit Yayınları, İstanbul 2017.

Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*", İÜS-BE. Tarih Anabilimdalı, Doktora Tezi, İstanbul 2009

Kalemlî, Hüseyn, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Sansür Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 62, Erzurum, Mayıs 2018

Şahin, Feyza Kurnaz, “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti’nde Askerî Sansürün Kaldırılması Meselesi”, *Mondros Mütârekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı’nın Sonu Mütârekeler Ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara 2019, Yayına Hazırlayanlar: Aynur Yavuz Akengin H. Aytuğ Tokur, s. 819-882.

5.5 I.Dünya Savaşı Sonrası İtilaf Devletlerince İmzalatılan Nöyü (Neuilly) ve Sevr (Sèvres) Barış Antlaşmalarının Mukayesesi

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM*

5.5.1. Giriş

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun Çanakkale'de önce denizde daha sonra karada üstün imkânlar ve teknolojiye sahip olan İtilaf devletlerini durdurmayı başarmasından sonra Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu İttifak Devletleri yanında savaşa katılmıştır. Birinci Dünya Savaşında bu şekilde müttefik olan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan savaş esnasında ortak harekâtlar da yürütmüşlerdir. Türk askeri Dobruca ve Makedonya cephelerinde Bulgar ordusuna destek olmak üzere gönderilmiştir. Enver Paşa, 6. Türk Kolordusunun 27 bin asker ve 36 toptan oluşan 15., 25. ve 26. tümenlerini Eylül 1916'da İstanbul Bakırköy'den ve Edirne'den demir yolu ile Dobruca'ya Romanya cephesine göndermiştir. Daha sonra 42.000 mevcuda ulaşan kolordu Rus İhtilaline kadar Bulgar birlikleri ile beraber Romanya'da kalmış ve bu süre zarfında 19.100 şehit vermiştir¹. Anavatandaki Türk cephelerinin zor şartlar altında olduğu savaş yıllarında yine müttefik Bulgar Ordusu'na destek olmak amacıyla 45 bin kadar Türk Askeri de Makedonya cephesinde bulunmuştur. Makedonya cephesine gönderilen 20. Kolordu, Kuzey Yunanistan ve Makedonya'daki yerli Türklerden gönüllü askerler almak suretiyle 12.000 mevcutlu olan tümenlerini 18.000'e çıkarmış ve bu şekilde Türkiye'ye dönmüştür. Bu kolordu haricinde Türk Rumeli Müfrezesi de Makedonya cephesinde görev yapmış ve bu müfrezede yerli Türklerden gönüllü ikmal erleri almıştır².

* *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi bulentyildirim@trakya.edu.tr*

¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliği'nin Türk Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938), Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, s. 40.

² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Avrupa*

Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918'de Selanik Ateşkes Anlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi İttifak Devletleri'nin birbirleriyle olan bağlantılarının çökmesine ve kısa sürede diğer İttifak Devletleri üyelerinin de ateşkes anlaşmaları imzalamak istemelerine sebep olacaktır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul Makedonya Cephesinin çökmesi sebebiyle İtilaf ordularının işgaline açık hale gelmiştir³. Selanik Ateşkesinin koşulları ise özetle şöyledir:

Bulgaristan derhal Yunanistan ve Sırbistan'ın tüm bölgelerinden geri çekilmeyi kabul edecek. Askerlerini derhal terhis edecek. Gemiler ve demiryolları dahil olmak üzere tüm ulaşım araçları İtilaf Devletleri'ne teslim edilecek. İtilaf Devletleri'nin Tuna üzerindeki seferlerine izin verilecek. Bulgaristan içindeki askeri operasyonlar engellenmeyecek. Bulgarlara ait tüm silah ve mühimmat İtilaf Devletleri kontrolü altında olacak. İtilaf Devletleri stratejik yönden önem taşıyan bölgeleri işgal edebilecek. Bulgaristan'ın askerî işgali Britanya, Fransa ve İtalyan güçlerine bırakılacak. Yunanistan'ın boşaltılan bölgeleri Yunan askerlerine bırakılacak. Sırbistan'ın boşaltılmış bölgeleri Sırp askerlerine bırakılacak. Bu antlaşma tam ve genel barış haline ulaşılan kadar geçerli olacak⁴.

Selanik Ateşkesin imzalanmasından bir gün sonra yeni bir belge kabul edilmiştir. Bu belgeyle ateşkes antlaşmasına dört gizli madde daha eklenmiştir. "İtilaf Devletleri ile Bulgaristan Arasındaki Savaşın Sonlandırılan Ateşkes Antlaşması'nın Gizli Maddeleri adını taşıyan belgeye göre; İtilaf Devletlerinin askerî güçleri Bulgaristan'ın demiryolları, karayolları, havayolları ile posta, telgraf ve telefon merkezlerini istedikleri gibi denetleyebilecekler, kullanabilecekler ve kontrol altına alabileceklerdir (1. madde) İtilaf Devletleri askerleri Bulgaristan'ın stratejik yerlerine konuşlanacaklar ve kendilerine yönelik olumsuz bir hareket olmadığı sürece Sofya'nın merkezine girmeyeceklerdir (2. madde). İtilaf Devletleri, gerekli gördükleri takdirde Bulgaristan'ın, birlikte savaştığı diğer İttifak Devletleri ile olan her türlü ilişkisini sonlandırmasını isteyebileceklerdir (3. madde) Belgenin son maddesine göre Bulgaristan limanları da kullanılabilir. Birinci Dünya Savaşı'nın galibi devletler bu limanları istedikleri gibi işletecekler ve tarafsız devletlerin ticaret gemilerini faydalandıracaklardır (4. madde) Selanik Ateşkesi, Neuilly Barış Antlaşması'nın imzalandığı tarihe

Cepheleri (Özet), Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996, s. 249.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Mehmet Sancaktar, "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle I. Dünya Savaşından Çekilmesi ve Osmanlı Devleti", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı-I*, Editörler Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019, s. 171-197.

⁴ Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Yıl 2015, s. 64-65.

kadar yürürlükte kalmış, uygulamalarda bir olumsuzluk yaşanmamış, iktidar-daki Aleksandır Malinov hükümetinin istifasına sebep olmuştur. İtilaf Devletlerinin, söz konusu ateşkes maddeleri ile gizli maddelerdeki yaptırımları yerine getirirken ABD Başkanı W. Wilson'un meşhur on dört maddesindeki vaatlerin hiçbirisini dikkate almadığı görülmüştür⁵.

Birinci Dünya Savaşı'nın İttifak Devletleri'nin mağlubiyeti ile sonuçlanması Osmanlı Devleti ve Bulgaristan için zor dönemlerin başlangıcı olmuştur. İtilaf devletlerince 29 Eylül 1918 tarihinde imzalanan Selanik ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzalatılan Mondros Ateşkes antlaşmaları her iki ülkeye de çok ağır birtakım yaptırımlar yüklemiştir⁶. Selanik Ateşkes Antlaşması ile müttefiklerle Bulgaristan arasında her türlü askeri hareket durdurulmuş ve İtilaf güçlerinin temsilcileri Bulgaristan topraklarından diledikleri gibi geçme hakkını kazanmışlardır. Ayrıca bu antlaşmanın 3. maddesiyle Bulgaristan'dan müttefikleri ile olan ilişkilerini kesmesi istenmiştir. Diğer taraftan Türkiye, Mondros Mütarekesi'nin 23. Maddesi uyarınca, eski müttefiklerinin hepsiyle, bu arada Bulgaristan ile de ilişkilerini kesmek zorunda bırakılmıştır⁷. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 28 Kasım'da Bulgaristan'a bir nota vererek, İstanbul'daki Bulgar elçisi Koliçev'in görevine son verilmesini, İzmir ve Edirne'deki Bulgar konsolosluk ve temsilciliklerinin kapanmasını sağlamıştır. Aynı şekilde 17 Aralık 1918 tarihinde Bulgaristan da bir nota vererek Sofya'daki Osmanlı Devleti'nin elçisi Sefa Bey ile Varna, Burgaz ve Rusçuk'taki Türk konsolosluk temsilciliklerini kapatarak ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Böylece sona erdirilen iki ülke arasındaki resmi ilişkiler, savaşa katılmamış olan İsveç ve İspanya elçilikleri tarafından temsil edilmek zorunda kalınmıştır. Osmanlı Devleti nezdinde Bulgaristan'ı İstanbul'daki İsveç Elçiliği, Bulgaristan nezdinde Osmanlı Devleti'ni de Sofya'daki İspanya Elçiliği temsil etmiştir⁸.

5.5.2. Neuilly Barış Antlaşması ve Sevr Barış Anlaşmalarının İmzalanması

⁵ İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, Ankara 2017, s. 98-99.

⁶ Tefrik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I-II, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 195.

⁷ İbrahim Tatarlı, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Atatürk ve Modern Türkiye'nin Bulgaristan Parlamentosu'nda Değerlendirilmesi", *Atatürk ve Modern Türkiye Uluslararası Konferansı(22-23 Ekim 1998)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1999. s. 451-459.

⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayın Evi, İstanbul, 1984, s. 102-106; Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)" *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 105.

Neuilly Barış Antlaşması; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya gibi galip devletler, bunlarla ittifak halinde bulunan Belçika, Çin, Küba, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı, Siyam ve Çekoslovakya ile Bulgaristan arasında 27 Kasım 1919 tarihinde imzalanmıştır. Barış görüşmeleri sırasında Fransa'da bulunan Bulgar heyetine hapis hayatı yaşatılmış ve kimseyle görüşmelerine izin verilmemiştir. Kaldıkları otelden ayrılarak Paris şehrine inmeleri yasaklanmış, ziyaretçi kabul etmelerine izin verilmemiş ve mektupları sansür edilmiştir.

Batı kamuoyunun Bulgar heyetine mesafeli davranmasının öncelikli sebebi, Bulgaristan Hükûmetinin İtilaf Devletlerine yakınlaşmaması ve Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri grubunda girmesi için çabaların cezalandırılmamasıdır. İkincisi, iktidar çevrelerinin "Bolşevizm'e" hizmet etmesine inanılması ve bu sebeple demokrasi için tehlikeli görülmesidir.

Bulgar heyeti, Bulgaristan aleyhine en aktif ve aşağılayıcı kampanyalar yürüten "Tan" ve "Figaro" gazeteleri başta olmak üzere Fransız basınının Bulgarlardan "barbar bir halk, uygar ulusların güvenine ve dostluğuna layık olmadığı" şeklindeki yayınlarını Fransa Başbakanı Clemenceau'ya şikâyet etmiştir. Clemenceau ise Bulgar heyetiyle olan ilk karşılaşmasında küçümseyici bir ifade takınmış; "Neydiniz siz? Cumhuriyet mi Krallık mı?" şeklinde bir hitapta bulunmuştur. Neuilly Barış Antlaşması'nın maddelerinde daha çok Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın çıkarlarının esas alındığı görülmüştür. Bulgaristan'a yüzbinlerce ölü, yaralı, sakat, dul ve yetim ile esaret, açlık ve yoksulluk getiren Neuilly Barış Antlaşması'nı Bulgar heyetinin başkanı ve aynı zamanda başbakan olan Aleksandır Stamboliyski imzalamıştır. İmza töreninde Stamboliyski, antlaşmanın en geç üç yıl içerisinde değiştirileceğini düşündüğünü söylemiştir⁹.

1919 Ocak ayında Paris'te başlayan Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin ilk hedefi bir numaralı düşman olarak görülen Almanya ile antlaşma yapmaktı. Ayrıca yüzyılı aşkın süredir kendi menfaatlerine göre çözmek istedikleri "Şark Meselesi"nin halli oldukça zor bir işti. Balkanlara ve Türk Boğazlarına yeni bir statü vermek azınlıklara bağımsızlıklarını sağlamak Osmanlı Devleti'ni tamamen parçalamak ve paylaşmak kolay olmayacaktı. Bunun dışında Osmanlı Devleti mirasını paylaşırken kendi aralarında çıkabilecek anlaşmazlıkları daha kolay çözebilmek için diğer bütün meseleleri halletmiş olarak masaya oturmak istiyorlardı¹⁰. Paris'te başlayan görüşmelerde, Türkiye'nin askeri kabiliyetinin ortadan kaldırılması ve asayişin İtilaf

⁹ İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması...", s. 100-101.

¹⁰ Diürmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Cezmi Eraslan vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, ATAM Yayınları, Ankara 2005, s. 206-207.

Devletleri tarafından sağlanmasında ortak bir kanaate varılmıştı. Bundan dolayı “kafalarındaki antlaşmaya göre Türk askerî teşkilatının denetiminin tamamen elde tutulması” ve Türkiye’nin tam anlamıyla kontrol altına alınması hedeflenmişti. Bu süreçte hazırlanan ve Sevr diye bilinen antlaşmaya San Remo (18-26 Nisan 1920) Konferansı’nda hiçbir Osmanlı Heyeti’nin görüşüne başvurmadan son şekli verilmişti. 11 Mayıs 1920’de Tevfik Paşa başkanlığındaki heyete bildirmişlerdi. Tevfik Paşa İstanbul’a çektiği telgrafta “Bu antlaşmaya göre bir devlet yok” demiştir. Daha sonra sadrazamlığa Damat Ferit getirilmiş ve O Paris’e giderek yeni hükümetin değişiklik önerilerini 8 Temmuz 1920’de Konferans Başkanlığı’na vermiş fakat önerilere bakmak lüzumu bile görülmemiştir. Bu arada İngilizler 22 Haziran 1920 de Yunan ordusunu taarruza geçirmişlerdi. İtilaf Devletleri 17 Temmuz’da Osmanlı Hükümeti’ne anlaşmayı imzalamak için 10 gün süre vermişlerdi. 22 Temmuz’da Saltanat Şurası’nda Topçu Ferik Rıza Paşa dışındaki 51 kişi kabul edilmesi yönünde görüş bildirmişti. 10 Ağustos 1920’de de Maarif Nazırı Bağdatlı Hadi Paşa, Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik ve Bern Büyükelçisi Reşat Halis tarafından imzalanmıştı. Ancak Ankara’daki TBMM Hükümeti tarafından şiddetle red edilen bu anlaşma yürürlüğe girmemişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Sevr Antlaşması’nın kabulü için oy veren Osmanlı Saltanat Şurası üyeleri ile anlaşmayı imzalayanları 19 Ağustos 1920’de vatan haini ilan etmiştir. Ayrıca TBMM’nin izni olmadan düşmanlarla müzakere eden ve imza koyan Damat Ferit Paşa, Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşad Halis Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyaben yapılan mahkeme sonunda 7 Ekim 1920 günü ölüm cezasına çarptırılmışlardır¹¹.

5.5.3. Neuilly Barış Antlaşması’nın Önemli Hükümleri

Neuilly Barış Antlaşması 8 bölüm 296 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm Milletler Cemiyeti sözleşmesi ile ilgilidir¹².

Neuilly Barış Antlaşması’nın ikinci bölümü Bulgaristan’ın sınırlarını belirlemiştir Buna göre; Bulgaristan’ın tamamen Bulgar halkının yaşadığı Struma nehrine kadarki Batı sınırları Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığına verilmiştir. Yine Balkan Savaşlarından sonra imzalanan 10 Ağustos 1913 tarihli

¹¹ Cevad Odyakmaz, *Mondros, Sevr ve Mudanya-Lozan*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 23, 27-29; Cevdet Küçük, “Sevr Antlaşması” *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*. C. 37, İstanbul 2009, s. 1-5.

¹² Neuilly Barış Antlaşmasının orijinal Bulgarca ve Fransızca metni için bkz. <https://www.kicbos.org/download/%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B-D1%8A%D1%82-%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B9% D1%81%D0%BA % D 0%B8%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D0%BF%D0%BE% D0%B4%D0%BF%D0%B8/>

Bükreş Antlaşması'yla Bulgaristan'a kalan Makedonya toprakları "Güney Sırbistan" adı altında aynı krallığa devredilmiştir. Yunanistan ile 1913 yılında kararlaştırılan sınırlar korunmuştur. Fakat Karasu (Mesta) ile Meriç nehirleri arasında kalan toprakların statüsünün galip devletler tarafından daha sonra belirleneceği kaydedilmiştir. Diğer bir deyişle 8712 km² toprak ve 230 bin kişiden oluşan Batı Trakya hemen olmasa da Neuilly Barış Antlaşması'yla Yunanistan'a bırakılmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya tıpkı Batı Anadolu'yu vaat ettikleri gibi, bir yıl sonra bu toprakları Yunanistan'a vermişler, Bulgaristan'ı Ege Denizi'ne olan çıkışından mahrum bırakmışlardır. Hatta Neuilly Barış Antlaşması'nın 27. maddesi sayesinde 1915 tarihli Türk-Bulgar Antlaşması da iptal edilmiştir.

Neuilly Barış Antlaşması Bulgaristan-Romanya sınırını, İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra 1 Ağustos 1914 tarihli antlaşmayla belirlenen şekliyle bırakmış, 6.640.888 dekar verimli Güney Dobruca toprakları yine Romanya'da kalmıştır. Sadece Rusçuk ve Varna civarı ile Tuna nehrinin sağ tarafından istediği topraklar kendisine verilmemiştir. Romanya savaş öncesi amaçladığı millî hedeflere neredeyse ulaşmış, nüfusu ve sahip olduğu topraklar iki katına çıkmıştır.

Neuilly Barış Antlaşması'nın üçüncü bölümünde siyasî hükümler yer almıştır. Bu bölümün birinci kısmı 36. maddesine göre; Bulgaristan, İtilaf Devletlerinin de önerisiyle Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığını resmen tanımış ve Krallığa bırakılan topraklar üzerinde herhangi bir iddiada bulunmayacağını taahhüt etmiştir. Aynı bölümün ikinci kısmı Yunanistan ile ilgilidir. Buradaki 42. maddeye göre; Bulgaristan, Neuilly Barış Antlaşması'nın 27. maddesinde belirlenen Bulgar-Yunan sınırını aynen kabul etmiştir. Yunanistan'a bırakılan topraklar üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyecektir. Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Bulgar-Yunan sınırının belirtildiği şekilde düzenlenmesini sağlamak ve denetlemek için biri Bulgar, biri Yunanlı ve beşi de İtilaf Devletlerinden olmak üzere yedi kişilik bir Karma Komisyon oluşturulmuştur (43. madde). Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Bulgaristan vatandaşları isterlerse Yunan vatandaşlığına geçeceklerdir. Ancak 1 Ocak 1913 tarihinden sonra gelenlerin Yunan vatandaşlığı almaları Yunanistan'ın iznine tabi olacaktır (44. madde). Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan ve 18 yaşından büyük Bulgaristan vatandaşları iki yıl içerisinde hangi ülkenin vatandaşlığını istediklerine dair kararlarını vereceklerdir (45. madde).

Birinci Dünya Savaşı'nın galibi büyük devletler ile Yunanistan Başbakanı Venizelos'un çabaları sonucu Neuilly Barış Antlaşması'na önemli bir madde eklenmiştir. Üçüncü bölümün üçüncü kısmına eklenen hüküm 48. maddedir. Buna göre; Bulgaristan Trakya üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir. Bu

bölge ile ilgili galip devletlerin alacağı kararlara da uyacağını ilan etmiştir. Bu madde Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını fiili olarak engellemiş ancak ticari faaliyetlerde bulunma haklarını garanti altına almıştır. Fakat bu garantörlük, Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin Cenevre ve Lozan görüşmelerinde sıkça dile getirmesine rağmen, galip devletler tarafından dikkate alınmamıştır¹³.

Neuilly Barış Antlaşması'nın üçüncü bölüm dördüncü kısmında bulunan dokuz madde azınlıkların haklarının korunması ile ilgilidir. Bulgaristan'ın bağımsızlığından antlaşmanın imzalandığı tarihe kadarki sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların her türlü hakkı bu kısımda yer almış ve korunmuştur. 49. maddeden 57. maddeye kadar olan kısımlar ülkedeki azınlıkların her türlü hak ve hukuklarını ortaya koymuştur. 49. madde ile Bulgaristan antlaşmanın azınlık ile ilgili kısımlarını temel yasa olarak kabul etmekteydi ve hiçbir yasa ya da yönetmelik bu hakları kısıtlayamazdı. Ayrıca Bulgaristan bu bölümdeki hükümlerin milletlerarası nitelikte taahhütler olduğunu ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına alınmasını 57. madde ile kabulleniyordu. Dolayısıyla Bulgaristan'daki bütün azınlıklar Bulgar vatandaşlar ile her konuda aynı haklardan yararlanacaklar, hayır kurumları, dinî ve sosyal kurumlar, okullar ve benzeri eğitim kurumları kurup yönetebilecekler, burada kendi dillerini serbestçe kullanıp, serbestçe ibadet edebileceklerdi¹⁴.

Neuilly Barış Antlaşması'nın dördüncü bölümü askerî hükümleri içermektedir. Bulgaristan'ın kara, hava ve deniz kuvvetlerinin silah bırakmasını ve terhis edilmesini içeren bu maddeler sayesinde çok küçük bir ordu kalmıştır. Milletler Cemiyeti ve Paris Barış Antlaşması'nın prensipleri doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı'nın galip ve mağlup devletlerinin asker bulundurma ve silahlanmada eşit düzeyde olmaları gerektiği belirtilmesine rağmen konu göz ardı edilmiş, mağlup devletlerin orduları terhis edilip sınırlanırken galip devletler süratle silahlanmış ve daha güçlü ordulara sahip olmuşlardır.

Söz konusu askerî hükümlere göre Bulgaristan ordusunda zorunlu askerlik kaldırılmış ve ihtiyaç miktarının da paralı asker olması kararlaştırılmıştır. Asker sayısı 20 bin ile sınırlandırılmış, polis, gümrük memuru ve itfaiyecilerin 10 bin kişi olmasına izin verilmiştir. Yılda sadece 100 gencin alınacağı bir askerî okul açılması uygun görülmüş, silah ve mühimmat üretimi için bir fabrika açık bırakılmıştır. Ayrıca ihtiyaç olabilecek askerî malzemelerin ithalatı ve ihracatı yasaklanmıştır. Bu kararların denetlenmesi işi İtilaf Devletlerinin oluşturduğu Kontrol Komisyonuna bırakılmıştır. Ayrıca Kontrol Komisyonuna Bulgaristan'ın, Barış Antlaşmasının hükümleri çerçevesinde iç huku-

¹³ İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması...", s. 100-103.

¹⁴ İbrahim Kamil, *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, YÖK Matbaası, Ankara 1989, s. 12-14.

kunda, yönetmelik ve kanunlarında gerekli değişiklikleri yapıp yapmadığını denetleme yetkisi de verilmiştir.

Büyük Devletler, Neuilly Barış Antlaşması'nın 121. maddesi ile Bulgaristan'ın, Almanya ve Avusturya-Macaristan grubunda Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını; işgal edilmiş topraklarını ve buralardaki Bulgar halkını kurtarmak için olduğunu göz ardı ederek, yayılcı amaçlar taşıdığı şeklinde yorumlamışlar ve diğer devletlerle birlikte suçlu ilan etmişlerdir. Dolayısıyla 1919 yıl sonu itibarıyla iç ve dış borç olmak üzere toplam 10 milyar altın frank borcu olan Bulgaristan'ın 2 milyar 250 milyon altın frank savaş tazminatı ödemesine karar verilmiştir. 37 yıl süreli ve %5 faizli bu borç için kolaylıklar gösterilmiş, ertelenmiş, taksitlendirilmiş ve 1931 yılında sonlandırılmıştır¹⁵.

5.5.4. Sevr Barış Antlaşması'nın Önemli Hükümleri

Sevr Antlaşması toplam 13 bölüm 433 madde ve eklerinden oluşmaktadır¹⁶.

Sevr Antlaşmasınının 27-36 maddeleri arası Osmanlı Devleti'nin sınırları ile ilgilidir. Buna göre; Edirne ve Kırklareli dahil olmak üzere Trakya'nın büyük bölümü Yunanistan'a; Ceyhan, Antep, Urfa, Mardin ve Cizre kent merkezleri Suriye'ye (Fransız Mandası); Musul vilayeti en kuzeydeki kazası İmadiye dahil tamamen El Cezire'ye (Birleşik Krallık Mezopotamya Mandası, sonradan Irak) İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacaktı.

Sevr Antlaşması'nda madde 37-61 Boğazların statüsü ile ilgilidir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi silahtan arındırılacak, savaş ve barış zamanında bütün devletlerin gemilerine açık olacak; Boğazlar'da deniz trafiği on ülkeden oluşan uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecek; komisyon gerekli gördüğü zaman Müttefik Devletleri'n donanmalarını yardıma çağırabilecekti.

Sevr Antlaşması'nda madde 62-64 bir Kürt bölgesi oluşturmaktaydı. İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon Fırat'ın doğusundaki Kürt vilayetlerinde bir yerel yönetim düzeni kuracak; bir yıl sonra Kürtler dilerse Milletler Cemiyeti'ne bağımsızlık için başvurabilecekti.

Sevr Antlaşması'nda madde 65-83 İzmir ve çevresinin akıbeti ile ilgilidir. Yaklaşık olarak bugünkü İzmir ili ile sınırlı alanda Osmanlı İmparatorluğu egemenlik haklarının kullanımını beş yıl süre ile Yunanistan'a bırakacak; bu

¹⁵ İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması...", s. 103-104.

¹⁶ Sevr Antlaşmasınının tam metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1953, s. 525-691; Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı*, Bilge Yayınevi, Ankara 2001.

sürenin sonunda bölgenin Osmanlı veya Yunanistan'a katılması için plebisit yapılacaktı.

Sevr Antlaşması'nda madde 88-93 Türk topraklarında bir Ermenistan oluşturulması ile ilgilidir. Osmanlı Devleti, Ermenistan Cumhuriyeti'ni tanıyacak; Türk-Ermeni sınırını hakem sıfatıyla ABD Başkanı belirleyecekti. ABD Başkanı Wilson ise 22 Kasım 1920'de verdiği kararla Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis illerini Ermenistan'a vermiştir.

Sevr Antlaşması'nda madde 94-122 Arap ülkeleri ve Adaların durumu ile ilgilidir. İlgili maddelere göre Osmanlı Devleti savaşta veya daha önce kaybettiği Arap ülkeleri, Kıbrıs ve Ege Adaları üzerinde hiçbir hak iddia etmeyecekti.

Sevr Antlaşması'nda madde 140-151 Azınlık Haklarını düzenlemekteydi. Osmanlı din ve dil ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit haklar verecek, tehcir edilen gayrimüslimlerin malları iade edilecek, azınlıklar her seviyede okul ve dini kurumlar kurmakta serbest olacak, Osmanlı'nın bu konulardaki uygulamaları gerekirse Müttefik Devletler tarafından denetlenecekti.

Sevr Antlaşması'nda madde 152-207 askerî hükümleri içermektedir. Buna göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri kuvveti, 35.000'i jandarma, 15.000'i özel birlik, 700'ü padişahın yanındaki güvenlik birliği olmak üzere 50.700 kişiyle sınırlı olacak ve ağır silahları bulunmayacaktı. Türk donanması tasfiye edilecek, Marmara Bölgesi'nde askeri tesis bulunduramayacak, askerlik gönüllü ve paralı olacak, azınlıklar orduya katılabilecek, ordu ve jandarma Müttefik Kontrol Komisyonu tarafından denetlenecekti.

Sevr Antlaşması'nda madde 226-230 savaş suçları ile ilgili hükümleri içermekteydi. Savaş döneminde katliam ve tehcir suçları işlemekle suçlananlar yargılanacaktı.

Sevr Antlaşması'nda madde 231-260 borçlar ve savaş tazminatı ile ilgiliydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumundan ötürü savaş tazminatı istenmeyecek, Türkiye'nin Almanya ve müttefiklerine olan borçları silinecek; ancak Türk maliyesi müttefiklerarası mali komisyonun denetimine alınacaktı.

Sevr Antlaşması'nda madde 260-268 kapitülasyonları düzenlemekteydi. Osmanlı'nın 1914'te tek taraflı olarak feshettiği kapitülasyonlar müttefik devletler vatandaşları lehine yeniden kurulacaktı.

Sevr Antlaşması'nda madde 269-414 ticaret ve özel hukuk düzenlemelerini içermekteydi. Türk hukuku ve idari düzeni hemen her alanda Müttefikler tarafından belirlenen kurallara uygun hale getirilecek; sivil deniz ve demiryolu trafiği Müttefik devletler arasında yapılan işbölümü çerçevesinde yönetilecekti. Ayrıca iş ve işçi haklarını düzenleyen hükümler de bu kısımda yer almaktaydı.

Sevr Antlaşması'nın 12 bölüm 433 madde, Neuilly Antlaşması 8 bölüm 296 maddeden oluşması, Sevr Antlaşmasının daha kapsamlı ve ayrıntılı hususları ihtiva ettiğinin de göstergesidir. İttifak Devletlerine imzalatılan barış antlaşmalarından koşulları en hafif olan antlaşma Neuilly, koşulları en ağır olan antlaşma ise Sevr Antlaşması'dır.

Bulgaristan'ın Başkenti Sofya İtilaf Devletlerince işgal edilmemiş fakat Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul ve bir çok bölgesi işgal edilmiştir. Siyasi sınırlar açısından bakıldığında Bulgaristan yaklaşık on bin kilometrekare toprak kaybetmiştir ve bu kaybedilen topraklar Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'na girmeden önceki yüzölçümünün %10'u civarındadır. Osmanlı Devleti'ne Sevr Antlaşması ile doğrudan doğruya bırakılan topraklar ise savaşa girmeden önceki yüzölçümünün onda birinden daha azdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti topraklarının çok küçük bir bölümünü muhafaza edebilmiştir. Elbette aradaki büyük oran farkı Bulgaristan'ın zaten Osmanlı Devleti'nden ayrılan bir ulus devlet olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise bu anlaşma ile tamamen parçalanmış olmasıdır.

Askerî kısıtlamalar bakımından her iki anlaşma benzer koşulları ihtiva ederken Osmanlı Devleti'nin nüfusuna oranla bu kısıtlamaların Sevr Antlaşması'nda daha ağır olduğu görülmektedir.

Azınlıklarla ilgili hükümlerin de her iki antlaşmada benzerlik gösterdiği fakat Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklarla ilgili daha ayrıntılı ve kapsamlı maddelerin yer aldığı görülmektedir.

Ekonomik alanla ilgili hükümleri bakımından iki anlaşma mukayese edildiğinde Osmanlı Devleti'ne bu alanda da hiçbir şekilde kontrol verilmediği ve iktisadi bağımsızlığın olmadığı, kapitülasyonların genişletilerek yeniden devreye sokulduğu, İtilaf Devletlerinin oluşturduğu malî komisyonun her kurum üstünde olduğu anlaşılmaktadır. Bulgaristan'a ise sadece savaş tazminatı ödemesi getirilmiş ve bu da düşük faiz ve senelere bölünerek zamanı gelmeden sonlandırılmıştır.

Netice itibarıyla I. Dünya Savaşından sonra galiplerin imzalattığı barış antlaşmaları içinde sadece Sevr, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde verilen Türk İstiklal Harbi sayesinde hiçbir zaman uygulanamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

BAŞKAYA, Muzaffer, “İngiliz Basınına Göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Yıl 2015, s. 51-74.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya’da Milli Mücadele*, C. I-II, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

BUDAK, Ömer *Sevr Paylaşımı*, Bilge Yayınevi, Ankara 2001.

DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu, Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askerî Ataşeliği’nin Türk Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938), Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yay., Ankara, 2006.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1953.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Avrupa Cephelemi (Özet)*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996.

KAMİL, İbrahim “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, Ankara 2017, s. 91-118.

KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan’daki Türklerin Hakları*, YÖK Matbaası, Ankara 1989.

KÜÇÜK, Cevdet, “Sevr Antlaşması” *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*. C. 37, İstanbul 2009, s. 1-5.

ODYAKMAZ, Cevad, *Mondros, Sevr ve Mudanya-Lozan*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013.

SANCAKTAR, Fatih Mehmet, “Bulgaristan’ın 29 Eylül 1918 Selanik Mü-tarekesi’yle I. Dünya Savaşından Çekilmesi ve Osmanlı Devleti”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu Bil-*

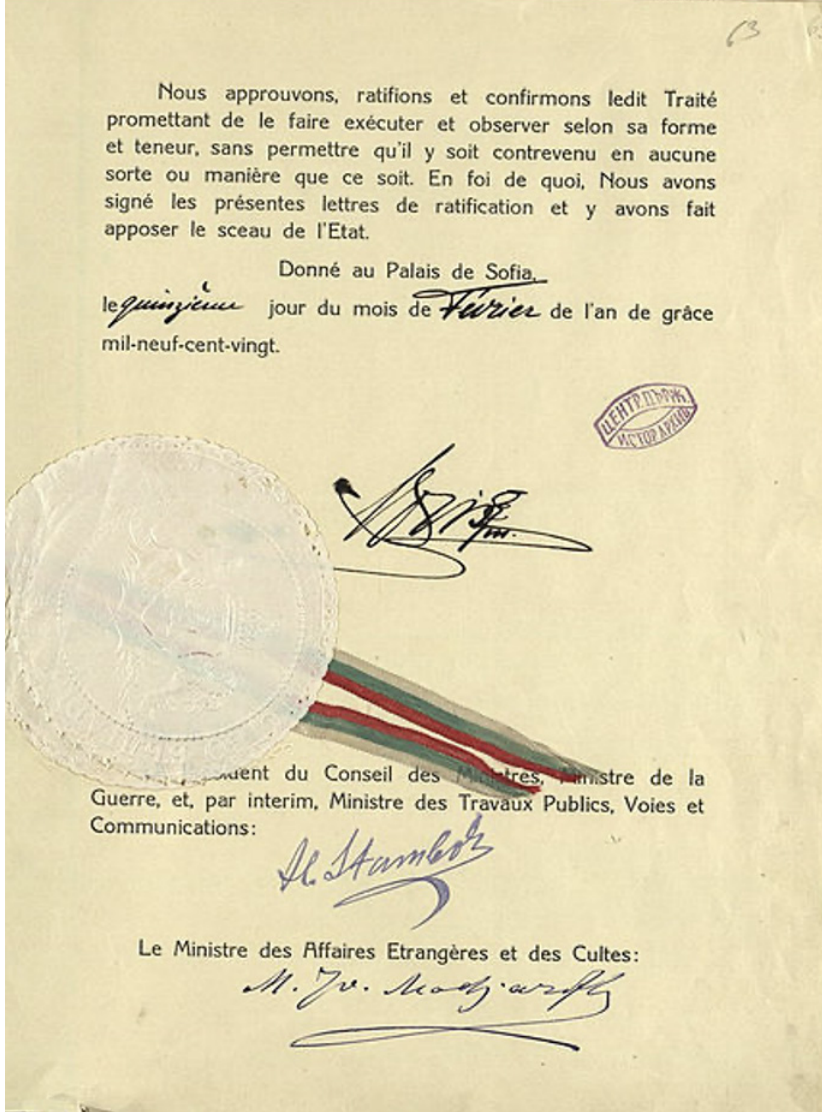
diriler Kitabı-I, Editörler Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019, s. 171-197.

TATARLI, İbrahim, “İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Atatürk ve Modern Türkiye’nin Bulgaristan Parlamentosu’nda Değerlendirilmesi”, *Atatürk ve Modern Türkiye Uluslararası Konferansı(22-23 Ekim 1998)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1999. s. 451-459.

TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayın Evi, İstanbul, 1984.

TURAN, Ömer "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)" *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.

YALÇIN, Durmuş, AKBİYİK, Yaşar, ERASLAN, Cezmi, vd., *Türkiye Cumhu-*

riyeti Tarihi I, ATAM Yayınları, Ankara 2005.

İnternet Kaynakları

<https://www.kicbos.org/download/%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8A%D1%82-%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE-D1%80-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BF%D0%B8/>

EKLER

Ek: 1 Neuilly Anlaşmasına Göre Bulgaristan Toprak Kayıpları

Ek: 2 Sevr Anlaşmasına Göre Osmanlı Devleti

Ek:3 Neuilly Anlaşması Onay Sayfası

GENEL DEĞERLENDİRME

1917 yılı sonlarında gerçekleşen Bolşevik İhtilali neticesinde Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi, İttifak Devletleri tarafından kuşatılan Romanya'yı da zor durumda bıraktı. Rusya'nın ardından, Romanya'nın da 7 Mayıs 1918 tarihinde Bükreş Antlaşması'nı imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi, İttifak Devletlerinin Doğu cephelerinde başarı elde etmelerini ve umutlanmalarını sağladı. Bu süreçte savaşa katılan ABD'nin bilhassa ticari antlaşmalar ve kredilerle desteklediği İtilaf Devletleri, savaşın sonlarında iktisadi sıkıntılar yaşayan İttifak Devletleri karşısında avantaj elde etmeye başladılar ve savaşa son verebilmek maksadıyla Makedonya cephesini açtılar. Makedonya cephesinde yenilgiye uğrayan Bulgaristan, Selanik Mütarekesi'ni imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekildi.

Selanik Mütarekesi, iktisadi ve askerî sıkıntılar yaşayan İttifak Devletlerinin bütün cephelerde kesin bir çöküşüne yol açarak savaşın beklenmedik bir hızla sona ermesine neden oldu. Churchill'in tabiriyle "en zayıf halkanın kopmasıyla" İttifak Devletlerini "birbirine bağlayan zincir kopmuş" ve bu kapsamda Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı.

Mondros Mütarekesi'nin haber alındığı andan itibaren Türk milleti, dönemin şartları ve uluslararası zemindeki meşru esaslar çerçevesinde mücadelesini organize etme başarısını göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa ve ekibinin çabalarıyla millî bir dava ve program etrafında örgütlenen Millî Mücadele Hareketi, son yüzyılda Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan ülkeleri tarafından yakından takip edilmekteydi.

İttifak Devletlerinin yenilgisinin kesinleşmesiyle I. Dünya Savaşı'na yeniden katıldığını ilan eden Romanya ve Sırbistan savaş sonrası toprak paylaşımından payını almaya çalışırken, mağlup Bulgaristan İtilaf Devletlerinin işgal ve baskılarına karşı koyamayarak Nöyyi Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalacaktı. Bu süreçte İtilaf Devletlerine boyun eğen Bulgaristan ile İtalya ve Yunanistan'ın topraklarına yönelik emelleriyle karşı karşıya kalan Arnavutluk'ta kamuoyu, "Türk davası"na sempatiyle bakıyor adeta imreni-

yordu. Bu halet-i ruhiyeyi *Pryaporets* gazetesi sayfalarından ve Arnavutluk ile ilgili literatürden okumak mümkündür. *Pryaporets* yazarları, müşterek tarihi süreç ve mevcut koşullar dolayısıyla Türk Millî Mücadele Hareketi'ni analiz ettikleri yazılarında ölçülü bir üslup kullanmakla birlikte İtilaf Devletlerinin, gerek Bulgaristan'da gerekse Türkiye'deki taşeronu durumundaki Yunanistan'ı şiddetle eleştirmektedirler.

Yunanistan idarecileri, Bulgaristan ve Osmanlı topraklarına hatta Arnavutluk'a yönelik emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla İtilaf Devletlerinin I. Dünya Savaşı sonrası sindirme operasyonlarına katılmak için çaba sarf ettiler. İtilaf Devletlerinin Batı ve Doğu Trakya ile Batı Anadolu'ya yönelik operasyonlarında aktif bir rol üstlenen Yunanlılar, Fransızların Bolşeviklere karşı yürüttükleri Ukrayna Harekâtı'na da destek sağlayarak kazanımlarını artırmayı hedeflediler. Bu kapsamda istihdam edilen Yunan kuvvetleri, sadece askerî faaliyetlerle değil işgal sahalarında kurdukları idari mekanizmayla Trakya'nın tamamını ve İzmir'i ilhak etmeye yönelik bir zemin hazırlamaya çalıştılar. Söz konusu faaliyetler bu çalışmada -bilhassa Batı Anadolu özelinde- hem Yunanistan hem de Türk arşiv ve basını ana kaynak olarak kullanılmak suretiyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın önemli çıktılarında biri Mütareke döneminde Batı Anadolu'ya yönelik Yunanistan ve İtalyan planlarıyla birlikte Fransa ve İngiltere'nin politikalarının somut delillerle gözler önüne serilmesidir. Yunanistan'ın ilhak etmeyi amaçladığı İzmir'e, İtalyanlarla birlikte İngiliz ve Fransız sermaye gruplarının, dolayısıyla hükümetlerinin özel bir önem atfettikleri belgelerle açıklanmaktadır. Sadece İzmir ve çevresinde değil gerek İtalyan işgal sahasında gerekse Fransızların Afyonkarahisar'ı işgali sırasında yaşanan gelişmeler, Batı Anadolu'ya yönelik paylaşım planlarına ve Sevr sürecine ayna tutacak niteliktedir. Sevr Antlaşması ile teoride sağlanan uzlaşma ise İngiltere, Fransa ve İtalya'da kamuoyunun savaş karşıtı tutumu, yaşanan ekonomik sorunlar ve iç siyasi çekişmeler nedeniyle pratikte ciddi sıkıntılara yol açacaktı. Bu gelişmeler arasında Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişini durduran Kuvâ-yı Millîye hakla bütünleşerek faaliyet gösterecek ve millî davaya hizmet edecekti

1918-1919 yılları arasında İtilaf Devletleri tarafından Batı ve Güney'den adeta abluka altına alınan Türkiye'nin, savaş sonlarına doğru Doğu'da elde ettiği avantajı da kaybettiği şeklinde bir manzara ortaya çıkmıştı. Gürcistan'da yayınlanan Sakartvelos Respublika ve Sakartvelo gazeteleri ile Türk, Rus ve Azeri kaynaklarından istifade edilerek hazırlanan bu çalışmanın ilgili bölümlerinde Anadolu'nun doğusuna yönelik Ermeni ve Gürcü talepleri ile birlikte Pontusçu Rumların emelleri karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kapsamda Bolşeviklerin, Türkiye'de Millî Mücadele Hareketi'ni yürüten kadro ile ilk dönemlerden itibaren temas kurmaya ve asgari müştereklerde

uzlaşmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Detayları tam olarak tespit edilemese de Havza görüşmesi ile eş zamanlı olarak Bolşeviklerin Afganistan ile İran'a da temsilciler gönderdikleri ve ortak bir cephe kurmaya çalıştıkları şeklindeki çıktı da ayrıca önemlidir.

Millî Mücadele sırasında izlenecek politikaların belirlendiği hazırlık sürecinde gündeme gelen Manda ve Himaye tartışmaları ile ilgili çıktı ve tespitler de kayda değerdir. Padişah'ın ve atadığı/yönlendirdiği Sadrazamların kurdukları hükümetlerin, bilhassa bu hükümetlerin siyasi kanatlarının politikalarının, İngiliz manda ve himayesini savunanların düşünceleriyle büyük ölçüde bağdaştığı; Millî Mücadele önderlerinin ise bu fikirleri tartışmaya açmakla birlikte bağımsızlıktan asla ödün vermedikleri tarihi süreçteki söylemlerle değil eylemlerle gözler önüne serilmektedir. Millî Mücadele dönemi romanlarına yansıyan manda ve himaye tartışmaları ve dönemin koşulları bu çalışmada sadece tarihi değil edebi bir örnekle; Attilâ İlhan'ın romanlarında dikkat çeken betimlemelerle desteklenmektedir.

Millî Mücadele döneminde başta İstanbul olmak üzere işgal altındaki topraklarda aydınlar, İtilaf Devletlerinin onayladıkları görüşlerini ve bu kapsamda manda ve himayeye ilişkin fikirlerini basın-yayın organları aracılığıyla serbest bir şekilde açıklarken millî davayı savunan aydınlar ciddi baskılarla karşı karşıya kaldılar. İstanbul'da kurdukları Müttetikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu ve işgal altına aldıkları topraklarda tesis ettikleri sansür teşkilatıyla millî basını susturmayı hedefleyen İtilaf Devletleri, çeşitli cezalarla basın-yayın organlarını, mesullerini ve yazarlarını tecziye ettiler. Bu durum Türk halkının, Anadolu'da millî davayı destekleyen yerel basına teveccühünde önemli bir rol oynayacaktı.

İtilaf Devletleri'nin 1918-1919 yılları arasındaki işgal politikaları ve uygulamaları doğrultusunda hazırlanan Sevr Antlaşması ancak 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanabildi. Bu çalışma, Millî Mücadele'nin kazanılması sayesinde rafa kaldırılan Sevr Antlaşması ile Bulgaristan'da uygulanan Neuilly Antlaşması'nın mukayesesi ile sona ermektedir. Son tahlilde amaç, farklı koşul ve değişkenlere bağlı olsa da İtilaf Devletlerinin, Türkiye ve Bulgaristan'a (ileride yapılacak incelemelerle diğer İttifak Devletlerine) yönelik politikalarının ve bu bağlamda Millî Mücadele Hareketi'nin değerlendirmeye tabi tutulmasıdır.

